

KIRIM SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL

Lady Hornby

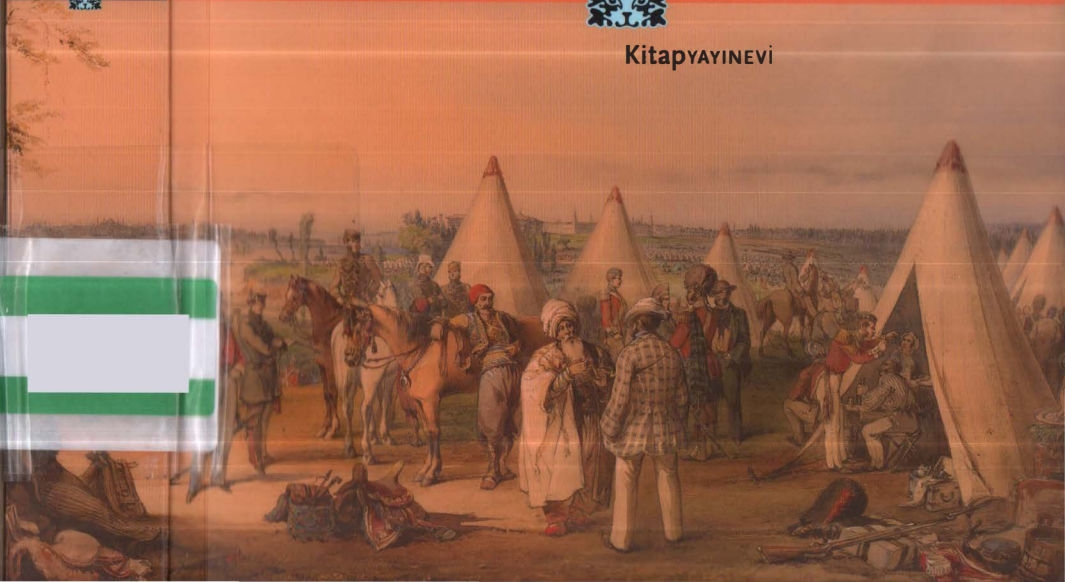
ÇEVİRİ

Kerem Işık

Kırım Savaşı Sırasında İSTANBUL

Kitapyayinevi

KİTAP YAYINEVİ – 141
SAHAPTAN ESÇMELER DİZİSİ – 11

KIRIM SAVAŞI SIRASINDA İSTANBUL / LADY (EMELIA BTHYNA) HORNBY

ÖZCÜN ADI
CONSTANTİNOPLE DURING THE CRIMEAN WAR, LONDRA 1863

© 2007, KİTAP YAYINEVİ LTD.
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOÇALTILAMAZ

ÇEVİRİ
KEREM İŞİK

YAYINA HAZIRLAYAN
ALİ ÖZDAMAR

DÜZELTİ
EYLÜL DURU

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK RESMİ
AMADEO PRESIOZI, ÜSKÜDAR'DA İNGİLİZ BİRLİKLERİ, 11 MAYIS 1854
ÖMER KOÇ KOLEKSİYONU

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
DEREBOYU CADDESİ, ZAÇRA İŞ MERKEZİ B BLOK 1
MASLAK-İSTANBUL
T: (0212) 285 11 96
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
MART 2007

ISBN 975 6051-59-7

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAÇATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
Cİ HANGİRE CADDESİ, ÖZÖÇÜL SOKAĞI 20/1-B
BEYOĞULU 34433 İSTANBUL
T: (0212) 292 62 86 F: (0212) 292 62 87
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Kırım Savaşı Sırasında İstanbul

LADY (EMELIA BTHYNA) HORNBY

ÇEVİRİ
KEREM IŞIK

Kitapyayinevi

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ MEKTUP 15

Calais'ye deniz yolculuğu – Paris'e seyahat – Varış – Askerler – Şenlikler
Marsilya'ya seyahat Rhône Vadisi – Alpler – Avignon – Gemiye biniş
Gemide bir sahne – Merhamet Sörleri – Gemide bir akşam

İKİNCİ MEKTUP 21

Denizde bir gece – Rahibeler grubu – Yol arkadaşlarımız – Korsika – Güvertede müzik

ÜÇÜNCÜ MEKTUP 27

Malta'ya varış – Pazar sabahı – Malta'da gezinti – St. John Yortusu ve Kilisesi
Valetta Limanı – Gemiye dönüş – “Yunan Adaları” – Matapan ve St. Angelo burunları

DÖRDÜNCÜ MEKTUP 34

Siros Adası – Bir Yunan hanı – Korsanlar – Akşam – İzmir – Çarşılar – Şehirde gezinti
Kilise – Köle Pazarı – Başibozuklar – Gelibolu – Çanakkale Boğazı
– İstanbul'a yaklaşırken – Boğaziçi – Karaya çıkış

BEŞİNCİ MEKTUP 43

Pera – İngiliz ve Fransız subayları – Savaş haberleri – Tarabya – Boğaziçi kıyıları
Sivastopol'un düşüşü – Halkın sevinci – Merhamet Sörleri – Işıklandırma

ALTINCI MEKTUP 48

Tarabya – İklimin letafeti – Beykoz Körfezi'nde demirlemiş filo
Boğaz sularının derinlik ve berraklığı – Yakamozlar – Savaşın sebep olduğu üzücü olaylar
Balaklava'dan gelen yaralı ve hasta subaylar – Redan'a yapılan saldırıya dair konuşmalar

YEDİNCİ MEKTUP 51

Tarabya'daki güzel sabahlar – Rum balıkçıları ve mavnalar
Deniz kuşları ve “Âmes Damnées” Efsanesi – Boğaziçi'nin çok renkli balıkları
Taraçalı bahçeler – Kırım'dan dönen gemiler – Büyükdere'deki ordugâh

SEKİZİNCİ MEKTUP 56

Bir köpekle arkadaşlık – Büyükdere'deki ordugâh – Beyhude bir arayış – Vahşi köpek avı
İlk görüşte aşk – Bir otele tuhaf girişimiz – Bir çakal – Hayal kırıklığı

DOKUZUNCU MEKTUP 62

Göksu – Pitoresk Türk kadınları – Padişah'ın kızı – Türk güzelleri, Türk bebekleri
Türk binek arabaları – Araba ve talikalar – Göksu'daki satıcılar – Haşlanmış mısır
Müzişyenler – Anadolu çoban – İngiliz bahriyelileri – “Bono Coni” – Paşazade
Günbatımında Göksu Vadisi

ONUNCU MEKTUP 70

Evden gelen haberler – Üsküdar ve Kırım'da yaralılar – Savaş hakkında sohbet
Sardunyalı subaylar ve Fransız subayları – Levazım Dairesi – Kırım'ın görünümü
Hünkâr Vadisi'nde bir gezinti – Yaşlı çınar ağaçları ve çeşme
“Elba”nın güvertesinde akşam yemeği – Büyükdere'de gece

ON BİRİNCİ MEKTUP 75

Tarabya'daki hastane – Hastanenin bahçesi ve mezarlığı – Albay Lyons'un mezarı
Kırım'da şehit düşenlerin anısına dikilen beyaz haç

ON İKİNCİ MEKTUP 80

Boğaz'ın güzelliği – Anadolu kıyısındaki balıkçı köyü – Türk mezarlığı ve yeniçerilerin mezarları – Anadoluhisarı'nın yıkıntıları – Türk askerleri

ON ÜÇÜNCÜ MEKTUP 84

Kadıköy – Marmara Denizi – Pera'da karaya çıkış – İstanbul – Sessiz sokaklar
Kafeslerin ardında – Padişah – Padişah'ın iyi ve merhametli mizacı
İstanbul'un terk edilmişliği – Değişken iklim – Türkiye'nin borcu – Yeniköy'de kolera

ON DÖRDÜNCÜ MEKTUP 93

Padişah'ın Beylerbeyi'ndeki sarayı – Sivastopol'a düzenlenen saldırıdan sonra Boğaz
Bir Türk nazırıyla iş yapmanın zorluğu – Türk meselelerinin rezil durumu
Kayıklar, kıyafet ve görünüşleri – “Bono” ve “No Bono” – Ortaköy'de önerilen bir köşk

ON BEŞİNCİ MEKTUP 99

Fırtınalı hava – Karadeniz'deki fırtınalar – Sardunyalı askerlerin kaybı – Ortaköy'e taşınma
Deniz yolculuğu – Azgın deniz – Varış – Zorluklar – Ermeni komşular – Gece atılan toplar
Gün doğarken Padişah'ın sarayındaki trampet sesleri ve yaylın ateşi

ON ALTINCI MEKTUP 106

Ortaköy – Hizmetkârlar – Ermeni hanımları – Gündelikçi kadınlar – Köylüler
Ev ve bahçeler – Ermeni mutfağı – Bebek Köyü – Meyve ve yiyecekler
Yüksek fiyatlar – Pera – Suç vaziyeti

ON YEDİNCİ MEKTUP 115

Boğaziçi'nde kış – Ermeni komşularımız – Soru ve cevaplar – Türklerin saat uygulaması
Kırım'da kışın askeri tiyatro – Zuaf modacılar

ON SEKİZİNCİ MEKTUP 120

Bayan Willoughby Moore'un vefatı – Bir Fransız askerinin cenazesi
Türk "Müttefiklerimiz" – Türk çıkarıcılığı – Paşalar
Paşaların lüks hayatları ve sahtekârlıkları – Kadı – Türk karakteri

ON DOKUZUNCU MEKTUP 129

Rum aşçımız – Kalliopi'nin umutsuzluğu – Mutfakta reform – Kış yaklaşıyor
Padişah'ın cami ziyareti – Bir Malta köpeği

YIRMİNCİ MEKTUP 132

İstanbul'da Noel günü– Boğaz'ın güzelliği – Gemi kalabalığı – Misseri Otel
Kırım'dan haberler – Rum Noel'i – Büyükelçilikte Noel yemeği
Bayan Nightingale – Noel oyunları

YİRMİ BİRİNCİ MEKTUP 142

Evden haberler – Rum hizmetçiler – Kalliopi'nin planı – Azizlerin önünde diz çökmek
Yalan söyleme eğilimleri – Ev hayatı – Rum ve Türk karakterleri

Yirmi İkinci MEKTUP 147

Yeni yıl gecesi – Ev idaresi – Pazarlık – Rum çamaşırcı – Yeni yılın ilk sabahı
Türk kadınlarının kapalı hayatları – Mezarlık – İran büyükelçisi – Büyükelçilikte balo

Yirmi Üçüncü MEKTUP 156

Doğu medeniyeti – Reformcu Padişah – Levanten nüfusu
Levantenlerin cehaleti ve hak iddiaları – Erken flörtler – Büyük aileler
Genç bir Levanten hanımı

Yirmi Dördüncü MEKTUP 162

Yeni yıl günü – Kostümler – Rum kadınları – Şenlikler – Bir Ermeni ailesini ziyaret
Vassilis – Bir başıbozukla söyleşi – Köylüler – Türk çocukları

Yirmi Beşinci MEKTUP 170

Boğaz'da kış hayatı – Ermeni piskoposu – Yol parası – Konsol piyano – Nevralji tedavisi
Karadeniz'deki batıklar – Zavallı Yahudiler

Yirmi Altıncı MEKTUP 175

Bir baloya gidiş – Talika – Pera'ya yolculuk – Anıtlar – İdare – Dolmabahçe – Kötü yollar
Pera'daki mezarlık – Serviler – Askerler – Işıklandırmalar – Büyükelçilikte balo
Padişah – Haremağası – Baloda bir ayı – Despina'nın coşkusu

Yirmi Yedinci MEKTUP 190

Padişah'ın akşam yemeği – Türk misafirperverliği – Elçilik baloları – Padişah
Suikastlar – Hava durumu

Yirmi Sekizinci MEKTUP 193

Fransız Büyükelçisi'nin balosu – Akşam yemeği partisi – Padişah'ın ziyareti
Fransız ve İngiliz hanımlar – Balodaki paşalar – Yangın – Bir Rus esiri

Yirmi Dokuzuncu MEKTUP 197

Bir Müslüman Efsanesi

OTUZUNCU MEKTUP 201

Çobanlar – Sürüler – Rumların Büyük Perhizi – Kırım'dan haberler – Türk mezarlığı
Ortaköy – Bir Ermeni cenazesi – Bir çocuğun cenazesi

OTUZ BİRİNCİ MEKTUP 209

.... Paşa'nın haremine ziyaret – İngiltere'den haberler – İstanbullu hanımlar
Haremağası – Haremin içi – Hanımların kıyafetleri – Çerkez güzeli – Elbiseler
Haremdeki misafirperverlik

OTUZ İKİNCİ MEKTUP 224

Frenkler – Baharın gelişi – Hanımların elbiseleri – Değişken iklim
Ömer Paşa ve Kars'ın kurtuluşu – Paşaların düzenbazlıkları – Rum paskalyası
İstanbul'da Festival günleri – Hükümdar için değişiklik – İssiz bir ev – Bir fırtına

OTUZ ÜÇÜNCÜ MEKTUP 231

Kış havası – Barış haberleri – Şenlikler – Kırım'dan bir ziyaretçi – Kırım eğlenceleri
Evden mektuplar

OTUZ DÖRDÜNCÜ MEKTUP 234

Prens Adaları'na gezi – Boğaz manzarası – Prinkipo – Bir manastır ziyaret – Eski şapel
Tuhafıklar – Adanın güzelliği – Karanlıkta geri dönüş – Güvertede bir gece

OTUZ BEŞİNCİ MEKTUP 240

Boğaz kıyıları – Barbaros'un mezarı – Antikalar – Kıyafet – “Elma Goncası”
Talihsizliği anlayışla karşılama - Eğitim – Rum isimleri

OTUZ ALTINCI MEKTUP 244

Çay partisi – Bir Türk beyefendisinin ziyareti – Türkiye'de ahlak kuralları – Paşalar
Padişah – Müzik dersi modası – Haremdeki bir müzik hocasının sıkıntıları – Çiçekler
Yasemin sapsarı – Pipolar – Bir köy yangını

OTUZ YEDİNCİ MEKTUP 250

Kırım'a gezi – Vahşi köpekler – Pireler – Fare ve sıçan istilası
Bir örümcekle karşılaşma – Bahçe işleri

OTUZ SEKİZİNCİ MEKTUP 255

Kırım'dan dönüş – Ramazan'ın başlaması – Protestan Kilisesi – Ordunun dönüşü – Barış

OTUZ DOKUZUNCU MEKTUP 257

**Kırım yolculuğunun başlangıcı – Boğaz – Karadeniz'de dalgalar – Yolculuğun zevkleri
Balaklava Limanı – Başarılan değişiklikler**

KIRKINCI MEKTUP 262

**Balaklava'da karaya çıkış – Albay Hardinge – Rus valisinin evi – Bir savaş esiri
Balaklava'nın yüksek yerleri – Mis Nightingale'in hastanesi – “Sörler”
Çiçekler – Valinin hediyesi**

KIRK BİRİNCİ MEKTUP 267

**Balaklava – Ordugâh – Savaş alanı – Malakof ve Redan'a ziyaret – Bitki incelemesi
Baydar – Kırım'dan geri dönüş**

KIRK İKİNCİ MEKTUP 277

Bir Türk haremini ziyaret – Bahçe – Çocuklar – Bahçeden manzaralar

KIRK ÜÇÜNCÜ MEKTUP 283

**Ramazanda oruç – Türk milleti – Şehzade – Orucun sonu – Hazırlıklar
Camilerin ışıklandırılması – Karagöz – İtfaiyeciler**

KIRK DÖRDÜNCÜ MEKTUP 290

**Kraliçe'nin doğum günü kutlaması – Fête-Dieu – Işıklandırmalar – “Kader Gecesi”
Padişah'ın Nusretiye Camii'ni ziyareti – Kandil gecesi – Şehzade Murad**

KIRK BEŞİNCİ MEKTUP 295

Boğaz'da bir yelkenli gezintisi – “Belle Poule” – Çilek bahçeleri – Ramazan'ın son günü

KIRK ALTINCI MEKTUP 298

**Bir haremi ziyaret – Çocuklar – Ramazan – Akşam yemeği – Hasan Bey
Ali Bey'in haremi – Ramazan'da sahur**

KIRK YEDİNCİ MEKTUP 306

Bir harem ziyareti – Dilbir Adalı – Kızı Gülbize – Genç Çerkez

KIRK SEKİZİNCİ MEKTUP 313

Ramazan'ın sonu – Işıklıdirmalar – Gece – Boğaz'daki saraylar – Bayram
Padişah'ın meşale alayı – Tophane Camii'ndeki tören

KIRK DOKUZUNCU MEKTUP 317

Bir gezinti – Boğaz – Türk cephaneliği – İstanbul'un varoşları – Doğu'daki fakirlik
Köşkler – Leylekler – Türk ve Rum elbiseleri – Dereden manzaralar – Kâğıthane
Kıydan manzaralar – Padişah'ın köşkü – Padişah ve kızı – Akşam olanlar
– Kâğıthane'den dönüş

ELLİNCİ MEKTUP 332

Fırtına – Askerlerin dönüşü – Komisyon

ELLİ BİRİNCİ MEKTUP 334

Türk kadınlarının eğitimi – Çocukların büyüülmesi – Talimat ihtiyacı – Kitaplar
Evle ilgili düşünceler – İklim – Kırım reliikleri

ELLİ İKİNCİ MEKTUP 339

Prens Adaları – “Edith Belina” – Sinyor Giacomo – Adadaki kilise

ELLİ ÜÇÜNCÜ MEKTUP 342

Padişah'ın şöleni – Türk sanatkarları – Fırtına – Uzun günler – Vassilis'in kötü davranışı
Evdeki değişiklikler

ELLİ DÖRDÜNCÜ MEKTUP 344

Mecidi Nişanı – Padişah'ın akşam yemeği partisi – Saray – Fırtına – “Komiser Joe”
Kırım'dan ziyaretçiler

ELLİ BEŞİNCİ MEKTUP 349

Hristos Manastırı – Balık avı seferi – Deniz banyosu – Erken kalkma – Halki Adası

ELLİ ALTINCI MEKTUP 353

Prinkipo'da bir kilisenin inşası – Halki Manastırı – Rum kiliseleri – Bir Rum düğünü
Piskoposlar – Patrik – Servi ağaçlı ışıklandırılmış yol – Eve dönüş

ELLİ YEDİNCİ MEKTUP 363

İzmit gezisi – Dağ manzarası – Adalar – Balıkçı köyleri – Deniz kıyısında gezinti
Bitki örtüsü – Ada manzarası – Böcek ve balıklar – Prinkipo'ya dönüş

ELLİ SEKİZİNCİ MEKTUP 376

Tarabya – Rum köyü – Roma bentleri – Geminin güvertesinde servis

ELLİ DOKUZUNCU MEKTUP 378

İklim ve manzara – Rumların cenneti – Sandal gezileri – Ayios Yeorgios Manastırı
Yaşlı bahçıvan – Bahçıvanın yazlık evi – Magyar – Amerikalı hanımlar ve Rum hanımları
Rumlardan güzelliğe övgü – Bir kayığın yakılması – Geceleyin balık avı

ALTMİŞİNCİ MEKTUP 387

Maltepe'ye gezinti – Rum kadınları ve Türk kahvehanesi – Mermer çeşme – Yaşlı ağaç
Cami – İmam – Köy okulu – Türk kadınları – Tuhaf bir lamba

ALTMİŞ BİRİNCİ MEKTUP 394

Eski kilise ve manastırlar – Çok eski bir elyazması – Aziz Yeorgios'un mezarı
Aziz Yeorgios ve ejderhanın resmi – Eşekli alaylar – Bir Rum güzeli
Manastırın başkeşişi – Tuhaf resimler – Efsane – Çılgınlar – Ağaç kurbağaları

ALTMİŞ İKİNCİ MEKTUP 405

Deli ve papazın eşiği – Ayios Yeorgios'a nasıl gidilir – Ayios Dimitrios'a yakarma
Papaz aranıyor – Delinin eve gönderilmesi

ALTMİŞ ÜÇÜNCÜ MEKTUP 407

Bir Türk hanımının ziyareti – Hanımın müzik zevki – Hanımın Nubyalı kölesi
Bir İngiliz centilmeni – Gösterinin getirdiği haz

ALTMİŞ DÖRDÜNCÜ MEKTUP 410

Kayıkçıların şarkıları – Rumların şarkı söylemesi – Örnekler

ALTMİŞ BEŞİNCİ MEKTUP 416

**Kışın sertliği – Bir köşkte hayat – Haliç'in tamamen donması – Kurtlar ve tilkiler
Onların tehlikeli saldırıları – Yara izi– Gıda ve yakacak şehri – Yüksek fiyatlar
İngiliz ve Rum hizmetkârları – Reşid Paşa'nın ölümü**

DİZİN 420

BİRİNCİ MEKTUP

Calais'ye deniz yolculuğu – Paris'e seyahat – Varş – Askerler – Şenlikler – Marsilya'ya seyahat – Rhône Vadisi – Alpler – Avignon – Gemiye binış – Gemide bir sahne – Merhamet Sörleri – Gemide bir akşam

PARİS, 24 AĞUSTOS 1855

Sevgili Anneciğim,

Londra'yı cuma akşamı saat yedi buçuk civarında terk ettik ve on birde Dover'a vardık. Bizi Calais'ye götürecektir olan vapur muazzam kırmızı beyaz ışıklarıyla limanda bekliyordu. Bu gemi beni Edith^a ve sizlerden uzaklara götüreceğinden güvertesine çıkmak çok zor geldi. Ma che sarà, sarà;^b ve yolculuğu sağlam, şükran dolu bir kalple yapmak daha iyi olsa gerek.

Birkaç dakika geçmeden engin denize açılmıştık bile. Yıldızlarla dolu nefis bir geceydi ve yalnızca dalgaları güzel göstermeye yetecek kadar bir esinti vardı. Hanımların neredeyse tamamı derhal kamaralarına indi, ama ben efsunlanmış gibi güverteye mihlanmış bir halde uzun ve belirsiz yolculuğumu düşünürken, bir yandan da kendi kendime tekrar tekrar şunları söylüyordum: “Elveda İngiltere! Tanrı seni korusun, sevgili Edith!” O sırada evde rahat bir uyku çektiğini düşünüyordum.

Vapur hızlı bir tempoda ilerliyordu ve Dover'ın ışıkları çok geçmeden arkamızda uzanan parlak, geniş köpük izinin içinde soluk bir yıldız çengeli gibi batıverdi. Yine de, sarp kayalığın üzerindeki ışıklardan en parlak ikisi hâlâ net bir şekilde gözüküyor ve ben hâlâ İngiltere'yi gördüğümü söyleyip rahatlayabiliyordum. Gel gelelim Edmund çok geçmeden Calais limanının yeşil ışıklarını gösterdi ve seninle birlikte son deniz yolculuğumuza çıktığımız “Fairy” gemisindekinden daha kısa bir zamanda Manş Kanalı'nı geçmiş olduğumuzu fark ettik. Suların çekilme zamanıydı, bu sebeple sandalları göndermeleri için işaret verdik ve bir süre beklememiz gerekti. Gü-

a Yazarın İngiltere'de bıraktığı küçük kızı –ed.n.

b (It.) Ama iş olacağına varır –ed.n.

vertede bir aşağı bir yukarı yürürken Dover'ın deniz kıyısındaki ışıklarını açıkça görebiliyor ve buhar gücünün kullanıldığı günümüzde uzaklıklar konusunda kaygılanmanın ne kadar gülünç olduğunu düşünüyordum. Derken güçlü kuvvetli adamlar tarafından çekilen sandallar hızla yanaştı –farklı bir dil insanın kulağına ne kadar çarpıcı geliyordu! Yıldızların aydınlatıldığı bir denizin üzerinde iki saatlik böylesi hoş bir yolculuğun, İngiltere de açıkça görüş mesafesi içindeyken seni bu kadar farklı bir millete ulaştırması çok olağanüstü görünüyor.

Kıyıya kadar zevkli bir yolculuk yaptık, adamlar bir yandan diğer sandallarla yarışıyor, bir yandan da neşeyle şarkı söylüyorlardı. Çok geçmeden iskeleye vardık ve ellerinde fenerler olan, muazzam pelerinler giymiş, tüm dünyanın kaderi kendilerine bağlıymış gibi görünen, bıyıklı Fransız erkeklerinin en vakur olanları hanımları ellerinden tutarak nazikçe sandallardan indirdiler.

Pasaportlarımızı vb. gösterdikten sonra, Kraliçenin Dışişleri Bakanlığı kuryelerinden biri olan Yüzbaşı Wright'la tanışma fırsatını bulduğumuz istasyona geçtik. Bir süre İstanbul'da yaşamıştı ve beraber kahvele-
rimizi yudumlarken İstanbul hakkında çok hoş şeyler anlattı.

Sabah saat üçte Paris'e doğru yola çıktık. Çok geçmeden konuşmalarımız uykulu bir hal aldı, ben o kadar yorgun, vagonsa o kadar rahattı ki son derece dinlendirici bir uykudan uyandığımda stordan günün ilk ışıkları sızıyordu.

Bir süre sonra deste deste yığılmış buğdaylara baktım, muhteşem bir hasat olduğu belliydi. Derken köylüler gözükmeye başladı; şirin elbiseleri ve atlarının cıvı cıvı koşum takımlarıyla buğday tarlalarını harika bir resim haline getiriyorlardı. Ardından güneş birçok köy ve kasabanın üzerinden ışıdı, Paris'e vardığımızda kendimizi parlak gün ışığının altında yorgun, zavallı baykuşlar gibi hissediyorduk.

Hiçbir şey buranın şu andaki ihtişam ve şenliğine gölge düşüremez. Kraliçenin^a ziyaretinden kalan bayrak ve taklar hâlâ kaldırılmamış; insanlar kalabalık topluluklar halinde "Sergi"ye^b gidiyorlar; görkemli askerler

a İngiltere kraliçesi Victoria 1855 Ağustosunda Paris'i ziyaret etmişti –ed.n.

b 1855'te Paris'te yapılan Uluslararası Sanayi Sergisi (Exposition Universelle de Paris) –ed.n.

caddelerde bir o yana bir bu yana yürüyorlar ve her tarafta bandolar çalıyor. Champs Elysees'deki mabetler her akşam ışıklandırılıyor ve müzisyenlerle dolup taşıyor. İnsanları eğlendirip zevk verecek her şey var. Az önce beyaz bir atın üzerinde General Canrobert'i gördük, gösterişli kurmaylarıyla birlikte Kraliçeye St. Cloud'a kadar eşlik etmiş, geri dönüyordu. Çok alkış aldı, herkesi eğilerek iyi huylu bir şekilde selamlıyordu.

29 Ağustos akşamı Marsilya'ya vardık. Bütün gün süren yolculuk boyunca Rhône vadisinin harika güzelliğiyle büyülenmiştik. Orada, insanın gözünü kamaştıracak tüm güzellikler mevcut: Bağlar, dağlar, vadiler, otlaklar, bahçeler, eski şato ve kuleler, el değmemiş fundalıklar ve mor üzüm, kavun, şeftali ve mısırların parıldadığı en hoş işlenmiş topraklar; dünyanın en mutlu ve en pitoresk görünen köylüleri; sonra hepsinin arasından pırıltılı bir şekilde kıvrılarak akan, kar beyazı kum tepelerinin meydana getirdiği minik adacıklarla dolu muhteşem bir nehir. Ardından da günbatımında, koyu çam ormanlarını örten gül renkli bulutların çok üzerinde karlar içinde parıldayan –engin yalnızlıkları içinde birbirlerine sokulmuş gibi duran– Alpler: Onları ilk kez gördüğünüzde hissedilen huşu ve hazzı anlatmak olanaksız.

Akşam yemeğini Avignon'da yedik. Gündüz yoğun bir sıcak vardı; uzun bir trenin susamış, yorgun yolcuları neşe nidalarıyla istasyonun lokantasına geçtiler. Büyük, serin bir odada uzun bir masa hazırlanmıştı, her açık pencereden güzel kokulu bahçe çiçekleri görünüyordu –masa boyunca yaprak ve güllerle süslenmiş sepetlerin içinde en lezzetli şeftali ve üzümler, incir ve kavunlar sıralanmıştı. Daima âşık olan Petrarca'nın^a bile, böyle şeyleri günün birinde gönül rahatlığıyla yemiş olması gerektiğini düşündüm.

Mükemmel bir çorba, balık, keklikler ve diğer lezzetli yiyeceklerin tümü çok seri bir tarzda sunuldu; canlanmış ve neşeli bir halde yeniden buharlı canavarımıza döndük ve Avignon'dan minnet duygularıyla ayrıldık.

a Francesco Petrarca (1304-74): Sık sık "hümanizmin babası" olarak anılan İtalyan şair ve bilgini; çocukluk yıllarını Avignon'da geçirmiştir –ed.n.

Az sonra akşam karanlığı çöktü ve tren Marsilya'ya varmadan çok önce hava iyice kararmıştı, ama ara sıra gördüklerimden kıyının güzel olduğunu düşündüm. Vagona bizimle birlikte, en şık tarzda “giyinip kuşanmış” yakışıklı bir Fransız genci vardı ve İngiltere kraliçesini Paris sokaklarında bir kez olsun görebilmek için Marsilya'dan gelmiş, şimdi de geri dönüyordu!

Geceyi Marsilya'da mükemmel bir otelde geçirdik; ertesi sabah kahvaltıdan sonra otel sahibi ve yol arkadaşlarımızca nazik veda sözleri ve *Bon voyage*^a dilekleriyle uğurlanıp gemiye gitmek için küçük, üstü açık bir arabayla yola çıktık (atların hamutlarındaki çingiraklardan neşeli bir çınlama yükseliyordu). Tüm ülkelerin gemileriyle dolu muazzam bir limandı. Rehberimiz boydan boya rıhtıma bağlı, istim üstündeki uskurlu, narin vapurumuz “Simois”yi çabucak buldu. Çok büyük bir kalabalık vardı: Denizciler, askerler ve farklı milletlerden karmakarışık bir topluluk çeşitli dillerde muazzam patırtı gürültü ederek aceleyle koşuşturuyorlardı.

Sıcak dayanılmaz, toz aşırı ölçüde sıkıntı vericiydi ve ormanı andıran direklerin arasından özlemle denize baktım.

Güvertede son derece büyük bir kargaşa vardı. Kırım'a gitmekte olan askerler telaşla geminin ön kısmına alınıyordu. Geminin ambar kapağı açıktı ve çok geniş olan iç kısmı yarı yarıya Üsküdar'daki Bayan Nightingale^b ve Doğu'daki orduya gönderilen kocaman paketlerle doluydu. Her an sınırsız miktarda bagaj yüklere ilave ediliyordu; atlar güverteye yerleştiriliyor, insanlar alelacele vedalaşıyorlardı. Gel gelelim sonunda hepsi bitti; gemi istim salarak yavaşça limandan çıkarken biz de kahvaltıya oturduk ve yol arkadaşlarımızı incelemeye başladık. Aşağısı o kadar sı-

a (Fr.) *İyi yolculuklar* –ed.n.

b Modern hemşireliğin kurucusu sayılan Florence Nightingale (1820-1910) Kırım Savaşı esnasında, Kasım 1854'te, yetiştirdiği 38 gönüllü hemşireyle birlikte İstanbul'a geldi; yaralanan, ayrıca sıtma, kolera, tifüs ve dizanteriye yakalanan askerlerin tedavi ve bakımı için, Üsküdar'daki Selimiye Kışlası'nın kuzeybatı köşesindeki kulede yer alan İngiliz Askeri Hastanesi'nde çalıştı, hastanenin hijyenik koşullarını radikal olarak düzeltti. 1857'de bir kahraman olarak İngiltere'ye döndü, ordunun sağlığı için kurulan kraliyet komisyonuna bin sayfalık bir rapor yazdı, hemşirelik okullarının açılmasına önayak oldu, 1860'ta *Hemşirelik Üzerine Notlar* adlı el kitabını yayınladı ve uzun ömrü boyunca kendini hemşireliğin geliştirilmesine adanmıştı –ed.n.

çaktı ki çok geçmeden tekrar güverteye çıktığımızı memnun olmuştuk. Gözümüze ilk çarpan grup üç genç ve iki orta yaşlı rahibeden oluşan Merhamet Sörleri'ydı.^a Vapur hızlı bir tempoyla ilerliyordu ve Fransa'nın güzel, çok renkli yarıları artık hayal meyal görülüyordu. Kayalıklar tamamen gözden kaybolduğunda, zavallı genç rahibeler geminin küpeştesine yaslanıp yüzlerini kapadılar ve acı acı ağladılar. Başrahibelere (boyunlarında masif altın haçlar taşıyorlardı) gelince onları şefkatle teselli edip sık sık "Cesaret, çocuklarım!" diyorlardı.

Geminin ön kısmı Fransız askerleriyle doluydu, çoğunlukla hoş, dayanıklı gençlere benziyorlardı, galiba yalnızca birkaçı yirminin üstündeydi.

İçlerinden birçoğu adamakıllı kederli görünüyordu; ama ne kolay yatıştıklarını ve birbirlerine ne kadar iyi ve yardımsever davrandıklarını görmek bizim için esash bir ders oldu –bunu yolculuk boyunca gözlemledik.

İlk akşam güvertede yaptığımız yürüyüşten çok hoşlandık. Akdeniz'in o nefis maviliğini kim anlatabilir ki? Günbatımı çok hoştu ve alacakaranlık ya çok kısa sürüyor ya da hiç olmuyordu, nitekim sayısız yıldız açık, gri gökyüzünde birdenbire parlamaya başlıyor ve denizle gökyüzü birbirine karşıyordu. Çevrede başka yelken görünmüyor ve biz güçlü bir rüzgârın önünde ilerliyorduk.

Gece karanlığı basarken, teknenin yan tarafında durduk ve köpüklerin arasından hızla geçen yıldızimsı fosforlu ışıklar^b seyrettik, öyle güzeldi ki anlatamam. Bazen "denizin ateşböcekleri" diye bilinen bu ışıklar güzel, durgun gecelerde çok sık görülüyor. Gemi bu enfes denizin üzerinde hızla yol alırken İngiltere'deki sizleri düşündük.

Pruva ve kıç tarafında her saat başı çalan çanlar çok tatlı bir ses çıkarıyor ve güverte sessizleşmeye başlıyordu.

Yoğun bir çiy düşmeye başladığında, Kırım'a giden biçare askerler kaba yataklarını hazırlıyorlardı. Rahibeler aşağıda usulca ve kederle birbirlerine sokuluyordu, zavallılar!

a Katolik kilisesinde birçok bağımsız rahibe topluluğunun adı (İng. Sisters of Charity); bunların başlangıcı 1634'te hayır amacıyla kurulan St. Vincent de Paul Enstitüsü'ne kadar gider –ed.n.

b Yazar yakamozları kast ediyor –ed.n.

Herkes günün scağından, telaşından yorgun ve bitkin düşmüş görünüyordu. Kimileri sigara içip sohbet etmek üzere güvertede kaldılar. Ben de içten içe kalmaya meyilli idim, ama sütsüz bir çayın ve taze limonların çekiciliğine aldırış etmeyerek, çok geçmeden rahatça ranzama gömüldüm. Küçük beyaz perdeleri kapatırken, bir yandan da Akdeniz'in o güzel, ama tehlikeli sularının üzerinde uyuyacağımızın; bundan da te Doğunun n dünyaya yayılmış o şehrine, İstanbul'a doğru yol aldığımızın *gerçekten doğru* olup olmadığını düşünüyordum.

İKİNCİ MEKTUP

*Denizde bir gece – Rahibeler grubu – Yol arkadaşlarımız – Korsika –
Güvertede müzik*

Sevgili Anneciğim,

“S imois”deki ilk gecemizde iyi bir uyku çektim, yalnızca arada bir uyanıp geminin makinesinin düzenli ve yılmadan çalışmasını dinledim. Denizde, gecenin o karanlık saatlerinde, insan o karmaşık makineye göz kulak olan ve onu çalıştıranların ihtiyat ve yeteneğine bağlı olan hayatları düşünüyor.

Erkenden güverteye çıktık. Bu berrak günde o güzelim Akdeniz’in üzerinde yol alırken, mavi dalgalar ve parıltılı beyaz su zerrecikleri sabah güneşinde dans ederken, kimse tembellik etmek istemeyecektir. Gece havasına ve yoğun çiye maruz kaldıkları için solgun ve üşümüş görünen zavallı askerler, derme çatma yataklarını toplayıp kahvaltıya geçiyorlardı. Rahibeler yine geminin kenarındaki yerlerinde oturuyorlardı; daha yaşlı olanlar her zamanki gibi sakin ve huzur içinde dua kitaplarını okuyor, genç olanlarsa parlak dalgaları izliyor ve dün akşamkinden daha az perişan görünüyorlardı.

İlk başta onların Kırım’a gittiklerini düşünmüş ve önlerinde bu kadar faydalı olabilecekleri bir durum varken böyle çökmüş olmalarına şaşır-mıştım; ama gittikleri kasvetli yeri öğrenince şaşkınlığım siliniverdi. İkiisi Cezayir’de, neredeyse çölün ortasındaki küçük bir Fransız yerleşimine gönderilmişti; büyük ihtimalle Fransa’yı ve arkadaşlarını bir daha asla göremeyeceklerdi. Rhône vadisinin en güzel yerini terk etmişlerdi; daha sonra duyduğumuza göre onları uğurlamak için küçük köy istasyonuna kalabalık bir grup gelmiş ve her iki taraf da gözyaşı dökmüştü. Bu zavallı rahibeleri sonraları sık sık aklımızdan geçirdik ve Hristiyanlığa döndürmek üzere gönderildikleri vahşi Cezayirliilerin arasında ne yaptıklarını merak ettik!

Yol arkadaşlarımızı kahvaltıda biraz daha iyi tanımaya başladık. (Bu ayrıntıları yazmaktaki amacım, Doğu yönündeki bir yolculuğun kabataslak bir anlatısını okumanın seni yarım saat için de olsa neşelendireceğini dü-

şünmemdir.) Üsküdar'daki "Papa"ya kavuşmak için yola çıkmış bir Fransız kadınıyla kızı; tuhaf bir şekilde yirmi beş yıl önce aynı yolu babamla kat edip onunla birlikte bir ay boyunca İstanbul'da kalmış olan Kraliçenin kuryesi Bay Moore; Varna'dan Tarabya'ya kadar elektrikli telgraf ağı kuracak olan (ki bunun savaş esnasında çok gerekli olduğunu söylüyorlar) bir mühendis, Bay Newall; aynı yere eğlenmek ve resim yapmak için gitmekte olan kayınbiraderi Bay Bell; her sonbahar yolculuğa çıkan, her şeyi görmüş ve tanışmaya değer herkesle arkadaş olmuş bir Herr^b S...; herkesle onların dilinde ırkına özgü bir akıcılıkla konuşan ve İngiltere'den Atina'ya dönmekte olan olağanüstü yakışıklı bir Yunan delikanlısı ve güvertedeki askerlere komuta eden, kimseyle konuşmayan, son derece melankolik bir Fransız subayı birinci sınıftaki yolcuların tamamını oluşturmakta; yalnızca anlaşılabileceğimiz kişiler oldukları için değil, sayıca az oldukları için de kendimizi şanslı sayıyoruz, çünkü savaş başladığından beri posta gemileri genellikle kalabalık oluyor. Hava da şahaneydi; böylesi tatlı bir esinti, böylesi masmavi bir deniz ve parıldayan köpükler, böylesi bir gökyüzü! Güvertede, esen rüzgârla çırpınan bir tente vardı. Aşağıdaki askerler güneşlenmekten hoşlanıyor görünüyorlardı. Çevremizde tek tük beyaz yelken parlıyor ve sanki büyülmüş bir denizde krallara layık bir yolculuk yapıyorduk –bu rengârenk Akdeniz o kadar güzel ki!

İşte biz birinci sınıf yolcuları, bir sabahı birlikte geçirmek üzere toplanmış bulunuyoruz.

Rahibeler (ikinci sınıftalar) aşağıda kıç güvertedeki balyaların üzerine oturmuşlar. En gençleri, başını daha yaşlı olan "sör"lerden birinin göğsüne yaslamış, yine acı acı ağlıyor. İki "başrahibe"nin görünüşleri oldukça farklı. Birinin güzel bir yüzü var, ama sanki aynen taştan yontulmuş gibi –kansız, adeta hareketsiz bir yüz. Bu dünyanın duygularıyla işi olmadığı belli. Uysal ve huzurlu, ayrıca bakışlarını Fransa'ya doğru çevirip gözlerini acıyla kısmıyor, sakince her yere, ama genellikle kitabına bakıyor.

Diğer başrahibe candan, anaç görünüşlü bir kadın –hoş bir sakinliği var ve tombul sayılır. Eskiden çok sevimli bir kadın olduğu açık. Yanaklarında hâlâ renk; yumuşak, kahverengi gözlerindeyse mutlulukla *parlayabilecek* yaşlar

a (Fr.) Baba –ed.n.

b (Alm.) Bay –ed.n.

var. Zavallı genç rahibe başını işte *bu* kadının göğsüne umutsuzca yankılamış dır rumda. Edmund'a (Herr S..... ile çok sevdikleri Almanya hakkında noliheri etti yorlar) aşağıdaki ikinci sınıf yolcularını gösteriyorum; onların da bir tentent var ve her biri bu nefis, hafif esintili günün tadını kendine göre çıkarıyor. Ankerle- rin başındaki teğmen de orada –çok cana yakın görünen hoş bir delikanlı. Di- zine, kırmızı pantolon ve büyük, beyaz bir önlüğü olan yedi yaşlarında bir ço- cuk tünemiş. Annesi narin, üzgün duran ufak tefek bir hanım. Kırım'da koca- sıyla buluşacak; genç teğmen de arkadaşının karısı ve çocuğuyla centilmence il- gileniyor. Şımarık küçük çocuğa sabırla okumayı öğretmeye çalışmasını izliyo- ruz; ama çocuk çok geçmeden rahibelerin yanına kaçıyor ve o andan itibaren ra- hibelerle çocuk arasında, sonunda en umutsuz rahibenin bile katıldığı dostça bir aşinalık başlıyor. Bizimle birlikte yukarıda olan bir Fransız kadını örgü örü- yor. Kitabını verdiğim Matmazel Lucie, geniş pantolonunun paçalarından bi- rini kamp iskemlesinin bacaklarından birine, uzun saç örgülerinden biriniyse iskemlenin diğer bacağına dolamış kitap hakkında konuşuyor. Bay Bell uzakta- ki bir yatın eskizini yapmaya çalışıyor, ama yat fazla hızlı uzaklaşıyor. Siyah saç- ları esintiyle karışan yakışıklı Yunan delikanlısı kendini bir romana kaptırmış. Melankolik Fransız subayı güvertedeki zavallı, hasta askerlerinin omuzlarını sevgiyle okşadıktan sonra yeniden gözden kayboldu. Bay Newall dürbünüyle, mavi ufka doğru bir rüyadaymışçasına yol alan uzaktaki bir gemiye bakıyor.

Pruva ve kıç tarafındaki çanlar öğleyi bir saat geçtiğini haber veri- yor. Yakıcı bir güneş var ve esinti o kadar azalmış durumda ki gemi iler- lerken tente neredeyse hiç kımlıdamıyor. Kazanlardan arada bir çıkan sı- cak bir hava akımı nefesini kesiyor ve “cehennem”in nasıl bir yer olduğu- na dair sana bir fikir veriyor. Sonunda şekerleme yapmak için oradan ay- rılıyor ve güverte kamaralarının arasından geçiyorum; kraliçenin yorgun kuryesi maroken minderlerin üzerine boylu boyunca uzanmış, elindeki kitabı yere düşmüş, solgun ve sabırlı görünüyor. Savaş esnasındaki hayat- lar! Kamarotluk yapan genç bir asker bana bir bardak soğuk limonata ge- tiriyor: Hâlâ Alma'da* savaşıırken aldığı iki ciddi yaradan muzdaripti, ama

a Kırım'da bir nehir ve yer adı (Türkçe Elmalı); Kırım Savaşı'nda Fransız, İngiliz, Türk, Sardunya ve Zuaf askerlerinden oluşan Müttefikler. Sivastopol yolunu kapayan General Mençikov komutasındaki Rus kuvvetlerini 20 Eylül 1854'te burada yenmişlerdi –ed.n.

“Simois”nin güvertesinde elinden geleni yapmayı Üsküdar’da hastanede kalmaya tercih etmişti. Henüz on sekizinde olduğunu ve savaşın başından beri evinden uzak kaldığını anlattı bana. Ne kadar da sevimli, kibar bir çocuk! Zamanla onu ve o sabırlı, sessiz halini daha da sevmeye başladık. Kesinlikle insan öldürebilecek yapıda birine benzemiyordu o. Savaş ne kadar da korkunç bir gereklilik!

Pervanenin kesilmek bilmeyen gürültüsü ve yukarıdan gelen ayak sesleri, güneşin boyayı dahi kabarttığı bir günde sıcak bir kanepenin üzerinde uyumak için çok da teşvik edici sayılmaz. “Evangeline”^a okumaya çalışıyorum, ama bu yakıcı sıcağın altında Acadia’nın^b serin, gölgeli ormanlarını düşünmek bile korkunç! Eğer *ben* en iyi kamaralardan birinde sığıntı çekiyorsam, kim bilir güverteadaki zavallı askerlerin durumu nasıldır! İçlerinden ikisinin eşleri de yanlarında –çok sessiz, sabırlı kadınlar. Onları çoğu kez, hava karardıktan sonra, kendi kıyafetlerini ya da kocalarının gömleklerini ellerinden geldiğince yıkarlarken görüyorum. *Bu insanlar* hiç sızlanmadan acı çekmeye –belki de ölüme gidiyorlar.

Kısa süre sonra Bay Bell’in bize seslendiğini ve “Korsika” kelimesini duyduk. “Korsika’yı geçmek öyle mi, hem de uyurken!” diye bağırarak güverteye koştum. Evet, işte koyu mavi suların içinden aniden yükselen Korsika’nın sarp kayalıklarını görüyorduk ve tüm gözler, rahibelerin çekingen bakışları bile o yöne çevrilmişti.

Ada yalnız ve heybetli, kahramanının^c doğum yeri olmak için çok uygun görünüyor. Çevrede tek bir gemi, hiçbir insan ya da mesken izi yoktu, yalnızca ansızın denizden fırlayan rengârenk kayalar vardı; kayaların üzerinde, Bay Bell’in beni kartal olduklarına ikna etmeye çalıştığı iki büyük kuş uçuyordu, ama bu onurlu ismi hak etmek için çok küçük olduklarını itiraf etmeden duramadım.

Derken solumuzda Sardunya’nın uçuk menekşe renkli dağları be-

a Amerikalı yazar Henry Wadsworth’ın epik şiiri (1847); Amerikan edebiyat tarihinin en popüler şiirlerindenidir –ed.n.

b Acadia (Fransızca Acadie), Fransızların Kuzey Amerika’nın kuzeydoğusundaki bir sömürgeye verdikleri addı ve 1755’teki bir etnik temizlik harekâtında binlerce Akadyalı İngilizler tarafından çeşitli yerlere sürgün edilmişlerdi –ed.n.

c Korsika’nın Ajaccio kentinde doğan Napoléon Bonaparte kastediliyor –ed.n.

lirdi, göz kamaştırıcı beyazdan en koyu yeşile kadar tüm renk tonlarındaki kayalar, altlarındaki berrak suya derin gölgeler salıyordu. Vahşi “beyaz atlar”^a bu gölgelerin arasında evcilleşip durgunlaşmak üzere hızlanıyordu, ama özellikle sivri kayaların bulunduğu bazı yerlerde, dalgaların kar beyazı uçlarının sarp, umursamaz kayaları öfkeli bir şekilde dövdüğü⁽¹⁾ görüldü. Akdeniz yazının, denizi, göğü ve kayaları boyayarak meydana getirdiği o olağanüstü güzelliği asla unutmayacağım; uzaktaki dağlarla adaların üzerine çökmüş menekşe rengi pus, yavaşça önümüzden süzülen güzel, beyaz deniz kuşları! Gemimiz bu koyu mavi sularda ilerlemeye devam etti: yolculuğumuz hâlâ büyümlü bir denizin üzerinde krallara layık bir yolculuğu andırıyordu. Sicilya’nın uzaktan görünen dağlarında kimi zaman bir çayın üzerinde ya da kuytu bir köşede güneş ışığında parlayan beyaz villalar görüyor, bu güzel ve ıssız yerde kimin yaşadığına şaşıyorduk.

Akdeniz’in sık sık uzaktan geçen güzel felukalarını^b görüyorduk; rüzgârla dolu beyaz yelkenleriyle kıyı boyunca yol alan hayat ve özgürlük simgesi tekneler. Küçük kuşlar gemimizin donanımına konuyor ve bir süre dinlenip küçük kanatlarını temizledikten sonra yeniden uçup gidiyordu.

Canlandırıcı esintileriyle birlikte yeniden gece olduğunda, herkes güvertede olmaktan sonsuz derecede memnundu. Geminin yarattığı köpükler, yine yanımızdan kayıp giden sayısız hayali altın yıldız gibi parlıyordu. Gökteki yıldızlar da neredeyse onlar kadar çoktu, ama geminin dik donanımının arasından bakınca durgun ve büyük duruyordu.

Samanyolu bu enlemlerde İngiltere’de olduğundan çok daha belirgin görülebiliyor ve güney takımyıldızları da harikulade güzel. Bay Newall bu sessiz akşamlarda bana astronomiyle ilgili hoş birkaç ders verdi –ama akli başında insanlar çok geçmeden yoğun çiyden dolayı geminin iç kısımlarına sığındılar. Kimi zaman aşağıya inerken uykuya dalmış bir askerle karşılaşıyorduk ve ben kavuşturduğu kollarının üzerine yavaşça güzel bir şeftali ya da bir salkım üzüm bırakıyordum, uyandığında herhalde çok şa-

a Köpüklü dalgalar kastediliyor –ed.n.

b İtalyanca *felucca*’dan: Akdeniz ve Nil’e kullanılan dar uzun ve hızlı bir yelkenli tekne; Türkçedeki *flika* da muhtemelen bu kelimeden geliyor, ama farklı bir anlam (gemilerde bulundurulmuş sandal) kazanmıştır –ed.n.

şınıyordu. Ama hava genellikle ranzaya erken bir saatte çekilmek için fazla boğucu oluyor ve Matmazel Lucie'yle ben yardım aracı olarak bayanların kamarasındaki konsol piyanoya başvuruyorduk. Şarkılarımız asker ve bahriyelileri nasıl da neşelendiriyordu! Bir keresinde Edmund, bize salonun gökyüzünü gören açık tavanından aşağıya bakan bronzlaşmış yüzleri göstermek için gülerek içeri girdi.

Ne kadar da renkli bir gruptu! Dans müziği çaldığımızda, askerlerden biri takdire değer bir şekilde kastanyetleriyle bize eşlik etti. İcra edilen her eseri, salondaki gülen arkadaşlarımızın alkış yağmuru izliyordu. Daha sonra salondaki Fransızlardan özellikle "Oh ma patrie!"^a nakaratında yüksek sesli memnuniyet mırıltıları yükselmesine sebep olan "La Suisse au bord du Lac"^b parçasını çaldık. Son olarak da "Partant pour la Syrie"^c ile Fransızların coşkusu en üst düzeye çıktı.

İşte akşamlarımız genellikle böyle sona eriyordu. Yurdumuzdaki sizler ve gecenin karanlık saatleri boyunca kendimizi hem karada, hem denizde her şeyi gözetken Tanrının kollarına bırakmak dışında aklımızda hiçbir şey kalmıyordu.

a (Fr.) "Ah vatanım!" –ed.n.

b (Fr.) "Göl kenarındaki İsviçre" –ed.n.

c (Fr.) "Suriye'ye doğru yola çıkarken": Fransız İmparatorluğu'nun 1809'da bestelenen, başlangıçta bir aşk şarkısı olan milli marşı –ed.n.

ÜÇÜNCÜ MEKTUP

Malta'ya varış – Pazar sabahı – Malta'da gezinti – St. John Yortusu ve Kilisesi – Valetta Limanı – Gemiye dönüş – “Yunan Adaları” - Mutapan ve St. Angelo burunları

MALTA, PAZAR

Sevgili Anneciğim,

Derin bir uykudan bu sabah saat altıda müthiş bir gürültüyle sıçrayarak uyandım. “Yalnızca demir atıldı” dedi yorgun bir ses karşı ranzadan. “Kara mı? Neredeyiz o halde?” diye sordum: “Malta’da.”

Divanın üzerine çıktım ve bir lombozdan dışarıya baktım. Denizde büyük mavi dalgalar dans ediyordu, daha ışıltılı ve muhteşem bir sabah olmazdı. Gemiye bindiğimizden beri o kadar uzun bir süre gece gündüz kulaklarımızda uğuldayan aralıksız makine gürültüsünden sonra demir atmış geminin sessizliği çok iyi geldi. Hatta güvertedeki zavallı horozlarla tavuklar bile bu değişiklik üzerine ötüp gıdıklamaya başladı. Gemimizin çevresi canlı renklere boyalı, üzüm ve kavun yüklü Malta tekneleriyle doldu, güvertedeki askerler hevesle alışveriş ediyor ve aldıklarını kalın bir ipe bağlanmış küçük ahşap kovalarla yukarı çekiyorlardı. Deniz, bu tür ticari alışverişler için elverişsiz bir şekilde yükselip alçalıyor ve yukarıdaki Fransızcayla aşağıdaki gürültülü ve akıcı İtalyancanın kargaşasını dinlemek çok eğlendirici oluyordu.

Askerlerin zaten güverteye çekilmiş olan meyvenin fiyatı konusunda başlayan tartışmadaki üstünlüklerine gülmeden edemedim. Deniz o kadar dalgalıydı ki itiraz eden Maltalılar teknelerinde ayakta durmakta bile zorlanıyorlar, müşterilerinse bu anlaşmazlığa bir son vermek için ellerindeki ipi bırakmakla tehdit etmeleri yetiyordu. Ancak Maltalılar çok iyi davrandılar ve fırtına çok geçmeden sessizce yatıştı, teknelerini gemiden dostça uzaklaştırıp başlarını sallayarak veda ettiler. Savaş patlak verdiğinden bu yana Maltalılar daha önceye oranla zenginleşmişler; kavun-

dan altın ve gümüş haçlara, dantel ve yontma taşlı broştan küçük beyaz aslan köpeklerine* kadar tüm mallarını hevesli müşterilere çok yüksek bir fiyattan satıyorlar.

Malta'ya vardığımızda pazar sabahıydı. Saat yedide güvertede otuyordum. Birçok kilise çanı insanları ayine çağırıyordu. Denizin üstünde kulağa tatlı gelen bir sesti bu; eski yerlerinde duran rahibeler geminin küpeştesinden bakıyor ve bu sesleri dinlemekten özellikle memnun görünüyorlardı. Belki de bu ses onlara, çan seslerinin bahçelerle bağlarda güzel bir müzik gibi cınladığı Rhône Vadisi'ndeki eski günlerini hatırlatıyordu.

Fransızların savaş esnasında kendi kullanımları için el koydukları, daha küçük olan Malta limanında demirliydik. Liman her boyutta gemiyle doluydu. O kadar parıltılı bir yer ki denizden birdenbire yükselen sıra sıra beyaz taş evler; hemen önümdeki yüksek yolun üzerinde bir aşağı bir yukarı yürüyen bir nöbetçi ve beyaz toza bulanmış, el yakacakmış gibi görünen sıcak beyaz duvarların önünde büyümüş kuru bir incir ağacından ibaret karmaşık bir fikirden daha fazlasını edinemedim. Ancak yukarıda, sıcağın kavurduğu tepelerin üzerinde birkaç kavruk zeytin ağacı seçebildim.

Kahvaltı soframız Malta mahsulleriyle doluydu: Muhteşem seftaliler ve yeşil incirler (bunlar *bir yerlerde* gölgeli bahçeler olduğunun kanıtıydı); lezzetli tekir balığı ve sevenler için rengârenk, ağızları açık deniztarakları. Daha sonra her iki ucunda bir gagası olan pembe ve sarı bir tekneye atlayıp Valetta kasabasını ve büyük limanını görmek üzere yola çıktık.

Bayan Austin arkadaşlarına ulaştırmamız için bize nazıkçe iki mektup vermişti, ama bunlar deniz yolculuğu için yanımıza aldığımız kitaplar, *can yelekləri* ve her an ihtiyaç duyduğumuz diğer şeylerle birlikte bir yığın bagajın altında ambardaydı. Yolculuk edenlerin kamaralarına küçük bir bavul ya da bir heybe dışında bir şey sokmalarına izin verilmediğinin daha yaygın olarak bilinmemesi ne kadar büyük bir şanssızlık!

a İngilizcede "lion-dog" (aslan köpeği) ya da "little lion" (küçük aslan) olarak bilinen, ama uluslararası planda Almanca "Löwchen" (aslançık) adıyla da tanınan; İtalya, İspanya, Fransa ve Almanya'da daha 1500'lerde popüler olmuş, tüyleri yele şeklinde kesilerek erkek aslan görünüşü verilen oyunbaz bir köpek cinsi —ed.n.

Malta'daki gezintimize dönecek olursak: Beyaz taştan bir rıhtıma indikten sonra dilenci, bahriyeli ve her milletten sokak çocukları ve kedileriyle dolu uzun, sıcak, beyaz merdivenlerden çıktık. Ardından rehberimizi takip ederek açık kapılarının önünde siyah gözlü kadın ve çocukların birbirlerine sokularak güneşlendikleri ve yabancılara merakla baktıkları dar, kalabalık bir sokağa ulaştık. Kavun yüklü sepetler taşıyan adamlar bozuk ve kirli kaldırımlarda güçlüklerle ilerliyor, ellerinde güzel çiçekler tutan küçük çocuklarsa tuhaf, kaba bir İtalyancayla satın almanız için diyorlardı. Pitoresk paçavralara sarınmış, kapı önünde güneşlenen çocuklar görünüşe bakılırsa harikulade yetişiyor, en güneşli pis yeri kapmak için çok sayıda yavru kedi ve sokak köpeğiyle çekişiyorlar.

Hemen her evde kuş kafesleri vardı. Maltalılar yetiştirdikleri kanarya cinsleriyle ünlü. Çok geçmeden canlı, şirin ve pitoresk olduklarını düşündüğüm bazı ana sokaklara vardık –çiçek ve çalı dolu, oymalı düzensiz İtalyan balkonları olan dar, beyaz evlerle süslü dik tepeler. Aceleyle kiliseye gitmekte olan birçok hanım gördük, hepsi de gösterişli siyah ipekliler giymişlerdi ve siyah ipekliden bir jüponu andıran şallarını hoş bir şekilde başlarının üzerinde tutuyorlardı. Söz konusu şallar çok zarif bir şekilde omuzlarının üzerine düşüyor ve şalların altında gece kadar kara gözleri son derece etkileyici bir şekilde ışıltıyor. Hanımlarıyla olduğu kadar, sokakları arşınlayan, adamakıllı hoşnut oldukları her hallerinden belli olan ve güzel cüppeleriyle bakımlı görünen rahipleriyle de, Malta'da cilveli bir dindarlık (eğer bu terimi kullanmam uygunsa) göze çarpıyor.

St. John Yortusu kutlanıyordu, biz de törene katılmak üzere Malta Şövalyeleri tarafından kurulan aynı adlı kiliseye gittik. Kurtarıcımızın hayatını resimleyen tüm o nadir, eski duvar halıları halka açıktı. Bunca zaman geçmiş olmasına rağmen renklerindeki olağanüstü güzellik karşısında şaşkına döndük (özellikle de o muhteşem deniz mavisi).

Kilisenin zemini, her bölmesi bir şövalyenin anıtı olan zengin bir mozaikten oluşmakta. İnsan burada saatler geçirebilir, ama kiliseye vardığımızda kudas ayini yapılıyordu ve ağırbaşlılığından o kadar etkilendik ki Caravaggio'nun o güzelim resmini bile arayamadık. Bu heybetli eski kilisede lüks bir şekilde doldurulmuş minderler ve yaprakları altın yaldızlı kitap-

larla dolu “aile yerleri” ya da “itibarlı sıralar” yoktu. Yalnızca her iki taraftaki kemerli sütunların yanında sıram sıram kaba, ahşap sandalyeler vardı ve –zengin ipeklilere boğulmuş zarif Maltalı hanımlardan çıplak ayaklı ve yamalı ceketli en vahşi görünüşlü denizcilere kadar– herkes, ister oturup isterse de diz çökerek ayini dinliyordu. Orada yeryüzünde aylak dolanıyor ya da toplumdan dışlanmış görünen birçok insan vardı, o kadar yabani görünüyordlardı ki insanlığın tüm izlerini yitirmiş gibiydiler.

Çok sayıda yalnız, terk edilmiş görünen insan vardı –başka başka topraklardan gelen dostsuz gezginler. Yeniden sahilde toplanmış, denizden uzakta güvende olan bizim içinse bu çok ilginç ve güzel kilisedeki ayin son derece etkileyiciydi.

Özellikle saçları ve sakalı keçeleşmiş, çıplak ayakları güneşten yanmış, sütunlardan birinin altında kendisi kadar vahşi ve boşlanmış gözüken iki oğluyla birlikte diz çökmüş, bir kabartmayı andıran Maltalı bir denizci dikkatimi çekti. Kendini son derece yoğun bir şekilde ibadete vermiş olarak dua edip haç çıkarıyor, arada bir yana dönüp pejmürde oğullarının da onun gibi diz çöküp çökmediklerine bakıyordu. Kaba, ama ciddi öğretim biçimini görmek çok dokunaklıydı. Yüzleri açık havada yıpranmış zayıf iki dilenci kız içeri girerek, güzel küppeli rahiplerin yakınındaki mermer basamaklara korkusuzca oturdular.

Bu tuhaf topluluktaki çoğu kimse sesli bir şekilde inliyor ve güneşten yanmış yüzlerin çoğundan gözyaşları süzülüyordu. Güneyli insanların dışavuran dindarlıklarından etkilenmemek elde değil. Kilisenin sundurması dilenciler, sahiplerini bekleyen köpekler ve ellerindeki sepetleri yere bırakıp birkaç dakika için bile olsa kilise orgunun eşliğinde içtenlikle dua edip haç çıkardıktan sonra gülüp bağırmaya devam eden meyve ve çiçek satıcılarıyla doluydu.

Gerisingeri “Simois”ye kürek çekerken çok keyif aldık. Savaş gemileriyle dolu büyük Valetta limanının görüntüsü tam o anda çok etkileyiciydi. Küreklerini yağız Maltalıların çektiği rengârenk boyalı sandallar, çepeçevre her istikamette hızla gidip geliyordu. Kayıkçıların oğulları bence dünyadaki en küstah ve başına buyruk genç insanlar. Çalkantılı denizde bir o yana bir bu yana umursamaz bir şekilde sallanan bu siyah gözlü, kıvrırcık saçlı genç

eşkıyalardan çok sayıda gördük –yanlarından geçen herkese laf yetiştiriyor ve kürekleri denizin içinde mi dışında mı hiç umursamıyorlar. Bazıları kayalar dan uzakta balık tutuyordu. Harika bir berraklıkta olan su, diplerdeki koyu yeşil ve mor yosunları son derece güzel bir şekilde yansıtıyordu.

Dik, beyaz kayalıkları, çepeçevre istihkâmları ve her yöne çevrilmiş topraklarıyla Malta, St. John Şövalyelerinin şaşaalı günlerindeki yurtları hakkında insana kesinlikle etkileyici bir fikir veriyor. Sıcak ve güneşin parlaklığı korkunç. Denizden gelen esinti de olmasa, insan çok geçmeden bir zeytin yaprağı gibi kavrulabilir. Büyük vapurlarımıza kömür taşıyan işçilere öyle acıdım ki!

Bu işçilerden bir tekne dolusu yirmi ya da otuzunun gemilerden ayrıldıkları esnadaki görüntüleri çok tuhaf. Kömür tozundan o kadar kararmış oluyorlar ki yüz hatlarını ayırt etmek mümkün değil ve her şeyden ziyade parlak, mavi dalgaların üzerinde dans eden bir kötü ruhlar mürettebatını andırıyorlar. Gemiye döndüğümüzde bazı yeni yolcularla karşılaştık. Her ikisi de son derece güzel bir Yunanlı hanımla kızı; annenin saçları kırmızı bir fesin çevresine sık bir örgü halinde dolanmıştı; kızıysa, heyhat, yüz ve vücut bakımından klasik Yunan güzelliğine sahip olmasına rağmen en son Fransız modasına uygun giyinmişti! İnsan onu bir salon ya da stüdyoda yahut bir tanıdığın şöminesinin rafında, nadiren kumaşla örtülü bir mermer heykel şeklinde görmüş olduğunu sanabilirdi.

Bizim güverteadaki yolcularsa, büyük bir sepet işi kafes içindeki yetmiş beş kanaryayı satmak üzere İstanbul'a gitmekte olan deli dolu bir Malta-lıyla karşıydı. Bu dayanıklı insanlar, günlerce sürecek yolculukları için yanlarına az sayıda kavun ve birkaç somun kara ekmek dışında bir şey almamışlardı. Güvertede bu neşeli, canlı, küçük kanaryaların olması çok hoştu. Matmazel Lucie ve ben onlara gagalamaları için üzüm götürüyorduk, topal askerse sularını devamlı tazeliyordu. Kuşların ağır altın küpeleri ve keçeleşmiş siyah saçları olan esmer sahibesi, genellikle bohçalarından birine uzanmış uyuyor olurdu; çıplak koyu bacaklarının güneşin etkilerine ya da yanından gelen geçenlerin bakışlarına maruz kalmasına aldırmaz görünüyordu.

Bugün akşam yemeğinde fazla oyalanmadık, çünkü günbatımı muhteşemdi ve hepimiz Malta'nın altın rengi ışıktaki gözden kaybolmasını

seyretmek istiyorduk; çok güzel bir görüntüydü bu. Genç Yunanlı hanımın akşamüzeri güvertede yaptığımız yürüyüşte bize eşlik etmesi çok iyi oldu. Son derece şuh ve çekici, antikçağa özgü güzelliğine rağmen modern bir kadındı ve elindeki yelpazenin büyük katlarının her biri, hayranlarının kendi elleriyle yazdıkları isimleri ve ona karşı besledikleri sonsuz bağlılığı dile getirdikleri dizelerle doluydu. Bu listeye tekmeden ayrılmadan önce kaç yeni isim ekleneceğini sorduğumda neşeli bir çocuk gibi güldü. Güzel ve zarif A.....! Şımartılmış bir çocuk gibiydi ve çok geçmeden rahibeler bile ona gülümseyerek bakmayı öğrendiler.

Malta'dan ayrıldığımız günün ertesi "Yunan Adaları"na vardık. Hava hâlâ çok güzel; deniz koyu, çok koyu bir maviydi. Bay Bell gün boyu suluboya eskizler yaptı. Melankolik Fransız subayı bile büyülenmişti; rahibeler kitaplarını bırakmış, askerlerse teknenin yan kısımlarına yığılmışlardı. Herr S..... bozuk İngilizcesiyle Byron'un şu güzel dizelerini şevkle okuyordu:

Yunan Adaları! Yunan Adaları!
Yanık Sapfo'nun^a âşık olup şarkı söylediği,
Savaş ve barış sanatlarının doğduğu,
Delos'un^b yükseldiği, Phoebus'un^c ortaya çıktığı,
Hâlâ yaldızlıyor onları sonsuz yaz
Ama batmış her şey güneşleri dışında!

Byron'ın tasvirlerindeki büyük gerçeklik ve güç, tasvir ettiği yerler ziyaret edildiğinde insanı çok etkiliyor.

Bay Bell, Matapan Burnu'nun ve renkli kayalıklarının mükemmel bir resmini çizdi. Vakur, kara sakallı Maltalı kılavuz kaptanımız, burayı hava güzelken geçmenin kolay olduğunu, ama sert bir rüzgârın her şeyi de-

a Sapfo (Sappho), Lesbos (Midilli) Adası'nda doğmuş bir Antik Yunan şairiydi (y. İÖ 630-612 arası - y. İÖ 570'ler); şiirlerinin önemli bir kısmı kayıptır, ama aşk şiirlerinden bazılarını kadınlara hitap ettiği için çok uzun bir süredir eşcinsel eğilimleri olduğu farz edilmektedir -ed.n.

b Kiklad Takımadaları grubundaki Delos Adası binlerce yıl önemli bir kült merkeziydi, Apollon ve Artemis'in burada doğdukları varsayılıyordu -ed.n.

c Phoebus, klasik mitolojide Tanrı Apollon için kullanılan Fibos lakabının Latince şeklidir -ed.n.

ğıştırebileceğini söyledi. Bilgili Herr S.....'nin anlattığına göre, Yunanlı denizciler eski zamanlarda bu fırtınalı burundan sağ salım çıktıklarında tanrılarına adak kabilinden bir tablet asarlarmış.

St. Angelo Burnu'ndan geçerken dürbünlerimiz sayesinde bir keçinin bile çıkarken zorlanacağı kadar dik, çıplak bir yamacın üzerinde kaba saba bir kulübe gördük. Aramızdaki bilgili şahıslardan bir başkası, kendisine Leydi M. W. Montague'nün^a o büyüleyici tarzıyla anlattığı, bir zamanlar tam da bu kayalıkların üzerinde bulunan Apollon Tapınağı'ndan bahsetti; ama *şimdi* burada, gelip geçen gemilerdekilerin görüp yalnızlığına merhamet ederek, bir sandala çörekler ve başka şeyler koyup ona göndermeleri için bayrak açan bir münzevi yaşamaktaymış. Ancak bizim için bayrak açmadı ve bizler de bunu, saygıdeğer ve daimi bir münzevi olarak güvertemizdeki güzel Yunanlının güzel gözlerine bakmaya cesaret edemeyecek olmasına bağladık. Matapan ve St. Angelo burunlarından geçen insanlar her zaman bizim kadar neşeli olmuyorlar.

Ama en acı günler kadar, en güzel günlerin de bir sonu vardır, Siro's'a varıp demir attığımızda Yunanlı hanımlar bizden ayrılacaklardı. İngiltere'de yeniden karşılaşabilme dilekleriyle ayrıldık. Deniz çok dalgalıydı ve aşağıda onları beklerken sallanıp duran küçük Yunan teknesine büyük bir güçlük binebildiler. Söylemesi oldukça üzücü, ama tam da Bay A..... etkileyici ve duyarlı bir elveda demek üzereyken zalim bir şekilde ipleri bırakmamız söylendi ve henüz ilk cümle dudaklarında şekillenirken acımasız bir dalga küçük barkayı uzaklaştırdı.

a İngiliz yazarı (1689-1762): 1716'da kocasının Türkiye'ye elçi olarak gönderilmesi üzerine İstanbul'a geldi. Gördüklerini, duyduklarını, yazdığı mektuplarla ülkesindeki tanıdıklarına aktardı. Mektuplarında Türklerin yaşayışlarını, gelenek ve göreneklerini, toplumsal kurumlarını, çağı için çok ileri sayılabilecek bir yaklaşımla yansıttı. 1718'de İngiltere'ye dönünce kendini edebiyata verdi. Politika ve feminizm üzerine denemeler yazdı. Türkiye'den göndermiş olduğu mektup ve güncelerine dayanarak 52 mektup kaleme aldı. Leydi Montague, edebi ününü esas olarak bu mektuplara borçludur. İlk kez 1763'te yayınlanan mektuplar, Avrupa edebiyatında mektup türünün en başarılı örneklerinden sayılır —ed.n.

DÖRDÜNCÜ MEKTUP

Siros Adası – Bir Yunan hanı – Korsanlar – Akşam – İzmir – Çarşılar
– Şehirde gezinti – Kilise – Köle Pazarı – Başibozuklar – Gelibolu – Çanakkale Boğazı – İstanbul'a yaklaşırken – Boğaziçi – Karaya çıkış

İSTANBUL, 8 EYLÜL 1855

Sevgili Anneciğim,

Denizden görüldüğü kadarıyla Siros Adası,^a üzerine birkaç zeytinlik-
le incir ağacının serpiştirildiği çorak bir kaya yığınınan ibaretti.
Bay Bell, Tino ve Mikoni tepeleriyle birlikte güzel Aziz Yeorgios Li-
mani'nın da mükemmel bir eskizini yaptı.

Kasaba sarp kayalıkların üzerine kurulmuş. En yüksek tepenin üze-
rinde çok eski ve bir zamanlar çok sağlam olduğu belli olan yıkık bir kale
var ve altındaki sık kümelenmiş evler her iki yanda da suyun kenarına ka-
dar iniyor; evlerin envai çeşit canlı renkleri ve Doğu'ya özgü düzensiz silu-
etleri koyu mavi dalgalara çok güzel yansıyor.

Gemimiz her zaman olduğu gibi meyve ve sebze dolu Yunan san-
dallarıyla kuşatıldı. Nestor'a^b bile zarafet katacak kadar güzel, kır bir bıyı-
ğı olan yaşlı bir Yunanlı özellikle dikkatimi çekti. Bizim *maitre d'hôtel*'e^c Si-
ros'un ünlü, küçük, mor yabani güvercinlerinden birini satıyordu; yanın-
daysa eşkiyayı andıran bir delikanlı Yunan hatiplerine layık etkili konu-
masıyla kabuklu deniz hayvanlarını öneriyordu. Başka hiçbir şey olmasa
bile Yunanlıların arasında kesinlikle hâlâ epey zarafet ve güzellik mevcut.

Herr S..... ve Bay Bell, Siros'un zirvesine tırmandıkları birkaç saat-
lik bir gezintiden sonra gemiye geri döndüler. Aşırı sıcak ve yorgunluğun
karşılığını, arkalarında dalgaları andıran dağ silüetleri olan ve gökyüzünde-
ki takımyıldızlar gibi denizi donatan adaların oluşturduğu nefis manzarayı

a Mora Yarımadası'nın doğusunda bulunan Kiklad Takımadaları içinde yer alan adalardan biri –ed.n.

b Yunan mitolojisinde Argonotlardan ve Troya Savaşı'na katılan kahramanlardan biri –ed.n.

c (Fr.) Şef garson –ed.n.

izleyerek fazlasıyla aldıklarını söylediler. Bu adaların kendi başlarını müzlel olmadığı söylendi, her biri sağında solunda birkaç ekili alanı olan çorak ku ya topluluklarından ibaretmiş.

Karnı acıkan dostlarımızın hiçbiri Siros'ta kahvaltı edemedi. Han denilen berbat bir ahşap yığınının sahibi olan Yunanlı, onlara soğukkanlı-lıkla ve bozuk bir İtalyancayla *kahvaltı edeli çok olduğunu* söyledi!

"Yani bir fincan kahve bile içemeyeceğimizi mi söylemeye çalışıyor- sunuz?" dedi hiddetlenen sanatkar.

"İçebileceğinizi zannetmiyorum," dedi "han sahibi" esneyerek ye- menisini giyerken.

Siros'tan ayrıldıktan sonra şimdiye kadarkilerin hepsinden daha vahşi görünüşlü kayalık ve dağlarla karşılaştık, çoğu zaman adeta ulaşıl- maz duran zirvelerinde korsanlara özgü yarı ev, yarı kaleyi andıran yapılar vardı. Günümüzde bile ticaret gemilerinin bu bölgeden korumasız geçme- leri güvenli değil, posta teknelerinde de kayalıkların arasında bir görünüp bir kaybolan ya da kıyı boyunca hızlı bir tempoyla ilerleyen esrarengiz gö- rünüşlü Yunan korsan teknelerinin muhtemel saldırılarına karşı birkaç misket tüfeği ve pala bulunduruluyor.

Pitoresk bir görünüşleri olan Yunan teknelerini ya da daha ziyade felukalarını görsen çok seveceğini düşünüyorum. Pruvaları dev bir ku- şun göğsü şeklinde, uzun boyunlarıysa yoğun bir işçilikle oyulmuş ve süslenmiş. İnsan İason'un Altın Postu' aramaya çıktığı yelkenlileri dü- şünmeden edemiyor.

Akşamlar hâlâ çok güzeldi, günbatımından sonra genellikle serin bir rüzgâr çıkıyordu; yıldızlar aniden belirindiğinde, bizi çevreleyen dağların bel- li belirsiz silüetiyle birlikte deniz ve gökyüzünün yumuşak bir mor tonunda birbirlerine karışmalarını izlemek büyüleyiciydi. Böyle zamanlarda rahibe- lerin alçak sesli konuşmalarını ve bazen güvertede volta atan zavallı askerler tarafından ısılla çalınan hoş Fransız havalarını dinlemeyi çok seviyordum.

Sabah erkenden İzmir'e vardık, karaya çıktık ve uzun bir gezinti yaptık. Körfez çok hoş ve yukarıdaki tepelerden birinin zirvesinde eski, gü-

a Yunan mitolojisindeki Argonotlar efsanesine atıfta bulunuluyor -ed.n.

zel bir kalenin kalıntıları var. Dar sokaklarda ilk gözümüze çarpan uzun bir deve katarı oldu, kırsal kesimden getirdikleri üzüm ve incir yükünü taşıyan bu develerin üzerindeki çingirakların sesleri çok etkileyiciydi. Takımın başında çevik, hareketli, güzelce süslenmiş bir eşek vardı, insana daha çok harap olmuş bir ahır hatırlatan (eğer bunu hayal edebiliyorsanız) çok bozuk bir yolda dikkatlice ilerliyordu. Bir grup erkekle birlikte hızlı bir tempoyla yürüdüğümü gören Türklerin şaşırıldığını söylemek az bile kalır.

Daha sonra çarşılara girdik –ne kadar da çarpıcı bir manzaraydı! Yaşmaklı Türk kadınları gördük, siyahi kölelerin eşlik ettiği bu kadınlardan kimisi yürüyor, ellerinde tavus tüylerinden yapma yelpazeler taşıyan kimileriye, Kül Kedisi’nin balkabağından arabasını andıran arabalar içinde ilerliyorlardı. Zengin işlemeli yelekler giymiş, bellerindeki kuşaklarda gümüş kakmalı yatağanlar taşıyan gürültücü Rumlar; küçük dükkânlarında sessizce nargile içen, sarı yemenileri hemen yanlarında duran azametli yaşlı Türkler; ciddi görünüşlü Ermeniler; korkunç Nubyalı köleler; deve sürücüleri; aç görünen köpekler; ağır yüklü eşek katarları; kahveciler; meyve satıcıları; hızla ilerlerken bardaklarını şingırdatan limonata ve şerbet satıcıları; nargile içenler için yakılmış küçük kömür parçalarını taşıyan Rum çocukları; İngiliz, Fransız asker ve bahriyelileri; üzeri çadır bezi ve yaşlı asmalarla örtülü, genişliği yaklaşık altı ayak olan bir *köpek barınağı*’nda koşuşturan her milletten sıradan insanlar. Bu öyle bir manzara ki ilk kez görüldüğünde hayal edilebilecek en olağanüstü manzaraymış gibi görünüyor.

Şehrin eski bir kapısından geçerken, rehberimiz büyük bir ciddiyetle, bir gün önce gelmiş olsaydık bir eşkıyanın kellesini bu kirişlerden birine çivilenmiş olarak görme mutluluğuna ermiş olabileceğimizi söyledi. Dediğine göre adamın kellesi bir süre orada öylece bırakılmış. Kentin arka tarafında hâlâ görünen eski yapıların –antik şehirle akropolün ve ünlü Kibele Tapınağı’nın– kalıntılarını incelemek bizi çok daha memnun ederdi.

Anadolu’nun Yedi Kiliseleri’nden’ biri olan kilisede biraz vakit geçirdik. Rumların o bildik gösterişli tarzıyla dekore edilmiş; gümüş elli ve “haleli”

a Yeni Ahit’in Vahiyler bölümünde adı geçen yedi kilise: Bunlar Efes, İzmir, Sard, Akhisar, Alaişehir, Bergama ve Denizli’deydi, yalnız bu kavramla kiliselerden ziyade söz konusu yerlerdeki Hristiyan cemaatleri kastedilmektedir –ed.n.

azizlerin korkutucu ikonaları; dev mumların çevresine sarılmış birçok yapıma çiçek ve gösterişli, ancak değersiz renkli askaları olan sayısız cam avize. Bu kadar eski ve ilginç bir kilisenin bu kadar çirkin olduğunu görmek çok (ızdırtıcıydı).

Daha sonra yorgun develerle pitoresk görünüşlü sürücülerinin yanında dinlendikleri, beyaz mermerden yapılmış güzel çeşmeyi görmeye gittik. İlk kez burada bir müezzinin bitişikteki yüksek minarenden ezan okuduğunu duyduk.

Dar sokaklardan geçerken rehberimiz bizi alçak, karanlık bir revaklı yola soktu. Bu yol derme çatma ahşap binalarla çevrili bir çeşit avluya açılıyordu ve burası Köle Pazarı'ydı. Çok üzücü ve utanç verici bir görüntüydü! Satılmayı bekleyen yalnızca bir düzine kadar siyahi vardı, çoğu kadındı ve kimisinin küçük çocukları yahut kollarında bebekleri vardı. Hepsisi de Türk efendileriyle mutlu ve hiç yabancılık çekmiyor görünüyordu, diğerlerinden uzakta oturan, iç karartıcı bir umutsuzluk tablosu sergileyen biri hariç. Ona sepetimdeki bir şeftaliyi ve biraz para verdim. Elimi tutup anlamadığım bir şeyler söyledi. Biçare kadın! Elden üzölmekten başka ne gelir!

Bir başka kadın bana "dama Inglese" diye seslenip yalvarırcasına bebeğini işaret etti. Bu beni şoke etti, çünkü güzel gözlü, bir hayli şirin bir bebektir ve son derece narin görünüyordu; onlara da biraz para verip oradan apar topar ayrıldık, çünkü ziyadesiyle üzücü bir durumdu ve gemimize dönmek bizi çok memnun etti.¹

Güvertede zincire vurulmuş iki başıbozuk gördük, İstanbul'da korkunç bir cinayet işlemler ve oraya geri gönderiliyorlarmış. Son derece korkutucu ve vahşi görünen kara derili Araplardı; teknemiz yolcuları arasında katılmalarına memnun olmamıştık. Bu perişan tutsaklar gemiye geldikten sonra bir daha müzik çalınmadı.

Bir kez de Gelibolu'da durduk: tıpkı Siros gibi denizden son derece güzel görünen bir yer, ancak içi yalnızca bir Doğu kasabasının olabileceği kadar perişan durumda. Burada Kırım'a gitmekte olan bir Fransız müfrezesi bize katıldı, komutanları dikkate değer, yakışıklı bir subaydı. Onu yolcu etmeye gelen iki Fransız subayı candan bir şekilde elini sıktılar ve sert

a (lt.) İngiliz hanım -ed.n.

1 Bana söylendiğine göre bu köle pazarı artık kaldırılmış.

yanaklarını öperken son derece duygulu bir şekilde “Adieu, mon cher ami!”^a dediler. Bu korkunç Kırım!

Gelibolu’da birçok Rum ve az sayıda Türk güverte yolcusu da aldık, yanlarında yorganları, antik formlu su testileri ve yolculuk için sepet sepet ekmekle kavunları vardı. Zavallı Türk kadınları beyaz yaşmakları ve üzerlerine bol gelen, kullanışsız feraceleriyle çok rahatsız görünüyorlar. Bir köşeye toplanmış, hareket bile etmiyor, korkmuş koyunları andırıyolar. Erkeklerse bohçalarını yerleştirir yerleştirmez seccadelerini serip dua etmeye başladılar; alınları güverteye değene kadar diz çöküp yere kapanıyorlardı.

Küçük bir kürk cekete sarılıp sarmalanmış şirin bir Türk çocuğu kadınlardan birinin yanında derin bir uykudaydı, kadınsa şefkatle kırmızı yorganının ucunu çocuğun üzerine örtüp duruyordu. Gelibolu’da rahibelerden ayrıldık, az sayıdaki kutularıyla birlikte küçük bir sandala bindiler. Herkes onlarla vedalaşmak ve iyi şanslar dilemek için toplandı. Tahmin edebileceğin gibi bizden ayrıldıktan sonra da onları sık sık düşündük.

Görmeyi çok istediğim Kaz Dağı, Sestos ve Abidos’u sabahın erken saatlerinde geçerken maalesef hâlâ uyuyorduk. Ancak Çanakale Boğazı’ndaki beyaz kaleleri geçerken uyanmıştım ve onları hayranlıkla izledim, Çar Nikola’nın^b deha ve hırsına sahip biri için bu bölgenin ne kadar önemli olduğunu iyice anladım. Çanakale Boğazı’nda vapurumuzla ilerlemek hoştu. Her bir yelkenini güçlü rüzgârların şişirdiği, askerlerle dolu büyük Fransız ve İngiliz savaş gemilerini geçtik.

Türkler bu kasabaya Çanakale adını vermişler. Burası, Sulla^c ve Mithridatis^d arasındaki o önemli antlaşmanın imzalandığı (gördüğünüz gibi yolculuklarımda mümkün olan her şeyi öğrenmeye çalışıyorum) ve modern çağlarda da Türklerle İngilizler arasında 1809’da bir başka antlaşmanın imzalandığı antik Dardanos.

Kasabanın üstündeki tepelerde Hekuba’nın^e mezarını işaret ediyorlar; anlatılana göre Kserkses bir köprü oluşturan teknelerini bu mezarın

a “Elveda, aziz dostum” –ed.n.

b Rus çarı I. Nikola (1796-1855) –ed.n.

c Romalı general ve diktatör Lucius Cornelius Sulla (y. İÖ 138-78) –ed.n.

d Pontos kralı VI. Mithridatis (İÖ 132-63) –ed.n.

e Yunan mitolojisinde Troya kralı Priamos’un karısının adı –ed.n.

karşısına demirlemiş.^a Dünyanın bu bölgesindeki her karış toprak ünlü klasik ve tarihi kişilerle dolu.

Civar tepelerde General Beatson tarafından komuta edilen başıbozukların beyaz çadırlı ordugâhlarını görebiliyorduk.^b Çanakkale Boğazı'ndaki her şeyin yolculara oldukça ilkel geldiğini söylüyorlar. Tıpkı Kutusal Kitap'ta anlatılan zamanlardaki gibi saban çeken sabırlı öküzleri, buğday öğüten, ilkel bir iğle yün eğiren ya da eski kuyulardan su çeken kadınları görebilirsiniz.

Denizdeki son gecemiz güzeldi, ama güneş batarken şiddetli bir kızzılık oluştu. Dağlardaki kömür ocaklarının ateşi karanlık çökerken muhteşem bir etki yaratıyordu. Çoğu, dik ve engebeli yamaçların birkaç dönümünü kaplayacak şekilde yayılarak, sanki uzakta büyük şehirler yanıyormuş gibi gökyüzünü ürkütücü bir kırmızılıkla kaplıyordu.

Gece korkunç bir rüzgâr çıktı. Tekne öyle bir sallanıyordu ki insanların ranzalarından düşmemek için büyük çaba sarf etmeleri gerekiyordu. Tıpkı Karadeniz gibi Marmara Denizi de ani ve şiddetli fırtınalarıyla ünlü.

Sabah olduğuna hepimiz şükrettik. Elimden geldiğince iyi giyinmeye çalışıp güverteye çıktım ve düşmemek için bir ipe sıkıca tutunarak muazzam dalgaları ve hızla geçen kocaman kara bulutları izledim. Gemide büyük bir kargaşa vardı: Zavallı askerlerin tentesi sökülüyordu; Türkler, Malta'lılar ve Rumlar iliklerine kadar ıslanmış bir halde soğuk ve korkudan titriyorlardı. Özellikle de ıvıslak olmuş yaşmakları solgun yüzlerine yapışmış olan zavallı Türk kadınlarına acıdım.

Hava muhalefetinden dolayı İstanbul'a birkaç saat gecikmeyle vardık; ama Haliç'e yaklaşırken bulutlar bir nisan fırtınası sonrasımıyışçasına aralandı, rüzgâr giderek azaldı, böylece eski Bizans ve bir zamanki Hristiyanlık başkenti, Roma'nın rakibi olan bu güzel şehir gülücüklerle gözyaşları, bulutlarla güneş ışıltıları arasında, kubbeleri ve minareleri, servi koruları ve beyaz saraylarıyla bizi karşıladı. "Avrupa ve Asya kıyıları burada bir-

a Kral Kserkses komutasındaki Pers ordusu İÖ 480'de Yunanistan seferine çıkarken, Abidos ve Ses-tos arasında kurulan iki geçici köprüden karşıya geçmişti —ed.n.

b Bu birlikte Richard Burton da (krş. s. 136 ve aynı sayfadaki editör notu) görevlendirilmişti, ama birlik daha sonra başıbozukların isyanı üzerine lağvedildi —ed.n.

leşerek, koyu mavi dalgaların ortasında kelimelerle tarif edilemeyecek kadar güzel ve pitoresk bir şehrin yükseldiği büyük bir körfez oluşturuyor sanki.” “İyi bir rejim buradan tüm dünyaya yol gösterebilir yahut tüm dünyayı yönetebilir.” İşte akla gelen ilk düşünce bu oluyor.

Burası mı Konstantinos'un payitahtı?
Ya şurası, gerçekten Ayasofya'nın ünlü kubbesi mi?
İnancın ilk kez seçkin bir gelin gibi bayraklar, parlak nişanlar,
Müzik ve çiçeklerle yuvaya götürüldüğü yer mi?
Şuradaki reliğin çevresinde
Oğullar, rakipler, sen, Roma'nın lordları
Saygıyla ve Hrisostomos'un^a altın dudaklarının arasından
Fısıldanan ilahi gerçekle eğildiler.
Ama şimdi nerede o fetihçi Haç, yukarıda cennette
Eski kubbenin tepesinde yer alan? Melekler ağlıyor,
Göksel kıyıları havada asılı değil artık,
İlahileri de vahşi deniz ağıdına karışmıyor.
Hızla ilerliyorlar, kendi kederlerinden güç alıp
Ve yalnızca rüzgârlar taşıyor semavi gözyaşlarını.

Uzun bir süre güvertede büyülenmiş gibi durup önce bakışlarımızı zirvesinde karların parladığı uzaktaki Uludağ'a; sonra Marmara Denizi'nin hayal meyal seçilen adalarına; üzerindeki sayısız kayıkla cıvı cıvı görünen ışıltılı Boğaz'a; bütün milletlerin gösterişli gemilerine; koyu renk servilikleriyle cesur Mis Nightingale'in hasta yattığı Üsküdar'daki beyaz hastaneye; sonra da Ayasofya'nın taçlandırdığı ve yüksek minarelerle kaplı “güzel İstanbul'a” çevirdik. Ama tüm bunlara inanabilmek için gün ışığında görmek şart, o zaman da bir rüya gördüğünüzü sanabilirsiniz.

Gemimizin çevresinde sayısız kayık ve başka tekneler toplandı. Derken birkaç nişanı olan bir Fransız subayı teknemize bindi. Karısı ve küçük

a Ioannis Hrisostomos (347-407) 4. ve 5. yüzyıllarda Suriye ve Konstantinopolis'te ünlenen bir Ortodoks piskopos ve vaizdi; kilisede ve dönemin Roma İmparatorluğu'nda otoritenin istismar edilmesine karşı çıktı; ölümünden sonra “Altın Ağızlı” (Hrisostomos) olarak adlandırıldı ve aziz mertebesine yükseltildi –ed.n.

kızıyla ne kadar da mutlu bir buluşmaydı bu! Lucie dokunaklı bir gurur ve sevinçle babasının koluna girdi. Onları hem uğurladık, hem tebrik ettik.

İç karartıcı, sert bir kederin yüzlerinde hayat bulduğu zavallı tutsak başıbozuklarınsa vay haline! Birkaç kez kendilerini Boğaz'ın sularına atacaklarını düşündüm.

Nihayet askeri birliklerin tahliyesinden önce karaya çıkmamız için her şey hazırды. Merdivenin başında görevli bir asker tarafından gemiye binmeleri engellenen çok sayıda kayıkçı, Rumca bağırarak yolcu kapmak için tartışıyorlardı. Bay Newall onu karşılamak için gönderilen "Elba"nın sandalına bizi de davet ederek büyük bir incelik gösterdi. Böylece İngiliz denizcileri bu kalabalığı yararak, az sonra bizi Pera'nın rıhtımı olan Galata'da kıyıya çıkardılar. Kayık kalabalığının arasından geçmek zordu; ancak Boğaz'ın iyi yürekli Rum ve Türk kayıkçıları, çok geçmeden İngiliz gemicilerinden oluşan mürettebatımıza yol verdiler.

Sonunda sefil ve harap ahşap evlerin bulunduğu pis, bozuk ve kalabalık bir kaldırıma, içlerinde her türden Rum ve Türk, asker ve denizci, meyve satıcısı ve sarrafın bulunduğu karmakarışık bir grubun arasına ayak bastık.

Yaşmaklı birkaç siyahi kadın, üstünden sayısız insanın geçip durduğu ve bana Mirza'nın Hayali'ndeki^a köprüyü hatırlatan Tekne Köprüsü'nün^b kenarına çömelmişti.

Derken sırtları ağır yük taşımaktan neredeyse hilal şeklini almış birkaç *hamal* (Türk taşıyıcılar) bulduk; dik ve dar sokaklarda hızla yukarı çıktuktan, bir eşek katarının arasında sıkıştıktan, süslü atların ayakları altında ezilme tehlikesi atlattıktan, ölü farelerin, kavun kabuklarının ve kedilerin üzerinden geçtikten sonra —*görmediklerimizden* mutlu, *gördüklerimizden* midemiz bulanmış olarak— yorgun ve nefes nefese kalmış bir şekilde

a İngiliz politikacısı ve yazarı Joseph Addison'ın (1672-1719) 1711'de *Spectator* dergisinde yayınlanan, zamanın gizemi, hayatın belirsizliği, insanoğlunu yiyip bitiren acılar vb. üstüne hikâyesi (*The Vision of Mirza*) —ed.n.

b 1845'te Karaköy ile Eminönü arasında ahşap malzemeyle yapılan ve Cisir-i Cedid (Yeni Köprü) olarak adlandırılan köprü; Galata ile İstanbul arasına inşa edilen bu ilk köprü, Unkapanı ile Azapkapı arasına sallar üzerine inşa edilen Hayratiye Köprüsü'ne (ya da Cisir-i Atik/Eski Köprü) benzemekle birlikte dubalı olarak yapılmıştır —ed.n.

Misseri Otel'i'ne^a vardık. Bana dört büyük penceresi olan, Haliç ve uzakta-ki dağlara bakan çok hoş bir oda verdiler.

Hepinize iyi geceler! Çok yorgunum, ama yine de seyahatlerimizin kimi izlerinin seni neşelendirebileceğini umarak bu uzun mektubu büyük bir keyifle yolluyorum.

a Misseri, Alexander William Kinglake'in *Eothen or Traces of Travel Brought Home from the East* (1844) adlı seyahatnamesinde adı çokça geçen, yedi dili mükemmel konuşan ve seyahatinde ona eşlik eden Rum tercümanıdır. Misseri'nin bu yolculuğun sonunda İstanbul'da bir otel işletmeye başladığı biliniyor. Kinglake, daha sonra muhabir olarak 1853-56 yılları arasında süren savaşı izlemek üzere Kırım'a giderken İstanbul'da Misseri'ye rastladığından söz eder (Kinglake'in bu seyahatnamesi 1982 ve 2004'te iki kez Türkçeye çevrildi) –ed.n.

BEŞİNCİ MEKTUP

Pera – İngiliz ve Fransız subayları – Savaş haberleri – Tarabya – Boğaziçi kıyıları – Sivastopol'un düşüşü – Halkın sevinci – Merhumet Sörleri – Işıklandırma

PERA, 10 EYLÜL 1855

Sevgili Bay Hornby,^a

Buraya cumartesi günü, varışımızı saatlerce geciktiren ve Marmara Denizi'nde tam üzerimize doğru esen şiddetli bir rüzgârın olduğu son gece dışında, enfes bir yolculuktan sonra sağ salim ulaştığımızı duymak sizi memnun edecektir.

Gemideyken sıcak bizi epey rahatsız etti ve şimdi bu büyük ve yüksek tavanlı odalar bize son derece hoş ve serin geliyor. Haliç'i gören pence-rem'in önünde büyülenmişçesine oturuyorum: Kayıklar ve kar beyazı yelkenleriyle Rum tekneleri suyun üzerindeki kuşlar gibi bir oraya bir buraya giderken, İngiliz ve Fransız savaş gemileri, her millete ait tekneler ve çok sayıda nakliye gemisi demir atmış yatıyor. Uzaktaki dağların mor bulutlara karışması ne kadar da muhteşem bir manzara!

Burada *table-d'hôte*^b çok çarpıcı görüntülere sahne oluyor. Masanın diğer ucu zor görünüyor. Neredeyse tüm misafirler İngiliz ve Fransız subaylarından oluşuyor, hepsi ya üniforma ya da tuhaf ve Doğulularınkini andıran bir kostüm giymişler –sakalları uzun ve yüzleri güneşten bronzlaşmış. Bu kadar çok sesin çıkardığı uğultunun da Sivastopol'daki^c topların gürültüsü kadar şaşırtıcı olduğunu düşünüyorum, ama giderek sağdan soldan beni çok eğlendiren birkaç cümle duyabildim:

^a Yazarın hasta olan kayınpederi Thomas Hornby –ed.n.

^b (Fr.) *Tabldot*, ama burada otelin lokantasındaki yemek masası kastediliyor –ed.n.

^c Sivastopol Kuşatması, Kırım Savaşı'nın Eylül 1854'ten Eylül 1855'e kadar bir yıl süren en önemli harekâtıydı; Fransız, İngiliz, Türk, Sardunyalı ve Zuaflardan oluşan Müttefik kuvvetleri Rusların şiddetli direnişi karşısında büyük kayıp (15.000 ölü ve yaralı) vermelerine rağmen, 9 Eylül 1855'te kenti ele geçirdiler –ed.n.

“Gelip birkaç gün *orada* kalmayı dene,” diyor yakışıklı genç subaylardan biri ötekine. “Sana Redan’dan çeyrek saat uzaklıktaki çadırımda bir tahta parçası ve temiz saman verebilirim. Arada bir düşen top mermileri ne aldırış etmezsin herhalde.”

Daha sonra başka bir konuşmaya kulak misafiri oldum, “Altı hafta boyunca bir tespihböceği gibi kıvrılarak yattım, her yerime kramplar girdi,” diyor biri, diğeri “çadırım bir çamur gölünü andırıyor,” diyor, başka biri “çok acı bir durum!” diyerek bitiriyor. “Majesteleri nerede?” diye soruyor bir başkası masanın daha ilerisinde. “Majesteleri geçtiğimiz gün ortadan kayboldu,” cevabı geliyor kahkahalarla birlikte, “siperlerde yerini almaya gitti ve bir daha da görülmedi.” (Görülen o ki Majesteleri, çok dalga geçtikleri birinin takma adı.)

Müthiş uzun boylu, yapmacık tavırlı bir Rifle^a subayı, “Korkunç bir top mermisi!” diye sözcükleri yayarak konuşuyordu, “uzun zamandır yediğimiz en iyi akşam yemeğini mahvetti ve yanımda oturan çok eğlenceli bir adam olan da öldürdü. Ö-zel-lik-le tuhaftı, çünkü çadır üzerimize düştü ve sürünerek çıkmak zorunda kaldık!” Başka birisi şöyle diyordu: “Her şey sona erdiğinde kendimi oldukça keyifsiz hissediyordum, şaşkın bir halde kolumu arıyordum (kolu hâlâ askıdaydı) ve akşam yemeği yiyemedim, çünkü zavallı sabahleyin onunla akşam yemeği yememi istemişti, ama yemekten yarım saat önce öldürüldü.”

Savaşın sebep olduğu bunca korkunç olay hakkında bu tarzda konuşulduğunu duymanın insanı ilk başta ne kadar şaşırttığını kolayca tahmin edebilirsiniz. Şu anda buradaki tek kadın benim ve özel oturma odaları olmadığından, yemek biter bitmez yatak odama çekilmek zorundayım, bu da çok sıkıcı bir durum. Yabancılar için geceleri burada yapılabilecek hiçbir şey yok. Sokaklar karanlık ve tehlikeli; sarhoş asker ve bahriyeliler perişan durumdaki kaldırımlarda yüzüstü kapaklanıyor, gürültücü Rum-larsa şarkı söyleyip yüksek sesle bağırıyorlar.

Bekçiler ellerindeki demir uçlu asaları taşlara vurdukça tuhaf tıngırtılı bir ses çıkıyor. *İngiltere’ye* özgü tek ses uzaktaki gemilerin çanları, bu da

a Keskin nişancıardan oluşan bir piyade alayı: Kırım Savaşı’nda sekiz kez Victoria Haçı nişanı alarak diğer alaylar arasında sıvırdı –ed.n.

benim için yeterince hoş. *Eothen*'in yazarının dragomanı olan Misseri onun hakkında son derece iyi şeyler söylüyor. Misseri, buradaki yabancıların karışıştıkları her tür zorlukta yardımını istedikleri çok iyi ve mükemmel bir İngiliz kadınıyla evli. Otel kalabalık, yatacak boş bir kanepede dahi yok; büyük giriş salonu neredeyse ağzına kadar, gelen giden subayların valizleriyle dolu ve durmadan taş zemine çarpan mahmuz ve kılıç sesleriyle çınlıyor.

Burada savaşla ilgili gerçekten tuhaf bir topluluk var. Herkes Sivas-topol'dan gelecek haberleri bekliyor, hasta ve yaralılar bile eylem alanından ve çok yakında başlaması beklenen büyük saldırıdan uzakta olmaktan dolayı kızgın ve sabırsızlar. Asker dolu çok sayıda İngiliz ve Fransız gemisi devamlı olarak Balaklava'ya gitmekte.

Zavallı askerler! Hep telkenin yan tarafında kümelenmiş bir durumda, ilk defa gördükleri muhteşem manzaranın tadını çıkarırlarken görüyoruz onları. Bu korkunç yer ele geçirilince herkes çok rahatlayacak!

Hepinize en içten sevgilerimi yollayarak hoşça kalın diyorum! Gündüzlerin sıcakıyla gecelerin soğuşunu saymazsak son derece iyi durumda yız, ama hâlâ *rüya âleminde* gibiyiz.

TARABYA, 16 EYLÜL 1855, PAZAR

Pera'nın sıcaklığı ve kargaşasından uzaklaşmak zorunda kaldık ve Karadeniz'den durmadan serin rüzgârların estiği bu yeri son derece güzel buluyoruz. Boğaziçi kesinlikle olağanüstü güzellikte: Her iki taraftaki sahil de kesintisiz, ama düzensiz bir şekilde inşa edilmiş, taraçalı bahçeleri olan beyaz saraylar, berrak mavi sulara yansıyan cami ve minarelerle dolu. Yukarıdaki tepelerse servi ağaçları, şirin köşkler, bahçeler ve ağaçlık yamaçlarla kaplı.

Henüz size ülkeyle ilgili fazla bilgi veremiyorum, çünkü Edmund çok meşguldü, ben de tek başıma herhangi bir gezintiye çıkmayı göze alamadım. Ancak size önce Pera'da kaldığımız son üç günden bahsetmeliyim.

Sivastopol'un alınmasıyla ilgili, hiç şüphesiz bu arada sizin de duyduğunuz haberler, bu duruma müthiş sinirlenen ve hayal kırıklığına uğrayan Rumlar dışında buradaki herkes tarafından büyük neşeye karşılandı. Rumlar, Rus çarı Ortodoks Kilisesi'nin başı olduğundan, Rus davasının galip gelmesini kendi davalarıymış gibi dört gözle bekliyorlardı ve efendileri

Türklerden nefret ettikleri için onların ve Müttefik dostlarının rezil olduklarını görmekten son derece keyif alırlardı.

Boğaziçi pazartesi sabahı renkli ve güzel bir temaşa sergiliyordu. Bütün savaş ve ticaret gemileri bayraklarla süslenmişti ve önemli binaların balkonlarında da birçok büyük ve muhteşem bayrak dalgalanıyordu. Değişik gemilerden atılan topların gümbürtüsü muazzamdı, duman bulutlarının üzerinde karlı zirvesi görünen Uludağ bile titremiş olmalı.

Nazik Bayan Misseri beni evinin tepesindeki terasa çıkardı, adeta fazlasıyla göz kamaştırıcı, çok geniş bir alanı içine alan müthiş bir manzara-
raydı. İsveç büyükelçisinin gölgeli bahçesini görebildim.^a Otelin öte tarafında eskiden Rus Büyükelçiliği olan bina var, *şimdiyse* bir Fransız hastanesi. Birkaç yaralı subay kutlamaya katılabilmeleri için tekerlekli sandalyelerle terasa çıkarıldı. İçlerinden ikisi üçü o kadar mutlu olmuşlardı ki şapkalarını havaya fırlattılar, ama onları yerden alacak güçleri yoktu. Pera'da geçirdiğim süre boyunca bu pencereleri izledim ve iyi niyetli Merhamet Sörleri'nin, çok meşgul olmalarına rağmen herkese nasıl da iyi davrandıklarını görmek son derece ilgimi çekti. Kısa bir süreliğine de olsa kendilerine ayıracak vakit bulduklarında, rahibelerden bir ya da ikisi tam penceremin karşısındaki açık galeriye çıkıyor ve ileri geri yürüyorlardı. Kimi zaman alçak sesle ve ciddi ciddi birbirleriyle sohbet ediyor, ama genellikle birkaç dakikalığına bile olsa kitap okumayı tercih ediyorlardı.

Pazartesi günkü kutlamalara dönecek olursak: Top atışları akşam sekizde yeniden başladı; gürültü ve pencerelerin titremesi top atışı hakkında iyi bir fikir veriyordu. Gözün alabildiğince, Boğaziçi, Sarayburnu çevresi ve limandaki tüm gemiler ışıklandırılmıştı. Bazı Fransız savaş gemileri renkli ışıklarla donatılmıştı. Harika bir görüntüyüdü. Pera ve İstanbul ıslı ıslıldı: Saray ve minareler ışıklandırılmış, ancak bu ışıklandırma bizim bildiğimiz tarzda yapılmamıştı, daha ziyade koyu gri ışıktaki ve dalgaların üzerinde sağda solda parlayan solgun yıldız kümeleri gibiydi.

Derken bir Kızılderili'nin hiçbir zaman çıkaramayacağı kadar vahşi sesler duyuldu ve Türk "müziği" çalan bandolar sokaklarda geçit yap-

a O halde Misseri'nin oteli Tünel'e yakın bir yerdeydi –ed.n.

maya başladı. Edmund ve ben dışarıya gezintiye çıktık, çünkü böyle bir manzarayı bir daha göremeyeceğimizi düşünüyorduk. Kâğıttan kılıçlık, bronz bir fener alıp fitili yaktıktan sonra içinde her çeşit insanın bulunduğu kalabalığa karıştık.

Üzerinde bulunduğumuz dar ana sokaktaki hemen her evde, gece esintisinde dalgalanan bayraklar asılıydı ve tıpkı bizim pencere pervazlarına kutu içinde çiçekler koymamız gibi, burada da pencereler kandil doluydu. Son derece tuhaf, rahatsız edici bir ışıktı bu ve çevrede gördüğümüz pitoresk kostümlerle vahşi yüzler dikkat çekiciydi. Kimi yerler –Fransa, Sardunya ve İsveç elçilikleri, Türk askeri karakolu ve çok sayıda kahvehane– çok ışıklandırılmış ve buralarda öyle bir kalabalık toplanmıştı ki ilerlemekte bile güçlük çekiyorduk. Tam o sırada nöbet değişimine giden bir grup Fransız askeri yolu açtı ve biz de onların peşine takılıp pisliğin ve kırık kaldırımların üstünde zar zor ilerleyerek, sefil Türk nöbetçinin terk etmeye hazırlandığı noktaya yakın olan Misseri'nin kapısına ulaştık.

ALTINCI MEKTUP

Tarabya – İklimin letafeti – Beykoz Körfezi'nde demirlemiş filo – Boğaz sularının derinlik ve berraklığı – Yakamozlar – Savaşın sebep olduğu üzücü olaylar – Balaklava'dan gelen yaralı ve hasta subaylar – Redan'a yapılan saldırıya dair konuşmalar

TARABYA, 30 EYLÜL 1855

Sevgili Julia,

Burası çok hoş bir yer; hava tıpkı İngiltere'deki güzel bir eylül havası gibi, belki güneş gün ortasında daha çok ısıtıyor. Geçen hafta fırtınalıydı, otelimiz Boğaziçi'ne baktığından ve kuzey rüzgârları Karadeniz'den muazzam güçlü bir şekilde estiğinden, rüzgârı hep duya-biliyorduk. Büyük bir filo pencerelerimizin tam karşısında Beykoz Körfezi'nde demirlemiş durumda. Direklerinin tepelerindeki ışıklar, geceleyin hemen arkalarındaki Anadolu tepelerinin asık suratlı, karanlık dağlık sırtlarıyla birlikte garip bir görüntü oluşturuyor. Birkaç İngiliz teknesi otelimizin rıhtımının yakınına bağlı, nöbetçinin “Her şey yolunda!” deyişi ve çeyrek saatleri çalan çan sesleri duyulabiliyor. Deniz, kıyıya yakın yerlerde bile o kadar derin ki gündüzleri pencerelerde gemilerin cıvadralarıyla burun buruna gelmek yadırganacak bir şey değil. [Deniz dibinin] sakın günlerde otuz ayak^a derinliğe kadar görülebildiğini söylüyorlar. Gümüşü ve envai tonlardaki çeşitli balıkların yüzmesini seyretmek çok büyüleyici, kılıç balıkları ok gibi fırlıyor ve dev domuzbalıkları daha uzaklarda parlak köpüklü dalgalar yayarak hoplayıp zıplıyor. Geceleri her dalga, küreklerin her suya girişi fosforlu bir parıltıya dönüşüyor ve bir kayığın gri, gölgeli sulara bıraktığı iz masallardaki hayaletleri andırıyor. Son birkaç gecedir ay ışığı var, böylelikle Anadolu kıyısını ve oradaki Mısır Paşasının beyaz mermer sarayını bir ölçüde görebildik. İri yıldızlar bu güzel körfezin, çevredeki karanlık tepelerin ve sağda solda yatan güzel

a 30.4 cm değerinde İngiliz uzunluk ölçüsü birimi (foot, çoğulu feet, Türkçede fit olarak geçer) –ed.n.

teknelerin üzerine öyle bir sükûnet ve berraklıkla ışıyor ki pencerenin önünden ayrılmak gerçekten zor.

Dün gece posta geldi ve uzun zamandır beklediğimiz mektuplarımızı aldık, böylece evimden bir an önce haber almak için duyduğum sıkıntı ve endişe yerini mutluluk ve keyfe bıraktı.

Burada o kadar çok üzüntü verici haber duyuluyor, o kadar çok çetireli acıyla karşılaşılıyor ki bütün keyifli ve neşeli şeylere rağmen, insanın aklına bu savaşla ilgili ıstırap veren ve vermiş ne varsa üşüşüyor. Benim kaldığım odada birkaç gün öncesine kadar, kocası Redan'a yapılan saldırıda hayatını kaybeden zavallı Bayan kalıyordu. Kocasının ölümünden sonra İngiltere'ye doğru yola çıkmadan evvel buraya getirilmiş ve (otel sahibemiz Madam Patela'nın anlattığına göre) şu anda oturmakta olduğum koltukta saatlerce ağlamış. Çektiği acının dokunaklılığını artıran şuydu: Saldırı esnasında gergin bir bekleyişin acılarına katlandıktan sonra bir arkadaşı, kocasının yara almadan kurtulmuş olduğunu söylemiş; kendisi mutluluk ve minnet duyguları hissederken de kocası ölümcül bir yara almış ve kendini kaybetmiş bir halde getirilmişti. Buraya Balaklava'dan yaralı ve hasta subaylar getirildi. İçlerinden üç ya da dördü diğer yolcularla birlikte lobideki kanepede oturabilecek kadar iyi durumdalar. Ara sıra Sivas-topol'dan önce ordugâhtaki durumdan ve son saldırıdaki olaylardan söz ediyorlar; ama genel anlamda yaşadıkları bu kadar sefalet ve acıdan yorgun düşmüş olan bu zavallı adamlar, büyük bir rahatlama ve keyifle İngiltere ve evlerindeki barışçıl ortam hakkında bir sohbet başlıyorlar. Eğer tüm duyduklarımı hatırlayabilirsem, bir araya geldiğimizde size anlatacak birçok üzüntülü ve neşeli hikâyem olacak.

Albay Sivastopol'dan sapasağlam, aktaracak birçok haber ve konuyla geri döndü. Bazen durup onu dinliyor, ardından bu posta gemisini kaçırmamak için yazmaya devam ediyorum, ama aklım askeri manevralar ve maalesef herkesin hemfikir olduğu korkunç hatalar ve ölümcül kötü yönetimler hakkındaki üzücü, öfkeli yorumlarla karmakarışık olmuş durumda. Deniz Albayı (Redan'a yapılan saldırıda başından yara almış) demin İngilizlerin orada işi olmadığını söyledi ve çevresinde ölen kişilerin sayısından bahsederken titriyordu. O ve başka bazı kişiler, yalnızca Fransızlar Ma-

lakof'a girerken destek olsaydık, bunun yeterli olacağı kanısındalar. Tabyalarını kulelerin birkaç ayak yakınına kadar getirmiş olan Fransızların işi bize kıyasla kolaydı; bizim tabyalarımızsa Redan'dan en az iki yüz seksen ayak uzaktaydı ve bu mesafeyi kat ederken zavallı askerlerimiz şarapnel ve obüs mermileriyle biçildiler.

Bir kez Malakof alındıktan sonra Redan da mutlaka düşecekti, çünkü Redan'ı koruyan da Malakof'un toplanıydı; böylelikle tüm bu İngiliz askerleri, Fransızların yararına bir şaşırtmaca yaratmanın dışında boş yere harcanmış oldular, doğrusu Müttefiklerimize nezaket göstermekte biraz ileri gidilmişti. Deniz Albayı adamlarımızın siperlerde geçirdikleri uzun ve bezdirici süreden, ayrıca orada ister istemez edindikleri, vurulmak ve şarapnelardan sakınmak için başlarıyla omuzlarını eğmek anlamına gelen "siper alma" hareketini yapıp durma alışkanlıklarından dolayı da bu çaresiz saldırıyı dört gözle beklediklerini söyledi.

Birçok kimse, daha önce geri püskürtülen ve moralleri bozulan adamların yeni bir saldırı için asla yeniden cepheye sürülmemeleri gerektiğini söylüyor. Ama askeri konuşmalardan aklımda kalanları, bilgi alanımın çok dışındaki bu konuda hata yapmak istemiyorsam daha fazla yazmamalıyım, ancak bu anlattıklarımın ilginizi çekeceğini düşündüm ve kazanılan bu zafer hakkında, bu korkunç gün hakkında çevremde konuşan kalabalığa rağmen, her şeyi çok doğru aktardığıma inanıyorum. Artık size hoşça kalın ve iyi geceler deme vakti geldi! Sık sık yazmanızı rica ediyorum.

YEDİNCİ MEKTUP

Tarabya'daki güzel sabahlar – Rum balıkçıları ve mavnalar – Deniz kuşları ve “Âmes Damnées” Efsanesi – Boğaziçi'nin çok renkli balıkları – Turaçalı bahçeler – Kırım'dan dönen gemiler – Büyükdere'deki ordugâh

TARABYA, 30 EYLÜL 1855

Sevgili Bay Hornby,

Sabah yürüyüşlerini sevdiğiniz için Tarabya'nın bu güneşli sabahlarına herhalde bayılırdınız! Hiçbir şey daha parlak ve ışıltılı olamaz; pencerenizin hemen altından gelen kürek sesleriyle uyandıktan sonra gümüşü balıklarla dolu ağlarını kayıklarına çeken rengârenk kıyafetli Rum balıkçıları ya da pitoresk tayfaları ve beyaz yelkenleriyle kıpır kıpır dalgaları aşarak İstanbul'a odun taşıyan mavnaları izlemek o kadar güzel ki!

Boğaziçi'nin çevresinde sayısız martı ve deniz kırlangıcı var; ama en dikkat çekici olanı kanatlarında gümüşü bir beyaz çizgi olan küçük, koyu gri bir martı türü. Kayıkçıların söylediğine göre bu kuşlar, Boğaz'ın sularında boğulmuş suçlu zevcelerin ruhlarınımış. Yirmili otuzlu gruplar halinde hızla bir aşağı bir yukarı uçuyorlar ve gece gündüz dinlendikleri hiç çözülmüyor. Türkçe adlarını yazamam, ama Fransızlar “âmes damnées”^a diyerek güzel çevirmişler. Zavallı “kayıp ruhlar!” Boğaz'da boğma cezası artık neredeyse kalkmış olduğundan, galiba bu martıların çok yakında nesilleri tüenecek, tabii eğer dünyadaki cezalarından kurtulma, zavallı yorgun kanatları için gerçekten son bir dinlenme şansı verilmezse! Verildiği takdirde, bir gezgin bin yıl sonra bile, beni bugün şaşırtan aynı gümüşü gölgeyi hızla suyun üzerinde uçarken görebilir.

Bu sabah Büyükdere'ye gayet keyifli bir yürüyüş yaptık. Tarabya'daki kıyı yolu o kadar düzensiz ve dar ki Boğaz sık sık yaptığı gibi aniden hidetlendiğinde, insan dalgalardan nadiren kaçabiliyor.

Sabah sakın ve güzeldi; derinlerde rengârenk yosunların parladığını

^a (Fr.) “Lanetli ruhlar” –ed.n.

görebiliyorduk. Yaşlı bir Türk büyük bir taşın üzerine oturmuş sessizce balık tutuyordu. Farklı ışıklar altında kesinlikle yeşil, kırmızı ve mavi görünen en parlak renklere sahip balıklar çekip duruyordu. İnsana “Binbir Gece Masalları”nda büyüklükte bulunan balıkları hatırlatıyordu. Bu balıkları dört yüz altından fazlası için dahi tavaya koymazdım. Duvar kesinkes aralanır, Mısırlı bakire^a mersin ağacından asası ve gizemli güzelliğiyle beliriverirdi ve bu balıklar sessiz İngiliz kadınlarına ürkütücü geliyor. İşte bundan dolayı bu balıkları satın almak için pazarlık etmezdim. Ağır ağır yürümeye devam ettik, bir yanımda dalgaların rahatlatıcı sesi, diğer yanımdaysa fısıltılı konuşmalar duyuluyordu, çünkü Rum ve Ermeni kadınları gölgelere gömülü pencere ve taraçalarının önünden geçen İngilizleri izlemekten asla sıklımlıyorlar.

Burada bazı hoş evler var. Otelimize yakın olan ilk büyük ev zengin bir Rum bankeri olan M. Baltazzi’ye^b ait. Duvarla çevrili bahçenin kafesli kemerlerinin arasından Doğu’ya özgü son derece güzel çiçekler gördük, üst üste üç taraça mevcut; duvarlar sarmaşıklarla dolu ve evin arkasında Tarabya tepeleri yükseliyor.

Fransız büyükelçisinin evi de çok güzel, eski bir ev, bir zamanlar Prens İpsilanti’ye^c aitmiş. Neredeyse bitkilerle çiçeklerin gölgelediği pencelelerle çevrili olan geniş, beyaz mermerden hol ve fiskiyesi, gelen geçene nefis serinletici ve hoş görünüyor.

Girişini gür mersin ağaçlarıyla fundaların bir hayli gölgelendirdiği İngiliz Elçiliği^d daha kapalı bir mekân, ama pencere ve taraçalı bahçeleri Boğaz’a bakıyor ve son derece güzel bir manzaraya sahip. Daha ötede küçük bir Türk topçu bölüğü ve nöbetçi noktası, yakındaysa Kırım’dan dönen İngiliz gemilerini izlemek için yanına oturduğumuz bir çeşmeyle mes-

a Kutsal Kitap’ın “Yaratılış” bölümünde geçen, İbrahim Peygamber’in kısır karısı Sara’nın Mısırlı carieye Hacer’i çocuk yapmak üzere kocasına vermesi olayına atıfta bulunuluyor –ed.n.

b Manolaki Baltazzi (ya da Baltacı) Galata’nın en tanınmış sarraf ve bankerlerindendi; 1847’de (eski Alyon Sokağı’na adını veren) Alleon ailesiyle ortak olarak Bank-ı Dersaadet’i (Banque de Constantinople) kurdu. Osmanlı topraklarında resmen banka adını taşıyan bu ilk kuruluş 1852’de tasfiye edildi –ed.n.

c Fener’in tanınmış Rum ailelerinden biri. Ailenin ilk seçkin mensubu Aleksandros İpsilanti (y. 1725-y. 1805), Osmanlı Devleti’ne dragoman ve prens unvanı taşıyan Eflâk (1775-82, 1796-97) ve Boğdan (1786-88) voyvodası olarak hizmet etti. Keza oğlu Konstantinos İpsilanti de (1760-1816) Boğdan (1799-1801) ve Eflâk (1802-06) voyvodahlığında bulundu –ed.n.

d Galatasaray’daki elçiliğin yazlık rezidansı kastediliyor –ed.n.

cit var. Gemilerin güverteleri asker doluydu (Üsküdar'a yahut evlerine gitmekte olan hastalarla yaralılar) ve gemilerin ön taraflarında Rus esirlerinin gri kaputlarını açık seçik görebiliyorduk. Tüm bu zavallı insanlar Boğaziçi'nin güzel kıyılarının tadını çıkarıyor görünüyordardı, doğrusu Karadeniz'in vahşi ve engebeli kıyılarından sonra bu gayet normaldi.

Anadolu kıyısının yıkık kalelerinin^a önünden ve Yuşa Tepesi'nin altından geçen gemiler ne güzel bir görüntü oluşturuyor! Avrupa kıyılarının çorak tepe ve kayalıkları, Büyükdere'nin güzel körfezine yaklaşırken yumuşamaya başlıyor, burası yorgun denizcilere yelkenlerini indirip topladıkları en güzel liman gibi geliyordur herhalde. Karadeniz'in şiddetli fırtınalarını aşarak buraya harap ve paralanmış bir halde ulaşan birçok gemi, kıyıyı süsleyen beyaz sarayların, tepelerdeki servi, bağ ve köşkerin yansıdığı bu derin mavi sulara demir atar. Bay Bell, Büyükdere'nin uzakta görülen Sultan Mahmud sukemerini de içine alan güzel bir suluboya resmini yaptı, kendisi İngiltere'ye döndüğünde görebileceğinizi umuyorum.

Binbaşı Biddulph da çizim konusunda yetenekli ve hiç boş durmuyor; böyle de olmalı, çünkü gördüğümüz her manzara başlı başına birer tablo: İster dağların bir kuşak gibi sardığı, gemilerin bu güzel sığınağa girdiği, kayıkların beyaz deniz kuşları arasında süzüldüğü Boğaziçi'nin girişine; ister solumuzda kalan, yabangülü ve yabani çiçeklerle kaplı rengârenk yamaçlara ya da Bulgar çobanlarının keçi ve koyun sürülerini götüğü, funda ve kocayemişlerle örtülü tepelere bakıyor olalım, bu sabah deniz kıyısındaki kıvrımlı patikayı izlerken böyle düşündük.

Derken bir bağın kapısına ulaştık ve içeri girerek, yaşlı bir incir ağacının altında yatmakta olan mahzun görünüşlü bir Hırvat'a ikimizin de yorgun ve susuz olduğumuzu işaretlerle anlatmaya çalıştık. Bize hasırını –yanılmıyorsak bir su testisiyle birlikte tüm eşyası bundan ibaretti– gösterdi ve üzüm toplamaya gitti, az sonra serin asma yapraklarının üzerinde sunduğu üzümlerle birlikte geri geldi. Bağın içinde bir Rum oğlanı dolaşıyordu; İtalyancası bayağı iyiydi ve bizimle dostça bir sohbete başladı, savaşla ilgili birçok akıllıca soru sordu ve “bravi genti”^b diye tanımladığı İngiliz-

^a Anadolu kavağındaki Yoros Kalesi (ya da Ceneviz Hisarı) ve Anadolu hisarı kastediliyor olmalı –ed.n.

^b (İt.) İyi insanlar –ed.n.

lerin hizmetine girmek için sabırsızlandığını söyledi. Bana bir avuç iyice yıkanmış ceviz verdi ve elini bir prens edasıyla kalbinin üzerine koyarak, öğle yemeğimizden memnun kalacağımızı umduğunu söyledi, ardından bahçe kapısını kapatıp arkadaşlarına katıldı. Buradaki köylüler arasında nasıl da doğal bir zarafet var!

Hem gölgelikte dinlenmek, hem üzümler nefisti ve Hırvat dostumuz da ona verdiğimiz birkaç kuruştan eşit miktarda tatmin olmuş gibiydi. O kadar fakir ve yalnız görünüyordu ki! Bu bağ iki gece önce Türk destek birliklerine mensup askerlerce soyulmuş ve Hırvat bahçıvanlardan birisi de onları geri püskürtmeye çalışırken öldürülmüş; en azından Tarab-ya'da bize böyle anlatıldı.

Büyükdere'deki ordugâha yaklaşırken, Boğaz'ın kıyısında bize çok çarpıcı gelen bir grup muhteşem çınar ağacı gördük. Askerler birkaçının çevresine oturaklar koymuş, bir Rum kahveciye yakına tezgâhını kurmuştu, karmakarışık bir topluluk, geniş dalların altında kahve içerek ve sonu gelmeyen nargilelerden fokurdatarak hoşça vakit geçiriyordu. Ağaçlar "Yedi Biraderler"^a olarak biliniyor ve söylentiye göre Godfrey de Bouillon^b Haçlı Seferleri esnasında bu ağaçların altında ordugâh kurmuş. Haçlıların komutanı, İngiliz subaylarının Padişah'ın zavallı, şevksiz adamlarını talimden geçirerek, ortak bir dava uğruna birlikte savaşabilecekleri askere benzer bir şeylere dönüştürmeye çabaladıklarını görse herhalde çok şaşırırdı. Binbaşı Johnson kibar davranarak yeterince tuhaf bir görüntü sergileyen ordugâhı gezdirdi.

Vadi beyaz çadırlarla doluydu ve çepeçevre çift sıra öküzler ve inatçı görünen katırlar bağlıydı. Korkutucu görünen siyahi Arapların^c büyük bakır kazanlarda yemek pişirmek için yanına çömeldikleri ateşin çevresin-

a Altı ya da yedi gövdenin birleşmesinden oluşan bu dev çınarın çevresinin 32 metre, boyunun ise 60 metre olduğu söylenir. 19. yüzyılın sonuna kadar yaşadığı bilinen bu ağaç, ne yazık ki bugün artık yok. Gövde kovuğunda bir çay ocağının işletildiği ve çıkan bir yangında çınarın kül olduğu belirtilir. -ed.n.

b Bouillon'lu Godfrey (y. 1060-1100) Birinci Haçlı Seferi'nin önderlerindendi ve Kudüs Krallığı'nın da ilk kralı seçildi -ed.n.

c Burada kastedilenler, Fransız ordusunda hizmet veren Cezayirli Zuafıl olmalıdır; adlarını Zuas kabilesinden alan Zuafıl 1830-1962 arasında Osmanlı, Fransız ve ABD ordularında piyade kuvveti olarak yer aldılar -ed.n.

de birçok azgın köpek vardı. İnsan bu ordugâhta bir araya toplanmış yabancı askerlerden daha vahşi ve acımasız görünen yaratıklar olabileceğini pek düşünmüyor.

Türk askerleri zayıf, karamsar ve itibarsız görünüyorlardı. Bana kalırsa yalnızca tabyalar ya da taş surlar arkasında *dayanıklı* olabilirlerdi. İngiliz çavuşlarından biri adamakıllı aşağılayıcı bir tavırla, “Madam, eğer subayları onlara taarruz emri vermeye kalkışılırsa, adım kadar eminim ki geride kalıp kendi subaylarının öldürülmesini seyredeceklerdir.” Gel gelelim, zavallı Türk askerlerinin sefil, çaresiz durumlarını öğrendikten sonra onların bu aşağılanmış hallerine kim şaşırabilir ki –çok az bir para alıyorlar, beslenmeleri çok kötü ve her fırsatta kendi subaylarınca aldatılıyorlar!

Belki de bu Destek Birliği askerlerine hak ettikleri gibi dürüstçe ve iyi davranılırsa durumları düzelebilir. Şu anda Kerç’e gönderilmeyi bekliyorlar ve subayların işi, başka sorunlar çıkmasa bile bir hayli zor gözüküyor. Sivastopol ele geçirildikten sonra barış olacağını umuyordum, ama burada savaş için hummalı bir hazırlıktan başka bir şey yok. Süvari birlikleri kışı Üsküdar’da geçirecek. Hem burada, hem İstanbul’da herkes *haber* alabilmek için deli oluyor. Doğru bilgiler için İngiltere’den haber bekliyor olmamız bana garip geliyor. Subaylar, Kırım’daki arkadaşlarının mektup yazmamalarından şikâyet ediyor, sonra da “Çok meşgul olmalılar” diyerek onlara mazeret buluyorlar.

Ama artık hoşça kalın demeliyim! Albay Pitt nazik davranıp mektuplarımı atının eyer çantasında büyükelçiliğe götürmeyi öneriyor ve böyle bir fırsat kaçırılmamalı. Sık sık yazmanızı rica ediyorum, çünkü evimizden gelen haberleri dört gözle bekliyoruz.

SEKİZİNCİ MEKTUP

*Bir köpekle arkadaşlık – Büyükdere'deki ordugâh – Beyhude bir arayış
– Vahşi köpek avı – İlk görüşte aşk – Bir otele tuhaf girişimiz – Bir çaka-
kal – Hayal kırıklığı*

TARABYA, 4 EKİM

Azizim Bay Buckland,

Köpekleri çok sevdiğinizinden, burada başımdan geçen bazı maceraları anlattığımda çok eğleneceğinizi düşünüyorum. Büyükdere'ye yaptığım yürüyüşlerde, ordugâhın yakınında ve köyde, sık sık olağanüstü güzel ve zeki görünümlü bir yaratıkla karşılaştım, dış görünüşü bir Pomeranya^a köpeğini andırıyordu, ama hoş bir bronz renge sahipti; öyle gür, farklı tonlarda tüyleri vardı ki! Şöyle dostça bir okşayınca elim tüylerin içinde kayboluveriyordu. Çok iyi arkadaş olduk ve buradaki sokak köpekleri gelen geçene genellikle kayıtsız, uyuşuk bir şekilde baktığı halde, bu köpek keyiften parıldayan, istekli gözlerle yanıma gelip kuyruğunu sallıyordu. Deniz kıyısında yürüdüğümde hep ayaklarımın dibinde yürüyor; ağaçların gölgesine otursam o da peşimden geliyor; dar, kalabalık sokaklarda yürürken hâlâ bana rehberlik ediyordu. Tarabya'ya dönerken de neredeyse tüm yol boyunca, Türk nöbetçi noktasına kadar bana eşlik ediyordu. Orada oturup bana sessiz ve üzgün bir şekilde, "Burada ayrılmalıyız" dercesine bakıyordu. Sık sık daha ileriye gelmesi için onu ikna etmeye çalıştıysam da gelmedi. Besbelli kismet^binde daha ileriye gitmek yoktu. Geriye dönüp birkaç adım atsam neşeleniyor ve yeniden ayağımın dibine geliyor, ama nöbetçi noktasının ötesine geçmiyordu. Daha sonra sokak köpeklerinin de, tıpkı Thames ya da diğer nehirlerdeki kuğular gibi kendi bölgeleri olduğunu duydum, bu bölgelerin dışına çıkmak komşusuna savaş açmak anlamına geliyormuş. Tabii bunu öğrendikten sonra onu Tarabya'ya gelmesi için zorlamaya çalışmadım.

a Günümüz Türkçesinde "spitz" olarak da geçiyor –ed.n.

b Yazar *Bismet* diye yazmış –ed.n.

Yine de sürekli karşılaşıyor ve her geçen gün birbirimizi daha çok ısınyorduk. Bana gelince, onu o kadar sevdim ki sahibinin şans, eviminin ıssız tepeler olduğunu bile bile onu terk etme düşüncesi giderek daha zor bir hal almaya başladı. Çok tatlı, sıcakkanlı bir ufaklıktı ve her akşam ayrıldıktan sonra o sevgi dolu gözleri gözümün önünden gitmezdi. Hiç bu kadar iyi huylu bir köpekle karşılaşmamıştım! Sıcak bir öğleden sonra bir grup arkadaşla birlikte Büyükdere rıhtımında yürüyordum; Türk Destek Birliği'nin bandosu çalışıyordu ve bütün dünya oradaydı, İngiliz ve Fransız subaylarıyla hanımları, ataşelerle dragomanları, Rumlarla Ermeniler, askerlerle bahriyeliler, Araplar ve ordugâhtakilerin peşlerine takılanlar (malum karışık grup), ben de köpeğimi düşünüyorum, neden beni her zamanki gibi kıyıda karşılamadığını merak ediyordum. Derken elbisemin çekildiğini hissettim ve aşağıya bakınca, beni gördüğüne çok sevinmiş, çabuk çabuk nefes alan ufaklığı gördüm. Onu okşamak üzere eğildim ve güneş şemsiyemi ağzına alıp benim için bir aşağı bir yukarı taşımakta ısrar etti. Bu kalabalık kaldırımında birçok kez bir uçtan öbür uca yürüdük, yine de zavallı yorgun köpek sadakatle yanımdan ayrılmadı. Tıpkı "Seninle tanışmakta geç kaldım, bu sebeple şimdi bir şeyler yapmama izin ver" der gibiydi. Her zamanki gibi nöbetçi noktasında ayrıldık.

Birkaç gün boyunca çok meşguldüm ve uzun sabah yürüyüşlerine çıkamadım, ama sevgili ufaklığı sık sık aklımdan geçirdim (ismini Kelt dilinde "sevgili" anlamına gelen Crooden koymuştum) ve Edmund'a evimiz olduğunda onu da alıp alamayacağımızı sordum. Dolayısıyla Ortaköy'deki köşkte karar kılınır kılınmaz, güneşli bir sabah bir kez daha Büyükdere'ye geçmek için bir kayık tuttum, küçük dostumun bir daha hiç ayrılmayacağı-mıza ne kadar sevineceğini ve onu ne kadar mutlu edeceğimi düşünüyordum. Ancak "insanoğlunun yaptığı en iyi plan" buraya kadardı! Deniz kıyısını, köyün içini, her yeri çaresiz bir şekilde aradım; ekmek tezgâhlarının yanına, deniz kıyısındaki güneşli kahvehanelere kadar her yere baktım, ama en ufak bir izine bile rastlamadım! Kapı boşluklarında ve dar sokakların kuytularında uyuyan birçok köpek grubunu rahatsız ettim. Birçok Rum ve Arap benim endişeyle çamurlu sokaklara ve köşe başlarına bakıp durma anlam veremedi. Sanki yer yarılıp içine girmişti, çok büyük bir hayal kı-

rıklığı yaşıyordum. Yorgun ve sıkkın bir şekilde eve dönerken ordugâhın yanından geçtim, bir an durdum ve orada olup olamayacağını düşündüm. Büyük çınar ağaçlarının altındaki kalabalık gruba doğru yürümek istiyordum, ama tek başıma gitmekten çekindim. İşte tam o sırada bir arkadaşımla karşılaşmak beni çok mutlu etti. “Burada ne yapıyorsun? Yardımcı olabilir miyim?” diye sorunca tüm hikâyeyi anlattım. Daha sonra da aradığım köpeği bulmak için enerjik bir soruşturma başladı; kayıp Crooden’ı bulmak için bütün İngiliz, Rum, Türk ve Araplar bir tercüman aracılığıyla tekrar tekrar sorguya çekildiler. Sonunda ona tıpkı benim gibi bağlanan bir Fransız subayı tarafından bir gün önce Kerç’e götürüldüğü kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde ortaya çıktı; bu durumda elimden gelen tek şey sahibinin ona benim kadar iyi davranacak biri olmasını dilemek. Nazik ve atılgan arkadaşım, “Eğer bir köpek istiyorsan hayal kırıklığına uğramayacaksın,” dedi. “Ordugâhın çevresinde birçok köpek var, bazıları da gerçekten çok güzel; her ne kadar bu köpeklere olan sevgini anlayamasam da senin için bir tane yakalattıracağım.” Böylece dinlenmem için büyük çınar ağaçlarının altına alındım, Rum tezgâhından kahve ikram edildi ve köpek avı için bir ekip oluşturulurken, beni eğlendirmek için elinde gitar şeklinde bir işkence aletiyle korkunç bir Arap “müsisyen”i çağrıldı. Bu güzel, yeşil vadi uzayıp giden sıram sıram beyaz çadırlar, bağlı duran at, öküz ve katırlar, İngiliz ve Türk asker grupları, kıyıda kayıkçı ve balıkçılarla tuhaf bir görüntü sergiliyordu. Avcılar birkaç dakikada hazırlanıp atlarına binmişlerdi bile. Ordugâh bir anda hareketlenmişti, Araplar bir kovalamaca olacağını düşünerek bir yandan beyaz dişlerini göstere göstere neşeyle gülüyor, bir yandan da kementlerini başlarının üzerinde çeviriyorlardı. Başlarında, bir süre önce ailesine küçük bir yardımda bulunduğum Destek Birliği çavuşlarından biri vardı ve beni memnun edecek bir şey yaptığı için çok içten davranıyordu. Vaveyla kopararak vadiyi kuşatan tepelere doğru yola çıktılar, dediklerine göre vahşi köpekler gündüzleri oralarda uyuyor, geceleriye ordugâhın artıklarıyla beslenmek üzere aşağı iniyormuş. Çok geçmeden onları gözden kaybettim, ama birkaç dakika sonra vadinin ucunda düzlüğe inerlerken yeniden gördüm, sıra halinde dizili beyaz öküzlerin, şaşkına dönen katırların arasından ve bir derenin içinden geçip diğer taraftaki dik te-

pelere çıkmaya başladılar. Araplar korkutucu bir şekilde bağırıyor ve zaman zaman kementlerini atmak için üzengilerinin üzerinde yükseliyorlar. Peşinde oldukları köpeklerle araları henüz açık ve köpek bir tavşan gibi koşuyor. Kaçmayı başaracak gibi gözüküyor ve ben de o anda kaçmasını umuyorum. Bütün ordugâh kargaşa içinde; siyahi aşçılar demir kepçelerini atıp dumanı tüten mısırla dolu tencerelerinin başından ayrılmış; Rumlar kahve ocaklarını terk etmiş, ağaçların altında nargile içenler bile yerlerinden kalkarak küçük derenin yanında durup yamaçtaki vahşi atlılara doğru bağırarak asker, bahriyeli ve Türklerin arasına katılmışlar. Nihayet düzlük boyunca birçok dilde yankılanan bir bağırış bana İngilizce olarak ulaşıyor: “Yakalandı!” Ve kalabalık dağılıyor. Bu kovalamacadan yorgun düşmüş korkutucu, kara bir Arap nefes nefese at üstünde bana doğru geliyor, yanında da kemende birkaç kez sarılmış, ısırmaya, kapmaya ve çaresiz bir şekilde kaçmaya çalışan kızıl kahverengi bir Türk köpeğini sürüklüyor.

Zavallı köpeğin içinde bulunduğu durumu görünce çok üzüldüm ve buna sebep olduğum için son derece pişman oldum, oysa bir köpek istememin bu kadar ciddi bir avlanmaya dönüşeceği aklımın ucundan bile geçmemişti. Önce onu bırakmaları için dil dökmeye başladım, ama beni memnun kılmak için girdikleri bunca zahmetten sonra bu konuda ısrar etmek nankörce bir davranış olurdu, dolayısıyla ne yapabileceğimi görmek için biçare tutsağın yanına gittim. Korku ve hiddetinden kaynaklanan acıyı görmek üzücüydü ve “Sakin ona dokunmaya kalkışmayın!” “Sizi korkunç ısıracak!” “Düşüncesizlik!” nidaları arasında iplerini gevşetmeye çalıştım. Arılardan kuşlara kadar hayvanlar üzerindeki gücüme güveniyordum ve ondan uzaklaşmadım. Tuhaf bir şekilde, bir saniye sonra o korkmuş, vahşi gözlerde bana karşı ufak da olsa bir yakarma parıltısı gördüm! Bundan bir hayli emindim ve çavuşa “Bırakın ben tutayım, onu idare edebilirim,” dedim.

Asker istemeye istemeye de olsa ipi bana verdi. İnanır mısınız, bu vahşi hayvan ellerimde anında sakinleşti ve çırpınışları azaldı. Tüm ciddi yetleriyle ondan uzak durmam için yalvaran herkes, onu elimde tutukça giderek sessizleştiğini görünce şaşkına döndü. Araplar yeniden kemende doğru yaklaştıklarında, köpek hemen yakınımaya sıçrayıp adeta elbisemin

kıvrımları arasına girdi. O sırada ben de kemendi neredeyse çıkarmıştım ve çavuş çok geçmeden boynuna kısa bir ip geçirdi.

Kayığım uzakta değildi ve kaba, ahşap iskeleyle kadar onu sakın sakın götürdüm. Hâlâ bana çok yakın durduğundan yürümekte zorlanıyordum, çevresindekilerden korktuğu için adeta ayaklarına yapışıyordu. Çaresizliği içinde, tek kurtuluş umudunun bana yakın durmak olduğunu düşünüyordu. Kayığa vardık –nasıl olduğunu ben de bilmiyorum– ve kayıkçıdan korkan hayvan yine elbisemin kıvrımları arasına saklanmaya çalıştı; bu arada dostlarım, çavuş, Araplar ve diğer herkes, bu vahşi hayvanın ilk görüşteki aşkı karşısında şaşkınlıklarını gizleyemiyorlardı. Zavallı Bay Patela, Tarabya’daki otel sahibimiz! Beni kayıktan indirmek için elini uzatıp da tuhaf yol arkadaşımı gördüğündeki yüz ifadesini unutamam. Otelde böyle bir müşteri görülmemiştir! Yeni “evcil hayvan”ımın elbette ahırda yaşayacağını ve kimseyi sinirlendirip korkutmayacağını söyleyerek onu avuttum. Umutsuzluğumu hayal edin –bir an bile yanımdan ayrılmıyordu! Garsonlardan birine onu birazcık tutması için rica ettim. Aynı şekilde debeleniyor, yerde yuvarlanıp uzun, beyaz dişlerini gösteriyordu ve yiğit Evgenios çok geçmeden onu almam için bağırırmaya başladı. Onu kendi odama çıkarmaktan başka yapılabilecek bir şey yoktu: Odaya çıkınca hızlı hızlı soluyarak elbisemin ucuna yattı, bitkin bir hali vardı ve son derece sessizdi. En ufak bir hareketimde yine aynı vahşi tedirginliğiyle arkamdan geliyordu.

İlk çingirak çalındı. Üstümü değiştirmeyi başardım, bir yandan da giderek güçlü bir ilgi duyduğum bu vahşi arkadaşımı nasıl yanımda tutabileceğimi düşünüyordum. Bunun tek yolu onu ahıra bizzat götürmem, yanında su ve yiyeceklerle bağlamam ve Rum seyisimize emanet etmemdi. Böylece elimde ip, ayaklarımın dibine sinmiş zavallı şeyle *selamlığa (salaamlık)* geçtim. Akşam yemeğini beklemek için orada toplanmış tanıdıklardan bazıları, ne cins bir köpek aldığımı merak ederek çok kışkırtıcı bir şekilde etrafımızda toplanınca, tabii onu ölçüsüz derecede korkuttular. “Bu vahşi bir köpek!” diye bağırdı hanımlardan biri; “ne kadar da korkunç, vahşi görünüşlü bir yaratık! Böyle bir hayvanı ne diye istiyorsunuz ki?” Pek de tehlikeli görünen bir subay, “Böyle bir hayvanla dünyada aynı odada oturmam,” diye peltek peltek konuştu. Bunu yapacağını bir an için bile düşün-

memiştim zaten. Bir süre sonra bir beyefendi, odanın karşısında oturduğu kanepeden kalktı ve sessizce yanıma gelip dikkatlice tutsağıma baktı. “Vahşi bir *köpek* mi dediniz? Bunun son derece güzel, genç bir *çakal* olduğunun farkında değil misiniz?” Bu centilmen Majesteleri’nin Trabzon Konsolosu Bay Stephens idi. Bunu öğrenmenin ve bir çakalı tek başıma ehlileştirebildiğimi anlamanın beni ne kadar mutlu ettiğini tahmin edebilirsiniz. Onu aşağıya, ahıra indirdim, bir köşedeki yemliklerden birine sıkıca bağladım, yatması için rahat bir yer hazırladım ve yanına yiyecek ve su koydum. Benden başka kimse ona yaklaşmaya cesaret edemiyor ve benim haricimde biri ona yaklaşmaya kalktığı anda ipinden kurtulmak için tekrar çılgınca debelenmeye başlıyordu.

Onu bırakıp ahırın kapısına doğru yürürken bana doğru son bir umutsuz hamle yaptı. Üzülerek söyleyeyim ki bu onu son görüşüm oldu: Garsonlardan biri akşam yemeğinin sonuna doğru bana *sotto voce* [alçak sesle] şöyle dedi: “È partito, Signora!”¹ Cevap veremeyecek kadar hiddetlenmiştim. Ahırdaki aptal, korkak adamlardan bazıları, tutmaya korktukları ipi kesmiş ve onu salıvermiş olmalıydılar. Bay Stephens çok nazikti ve derin hayal kırıklığına gidermek için, “Üzülmeyin, size Trabzon’dan iri bekçi köpeklerimden birini göndereceğim,” dedi. Nitekim bunu yaptı da: “Ars-lan” soylu bir köpek ve bu hediye için minnettarım, ama kendi elimle ehlileştirdiğim bir çakal benim için tam anlamıyla bir zafer olurdu!

¹ (It.) “Gitti, Bayan!” –ed.n.

DOKUZUNCU MEKTUP

Göksu – Pitoresk Türk kadınları – Padişah'ın kızı – Türk güzelleri, Türk bebekleri – Türk binek arabaları – Araba ve talikalar – Göksu'daki satıcılar – Haşlanmış mısır – Müzisyenler – Anadolu çoban – İngiliz bahriyelileri – “Bono Coni”^a – Paşazade – Günbatımında Göksu Vadisi

TARABYA, 26 EKİM 1855

Sevgili Julia,

Cuma günü kayıkla “Asya'nın Tatlı Suları”na,^b Türklerin Hyde Park'ına gittik. Üç tarafı tepelerle çevrili, önünde ışıltılı bir Boğaz manzarası olan ve Avrupa yakasında surlarıyla burçları sarmaşık kaplı Rumeli-hisarı'nı gören büyüleyici bir yer. Bir tür taraçada karaya çıktık, arkasında buradaki tüm çeşmeler gibi kare şeklinde bir tapınağa benzeyen, renkli ve altın yaldızlı harflerle işli bir kitabesi olan çok büyük, beyaz mermerden bir çeşme^c vardı. Her iki yanından derin bir yalağa su akıyor ve bazı zavallı Türk kadınları ellerindeki testilere buradan su doldurmaya çalışıyorlardı. Daha ileride, muhteşem çınarların gölgesinde, kölelerinin kayıklarından getirdikleri minderlerin üzerinde oturan daha üst sınıfa mensup başka kadınlar vardı.

Renk ve gruplama açısından hiçbir şey, ağaçlar ve çeşmenin yanında kümelenmiş bu kadınlardan daha çarpıcı bir güzellikte olamazdı. Yan yana sıralanmış beş ya da altısını hayal edin; kapkara gözleri beyaz yaşmaklarının arkasında parlıyor, yaşmaklarının altında saçlarını tutan (bu arada, saçlarını genellikle *à la Eugénie*^d topluyorlar) mücevherlerin ışıltısını görebili-

a “Bono Coni” (Buono/Bono Johnny), yani “İyi Coni” lafı, Kırım Savaşı esnasında önce biraz İtalyanca bilen bazı Kırımlı Türkler tarafından İngiliz askerlerini selamlamak için kullanılan dostça bir lakaptı, ardından kalıplaşmış bir selamlama sözü olarak İstanbul'da da kullanılır oldu –ed.n.

b Batlıların Göksu mesiresine verdikleri ad (The Sweet Waters of Asia ya da Valley of the Sweet Waters of Asia) –ed.n.

c III. Selim'in 1806'da annesi Mihrîşah Sultan için yaptırdığı Küçüksu Çeşmesi –ed.n.

d (Fr.) *Eugénie tarzında*; burada Fransız imparatoru III. Napoléon'un İspanyol asıllı eşi İmparatoriçe Eugénie (1826-1920) kastediliyor; Eugénie 1869 Ekimi'nde İstanbul'a gelmiş ve Sultan Abdülaziz tarafından Beylerbeyi Sarayı'nda ağırlanmıştır –ed.n.

yorsunuz. İlk izleniminiz tıpkı harika bir çiçek tarhına benzedikleri yönünde oluyor. Minder sırasının en başında oturan kadın besbelli en önemli eş, kenarları siyah kadifeyle ya da simle işlenmiş uçuk mu uçuk pembe bir ferace giymiş, yüz ve boynunu örten kar beyazı tülbinden altından gümüş bir çelenk ya da dal şeklinde bir mücevher görünüyor: Günümüzde *yaşmak*'lar (*yashmak*) o kadar saydam oluyor ki artlarındaki güzelliği gizlemekten ziyade ortaya çıkarıyor.² Söz konusu kadın genellikle tavus tüylerinden yapılma, iki tarafı da aynı olan büyük bir yelpaze taşıyor. Hemen yanındaki kadının kıyafeti beyaz janjanlı uçuk saman renginde; daha sonraki kenarları altın sırmalı bir zümrüt yeşili, onun yanındakiyse güzel bir menekşe rengi kıyafet giymiş. Beyaz yaşmak bu renklerin tümüyle hoş bir tezat oluşturuyor. Kölelerin feraceleri genellikle siyah kenarlı parlak bir sarı ya da ıskarlat^a kırmızısı renkte, birkaçı koyu kahverengi ve yeşil olan kıyafetlerle birlikte bunlar açık ve narin renklerle mükemmel bir uyum sağlıyor.

Türk kadınları renkleri birbirine yakıştırma konusunda kesinlikle harika bir başarı gösteriyor. Nitekim gözlerimin İngiltere'ye yeniden nasıl alışacağını bilmiyorum. Burada deniz, gökyüzü, evler, kıyafetler, tekneler o kadar renkli ve güzel, servi ağaçlarıyla vadiler o kadar gösterişli ve yeşil ki!

Göksu, adını içinden kıvrıla kıvrıla geçip az önce sözünü ettiğim çeşmenin yakınlarında Boğaz'a dökülen bir dereden^b alıyor. Bu derenin suyu berraklığıyla ünlü, ama birkaç gün önceki yoğun yağmurlardan dolayı şu anda daha ziyade çamurluydu. Bu sebeple su perisinin gazabından çekinmeyip suyunun tadına bakmıyor, ama ondan zavallı Türk kadınları için sağlık ve güzellik diliyorum –çünkü bundan başka sahip oldukları bir şey yok– ve yerimi yüzünü göstermeksizin –doğrusu zor bir iş– sudan içmeye çalışan yaşmaklı bir hanıma bırakıyorum. Daha sonra vadi boyunca yürüdük, servi ve başka ağaçların taçlandığı, sağda solda sevimli bir köşk ve

2 Türk hanımları savaş esnasında özellikle parlak renkli ve güzel feraceler giydiler; o zamandan beri –ilkın ulusal ekonominin koşullarından ve daha sonra mevcut padişahın Abdülmecid'ten daha katı bir Müslüman olmasından dolayı– düz ve koyu renk feracelerden başkasını yasaklayan bir ferman çıkarıldı.

a (It. *scarlato*'dan) Osmanlılarda parlak Venedik çuhasının adıydı. Kırmızı, beyaz, yeşil renkleri vardı, ama en çok kırmızı renkte oları kullanıldığı için bu kelime parlak kırmızı anlamında kullanılırdı –ed.n.

b Göksu, Anadoluhisarı ile Küçükkuşu Kasrı yakınında denize ulaşan Büyük ve Küçük Göksu (Küçükkuşu) derelerinin meydana getirdiği, birbirine paralel iki vadi boyunca uzanan bir mesire alanıdır –ed.n.

bahçenin yer aldığı civar tepelerdeki ılık ve gölge oyunlarını izledik. Burada hiç yol yok; dolayısıyla Reşid Paşa'nın^a oğlu Ali Galip Paşa'yla^b evli olan Padişah'ın kızı, İrlanda'daki en berbat sokağı bile utandıracak bir patikadan karşımıza çıkıverdi. Edmund, Leydi Robinson'a dik yamaçtaki *böğürtlenlerin arasına* girmesi için yardımcı oldu; ben eski bir incir ağacının kökleri arasına saklanarak kendimi emniyete almıştım ve böylece Asyalı güzel-lerin önümüzden geçmelerini sessizce bekledik.

Önce sırma kordonlu güzel üniformalar giymiş, tabii başlarında fesleri olan üç ya da dört süvari geçti. Ardından uzun kılıklı, atlı iki hadımağası (bu ırka mensup daha korkutucu örneklerle henüz rastlamadım); sonra koşum takımları gümüşle kaplı, dizginleri kırmızı olan ve son derece tuhaf işlemeli, çok komik bir şekilde İngilizlerinkinin taklidi olan bir at arabası geldi. Çirkin, üzerlerine oturmayan mavi ve gümüş rengi kıyafetler içinde iki seyyis, eşsiz güzellikte, zarif, kır atları yedeğe almışlardı. At arabasının şişman sürücüsü gülünç görünen, üzerine küçük gelen İngiliz kıyafetleri giymişti ve başında da fesi vardı. Duyduğuma göre bu at arabaları zarafet ve medeniyet göstergesi sayılıyor ve çok hayranlıkla karşılanıyormuş. Üniformalarının her yerine çamur sıçratan hadımağaları arabanın pence-relerine yakın durduklarından, arabadaki (çok güzel olduğu söylenen) hanımdan pek bir şey göremedik; ayrıca yaşmağı da çok kalın katlanmıştı. Yalnızca ışıltılı zümrütlerle kaplı bir sapı olan, kar beyazı tüylerden yapılmış yelpazesini açıkça görebildim.

Karşısında oturan hanımın (arabada üç hanım vardı) yaşmağı daha ince, kendisi de çok genç ve çok güzeldi. Yüzünü net bir şekilde gördüm, feracesi omzundan *biraz* yana kaymış olduğundan, tülümsü yaşmağın altından boğaz kısmını kopçalayan iri bir mücevherin ışıldadığı altın işlemeli, menekşe renkli kadife ceketine kaskañ bir bakış attım. Sırf kıyafetlerinin güzelliğı ve tavırlarındaki rahatlık dikkate alınırsa, gerçek hayatta ya da resimlerde gördüğüm hiçbir şey Türk güzellerinin harikulade zarafetleri, sınırsız narinlikleri ve bir cennetkuşununkini andıran yararsızlıkları hakkında bir fikir veremez. Üst

a Koca Mustafa Reşid Paşa (1800-58) altı kere Sadrazamlık, Dışişleri Bakanlığı, birden fazla kere Fransa ve İngiltere Elçiliğı yapmış bir Osmanlı devlet adamı –ed.n.

b Sultan Abdülmecid'in kızı Fatma Sultan'ın kocası olan Ali Galip Paşa –ed.n.

sınıflara mensup kadınların tenlerini mümkün ölçüde kar beyazına, kaşlarınıysa kömür karasına dönüştürmekten başka bir işleri olmadığından, fiziksel güzelliğin en üst seviyesine ulaşacak şekilde yetiştirilmiş sera çiçeklerini andırırlar. Gençken tenleri, kelimenin tam anlamıyla yaşmakları kadar beyaz, yanaklarındaysa deniz kabuklarının iç kısmındaki gibi belli belirsiz bir pembeleşik oluyor; bu renkler, o denli sevdikleri elma yaprağının hassas yeşiliyle ve yumuşak menekşe rengiyle enfes bir şekilde harmanlanıyor.

Bu resmin ters tarafına bakarsanız, gençliğin ilk taraveti geçtikten sonra tenleri hastalıklı bir sarıya dönüşüyor ve yaşmaklarını çekip çıkarmayı ve güzel yüzlerini canlandıracak taze bir esintinin önünü açmayı arzu ediyorsunuz.

Türk kadını güzel olmak *zorunda*, çünkü hiçbir şey bu zavallı yaratığın yürümeye ya da işe yarar herhangi bir şey yapmaya çalıştığını görmekten daha kötü olamaz. Yolda ayağını sürüyerek utangaç bir papağan gibi yürüyor ve bol gelen kıyafeti sanki bir sonraki adımında kaçınılmaz olarak üzerinden düşecekmiş gibi duruyor. Arabanın içindeyken ya da minderlere yatmışken zarif bir şekilde üzerinden aşağı dökülen kumaş, yürümeye başladığında dağınık ve şekilsiz görünüyor. Nitekim kadın, eğer güzel değilse ya da zengin bir erkeğin malı değilse, görülebilecek en perişan yaratığa dönüşüyor. Biçare bir Türk kadını, bebeğini ayak yoluna düşürmeye, ayaklarına büyük gelen sarı yemenilerinin her adımında ayağından çıkmamasını sağlamaya, yaşmağının yüzünün büyük bir kısmını sergileyecek şekilde açılmasını önlemeye, feracesinin uçup gitmesini engellemeye ve file örgüsü uzun çoraplarının (eğer çorap giyiyorsa genellikle birçok yeri kaçırmıştır) yol ya da ara sokakların pisliğinden kirlenmesine mani olma-ya çalışırken görmek dünyadaki en gülünç şeylerden biridir.

Bebekler harika birer şişkoluk, rahatsızlık ve şıklık çıkını. Genellikle bebeğe benzemiyorlar bile, yaşlı bakışları, bembeyaz yüzleri ve kapkara gözleri var. Ceket ve pantolon giydirildikleri için de bize gayri tabii görünüyorlar. Salatalık ve kestane yiyor, aynı zamanda “emziriliyorlar.” Bol mücevherli fesler, eski püskü ayakkabılar giyiyorlar ve tümüyle ele alınacak olursa, Doğulu tutarsızlığıyla eksikliğine, şıklığıyla dağınıklığına harikula-de birer küçük örnek oluşturunlar.

Göksu'daki en acayip görünüşlü taşıt, koyu renkli meşeden yapılma, kabaca oyulmuş ve bezenmiş, en akla hayale sığmaz koşum takımlarına sahip iki beyaz öküzün çektiği kocaman bir cins *araba*. Dört ya da beş ayak yüksekliğindeki boyunduruklar ıskarlat kırmızısı püsküllerle süslenmiş ve boyunduruktan hayvanın kuyruğuna kırmızı^a rengi bir kordon uzanıyor ve kuyruğu bir nevi kirlentle çok çekici bir şekilde havada tutmaya yarıyor. Her öküzün boynunda, onları kem gözden korumak için mavi ya da çok renkli boncuklardan yapılma bir gerdanlık asılı; bu uysal hayvanların alın ve yanakları hafif bir kırmızı boyayla boyanmış. Altın sırmalı ve altın saçaklı ıskarlat kumaştan (hatta bazen kadifeden) yapılma güzel bir tente, içerideki yaşmaklı kadınları, çocuklarla siyahi köleleri güneşten koruyor. Arabanın geniş minderleri çoğunlukla aynı zengin malzemelerden yapılıyor, burada ihtişamla görgüsüzlüğün nasıl iç içe geçtiğini kavramayı sizin hayal gücünüze bırakıyorum.

Bu garip taşıtın tentesinin altındaki parlak yelpazelerle güneş şemsiyeleri, esintide keyifli keyifli salınıyor, böylece bu güneşli günde bir yanımda Boğaz'ın koyu mavi suları, diğer yanımda Anadolu'nun güzel tepeleriyle birlikte, bu vadi bize Doğuluların ev dışı hayatıyla ilgili çekici bir görüntü sunuyor.

İç i hanımlarla dolu bir talika^b geliyor ve bizim gruptan biri, ortalıkta Türk hizmetkârlar ve iri kıyım siyahiler olmasına rağmen, Padişah'ın kızının içinde bulunduğu talika ve sayısız *araba*'nın tekerleklerinin ve birçok yayanın ayağının takıldığı (bunun aylardır devam ettiğine hiç şüphem yok) tam vadinin girişindeki büyük bir kayayı sağlam bir so-payla yerinden çıkararak, talikanın içindeki yaşmaklı hanımları şaşırtıyor. Talikalar tıpkı Sindirella masalındaki balkabağı arabaya benziyor; ama yaysız olduğu için bu berbat yollarda zıplayıp durduğundan, içindekilerin artık cam ayakkabılar giyebildiklerini sanmıyorum. Çoğunda sürücü için yer yok ve bu iş i yapan kişi, dizginleri en uzun yerlerinden tutup atların yanında koşturuyor. Genellikle üstü baş ı çamur ya da toz içinde kalıyor, ama ceketinde bol nakış var!

a Kırmızböceğinden (*Coccus ilicis*) çıkarılan parlak al boya –ed.n.

b Dört tekerlekli, üstü kapalı bir tür at arabası –ed.n.

Göksu Vadisi'nde birçok farklı şey satan satıcılar var ve onları izlemek son derece eğlendirici. İşte, gösterişli bir sarığı ve kır bıyığı olan eski moda, saygıdeğer bir Türk, bir prens havasıyla şekerleme satıyor. İşte, küçük vazo ve su testisi gibi Mısır çömlekleri satan bir Mısırlı, onun tezgâhında birkaç kuruş harcadık. Ya da odun ateşinin üzerindeki muazzam bakır kazanda mısır kaynatan renkli kıyafetli bir Rum. Yayan dolaşan fakirce Türk kadınları mısır almak için duruyorlar. Mısırların tadına bakmak istedim ve iyi huylu, ama çirkinlik abidesi olan bir siyahi kadın, büyüleyici olduğunu düşündüğü bir sırtımayla, seçtiğim mısır almam için bana demir maşayı uzattı (maşayı yerine daha yeni yerleştirmişti), bu oldukça nadir rastlanan bir durummuş. Ancak lezzetli olarak bilinen bu yiyecekte hiç hoşlanmadım ve kimse görmeden atıverdim. Bir Rum, tezgâhında çeşit çeşit oyuncak satıyor –göz kamaştırıcı bir şekilde teşhir ettiği yel değirmenleri, kapalı kutularda yaylı kuklalar ve acayip görünümlü kuşlarla canavarlar var. Yakışıklı bir delikanlı olan Rum satıcı, yanından geçen İngilizleri görünce “Al Coni, al” diye bağırıyor ve dilbilgisi konusunda çok gururlu görünüyor. Edith'in bütün bunlardan ne denli hoşlanacağını düşündüm.

Derken çayırdaki oturan ve *bizce* şimdiye kadar insan kulaklarını tırmalamış olan en berbat müziği yapan bir “müzisyen” topluluğuna geliyoruz. Şingirdayan bir tef, bir davul ve üç telli bir işkence aletiyle birlikte bir çaylağın tiz sesini andıran birkaç zurnadan çıkan bu korkunç seslere, birkaç adam genizlerinden gelen bir sesle avazları çıktığı kadar bağırarak, bir efsane ya da hikâye anlatarak eşlik etmeye çalışıyorlar, tabii insanlar onları dinlemek için durdukları sürece. Vadide üç saat kaldık ve biz ayrılırken Padişah'ın kızı hâlâ dinliyordu, köleler çayıra oturmuş kahve içiyorlardı ve gayet rahat bir şekilde uzanmışlardı. O sırada Avusturya büyükelçisiyle maiyetini görüyoruz: Anadolu'lu bir çoban gibi giyinmiş ve kara koyun postlarına sarınmış, devlerden alınmış olabilecek budaklı bir sopaya dayanarak derenin kıyısındaki yaşlı bir incir ağacının altından bu manzarayı izleyen, sakalı kadar keçeleşmiş ve kara saçlarının vahşi gözlerini neredeyse tamamen örttüğü, yabani görünümlü bir dervişe şaşkınlık ve ilgiyle bakıyorlar. Sonra dişlerinin arasından “Gâvur” diye tıslayarak gözlerini yuvarlayan silahlı hadımalarının bazılarının kızgın bakışlarına aldırış etmeden, soğukkanlı ve ısı-

rarlı bir şekilde hanımlara bakan üniformalı üç ya da dört Fransız subayının yanından geçiyoruz. Edmund, başlarında çiçek çelenkleri olan bir grup Rum kadınından çok etkileniyor, ama geri kalan kıyafetlerini Fransız kadınlarınınkine benzetmeye çalışmaları onlara hiç yakışmamış.

Az ötede bir kahve tezgâhı var ve iki İngiliz bahriyelisi iri parmaklarıyla tuttıkları küçük Çin fincanlarından sanki hoşlanıyorlarmış gibi şekersiz kahve içmeye çalışıyor, aynı zamanda “Bono” ve “Coni” laflarından, kocaman, etkili gülücüklerden yardım alarak ciddi, kara gözlü bir Türk’le sohbet ediyorlar. Bu arada Türkler cinsiyet gözetmeksizin tüm İngilizlere “Coni,” Fransızlara da “Dis donc”^a diyorlar; tüm ticari alışverişler yalnızca bu iki kelimenin yardımıyla mükemmel bir tarzda yürütülüyor.

Derken, yalnızca yaklaşık on iki yaşında olduğu için yaşmak takmamış, iki siyahi kadın ve silahlı bir Türk’ün eşlik ettiği bir paşa kızı çıkageliyor. Elbisesi ve şalvarı açık somon renginde ve simli kalın bir tür tülден yapılmış. Çok güzel işlemeli, yeşil kadifeden bir şapkası var ve uçları küçük bukleler halinde olan saçları birkaç örgü halinde sırtına bırakılmış. Yemenileri işlemeli sarı deriden ve uçları yukarıya doğru kıvrık, ayrıca renkli Fransız güneş şemsiyesinden çok gurur duyar görünüyor. Bu küçük güzel, ayağını sürüyerek uyuşuk uyuşuk ilerliyor ve ona taparcasına bakmakta olan hizmetkârlarıyla ara sıra birkaç kelime konuşuyor.

Bu kez vadinin sonunda, büyük bir ceviz ağacının gölgesine çekilmiş bir talika görüyoruz. Atlar çözülmüş, hemen yakındaki çite bağlı olan bir grup katırla kavgaya ediyor, ama kimse onları önemsemiyor, sürücülerin kimi uyuyor, kimiye biraz uzakta otların üzerinde tütün içiyor.

Bu talikanın içinde sanki dünyadaki tek iş yahut eğlence buymuş gibi uzun (uçları kapının penceresinden dışarıya çıkan) çubuklar tuttüren dört Türk var. [Bunlardan birinin] uyuşuk bir el hareketiyle bir başka grup müzisyen çıkageliyor ve çitle tekerlekler arasına çömelip o korkunç sesleri çıkarmaya başlıyor. Bir paşazade onları dinlemek üzere coşkusuz bir tavırla bir midillinin üzerinde geliyor. “Genç Türkiye”nin bir mensubu olan bu genç beyefendi beni özellikle etkiledi. Üzerinde kaliteli ıskarlat kumaştan

a (Fr.) Fransızca günlük konuşmalarda sık kullanılan, “De bakalım...” ya da “Söylesene...” anlamında bir söz –ed.n.

(İngiliz kesimi) bir ceketle pantolon vardı ve ceketini gün ışığında bile bir hayli muhteşem görünecek kadar harika altın sırmalarla kaplıydı; omzuna [çapraz] atılmış altın sırmalı bir kılıç hamaylısı vardı; kılıcının kını siyah ve altın renginde olup kabzası pırlı pırlı değerli taşlarla kaplıydı; sade, koyu kırmızı rengi fesinde diğer feslerdeki gibi mor bir püskül vardı. İhtişam dolu koşum takımlarına sahip ve çok pis olan midillinin yanında iri bir köle duruyordu ve küçük paşa da sanki eyerin üzerinde dik otururken müzik dinlemek çok zormuş gibi onun omzuna yaslanmıştı. Çok geçmeden yeterince dinlediğini ima edince, köle midilliyi bir arabanın yanına çekti ve küçük paşa attan indi; taklit altın kılıcı minik ayaklarına kadar iniyordu ve onu öpüp okşamaya başlayan kadınların kucağına kendini uyuşuk bir şekilde atıverdi. İşte zenginler burada bu şekilde, küçüklüklerinden başlayarak aciz bir hale getiriliyorlar.

“O küçük çocuğu kırbaçlamak isterdim!” dedi grubumuzdaki İngiliz centilmenlerinden biri. Belki de küçük paşanın vakit geçirmek için yediği tatlılara göz dikmişti diye düşündük.

İşte sevgili Julia, kabataslak ve aceleye gelmiş de olsa sana Türklerin ev dışı hayatıyla ilgili olarak bir mektupta verebileceğim kadar bilgi verdiğimi sanıyorum. Her durumda yazdıklarımın doğruluğuna güvenilebilirsin. Bizi bekleyen kayıklara dönerken, akşam güneşi tüm şaşaası ve Doğuya özgü o nefes kesici mor ve altın renkleriyle batmak üzereydi. Gözlerimizi uzun süre, çeşmenin yanında ve sonbaharın ilk tonlarına bürünen ağaçların altında oturmakta olan gruplardan alamadık. Çok güzel bir görüntüydü.

ONUNCU MEKTUP

Evden gelen haberler – Üsküdar ve Kırım'da yaralılar – Savaş hakkında sohbet – Sardunyalı subaylar ve Fransız subayları – Levazım Dairesi – Kırım'ın görünümü – Hünkâr Vadisi'nde bir gezinti – Yaşlı çınar ağaçları ve çeşme – "Elba"nın güvertesinde akşam yemeği – Büyükdere'de gece

TARABYA, 8 KASIM 1855

Sevgili Anneciğim,

Geçen salı günü İngiltere'den bizi çok memnun eden bir paket mektup aldık. Posta gemisi, pervanesinin başına gelen bir kaza yüzünden Çanakkale Boğazı'nda kalmıştı ve biz de kaygılı bir şekilde evden gelecek haberleri beklemekteydik. Mektuplarımız elçilikten gönderildiğinde Edmund dışarıdaydı ve döndüğünde kendi payıma düşenleri büyük bir sevinçle okuduğumu gördü. Daha sonra kitap ve gazete paketini gördük, bunlar için de size çok teşekkür ediyoruz. Özellikle gazeteler çok iyi oldu; biz de burada tıpkı yatılı kız ve erkek öğrenciler gibi memleketten gelen tüm haberleri ve kitapları paylaşıyoruz. Bu Rum ve Türk evlerinin her katı büyük bir daire (salaamlık) [selamlık] oluşturuyor. Baş kısımları, altlarında divan ya da alçak geniş sedirler olan pencerelerle kaplı; böylece rahatça uzanıp Boğaz'da olan biteni görebilirsin. Bu odanın her iki tarafında değişik özel daireler ya da en azından yatak odaları bulunmakta; otel şu anda çok kalabalık olduğundan özel bir oturma odası söz konusu bile değil, yalnızca kocasının Sivastopol'dan dönmesini bekleyen yalnız bir hanımın özel bir odası var. İşte kendimize ait gazete ya da kitaplarımız olduğunda, katkımızı bu ortak kullanılan odadaki masanın üzerine koyuyoruz ve İngiltere'den birazcık haber aldığına minnettar olan biri her zaman oluyor, ister hastalanıp Kırım'dan gelen, ister Üsküdar'daki hastaneden kaçan biri olsun, bir saatliğine bir şeyler okumak herkesin hoşuna gidiyor. Eğer burada yazmak isterseniz kendi yatak odanıza kapanmalısınız, çünkü deniz ve karadaki savaş hakkında anlatılan hikâyelere, kıl payıyla yapılan ka-

çışlara, kısacası eğlendirici, ürkütücü ve korkunç olan her tür anlatıya kulak tıkmamak çok zor geliyor. Ben çoğu zaman dışarıda oluyorum, ama m-lamlıktaki konuşmaları zaman zaman büyük ilgiyle dinliyorum.

Birkaç yatalak hasta geldi. Kuşatma esnasındaki yokluk ve acılara katlanmış olan birçoğu, Sivastopol alındıktan sonra tamamen bitkin düşmüş.

Altıncı Ağır Süvari Alayı'ndaki zavallı Bay Petre yüksek ateşin etkisiyle bir çocuk kadar çaresiz bir halde sedirde yatıyor. Sabahları sık sık onunla birlikte oturuyorum, İngiltere'ye ve dostlarına dönmek, gözde atlarıyla köpeklerini görmekten bahsetmek onu neşelendiriyormuş gibi geliyor. Tabii yemek salonunda yiyemiyor ve her yemekten dönüşümde çok olgun bir şeftali ya da bir salkım üzüm getirmemi bekliyor. Kimi zaman masadan erken ayrılp kahvemi onunla birlikte içiyorum, çünkü en çok akşamları üzgün görünüyor. Redan'da ön saftakiler arasında olan ve saldırıda neredeyse ilk başta vurulan genç bir subay da buradaydı. İlk geldiğinde ciddi yaraları vardı ve çok hastaydı, ama Tanrı vergisi kuvvetli bir "bün-yeye"ye sahip olanlardan biri olsa gerek, çünkü hızla iyileşti ve İngiltere'ye doğru yola çıktı bile. Buradakiler, özellikle de yatalaklar onu çok özlüyor, çünkü hayatıyet dolu ve eğlenceli biriydi. Kırım'da tüm çadırları yerle bir eden fırtınayı "Times" muhabirine taş çıkartırcasına anlatmıştı. Bir hanım evladının, tüm değerli eşyaları çevrede yüzerken, çadırının içindeki çamurlu suyu *teneke bir kupayla* boşaltmaya çalışmasını ve ortalıktaki sahipsiz iki arsız kazın yükselen sularla neşelenmesini öyle bir anlattı ki, içimizde en ciddi olanları bile adeta gülmekten öldürecekti. Gerçekten, çoğu zaman keşke aramızda steno bilen biri olsa diyorum, çünkü "kanepemiz"de yapılan ciddi, neşeli ve siyasi çoğu konuşma hatırlanmaya değer; tabii savaşla ilgili her şey ön plana çıkıyor. Burada kalan son derece kibar, bilgili beş Sardunyalı subay var, birkaç da Fransız. Gördüğümüz bütün Fransız subayların insana gerçek bir asker -şakası olmayan bir asker ve doğru yerde bulunan doğru kişiler oldukları izlenimini veriyorlar, ancak genellikle İngiliz subaylarımız kadar mükemmel olmadıkları kesin.

Geçen gün "English" gemisinde akşam yemeği yedik ve yemekten sonra kaptanla güvertede bir aşağı bir yukarı yürüdüm. Kaba saba, ama iyi kalpli biri ve çok uzun bir süredir askeri hizmette bulunmasına rağmen

men, hayatının en kötü günlerini ordumuz Kırım'a ilk kez çıktığında yaşadığını anlattı bana. O zamanlarnın kumandanıymış ve herkesin bildiğini, yani güvertesindeki adamlardan daha iyi ve daha yürekli kimse olmadığını söyledi. Çadırlarını kolayca kıyıya çıkarabilecekleri halde, saçma bir sebeple ya da tamamen sebepsiz olarak buna izin verilmemiş. Kaptanın anlattığına göre, akşamleyin müthiş, "insanı sıırıslıklam eden, soğuk" ve "daha önce görüp duymadığınız türden" bir yağmur başlamış. Zavallı askerlerimiz, herkesin bildiği üzere, *kalabalık ve sıcak gemilerinden henüz ayrılmışken* tüm bu fırtınanın ortasında "uyumuşlar." Toplamayı becerdikleri odun ve dal parçaları da elbette sahil kadar ıslakmış. Geceyi bu şekilde geçirmişler. Sabah olduğunda yüzlerce hasta adam farklı gemilere gönderilmişler –ölmeye. Kaptan otuz saat içinde gemisinden doksan kişiyi gömdüğünü söyledi bana. Rahip son duasını okumak üzere birinden diğerine koşarken, aynı anda üç ya da dört zavalı asker de geminin küpeştesinden denize atılıyormuş. Gel gelelim, bütün bunları gazetelerde okumuş olmalısın, üzerinde durulamayacak kadar korkunç bir konu. Fransızlara gelince yalnızca çadırlarını kurmakla kalmamış, aynı zamanda yataklarını da kurup yatmadan önce sıcak su ve rahatlatıcı bir fincan kahve imkânını bile sağlamışlar. Söylediklerine göre o gece, bu rahatlığa rağmen berbat bir geceymiş. Ama artık yazmaya son vermeliyim: Eğer kötü idarecilerle ilgili duyduğum her şeyi yazmaya kalksaydım, bir mektubu değil, bir cildi de doldururdum. Yol arkadaşlarımız Bay Newall ve Bay Bell geçen cumartesi günü Kırım'dan döndüler ve "Elba" Boğaz'da demirlediği anda bizi görmeye geldiler. Gördükleri her şey son derece ilgilerini çekmiş.

Yevpatoriya'ya telgrafi çektikten sonra (telgrafın şeytan işi olduğuna kesinlikle kanaat getiren Türklerin neredeyse ödü patlamış) Sivastopol'u ya da daha doğru bir deyişle Sivastopol'un yıkıntılarını keşfedip iç kesimlere doğru kırk mil ilerlemişler. Güzel Baydar ve Aluşta vadilerinden epey etkilenmiş ve bazı mükemmel eskizler çizmişler. İngiltere'ye dönmenden önce oraya gitmeyi ve dünyanın o kısmındaki uçsuz bucaksız *stepleri* ve gösterişli sıradağları görmeyi umuyorum. Bu sabah "Elba"nın kayığı bizi Anadolu kıyısına götürdü ve ünlü "Hünkâr Vadisi" boyunca hoş bir yü-

rüyüş yaptık. Harap köşkün hemen girişinde Fransızlar ahşap bazı kışla barakaları inşa etmişler ve orada otların üstünde yatan ya da dizlerine kadar küçük bir dereye girmiş yıkanan birkaç asker vardı.

Vadinin daha yukarılarında bir dizi muhteşem yaşlı çınar ağacı var. İki ya da üçünün çevresini adımladım ve yirmi beş uzun adım geldi, bu ağaçların büyüklüğünü varın siz hayal edin. Birkaçının içi çukur ve askerler bu “dev gövdeleri” küçük, sıcacık meskenler haline getirmişler. Birisi rahat hasırlarla kaplanmış; uzanma mesafesine teneke kupa ve pipo için birkaç küçük askı konulmuş ve hepsinden öte, ağacın pürüzlü gövdesine ev sahibinin ismi süslü harflerle kazınmıştı –MORIER, 1855.

Bu vadi çepeçevre sarp tepeleri, nefis gölgelikleri ve şırıldayan dereleriyle insana Rasselas’ın Mutlu Vadisi’ni^a hatırlatıyor. Ortasında, üzeri Kuran’dan (ne yazdığını anlayamamak her zaman merak uyandırıcı oluyor) alınma kitabelerle süslü büyük mermer bir çeşme var ve onu gölgeleyen çınar ağaçlarının altındaysa birkaç Türk dinleniyordu. Serasker’in^b atlarına bu meşhur pınarın suyundan yüklemişlerdi ve görünüşe bakılırsa hepsi bu serin ve cazip yerden ayrılmaya karşıydı.

Bir Türk çobanı az ileride bir tepenin eteğine oturmuş, kâh uykulu koyun ve keçilerine, kâh bu bunaltıcı sıcağın altında çabuk çabuk yürüten “gâvur” topluluğuna bakıyor, galiba aklımızı kaçırdığımızı düşünüyordu. “Elba”ya döndüğümüzde kurt gibi acıkmıştık. Akşam yemeği şartların el verdiği ölçüde İngiliz yemeklerini andırıyordu; hepimiz de evlerimizden güzel haberler almış, keyifli kayak yolculuğu ve gezintiden sonra alabildiğine neşelenmiştik. Birkaç gün önce Kırım’daki çok eski bir ağacın üzerinde büyümüş olan kocaman bir ökseotu demeti kamarada asılı duruyordu ve şimdi gideceği yer Bay Newall’ın İngiltere’deki çocuklarının Noel Yortusu’ydu. Akşam yemeğinin ardından şampanyayla dolu kadehlerimizi “Ülkemiz, umarız orada yeniden bir araya geliriz,” diyerek kaldırdık. Tam o esnada nasıl olduğunu anlamadığım bir şekilde gemi subaylarından biri aşı-

^a İngiliz yazarı Samuel Johnson’ın (1709-84) mizahi romanı *The History of Rasselas, Prince of Abissinia*’da (1759) adı geçen bir yer –ed.n.

^b Osmanlı ordusunun komutanlığını yapan vezirin unvanı; günümüzün savunma bakanına tekabül ediyordu –ed.n.

ğıda, Kırım'da ölen Albay Maule'ün tabutunda yatıyor olduğunu söyledi. Neşeli ve acı verici sahneler şu anda burada öyle korkunç bir şekilde iç içe geçiyor ki! Bir hayli sarsılmıştım ve çareyi güverteye çıkmakta buldum.

Büyükdere, körfezde yatan gemilerin ışıkları, uzaktaki karanlık tepelerden göz kırpan köşkler ve dalgalarda yansıyan parıltılarla, geceleri gerçekten de nefis bir görüntüye bürünüyor. Sessiz bir şekilde küpeşteye yaslanan bahriyeli arkadaşlarımdan birine, “Buranın cennet olduğunu hayal edebilir misin?” diye sorduğumda, aldığım cevap “Evet Madam, karaya çıkmadığınız sürece” oldu. Aşçının kamarasının yanından geçerken onun ve yardımcısının bulaşık yıkadıklarını gördüm, ama aşçı yine de dışarıya çıkıp bana iyi akşamlar diledi. Kırım'ı nasıl bulduğunu sorduktan sonra, İngiliz usulü akşam yemeğini ne kadar çok beğendiğimizi söyledim. “Erikli pudinge gelince,” dedim, “(Kırım'dan gelmiş bile olsa) üzerinde bir ökseotuyla, hele hele bir de alevler içinde servis edilince kendimi gerçekten de İngiltere'de sanabilirdim.” Bay Aşçı (neredeyse gözlerine kadar uzanan sakalları olan hoş, yontulmamış bir adam) “daha uygun” malzemelerle *yapabileceklerinin* yalnızca bunlar olmadığını söylese de, yemeğini övmemden bir hayli duygulanmıştı. “Bir İngiliz hanımefendisinin yaptığı bir pudingi sevmiş olduğunu duymak, ‘Elba’nın bu dinsiz yerlere gelmesinden bu yana beni her şeyden çok sevindirdi,” diye bağırdı. Bu beni çok eğlendirdi.

Centilmenler çok geçmeden kamaradan çıktılar ve parlak ay ışığında üst güvertede biraz yürüdük. Açık, gri gökyüzünden sayısız yıldızın üzerine ışıdığı, civar tepelerin silik gölgelerini yansıtan Boğaz harika görünüyordu. Kaptan nazık davranıp benim için teleskopunu ayarladı ve böylelikle Jüpiter ve halkalarıyla beraber, ayın üzerindeki son zamanlarda görünmez olan bazı tuhaf lekeleri görme şansını elde ettim. Daha sonra zaman zaman kürek sesleri ya da bir geminin düdüğüyle bozulan sessizlikte, kaptan bana memleketindeki karısı ve küçük çocuklarıyla ilgili “her şeyi” anlattı, ben de ona Edith'le ilgili “her şeyi” anlattım; işte bizim gibi zavallı gezginler yabancı bir ülkede birbirimizi neşelendirmeye çalışıyoruz.

Hoş bir kürek yolculuğundan sonra eve vardık. Geminin sandalında yer alan grubumuzdaki diğer kişiler, usta kayıkçılarımızla yarışacak kadar hızlıydılar ve tabii utanç verici bir şekilde kaybettiler.

ON BİRİNCİ MEKTUP

Tarabya'daki hastane – Hastanenin bahçesi ve mezarlığı – Alhuy Lyons'un mezarı – Kırım'da şehit düşenlerin anısına dikilen beyaz huç

TARABYA, 10 KASIM 1855

Sevgili Bay Hornby,

Posta [gemisi] yarın yola çıkıyor ve belki boş bir yarım saatini doldurabileceğini düşünerek, konudan konuya atlayan mektubuma devam ediyorum. Son mektubumda, Rahip Bay Evelyn'le buradaki hastaneye yaptığımız çok ilginç bir ziyaretten bahsedecek yerim kalmamıştı. Bir zamanlar yazlık bir köşkmüş ve Padişah tarafından hasta ve yaralı İngilizlerin kullanımına verilmiş. Bahçedeki portakal ve limon ağaçlarının gölgelelendirdiği küçük bir köşk de askeri doktorlara tahsis edilmiş. Tarabya'ya ilk geldiğimizde hastanenin başında bir rahiple eşi vardı. Aylarca Kırım'da kalmışlardı ve bana anlatılanlara göre, orada başlarından geçenler onları allak bullak etmişti. Özellikle de Bayan M.....³ bir gölgeyi andırıyor ve sinirlisinin harap olmasından dolayı düşük ateş ve şoktan yakınıyordu. Arkadaşı Leydi Robinson'a bile orada tanık olduğu korkunç olaylardan ve çekilen acılardan bahsedemiyordu. Bir subay bana, bir çatışmadan sonra cerrahların başkalarıyla ilgilenmesi gerektiğinden, bu bayanın bir tür genel helada otuz kadar yaralıyla bir gece geçirmek zorunda kaldığını anlattı. Yanında yalnızca az bir miktar konyak varmış ve kan kaybının güçsüzleştirdiği zavallı askerlerin tek yaşama şanslarının, sabahleyin cerrahlar gelene kadar uyanık tutulmaları olduğunu biliyormuş. Bu cesur hanım gece boyunca tek bir mumun ışığında çabalamış. Etrafindakilerden birçoğu ölmüş, ama o yılmadan tam on ikisini kurtarmış. Kurtaramadıkları da ona hayır duaları ederek ölmüş olsalar gerek. Bu sessiz, solgun çifti her görüşümde duygulanmadan edemiyordum.

Tarabya'da ikisi de biraz daha iyileşmiş, ama durmadan çalışıp hastanenin düzenini muazzam geliştirmişler. Bayan M.....'nin Kırım'a dönmek istediğini,

³ Bu hanımla tanışma şerefine nail olamadığımdan, adını belirtmek için izin alamadım.

ama ruhen ve bedenlen çökmüş olduğundan kocasının buna izin vermediğini duydum; daha sonra da İngiltere'ye gitmek üzere yola çıktılar. Onların bitmek bilmeyen iyiliklerinden gözyaşları içinde bahseden birkaç zavallı askerle birlikte gittiler. Hastaneyi ziyaret ettiğim ilk gün ciddi şekilde yaralı çok sayıda asker vardı ve ne kimseyi görüyor, ne kimseyle konuşuyorlardı; yalnızca o büyük odadaki (bir zamanlar lüks bir haremın bir parçasıymış) küçük yataklarında yatan bu askerlerin üzgün, donuk yüzlerinden ne kadar acı çektiklerini anlıyordunuz. Daha iyi durumda olanlar, İngilizlerin geldiğini görünce keyifle bakıyorlardı. Birkaçı bana "Günaydın" dedi, ama ilk birkaç dakika tek bir kelime dahi edemeden pencerenin önünde gözyaşlarımı sildim. Hiçbir şey yan yana dizilmiş bu yataklardan daha temiz ve daha düzgün görünmezdi. Her birinin yanında beyaz bir örtüyle kaplı ve üzerinde Kitabı Mukaddes ya da Dua Kitabı, ilaç kabı ve belki hastaya ait olan bir saat ya da değerli bir eşyanın bulunduğu küçük bir masa vardı. Zavallı askerlerden biri başka bir odadan buraya arkadaşlarından birini görmeye gelmişti, kendisi ondan pek iyi daha görünmese de, yatağının kenarına oturduğu solgun, yıpranmış yüzü güldürmek için birçok hoş soru soruyordu. Hemen yanlarındaki yatakta, kadidi çıkmış iki adam dermansız dermansız domino oynuyorlardı, bana neşeli bir şekilde söylediklerine göre domino taşları Majesteleri'nden bir hediye imiş; daha sonra da Kraliçe'nin ("Tanrı onu korusun!" diyordu zavallı minnettar adamlar) Tarabya'da yaralı askerlerini neşelendirmek için gönderdiği bir tavlâ tahtasıyla dama taşlarını, ayrıca bazı eğlendirici ve eğitici kitapları gösterdiler. Kendileri için yapılanlar karşısındaki şükran duygularını ve memleketleriyle sevdiklerinden bu kadar uzaktayken acılarına nasıl katlandıklarını görmek, insanı gerçekten bir hayli duygulandırıyor.

Daha sonra uzun, düz yürüyüş yolları meyve vermiş sıram sıram portakal ve limon ağaçlarıyla dolu, büyük, düzgün bir bahçede yürüyüşe çıktık. Nekahet dönemindeki hastalar, sağda solda güneşli banklara oturmuş temiz havanın tadını çıkarıyorlardı. Birkaçı sessiz sessiz bir aşağı bir yukarı yürüyor, hep beraber büyük bir ilgiyle ellerindeki eski ve paramparça İngiliz gazetesini okuyorlardı. Bahçenin düzgün kısmından, çok geçmeden Tarabya'nın tepelerine kadar uzanan yabancı güzellikte bir fundalığa gi-

riyorsunuz. Burası gerçekten harika bir yer ve koyu gölgeler sayesinde, eğreltilerle vahşi çiçekler bu ülkede nadir görülen bir şekilde en diri güzellikleriyle korunabilmiş. Bana Boccaccio'nun bahçesindekini hatırlatan iki yanı ağaçlı bir yolda keyifle ilerledik, üzerimizdeki birbirine geçmiş dalların arasından mavi gökyüzü görünüyor ve güneş şurada burada sonbaharın ilk altın renkleriyle bezenmiş yaprakların üzerine ışıyordu. Bu güzel yollardan birisi tepelerin yarısına kadar çıkarken, bir diğeri onu enlemesine keserek çekici bir orman imgesi oluşturuyor. Değişik eğreltiler ve vahşi çiçeklerden toplarken, aniden alçak bir toprak duvarla çevrili küçük bir vadiye geldik. Bunun çevresinde sıralanmış, hastanede yaralarından ölen ya da Kırım'dan getirilen cesetlerin gömülü olduğu yaklaşık yüz mezar vardı. Bu uzun mezar sıralarında yatanların hepsi isimsiz, ama vadinin ortasında üç beyaz taş basamağın üzerine dikilmiş sade, beyaz bir haç duruyor. Üzerinde şöyle yazılı: "Yeniden Diriliş ve Hayat, işte ben buyum!" ve bunun altında, "Kırım'da hayatını kaybedip buraya gömülenlerin anısına, Tarabya'daki kadın yurttaşları tarafından dikilmiştir." Bu keder verici yerin diğer ucunda tek başına külrengi bir taş yükseliyor; üzerinde şunlar yazılı: "Albay Lyons. Majesteleri'nin gemisi Miranda."

Bay Evelyn ve ben sessizce yaşlı bir ağacın dibine oturduk. Galiba o anda ikimiz de tek bir söz edecek durumda değildik. Bu yabancı topraklarda apansız bir şekilde yurttaşlarımızın bu hazin istirahatgâhlarına girivermiştik. Onlar için nasıl da dua edilmişti! İngiltere'de halen onlar için nasıl da gözyaşı dökülüyordu! Eğer ölümler konuşabilselerdi, bu harem bahçesinin yanındaki ıssız mezarlarının başında yas tutan bizler aracılığıyla ve özellikle geride bıraktıklarına kim bilir ne müşfik mesajlar gönderirlerdi! Bay Evelyn bana taarruzdan hemen önce bir top mermisinin patlamasıyla hayatını kaybeden, aynı zamanda adaşı olan bir arkadaşından bahsetti -onurlu, gelecek vaat eden ve herkes tarafından sevilen biriymiş. Evden ayrılmasından sonra babası hep şöyle dermiş: "Bir oğul kadar, bir arkadaş ve yoldaşım da gitti." Bay Evelyn hayatındaki en acı görevin, oğlunun son mesajını ona iletmek olduğunu söyledi.

Artık size başka üzücü hikâyeye anlatmasam iyi olur. Koca bir cildi doldurmayla ve en katı kalbi bile acıyla kıvrandırmaya yetecek kadar

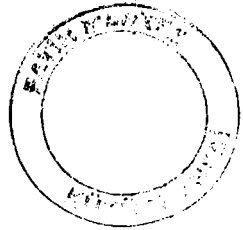
duyduk. Askeri üniformaların parıltısından ve güzel bir yaz gününde [Hyde] Park'ta duyulan bando sesinden etkilenen genç hanımefendiler, kanımca savaşın sebep olduğu dehşet, sefalet ve kederin onda birini dahi görseler, savaşın şaşaa ve şan demek olduğuna ilişkin görüşleri epeyce değişirdi.

Bay Evelyn yakında Kırım'daki görevinin başına dönmeyi umut ediyor, ancak buna henüz yeltenmeyeceğini umuyoruz, çünkü hava koşullarına çok maruz kaldığı ve çok çabaladığı için oluşan ateş, onu neredeyse öldürecekmiş, hâlâ da Tarabya'nın güzel havasının bile iyileştiremediği bir öksürüğü var. Hasta ve ölmek üzere olanlara yardım etmenin dışında kendi tümenindeki askerler için bir gece okulu başlatmış ve eli kalem tutamayanlar için mektup yazıyor.

Taaruzdan önceki gece o ve başka bir rahip, yaklaşık elli kadar subayın talebi üzerine bir Aşai Rabbanî ayini düzenlemişler. Anlattığına göre çok etkileyici bir görüntüymüş, yalnızca süngülerin üzerine yerleştirilmiş birkaç mumun aydınlatığı büyük bir çadırdaymışlar. Bu çok önemli geceye katılanların neredeyse hepsinin ölmüş olduğunu belirtmeliyim. Artık akşam olmak üzereydi ve bu küçük Ölüler Vadisi'ne son bir kez uzun uzun baktıktan sonra oradan ayrıldık.

Yolun sonuna ulaşınca hastane-sarayın bahçe kapısının kilitli olduğunu gördük. Kapiya tekrar tekrar vurduktan ve sesimizi duyurduğumuz konusunda şüpheye kapılmaya başlamışken (çünkü yatalak hastalar bu saatte bahçeyi çoktan terk etmiş olurlardı), çakıl döşeli uzun yolların birinden hızla yaklaşan ayak sesleri duyduk. İri ve hantal anahtar deliğinden bakınca, bize doğru koşan Türk bahçıvanı gördüm. Bu iyi haberi hemen arkadaşşıma ilettim, kendisi yakın zamanda geçirdiği hastalıktan dolayı zayıf düşmüştü ve ağaçların koyu gölgesinde şimdiden üşümeye başlamıştı. Şanssızlık bu ya, tam Türk bahçıvan bu sesleri kimin çıkardığını keşfetmek için anahtar deliğinden bakmak üzere eğilmişken, o da delikten bakiverdi. Ne yazık ki bahçıvanın gördüğü benim sıhhatli çehrem değildi! Çünkü Bay Evelyn'in solgun ve bitkin yüzüne bir bakış atması yetti. Vadi-de yatan bütün zavallı "gâvur"ların ruhları peşindeymiş gibi koşarak uzaklaştı. Şaka bir yana, gerçekten de Bay Evelyn'i iyi görünen bir ruh zannet-

miş olmalı –iyi görünüyor da olsa ona göre bu bir ruhtu ve Türkler çok batıl inançlı insanlar olduklarından hiçbir güç onu geri gelmeye ikna edemezdi. Bu çok nahoş duruma gülmeden edemedik; gel gelelim bulunduğumuz durumu en iyiye yormaktan başka çaremiz yoktu. Burada alacakaranlık yalnızca birkaç dakika sürüyor ve ağaçların uzun gölgeleri de hızla karanlığa gömölüyordu. Biz de vadiyi tekrar geçip üst yola çıkarak tepelerin üzerinde başka bir yol bulduk ve yokuş aşağı inip köyden geçerek Boğaz kıyısındaki otelimize ulaştık.

ON İKİNCİ MEKTUP

Boğaz'ın güzelliği – Anadolu kıyısındaki balıkçı köyü – Türk mezarlığı ve yenicherilerin mezarları – Anadoluhisarı'nın yıkıntıları – Türk askerleri

TARABYA, 15 KASIM 1855

Sevgili Julia,

Boğaz kesinlikle dünyadaki tüm bakışları üzerine çekmesi için oluşturulmuş bir güzelliğe sahip. Gülümsediğinde dünyadaki hiçbir şey ondan daha ışıltılı ve parıltılı olamaz; kızdığında dizginlenemeyen, vahşi, yine de zarif bir hiddete bürünüyor; civar tepelere kara bir kasvet çöküyor, uzun servi ağaçlarıysa onun bu fırtınalı mizacı karşısında görkemli bir itaatkârlık sergilercesine başlarını eğiyor.

Kimi insanlar onun en çok bu halini severlerken, kimileri usulca kıyıya doğru mırıldandığı ve büyüğü beyaz sarayları, gölgelenmiş gül ve portakal bahçelerini ve kokulu rüzgârın savurduğu ıtırılı dalları resmettiği sıradaki sessiz, rüyamsı halini yahut daha sakin gecelerde ona uzanan her dokunuşu bir altın parıltısıyla yansıtmamasını ve soluk gri ışık boyunca altın yıldızlarla birlikte ışımasını seviyorlar.

Bu tasvir çabam seni sıkabilir, ama gerçek güzelliğinin karşısında asla sıkılmazsın. Dün Büyükdere'den bir kayığa binip Anadolu kıyısına geçtik. Yabani çiçek koleksiyonum için çok güzel örnekler ve üstünde bol meyvesi olan güzel bir kocayemiş buketi topladım. Kocayemiş buradaki tepelerde ve sarp kayalıklarda neredeyse deniz kıyısına kadar yabani olarak yetişiyor ve aynı zamanda bir bahçeyi taçlandırarak güzellikte fundalıklar da mevcut. Boğaz çok dalgalı olmasaydı Karadeniz'in ağzına kadar kürek çekmeyi planlamıştık, ama bu durumda biraz zor da olsa eski Anadoluhisarı'nın hemen altındaki küçük bir köyde karaya çıkmak zorunda kaldık. Burası çok pitoresk görünen bir balıkçı köyüydü. Rengârenk boyalı birçok kayık kıyıya çekilmişti ve bir grup muazzam ıhlamur ağacının yüksek dallarından aşağı çok uzun ve neredeyse kar beyazı balık ağları sarkıyordu. Bu geniş dalların gölgesinde yan yana dizili birçok yıkık dökük ahşap ev vardı. Birkaç Türk ba-

lıkçısı büyük taşların üzerine oturmuş ağırlarını tamir ediyor, birçokları da küçük bir kahvehanenin kapısının önüne oturmuş her zamanki sükûnetleriyle tütün içiyorlardı. Burada, bu Anadolu köylerindeki insanların İstanbul'dakilere nazaran daha pitoresk bir görünüşleri var ve genellikle Doğulu yüzlere o denli yakışan sakalları ve çok renkli sarıkları koruyorlar. Aynı zamanda yabancılar karşısında çok daha utangaç davranıyorlar. İstanbul'da bile kimi zaman küçük çocuklar dostça gülümser, hatta "Bono Coni" der, ama küçükler Anadolu'da genellikle nefret ya da korku dolu bir bakış attıktan sonra "Gâvur" diye söylenerek kaçıyorlar. Anneleri de fark edilmekten hiç memnun kalmıyor, çünkü Avrupalının "kem gözünden" çekiniyorlar.

Ama ben görmeye geldiğimiz bu büyük Anadoluhisarı'nın yıkıntıları arasında dolaşıyorum. Karadeniz'i gören dağlık tepelerin üzerine kurulmuş, böylece günün yakıcı sıcağında nasıl bir tırmanış olduğunu tahmin edebilirsin. Yanya kadar çıkmışken, güzel, ama harap bir mezarlığın içindeki eski bir çeşmenin yanında dinlenmek üzere oturduk. Orada oturan bazı Türk kadınları da vardı, ama yaklaştığımızı görünce hızla yaşmaklarını düzeltip yaşlı ve budaklı servi ağaçlarının arasına çekildiler. Daha yukarıda, hüznü kara dalların arasından kıvrıla kıvrıla ilerleyen Boğaz'ın, Tarabya tepeleriyle limandaki gemilerin ve geniş Büyükdere Vadisi'nin çok hoş bir manzarası görülebiliyordu. Burada zarar görmemiş sarıklı taşları olan bazı eski yeniçeri mezarları vardı. Sultan Mahmud'un intikamı, tecrit edildikleri bu gözden ırak mekânda onlara ulaşamamış ve yeniçeriler de azametli oldukları o eski günlerde seçmiş oldukları, çevrelerinde dolaşan birkaç ürkek konuyla paylaştıkları bu yerde hâlâ sessizce istirahat ediyorlar.⁴

Bay Bell bu sarıklı taşlardan çok eski bir tanesini almak için dayanılmaz bir istek duyuyor, ancak galiba ona dokunmak dahi kesin ölüm anlamına gelir, özellikle de Anadolu'da. Eski bir mezarlığın yanından geçip gitmesi için çok zor ikna edilebiliyor, gördüğü yeniçeri sarıklarına büyük bir istekle bakıyor, özellikle de mavi ve altın rengindeki kitabesinin artıkları duruyorsa. İçlerinden birini almak her ne kadar zor olsa da, "Elba" İngiltere'ye dönmeden evvel güvertesinde bunlardan birini görürsem hiç şaşırmam.

4 Yeniçerilerin katliamından sonra Sultan Mahmud mezar taşlarındaki tüm sarıkların koparılmasını emretti. Bu başsız taşlar hemen hemen bütün mezarlıklarda görülebilir.

Sonunda hisarın yıkıntılarına vardık, keşke kulenin üzerinden Karadeniz'in vahşi, kayalık kıyısını, yıkık dökük hisarıyla karşımızdaki Avrupa kıyısını, Yuşa Tepesi'ni ve aşağıımızdaki Boğaz'ın bütün o yumuşak, ağaçlarla kaplı güzelliğini sen de görebilseydin. Gerçekten de harika bir manzaraydı ve bunaltıcı sıcakta yaptığımız bu yürüyüşe değdi. Bu hisarın kulesi, surlarıyla burçları sık ve çok güzel bir sarmaşıkla kaplı. Alt surların üzerinde, viran durumdaki bahçenin yabancı asma ve incir yaprakları, sarmaşığın koyu yaprak dokusuyla iç içe geçmiş. Burada bol miktarda, parlak ıskarlat kırmızısı büyük meyve salkımları olan çok güzel bir tür üvez yetişiyor; gölgede büyüyen meyveler neredeyse şeffaf ve mercan kadar güzel. İç surun iç kısmındaki küçük bir alan kavun ve birkaç kurumuş sebzeyle kaplı, bunlar burcun üzerindeki yıkık mazgallardan sarkmış bir halde gökyüzünde ağır ağır dönen bir çift kartalın uçuşunu izleyen vahşi görünümlü Türk askerlerinin tüketimi için ekilmiş besbelli. Bu zavallı "nöbetçiler"den birinin birkaç kelime de olsa İtalyanca anlamasını sağladık. Bizim "yüce İngiliz kaptanları" olduğumuzu söyledi ve en iyi kavunlarından birini bize sunmak için koşturdu. Daha sonra büyük bir merakla dürbünlerimize baktı, ben de dürbünümü ona göre ayarlayıp uzaktaki kartalı işaret ettim. Dürbünle bakınca son derece korktu, arkadaşına yüksek sesle bir şeyler söyledi ve bir daha bakması için onu ikna edemedik, anlaşılan dürbünün "tekinsiz" bir şey olduğunu sanıyordu. Bu zavallı askerler ve açıklıktan ölecekmiş gibi duran sürüsü bitişikteki tepede otlayan bir tür çoban-bahçıvan, hisarın ana burcu içinde inşa edilmiş, sırf burcun duvarındaki çökmekte olan girişinden ışık alan son derece kasvetli, kaba bir kulübede yaşıyorlar. Kulübenin karanlık içine bakıldığında yalnızca sağda solda bir ışık parıltısı görülebiliyor. Burada geceleri sayısız yarasa ve baykuşun uçtuğunu söylediler. Bu zavallı insanların hayatlarının perişanlığını bir düşün! Birkaç kuruş onları harika neşelendirdi. Bu hisarda hâlâ Bizans silahlarının görülebileceği söyleniyor, ama biz onları bulacak kadar talihli değildik. Tek görebildiğim, kapı girişlerinden birinin üstündeki büyük bir Ceneviz haçıydı. Çok eski zamanlarda burada meşhur On İki Tanrı Mabedi varmış, en azından her İngiliz seyyahın bilgisine güvenmek zorunda olduğu "Murray" [rehberi] böyle diyor.

Çok hoş bir kayak yolculuğunun ardından Büyükdere'ye vardık ve canım “Elba” gemisi bizi yine misafirperverlikle karşıladı. Türk Destek Birliği'nden bir albay da gruba katılmıştı ve ordugâh hakkında anlattıkları son derece eğlendiriciydi. Fırtınalı geçen bu iki üç gecede Büyükdere Vadi-si'ndeki çadırların birçoğunu su basmış. Albay bu durumdan dolayı, kendi çadırındaki derme çatma hasır bir sedirin altında yaşayan “savaş esiri” bir Türk tavuğu adına daha çok hayıflanıyordu; görünüşe bakılırsa tavuk ona o denli dostça bağlanmış ki her sabah kahvaltısı için taze yumurtayı nerede bulacağını biliyormuş. Aşçısı, bacaklarını iki yana açarak ordugâhın içinde dörtlü at süren yabani bir Eflâklı kadınmış; albay, alaylardan birinde görev yapan zavallı bir binbaşıyla tanıştığı için son derece neşeli görünüyor, kendisi para karşılığında tamir ya da yama yapıyormuş.

Zavallı Albay bana son kalan sarı patiska mendilini gösterdi, Türk askerlerinden biri tarafından kampın killi yamacına kazılan bir delikte yıkanınca hoş olmayan bir renk almış. Artık müthiş yabani, ama akıllı bir Arap uşağı varmış, ona burada son derece kabul gören uğraşlardan ikisi olan yemek yapma ve bulaşık yıkamayı öğretmeye çalışıyor.

Yeni tanıştığımız bu beyin “puding nasıl yapılır” konusunda verdiği talimatları ne kadar yoğun bir ilgiyle dinlediğini görsen çok eğlenirdin. Ne de olsa ordugâh hayatı kendi başının çaresine bakmaktan hoşlananlar için bir hayli eğlendirici olmalı. “Nigel'in Kısmeti”ni okuduğumda, henüz çocukken bile beni en çok etkileyen cümle, “Bilge kişinin en iyi uşağı ve yardımcısı kendisidir,” olmuştu.

a Sir Walter Scott'ın 1822'de yayınlanan bir romanı (*The Fortunes of Nigel*) –ed.n.

ON ÜÇÜNCÜ MEKTUP

Kadıköy – Marmara Denizi – Pera’da karaya çıkış – İstanbul – Sessiz sokaklar – Kafeslerin ardında – Padişah – Padişah’ın iyi ve merhametli mizacı – İstanbul’un terk edilmişliği – Değişken iklim – Türkiye’nin borcu – Yeniköy’de kolera

TARABYA, 10 KASIM 1855

Sevgili Anneciğim,

Dün akşam Kadıköy adlı bir köye yaptığımız geziden döndük. Kadıköy, Üsküdar’ı geçince Boğaz’ın iyice genişleyip Marmara Denizi’ne karıştığı yerde. İşte kayığın dalgaların üzerinde salınırken, oturduğun yerden çevrendeki olağanüstü güzelliğe, yalnızca kendi gözlemlerle görmenin azıcık da olsa bir fikir verebileceği bu rüyamsı çekiciliğe hayretler içinde baktığın yer tam burası. Belki İngiltere’ye döndüğümde, Boğaz’la kadim Marmara Denizi’nin birleştiği bu yeri rüyamda yeniden görebilirim; kayığın koyu mavi suların üzerinde salınmasını bir kez daha hissedebilirim; kar beyazı minareler ve neredeyse dalgalardan yükseliyormuş gibi görünen servi ağaçlarıyla çevrili, bütün ülkelerin gemilerinin geçtiği İstanbul’un güzelliğini; Prens Adaları’nı ve uzakta külrengi bulutları andıran gölgeli Uludağ’ı; öte taraftaysa yine denizden yükseliyormuş gibi görünen Pera’yla Galata Kulesi’ni ve büyük mezarlığın^a hüznünlü koyu yeşil ağaçlarını yeniden görebilirim.

“Kız Kulesi” Üsküdar’ın dik yamaçlarının hemen önünde, denizdeki bir kayanın üzerinde duruyor. Burası ya *görülmeli* ya da bir doz afyon yutuktan veya lotus çiğnedikten sonra *hayal* edilmeli. Hiçbir kalem, hiçbir sanatçı burayı resmedemez.

Pera’da karaya çıkmak hayal dünyasından uyanmak demektir! Böyle karmakarışık bir kalabalığı, itiş kakışı, bunca farklı dil ve bağırmanın birbirine karışmasını ve envai çeşit yiyeceği tasavvur etmek kesinlikle imkânsız.

a Tepebaşı’ndaydı –ed.n.

Bildiğin gibi, burası bin bir milletten insanla dolu olan “Frenk” mahallesi. İstanbul’da karaya ayak bastığın yer kayıklar, Rum tekneleri ve dar sokaklarda çarşılarla doğru alelacele ilerleyen yüzlerce insanla, büyük yığın balyaları ve başka ticari mallar taşıyan *hamal*’larla doludur. Ama bu işlek yoldan sağa ya da sola saparsan, kendini sanki bir ölümler şehrinde bulursun, kapalı pencere kafesleriyle çevrili, bazen ihmal edilmiş sarmaşıkların kafesler üzerinde uzayıp gittiği dik ve dar sokakların yoğun sessizliğini bozacak tek bir ses yoktur. Bir gün uzun bir gezintiden sonra Bay Bell ve ben, bu sessiz bölgedeki eski bir çeşmenin taşı üzerine oturduk. Hemen karşımızda sağ tarafta, üzerinde incir ağaçları ve tırmanıcı bitkilerin büyüdüğü, bir yangın yüzünden boşalmış bir alan vardı. Biz zavallı, yorgun yolcuların tam karşındaysa, koyu kırmızı ve pencereleri kafesli, çok pitoresk bir şekilde harap olmuş ahşap bir ev vardı. Derken evden yaşmaklı siyahi bir köle çıktı ve kapıyı dikkatle kapadıktan sonra karşısındaki “gâvurlara” şüpheli bir bakış fırlatarak, esrarengiz bir biçimde ortadan kayboluverdi. Anlaşılan küçük, kızıl-kahverengi ve beyaz tüylü bir kedi yavrusu da onun peşinden sokağa çıkmak istiyordu, ama bizi görür görmez sanki “kâfirler”den ürkmüş gibi yeniden evin içine girdi. Orada oturduğumuz sürece, demir kaplı eski kapının üzerindeki bir delikten bize bakan küçük altın sarısı gözlerinden birini gördük. Çok yorgun olduğumuzdan orada epeyce oturduk ve buranın ne kadar tuhaf, sessiz, uyusuk ve pitoresk bir yer olduğunu konuşurken, sarmaşık kafesinin azıcık bir kısmının sessizce aralandığını ve kalın beyaz yaşmağının ardından bir çift siyah gözün bize baktığını gördük. Öylece konuşmadan durduk, tıpkı korkutup kaçırmaktan endişe ettikleri tuhaf bir kuşla karşılaşan çocuklar gibi, nefes almaktan bile çekinerek oturmaya devam ettik. Siyah gözlerin sahibi bizi baştan aşağı süzdü, ama o sırada kafesin arkasında sarıklı bir baş belirdi ve her ikisi de aniden gözden kayboluverdiler. Derken Bay Türk, kafesi biraz daha açtı ve manzarasından öyle memnun görünüyordu ki Bay Bell uzun süren sessizliğimizi bozdu ve tam da biz böyle yalnızken, [Türk’ün] aşağıya inip beni derhal satın almakta ısrar etmesinin biraz uygunsuz bir durum oluşturacağını söyledi. Bay Bell ve ben birbirimizi güldürme konusunda çok namlıyız ve bir kez daha ciddiyetimizi bozuverdik. Siyah gözler yeniden kafeste beliriver-

di, ama görebildiğimiz beyaz duman halkalarından *Lord Hazretleri'nin* yakında olduğunu anladık. Sanıyoruz bu tuhaf pantomim “Eğer sen o *kadına* bakarsan ben de o *erkeğe* bakarım” anlamına geliyordu, çünkü siyah gözler şimdi son derece ısrarlı ve sevecen bir tarzda yakışıklı ve hassas Bay Bell’in üzerindeydi; ben de onun iç huzuru için o eski taştan kalkıp yolumuza gitmenin daha iyi olacağını düşündüm, öyle de yaptık.

Gel gelelim, bu apaçık ve beklenmedik hayranlık karşısında her ikimizin de gururu okşandığından, el sallamanın duruma uygun olup olmayacağı konusunda birbirimizin fikrini aldık –ben sarığa, Bay Bell ise siyah gözlere ve yaşmağa. Ama tam da sessiz İstanbul’un göbeğinde yapayalnızdık ve tek kelime Türkçe bilmiyorduk; dolayısıyla Bay Bell’e aklını başına alması ve o güzelim siyah gözlere kederli bir bakışla bakmaktan başka bir şey yapmayıp oradan ayrılması konusunda tavsiyede bulundum. Benim de aynısını yapmam şartıyla bunu kabul ettiğini söyledi; tehlikenin “farkı” konusunda bir süre tartıştıktan sonra bunu kabul etmem gerekti. Daha sonra kapısındaki basamaklarda yaşlı, kör bir kadının oturduğu küçük bir mezarlığın yanından geçen başka bir sessiz sokaktan yukarı çıkmaya başladık, servi ağaçlarıyla çiçeklerin yarattığı koyu gölgeliğin arasından mavi ve altın yaldızı sarıklı birkaç mezar taşı görünüyordu ve bunlar kuşlar için yapılmış bir kafesi olan paslanmış demir bir çitle çevriliydi. Köseyi dönünce bir kahvehane ve şerbetçi dükkânıyla karşılaştık ve susadığımızı gösteren işaretler yaptık. Uyuşuk Türkler çubuklarını tütürüp sedirlerinin üzerinden sessiz sessiz bize bakıyorlardı. İstanbul’daki ilk yürüyüşümüzün son derece keyfini çıkardım. İnsan durmadan Binbir Gece Masalları’nı hatırlıyor. Bu arada kışlık elbise göndermen için sana mektup yazmıştık, onlarla birlikte bu kitabın da bir nüshasını yollar mısın? Kesinlikle *burada* okunmalı. Lütfen unutma. Paketi nasıl göndermen gerektiğini sana bildireceğim.

Edie’ye,^a İstanbul’daki bu yürüyüşümüz esnasında karşılaştığımız ve tıpkı evimizdekine benzeyen bir papağanın beni nasıl mutlu ettiğini anlat. Bir şekerçi dükkânında, cicili bicili boyanmış bir kafeste asılı duruyordu. Yanından geçerken “Zavallı papağan!” dedim, çünkü çok sıkılmış görünüy-

a Yazının kızı Edith için kullandığı bir ad –ed.n.

yor ve girip çıkan yaşmaklı kadınlarla Türk çocuklarına aldırış etmiyordu. Bu zavallı kuşun sesimi duyunca nasıl sevindiğini tahmin edemezdim. Kafesinde bağırıp deliler gibi dans ederek, durmadan bana doğru uçmaya çalıştı. Sanıyorum İngilizce eğitilmişti ve İstanbul'da satılıp sessizliğe mahkûm olmadan önce geçen eski denizci günlerinde duyduğu bu dilin sesi onu çok etkilemişti –galiba burası bir papağan için çok da neşeli bir yer değil!

Eve ulaşmak için Ayasofya Camii'ni ve sarayın dış bahçesini geçtik, bahçeden geçerken bir kez daha dinlendik ve bir Türk bahçıvanı bana birkaç çiçekle bir avuç ceviz verdi. Birdcage Walk,^a Buckingham Sarayı için neyse bu yer de Saray için aynısı: Tabii yalnızca yakınlığı bakımından kastediyorum, çünkü oldukça engebeli bir arazi ve duvarlar da tahkim edilmiş. Yürümek için çok güzel bir yer olurdu, serviler ve diğer ağaçlar çok güzel, Üsküdar'ın manzarası da harika, ama Boğaz girişi dışındaki tüm saray ve camilerin bakımsız dış cephelerini görmek insanı üzüyor. Bunlar çiçeklerle dolu vazoları, mermer iç avluları, çeşmeleri ve duvarların sarmaşık kafesli kemerleri arasından ışıldayan bahçeleriyle son derece güzel rıhtımlar, hepsi de mükemmel bir düzen içinde, bana söylendiğine göre aynı durum evlerin iç kısımları için de geçerli. Büyük Türk haremlerinden bir ya da ikisini göreceğime dair söz verildi; o zaman sana çok şey anlatabilirim.

Padişah'ın hekimi olan Dr. Zohrab, çünkü akşam yemeğinde beni Padişah'ın kızının nikâhına götürebilmeyi umduğunu söyledi, çok muhtemem bir olay olacaktı, ama henüz vakit varmış. Dr. Zohrab Padişah'a çok bağlı, onun medeniyet ve ilerlemeyle ilgili isteklerine muhalif olanların uydurduğu iftiralara içerliyor. Söylediğine göre, Padişah aşırı dermansızlık ve sağlıksızlık yüzünden neredeyse biraz yatalak olmuş durumda ve düşmanları bunu ayyaşlığa yormaya çalışıyorlar. Kapısı tebaasına her zaman açık olmuş ve eğer düzenbaz nazırları buna engel olmak için ellerinden geleni yapıyor olmasalar, farklı milletten herkese de açık olurmuş. Merhametli kişiliği konusunda herkes hemfikir: Henüz tek bir ölüm fermanı dahi imzalamamış. Gördüğünüz gibi, size en güvenilir kaynaklardan duyduklarımı yazmak dışında elimden bir şey gelmiyor; bu ülkede gerçekleri öğrenmek

^a (İng.) Londra'nın Westminster semtinde, adını 17. yüzyılda kurulan bir kuşhaneden (Birdcage-Kuş kafesi) alan uzun yol –ed.n.

çok zor. Ancak Padişah konusuna gelince, bence gerçekten iyi, ama zayıf bir adam, hırsızlığı huy edinmiş fanatik nazırlarının korkusundan, yapacağını da yapamıyor. En büyük eğlencesi Dolmabahçe'deki yeni sarayı. Bayan Sanderson'ın anlattıklarına bakılırsa, bu saray tıpkı Binbir Gece Masalları'ndakiler gibi olağanüstü güzellikte bir yermiş. Dr. Zohrab onun bir padişah için fazla iyi olduğunu, hatta "neredeyse bir melek" olduğunu söylüyor. Madam onun bir ayyaş olduğunu kararlı bir biçimde doğrulayanlardan; ancak o bir Rum ve *diplomat* olma hayalleri kuran biri, Dr. Zohrab ise hatalı oldukları takdirde ne prensi, ne köylüyü savunacak olan nitelikli, sert, bağımsız, ama iyi ve müşfik bir kişi. Bu saray Boğaz'dan harika görünüyor. Bu arada Çırağan Sarayı'ndaki cariyelerin birçoğuna okuma öğretiyor ve içlerinden birkaçı "Binbir Gece Masalları" cümlesini heceleyleyebildikleri için kendileriyle gurur duyuyorlar. Zavallılar! Öğrendikleri şey ne kadar da yararlı! Bununla beraber bu da bir adım. Aynı zamanda müzik ve dans da öğretiliyor ve her biri aynı salonda, aynı anda, başka başka enstrümanlar çalıyor! Sarayın önünden geçerken bu sesleri duyan bir hanım, bunun ne kadar da korkunç bir gürültü olduğunu anlattı bana.

Burada Türk ve Avrupa meseleleri hakkında pek çok bilgiyi bize veriyor. Manzarasının muhteşemliğine rağmen yaşamak için son derece çorak bir yer olan böyle bir ülkede, tahmin edebileceğin gibi, bu kadar akıllı ve iyi kalpli biriyle gerçekten samimi olmak çok rahatlatıcı. Buranın yeniliği geçince son derece sıkıcı bir yere dönüşüyor. Soğuk gece çöktüğünde günün güzelliğinin yok olması gibi, gün içindeki işler yahut keşif gezisi sona erdiğinde tüm memnuniyet duyguları kayboluveriyor ve bütün benliğinizle buradan nefret ediyor ve eve dönmek istiyorsunuz. İklim de o kadar değişken ki, bununla birlikte gelen tehlike hissi bir tür melankoli yaratıyor ve burada gerekenden bir gün daha fazla kalmaktan nefret etmenize sebep oluyor. Sabahleyin, hatta öğleden sonraları kısa bir gezintiye çıktığınızda yüzünüzü okşayan parlak gün ışığı ve serin bir esinti, "Bundan daha hoş ve sağlıklı ne olabilir ki?" diye bağırmanıza sebep olurken, rüzgârın yön değiştirmesi ya da günbatımının hemen ardından çöken soğuk, sizi ağrıyan bir boğaz ve eklemelerle titreyerek eve dönmek zorunda bırakıyor. Elinizi alnınıza götürünce sessizce süzülen birkaç damla soğuk su hissediyorsunuz. Ancak bu belir-

tileri buraya ilk geldiğinizde daha çok hissediyorsunuz. Şu anda sıcaklık değişimleri bizi ilk geldiğimiz zamanki kadar çok etkilemiyor ve nasıl giyinmemiz gerektiği konusunda daha bilgiliyiz, güneşin altında pişiyor dahi ol-sak üç saat sonra gelecek olan soğuktan korunabilmek için yanımızda pele-rinlerimizi bulunduruyoruz. Hava son üç hafta boyunca son derece boğucu ve sıcaktı; ama dün gece Karadeniz'den kükreyerek gelen bir rüzgâr duyduk; bunu şiddetli bir yağmur izledi ve bu sabah da kış gelmiş durumda –Boğaz kudurmuş gibi, dalgalar taş kaldırımı aşarak evlere kadar geliyor. Tek bir ka-yık dahi denize açılmaz. Demin on altı kürekçisi ve yelkeni olan bir savaş gemisi sandalının büyük zorlukla kıyıya ulaşmasını seyrettim. Fransız filo-sunun bir kısmı ve birkaç Sardunya gemisi hemen açığımızda demirlemiş durumda. Bugün Kandilli'ye gidecektim, ama evde kalmanın daha mantık-lı olduğuna karar verdim. Buradaki Sardunya Komodoru^a Bay di Negri bü-yük bir kibarlık sergileyerek, hayal kırıklığına uğramamam için beni istim-botuyla götürmeyi teklif etti; ama rüzgâr her an artıyor ve Boğaz'ın *yapabi-leceklerine* karşı sırf zevk için cesaret göstermek gereksiz.

Sardunyalı subayların nasıl kibar, bilgili ve yetenekli olduğunu sa-na anlatmıştım. Bu Bay di Negri de son derece hoş bir kişi. Artık İtalyan-cayı akıcı konuşuyor, uzun sohbetler yapıyorum ve özellikle çoğunun ihti-yaçlarını sağlayabilecek kadar İtalyanca anladığı Rumlar arasında bunun büyük faydasını gördüm. Rumların dil konusunda bizi nasıl da mahcup et-tiğini görmek harika; bize göre birkaç yabancı bil bilmek son derece önem-liyken, bu onlar için çok olağan.

Komisyon konusuna gelince, henüz bir şey yapılmış değil. Sana Ed-ward'ın Fuad Paşa'yla^b yaptığı tatminkâr görüşmelerden ve iş arkadaşların-dan Mösyö Cadrossi^c ile Kabul Efendi'nin o saygıdeğer Hariciye Nazırı'yla

^a (İng.) Amiral yetkisiyle görevli deniz subayı –ed.n.

^b Keçecizâde Mehmed Fuad Paşa (1815-1869) o tarihte hariciye nazırıydı (dışişleri bakanı), daha son-ra (1865) sadaret (başbakanlık) makamına da getirildi –ed.n.

^c Osmanlı Devleti, ilk dış borçlanmasını 1854'te Kırım Savaşı esnasında savaş maliyetlerini karşılamak için gerçekleştirdi. Bu ve daha sonraki dış borçları denetleyen kurum da Düyun-u Umumiye (Genel Borç-lar) oldu. Cadrossi, o tarihte başlangıç aşamasındaki bu kurumun Fransız mali müşaviri ve İstanbul'daki hesaplara bakan Maliye Umumi Müfettişi'ydi. "Bu ilk borçlanmanın savaş masraflarına harcanmasını kontrol etmek üzere Ekim 1854 tarihinde üçü Osmanlı bürokrati, diğer ikisi Galata'nın tanınmış banker-lerinden (D. Revelaki ve David Glavany) oluşan beş kişilik bir komisyon da oluşturulmuştur... İlk borçlan-

birlikte içtikleri elmas kaplı bilmem kaç çubuktan bahsettiğimi hatırlayacaktır. Yine de, Türkçe konuşan İngiliz tacirleriyle tanışıklığımızın değerini şimdi anlıyoruz. Öncelikle Türklerin Mister Hornby ve Mösyö Cadrossi hakkında, şüphesiz onların amaçları doğrultusunda idare edilmeleri kolay olan sessiz, kibar beyler diye bahsettiklerini duyduk. Ancak daha sonraki müzakerelerin ardından ve Edmund'un önerileriyle çalışma planları gönderildikten sonra, İngiliz ve Fransız Komisyon Üyeleri'nin kararlılığıyla ilgili görüşlerini değiştirmişe benziyorlar; çünkü burada uzun yıllar ikamet etmiş ve Türkçeyi akıcı bir şekilde konuşan bir İngiliz tacirinin anlattığına göre, Türkler Komisyon hakkında çok öfke duyuyorlar; ödünç alınan meblağın tümünü kendi kontrolleri altına almakta kararlılar (özellikle de kendi keselerine birkaç bin atamayacakları fikrine hiddetlenen üç ya da dördü); kendi paralarını harcamak için yabancı Komisyon üyelerinin rızasını alarak Osmanlı hükümetini küçük düşürmeyi asla kabul etmeyeceklerini ve üyelerin sabırlarını tüketinceye kadar bu ısrarlı tavırlarını sürdüreceklerini açıklıyorlar. Tüm bunların nasıl sonuçlanacağını göreceğiz. Elbette bu paranın nasıl harcanacağını İngiltere ve Fransa'nın idare etmesi koşulunun resmen kabul edilmesiyle, ancak böylelikle borç verildiğini iyi biliyorlar. Şu anda burada beş milyonluk altın mevcut. Edward başka ödeme yapılmamasını rica eden bir telgraf çekecek ve bunu yaptığının da bilinmesini sağlayacak. Türkler para için henüz bir başvuruda bulunmadı. Söz konusu bunca altın varken Levazım Dairesi'ne büyük iş düşüyor, özellikle de İstanbul şimdi olduğu gibi her milletin en aşağılık kesimi ve en adi hırsızlarıyla kaynıyorken.

Şans eseri kışı Pera'da geçirmeyeceğimiz için minnettarım. Hiçbir lambası olmayan ve kırk dökük kaldırımlardan ibaret sokakları öyle kalabalık

ma Kırım Savaşı harcamalarına yetmeyince, 23 Haziran 1855'te ikinci dış borçlanma gerçekleşti... 1854 borçlanmasında olduğu gibi 1855 borçlanmasında da paraların nerelere harcandığını kontrol etmek, borç ödeme imkânlarını tespit etmek üzere Fransız vatandaşı ve Şark Ordusu Maliye Umumi Müfettişi Cadrossi (Cadrossy) ile İngiliz vatandaşı Edmund Hornby adlı iki müfettiştin başka üç Osmanlı bürokratının da yer aldığı beş kişilik bir komisyon, Ocak 1856 tarihinde oluşturulmuştur... Komisyonun çalışmaları Osmanlı bürokratlarıca, işin yavaşlatılması, doğru bilgi verilmemesi veya verilerin saklanması gibi yollarla engellenmeye çalışılmıştır... Tam da dış borçlanmaya başvurulduğu bir dönemde mali kanunun ilanı ve yabancı komiserlerin üye oldukları bir komisyonun teşkilî Avrupa hükümetlerinin dayatmaları ışığında yorumlanmalıdır. Daha açık bir ifadeyle Batılılar, borç verirken Osmanlı Devleti'nin gelir ve giderlerini öğrenmeyi, maliyesi ve ulusal parası üzerinde denetim sağlamayı amaçlıyorlardı..” (Kaya Bayraktar, “Osmanlı Bankasının Kuruluşu,” *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2002 –ed.n.

ki günbatımı karmaşasında rahatlıkla cinayet dahi  şlenebilir.    ya da dört gece önce operadan çıkan bir Fransız subayı bı aklandı; bir diğ erininse akşamı saat altı civarında Pera sokaklarında başına vurup saatini çalmışlar. Bu bahtsız adamların ikisi de oracıkta öldü ve katilleri de bulunmadı. Fransızlar çok k zg n ve Türkler böyle bir zahmete girmeyeceklerinden, bütün sokaklarda kendi n bet ilerinin olması konusunda ısrar ediyorlar. İngiliz bahriyelileri gibi giyinen ve m kemm l İngilizce konuşan bir grup Rum asıllı h rsızın, Pera sokaklarını istila edip birçok rezillik ve h rsızlığa karıştığı biliniyor. Kendi aramızda, Türk yetkililerinin bunların kim olduğunu pekâlâ bildiklerini ve istedikleri takdirde onları yakalayabileceklerini söyleyebilirim. Bununla birlikte Fransızlar *artık* etkin tedbirler almaya kararlılar, ama karanlık çöktüğünde Pera sokaklarında silahsız ya da korumasız dolaşmak hâlâ çok tehlikeli. Oradaki otel neredeyse bomboş; yalnızca daha önce bahsettiğim o iki kişi kalıyor, yakunda kocasına katılmak üzere Üsküdar'a gidecek olan bir hanım ve ilk geldiğimizde de burada olan, uzun zamandır tanıdığımız, çok sıkıntı çekmiş meslektaşımız Bay Gisborne. Bay Gisborne bir telgraf sistemi kurma izni almak üzere Mısır'a gidecek (tabii buradaki  şlerini bitirebilirse). Ama Türkler konusunda umutsuzluğa kapılmış durumda. Bir başka yerde beş saatte yapabileceğiniz bir  și, burada beş ayda yapabilirsiniz kendinizi şanslı sayabilirsiniz.

Dünkü fırtına muazzamdı, öyle sert bir rüzgâr, öyle şiddetli bir yağmur vardı ki! Boğaz'ın ortasındaki öfkeli karanlık dalgalar, civar tepelerden oluk oluk akan sapsarı sularla büyük bir tezat oluşturuyordu. Karadeniz ve Marmara'daki fırtınadan epey etkilenen birkaç yolcu geldi ve güvende olduğumuz için minnet duyduk. Sanıyorum Beykoz Körfezi'ne yeni gelen Fransız subayları karaya çıkamadılar, çünkü akşam yemeğinde hiçbirini görmedik.

Tam ikinci tabağımızı bitirmek üzereyken yemek salonunun kapısı açıldı ve içeriye sırlıklam olmuş pelerini garsonlar tarafından alındıktan sonra ellerini sobada ısıtıp büyük bir memnuniyetle masaya oturan bir İngiliz subayı girdi. Akşam yemeği esnasında bir Kırım kahramanının gelmesi, İngiltere'de burada olduğu üzere doğal bir olay gibi s k netle karşılanmazdı. Birkaç gün önce yemek masasında tam karşımızda bir Fransız subayı oturuyordu. Masadaki tek kadın bendim, o da ayağa kalkıp kibar bir şekilde şapkasını giymek için izin istedi, çünkü ağır bir soğuk algınlığı ge-

çiriyordu. Çok melankolik göründüğünü düşündük ve Edward onunla sohbet etti. Tek erkek kardeşi önceki gün Yeniköy'de koleradan ölmüş. Kırım'da omuz omuza çarpmışlar. Bu olayı bir erkek gibi göğüslemeye çalışıyordu, ama anlaşılan elinden ancak bu kadar geliyordu, zavallı adam! Yeniköy'deki Sardunyalıların arasında kolera varmış; ne yazık ki Kırım'dan dört beş kişi getirilmiş ve onları tecrit etmek için çaba sarf edilmeyince hastalık köye yayılmış, birçok insan hayatını kaybetmiş. Bu zavallılar gemilerinden taşındıkları sırada biz de orada yürüyüş yapıyorduk.

Bu kolera vakaları duyulunca, elbette gerekmedikçe kimse Yeniköy'ün yakınına dahi gitmedi. Boğaz'dan yukarı kürek çeken kayıkçılar bile belli bir mesafede kalmaya gayret ediyorlardı. Söylediklerine bakılırsa köy şu anda bir hayli sağlıklıymış ve bu kış fırtınaları da her şeyin yolunda gitmesini sağlayacaktı. Görünüşe bakılırsa koleraya yalnızca kalabalık yerlerde rastlanıyor ve fakir halkın yaşadığı, arı kovanı kümeleri gibi yan yana dizilmiş evleri görünce, insan onların nasıl yaşayıp nefes alabildiklerine hayret ediyor. Bu köylerin sokaklarında bile insan boğuluyormuş hissine kapılıyor; insanlar ölü hayvanlarını Boğaz'a attıklarından durgun ve sıcak havalarda kapı ve pencerelerinin hemen önünden bile korkunç bir koku yükseliyor.

Bu konuda İngiliz, Fransız ve hatta Sardunyalıların bu insanlara kötü örnek olduklarını maalesef söylemeliyim, çünkü yük gemilerinin güvertesinde ölen her hayvanı denize atıyorlar ve farklı levazım sınıflarına ait nakliyatların sayısı göz önünde bulundurulacak olursa, bu şekilde denize atılan hatırı sayılır miktarda hayvan var.

Büyükdere'de sahil boyundaki güzel yürüyüşümüz bu iğrenç uygulama yüzünden tamamen mahvoldu. Bir keresinde üç ya da dört ölü at, iki inek ve birkaç koyun dalgalarla birlikte bir ileri bir geri gidip duruyordu. Bunların hepsi İngiliz nakliye gemilerine aitti. Artık askeri birlikler gittiği için sabahları yürüyüşe çıkabiliyoruz ve bundan daha hoş bir şey düşünülemez. Umarım şimdiye kadar Bay Bell çizimlerinden bazılarını sana göstermiştir, kimse Boğaz'ı olduğu gibi resmedemeyeceği halde onun çizimleri mükemmel. İlk fırsatta eve buranın birkaç fotoğrafını yollayacağız, canlı renkleri haricinde bu fotoğraflar da güzel bir yüzün fotoğrafı kadar iyi.

ON DÖRDÜNCÜ MEKTUP

Padişah'ın Beylerbeyi'ndeki sarayı – Sivastopol'a düzenlenen saldırıdan sonra Boğaz – Bir Türk nazırıyla iş yapmanın zorluğu – Türk meselelerinin rezil durumu – Kayıkçılar, kıyafet ve görünüşleri – “Bono” ve “No Bono” – Ortaköy'de önerilen bir köşk

Sevgili Anneciğim,

Demin Anadolu yakasından döndüm; oraya, Mısır valisi tarafından inşa edilip Padişah'a sunulan sarayı bir kez daha incelemek üzere gitmiştim. Henüz tamamlanmamış, ayrıca terk edilmiş bir durumda ve besbelli külliyetli miktarda para harcanmış olmasına rağmen, büyük bir ihtimalle yıkılıp gitmesine göz yumulacak; kapıları ardına kadar açık ve birkaç koyun ve keçi geniş salonunda ya hoplayıp zıplıyor ya da bir kenara çekilmiş uyukluyor. Odaların birçoğu gerçekten muhteşem; güzel, renkli mermer zeminleri var, ama duvar ve tavanlardaki acemi işi resimler akla gelebilecek en bayağı ve kaba saba işlerden. Nereden bakılırsa bakılırsın manzara büyüleyici ve farklı; Hünkâr Vadisi'ndeki yüce çınar ağaçlarından ırla değmemiş Anadolu tepelerine, oradan da göz alabildiğine uzanan bir deniz manzarasına dönüyorsunuz. Sivastopol'a düzenlenen saldırıdan sonra burada hoş bir manzara vardı; gemiler, kelimenin tam anlamıyla İstanbul Boğazı'ndan taşıyordu; hatta bir gün Fransız ve İngilizlere ait, ağır ağır ilerleyen on beş buharlı gemi saydık. Bugün rüzgâr güneyden esiyordu, yavaş ve görkemli bir şekilde koyu yeşil kıyılar arasında ilerleyen gemilerin büyük, beyaz yelkenleri harika bir görüntü oluşturuyordu, gökyüzü hafif bir gül rengine, denizse her zamanki harika mavi renge bürünmüştü.

Leydi Robinson da buradan benim kadar etkilendi ve birlikte birçok hoş keşif gezisine çıkıyoruz. Edmund, Babıâli'de karşılaştığı büyük zorluklar yüzünden endişelenmeye başlıyor ve cesareti kınılmış durumda, bu sebeple nadiren bize katılabiliyor; gerçekten de her gün kendi gözlerinizle görmediğiniz takdirde, Türklerin ahlaksız, haysiyet kırıcı ve utanılacak hareket tarzını tasavvur etmenize imkân yok. Özellikle zihni işlek biri için,

her gün bir divanın üzerinde çubuk tüttürerek oturup iş hakkında yarın saatlik aralıklarla birkaç kelime konuşmak, bezdirici ve zalimane bir durum. En kötüsü de, Edmund ve meslektaşları haftalardır endişeyle bekledikten sonra henüz hiçbir yarar sağlayamadıklarını ve ustalıkla *idare edildiklerini* hissediyorlar. Lord Stratford^a burada yaşadığı yıllar boyunca nelerle karşılaşmış olsa gerek! Ancak Komisyon bu konuda katı davranmakta ve borç verilen meblağın elmas kolyeler ya da yeni köleler için harcanmasını engellemekte kararlı; oysa burada kesinlikle söylendiğine göre, altınların gelmesinden çok önce Babiâli'ye mensup bazı Türkler yağmadan paylarına düşecek olanı düşünüp sarraflarından yüksek faizli avanslar almışlar. Borç verenlerden biri olduğu farz edilen bir Rum bankeri, bize bunları başka birkaç kişinin yanında anlatı.

Buradaki her şey acınacak durumda; Padişah büyük bir borç içinde, hatta çarşılarda dahi haremdeki sayısız kadının mücevher ve kıyafetleri için borca girmiş durumda, yine de büyük meblağlar harcayıp saraylar inşa ettirmekte ve hediyeler almakta ısrar ediyor. Halka açık yapılar, bir zamanlar saygı gören camilerle çeşmeler köhne ve ihmal edilmiş görünüyor; askerlerse zayıf, mahzun, sefil kıyafetli ve silahları kıyafetlerinden de berbat. Edmund önceki gün Babiâli'de Ömer Paşa'nın^b Serasker'e (Harbiye Nazırı) bir mektup yazmış olduğunu duymuş. Ömer Paşa askerlerinin aylardır maaş almadıklarından, tam da onların hizmetlerine ihtiyaç duyabilecekleri bir zamanda morallerinin giderek bozulduğundan ve vaatlerinden şüphe duymaya başladıklarından acı acı yakınıyormuş. Yapılan araştırma sonunda, paşanın ona havale edilen büyük miktarda bir paranın eline ulaşmaması üzerine daha önce iki kez mektup yazdığı ve meğer kendi el yazısının taklit edildiği sahte bir makbuzun bulunduğu ortaya çıktı.

Bunu yapanın ona çok yakın biri olması gerektiği söyleniyor, ama suçlu kişiyi bulmak için herhangi bir soruşturma başlatılmamış. Binbaşı

a 1808'den 1858 yılına kadar süren yarım yüzyıl içinde İngiliz hükümetini çeşitli aralıklarla Osmanlı devleti nezdinde temsil etmiş olan Büyükelçi Stratford Canning –ed.n.

b Hırvat asıllı Ömer Lütfi Paşa (ö. 1871) Avusturya ordusunda yetişti, 1828'de Avusturya'dan kaçarak Türkiye'ye iltica etti, Müslümanlığı kabul etti ve yüzbaşı rütbesiyle orduya katıldı. Veliiahtlığı döneminde Sultan Abdülmecid'e hocalık etti. 1852'de Rus savaşı esnasında Serdar-ı Ekrem unvanıyla başkomutanlığına getirildi ve Kırım Savaşı esnasında da Osmanlı kuvvetlerine komuta etti –ed.n.

Fellowes geçen gün, zavallı Türk askerleri aylardır yüksek rütbeli Türk mübayları tarafından büyük bir cüretle kandırıldıkları için, onlara ödemelerini İngiliz subayları tarafından yapılması gerektiğini söylüyordu. Türk askerlerinin çoğu son derece cahil, hesap dahi tutamıyorlar; maaş kâtibi onlara beş pound yerine beş şilin verse bile seslerini çıkarmıyorlar, ancak zaman içinde moralleri bozuluyor. Türklerin Levazım Şubesi de onları en adi ve kalpsiz şekilde aldatıyor; ama bunlar alenen yapıldığı halde, bu tür şeyler burada göze çarpmıyor. Tüm resmi görevliler ahlaksız davrandıklarından, yüzler ya da binlerle çalan bir kişi, kendi altındaki önemsiz hırsızlar hakkında bir soruşturma başlatmıyor. Utanç verici, ama Türk nazırlıkları da tamamen kayıtsız: Herkesin söylediğine göre Mehmed Ali'nin^a yeniden göreve getirilmesi de bunun yeni bir kanıtı. Burada kişinin ahlak bozukluğu ve zalimlikle sivrilmesi için nasıl biri olması gerektiğini, bir İngiliz'in aklı alamaz. Padişah'ın kayınbiraderi olduğu halde sürgünden daha henüz geri çağırıldı ve yeniden Kaptan Paşa mevkiine getirildi. Eskiden bir köle, bir kasap çırağıymış. Sultan Mahmud onu tesadüfen görüp hoşlanmış ve sarayda görevlendirmiş.

Burada göze çarpan şeylerden biri, fakir kesimin zenginlerden kat kat üstün olması. Fakirler hem fiziki, hem ahlaki bakımdan gerçekten de ülkenin aristokratları. Ağırbaşlı hal ve tavırlarına bakacak olursanız, burada fakir bir adam bir imparatoru andırıyor: Dürüst, çalışkan ve az yiyip içen biri. Bu utanılacak sistemde birkaç yıl boyunca bir "mevki" sahibi olduktan sonra, bahtındaki tuhaf değişiklikler onu hem bedeneni, hem ruhen zayıflatıp alçaltıyor. Dürüst insanlar için azıcık üzüm ve kavun yetiştirmek, kayık çekmek ya da sırtlarında ağır yükler taşımaktan başka dürüst bir iş yok görünüyor. Tüm sistem rüşvet ve ahlaksızlık üzerine kurulmuş durumda ve "mevkiinizi" korumak için herkes gibi davranmanız gerekiyor. En komi-

a Kastedilen muhtemelen Mehmed Emin Ali Paşa (1815-71) olup Abdülmecid ve Abdülaziz saltanatında beş kez sadrazamlık, sekiz kez de hariciye nazırlığı yaptı, Kırım Savaşı sürerken Mustafa Reşid Paşa'nın yerine ikinci defa sadrazamlığa getirildi. Bu görevi esnasında, büyük Avrupa devletlerinin istekleri doğrultusunda Şubat 1856'da Islahat Fermanı'nı hazırladı; Paris Konferansı'nda Osmanlı Devleti'ni temsil eden Ali Paşa, 30 Mart 1856'da Kırım Savaşı'nı sona erdiren Paris Antlaşması'nı imzaladı. Ali Paşa, Mustafa Reşid Paşa ve Fuad Paşa'yla birlikte Tanzimat döneminin üç büyük devlet adamından biriydi. -ed.n.

ğ i de Türklerin hukuk sistemleri konusunda övünüp durmaları, evet iyi bir hukuka sahipler, ama bu hukuk zavallı insanlara, Kraliçe'nin Londra Kulesi'ndeki mücevherlerinin köy güzellerimize Mayıs şenliğinde fayda ettiği kadar fayda ediyor.

Buradaki sosyal sınıfların tümünden haberdar olan Albay Linde, geçen gün saygıdeğer insanların genellikle zulüm ve baskıyla "dağlara" sürülen kayıkçılar, hamallar ve serseriler olduğunu söylüyordu. Sonuncu gruba mensup olan biriyle tanışma şerefine nail olmadığım dan fikir belirtmeyeceğim. Kayıkçılar dünyanın en muhteşem erkekleri, güneş yanığı güzel bir bronz tenleri var. Yazlık kıyafetleri geniş yenli bir üstlük ve beyaz Bursa bezinden (kalın bir tülle muslin arası bir şey) şalvar, bu da ıskarlat kırmızısı fesleri ve fesin mor renkli büyük ipekli püskülüyle güzel bir tezat oluşturuyor. Şurada burada eski tip giyinen birkaç kişi görülebiliyor, sarıkları ve güzel uzun sakalları asil ve pitoresk görünüşlerine önemli ölçüde katkıda bulunuyor.

Özellikle Tophane'de sık sık rastladığım heybetli görünüşlü bir yaşlı adam var. Peygamber'in soyundan geldiğini gösteren yeşil bir sarığı ve kır bir sakalı var, yanından geçerken eski çağlarda yaşamış bir kahraman görmüşçesine selamlamamak elde değil. Halkının arasında dolaşan "yüce ruhlu, sabırlı" Sultan Murad olabilir.

Buradaki kayıkçıların Venedikli gondolcular ya da Napolili balıkçıları gibi kendilerine özgü şarkıları olup olmadığını bilemiyorum. Konuşurkenki sesleri, özellikle Türklerinki çok zengin ve dolgun; ama bizim kulaklarımıza göre, bu ülkedeki herkesin sesi şarkı söylerken melodik olmaktan çok uzak. Zaman zaman pes bir perdeden şarkı söylediklerini duyuyorum, ama bu ses sert, tekdüze ve kulak tırmalayıcı oluyor.

Kayıkçılar genellikle sessiz, barışçıl adamlara benziyorlar; ama penceremizin önünde tartışıklarında öfkeleri görülmeye değer. Aralarında birkaç yarda^a bulunan küreklerine dayanarak, akıl almaz bir hız ve şiddetle hiddetlerini kusuyorlar; kurdukları uzun cümlelerde, bir virgülün onda birini sıkıştırabileceğin ya da nefes alabileceğin bir durak yeri yok

a 91.44 cm gelen İngiliz uzunluk ölçü birimi —ed.n.

görünüyor. Fırtına, tıpkı İstanbul Boğazı'ndakiler gibi genellikle çok ırs meden diniyor, her iki beyefendi de heybetli bir şekilde kütrek çökerek uzaklaşırlarken, eskisi gibi sakın ve telaşsız duruyorlar. Çok ırsıklı ve adaleli görünmelerine rağmen, olağan yaz öğünleri genellikle bir dilim siyah ekmek ve bir kavun ya da bir salkım üzümünden oluşuyor, zaman zaman da bir tabak pilav –renk vermesi için domates ve birkaç parça etle haşlanan pirinç– yiyorlar.

İçlerinden bazıları, özellikle Rumlar biraz İtalyanca ya da Fransızca konuşabiliyorlar; ama işaretler, “bono” ya da “no bono” (burada kimse “bu-ono” demeye tenezzül etmiyor) ve “Coni” kelimeleri, savaş başladığından beri burada her işi görüyor. Geçen gün içlerinden birinin bir İngiliz subayına son derece ikna edici bir şekilde “Koom Coni!” dediğini duydum ve memnuniyetsizliği yüzünden okunan “Coni!” kendini boyalı ve altın yaldızlı kayığa attı ve “şaşkın yumurta kabuğu” diye adlandırdığı kayıkta uzun bacıklarını ve kılıcını koyacak yer ararken hiç de mutlu görünmüyordu.

Bu, Tarabya'daki son haftamız. Vapurlar kışın her gün çalışmıyor; fırtınalı bir havada kayığa binmekse imkânsız; yol olmadığı için de Edmund'un ofisi gece gündüz at üzerinde gidilemeyecek kadar uzak kalıyor. Biz de İstanbul'a yedi mil kadar uzakta bir köy olan Ortaköy'deki tepenin yarı yolunda küçük bir köşk kiraladık; Doğu'da bir İngiliz evini idare etmenin güçlükleriyle yakında ben de karşılaşacağım. Albay Pitt'in malzeme çantasıyla eyerini satın aldık; ayrıca Pera'daki zeki, ufak tefek bir Alman'dan birkaç masa ve sandalye, bir çaydanlık, kulplu tencereler, tabaklar vesaire; İstanbul'daki çarşıdan güzel döşek ve yorganlar, minik zarfları içinde Türk kahve fincanları, kehribar ağızlıklı çubuklar, bir nargile ve kömür için de küçük bir maltız aldık. Tüm bunlar bir sedir ve İstanbul Boğazı manzarasıyla birleşince gerçekten büyüleyici olacak –bir tür devamlı piknik gibi. General Beatson'ın küçük kızları bana, yazı onlarla birlikte Çanak-kale Boğazı'nda geçirmiş ve her biri son derece uysal olan üç şirin kanarya verdiler. Sana gösterişli başıbozuklardan oluşan kadrosuyla generalin burada kaldığını ve Bayan Beatson'la o sevimli küçük kızları Malta'ya doğru yola çıktıklarında ne kadar üzüldüğümü anlatmıştım. Kızlar kapalı bir mekâdayken öyle iyi kalpli ve naziklerdi ki, onların, babalarının emrinde ça-

lışan ve onları gerçekten de çok seven vahşi askerlerin şaşkın ve hayran bakışları altında, Osmanlı ordugâhında en vahşi Arap atlarına binen çocuklar öldüklerine inanmak çok güçtü.

Bir otelde bu tür bir kamp hayatı sürmenin birçok rahatsızlığı olsa da, Tarabya'dan –renkli, güzel ve capcanlı Tarabya– yarı yarıya kül olmuş bir Türk köyüne gitmek için ayrıldığıma üzüleceğim. Lord ve Leydi Stratford de Redcliffe bize çok iyi davranıyorlar ve burada tanıdığımız birkaç İngiliz, Sardunyalı Komodor ve saygıdeğer Doktor Zohrab var; sık sık kendisiyle birlikte yürüyüşler yaptığım Madam Baltazzi'nin bahçesi, Büyükdere'ye yaptığımız yürüyüşlerde tepelerden birinden bize doğru bakan ve Chobham'daki güzel günlerimizi hatırlatan beyaz çadırlarla küçük, kırmızı bayraklar ve pazar sabahları zavallı yaralı askerlerle birlikte gittiğimiz “kilise” var. Tam da bir yerden ayrılırken, hep orada olandan çok daha fazlası geride bırakılıyormuş gibi gelir!

ON BEŞİNCİ MEKTUP

*Fırtınalı hava – Karadeniz'deki fırtınalar – Sardunyalı askerlerin kuy-
bı – Ortaköy'e taşınma – Deniz yolculuğu – Azgın deniz – Vuruş – Zor-
luklar – Ermeni komşular – Gece atılan topalar – Gün doğarken Padi-
şah'ın sarayındaki trampet sesleri ve yayılım ateşi*

ORTAKÖY, 24 KASIM 1855

Sevgili Anneciğim,

Edmund bugün Komisyon üyelerinin Fuad Paşalardaki toplantısına katılmak için İstanbul'a gitti. Dönüşte elçiliğe uğrayacak, iki posta gemisi geldiğinden bize de mektup olacağını umuyoruz. Fransız posta gemisi beş gün önce burada olmalıydı, hava fırtınalı olduğundan gelmemesi büyük endişe yarattı. Söylenenlere bakılacak olursa Çanakkale Boğazi'nda pervanesi kırıldığından durmak zorunda kalmış.

Komşumuz Bay Barker İngiltere'den genç bir hanımı, Ortaköy'e gelmek için Balaklava'dan birkaç gün izin alan bir İngiliz subayıyla evlenmek üzere yolda olan uzak bir akrabasını bekliyordu. Bu İngiliz subayı birkaç gündür Karadeniz'le boğuşuyormuş ve genç hanım da Fransız vapurunun geçirdiği kazadan dolayı geciktiğinden, tüm aile tarafından endişeyle beklenildikleri halde zavallıların ikisi de henüz buraya varabilmiş değil.

Şimdi sana Tarabya'dan alayı valayla "taşınma"ımızdan bahsetmeliyim. Veda ziyaretlerimizi yaptıktan sonra kalplerimiz cesaretle olduğu kadar kaygıyla da dolu bir şekilde pılı pırtımızı topladık ve başımıza ne gelirse gelsin, hiçbir şeyin otellerin savaş zamanındaki gürültüsünden ve özellikle devamlı kalındığında korkunç masraflı olmasından daha kötü olamayacağı konusunda anlaştık.

Aksi gibi, yola çıkacağımız gün Edmund'un İstanbul'da bir randevusu vardı: Nazik bir şekilde beni bavullar vesaireyle birlikte o güzel istimbotuyla karşıya geçirmeyi öneren "Komodor"umuz" Signor di Negri, Ba-

a (lt.) Bay –ed.n.

laklava'dan evlerine dönmekte olan Sardunyalı yaralılarla birlikte son fırtınada battığı rapor edilen gemiyi aramak üzere Karadeniz'e açılmak zorunda olduğundan, ben de tek başıma yola çıkmak zorunda kaldım. Üzülerek, bu raporun doğru olduğunun anlaşıldığını belirtmeliyim. Zavallı Signor di Negrı subay arkadaşları ve vatandaşları için yas tutuyor.

Çok fırtınalı bir sabahtı. Hasta oğluyla birlikte İngiltere'ye doğru yola çıkan Leydi Robinson'la vedalaştım. Oğlu, Sivastopol'un ele geçirilmesinden sonra önceki endişe ve heyecan dinip birçokları çöküntüye uğradığında, hastalanarak Kırım'dan buraya gelmişti. Ateşlenmesinin sebep olduğu bitkinliğin, nöbet sırası tekrar ona geldiğinde siperlere dönmesine engel olacağını düşündüğünden, taarruzdan önceki gece siperlerde uyumuş, kaputunu zavallı bir yaralı askere verdiği için de gece ayazına maruz kalınca kendi durumu kötüleşmiş. Burada çok acı çekti ve gerçekten de anesinin sadık hastabakıcılığına ihtiyacı vardı. Haftalardır ilk kez, bu sabah bol gelen askeri üniformasını giymiş, onları İngiltere'ye, bunca acı ve kaygıdan sonra varmak için sabırsızlandıkları evlerine kavuşturacak olan gemiye götürecek kayık gelene kadar kanepeye uzanarak, az da olsa hareket etmenin verdiği yorgunluğu üzerinden atmaya çalışıyordu. Onların gittiğini görmek, beni hem çok memnun etti, hem üzdü.

Boğaz çok dalgalıydı ve öyle fırtınalı görünüyordu ki kısa bir mesafe de olsa, Ortaköy'e yapacağım yolculuk beni endişelendiriyordu. Yine de hazırlanmaya başladık –Edmund ve seyisi İstanbul'a gitmek üzere atlarına bindiler; M..... ve ben iki kürekli kayığımıza bindik; çok değer verilen "malzeme çantası"yla birlikte bavullarımız, Sinyor Patela'nın küreklerini güçlü kuvvetli iki Rum'un çektiği Malta teknesine yerleştirildi ve beyaz yelkenler açılıverdi. Kanaryalar, harekete alışık başıbozuklardan oldukları için eğleniyor görünüyordu, ama Edith'e zavallı, küçük Türk saka kuşumun uçup uçup renkli kanatlarını fena halde hırpaladığını söyle.

Rüzgâr bizimle aynı yönde estiği için bir süre sorunsuz yol aldık, ama Boğaz gerçekten çok dalgalıydı ve kuvvetli akıntılardan birinin içindeyken küreklerden biri "çat" diye kırılıverdi. Yalnız olmadığımı çok memnundum. M..... adamların her zamanı gibi yanlarında yedek kürek taşımamalarına çok öfkелendi; kayığın su aldığını gördüğümüzdeyse çok geç-

ti. Hava daha da tehditkâr görünüyordu ve Tarabya henüz gözden kaybolmamış olduğu için M..... sandalcılara geri dönmelerini emretti; ama rüzgâr öyle şiddetlenmişti ki küreklerimizin her ikisi de sağlam olsa bile hem rüzgâr, hem akıntıya karşı kürek çekmek güç olurdu. Bu durumda, arayı çeyre açmış olan Malta teknesinin raks eden beyaz yelkenini izleyip Ortaköy'e doğru yol almaktan başka yapacak bir şey kalmamıştı. M..... beni birinci sınıf bir yüzücü olduğuna dair ikna etmeye çalıştı; ceketine sıkıca yapıştım ve alabora olmamız durumunda o kıyıya doğru yüzerken sessiz kalıp kuvvetle ona tutunmam gerektiğine karar verdik. Her sabah Boğaz'da yüzdüğünden hızlı ve tehlikeli akıntılarını iyi biliyor; ama kaderimizde bugün dalgaların üzerinde birlikte dans etmek yazılı değildi. Bununla birlikte paltolarımıza rağmen yeterince ıslandık; çünkü Kandilli'deki servilerin üzerinde asılı duran iki kara bulut kendilerini Anadolu tepelerinden İstanbul Boğazı'nın üzerine bırakıverdi: Anlayacağınız bir dilde söylemek gerekirse, yağmur bardaktan boşanırcasına yağdı.

Kayığımızın yarısı suyla doldu, bizse sıırıslıklam olduk. Şemsiyemiz olduğu ve burada âdet olduğu üzere kayığın dibinde oturduğumuz için, bu kadar ıslanmamamız gerekirdi; ama M..... âşık, umutsuz derecede ve bir hayli "gizli" bir şekilde. Onun umutsuzluğa kapılmasına yağmurun mu sebep olduğunu bilmiyorum. Çok güç bir durum, ama insanlar ıslak da kuru da olsalar, bu konularda daima bana *açılırlar*. M..... beni paltosuyla kibarcı sardıktan sonra daha da hüzünlendi, ardından bütün suyun üzerimize gelmesine yol açacak şekilde paltosunu çekti ve bizzat Romeo'ymuş gibi göğüs geçirdikten sonra bana üzücü hikâyesini anlatmaya başladı. Zaman zaman yüzümüze serpintisini çarpan bir dalga ya da ayakkabıma dolan suların dahi bölemediği bir ilgiyle dinledim onu. Ama öfkeli duygularını anlattığı anlardan birinde göz göre göre titredim ve merhamet duygum onun o güzel Yunanlı gözlerinin dolmasına sebep oldu. Şemsiyeyi bir tarafta tuttuğundan –aşkıdan deliye dönmüş genç! – buz gibi su damlaları iplikten bir ırmak halinde ensemden aşağı süzülüyordu. Bir çeyrek saat sonra hem hikâyesi, hem aldığımız duş sona erdi ve pırl pırl bir güneş altında Ortaköy'ün küçük ahşap iskelesine çıktığımızda, kayıklarını silen kurulayan kayıklar, sessizce ağlarını tamir eden ya da ellerine doladıkları bir oltaıyla ba-

lık tutan rengârenk sarıklı birkaç 'Türk'ün arasında, yalnız olabileceğimi düşünerek beni karşılamaya gelmiş olan sevgili dostumuz Bay Barker'ı gördük. Padişah'ın tam da burada inşa ettirdiği iki minareli, güzel, kar beyazı camiye hayran hayran bakmak için bir süre durduk; ardından yaklaşık bir yıl önce yarı yarıya yanmış ve henüz yeniden inşa edilmemiş, şimdiye kadar görmüş olduğum en pis köyün içinden, su damlatan pejmürde çadırlarında hâlâ ekmek satan fırıncıların ve evlerin yıkıntıları arasında ısınmaya çalışıp titreyen azgın köpeklerin arasından geçerek tepeye tırmanmaya başladık.

Bir an için moralim bozuldu ve kendi kendime "Bu perişan yerde daha ne kadar yaşamak zorunda kalacağız?" diye sordum. Gel gelelim hoş bir bahçe içindeki küçük, şirin eve vardığımızda, durum o kadar da kötü görünmez oldu. Bay Barker ve ben içeri girdik, M..... ise ince düşünerek Malta teknesindeki tüm eşyanın hamallara devredilmesini sağladı ve çok geçmeden sırtlarında o değerli "malzeme çantası," kanaryalarımız, bavullarımız ve saka kuşumla ağır ağır tepeye tırmanan hamalları gördük.

Derken Rum hizmetçimiz Kalliopi çıkageldi, güleç ve konuşkan bi-riydi. Onu bize tanıdığımız bir Rum hanım önermişti ve söylediğine göre halen onunla birlikte yaşayan kız kardeşi Diamanti de tıpkı Kalliopi gibi bir "hazine" imiş. İlk görüşte ondan pek hoşlanmadımsa da, tanıdıkça biraz daha sempatik geldiğini belirtmeliyim.

Sırlıslıklam olmuş kıyafetlerimden değiştirebildiğim kadarını değiştirdikten sonra Pera'dan gelen eşyaları inceledim. Öncelikle, hiç erzak yok; bir hafta önce yapmış olduğum listedeki hiçbir şey yok; masalar yok, sandalyeler yok, çarşafklar yok, aşçı yok. Kalliopi gülümseyerek, aşçımızın daha yüksek bir maaşla Kırım'a, daha önce yanında çalışmış olduğu bir Fransız generalinin yanına gittiğini "sandığını" söyledi. Kalliopi işe yaramazdan da beterdi ve dünyanın sonu gelse dahi tek başına o berbat görünen Türk köyüne gitmeyeceğini söyledi. Kalliopi İzmirli.

Edmund yorucu bir günün ardından eve gelip hiçbir şeyin hazır olmadığını göreceği için sıkıntılıydım. Bay Barker nazik bir şekilde köye inip marangoz olduğunu iddia eden Ermeni asıllı bir Yahudi'yi bulmak üzere dışarı fırladı. O gider gitmez evin sahibi olan komşumuz Ermeni hanımı, iki kızı ve üç oğlu, üstleri başları pasaklı bir halde ve tek sıra halinde merdiven-

lerden çıkıp yanıma, selamlığa geldiler ve her biri dudaklarına ve alınlarına dokunarak beni Doğu'ya özgü bir şekilde selamladılar: Bana anlatılana göre, bu selamlama mecazi olarak "Size olan saygı ve itaatimi göstermek için yırdeki toz toprağı alıp yer ve başımın üzerine dökerim" anlamına geliyordu.

Elimle sediri işaret ettim, bunun üzerine birçok kez baş eğerek ve bol teşrifatla, sonunda sıra halinde sedire oturdular. Türkçe mi Ermenice mi konuştuklarını bilmiyorum ve her iki dilden de tek kelime dahi anlamadığımdan, bunun benim için fazla bir anlamı da yoktu.

O andan sonra yaşadıklarım gerçekten sabır gerektiriyordu, yapacak o kadar çok şey varken sessiz ve kibar bir şekilde oturmak zorunda kaldım, baştan aşağıya beni süzüyor, kapımı,³ elbisemi ve yakamı hem dokunarak, hem bakarak inceliyor; bunun üzerine gözlemlerini de hem sözlü olarak, hem sağır olan zavallı üç çocuk için el kol hareketleriyle anlatıyor, onlar da son derece rahatsız edici bir tarzda hırıltılar çıkarıyorlardı. Galiba sana daha önce bu zavallı hanımın çocuklarından üçünün dilsiz olduğundan bahsetmiştim. Hayatta kendimi daha şaşkın ve rahatsız hissettiğimi hatırlamıyorum ve Bay Barker'ın geri dönmesine sevindim; Yahudi'yi bulamamıştı (çünkü günlerden cumartesi olduğunu unutmuştu), ama daha da iyi bir şey yapıp hem İngilizce, hem Rumcayı mükemmel konuşan kızını beraberinde getirmişti. Yardıma muhtaç durumum kızı çok endişelendirdi, çünkü Kalliopi Hanım şık bir ceket giyip kalın saç örgülerinin çevresine de rengârenk bir Rum yazması sarmış, sakın sakın sedire oturmuş, Ermeni kadınlarının bizim hakkımızda sordukları bütün soruları cevaplıyordu. Çok geçmeden iyi kalpli Bayan Barker ona, bu tür davranışların İngilizler tarafından asla hoş karşılanmayacağına dair bir imada bulundu, o da lütfedip ağır ağır uzaklaştı. Ama hâlâ tek bir şey için bile bana yardım edecek kimse yoktu; en kötüsü de, akşam yemeği vakti geldiğinde yiyecek hiçbir şey yoktu ve pencerelerimizden görünen sırlıslık, ylık dökük köy, farelerin dahi kolaylıkla aklıktan ölebileceği bir yere benziyordu.

Nihayet, Bay Grace'in kibarlık ederek Kandilli'den bize yolladığı uşağının tepeyi çıktığını gördüm ve nasıl sevindim anlatamam! Kolunda,

« (Fr.) Kap: Kadınların giydiğı kolsuz üstlük —ed.n.

“erzaklarımızın henüz gelmemiş olması ihtimaline karşı” içinde şarap, kahve, lezzetli somunlar ve öğle yemeği için de birkaç şey bulunan bir sepet taşıyordu. Ama daha da sevindirici olan, zeki, çalışkan bakışları ve üç dil biliyor olmasıydı.

Öncelikle Ermenileri yolladı, Kalliopi’ye eşyaları kendi başına kaldırıp durmama engel olması gerektiğini söyledi, ardından oturup çene çalmaya başladı, malzeme çantasını ve bavulları boşaltmama yardımcı oldu, mutfaktaki kömürlü kuzineyi yaktı, sonra da fırlayıp köye gitti. Köy denilen o harabe yığınının döndüğünde sepetinin içindekilere bakmak, tek keli-meyle “*ha-ri-kay-di.*” Önce güzel bir tekir balığı, ardından mükemmel bir kümes hayvanı, yaklaşık üç buçuk pound^a çeken minnacık bir koyun budı, bazı lezzetli sebzeler, üzüm, nar ve bir demet hoş kokulu sonbahar çiçeği.

Edmund eve geldiğinde küçük, mükemmel bir akşam yemeği (yemek süresince sevgili dahimiz ve artık gülümseyen Kalliopi hizmet etti) ve bir hayli şen bir selamlıkla karşılaştı. Ermeni hanımından büyükçe bir masa ve üzerinde bir Türk vazosu içinde çiçeklerin durduğu daha küçük bir masa ödünç almıştık ve küçük “başıbozuklar” neşe içinde cıvıldıyordu. Bana bir kamp oturağı düşmüş, eşimse bir Türk gibi sedire kurulmuştu. Daha sonra sevgili malzeme çantamızdan çıkan teneke kupalarda kahve içtik ve gece için farklı odalardaki sedirlerde elimizden geldiğince bir tür Çingene kampı hazırladık. Bizim için elinden geleni ardına koymayan, sonra kayığıyla Kandilli’ye dönen müthiş Rum dostumuz bizden ayrılırken Kalliopi göz yaşlarına boğuldu.

Tam geceleyin uykuya dalacağım sırada pencereler bir top atışıyla sarsıldı. İlk aklıma gelen Rus gemilerinin Boğaz’ın girişini geçmesi oldu; ama çok geçmeden daha önce duyduğum top seslerini hatırladım. Birkaç saniyelik düzenli aralıklarla atış yapan yedi topun şiddetli gürültüsü gecenin sessizliğini bozdu; daha sonra bekçilerin köyün farklı yerlerinden gelen, çıkan yangınları haber veren tuhaf feryatları, kapımızın yakınında asalarını taşlara vurmaları, uykumuzu bir süreliğine adamakıllı kaçırdı. Ermenilerin bekçisi şafak sökmeden önce karşımızdaki kafesli evin ve üst tara-

a İngiltere’de 16 ons’a (1 ons=28,349 gr) eşit tartı birimi –ed.n.

fımızdakilerin kapıları önünde ilahi söyleyerek insanları ibadete çağırdı. Minör tonda, garip bir feryadı andıran bir ses ve ilk başta insana son derece melankolik geliyor; bana söylendiğine göre, bu ilahilerden biri şöyle başlıyor: “Dua etmek uyumaktan iyidir.” Derken karanlık, tanyerinin solgun, külrengi ışığına dönüşmek üzereyken, Padişah’ın Çırağan’daki sarayından atılan tüfeklerin ve çalınan trampetlerin sesleri rahatlıkla duyulabiliyor, bu sesleri davul ve düdüklerle çalınan neşeli Türk havaları takip ediyor. “Hali-fe”nin namaz kılmak için uyanmış olduğu anlamına geliyor bu ve çok geçmeden müezzinin vadinin aşağılarındaki minarelerden yükselen güçlü sesi duyuluyor. Özellikle geceleyin, aşına olmadığın böyle seslerle kuşatılmış olmanın insana ne kadar tuhaf geldiğini kolay kolay tahmin edemezsin.

ON ALTINCI MEKTUP

Ortaköy – Hizmetkârlar – Ermeni hanımları – Gündelikçi kadınlar – Köylüler – Ev ve bahçeler – Ermeni mutfağı – Bebek Köyü – Meyve ve yiyecekler – Yüksek fiyatlar – Pera – Suç vaziyeti

ORTAKÖY, 24 KASIM 1855

Sevgili Anneciğim,

Şimdi sana buradaki ikinci günümüzü anlatmalıyım. Edmund kayıp mal ve kişisel eşyalarımızın akıbetini araştırmak vaadiyle erkenden atla Pera'ya gitti; o gittikten sonra, gerçekten sevimli, ufak evimizin bir nebze daha az perişan görünmesi için Kalliopi'yi şevke getirmeye çalıştım. Neyse ki bir hayli iyi İtalyanca konuşuyor.

Eşyaları boşaltmayı bitirdikten sonra, bir gece önce orada bırakılmış bir şeyi aramak üzere yemek odasına gittim. Odanın bir köşesinde unutulmuş ve tozlu, kir pas içinde bir konsol piyano duruyordu; Ermeni hanımının daha sonra bana anlattığına göre, maddi durumlarının iyi olduğu yıllarda alınmıştı. Piyanoyu açtım ve tamamen akortsuz olmadığını görünce çok sevindim. Şarkımın yarısına filan gelmiştim ki evin mutlak sessizlik ve boşluğunda acayip bir mahlukat ordusunun azat edildiğini sandım, çünkü dil-siz ama cin gibi bir Ermeni olan Simyon, bir elinde kocaman bir demir kaskaç, diğerindeyse garip bir alet sallayarak, aklına gelebilecek en yabani, en ahenksiz hırıltı ve jestlerle odaya dalıverdi. Ne istediğini –başımı kesmek için mi (kesinlikle beyaz bir kediye benzemiyordum), yoksa bütün dişlerimi çekmek için mi izin istediğini– elbette hiçbir şekilde hayal edemezdim. Bununla birlikte, yapılacak en iyi şeyin uyumlu davranmak olduğuna kanaat getirdim ve ziyaretçim başını deli gibi sallayıp her zamanki gibi azimle homurdanarak odadan fırladı. Çok geçmeden, elinde bir sepet dolusu alet edevat taşıyan ve beni selamlayıp tek kelimesini dahi anlamasam da çok muhteşem birtakım Türkçe laflar eden bir Türk'le birlikte çıkageldi.

Herhalde benim kadar şaşkına dönen zavallı bir yaratık olmamıştır! Kalliopi ortadan kaybolmuştu. Bu zatı muhteremler üst kata çıktılar,

ben de yapılacak en iyi şeyin onları takip etmek olduğunu düşündüm. H-
lerindeki her şeyi zavallı kamp yatağımın üzerine saçtılar. Bunca gı-
rültü yalnızca bir gece önce yerine yerleştirmeye çalışırken kırılan küçük
bir demir parçasını sağlamlaştırmak içindi. Bunu görmek beni müthiş ra-
hatlattı ve dil bilmemenin insanı düşürdüğü saçma durumlara gülmekten
kendimi alamadım.

Ermeni o tuhaf tarzıyla homurdanıp tartışılan konuda onun tarafı-
nı tutmadığım için giderek sinirlenmeye başlayan Türk'e el kol işaretleri
yaparken, odaya Ermeni hanımıyla kızı giriverdiler. Yanlarında iğrenç gö-
rünümlü, başında kocaman bir sarık, üzerindeyse lime lime olmuş Doğulu
kıyafetler olan bir Yahudi vardı ve onun hakkında olağandışı işaretler yap-
maya ve suratlar takınmaya başladılar.

Tam anlamıyla kafamın karışmaya başladığını düşündüm. Nihayet
bu beyefendinin camlarımızı temizleme işini üstlenmeyi önerdiğini anla-
dım ve parmaklarımla kendisinin ücret olarak *talep ettiği* kuruş sayısını işa-
ret ettikten sonra, yaşlı kadından öğrendiğim, bu rakamdan çok farklı olan
ödeyeceğim ücreti işaret ettim. İki camı yarım yamalak bir şekilde temizle-
dikten sonra hiçbir şey talep etmeden gidiyordu. Galiba normal ücretin iki
katını alamadığı için canı sıkılmıştı. Yeniden sedire kurulup beni süzmek-
ten büyük keyif alıyormuş gibi görünen Ermeni hanımları giderek sabrımı
taşırmaya başlıyorlardı. Söylediklerimi tercüme etmesi için Kalliopi'yi bul-
maya gittiğimi işaret ederek, küçük bahçeyi geçip mutfağa girdim.

Aşçı gelene kadar onun yerine bakacak olan, köyden gelmiş yaşlı bir
Ermeni kadını vardı. Çok pitoresk, eski püskü kıyafetler giyiyordu ve kalın
örgülü saçlarını da fesinin çevresine dolamıştı. "İnglezi"lerin nasıl kesil-
miş pırzoladan hoşlandıklarını işaretlerle anlatmaya girişecek kadar atak
davrandım. Bu kadar uğraşmamın karşılığıysa, küçümseyen bir gülümse-
menin ardından gelen "Bono Coni, bono!" oldu; bir yandan da tombul el-
leriyle sanki kedisiymişim gibi sırtımı okşuyordu. Buna dayanamazdım;
Kalliopi'nin nerede olduğunu sorup cevap yerine bir baş işareti aldıktan
sonra alelacele oradan sıvıştı.

Küçük hanım çok geçmeden döndü ve sıkıldığından (*troppo tristo*)
Bayan Barker'ın hizmetçisi Despina'yı ziyarete gittiği ve onun kendisini

görmekten son derece memnunun olduğu konusunda beni bilgilendirdi; sonra Ermeni kadınlarıyla canlı bir sohbete daldı ve onları odama götürerek İngiliz kıyafetlerimi, tuvalet çantamı vb. eşyalarımı gösterdi. Nihayet birçok selamlamayla evden ayrıldılar ve ben de çok rahatladım; her şeyin tıpkı Bayan Barker'ın bana anlattığı gibi geliştiğini görmekten memnun olduğumu belirtmeliyim: "Beni yeterince dikkatli bir şekilde süzdükten ve sahip olduğum top top pamuklulara varana dek tüm İngiliz eşyalarımı gördükten sonra merakları dinecek ve çektiğim bu işkence de bir son bulacakmış." Yeniden yüreklenip yakında az da olsa huzura kavuşabilmeyi umut ettim.

Şu son iki günde küçük köşkümüzün görünüşü epey değişti. Üç hamalın önceki sabah yokuşu güçbela çıkıp bahçe kapımızın büyük tokmağını çalmaları, beni çok mutlu etti. Sonunda Pera'dan bir kayık dolusu mobilya getirmişlerdi. Burada kimse işlerin neden geciktiğini sormuyor, bu yüzden biz de onları içeri alıp minnettar davrandık. Selamlığımız artık gerçekten çok hoş görünüyör.

İstanbul'daki çarşıdan bir parça kreton^a ve bol miktarda beyaz muslin aldım, sedirleri örtmek ve perdelerin kenarlarını bastırmak üzere gayretle işe koyularak sonunda Kalliopi'yi utandırdım. Buradaki köylü kadınların hepsi son derece cahil görünüyor ve Ortaköy'de bir tek gündelikçi kadın dahi yoktu. Belki haftalar boyu beklersek, Pera'dan gelecek iyi bir Fransız döşemecinin hizmetlerinden çok yüksek bir fiyata faydalanabiliriz, ama buradaki kalabalık Türk, Rum, Ermeni ya da Avrupalı ailelerdeki gibi geniş bir çalışan kadrosuna sahip olmadığınız sürece, tek çarenin mümkün olduğunca kendi kendinize yetmek olduğunu anlıyorsunuz. Burada iyi hizmetçi bulmak zor. *Eğitilmiş* olanlar son derece zeki ve özellikle savaş zamanında çok yüksek ücretler talep ediyorlar. Yığınlara gelince, az önce belirttiğim gibi külliye cahil ve medeni insanların neredeyse hiçbir işine yaramıyorlar. Ancak onların hayat ve tarzları bizimkilerden o kadar farklı ki İngilizlerin onlar hakkında şikâyet ettiklerini duymak bana biraz saçma geliyor hep. Onlara pilavlarını, eski sedirlerini ve yazın bakımsız bir asmanın altında bir parça güneş, kışınsa pirinçten bir mangal verin ve *voilà tout*.^b Tüm

a (Fransa'daki Créton kentinin adından) Bir tür keten, basma ya da patiska –ed.n.

b (Fr.) *İşte her şey* –ed.n.

kıyafetler erkekler tarafından dikiliyor ve çarşılardan hazır satın alınıyor; Bursa bezinden yapılma milli etekler yıkanabiliyor, ama fazla yıkama da gerektirmiyor; dolayısıyla gündelikçi ve çamaşırcı kadınlar kire yabancı de-ğiller, gerçi üst sınıflara mensup Rum ve Ermeniler arasında Avrupa mo-dasının giderek yaygınlaşması yakında yabancılaşmalarına sebep olacaktır. Köyün insanları son derece umutsuz ve çaresiz görünüyor ve hiçbir şey yapmak istemiyorlar. Muhtaç oldukları şeyler kesinlikle çok az, ama nasıl yaşadıkları bir mucize, çünkü tek yaptıkları satacak hiçbir şey olmayan küf-lü bir dükkânda öylece oturmak.

Sana daha önce anlattığım gibi bu köyün aşağı kısmı yanmış ve in-sanların birçoğu çocuklarıyla birlikte hâlâ yıkıntıların arasındaki perişan çadırlarda, kâh güneşin altında yanıp kâh yağmurdan sınılsıklam olarak ya-şıyorlar; burada aylarca, hatta yıllarca ya da salgın bir hastalıktan hepsi öle-ne kadar kalabilirler, çünkü kimsenin onlarla ilgilendiği yok. Geceleri çok korkunç bir şekilde köpeklerin uluduğu, gündüzleriye üzgün görünen Ya-hudi ve Ermenilerin kol gezdiği bu yıkıntıların arasından, kıyıları saraylar-la süslü Boğaz'ı az da olsa görebiliyoruz.

Bu gece Ortaköy Camii'nin iki güzel, beyaz minaresi aydınlatılmış ve müezzinin günde beş kez görünüp müminleri ibadete çağırdığı küçük şerefe, çevresindeki kandillerle çok hoş görünüyor. Bir tarafta güzellik ve ihtişamı, diğer taraftaysa fakirlik, pislik ve yıkıntıyı aydınlatıyor. Buranın insanın içini acıtan bir yer olduğu kesin.

Sağır Ermeni Simyon, bugün bahçede portakal ve limon ağaçlarını, sardunya, yasemin ve akasyaları kış için küçük seraya taşıdığından çok meşguldü. İstedğim kadarını seçip alabileceğimi söylemesi beni çok mut-lu etti; ben de selamlığı ve ilerisindeki küçük odayı (bu odanın cazip bir Üs-küdar manzarası var) altı yedi ayak yüksekliğinde, hem meyve, hem çiçek veren ağaçlarla doldurdum. Yerler İskenderiye'den gelen hasırlarla kaplı ve sağda solda sedirlerin önünde de birkaç Türk halısı serili. Muslin perdele-rimle storların yıkıntıların görünmesini mümkün ölçüde engelliyor, çok sayıdaki pencerelerimizin bazılarında yalnızca karşıdaki Anadolu tepele-ri, masmavi deniz ve minareler görünüyor. Keşke yumuşak ağaçtan yapılmış masaların üzerine serdiğimiz İstanbul'dan gelen işlemeli örtüleriyle,

güzel Doğu çiçekleriyle dolu vazomuyla ve Edmund'un kehribar ağızlıklı çubuklarıyla, odalarımızın ne kadar güzel olduğunu görebilseydin. Kitap sto-kumuz çok kısıtlı ve nadiren de olsa ödünç alınabilecek kitaplar dışında bu-rada kitap bulabilmek çok güç, bir fırsat çıkarsa birkaç kitap göndermeni ri-ca ediyorum –*burada* okumayı istediğim Binbir Gece Masalları'nı da unut-ma. Artık her hafta mektuplarımızla birlikte “*Spectator*”ın da^a bir kopyası elimize geçiyor; İngiltere ve evden haberler almak, çok mutlu bir akşam de-mek. Gel gelelim, bu kadar hoş şeyin arasında neredeyse aklıktan ölecek ol-duğumuzu da söylemeliyim. İşe aldığımız aşçı *ayda sekiz ya da on pound* kazanabileceği Kırım'a gitti, onun yerine bakan yaşlı Ermeni kadınına ge-lince, bizi kesinlikle hasta ediyor. Dün ezilmiş kuzu etini yağda kavurdu ve biz de tıpkı köpeklerin burunlarıyla güzel bir lokmayı seçmeleri gibi, çatal-larımızla birkaç küçük parçanın yağını silkeleyip yiyebildik. Kendisi bu ye-meğin büyük bir başarı olduğunu düşünüyor olmalıydı, çünkü şefkatle “Bono Coni?” diye sordu. Her ne kadar böyle cevaplamak beni üzdüyse de, belirgin bir tiksintiyle “No bono!” diye cevapladım. Hiç olmazsa çarşıların yakınında olsaydık, en azından pilav ve kebabla beslenebilirdik. Eğer Kızıl Ceket (kendisinin Ermeni ismi telaffuz edilecek gibi değil) beni kendi ba-şıma bıraksa bir şeyler pişirmeyi becerebilirdim; malzeme çantamızda, kulpu katlanan çok güzel bir tava var ve St. Bernard^b keşişlerinin babama öğrettikleri usulde bir omlet yapmak için can atıyorum. Ama kuzinenin ba-şında dururken aralıksız bir Rumca laf kalabalığına, yüzlerce kez “Bono Coni” diye seslenilmeye ve sırtımın sıvazlanıp durmasına tahammül et-mek, benim felsefemin kaldırabileceğinden kat be kat fazla. Ancak Üskü-dar'da bir subayın yanından ayrılmak üzere olan çok iyi bir aşçı olduğunu duyduk ve yakında onunla çalışmaya başlamayı umuyoruz.

a 1828'de kurulmuş olan ve yayınına hâlâ sürdüren muhafazakâr görüşlü, haftalık İngiliz dergisi –ed.n.

b İsviçre'nin İtalya sınırı yakınındaki St. Gotthard Geçidi mevkiinde yer alan, Avrupa'nın en yüksek yer-leşimlerinden biri olan manastır. Romalılar Avrupa'yı fethetmek üzere kuzeye çıkarlarken burada Jüpiter adına bir tapınak inşa ettiler. Menthon'lu Bernard (daha sonra St. Bernhard adıyla aziz ilan edildi) 10. yüz-yılda buradaki yıkıntıların üstüne bir misafırhane inşa etti ve hayatını fakirlere ve Roma'ya giderken çoğu kez geçidi yaya aşan hacılara adadı. St. Bernard keşişleri sert kışlarda ya da çığ düştüğünde gezginlere yar-dımcı olabilmek için 1800'lerde ünlü St. Bernard köpeklerini üretmeye başladılar –ed.n.

Burada uşaklar her sabah alışverişe gidiyor. Bayan Barker büyük bir incelik göstererek kendi uşağının benim için de alışveriş yapmasına izin veriyor ve uşak harcanılan kuruşların da yazılı bir dökümünü hazırlıyor. Yabancılar elbette çok kolay kandırılabilir, ama burada uzun zamandır yaşayanlar neyin kaçta satıldığını bir hayli iyi biliyor ve alışverişe gidenler bundan paylarına bir şey çıkaramıyorlar, yine de neredeyse istisnasız olarak kendi ceplerine bir şeyler attıkları söyleniyor. Şu anda bir “okka” (yani yaklaşık iki buçuk İngiliz pound’u) et sekiz kuruş kadar; çay İngiltere’dekiyle aynı; kahveyse çok ucuz. Türk ekmeği mayayla yapılıyor ve bence tadı çok berbat. Farklı şekillerde yapılıyor; bazen kocaman somunlar halinde, bazense gözleme gibi düz ya da halka şeklinde oluyor ve üzerine susam撒ılıyor, buna *simit* deniyor.

Buraya yakın bir köy olan Bebek’te misyoner bir Amerikalıya ait bir fırın olduğunu duyduk ve bir gün kayığa atlayıp onu aramaya çıkacağım; hem Bebek gerçekten de Boğaz’daki en pitoresk köylerden. Sebze ve meyveler çok ucuz ve bu sefil köyde dahi sabahları dar ve pis “sokak”lara kurulan tezgâhlar çok hoş düzenlenmiş oluyor. Burada da büyük sepetlerde satılan benzersiz çeşitlilikte Boğaz balığına rastlayabiliyorsun: Tekir balığı, kılıçbalığı, kalkan, dilbalığı, küçük, güzel uskumru ve başka birçok çeşit balığın yanı sıra, sana daha önce de bahsettiğim parlak ve rengârenk “büyük balık.”^a Açık kahverengi salyangozlar burada Rumlar tarafından çok tüketiliyor ve her sabah kocaman sepetlerde satılıyor. Bazen bir demet saman ya da otlarla birlikte taşınan biçare bir kaplumbağaya rastlayabilirsin. Bir bağda derin uykudayken yakalanmış ve Rumların bir perhiz gününde çorbası yapılacak. Genellikle en kalabalık tezgâhlar kavun tezgâhları oluyor, her boyut ve renkteki kavunlar çabucak satılıyor. Kara ekmek, kavun ve üzüm, görünüşe bakılırsa buradaki yoksulların ana yemeklerini oluşturuyor; kahve, yoğurt (bir tür ekşimiş süt), limonata ve şerbet her köşe başında satılıyor. Her şeyin dışarıda hazır olarak satın alınabiliyor olması, hiç şüphesiz Doğulu kadınların bu kadar çaresiz ve ev işlerine bu kadar az bağlı olmalarına neden oluyor. Kayıkçı ve hamalları bile kahvehanede pilavlarını yiyip

^a Burada sözü edilen muhtemelen günbalığıdır (Coris julis; İng. rainbow wrasse). Türkiye’de eskiden beri daha çok Yahudilerin yediği bu lezzetli balığa denizlerimizde artık hemen hiç rastlanmıyor —ed.n.

kahvelerini yudumlarılarken yahut içerdeki konforlu sedirlerin üzerinde ya da kapının yanındaki peykelerde tütün içerlerken görebilirsin. Aslında erkekler bir çeşit “kulüp hayatı” yaşıyorlar, zavallı kadınlarsa ihmal edilmiş, aylak ve faydasız bir hayat sürüyorlar –en azından bizim anlayışımıza göre. Ama artık hoşça kal demeliyim, çünkü parmaklarım çok üşüdü ve kaskatı kesildi, evde de şömine diye bir şey yok. Kalliopi şu anda benim için bir mangal getirdi, ama o kadar çok başımı ağrıttı ki geri göndermek zorunda kaldım. Buradaki yerli halk *mangale* adı verilen ve altında çepeçevre üzerine ayakların konabileceği bir demir olan kare masanın etrafına oturuyorlar.^a Bu masanın alt kısmına bir mangal konuyor ve üzerine de kalınca bir Türk yorgani seriliyor. Kömür dumanına alışık olanlar *mangale*’nin çok güzel bir şey olduğunu düşünüyorlar. Geçtiğimiz gün bir tanesinin yanına oturdum ve çok geçmeden kendimi gerçekten kötü hissettim.

Burada bir fırtına çıktığı anda kış gelmiş oluyor. Geçtiğimiz hafta hava çok bunaltıcıydı ve Bursa, Pera, hatta Tarabya’da dahi hafif bir deprem hissedildi. Rüzgâr birdenbire kuzeyden esmeye başladı; şu anda önümde duran küçük sobamıza bakıyorum ve onu kurdurabilme umudum yok denecek kadar az. Dün bir kayık dolusu odun aldık: Savaş başladığından beri odun çok pahalı. Burada hiçbir şey *korunmuyor*; İstanbul’un civarında herkes ağaç kesiyor, ama kimse dikmiyor, bu yüzden de paşanın bahçeleri hariç civar tepelerde serviden başka ağaç yok. Sana daha önce de bahsettiğim, çok eski görünen Rum mavnalarıyla Karadeniz’den büyük miktarda odun getiriliyor. Buradaki bütün tanıdıklarımız, ince ahşap duvarlı bir köşkte buranın sert kış rüzgârlarına dayanamayacağımızı söylüyorlar; ama bunu hep birlikte bekleyip göreceğiz. Bana göre her şey Pera’daki kalabalık, gürültü ve kirliliğin arasına tıklılıp kalmaktan iyidir. Üstelik oradaki en kötü evin bile kirası muazzam yüksek. Süvari birliklerinin hepsi buraya geliyor; bir “Opera” açıldı ve söylediklerine göre çok renkli olacaktı. Artık savaş hakkında çok fazla şey duymuyoruz: Gelecek yıla kadar yapılacak başka bir şey yok. Kırım’dakiler kışı mümkün olduğunca rahat ve sıcak bir şekilde geçirmeye hazırlanıyorlar ve hastalarla yaralıları mümkün oldu-

a Burada anlatılan tabii mangal değil, tandırdır –ed.n.

ğunca hızlı bir şekilde evlerine gönderiliyor. Geçen gün Lord Stratford'ın evinde Newcastle Dükü'nü gördük; savaş ve savaşın idaresiyle ilgili her tür bilgiyi büyük bir ciddiyetle topluyor.

Pera dehşetli bir kargaşa içinde. Savaş başladığından beri her tür zorba ve serseri sayısında neredeyse yüz kat artış oldu. Hiçbir polis ya da güvenlik görevlisi yok ve güpegündüz dahi kalabalık sokaklarda her cins rezalet işleniyor, hava karardığında ve gecenin kargaşasında sayı daha da artıyor. Eminim ki gazetelerde birkaç gün önce Fransız ve Tunuslu birkaç asker arasında geçen ve birkaçının ölüp birkaçının yaralandığı kavganın haberlerini okuyacaksınız. Fransızlar, Türk hükümetinin iznini almayı dahi beklemeksizin İstanbul'a iki alay gönderdiler. Herkes onların haklı olduğunu düşünüyor; eğer Türkler cinayetleri engellemeyeceklerse Müttefikler engellemeliler. Geceleri kışlarında rastlanmayan askerler, ertesi sabah mezarlıklarda ya da şaşırtılıp pusuya düşürüldükleri başka yerlerde bıçaklanmış olarak bulunuyorlar. Tekne Köprüsü'nün üzerinde dün diğer bir Fransız subayı bıçaklandı ve yaralarının ölümcül olmasından korkuluyor. O sırada kendi halinde oradan geçmekte olan bir İngiliz rahibi de kolundan yaralanmış, ama neyse ki bıçak hedefine ulaşamamış.

Söylenenlere bakılırsa, intikam amaçlı bu suçlar, Sakız'da gerçekleşen katliamdan^a bu yana Türklere karşı büyük bir nefret besleyen ve Ruslara karşı verdikleri mevcut mücadelede onlara yardım eden Müttefiklere de kızgın olan Sakızlı Rumlar tarafından gerçekleştiriliyor. Bu kadar çok kötülük işlemiş olan Rum "denizciler" çetesi mensupları hâlâ ellerini kollarını sallaya sallaya dışarıda geziyorlar ve yeni bir suç işlenmeyen bir tek gün dahi geçmiyor. Galata'daki zavallı bir Türk'ün dükkânının, dün sabah açık olması gereken saatlerde kapalı olduğu gözlemlenmiş; meğer bir önceki gece yağmalanmış ve sahibi de acımasızca katledilmiş. Burada yaşayan bir tüccar olan Bay Grace, bir iki akşam önce Misseri'nin yerinde birkaç arkadaşıyla birlikte yemek yiyecekmiş; kırsal kesimdeki evi uzakta ol-

^a Osmanlılara karşı 1821'de Patras'ta başlayan genel isyanın çerçevesi içinde Sakızlı Rumlar 1822'de Osmanlı boyunduruğuna karşı ayaklandılar; ama isyan başarısız oldu ve Sakız'a tanınan imtiyazlardan dolayı bu olayı bir "ihnet" olarak gören Osmanlı yönetimi, binlerce Sakızlının ölümüyle sonuçlanan bir kıyım gerçekleştirdi. Katliam Avrupa kamuoyunu derinden etkiledi ve Helenizm yanlısı akıma ivme kazandırdı -ed.n.

duğundan, önceden hazırladığı kıyafeti giymek üzere saat yedi civarında ticarethanesinin muhasebe bölümüne gitmiş. Çalışanları daha bir saat önce oradan ayrılmış olduğu halde, kolayca taşınabilecek her şeyin, güpegündüz, en ufak bir tehlike işaretine yol açmadan yahut hiçbir ipucu bırakılmadan götürülmüş olduğunu görmüş.

Bana söylenildiğine göre, bu müthiş Rum çetesinin birçok mensubu mükemmel İngilizce ve Fransızca konuşuyormuş. Onları yakalamak için hiçbir çaba sarf edilmiyor; nitekim, her neredeseler, bekçi denilen Türklerin son derece az bir maaşla çalıştıkları ve morallerinin tamamen bozuk olduğu ve her hırsızın gasp ettiği şeylerin bir kısmını onlarla paylaştığı gayet iyi biliniyor. Dolayısıyla “kanunun pençesi”ne düşmek, bu soyguncuların son endişeleri.

Akşamları kocam eve döndüğünde atının nal seslerini duyunca çok rahathıyorum, çünkü bazı mevki sahibi Türklerin, borcun onların kucağına düşmesine engel olmak için gösterdikleri çabalardan dolayı hem kocama, hem meslektaşına karşı ne kadar öfke duyduklarının farkındayım.

Dün gece eve geldiğinde müezzinler akşam namazını haber vereli çok olmuştu ve gitgide uzayan gölgeleri ve vadideki ışıkları izleyip Kalliope'nin bahçe kapısının yanında Ermeni kadınıyla aşına olmadığım Rumca fısıldaşmasını dinlerken giderek endişelenmeye başlamıştım.

ON YEDİNCİ MEKTUP

Boğaziçi'nde kış – Ermeni komşularımız – Soru ve cevaplar – Türklerin saat uygulaması – Kırım'da kışın askeri tiyatro – Zuaflı modacılar

ORTAKÖY, 28 KASIM 1855

Sevgili Bay Hornby,

Artık evle ilgili işlerimizi tamamladığımızdan –şu anda bu barbar ülkede olabilecek en iyi şekilde kışa hazırlanmış durumdayız– size İngiltere’de şöminenizin yanında rahat rahat okuyabileceğiniz mektuplar yazmak için daha çok vakit bulabileceğim.

Burada yaz aylarının güzel manzaraları ve açık hava hayatının hoşlukları sona erdikten sonra kışın yaklaşması insanı korkutuyor: Tıpkı İngiltere’nin tepelerinde bahar giysileriyle yapılan neşeli bir piknik partisinin, hiç beklenmedik bir anda yağan bir yağmurla dağılması gibi. Sahip olduklarımızın değerini onları kaybedene kadar bilmediğimiz gerçekten de çok doğru. İngiltere’de rahat bir evde, güzel bir oturma odasında insan kimi zaman sıkılabiliyor, gündelik yaşamın tekdüzeliğinden usanıp hayatına heyecan gelmesini isteyebiliyor; ama yabancı bir Doğu ülkesinin sunduğu yenilikler sona erdiğinde, zihniniz yorgun düşüp canınız uzun uzadıya keyfini çıkarabileceği bir şey istediğinde, sizi hasta edecek bir mangel ya da kötü tasarlanmış bir sobanın⁵ tütmesiyle boğulacak duruma gelmek arasında bir seçim yapamadığınızdan ayaklarınız buz, parmak uçlarınız mosmor kesildiğinde, bir nehir gibi akan pislikler yüzünden sokağa çıkamadığınızda ve güzel Boğaz yumurta kabuğunu andıran kayıklarınızla açılmayacağınız kadar dalgalı olduğunda, tüm kemiklerinizin sarsıldığını hissedeceğiniz bir talikaya binme kararını bir türlü alamadığınızda (bu talikalar acımasız bir şekilde dur durak bilmeden saatte iki mil hızla savrula savrula ilerler), masanızın üzerinde duran üç kitaba bir göz atıp hepsini üçer kez okuyup uzun bir süre başka kitap gelme ihtimalinin olmadığını umutsuzca hissettiğinizde, Karadeniz’den esen bir poyraz pencere-

5 Bunlar bizim gibi seyyah ya da “göçmen kuşların” yaşadığı sefillikler. Yerleşik bir düzeni olan kimseler, zaman içinde ve para harcayarak çok daha rahat edebilirler.

lerinizin önüne enkaz parçaları fırlatıp köşkünüzün ince tahtalarının arasından karlar girdiğinde, pilav hazırlanıp da akşam yemeğine kimse gelmediğinde ve Pera'nın karanlık sokaklarında her gece işlenen cinayetlerle soygunları düşündüğünüzde, işte *o zaman* alev alev yanan şömineler, en azından soygunculardan korunan güvenli caddeler ve iyi ışıklandırılmış yollar gözünüzde dolu dolu tütüyor. Duyduğumuz her sesin tuhaf, gördüğümüz her âdetinse farklı olduğunu, İtalyanca gibi yabancı bir dili –mükemmel düzeyde olmasa bile– anlayabildiğimizi fark etmenin bizi büyülediğini hatırladığınızda; Türklerin dinimize, âdetlerimize tiksinererek baktıklarını düşündüğünüzde, bir mektup ya da burada bize uzak bir cennetmiş gibi gelen yuvamızdan en küçük bir hediye almanın bile bizi bu kadar mutlu etmesine şaşırırsınız.

Doğu ülkelerindeki politik ve sosyal durumun korkunçluğunu görmek, dünyanın en soğuk insanının dahi vatansever haline gelmesine ve İngiltere'de sahip olduğumuzu bile fark etmediğimiz rahatlık ve güvenden dolayı minnettarlık duymasına yetecektir. İnsanoğlunda kesinlikle tüm iyi şeyleri doğal sayma yeteneği var. Bitişik komşumuz olan yaşlı Ermeni hanımı sık sık beni ziyarete geliyor, burada bulunmamızın onun sıkıcı ve melankolik hayatına neşe kattığını sanıyorum. Bu ülkede bir dulun elinden her şeyin alınması neredeyse kaçınılmaz ve bu zavallı yaşlı kadının da, Türkler tarafından çeşitli numaralarla kendisiyle çocuklarının elinden alınan evlerle paralar hakkında anlatacak çok üzücü bir hikâyesi vardı. Dilsiz oğullarından birini refah içinde yaşadıkları günlerde İtalya'ya göndermişler. Son derece zeki biri ve İtalyanca çok iyi yazabiliyor; onun yardımı ve tercümesiyle annesi ve kız kardeşleriyle konuşmalarım devam etti.

Gerçekten çok eğlendirici olan bu ziyaretler esnasında sizin de burada olmanızı çok arzu ederdim. Şu anda bile çekici olan ve zamanında en muntazam ve duru Ermeni güzelliğine sahip olmuş olması gereken yaşlı hanım, peşinde kızları, en arkada da elinde kalemiyle çevirmen olarak hazır bulunan “Andon” ile birlikte usulcacık küçük oturma odama geliyor. Ayağa kalkıyorum ve Doğu tarzı selamlaşmaya göre eğilip parmaklarımızla dudak ve alınlarımıza dokunuyoruz. Daha sonra oturmala-

rı için sediri işaret ediyorum ve anneleri rahat bir köşeye oturup bıyıklık kürk ceketine sarınıveriyor. Genç kızlar bizimle oturmaya cesaret edemiyor ve utangaç bir şekilde sert, rahatsız Amerikan sandalyelerinin uçlarına oturuyorlar. İkna edici birçok işaretten sonra, Andon kamp oturmağını alıp saygılı bir mesafede oturmaya razı oluyor; ben de başında oturduğum küçük masadan, onları görmekten çok mutlu olduğumu vb. belirten İtalyanca yazılı bir kâğıt parçasını ona uzatıyorum. Andon kâğıdı okuyor, başıyla onaylıyor, sonra sağırın işaret diliyle hızla annesine çeviriyor ve annesi de ona aynı çabuklukla cevap veriyor. Andon birkaç saniye içinde okunaksız ve tuhaf harflerle, hepsinin beni selamladığını, bana teşekkür ettiklerini, mutlu ve huzurlu olduğumu umduklarını yazıyor. Ardından her iki kalemin de hızla çalıştığı daha genel bir sohbete başlıyoruz. Üzeri soru ve cevaplarla dolu büyük bir tabaka kâğıt epeyce garip bir belge –görünüşe göre özellikle de İngiltere ve Londra’yla ilgili soruların arda arkası kesilmiyor. Gerçi onlar için neredeyse her şey inanılması güç, yine de bana çok güvendiklerini görebiliyorum. Mükemmel hükümetimiz, okul ve hastanelerimiz, yollarımız ve kaldırımlı, aydınlatılmış cadelerimiz, yalnızca *gerçek* fiyatların talep edildiği ve bir şal ya da elbise almak için bütün gün pazarlık etmenin gerekmediği mağazalarımız, azılı bir suçlunun serbest bırakılmak için teklif edeceği beş poundluk ya da suçsuz birinin işkence görmesi için teklif edilecek iki poundluk rüşveti *gerçekten* geri çevirecek olan adil “kadı”larımız (sulh hâkimleri) olduğunu kavramak onlar için neredeyse imkânsız.

Ancak mil başına altı peni alan taksilerden bahsetmem, onlar için, anlattığım İngiltere mucizelerinin toplandığı bir *buket* (onların deyişiyle en son ve en müthiş havai fişek gösterisi) görevi gördü. İsmi Dudu olan siyah gözlü kız düşünceli bir şekilde annesine bakarken, o da sessiz ve munis bir şekilde ellerini kaldırarak şaşkınlığını belli ediyor. Osku, *colomboyo’sunu*^a titretmekten vazgeçip biraderine işaret ediyor, o da kız kardeşi adına şunları yazıyor: “Eğer İngiltere’nizde olsaydım yeniden iyi

a Bu kelimenin anlamına dair en ufak bir ipucu bulunamadı, ama eğer yazar kelimeyi hatalı yazdıysa, akla gelebilecek bir kelime Yunanca “tespih” anlamına gelen *komboloyio* (yazar bunu *comboloyo* diye yazdı) herhalde, o zaman bir tek “lo” hecesi yer değiştirmiş olurdu) –ed.n.

olabilirdim.” Zavallı Osku, korkarım kötüleşiyor. Daha önce hiç bu kadar solgun bir insanla karşılaşmadım ve acayip şekilde ilginç biri. Siması son derece düzgün, simsiyah kirpiklerle çevrili iri gözleri, ufak ve biçimli bir başı var; saçları da dünyanın bu tarafında zaman zaman rastlanan uzun ve kalın örgüler halinde omuzlarına düşüyor. Üç ya da dört yıldır hastaymış. Ermeni doktoru şikâyetinin ne olduğunu bulamıyor, ama bir şey deneyerek vicdanını rahatlatmak için, ara sıra bu zavallı solgun kızın ayaklarından hacamat yoluyla kan alıyor.

Buraya kış gelmiş durumda. Yağmur bardaktan boşanırcasına yağıyor ve sular, evimizin yanındaki dik yoldan aşağıya sel gibi akıyor. Edmund atla gidemediği zamanlar uzun çizmeleriyle su geçirmez pañosunu giyiyor ve sabah dokuz civarında köyün küçük ahşap iskelesine yanaşan Pera vapuruna yetişiyor. Ama Türkler zamanı güneşe göre hesapladıkları ve saatlerini de ona göre kurdukları için, vapurun geliş saatinde elbette küçük değişiklikler olabiliyor ve eğer bir sabahtan öbür sabaha dikkatli olmazsanız ya beklemek ya da hilal ve haçlı ıslak bayrağın^a İstanbul’a doğru gözden yitip gitmesini izlemek zevkine erişirsiniz.

Kırım’dan zaman zaman haber alıyoruz ve yurda dönmek üzere yola çıkmış ya da “izindeki” tanıdıklarımızın anlattığı hikâyeler ve ordugâh hayatıyla ilgili olaylar, ilgimizi ziyadesiyle başka yöne çekebiliyor. Oradaki askeri tiyatro büyük eğlence kaynağı olmuş, oyunun kadın kahramanını bazen siperdeki yerini almak için son sahneyi biraz hızlı oynamak zorunda kalıyor ve sakalını gözden uzak tutma çabasıyla zaman zaman sinirlilik belirtileri gösteriyormuş. Zuafların en “alışılmamış malzemeleri” kullanarak jupon, şapka ve başka kadın giyim eşyaları yapma konusunda çok uzman olduklarını söylediler. Elbette bir bahriyeli sahne aralarında hornpipe^b dansını edip alkışlar arasında “Wapping Old Stairs”^c şarkısını

a Yazarın burada kastettiği bayrağın ne olduğu anlaşılmıyor ve Kırım Savaşı’ndan dolayı ilk akla gelebilecek Kızılây ve Kızılhaç bayraklarıyla da ilişkisi olamaz, çünkü bunlar daha sonra oluştu (Kızılây bayrağı 1876-78 Türk-Rus Savaşı’nda, Kızılhaç’inkiyse teşkilatın kurulmasından bir yıl sonra, 1864’te) –ed.n.

b İngiliz bahriyelilerin sergilediği geleneksel bir solo dans numarası –ed.n.

c Efsanevi korsan William Kidd 170r’de Londra’nın liman semti Wapping’de asılarak idam edilmiş ve ibret olsun diye cesedi bir kafes içinde iki yıl teşhir edilmişti, bu şarkı da muhtemelen onunla ilgilidir –ed.n.

söylemiş, Newcastle Dükü ve birçok önemli kişi de orada bulunuyormuş. Bu gösterilerin ilk günlerinde düşman top mermileri oldukça sıkıntı veriyormuş, ama neticede “Kraliyet Tiyatrosu” adamakıllı başarılı bir olay olmuş ve ondan hâlâ memnuniyetle bahsediliyormuş. Sanıyorum bu kış için yeni bir grup önerilmiş, ama Kırım’la ilgili bütün haberleri Bay Evelyn döndüğünde alacağım, umarım çabuk döner, çünkü henüz “cephe”deki kötü hava koşullarına dayanabilecek kadar güçlü değil.

ON SEKİZİNCİ MEKTUP

Bayan Willoughby Moore'un vefatı – Bir Fransız askerinin cenazesi – Türk "Müttefiklerimiz" – Türk çıkarıcılığı – Paşalar – Paşaların lüks hayatları ve sahtekârlıkları – Kadı – Türk karakteri

Sevgili Bay Hornby,

Kibar dostumuz Bay Moore, son mektubu ulaştıran "Kraliçe'nin Dışişleri Bakanlığı Kuryesi" dün yola çıktı. Önemli raporların yanı sıra benim gönderdiğim minimini bir şeyi de getirecek, Londra'ya varır varmaz teslimatı bizzat yapacağı konusunda bana nazıkçe söz verdi; dolayısıyla dünyanın bu tarafında olan biten önemli olaylar ve bizim hakkımızda son derece doyurucu ve ilginç haberler getirecek olan çok hoş bir beyefendi sizi ziyaret edecek. Gerçi bu mektup İngiltere'ye ulaşmadan onu görmüş de olabilirsiniz.

Zavallı Bayan Willoughby Moore'un geçen hafta dizanteriden öldüğünü öğrenmek sizi çok üzecektir, tabii bu olaya en çok üzülenler, çektikleri acılarını hafiflettiği ve gece gündüz düşünüp onlar için çalıştığı kimseler. Kibar Leydi Stratford de Redcliffe son nefesine kadar onunlaymış ve elinden gelen her şeyi yapmaya çalışmış. Her gün, en fırtınalı havalarda bile Sefire'nin kaygısını Üsküdar'daki hastaneye giderken gördük, bana anlatılana göre Bayan Moore oraya yatırılmadan önce, Bayan Stratford hasta ve yaralı askerlerin daha iyi bakılması gerektiğini düşündüğü sırada da oraya sık sık gidiyormuş. Zavallı Bayan Moore çok acı çekti: Kocasını Albay Moore, askerlerini terk etmekten yanan bir gemide can verdi; tek çocuğunu da kaybetti ve bu koca dünyada yapayalnız kaldı, işte o zaman hayata neşeli bir şekilde bakabilmesini sağlayacak tek şeyin başkalarının acılarını azaltmak olduğunu hissetti. Hastalanmadan önce bir arkadaşına, daha önce ona Üsküdar'daki bir hastanede şimdi olduğu kadar mutlu olacağını söylemiş olsalardı asla inanmayacağını söylemiş. Hastalığı esnasında çektiği acılar çok fazlaydı, ama bunlara metanet ve tevekkülle katlandı. Tedavi edip rahatlatmaya çalıştığı çok sayıda zavallı insan onu mezara kadar takip etti. Üsküdar'da tam anlamıyla bir yas günü yaşandı.

Cenazelerden söz açılmışken, geçen gün Pera civarında yol kenarındaki bir mezarlığa gömülmekte olan zavallı bir Fransız askerinin mezarı başında kasketini çıkarıp birkaç dakika durarak cenazeye katılan tek kişi, Edmond oldu; rahip kısa süren bir duadan sonra hızla uzaklaşmış ve arkasından, zavallı Fransız askerini yurt ve dostlarından uzaktaki bu yabancı toprağa savuran iki Rum mezarıcı bırakmış, başka da kimsecikler yokmuş. İnsan burada yeni olduğu kadar, çok üzücü görüntülere de rastlıyor ve buradaki insanların gerçekte nasıl insanlar olduklarını, bize pahalıya patladıktan sonra keşfetmek çok moral bozucu oluyor. Minnettarlığa gelince, borçlu olmanın verdiği utanç yüzünden bizden daha da çok nefret ediyorlar. Gazetelerde ya da resmi yemeklerde, bir elde şampanya, İngiliz ve Fransız sancaklarının altında birbirine şefkatli bir şekilde dolanan Hilal ve Haç'ın çevresinde toplanmışken "müttefiklik" hakkında konuşmak kolay. Şundan emin olun ki işlerine karışmamıza yalnızca çok zor bir durumda oldukları için hoşgörü gösteriyorlar, Doğu'yla Batı bile zevklerimiz, alışkanlıklarımız ve tüm doğal eğilimlerimiz kadar birbirinden farklı değil. Bununla birlikte sakin hayatlarında son derece büyük bir bilgelik ve zarafet var yine de, *ahlak* anlayışımız dışında bizi taklit etmelerini istememiz için hiçbir neden yok. Bir paşa beyaz mermerden yapılmış sarayında, gölgeli bahçesinde ya da usulca süzülen kayığında hayaller kurarak hayatını çok güzel bir şekilde geçiriyor. Kimilerinin "medeniyet" olarak nitelendirdiği akşam yemeği partileri ya da balolardan çok daha iyidir bu.

Burada asıl korkutucu olan bunlara sahip olma yolları –eşkıyalıktan da beter dalavereler çevriliyor– öyle ki bu güzel ülkenin içinde bulunduğu perişan durumu ve ülkeyi yönetenlerin aleni rezaletlerini görmenin insanı da bıraktığı üzücü izlenimi anlatabilmek gerçekten güç. Taşra kadılarından çoğunun, binlerce kuruşluk maaşlarını her tür lükse harcayarak Boğaz kıyılarında yaşamaları dillere düşmüş durumda. Makamlarını en çok para verece satıyor ya da kiralyorlar –bu da genellikle bir miktar para biriktirmeyi başarmış ve üzerine bir zorba gibi çöreklediği mutsuz halktan zorla aldığı ek gümrük resimleri ve vergilerle hayatını sürdüren ve ganimet yüklü olarak İstanbul'a dönmeden önce yerinden edilemeyen, kendi yanında çalışan cahil bir kâtip ya da yardımcı oluyor. Yıllarca Anadolu'nun değişik kısımların-

da yaşamış ve bu ülkenin ezilen gırtlak halkıyla çok yakından ilgilenen bir beyefendi, bana iki ya da üç yük katırı kiralayacak birkaç kurusları dahi olmadan bir köye gelen ve orada üç dört yıl kaldıktan sonra İstanbul'da bir saray almak üzere geri dönen bu tür insanlar tanıdığından bahsetti.

Burada bir paşa kısa bir süre önce çok canavarca bir şekilde karısını öldürdü. Eşi de bir paşa kızı olduğundan, cinayeti işleyen bu paşa görülmemiş bir şekilde yargılanarak zindan ya da hapis cezasına çarptırıldı ve gerçekten de oraya gönderildi. Ancak zengin bir paşaya verilen bir ceza formaliteden başka bir şey değil ve bahsettiğim bu kişinin şu anda Yunan adalarından birinde keyif çattığına dair genel bir kanı var.

Rütbesi ne olursa olsun, günümüzde bir paşanın, hâkim durumunda ki bir rakibinin başarılı bir entrikası dışında kellesini kaybetmesi nadir bir olay; bu entrikayı yapan kimse de daha sonra sırası geldiğinde, iktidardaki emsalini temizlerken tıpkı kendisinin uyguladığı düzenbazlıkla öldürülecektir. Hiçbir paşa buyruğu altındakileri öldürmek ya da soymak suçuyla yargılanmıyor: Bunlar gayet doğal karşılanıyor. Ama az önce sözünü ettiğim, halayıklarından biri yerine eşini öldürmüş olan canı, sözde zindan cezası almıştı, fakat aslında daha önce de bahsettiğim gibi “yönetmek” ve “hükmetmek” üzere Yunan adalarından birine gönderilmiş –bu, kendi özel işlerini daha gizli ve hünerli bir şekilde halledemeyen paşaları paylaşmak için burada revaçta olan bir yöntem.

Kaptan Paşa olan Mehmed Ali başlangıçta çarşılarından birinde bir dükkân çırağıymış; en “meşhur” paşaların birçokları, hatırlanmayacak kadar eski zamanlardan beri aynı düşük sosyal mevkinden yükseldiler ya da köle pazarından satın alındılar. Sahiplerini memnun etmeleri, adım adım yükselmelerini sağladı. Adil olmayan bir haciz davasında yüzünün dahi kızarmadığı bir küstahlıkla yalancı şahitlik yapmak ya da efendilerinin gözde birinin ayağını kaydırmak için planladığı cesaret gerektiren entrikalarda rol almak, göze girmek ve tercih edilmek için emin ve kesin bir yol. Eğitim, yetenek ve deha dediğimiz şeyler, burada pazarlanabilir zımbırtılar değil. Dışarıya karşı güleç ve uysal davranılırken fanatiklik gütmek, yalancı şahitlik, soğukkanlı acımasızlık ve hepsinden önemlisi kusursuz bir yalancılık ve düzenbazlık yeteneği, gözde bir Türk yaratmak için gerekli olan şeyler; başarı

için zaruri olan bu temel unsurlar, Doğulu karakterinin başlıca özellikleridir. Geçen akşam bir beyefendiyi, İstanbul'da gerçekten yalnızca iki dürtümlü insan olduğuna inandığını söylerken duydum, bunlar Serasker ya da Harbiye Nazırı Kihisli^a Paşa ve Halil Paşa^b imiş. Yine de Halil Paşa'nın uzun olmayan nazırlığı esnasında iki milyonluk bir servet edindiği söyleniyor.

Buradaki olayların içyüzünü gördükten sonra, paşa ve nazırların, özellikle de bulundukları mevkilere en düşük seviyeden ulaşmış olanların sürdürdükleri utanç verici hayatları anlamak pek de zor değil. Bir zamanlar ayakkabıcı olan bir adamın önce polis memuru, ardından da yalnızca bir rilerinin gözdesi olduğu için amiral yapıldığını düşün: İşte bu, en güçlü olduğu dönemlerde okuma yazma dahi bilmeyen merhum Pabuççu Ahmed'in^c içinde bulunduğu durumun bir özeti.

Yoksulluk, baskıcı bir rejim ve cahillik içerisinde, kendi zavallı mezheplerinin yakınında yaşayan zenginlerin onların gözü önünde her tür kötü örnek oluşlarını izleyerek yetişen bu insanlardan, ne beklenebilir? Fakir ve baskı altındayken en azından dürüstler, çünkü ne çalacak, ne zarar verecek güce sahip değiller, ama onları bu sefaletlerinden çıkarabilecek en küçük bir ayartmayla karşılaştıklarında, Türklerin lafın gelişi "iyi özellikler" olarak adlandırılan bütün bu olumsuz özellikleri buhar olup uçuveriyor. Onun varlığını fark eden bir kadı ya da paşa, belki de zavallı dul bir kadın yahut yetimlerin elinden onlara miras kalanları alabilmek için birkaç yalancı şahitlik talep ediyor ya da bir çiftçinin elinde avucunda kalan son şeyleri de çalması için birine ihtiyaç duyuyor. O zamana kadar (fakir olduğu için) "dürüst" kalan Türk de, yalancı şahitlik gibi olağan bir şey yaparak sefil yoksulluğundan kurtulabileceğini düşünür, ayrıca bunu yapmadığı takdirde Paşa'sının "onurlu" emirlerine itaat etmediği için işlemediği bir suçla karşı karşıya kalıp ölüm cezasıyla yargılanabilir. Ancak burada bir kez kayırmacılık ya da "itaatkâr mizacınız" sayesinde bir mevki sahibi olduktan sonra, Türklerin hayattaki tek emeli olan lükse uzanan yolda hızla ve kolaylıkla ilerlersiniz. Mesela Zaptiye Amiri astları için yüklü bir para alıyor. An-

a Kihisli... Paşa ya da Kıbrıslı... Paşa olabilir –ed.n.

b Kastedilen herhalde Abdülmecid'in seraskerlerinden Damat Halil Paşa'dır –ed.n.

c Kaptanıderya Rizeli Pabuççu Ahmed Paşa –ed.n.

çak onlara çok az, yalnızca hayallerini idame ettirebilecekleri kadar bir para veriyor, öyle ki zaptiyelerin her gün her hırsızdan şu kadar kuruş aldığı herkesçe biliniyor; dolayısıyla suçluları yakalamak aklarına gelen en son düşünce. Tabii istisnalar yok değil, ama buradaki hapishaneleri dolduran insanların başında ya tüm varlıkları ellerinden alınmış suçsuz insanlar, ya da şu veya bu paşanın gazabına uğrayan zavallılar yer alıyor.

Peki, “Bu ülkede adalet nasıl sağlanıyor?” diye soracaksınız. Sevgili Bay Hornby, Türkiye’yi iyi tanıyan, burada uzun yıllar yaşamış olan onurlu, dürüst kişilere sorduğum sorulara cevap olarak, burada basitçe adalet diye bir şey olmadığını söylersem, sizi hiçbir şekilde bu mutsuz ülkenin çektikleri konusunda abartılı bir fikre sevk etmiş olmam. Rüşvet ve yalancı şahitlik burada son derece yaygın. Paşaların içinde yaşadıkları lüks hayat, daha birkaç yıl öncesine kadar bir dilim kuru ekmek için didindikleri mezbeleliklerle büyük bir tezat oluşturan yazlık sarayları, işlemeli örtü ve değerli taşlarla donatılmış atlar, sayısız köle ve baldırı çıplak hizmetkâr, envai çeşit vergi ve yağmadan kazanılan paralarla idare ediliyor. Orta sınıftan insanlar neredeyse yok olmuş durumda. “Hükümet” altın yumurta yumurtlayan tavuğu öldürmeyi pekâlâ başarmış; çok yakında yağmalayacak bir şey kalmayacak. Burada yaşayan bir tüccarın anlattığına göre, yirmi yıl öncesine kadar insanların devamlı giydikleri birçok güzel, ev imalatı dokuma varmış, bunlar artık tamamen ortadan kalmış. Bir paşa kendi bölgesinde bir imalathanenin iyi kazanmaya başladığını öğrendiğinde, vergi ve soygunlarla talihsiz imalathane sahibini canından bezdirir ve zaten ağır vergiler altında ezilen adam, çok geçmeden ailesiyle birlikte oradan ayrılmak ya da yaşadığı yıkıntıdan aklıktan ölmek zorunda kalırmış. Yahut sahte bir suçla itham edilip hapiste falakaya çekilerek öldürülürken, paşa da onun ödeyemeyeceği bir para cezası kesip malına mülküne el koyarmış. Böylelikle ülkedeki kazançlı imalathanelerin çoğu yok olup gitmiş ve hükümet de dış güçlerle yaptığı anlaşmalar çerçevesinde ithal mallara uyguladığı vergileri artıramadığı için, ev imalathaneleri ve ürünlerine ağır vergiler yükleyerek, yerli teşebbüs ve endüstriye etkili bir nihai darbe vurmuş.

Başka, daha talihli ülkeler kendi mallarını çok daha ucuza yollatabiliyor, bu durumda buradaki insan kitlesi için gerçekten avantajlı olan pek az ticaret var. Aslında onların ve paşaların içinde bulundukları durum, ola-

ğanüstü güzellikteki mermer saraylar ve İrlanda'dakilerden bile beter olan mezbelelikler tarafından mükemmel bir şekilde sergileniyor. Bununla birlikte, insan ülkenin çalınacak bir şey kalmayacak ölçüde yağmalandığını görünce üzülemiyor bile; hem ne olursa olsun, fakir kesimin durumu bundan daha kötü olamaz.

Size burada erzak fiyatlarını her köyün kadısının ya da sulh hâkiminin belirlediğini söylemeyi unutmamalıyım. Kendisi maaş alıyor ve senelik gelirini öğrenince, bu parayla nasıl yaşadığını merak ediyorsunuz. Kasap, fırıncı vb. kişiler, et ve ekmek fiyatlarının olması gereken düzeyin üzerinde kalmasını sağlamak için, kadıya her hafta şu kadar kuruş ödüyorlar. Falakaya yatırılacak olan biri, affedilmek için maddi gücüne göre on, yirmi ya da otuz kuruşu seve seve veriyor; keza haksız yere suçlanan bir kişi de küçük bir hediyeyle, üstelik kılına bile dokunulmaksızın affedilmekten memnun kalıyor. Burada ceza alan birine rastlarsanız, kadısına yeterince para veremediğinden emin olabilirsiniz. Bütün bunlardan daha korkunç bir durum tasavvur edebilir misiniz?

Türklerin çoğu iyi ve vakur insanlar. Hatta bir satıcı söz konusu malın fiyatının iki katını da aşan bir para koparmaya çalıştığında, ona olan acıma duygunuz diğer tüm duyguların önüne geçer. Giderek artan baskı ve aç kalma korkusu, ne koparabilirse koparmaya çalışmasına sebep oluyor.

Kimi zaman işinde ona yardımcı dokunacak küçük bir meblağı bir kenara koyacak kadar talihli olabiliyor: Gel gelelim, bir maliye nazırı, yazlık bir köşk yaptırmak ya da Gürcü halayıklar ve atlar satın alabilmek üzere birkaç bin lira toplamak için kâğıt paranın ya da biriktirilen zavallı sikkelerin değerini tamamen değiştiriyor, böylece insanlar sık sık büyük paralar kaybediyorlar.

Hottentotlar^a ve Güney Denizi Adaları Halkları'na^b karşı besledikleri sempatileri tükenenler ve hayırseverlik duygularını en üst düzeyde tut-

^a Batılı yerleşimcilerin 1652'de Güney Afrika'nın iç kesiminde buldukları, sonunda sosyal organizasyonlarını, pastoral hayatlarını yok ettikleri, bir bölümü halen Güney Afrika ve Namibya'da yaşayan kabile; Güney Afrikalı beyazların aşağılayıcı anlamda kullandıkları Hottentot (Kekeme) yerine, artık söz konusu halkın kendine verdiği ad olan ve "insanoğlu insan" anlamına gelen Khoikhoi kullanılıyor -ed.n.

^b Avustralyalıların yarattığı Güney Denizi Adaları Halkları (South Sea Islanders) terimi, Batı Pasifik'te 180'in üstünde adadan gelen ve 1860'tan itibaren 40 yılı aşkın bir süre İngiliz sömürgesi Queensland'din (Avustralya) sekerkamışı çiftliklerinde çalıştırılmak üzere kısmen zorla ve sözleşmeli kölelik şeklinde devşirilen insanları ve onların soyundan gelenleri belirtmek için kullanılmaktadır -ed.n.

mak için Exeter Hall'a" ihtiyaç duyanlar –yardım etmek için yabancı bir ülke ve insanlar arayanlar– buraya gelseler iyi olur, çünkü burada yeterince dehşet ve zorluk mevcut.

Vahşilerin barbarlıkları dahi, hakikat ve özgürlüğün bu muhteşem mezarında hissedilen derin melankoliyle kıyaslandığında insanı hiç etkilemiyor; burada yaşayan insanların güzel kara gözlerinden keder ve üzüntüyle bakan ruhlarını görüyorsun; şu anki perişan durumlarında, sefalet ve didinme içinde geçen dürüst günlerinde nefret ettikleri ve küçümsedikleri kişiler kadar suçlu olmaktan başka bir umutları yok. Onları iyi tanıyan birçok kimse, ülkelerindeki çöküşün farkında olduklarına ve ellerinden gelse dünya milletleri arasında yükselmek istediklerine inanıyor. Heyhat! Böyle konuşan zavallı fakir emekçi, aynı zamanda bunun umutsuz olduğuna inanıyor ve kendi baştan çıkma sırası geldiğinde aynı rezillikleri yapıyor ya da hayatı, başladığı sefalet içinde son buluyor. Yurdumuzda iyi eğilimleri olan bir fırıncı ya da marangozun, kendisine büyük bir servet getirebilecek ve kendi üstlerince olağan bir şeymiş gibi her gün işlenen bir suça karşı koyduğunu düşünün. Devlet dairelerinde rüşveti reddedebilen ya da hemen yanlarındaki sarayda bir başkasının aldığını almayacak birini düşünün. Yoksulluk zamanlarında neler çektiğini hatırlar ve hazır yıldızı parlamışken –politik anlamda burada bunun da devam edeceğinin garantisi yok– elinin erdiği her şeyi almak ister.

Paşalardan bazılarının geçmişi elbette eskilere gidiyor, birçoğu atalarının derebeyleri olduğunu iddia ediyor, ama genel olarak bunlar günün adamları ve size söylediğim gibi buralara en alt tabakadan yükselmişler. Medeni dünyanın, Çar Nikola tarafından o kadar iyi tasvir edilen bu talih-siz komşusunun durumunu öğrenmesinin zamanı geldi.

Geçen gün bir beyefendinin şöyle dediğini duydum: "İngiliz Hükümeti (şüphesiz çok şey bildiği halde) bu ülke ve nazırlıklarının yüz kızartıcı durumundan ya da Türklerle herhangi bir iş yaparken karşılaşılan olağanüstü zorluklarından bihaber."⁶ Gerçek şu ki İngiliz ve Fransız kıbarlığı bir Türk nazırına açık açık şöyle söylenmesine izin vermiyor: "Hi-

a (İng.) Exeter Hall: 1829-31 arasında Londra'da inşa edilen, dini ve hayırsever amaçlı kullanılan üç bin kişilik toplantı salonu –ed.n.

lekârlık yaptığınızın farkındayız.” Türklerse bu inceliği fark edemeyip ya düzenbazlıklarını görmediğinizi sanıyorlar, ya da onları kendi yöntemleriyle inceltmeye çalışıyorlar.

Köşkümüz Ortaköy tepesinin ortalarında, vadideki sefil köye bakıyor ve Boğaz’ın kıyısındaki ısıtılı sarayları az da olsa görebiliyoruz. Bu sabah yağmurdan sonra güneş açtı, o ne manzaraydı! Bir yabancı olmama rağmen, benden önce çoğu kişinin yaptığı gibi, hayal dahi edilemeyecek kadar güzel olan o latif tepe ve vadilere bakmaktan kendimi alamadım –insanların bütün kötülüklerine rağmen, hâlâ ne kadar güzel! Kesilmiş ağaçlar, asla yeniden dikilmeyecek olan; köklenmiş üzüm bağları, yamaçları yeniden donatamayacak olan; hiç işlenmemiş binlerce hektar arazi, rüzgârda salınan mısırların olması gereken. Ölülere gösterilen, batıl inançlardan kaynaklanan hürmetle yalnızca servi ağaçları dikiliyor, bunlar da kümeleşerek Boğaz’ın her iki yanındaki tekdüze görünümü kırıyor. Servi bahçeleri soyulamaz, ama çok yakında meyve ağaçları ve bahçeleri soyulacaktır! Burada Byron’un muhteşem ve etkili ifade edilmiş olan şiiri *hakikat*’in ta kendisi:

Kanunsuz elde edilen hazinesi çok geçmeden yerine konulacak
Nereden geldi? diye sorulacaktır. Seyreyle viran yerleri
Ve sor sefil köylüye
Güneşten kavrulan kaşına değip değmediğini hasadının?

Tek bir şey beni çok şaşırtıyor, o da Türkiye’yle ilgili tüm kitapların çoğunu istila eden abartı. Bu kitapları okusanız, Türklerin işsiz, ama mutlu; fakir, ama hoşnut olduklarını sanırsınız. Oysa gerçek durum ne kadar da farklı! Size bir zamanlar bahsettiğim Amiral Slade’in⁶ ki-

6 Lord Stratford de Redcliffe, Türk meseleleriyle ilgiliengin bilgisi ona salt diplomasiyle yapılabilecek olan her şeyin yapılmış olduğunu gösterince Britanya Hükümeti’ne istifa dilekçesini sunmuş.

a 1828-29 ve 1830-31 yıllarında Türkiye’ye yaptığı gezilerden sonra 1849 yılında resmen Osmanlı hizmetine girmiş olan İngiliz bahriye subayı Koramiral Sir Adolphus Slade (1804-87), tersane ve donanma işlerinin düzene konulmasında iyi çalışmalar yapmış ve “Müşavir Paşa” diye tanınmıştır. Kırım Savaşı esnasında Osmanlı donanmasının başına getirilen Slade’in, *Record of Travels in Turkey, Greece, etc. and of a Cruise in the Black Sea with the Captain Pasha in the Years 1828, 1829, 1830, 1831* (Philadelphia, 2 cilt, 1833) adlı bir kitabı bulunmaktadır (Sir Adolphus Slade’in (Müşavir Paşa) Türkiye Seyahatnamesi ve Türk Donanması ile Yaptığı “Karadeniz” Seferi, İngilizceden çeviren: Ali Rıza Seyfioğlu. [Ankara] Genelkurmay Başkanlığı IX. Şube, 1945) –ed.n.

tabının da, gerçekleri çarpıtı, ama kulağa hoş gelen bazı kitaplar kadar tanınmış olmasını dilerdim. Şu anda tek umudu, kendisi bunun bilincinde olmasa da, daha talihli milletlerin deha, sabır ve hayırseverliklerinin onun için sarf edilmesi olan bir halkın içinde bulunduğu sosyal ve politik durumun, medeni dünyaya bu kadar çarpıtılarak aktarılması bana büyük bir gühahmış gibi geliyor.

Geçen gün, söylentiye göre Godfrey de Bouillon'un bir zamanlar ordugâh kurduğu çınar ağaçlarının altında dururken, şu anda kabul gören Hıristiyan devletlerinin kararlı tutumlar sergileyip iyi birer örnek oluşturarak, burada eski zamanlarda imansızlara karşı mızrak ve kargılarla gerçekleştirenlerden daha soylu bir Haçlı Seferi'ni gerçekleştirebileceklerini düşündüm. Ancak şu ana kadar görebildiğim kadarıyla İngiliz ve Fransızlar böylesi bir ruh hali içinde değiller. Türklerin tuhafılık ve sefillikleriyle bir kez eğlendikten sonra ya onları kendi hallerine bırakıyor ya da haince ve kişiliksiz bir hafifmeşreplikle, şarap içmeleri ya da İngilizlere özgü budalaca davranışlarda bulunmaları için kandırıyorlar, bu da iyi yüreklilik ve ahlak anlayışımız hakkında onlara pek yüce bir fikir vermiyor.

ON DOKUZUNCU MEKTUP

*Rum açsımız – Kalliope'nin umutsuzluğu – Mutfakta reform Kış yık
laşıyor – Padişah'ın cami ziyareti – Bir Malta köpeği*

ORTAKÖY, 30 ARALIK 1855

Sevgili Anneciğim,

Rum açsımız Üsküdar'dan geldi ve uzayan açlık dönemimizden sonra kendimizi hasat zamanındaki fareler gibi hissediyoruz. Aşçı geldiğinde ben bahçede meşguldüm. Tıpkı bizim eski “Sürgündeki İsa” tablosundaki gibi kasketini kibirli bir gösterişle çıkarmasını, benim bilinçli olarak hissettiğim aşırı tatminkâr ifadeden çok daha vakur bulduğumu, kendi kendime alçakgönüllülükle itiraf ettim. Çok uzun boylu ve çok solgun biri; uzun, siyah bir bıyığı ve kalın, çıkık kaşları var. Açlık çekmiş ve insanlardan nefret eder görünüyor, besbelli sessiz ve alaycı biri ve Kalliope'nin kalbi kırık. Burada öyle çok sıkılmıştı ki, bir de tam İstanbul'un ya da en azından Pera'nın (İzmirli Rum erkekler orayı flört ve şenlik cenneti olarak görüyorlar) göbeğinde olmadığımız için ve İzmirli hanımefendiler gibi giyinip camdan dışarı bakmayan, notlarla çiçek buketlerinin gelip gitmediği –hayır, bir tane dahi yok– ve gün boyu ya kitap okuyup yazı yazan ya da bahçede yürüyüş yapan bir hanımı olduğundan, açsının gelmesini dört gözle ve büyük sevinçle bekliyordu. Ama gele gele evli, nefret dolu ve aksi, uzun ve ince kollarına kısa gelen bir İngiliz ceketi giymiş ve üstünde renkli bir işlemesi, bir kuşağı dahi olmayan biri geldi; zavallı Rum hizmetçinin kötü talihi daha kötü olamazdı. Üstelik bir de Karnaval zamanı, Pera sokakları gürültülü bir şekilde çevreyi gezen şen bir kalabalıkla dolu, Kalliope'nin çektikleri ve tristezza'sı^a neredeyse dayanabileceğinden daha fazla. Bu son darbenin üzerine derin derin göğüs geçiriyor ve kahvemi verdikten sonra iri, siyah gözlerini cart sarı bir mendille siliyor. “Vassilis” onunla arasına kibirli bir şekilde mesafe koyuyor ve kendisine mutfağın yolunu gös-

a (It.) *Keder* –ed.n.

termesini istedikten sonra firmeni kadını küçümseyen ağır sözlerle mutfaktan kovalıyor ve işinde usta olduğunu belli eden birinin havasıyla kuzinelerdeki kömürleri ayarlamaya girişiyor, ama bir aşçı olarak görmeye alışkın olduğumuz evcil varlıktan ziyade, bir komplocu ya da zor durumdaki bir eşkıya gibi görünüyor. Onun gelişi buradaki ev hayatımızda gerçekten büyük bir olay oldu. “Efendi”sine son derece şık bir akşam yemeği hazırlayacağını söyleyip hayran kalınacak derecede sözünde de durdu; tek sorun, isteksiz ve meyus bir şekilde hizmet eden Kalliopi’nin iç çekişleri ve ağlamaklı bakışları oldu. Ama, özellikle yalnızken, bu durum beni cidden çok sinirlendiriyor ve dün ona ya İzmir’e geri dönmesi ya da burada başka bir iş aramasını rica ettim, çünkü onun moralini düzelterip neşeli olmasını sağlamakla görevini üstlenemeyeceğim. Kış yaklaştıkça, Kalliopi’nin deyimiyle hava daha da sıkıcı bir hal alıyor, Boğaz giderek azgınlaştı ve sokaklar çok pis. Bu sabah kahvaltıya oturduğumuzda Anadolu tarafındaki uzak bir dağ kardan parlıyordu; güneş ışınlarının üzerindeki etkisi çok güzeldi, ben de orada olmayı ve önümde uzun ve özgürce bir yürüyüş yapacak kadar zamanımın bulunmasını diledim.

Bugün cuma ve Padişah’ın öğle namazına gidişini görmek için camiye gittim. Padişah Çırağan’daki sarayından geldi; o güzel altın yaldızlı kayıkları Boğaz’da ilerlerken İngiliz, Fransız ve Türk savaş gemileri onu top atışlarıyla selamladı. Muhafızlar camiye kuşatıldılar ve camiye giden dar sokakta sıralandılar. Çırağan’dan uygun adımda gelirlerken, bandoları Avrupa marşlarıyla birlikte, daha ziyade boru ve trampetlerin hâkim olduğu vahşi ve barbarca Türk marşları çaldı. Camiyi çevreleyen beyaz terasta durdum, ama muhafızlarla paşalardan oluşan kalabalık, ayrıca parlak kırmızı renkte bir şemsiyenin altına iyice gizlenmiş olan Padişah’ı iyi görebilme engel oldu. Mavi suların üzerinde kayarak ilerleyen ya da pitoresk mürettebatıyla birlikte caminin beyaz merdivenlerinin yanında palamar bağlamış olan muhteşem altın yaldızlı ve oymalı kayıklarını seyrederek kendimi avuttum. Adamlardan bazıları son derece güzel bir şekilde ayakta dururken, bazıları da sıralarına yaslanmıştı. Doğu hayatına ait çok çarpıcı ve güzel bir resimdi. Bazılarında altın yaldızlı ve kadife astarlı tenteler olan altı yedi kayak vardı; birkaçının pruvasında, neredeyse görünmez altın yaldızlı

gövdenin üzerinde kanat çırpıp beyaz bir güvercin heykeli duruyor ve bunlar bir alçalıp bir yükselen dalgalarla birlikte cazip bir etki yaratıyordu. Padişah yaklaşık bir saat kadar camide kaldı, berbat görünüşlü askerleri civarda nöbet tutarlarken, birkaç paşa ve devlet memurları terasta tembel tembel dolanıp dedikodu yapıyorlardı. Gözlerim kırmızı ipek şemsiyeyi arıyordu, ama yine hayal kırıklığına uğradım, çünkü boru ve trampetler Padişah'ın ibadetinin bittiğini bildirdiğinde, saltanat kayıkları caminin ana girişine yaklaşmak yerine saraya doğru dönmüştü; Padişah'ın maiyetini azledip yanında iki ya da üç hizmetkârla gizli bir kapıdan sessizce çıktığını ve Mehmed Ali'nin eşi olan çok sevdiği kız kardeşini ziyaret etmek üzere Arnavutköy'e gittiğini söylediler. Böylece hizmetçimle birlikte, saraya dönmek üzere toplanan kalabalık bir asker topluluğunun ve alışılmış köylü, kalyıkçı ve balıkçı, dilenci, şerbet satıcısı ve sokak köpeklerinden oluşan gürültülü kalabalığı arasında geçerek eve doğru yürümeye başladık.

Bahçede köyden bir Ermeni'yi beni beklerken buldum. Satmak istediği çok güzel bir Malta köpeği yavrusu vardı ve dostumuz Andon tarafından tercüme edilen sıkı bir pazarlık sonrasında seksen kuruşa benim oldu. Çok neşeli, minik bir yaratık ve adını Fuad koydum. Edith onun canlılık ve neşesinden, kar beyazı tüylerinden ve parlak siyah gözlerinden çok hoşlanacak. Ermeni komşum zavallı dul Almira, bir dostu ve yaktığı bir sigarayla kapısının eşikinde kendini avutuyordu. Köpeğin beni bu kadar neşelendirmiş olması hoşuna gitmiş görünüyordu, içeri girip çok geçmeden mavi boncuklu küçük bir gerdanlıkla geri geldi ve köpeğin boynuna taktıktan sonra "kem gözlere" karşı onu taşımasına izin vermem için yalvardı, çünkü Andon'un o *Doğulu* İtalyancasıyla içtenlikle yazdığına göre, köpeğimi kaybetmenin acısını yaşamamı istemezmiş. Artık bir köpeğim de olunca küçük köşk bir ev hissi vermeye başladı; akşam yemeğinden önceki kısa süren alacakaranlıkta, küçük köpeğim benimle birlikte sobamızın açık kapısının önünde oturuyor. Sobanın üzerine su dolu bir kap koymak yerine küçük bir çaydanlık koydum ve ondan yükselen sesler benim için dünyanın en tatlı müziği; iyice ısınma çabası içinde önce bir ayağımı, ardından diğerini ateşe tutarken, inatçı bir çılgınlıkla İngiliz şöminelerinin başında olduğuma dair bir rüya görmekte ısrar ediyorum.

YİRMİNCİ MEKTUP

İstanbul'da Noel günü– Boğaz'ın güzelliği – Gemi kalabalığı – Misseri Otel – Kırım'dan haberler – Rum Noel'i – Büyükelçilikte Noel yemeği – Bayan Nightingale – Noel oyunları

ORTAKÖY, 5 OCAK 1856

Sevgili Julia,

Uzun ve hoş son mektubun için çok teşekkürler. Evden gelen haberlerin bizi ne kadar keyiflendirdiğini ve bu sürgün hayatında bizi ne kadar rahatlatıldığını anlamam gerçekten imkânsız. Bayan Austin'in de söylediği gibi, çok küçük bir yere çok fazla şey sıkıştırma yeteneğine sahipsin. Sevgili Reginald'ın iyi olduğu haberlerine çok sevindim ve onun be-beklik günlerini göremeyeceğim için de çok üzülüyorum. Herkes onun çok sevimli bir çocuk olduğunu anlatıyor! Biz döndüğümüzde yürümeye baş-lar herhalde.

Marmara Denizi'nde geri dönen gemilere sık sık büyük bir özlemle bakıyor ve memlekete doğru yelken açabileceğimiz o günü özlüyorum. Bazen beni Edith ve hepinizden ayıran mesafeyi düşündüğümde çok üzü-lüyorum; sonra cesaretimi toplayarak yeniden neşeli, memnun ve şükran dolu hissetmeye çalışıyorum. Bugün bir posta [gemisi] geliyor ve yarın sa-bah elime mektuplar *ulaşabilir*. Noel ateşinin yanında sık sık bizi düşün-eceğinden eminim. Burada hava son derece berrak ve güzel, son on gündür güneyden esen hafif bir rüzgâr ve devamlı güneş var, doğrusu Noel zama-nında böyle bir havayla karşılaşmak anlaşılması zor bir durum.

Noel günü Pera'ya gittik, Lord ve Leydi Stratford yalnızlığımıza acı-yıp bizi yemeğe çağırmışlardı. Ortaköy'deki küçük iskeleden kayığımıza bi-nerken Boğaz'ın o anki halini, Padişah'ın beyaz mermerden camiini sabah güneşinde parlarken görebilmeni isterdim. Çok sayıda Rum ve Türk, sar-sak iskele tahtalarının üzerinde güneşin tadını çıkarıyor, canlı renklere bo-yalı kayıklarına parlak balık yığınlarıyla dolu gümüşü ağlarını çeken sarıklı balıkçıları izliyorlardı; Boğaz'da her çeşit yüzgeçli canlı kaymıyor. Bu hari-

ka denizin üzerindeyken, Türk köy ve kasabalarındaki tüm sefalet ve tela ketleri unutuveriyor ve kayığın dalgaların arasında ok gibi ilerlerken saray ları, bahçeleri ve uzaktaki dağları seyre dalıyor, buranın dünyanın en güzel yeri olduğunu düşünmekten başka bir şey yapamıyorsun.

Hristiyanları bu kadar açıkça ortalıkta görmeye alışık olmadığımızdan, Noel günü Boğaz bize özellikle güzel geldi. Sayılamayacak kadar çok Avrupa gemisi, pırl pırl güneşin altında dalgalanan bayrak ve flandralarla şen şakrak donatılmıştı. Denizden bulut gibi yükselen Prens Adaları'nın ve rüyamsı bir uzaklıkta ışıldayan kar ve buzla kaplı Anadolu dağlarının Marmara Denizi'nde yarattığı etkiyi hayal edebilirsin. Kayıkta baharın sıcaklığını hissetmek ve bulutların da üzerinde parlayan kar kümelerini seyretmek çok harikaydı.

Denizin üzerindeyken burası o kadar güzel ki bakarken gerçek olduğuna inanamıyorsun. "Güzel İstanbul"un ve Marmara Denizi'nde bir kayanın üzerine inşa edilmiş olan Kız Kulesi'nin yanından kayığımızla her geçişimizde bunu hissediyorum; bu büyük savaşa katılmak üzere İngiltere ve Fransa'dan gelen heybetli savaş gemilerini burada görürsün hep.

İstanbul'a daha da yaklaşıldığında Pera ve Tophane tam anlamıyla bir gemi direği ormanı gibi görünüyor ve yüzlerce kayıkla Malta teknesi, Boğaz'ın her iki yakasında da demirlemiş olan bu devasa deniz canavarlarının önünden vızır vızır gidip geldiği için duyulanlardan daha fazla kaza olmaması gerçekten hayret verici. Noel sabahı çeşitli İngiliz ve Fransız savaş gemileri, yapacakları eğlenceyi keyifli bir hale getirmek için kayıklardan o meşhur nefis yiyecekleri yüklüyor; portakal, kurutulmuş meyve, üzüm ve ismi Legion [Lejyon] olan Türk şekerlemelerinden alıyordu. "Queen" in [Kraliçe] yakınından geçtik, bu gemiden her seferinde Padişah'a öyle candan bir selam atışı yapılıyor ki, Hünkâr'ın altın yaldızlı kaynakları denizde kayarak gidecekleri yerde adeta havada uçuyorlar. İngiliz askerleriyle bahriyelileri, yaşmaklı kadın kalabalığının arasında bonesinden tanıdıkları bir yurttaşlarının geçtiğini gördüklerinde, çoğu zaman muazzam bir vaveylayla selamlıyorlar. Kırım'dan İngiltere'ye doğru ağır ağır ilerleyen bir geminin mürettebatı, keplerini sallayıp candan bir şekilde vedalaşarak bana birinci sınıf bir selam çaktılar. Bu korkunç savaşta çektikleri o kadar acıdan sonra, ben de bu zaval-

lı askerlerle birlikte çok sıvındım; Noel gününde bu iyi ve neşeli toplulukla birlikte evime doğru gidiyor olmak için neler vermezdim.

Zaman zaman bir gemiden ya da yanımdan geçen birinden İngilizce duymak çok hoş bir duygu. Bizim gibi bir Türk köyünde olmakla, savaş başladığından beri İngiliz subaylarıyla dolup taşan Pera'daki Misseri Otelinde olmak arasında çok büyük fark var. Oradayken insan kendini yabancı bir ülkede hissetmiyor. Bayan Misseri çiçekleri aşırı derecede seviyor, terasında ve merdivenin üzerindeki derin pencere boşluklarında daima çok güzel çiçekler oluyor: Sıcak ve tozlu sokaklardan gelindiğinde çok hoş ve canlandırıcı görünüyorlar. Bayan Misseri'nin tüm portakal ve limon ağaçları Noel gününde selamlığı süslüyordu; köylüler, ona burada çok bulunan mersin dallarından getirmişlerdi ("Servi ve mersin ülkesini biliyor musun?")^a ve etrafta bir hayli şenlikli bir hava vardı, ama İngiltere'de herkesin uzaktan çok sevdiği, ancak yakınındayken söylenmeye başladığı çobanpüskülü yoktu ve bu da İngiltere'de olmadığımızı başka her şeyden çok gösteriyordu.

Misseri'de kendimi artık evimdeymiş gibi hissediyorum ve orada kalan çeşitli kişilerle arkadaş oldum. Başlıca şikâyetim uğraşacak bir şey bulmak ve orada kaldığımızda Bayan Misseri'nin çiçeklerini düzenleyip sulamama izin vermesi hoşuma gidiyor. Zavallı subaylar, kapıda durmaktan ve dar sokaktan akarcasına geçen envai çeşit insana zaman zaman karışan eşek katarlarını ve heybetle ilerleyen develeri seyretmekten başka yapacak bir işleri olmadığından, çok "sıkılıyorlar." Birçoğu savaş başladığından beri evlerinden uzakta ve elbette şu anda aileleriyle dostlarını görmeyi özellikle her şeyden çok istiyorlar. Onlara mutlu Noeller dilemek pek bir işe yaramıyor; eğer savaş bitmiş olursa, bir sonraki Noel'in çok daha iyi geçmesini dilemekten başka bir şey gelmez elden. Sivastopol'dan önce ordugâhtaki cefa ve tehlikeler, ayrıca hastalık, *ennui*^b ve zaman zaman buradaki nazik müttefiklerinin ihanetleri dahil, her şeye gerçekten son derece neşeli bir şekilde katlanıyorlar. Genç bir subay, bu sabah bana içinde İngiltere'deki kız kardeşlerinin yaptığını söylediği erik pudingi olan bir te-

a Birleşik Amerikalı şair ve gezi kitapları yazarı Bayard Taylor'ın (1825-78) *A Winter in Athens Half a Century Ago* adlı gezi yazısından (1840'lar) -ed.n.

b (Fr.) *Can sıkıntısı* -ed.n.

neke kutuyu coşkuyla gösterdi. İstanbul'da kalma süresi bitip de Kırım'a gidene kadar onu saklayacakmış. Söylediğine göre yüzlerce pudınğ ırlını ve geçen sene de aynısı olmuş; birçok subay, ta ki Sivastopol alınincaya kadar bunları dilim dilim kızartıp "caka" satıyormuş. Gel gelelim, Kırım karıncaları ağızlarının tadını biliyor ve savaş rüzgârlarının çorak sahillere attıklarından bir aslan payı koparmak için her tür beceriye başvurma konusunda kararlı görünüyormuş. Cesur bir delikanlı ve büyük bir dostumuz olan Teğmen C..... bu karıncalara karşı başlattığı savaşı anlatarak beni çok eğlendirdi. Hatta onu Rus mermileriyle toplarından daha çok rahat-sız ettikleri kesin, çünkü anlattığına göre, ne kadar aç olursa olsun, ağız-na dopdolu bir lokma almaya çekiniyormuş. Annesinin gönderdiği çöm-lek içindeki et, marmelat ve diğer yiyecekleri çadırının içine dikkatle sak-lamış. Siperden döner dönmez yakın bir arkadaşıyla birlikte erzaklarını kontrol etmeye gitmiş. Ne kadar iyi bir şekilde saklamış olursa olsun, düş-manı her seferinde kendisine ziyafet çekerken buluyormuş. Sonunda çok büyük bir meblağ ödeyerek büyük bir çömlek alıp yarısı suyla dolu bir le-ğenin içine koymuşlar, burası çok geçmeden ordugâhın en elverişli kileri haline gelmiş ve karıncalar tam bir yenilgiye uğratılmış. Şu an Kırım'da her yer karla kaplı olmasına rağmen, mükemmel erzak, bol miktarda kı-yafet ve çok sağlam ahşap kulübeleri var. Ruslar hâlâ kuzeyden top atışı-na devam ediyor. Geçen gün Sivastopol'dan henüz dönmüş bir gezginle karşılaştım. Söylediğine göre "rahat rahat" yürümenin imkânı yokmuş, çünkü sık sık top atışı yapıyormuş. Bir gün bir arkadaşıyla birlikte, ma-ceracı bir İngiliz'in terk edilmiş evlerden birinde açtığı küçük bara uğra-yıp bir şişe bira içmek istemişler. Tam hesabı öderlerken, bir mermi za-ten kırık dökük olan cama isabet etmiş, çerçeveden artakalanı parampar-ça etmiş, sarsak masayı parçalara ayırmış ve bütün camları kırmış. Bu olay oranın sahibini öylesine korkutmuş ki ilk korkusu geçtikten sonra, yaşlı gözlerle burayı terk etmesi "gerek"tiğini, böyle durmadan "topun ağızında yaşama"nın çok zor olduğunu söylemiş.

Bay Evelyn'e Kırım'da Noel'i nasıl geçirdiklerini anlatmasını iste-dim, cevabı bana ulaştığında sana da iletirim, çünkü ilginç olacağı kesin. Boğaz'daki gemilerde dalgalandan renkli bayraklarla flandraları artık göre-

mediğimiz anda, Pera'da İngilizlere bir tatil olduğunu hatırlatacak hiçbir alamet yoktu. Elbette etrafta yine her zamanki şamatacı Rum kalabalığı ve her milletten oluşan o garip karışım vardı; Fransız ve İngiliz askerleri melankolik bir eğlenme çabasıyla ortalıkta dolanıyorlardı.

Rumların Noel'i bu yıl bizimkinin on ikinci gecesine rastlıyor. Bayan Misseri bize çok güzel manzaralı bir oda verdi ve sabah boyunca birçok ziyaretçimiz oldu. Otel o kadar sıcak ve tıksık tıksık ki herkes şu ya da bu ölüde hasta ya da bunalımda görünüyordu; tabii birçoğu da sıra hasreti çekiyordu. Pera'dan Ortaköy'e her dönüşümüzde temiz havaya çıktığımız için seviniyoruz; şehrin gürültü ve pisliği çok fazla, hareketsizlikle insanın sağlık ve maneviyatı için çok yıpratıcı. Ama çamur, telaşlı kalabalık ve ölü fareleri kafaya takmanın bir faydası yok, bunun için Kırım'dan henüz dönmüş olan ve aynı cesur ve neşeli ruh halini koruyan Leydi Poulett, Albay Keppel ve ben heybetli servi ağaçları ve sayısız sarıklı mezar taşı gruplarının arasında bir yürüyüş yapmak üzere Büyük Mezarlık'a^a gittik. Albay Keppel bir hücumbot filosunun komutanlığına yeni atandı ve onu tanıyan herkes "doğru adamın doğru yere getirildiği"ni söylüyor. Eve dönerken Sinyor Preziosa'ya^b uğradık ve onun burası, pazardaki kalabalık gruplar ve eski çeşmeleri resmettiği çalışmalarına hayranlıkla baktık. Albay Keppel kamarasını süslemesi için iki tane yaşmaklı kadın resmi aldı, ben de vahşi görünümlü bir derviş resmini çok beğendim.

Ama artık sana büyükelçilikteki Noel yemeğini anlatmalıyım, çünkü burada her şey dünyanın başka herhangi bir yerinden o kadar farklı ki! Rum hizmetçim kaçıp gitti, bu sebeple Leydi Poulett nazik bir şekilde kendi İngiliz hizmetçisinin beni giydirmesine izin veriyor, Ortaköy gibi vahşi yerlerden gelen benim gibi birisi için bu son derece rahatlatıcı. Birlikte alt kata iniyoruz. Holde gülünç boyalı ve altın yaldızlı iki tahtirevan ve her birinin Türk taşıyıcıları duruyor. Bayan Misseri "giyinmemizi" görmek için odasından çıkıyor ve kendisi de çiçekleri çok sevdiğinden, Leydi Poulett ve

a Taksim'den Gümüşsuyu ve Fındıklı'ya kadar uzanan mezarlık (Frenkçe adı *Grand Champs des Morts*) –ed.n.

b Türkiye, Balkanlar ve Romanya'da çalışıp uzun süre İstanbul'da yaşamış olan, suluboyaları ve kromolitografi albümleriyle tanınan Maltalı ressam Kont Amedeo (ya da Amadeo) Preziosi (1816-82) –ed.n.

bana mersin dallarıyla güllerden oluşan bir buket hazırlatmış, görünenlerin çarpılması için tek eksiğin bunlar olduğunu ilan ediyor. Keza saraydaki akşam yemeği için giyinip göğüslerine de Kırım nişanlarını takmış olan cen-tilmenler (bizi fazla kıskanmayın genç bayanlar –yüzlerce erkek yurttaşı-mız arasında tek cinsilatif biziz) pelerinlerimizi giydirmek üzere yaklaşıyorlar. Tahtirevanlarımıza biniyoruz ve bizi taşıyanların güçlü kollarında havalanıverince kendimizi ispinozlar kadar hafif hissediyoruz. Her birinde iki ya da üç mum olan fenerler taşıyan üç Türk bize eşlik ediyor. Geceleyn otelin dışına çıktığında tedirgin olmaya başlıyorsun. Büyükelçiliğe giden grup dışında sokaklar neredeyse terk edilmiş gibi. Türk taşıyıcılar büyük, oynak “kaldırım” taşlarının ve sağda soldaki pislik öbeklerinin üzerinden atlayarak ilerlerlerken, sadece sokak lambalarının düzensiz ışığıyla aydınlanan ve pitoresk bir düzensizlik içinde sıralanmış evlerin kapıları sıkıca kapanmış durumda. Zaman zaman bol bir cüppeye sarınmış kara bir gölge yanımızdan hızla geçiyor ve ölümün her karanlık yerde pusuya yattığını hissediyorsun, biz İngilizler için çok tuhaf bir duygu bu. Edmund birkaç subayla birlikte tahtirevanının yanında ilerliyor. Sokak köpekleri karanlık sokak köşelerindeki yuvalarından bizi şüpheli bir şekilde süzüyor.⁷ Bazıları gece pusu kurmuş sırtlanları andırıyor. Türk askerlerinden oluşan muhafızlar, saraya^a uzanan dar sokakta nöbet tutuyorlardı ve karışık gruplar, gelenleri görmek için giriş kapısının yanında toplanmıştı. Rumlar, Türkler ve merasim üniformalı atlı subaylar meşale ışığında çok güzel duruyorlar –bir Londra akşam yemeği partisinin siyah takım elbiseleri ve at arabala-rından kesinlikle çok farklı bir görüntü.

Saray çok güzel görünüyordu –geniş, beyaz taştan koridorlar halılarla kaplanmıştı ve etrafta bir *mükemmelliyet* havası vardı. Üzerlerinde hem çiçek, hem meyve olan portakal ve limon ağaçları; parlak, ıslık ıslık mersin ağaçları ve muhteşem, ıskarlat rengi bir kaktüs cazip bir etki yaratıyordu. Küçük ve kav-

7 Pera'daki sokaklar artık gazla aydınlatılıyor ve her bakımdan çok daha düzelmiş durumda.

a Galatasaray'daki İngiliz Büyükelçiliği ya da Sarayı (bugünkü konsolosluk) binası kastediliyor; 1807'de ahşap inşa edilen ilk büyükelçilik binası 1831'de çıkan bir yangında kül olunca, İngiliz hükümeti o devre göre modern bir bina yaptırmaya karar verdi ve 2004'te bombalara hedef olan bugünkü bina, zamanın önde gelen mimarlarından Sir Charles Barry tarafından inşa edildi –ed.n.

ruk olan Türk çobanpırlık(lı) dallarından da vardı, ama o çok sevilen kıpırmızı meyvelerden bir tane dahi yoktu. Kırım'daki yaşlı meşe ağaçlarından birçoğunun üzerinde ökseotu var, ama burada henüz bir tane bile görmedim. Büyükelçilikteki hanımlar çiçek ve funda düzenlemesi konusunda çok zevkliler ve küçük, yabani köşküümüzden sonra buradaki oturma odanın gözüme öyle güzel göründü ki kendimi bir anda Belgravia'da^a portakal ve mersinlerle bezeli alçak bir divana oturtulmuş bir Eskimo gibi hissediyorum. Bir şömineye, şu anda yaptığım gibi, bu kadar ilgi dolu bakışlarla bakabileceğimi hiç düşünmezdim, aylardır bir şömine görmedim tabii.

Oraya vardığımızda Leydi Stratford oturma odasında değildi. General^b ve Bayan Mansfield'i, Leydi Frederick Fitzroy, Sir Houston Stewart^c ve birkaç subayı bir arada bulduk. Büyükelçi herkese içtenlikle mutlu Noeller diledi. Kendisi her seferinde Edie'yle ilgili son haberleri sorarak kalbimi kazanıyor ve zamanı olduğunda, edebiyat da dahil olmak üzere her konuda çok keyifli bir şekilde sohbet *edebiliyor*, ne var ki bunun için pek vakti yok. Tıpkı zavallı, kalbi kırık Lord Raglan^d gibi, Kars'tan^e dolayı kendisine yapılan saldırı onu derinden yaralamış. Ortaköy, Ortaköy'ün antik adı,^f şu anda

a Londra'nın gözde ve seçkin semtlerinden biri –ed.n.

b William Rose Mansfield (1819-76) Haziran 1855'te tuğgeneral rütbesiyle İstanbul'daki İngiliz büyükelçisi Stratford de Redcliffe'in resmi danışmanı olarak görevlendirildi ve büyükelçinin maiyetinde Kırım'da bulundu –ed.n.

c İngiliz Kraliyet Deniz Kuvvetleri subayı Amiral Sir Houston Stewart (1791-1875) –ed.n.

d Feldmareşal FitzRoy Somerset, Birinci Baron Raglan (1788-1855) 1854'te Kırım'daki İngiliz kuvvetlerinin komutanlığına getirildi. Raglan ve kurmay heyeti, İngiliz basınıyla hükümeti tarafından Sivas-topol Kuşatması'ndan önceki kış esnasında İngiliz askerlerinin beslenme ve kıyafetleri açısından tedbirsiz davranmakla suçlandı. Raglan savaş alanındaki yanlış kararlarıyla birçok İngiliz askerinin telef olmasına ve tarihe Hafif Süvari Alayı'nın Hücumu olarak geçen o meşum çatışmada büyük kayıplara yol açtı. 1855'te Kırım'da kalbi kırık bir halde dizanteriden öldü –ed.n.

e Kars Kuşatması Kırım Savaşı'nın son önemli harekâtıydı ve Kırım cephesindeki Müttefik baskısını hafifletmek isteyen Ruslar tarafından başlatıldı. Kars, Haziran 1855'te 40.000 kişilik bir Rus kuvveti tarafından kuşatıldı. İngiliz generali Williams'ın komutasındaki 30.000 kişilik Türk garnizonu az sayıda İngiliz subay ve askeri tarafından da destekleniyordu. Kars'a yardım amacıyla Eylül başında 45.000 kişilik bir kuvvetle Sivastopol'dan Batum'a gelen Ömer Paşa, Mingrelia ve Sohum'da Ruslarla bitmek bilmeyen çatışmalara girerek gecikti ve Ekim'deki kar yağışı Kars'a yardımı imkânsız hale getirdi. Altı ay boyunca Rus saldırılarına defalarca göğüs geren, açlıktan kırılma raddesine gelen garnizon, 26 Kasım 1855'te Ruslara teslim olmak zorunda kaldı –ed.n.

f Ortaköy'ün antikçağda adının "Arhion" ("Saray ileri gelenlerinin oturdukları yer") olduğu söylenir, Bizans dönemindeki adıyla "Mesohorion"du (Ortaköy) –ed.n.

orada yaşıyan tuhaf derviş topluluğu ve zamanında bizim köşktünlüğü (lı) her men üstündeki güzel bir Ermeni evinde bir kez ziyaret ettiği bir Rum prensesi hakkında hoş hoş sohbet etti – köydeki Rumların, kendi dinlerine mensup çok iyiliksever biri olduğundan, hâlâ büyük bir saygıyla bahsettikleri bir tür iyilik perisiymiş. Ama çok geçmeden oturma odasının kapıları açılıyor ve Sefire, bir hoş geldiniz gülümsemesiyle içeri giriyor. Arkasında kızları var, yanındaysa uzun boylu, modaya uygun giyinmiş, kibirli bir güzel var. Ne kadar da güzel bir kadın diye düşünmekten kendimi alamadım; ama hemen ardından, gözlerim onun soğuk, sevimsiz yüzünden Leydi Stratford'un diğer yanında alçakgönüllü bir şekilde duran bayana kaydı. Önce siyah elbisesi ve başını saran kepi yüzünden onun bir rahibe olduğunu sandım. Kadın kimseyle tanıştırlmadı, ama Edmund'la ben birbirimize aynı anda bakıp "Bu Mis Nightingale!" diye fısıldadık. Evet, kadınlar arasında ün ve saygınlık bakımından en büyük yere sahip olan Florence Nightingale'di o. Seni temin ederim, o anda konuşmak zorunda olmadığım için çok memnundum, çünkü kısa bir süre önce kapıldığı yüksek ateş esnasında zayıf düşen bedenini ve alnından arkaya doğru çocuk gibi taradığı kısa kumral saçlarını gördüğümde şaşkına dönmüştüm. Söylediğim gibi, boğazına kadar uzanan siyah bir elbisesi vardı ve üzerindeki tek süs, iri, mine-li bir broştu; gördüğüm kadarıyla, üst tarafında defne yapraklarından bir çelengin yer aldığı bu broşun renkleri bir alayın renklerine benziyordu, şüphesiz askerlerimizin kendisine şükran dolu bir hediyesiydi. Başını saran beyaz kepi biraz olsun saklayabilmek için arkasına beyaz krepon bir yazma bağlamıştı ve yalnızca dantelin ucu görünüyordu; bu da ona, odaya ilk girdiğinde dikkatimi çeken rahibe havasını veriyordu, yoksa Bayan Nightingale'in hiç de dikkat çekici bir dış görünüşü yok. Sade, siyah elbisesi, sessiz hali ve büyük ünü, onca parıltılı elbise ve üniformalı kalabalığın arasında onun hakkında her şeyi güçlü bir şekilde ifade ediyordu. Çok narin, orta boylunun biraz üzerinde denebilir; yüzü uzun ve ince, ama bunun sebebi yakın zamandaki hastalığı ve büyük bitkinliği olabilir. Latinlerinkini andıran, göze batan bir burnu; küçük, koyu renk gözleri, müşfik, yine de insanı delip geçen bakışları var, ama yüzü sahip olduğu büyük yeteneği hiç göstermiyor. Çok sessiz, azimli, düzenli, hanımefendi bir kadına benziyor.

Bu çok ünlü hanımı sana gerçekçe en yakın olacak şekilde anlatmaya çalıştım. Galiba tüm dünyada "Acaba neye benziyor?" gibi bir soru soruluyor.

Masanın üzerindeki güzel vazoların arasından başka bir solgun ve yıpranmış yüz gördüm, ama bu bir beyefendiye aitti. Yanımda oturana kim olduğunu sordum, Kars'ta aklıktan ölme tehlikesinden henüz kurtulmuş olan Dr. Sandwidth olduğunu öğrendiğimde, neden bu kadar süzgün göründüğünü anladım. Neler söylediğini duyamadığım için üzülüyordum, ama Sir Houston Stewart'ın denizcilerinkini andıran pembe yüzü, neşeli sohbeti ve Noel ruhuna çok uygun düşen "Ha, ha, ha!" diye attığı kahkahası, yanındakilerin de neşelenip gülmesini sağlıyordu. Neşe, özellikle Noel zamanında bulaşıcıdır.

Ama yemekten sonrası çok eğlenceliydi, çünkü buradaki değişik savaş gemilerinde çalışan tüm bahriye asteğmenleri davetliydi. Hepsisi de cesur görünüşlü yakışıklı delikanlılardı! Ne zaman bir "bahriye üniforması" görsen, içim ısınır. Leydi Stratford, askeri düzenle içeri giren bu beyleri nazık bir şekilde karşıladı; altın yaldızlı düğmeleri olan mavi, eski moda ceketlerinin içinde çok zinde ve hoş görünüyorlardı. Galiba ilk başta ortamı biraz ürkütücü buldular, ama Lord Stratford onlar için bir yuvarlak masa oyunu önerdi ve çok geçmeden alabildiğince neşelenip Noel havasına girdiler. Hepimiz çocuklar gibi oynadık; her oyunun kalbi ve ruhuysa Amiral'di.

Derken çok sayıda subay geldi ve çok güzel olan yeni balo salonunun kapıları açıldı. Neredeyse herkesin katıldığı çeşitli Noel oyunları oynandı. "Bahriye asteğmenleri" neşeden çılgına dönmüşlerdi ve artık iyice rahatlamış olduklarından, bunun tadını çıkarabiliyorlardı. Amiral'le birlikte *oyun* oynayabiliyor olmalarının verdiği neşe inanılmazdı. Oyunların birinde Sir Houston elinde topla geniş dairenin çevresinde koşarken "Toprak, hava, su!" diye bağırdı. Bildiğin gibi, bu oyunda kucağına top atılan kişi, en son söylenen elementi kullanarak bir obje ya da bir hayvan ismi vermeli, bazen bunu bir saniye içinde yapmak güç oluyor, çünkü top hiç beklemediğin bir anda sana geliyor ve kelimeler çok hızlı söyleniyor.

"Toprak!" diye bağıyor Amiral, neşeli görünen, açık renk saçlı bir asteğmene.

“Eşek!” diye cevaplıyor bahriyeli.

“Eşek mi! Yani benim eşek olduğumu mu söylemek istiyordunuz bayım?” diyerek kaşlarını çatıyormuş gibi yapıyor Amiral. Gerçekten de bunun üzerine genç subayların gülmekten katılacaklarını düşündüm.

Bayan Nightingale hâlâ çok bitkindi ve oyunlara katılamıyordu, ama bir divanda oturup oyunları izlerken gözlerinden yaşlar gelene kadar gülüyordu. Ardından aslanağzıyla dolu devasa bir tabağın olduğu karanlık bir odaya geçtik ve hepimiz de mavi ışıktaki solgun görünüyorduk. Subayların kırmızı ceketleri portakal rengine, rütbe yıldızlarıyla nişanları da dünyevi olmayan bir renge büründü. Büyük bir iştahla ateş kırmızısı eriklerden yiyen “asteğmenler” dışında herkes, diğerinin hayaletlere özgü görüntüsüne bakıyordu.

Etrafa bakınırken, çocuklar gibi oynayan bu grubun ne kadar tuhaf görüldüğünü düşündüm; çocuklar bile bu dehşetli savaşta rollerini oynamışlardı. O anda aslanağzı için çekişen subaylardan birçoğunun yanak ya da kaşlarında hâlâ savaştan kalma yaralar vardı; Kars’tan gelmiş olan zavallı doktor, aç kalmış bir adamın ruhu gibiydi; Bayan Nightingale’in rahibelerinkini andıran başlığı, o tuhaf, mavi ışıktaki çok daha ilginç görünüyordu. Ona “Bu gençlerin anneleri onları görebilseler, ne kadar da gurur duyarlardı!” dedim. “Ah, zavallı anneler!” diye cevapladı. “Asteğmenler” oyunundan sonra dağıtılan güzel yiyecekleri ve leziz şekerlemeleri çok sevdiler! Leydi Stratford çok nazikti ve mutlu bir Noel akşamı geçirmeleri için elinden gelen her şeyi yapıyordu. Edmund onları otellerine kadar götürmek üzere neşeli, meşaleli grubun önüne geçti ve tuhaf, dar sokaklarda hızla ilerlemeye başladık. Bunlar kadar genç çocukların böyle bir ülkede tek başlarına bir otele gidiyor olmaları çok tuhaftı. Özellikle Sir Charles Wood’ın bir oğlu yalıtıklı ve zeki bir çocuk olarak dikkatimi çekti. Sir Houston Stewart, hepsinin sıcak çarpışmada bulunduklarını ve cesurca davrandıklarını söyledi bana.

İşte 1855 yılının Noel’ini bu şekilde geçirdik. Belki de bir daha asla bu kadar olağanüstü bir Noel geçirmeyiz.

YİRMİ BİRİNCİ MEKTUP

Evden haberler – Rum hizmetçiler – Kalliopi'nin planı – Azizlerin önünde diz çökmek – Yalan söyleme eğilimleri – Ev hayatı – Rum ve Türk karakterleri

ORTAKÖY, 10 OCAK 1856

Sevgili Julia,

Yeni mektuplarınız bu posta gemisiyle elimize ulaştı. Hepinize binlerce kez teşekkür ederim. Evden gelen böylesi güzel haberler, beni bir tarla kuşu ya da başıbozuk kanaryalarından biri kadar mutlu etti. Aynı zamanda Edmund'un eyerine bağlı küçük bir kutu da vardı. Bu senin Kaptan Gifford'a verdiğin kutuydu sanıyorum; ama anlaşılan bizi tanıyan bir subay gemi gelir gelmez tesadüfen gemiye binmiş ve ortalıkta duran posta paketlerinin içinde bana gönderilmiş birisini görünce, evden haber almayı ne kadar merakla beklediğimi bildiğinden, vakit kaybetmeden kutuyu alıp karaya çıkarmış. Kaptan Gifford'ın kutunun kaybolduğunu ya da çalındığını düşünmesinden korkarım. Gerçi onu yakında görmeyi ve Weybridge'den haberler alabilmeyi umuyoruz. "Punch"^a burada bize iki kat daha nükteli ve neşeli geldi, gerçekten çok hoşumuza gitti! Esprilerden bazılarını genç bir Peralı hanuma tercüme etmeye çalıştım, ama bu her iki taraf için de çok berbat bir başarısızlıkla sonuçlandı; oysa Ermeni Andon, kepli ve kıрма yakalı köpeğe, ayrıca ona benzer her tür çizime çok gülüyor. Bize birkaç sayı "Illustrated London News"^b gönderiver. Bana şimdiye kadar iki nüsha verildi ve resimleri nasıl paylaştırabileceğimi bilemiyorum, burada onlara öylesine değer veriliyor, özellikle bir Londra sokağı ya da ağaçlı kulübeli bir doğa manzarası olursa. "Little Dorrit"^cin tüm

a 1841-1992 ve 1996-2002 arasında çıkan haftalık bir İngiliz mizah ve yergi dergisi –ed.n.

b *The Illustrated London News* (Resimli Londra Haberleri) dergisi Herbert Ingram ve Punch dergisinin editörü Mark Lemon tarafından kuruldu ve döneminin büyük bir yayıncılık başarısına dönüştü. 1842-1971 arasında haftalık, daha sonra aylık hale geldi, 1989'dan itibaren iki ayda bir, sonra üç ayda bir yayınlanan dergi şu anda yılda 16 defa basılıyor. Dergide Türkiye tarihine ilişkin pek çok yazı ve gravür çıkmıştır –ed.n.

c Charles Dickens'in 1855-57 arasında tefrika edilen, hükümet ve toplumun kusurlarını işleyen yerli romanı –ed.n.

sayıları zarar görmeyen elime ulaştı: gönderdiğin küçük kutu gerçekten harika ve kendimizi bir hayli zengin hissediyoruz. Edie'nin söyledikleri, yaptıkları ve hepsinden önce o korkunç Çin tavuğu resimlerinin olduğu küçük mektubu çok hoşumuza gitti. Ona broş için binlerce kez teşekkür et. Broş kırılmış, ama ona bundan bahsetme; her bir parçasını dikkatle saklıyorum. Evden gelen yeni şeyleri uyurken yanımdaki küçük kamp masasının üzerine koyuyorum, böylece sabahları gözümü açar açmaz onları görebiliyorum. Burada çok sessiz günler geçiriyorum; her ne kadar gözyaşları ve ölümsüz sarı mendili peşimi hiç bırakmıyor olsa da, Kalliopi kaçtığından beri çok daha rahatım. Tepeden tırnağa kadar bir Rum'du ve bir patates için dahi dolap çevirebilirdi. Buradaki sakin hayat onun için çok korkunçtu galiba; tartışacak birinin varlığı bile onu ferahlatacak bir şey olurdu. Ama sana oradan oraya sürtüp durmasını ve nasıl kandırıldığını anlatmalıyım. Bununla birlikte Rumlar öylesine zarif bir şekilde yalan söylüyorlar ki idrak eksikliğimden dolayı şu kadarlık bile mahcup olmuyorum. İngiltere'de aynı sınıfa mensup kişilerin söylediği cesur ve sert yalanlardan çok farklı bu, diplomatik ve sanatkârane; oyuncu olsalar, herhalde bir servet kazanırlardı.

Her neyse, Fuad'la ben güzel bir sabah sedirde vakit öldürüyorduk. Karşımızdaki pencerenin kafesinde oturan Ermeni bebeğini, sokak köpekleri arasındaki bir "dalaşma"yı, süt beyazı bir katırın sırtında yokuş aşağı inen, her iki yanında da birer hizmetkâr olan yaşmaklı bir Ermeni hanımını, komşumuzun uzun, ahşap teknelerde pişirilecek olan ekmeklerini (Fuad'la ben giderek penceremizde Paul Pry'ye² benzemeye başlıyoruz) ve yeşil bir elma ya da salatalık yiyen küçük çocuğunu kollarında taşıyan camimizin şişman müezzine şekerleme satan yaşlı bir Türk'ü seyreliyorduk. Biliyorsun, burada her şey benim için çok yeni ve bu Fuad'ın da hoşuna gidiyor –küçük, şirin yaratık!– ve artık ikimizden başka kimse olmadığı için rahatlıkla aptalca davranışlarda bulunabiliyoruz. Edie'ye söyle, ben olan biteni izlerken o da bahçemizde gezinip duran vahşi kedileri gözlüyor ve çok

a John Liston 19. yüzyılın ilk yarısının önde gelen İngiliz komedi oyuncusuydu. 1825'te John Poole'un aynı adı taşıyan oyununda Paul Pry karakterini yarattı. Paul Pry meraklı, başkalarının işine burnunu sokan bir tipti. Karıyoğu oyundan büyüldü, John Liston'ı Paul Pry olarak gösteren imgeler han, matbaa ve çömlek atölyesi kapılarına asıldı, mendillere ve tereyağı kalıplarına basıldı, enfiye kutularıyla oyuncakları süsledi –ed.n.

sinirlendiğinden, pencereden yuvarlanıp düşmesini engellemek için tüyle-
rinden çekmek zorunda kalıyorum.

Ah, ben umutsuz bir şekilde daldan dala atıyorum! Kalliopi elleri-
ni ovuştura ovuştura üst kata geldi. Fuad'ı susturmak için kulaklarını çekip
İtalyanca olarak "Yine ne var?" diye sordum. "Ah, annem, zavallı annem
ölüyor ve onunla vedalaşalım diye hepimizi çağırtmış (*prendere l'ultimo ad-
dio*); ne yapsam acaba?" Kız *gerçekten* son derece solgun görünüyor ve göz-
le görünür bir şekilde titriyordu.

"Ne mi yapacaksın?" dedim; "hemen gideceksin tabii."

"Ama sizi nasıl bırakabilirim? *Senyora*'yı nasıl yalnız bırakabilirim?"
dedi ve her zamanki suratsızlığıyla sobaya odun atan Vassilis'e döndü. Vas-
silis biraz daha suratsız bir ifade talandı ve Rumlarda âdet olduğu üzere
omuz sillemeyle yetindi. Kalliopi'ye "Sen bana aldırma, hemen git" dedim.

Bunun üzerine Kalliopi holdeki küçük çeşmeye gidip yüzünü bol
suyla ıslattı, sonra koşarak yeniden yanıma geldi, bir yandan kalın saç ör-
gülerini düzeltiyor, bir yandan ağlayıp sızlıyordu. Konuşmalarından biri
şöyleydi: "Ah, zavallı anneciğim! Yanından ayrılırken bana 'Elveda, sevgili
Kalliopi'm! Giderek daha da zayıf düştüğümü hissediyorum ve bir daha as-
la karşılaşamayabiliriz' dedi." Ben de Kalliopi'ye şöyle dedim: "Daha fazla
ağlama, ama gitmeden önce bir şeyler ye, yoksa hasta olacaksın."

Kalliopi'ye annesi ve bahçede beklemekte olan genç, siyah bıyıklı,
korsanlara benzeyen denizci biraderi hakkında birkaç soru sordum. Yaşlı
kadının yaşı ve hastalığı konusundaki sorularıma cevap olarak, denizcinin
Kalliopi'den bilgi almaya çalışır gibi baktığını hatırlıyorum şimdi. Her iki-
sini de rahatlatıp biraz şarap verdim, giderken sık sık ve endişeli bir şekil-
de arkasına dönüp pencereme bakan Kalliopi'ye el salladım ve yaşamak zo-
runda oldukları kederden dolayı çok üzıldüm, sonra uzunca bir süre elle-
rini kavuşturmasını ve İtalyancada insana iki kat daha dokunaklı gelen güç-
lü acısını düşündüm.

Edmund eve gelince, ona "Kalliopi gitti; annesi ölüm döşeğindey-
miş," dedim. İnanır mısın, ne olmuş? Edmund Pera sokaklarında Kalli-
opi'ye rast gelmiş, sokaktaki çılgın âlemcilerin en neşeli olanıymış. Karde-
şi olarak gelen kişi, kardeşi *değilmiş*, elbette bunun üzerine Kalliopi'nin ya-

kınlarına, yanımıza geri dönme zahmetine katlanmaması için haber yolladık. Kalliopi'nin cevabıysa, bundan hoşlansak da hoşlanmasak da geri dönmesi gerektiği, annesinin daha iyi olduğu ve artık Ortaköy'de kendini daha mutlu ve huzurlu hissedeceği yolunda oldu. Ancak suratsız Vassilis bahçe kapısını kilitleti tutacağı konusunda söz verdi ve daha fazla başımı ağrıtmayacağını umut ediyorum.

Yaşlı Ermeni kadınıni temizlikçi olarak yeniden işe aldık, bu sıfatla, sağ ayağının altına huş ağacından küçük bir değnek koyuyor ve bir tavuk gibi eşelenerek yerleri ovalıyor. Bunun çok hantal ve zahmetli bir iş olduğunu düşündüğümünden küçük bir paspas bezi hazırladım ve elbisemin ucunu belime soktuktan sonra diz çöküp bu işi İngiltere'de nasıl yaptığımızı gösterdim; elbette el kol hareketleriyle, çünkü Kırmızı Ceket'le^a aramızda süren ilginç iletişimde konuşma dilinin bayağılıkları yer almamakta. Çok içerlemiş görünüyordu, hatta sakini bir Doğulu gündelikçi kadın için aşırı derecede içerlemiş denebilecek bir durumdaydı ve ben de iyi bir şey yapmış olduğumu düşündüğümünden, bu duruma epey şaşırdım. Sonunda ellerimi çırparak tercümanlık yapması için Vassilis'i çağırdım. Kırmızı Ceket hâlâ mağrur bir tavırla kollarını kavuşturmuş, huş ağacından küçük süpürgesini ıpslak, mosmor ayak parmaklarının arasına sımsıkı sıkıştırmış duruyordu. Vassilis'e, "Şu kokona'ya^b azizlerden başkasının önünde eğilmediğimizi söyle," dedi. Elbette çok alçakgönüllü bir şekilde özür diledim, ama o korkunç kırmızı bacaklar ve küçük huş ağacı süpürgeden de devamlı olarak kaçmaya başladım.

Rumların yalancılıklarına dönecek olursak: Gerçekten de her gün, her saat duyduklarımız müthiş! Şık ve zeki yalanlar ne kadar da tehlikeli ve ürkütücü! Mesela Kalliopi, istediğini elde etmek için *gerçeği* ne kadar da korkunç bir beceriyle yalanla harmanladı. Onları yakından tanıyan kişilerden, annesini çok sevdiğini ve hem annesinin, hem kız kardeşinin tek dayanağı olduğunu şüpheye yer bırakmayacak şekilde biliyorduk. Büyük ihti-

a Red Jacket (Kırmızı Ceket) lakaplı Otetiani ya da 1780'den sonraki adıyla Segoyewatha (y. 1750-1830), Amerikan yerlisi Seneca kabilesinin çok ünlü bir reisiydi ve lakabını, İngilizlerin ona hediye ettikleri birkaç ceket içinde en süslü ve değerli olanından almıştı –ed.n.

b "İtibarlı hatun" anlamında, eskiden yaşını başını almış Rum ve Ermeni kadınlar için özellikle İzmir ve İstanbul'da kullanılan, kökeni belirsiz kelime (genç kızlara "kokoniça" denirdi) –ed.n.

malle annesi ondan ayrılırken bu sözleri gerçekten sarf etmiştir: “Ah, sevgili Kalliopi’m, bir daha asla karşılayamayabiliriz!” Annesinin bu şekilde konuşması ve Kalliopi’nin bu sözleri tekrarlaması, onun vahşi, çabuk heyecanlanan ve duygusal, ama kural tanımaz tabiatını bir anda harekete geçirmiş olmalı. En azından Rum erkek ve kadınları hakkında duyduklarımı da yanarak Kalliopi’yi böyle yorumlayıp tahlil ediyorum.

Bu iyi insanların hem sosyal, hem siyasi açıdan böyle baştan aşağı yalancı ve ahlaksız olduklarını görmek, kalbimi kırıyor. Burada küçük çocuklara bile kolay kolay masum ya da dürüst denemez. “Buna neden izin verilsin?” ya da “Bu ne kadar sürer?” gibi sorular, sık sık insanın aklını kurcalayan acı verici düşünceler. Çürük bir elma sonsuza dek dalında kalmaz.

Görüp iştittiklerime göre, Türklerin çağlardır süregelen kötü yönetimleri ve yozlukları, birbirlerinin tam zıddı tabiatlara sahip iki halk üzerinde iki zıt etkiye sebep olmuş görünüyor. Okulda yavaş, ağırkanlı bir öğrenci olan Türk, ihmal ediliyor ve bir hiç haline geliyor; sessiz, aptal, kanaatkâr ve hırssız oluyor; kontrol edilmeyen, kötü davranılan akıllı çocuk, yani Rum ise, önündeki örnek de kötü olunca, büyük yeteneklerini kötülüğe ve vicdansız niyetlerini gerçekleştirmeye yöneltiyor; yaratıcılığını, dehasını, tatlı dilliliğini ve müthiş çabukluğunu en yüce amaçlar uğruna kullanmak varken, en küçük düşürücü işler için kullanıyor. Ama bu kadar zor ve karmaşık konulara girmemeliyim. Yüzbaşı Burton,^a İngilizlerin haksızlığa karşı duydukları öfke ve iğrenmenin ilk safhasında olduğumu söylüyor. Birkaç ay içerisinde beni sessiz bir şekilde divanda otururken göreceğini, yalnızca her şeyi olduğu gibi kabul etmekle kalmayıp aynı zamanda bunların *Kismet* ya da Kader olduğunu ve böylesinin daha iyi olduğunu düşüneceğimi söylüyor. Ben de şöyle dedim: “Daha önce bir kaplumbağaya dönüşmeyi tercih ederim!”

a Sir Richard Francis Burton (1821-90) kâşif, yazar, asker, oryantalist, etnolog, dilci, şair ve diplomatı. Asya ve Afrika’daki seyahat ve keşifleriyle tanındı, söylendiğine göre 29 Avrupa, Asya ve Afrika dillerini konuşuyordu. Burton’un en büyük başarıları arasında, Müslüman kıyafetiyle Mekke’ye hacı olarak gitmesi, Binbir Gece Masalları ve Kamasutra çevirileri, ayrıca Nil’in kaynağını ararken büyük Afrika göllerini keşfetmesi sayılabilir. Burton 1855 yılında yüzbaşı rütbesiyle orduya katılarak Kırım Savaşı’nda aktif görevde bulunmak niyetiyle Türkiye’ye geldi ve Çanakkale’de başıbozuklardan oluşan bir birliğin subay kadrosunda yer aldı, ama cepheye gönderilmedi, daha sonra da ordudan ayrıldı –ed.n.

YİRMİ İKİNCİ MEKTUP

Yeni yıl gecesi – Ev idaresi – Pazarlık – Rum çamaşırcı – Yeni yılın ilk sabahı – Türk kadınlarının kapalı hayatları – Mezarlık – İrun büyükelçisi – Büyükelçilikte balo

ORTAKÖY, 17 OCAK 1856

Sevgili Anneciğim,

Yeni yıl akşamı İngiltere'deki sevdiklerimizi düşünüp durduk. Bir ilkbahar gecesi kadar ılık, harika bir akşamdı ve Edward Barker benim için setli bahçesinden topladığı bir buket kırmızı ve beyaz gül getirdi; bu durum, duyduğuma göre İngiltere'de ayazı yaşayan sizler için kulağa tuhaf geliyor olsa gerek. Barker aynı zamanda annesi ve kız kardeşlerinden de, eski yılın son gününü onlarla birlikte geçirmemizi istediklerine dair bir mesaj getirdi; bunun üzerine pelerinimi üstüme geçirdim, küçük beyaz köpeğim Fuad da finolar için alışılmış bir tarzda yıkanmış, taranmış ve mavi kurdelelerle bezenmiş halde önümüzde hava atarak yürüyor ve onu bir hamlede yutuverecek olan sokak köpeklerine cesurca karşı koyuyordu; seni gidi sersem şey! Adamımız Vassilis ve Bay Burckhardt Barker'ın vahşi görünüşlü Arnavut'u, buranın âdeti gereği ellerinde fenerlerle önümüzden ilerliyorlardı. Edward ve genç biraderi ellerindeki sopaları bekçiler gibi yere vurarak eğleniyorlardı ve genç olan, çok geçmeden yaşının verdiği hınzırlıkla Türkler gibi "Yangın var!" diye bağırdı.

Hiçbir şey gece vakti bir Türk köyü kadar karanlık ve sessiz olamaz. Sessizlik öylesine derin ki neredeyse terk edilmiş bir yerde olduğunu sanabilirsin. Ancak hayat dolu genç dostumuzun bağırması dar yollarda yankılandıktan hemen sonra, hiç şüphesiz gece bekçisine yangının nerede olduğunu sormak ya da yangının nerede olduğunu bağırırlarından anlamak için pencere kafeslerinin ardında hızla hareket eden, değişik şekillerde birçok gölge gördük.

"Hızlanın," dedi Edward, "kızgın bir Türk çıkıp üzerimize çullanabilir."

Fuad'ı tuttuğum gibi, yürüdüğümüz yoldan hızla daha dar bir sokağa girdik. Rum erkekleri coşku içindeydiler, kakhaha attıkça fenerleri bir

sağa bir sola yalpalayıp taşlık ve çamurlu yolları aydınlatıyordu. Tıpkı yanı uyanık birkaç baykuşu rahatsız etmiş gibiydik. Bay Barker'ın evi bizimkinden daha da yüksekte ve dik, taşlık, küçük sokakları tırmandıktan sonra çıkılması gereken üç kat teras var –bu da en başta çok yorucu bir şey, çünkü dünyanın bu tarafında her yürüyüş çok yorucu.

Çok hoş bir yeni yıl gecesi geçirdik. Eski yılı uğurlamak üzere çalan İngiliz çanları yoktu, ama Bay Burckhardt Barker'ın^a antika yüzük ve mühür koleksiyonunu incelemekten büyük zevk aldık ve buradaki İngiliz Misyonu'nun başı olan ve çok fazla şey bilip bunları da çok hoş bir şekilde anlatabilen Bay Barker'la Doğu meseleleri üzerine ağız tadıyla sohbet ettik. Çok sevimli ve iyi huylu, özellikle bunun gibi bir ülkede mükemmel anneleri için büyük bir övünç kaynağı olan çocukları var. Bayan Barker ve kızlarından ne kadar büyük iyilik gördüğümü sana daha önce anlatmıştım. Gerçekten, onlar olmaksızın ne yapardık bilemiyorum. Hava ister yağmurlu, ister güneşli olsun, Bayan Clara her cumartesi sedirime oturup Rumların kargacık burgacık yazılarıyla dolu haftalık hesapları inceliyordu. Ardından sütçü, kasap ve fırıncıyla iki üç saatlik bir didişme başlıyordu. Zavallı yabani, İngiliz olduğumuz için bizi kazıklamaya ve bizden normal fiyatın iki katını koparmaya çalışıyorlar!

Artık sevgili dostum sayesinde her şeyin fiyatını biliyorum ve evin idaresi her geçen gün daha az sorun oluşturunuyor. Şu anda benim için en büyük zorluk, çamaşır yıkamak. Köyde bir Rum hanımı var (onun için hanımdan başka bir hitap şekli kullanamam), zaman zaman bize ait olduğunu zar zor çıkarabildiğimiz yırtık, kahverengi bazı şeyler getiriyor ve karşılığında onlar için ödediğimiz kadar bir parayı ya da belki biraz daha fazlasını talep ediyor. Şimdiye dek rastladığım en ağırbaşlı paçavraları giymiş en ağırbaşlı insan. Zaman zaman ona baktığımda, uçları kürk-

a Oryantalist ve seyyah William Burckhardt Barker (y. 1810-56) 1853'te Londra'da basılan Türkiye'yle ilgili bir kitabın yazarıydı (*Lares and penates, or, Cilicia and its governors: being a short historical account of that province from the earliest times to the present day: together with a description of some household gods of the ancient Cilicians, broken up by them on their conversion to Christianity, first discovered and brought to this country by the author/William Burckhardt Barker; edited by William Francis Ainsworth.*) Ayrıca Türk dili üstüne de bir okuma kitabı vardır (*A practical grammar of the Turkish language: with dialogues and vocabulary*, Londra 1854.) –ed.n.

le süslü yeşil ceketini çamaşır gününde dahi çıkarıp çıkarmadığını ve ütüsünü sık sık bir kenara bırakıp o ceketı giydikten sonra, tıpkı yılmıdı yaptığı gibi, çökmüş bir krallığın kraliçesi edasıyla kollarını kavuşturup öylece durup durmadığını düşünüyorum. Kimi zaman yalnız başıma odamda kitap okurken, dış odadaki hasırların üzerinde yürürken ayağıma bol gelen terliklerinin çıkardığı sesleri duyuyorum. Salına salına küçük oturma odama giriyor; İtalyancası “Buon giorno Signora!”dan^a ibaret. Ardından önce beni, sonra odayı saygınlık uyandırıcı bir tavırla inceliyor, Fuad’ı okşuyor ve başıbozuklara cıvıltıyor. Çamaşırları yan odadaki sedirin üzerine bırakmış. Ah, zavallı yakalarım! Ancak şikâyet etmek işe yaramıyor, ben de hiçbir şey söylemiyorum; yalnızca “Quanti piastri?”^b diyerek hanımın istediğı meblağı sorunca, dostum Bayan Barker’ın vermeme söylediğı meblağla kıyaslandığında çok gülünç olan bir taleple karşılaşıyorum. Nazik bir şekilde, işaretlerle ve İtalyanca itiraz ediyorum. İncinmiş bir ifadeyle kollarını kavuşturuyor, solgun, işlemeli yazmasını başının çevresine doluyor ve sedire oturuyor. Ardından ellerimi çırparak Vassilis’i çağırıyorum ve olanları anlattığımda bıyıkları öfkeden kıvrılıveriyor. Daha sonra öyle bir *baruffa*^c çıkıyor ki bu olayı yalnızca altın kakmalı keskin bir kılıç çözebilir sanıyorsun! Önceleri hemen her gün gerçekleşen böyle sahneler karşısında sıkılırdım, ama artık bu fırtınanın ne kadar süreceğini ve ne anlama geldiğini biliyorum.

Bu ülkede hiçbir şeyin belirli bir fiyatı yok –ne koparılırsa o alınıyor. Eğer İtalyanca konuşabilen biriyle tartıştıyorsam, pazarlıktan ben kârlı çıkıyorum; eğer yalnızca Rumca ya da Türkçe konuşuluyorsa, Vassilis “sahneye çıkıyor” ve pazarlığı bana tercüme ediyor. Bu keskin ve öldürücü çatışma devam ederken kendi sesini dahi duyamıyor yahut tek kelime edemiyorsun. Ben de sakince oturup her ne yapıyorsam yapmaya devam ediyor ya da Fuad’ın beyaz kulaklarını okşuyor, kavgacıların gösterdiği şiddete, el kol hareketlerine hayretle bakıyorum, derken Boğaz’da aniden dinen fırtınalar gibi ortalık süt liman oluveriyor, paran her zamanki Doğulu selamla-

a “İyi günler, Hanımefendi!” –ed.n.

b (İt.) “Kaç kuruş?” –ed.n.

c (İt.) *Dalaş, kavg*a –ed.n.

ryıla alındıktan sonra, tercümanının, ellerinin teşekkürlerle öpüldüğünü söylüyor. Özellikle geçtiğimiz pazartesi böyle bir sahne yaşandı.

Giyeceklerin neden her zamankinden daha kötü görüldüğünü sormaya cesaret ettim. Hanımefendi yeşil ceketinin kürklü ceplerine ellerini soktu ve sandalyenin üzerinde ütülenen giyeceklerden ne beklediğimi sordu (anlaşılan mezbeleliğinde masa yok, bu da gömleklerin önlerindeki hasır izlerini açıklıyor). Ardından açıkça söylemeden konuyu değiştirmeye karar verdik, Rumların çektiği sefaletler ve Türklerin baskısı hakkında dostane bir sohbete daldık. Ziyafetler düzenleyip aylaklık eden Türkler için çalışan yoksulların yokluk ve ıstırapları hakkında acı acı dert yandı. Onun haline çok üzüldüm ve çocukları için birkaç küçük şey verdim. Gelip Kırmızı Ceket'e yardım edip edemeyeceğini sordum; "Bir sonraki gün olmaz" dedi; aziz bilmem kim günüymüş. Daha ertesi gün? Hayır; o da bir başka aziz bilmem kim günüymüş. Yortu ve perhiz günleri arasında o hafta hiçbir şey yapamadı. Diniyle ilgili saygısız bir şey söylemek istediğimi düşünmeyeceğini umduğumu belirterek, bana kalırsa bunca yortu ve perhiz gününün onu yoksullaştırdığını, çocuklarını da zayıf düşürdüğünü söyledim. Omuz silkip gülmekle yetindi. Vassilis'den bugün duyduğuma göre çocuklarından ikisi çok hastaymış. Tanrı o zavallıların yardımcısı olsun, çünkü burada cehalet ve batıl inanç dışında bir hemşire bulunmamakta!

Şimdi çok daha farklı bir konuya geçeceğim. 1 Ocak gününü nasıl geçirdiğimizi sana anlatmalıyım. Leydi Stratford de Redcliffe bir balo düzenledi, ben de her zamanki gibi bir kayıkla Pera'ya geçtim ve en sevdiğim yere, Bayan Misseri'lere doğru yola koyuldum. Harika bir gündü, tüm gemiler bayraklarla donatılmıştı ve Boğaz her güneşli günde olduğu gibi rengârenk ve pırıl pırıldı.

Burası hakkında kötü bir şey söylemek, müthiş bir güzelin arkasından konuşmakla aynı –o yalancı, hain, binlerce kusuru var ve muhteşem güzelliği bile başkalarına acı ve üzüntü veriyor. Yine de, onu yalnızca görmek bile yeterli; yeniden cazibesine kapılıyor ve onun büyüğü dışında her şeyi unutuyorsunuz. Yeni yılın bu ilk sabahında, saraylarla süslü kıyılar, çok renkli tepeler, servilerin gölgelediği mezarlıklar ve güneş ışınlarının tam üstünde parlayıp öne çıkardığı, daha önce hiç görmediğiniz uzaktaki

bir manzara, her zamankinden daha farklı ve daha ilginç görünüyordu. Pa-
dişah'ın kar beyazı sarayı da koyu mavi sulardan yükseliyor ve su, çatının-
daki mor güvercinleri bile yansıtıyor. Kayığın hızla ilerlerken, sık sık Sa-
ray'ın beyaz, dar aralıklı pencere kafeslerinden hiç şüphesiz özgürlüğü öz-
leyerek bakan gölgeler seçilebiliyor. Bundan bir süre önce, tutuklu güzel-
lerden biri tarafından besbelli büyük özenle bakılan, üç ya da dört çiçek
saksısının bulunduğu bir pencere dikkatimi çekmişti. Daha sonra çiçekle-
rin solmuş ve güneşten kavrulmuş olduğunu gördüm, artık tamamen or-
tadan kaldırılmış. Zavallı sahibelerinin başına ne geldiğini merak ediy-
orum. Bununla birlikte, Padişah'ın hanımlarının buradaki üst sınıfa men-
sup diğer kadınlardan çok daha özgür oldukları herkesçe biliniyor, yaşmak-
ları da kesinlikle en incelerinden. Bir süre önce saray pencerelerinde sık
sık görülüyorlardı, ama bu büyük bir skandala yol açtı ve artık altlarındaki
mermer terasta bir ileri bir geri yürüyen siyahi muhafızlar bulunuyor.

Burada kadınların mevkii yükseldikçe, daha sıkı korunup daha çok
eve kapatılıyorlar. Bizde güzel kadınlara her yerde rastlayabilirsiniz; oysa
köklü bir aileden ve üst tabakadan güzel bir kız, çoğu zaman bir kez olsun
harem bahçesini çevreleyen duvarların dışına çıkmadan ve babasının dışın-
da bir erkek yüzü görmeden evlendirilir. Bu çok şık sayılan bir Türk *moda-*
sı. Daha alt sınıfa mensup kadınlar nispeten daha özgürler ve her istedik-
lerinde yanlarında biri olmadan, ama elbette tanınmalarını imkânsız kılan
yaşmak ve feracelerini kuşanarak sokak ve çarşıya çıkabilirler. Yeni yıl gü-
nünde hava çok güzel olduğundan, kimisi zenci [hadımlar] tarafından ko-
runan talikalarda, kimisiyse sarı yemenilerini sürüye sürüye dolanan, "ha-
va almaya çıkmış" yüzlerce Türk kadını vardı.

Tekne Köprüsü'ne çıkınca kalabalık yüzünden bir süre durmak zorun-
da kaldım. Ben ve elbisem büyük bir dikkatle incelendi, çünkü bu örtülü ha-
nımlar bir İngiliz kadınına bakmaktan hiçbir zaman yorulmuyorlar. İçlerinde
ince sayılabilecek bir yaşmağı olan çok güzel biri, elbisemin fırırlarından epey-
ce etkilenip kırmızı lekeli" parmaklarıyla elbiseme dokunurken "Ghuzel, ghu-
zel!" diyordu, bu "güzel" demek. Çok basit, alımlı bir tarzları var ve tıpkı çocuk-

lar gibi bir ya da iki parmağını tutmaya ve dokunaklı bir şekilde yüzüne bakarak seni sevmeye öylesine meyilliler ki bu bana çok dokunaklı geliyor, çünkü bizi çok özgür, mutlu ve kendilerinden çok farklı görüyorlar. Artık birkaç kelime Türkçe konuşabiliyorum ve yakında daha çok şey öğrenmeyi umuyorum. Zor, ama çok güzel ve uyumlu bir dil, kadınların konuşması daha da çekici oluyor. “Hoşça kal, Tanrı seni korusun” anlamında “Allaha iss marladik!” dediğimde, köprüdeki sevimli dostlarımla tümü çok etkilendi ve bu deyişi bir önceki akşam papağan gibi tekrarlayarak öğrenebildiğimi itiraf etmeliyim.

Vassilis’in benim için Galata ve Pera’nın yoğun kalabalığını yarması çok zor oldu. Oraya her gidişimizde gürültü, bağırıtı ve kargaşa daha da beter bir hal almış oluyor. Savaşta beri gerçekten korkutucu bir durum ve görmeden anlamamanın imkânı yok. Ancak sonunda, bir arkadaşımın birliğinde günü geçirmeyi kabul ettiğim Misseri’nin yerine vardık. Edmund tatilin tadını çıkarıyordu, Kandilli’de ava çıkmıştı ve yemeğini orada yedikten sonra balo için akşam bize katılacaktı.

Misseri’nin yeri tam bir telaş ve kargaşa içindeydi. Baloya katılmak için Üsküdar, Kuleli ve başka yerlerden birçok subay gelmişti. Zavallı Bayan Misseri az buçuk şaşkındı, çünkü İngiliz, Fransız ve Sardunyalılar hizmetkâr ve bavullarıyla beraber akın akın geliyorlardı. En çok konuşulan konu Kars’ın düşüşü –o kadar cesurca savunulan, o kadar acımasızca düşmesine izin verilen Kars. Bütün bunları dinlemek çok kafa karıştırıcı ve acı verici; bu savaşın idaresiyle ilgili neler neler duymadım ki! Bay Duncan’ın “Anadolu’da Türklerle Bir Harekât”^a adlı kitabını mutlaka oku; çok iyi bir kitap ve Kars’la birlikte, arı kovanındaki eşek arılarına benzeyen Kars’taki hırsız paşalar hakkında çok bilgi içeriyor.

Kümelenmiş binlerce sarıklı mezar taşının ve devasa servi ağaçlarının arasında bir arkadaşımın yürürken bütün bunları konuşmak çok tuhaftı. Üzerine oturduğumuz tarihi kuyunun harika bir İstanbul manzarası var, ayrıca bunca minarenin arasında bile açık mavi gökyüzünde, Roma sukemerinin^b eski Roma’ya dair güzel şeyler söyleyen yedi kemeri de görünüyor.

a Charles Duncan, *A Campaign with the Turks in Asia*, 1855 –ed.n.

b Bir bölümü bugünkü Saraçhanebaşı’nda sağlam kalmış olan, geç Roma erken Bizans dönemine ait Bozdoğan Sukemerî; Hadrianus ya da Valens Sukemerî olarak da bilinir –ed.n.

Daha aşağıda, mezarlığın karanlık yamaçlarına bakan melankolik görünümlü bir sıra evin arasında, bir zamanlar babamın bir sene boyunca yaşadığı evi buldum. O günlerde, çoktan beri Pera'daki Frenk mezarlığında yatmakta olan Madam Josephine diye biri tarafından işletilen bir *pansiyonmuş* (o tarihlerde hiç otel yokmuş). Babam, aynı kapının eşiğinde durup aynı başsız yeniçeri mezar taşlarına, aynı yaşlı ve kasvetli görünen ağaçlara bakacağımı aklına getiremezdi! Bugün orada başlarında pitoresk ve pejmürde kıyafetli bir çobanın durduğu küçük bir keçi ve koyun sürüsü otliyordu. Türklerin mezarlarına gösterdikleri söylenen saygı, en azından günümüzde, anlaşılan onları kendi kaderlerine terk etmekten oluşuyor. Bu iki büyük mezarlıkta ve ziyaret ettiğim birçok küçük mezarlıkta yüzlerce mezar taşı devrilmiş, yavaş yavaş çürüyerek yerde yatıyor. Pera'nın bitişiğindeki tarafta köpek, kaz ve kümes hayvanlarına, zaman zaman da eşeklere rastlanabiliyor. Otlayan ya da taşlara tırmanan keçilerle ve salıncaklarda sallanan çocuklarla da devamlı karşılaşılabilir. Ama Türkler bugünlerde her şeyi boşlamış görünüyorlar ve aynı melankolik çürüme her yerde gözle görülür durumda.

Yeniden sokaklara ulaşmak üzere mezarlıktan çıktığımızda, bütün bir şehri hasta edebilecek kadar büyük bir çöp yığınının üstünden geçmek zorunda kaldık. Çöplük, sık sık bileğine kadar içine battığın küçük patika ya da yol izleri açılacak kadar büyüktü. Azgın görünümlü bir grup sokak köpeği çöplerin üzerinde oynuyor, havlıyor ve keyif çatıyordu. Derken büyük bir pis su birikintisine ulaştık. Şimdiye kadar gördüğüm en büyük devrik mezar taşlarından biri, bu su birikintisinin üzerine yerleştirilmişti; Türk, Rum ve Frenkler de ondan geçici bir köprü olarak yararlandıkları için memnun görünüyorlardı. İşte kutsal ve iyi korunan Türk mezarlarının hali!

Her neyse, sonunda baloya yeniden dönecek olursak, gerçekten harikaydı; İngiliz, Fransız ve Sardunyalı subayların bir araya geldikleri, birçok yıldızla nişanın ve bol miktarda pırlantanın görülebildiği muhteşem bir toplantıydı. Böyle bir geceden sonra sıradan bir balo çok sıkıcı gelecektir. Kelimenin tam anlamıyla elmaslarla kaplı birkaç Ermeni hanımı vardı; kırmıldamadan ve parıldayarak oturuyorlardı, en azından mücevherleri parlıyordu ve galiba sırf bundan dolayı dikkat çekiciydiler. Bir tanesinin başı-

nın her iki tarafında, defne yaprağına benzetilmeye çalışılmış büyük bir pırlanta çelenk vardı ve aynı cins, inanılmaz büyüklükte gerçek Doğu inci-
leriyle bezeli bir dal *en corsage*^a yer alıyordu.

Türk nazırlarının çoğu oradaydı, bir ya da ikisi kibar, beyefendi gö-
rünümlü erkeklerdi, ama geri kalanlar için fazla bir şey söylemeyeceğim. Bir
balodan fazla zevk alamayacaklarını düşünüyorum. Çoğu, divanlara oturup
alçak sesle konuşuyor, diğerleriye küçük çocuklar gibi el ele tutuşup oda
ve koridorlarda dolaşıyorlar. Rüstem^b Bey modern Avrupa'yı yakından ta-
kip ediyor ve dans etmeyi iyi öğrenmiş, ama birçok gerçek Müslüman'ın
bundan hiç de hoşlanmadığı çok açık. Artık duymaya alıştığım, bu ülkeyi
nasıl bulduğuma dair klasik soruyu yöneltti; *ülke* hakkında coşkuyla konu-
şabildim, yalnızca İngilizler olarak eksikliğini duyduğumuz yollar vb. şey-
lere hafifçe değindim. Bir hayli iyi İtalyanca konuşan paşalardan biri, uzun
bir süre aralarında yaşayacağımı umduğunu söyledi; *sotto voce* [alçak sesle]
inşallah asla gerçekleşmeyecek bir arzudur dedim.

İran Büyükelçisi geç bir vakitte maiyetiyle birlikte geldi, askeri ataşe-
mizle birlikte odalara girip dans edenlere şaşkınlıkla baktıktan sonra alçak bir
divana oturdu: Bizim kıyafet anlayışımıza göre tuhaf giyimli yaşlı bir adam,
ama bunun dışında dünyada gördüğüm en hassas görünümlü insan; narin ve
yumuşak bir kumaştan, çiçek motifli uzun bir elbisesi vardı, uzun kırçıl sa-
kalının arasından zaman zaman göğsündeki müthiş elmaslar parlıyordu,
başında da kıvrık, siyah kuzu derisinden, uzun, konik bir şapka vardı. Lord
Stratford bir süre Bay Smythe aracılığıyla bu pitoresk görünümlü beyle sohbet
etti. Lord Hazretleri'nin, bu konuşmayı İran'ın İngiltere'yle ittifakı açısından
pek tatminkâr bulmadığını duydum. İran, ne de olsa komşularını kendine
hayran bırakmayı beceren Rusya'nın müşfik lütuflarına biraz fazla maruz
kalmış durumda. Türkler bile Müttefiklerin nihai başarısı konusunda ada-
maklı şüpheli davranmaya başladılar. Bunu söylemek benim için üzücü,
ama İngiltere son zamanlarda askeri itibarını çok fena yitirmiş durumda.

a (Fr.) *Göğsünün üstünde* —ed.n.

b Muhtemelen Osmanlı ordusundaki Polonyalılardan biri olan ve Kırım savaşı esnasında Osmanlı
ordusunun Rumeli ve Kırım komutanı (1853-56) Ömer Paşa'nın savaş dairesini yöneten Wolski ya da
Rüstem Bey; 1869'da Türkiye'nin Vatikan elçisi olarak atandı —ed.n.

Balo salonundan çıktığımızda saat sabahın üçüydü ve “Sir Roger de Coverley” dansını* yapıyorlardı. Çok az sayıda hanım olmasına rağmen daha muhteşem ve renkli bir topluluk kolay kolay hayal edilemez. Her zaman ki gibi Misseri’nin yerine döndük. Subayların çoğu, baloya yürüyerek gelmiş olanlar gibi çamurlanmamak için arabalarıyla gelmişlerdi ve sarayın avlusunda çok sayıda Türk ve Rum nöbetçinin arasında bekleyen atlarla uşaklar, irili ufaklı meşale ve fenerlerin ışığında çok tuhaf görünüyorlardı.

Uzun mektubumdan dolayı yorgun düştüğüm için artık iyi geceler demek zorundayım, bu mektubun senin ilgini çekeceğinden bile emin değilim. Her zaman o kadar çok anlatacak şeyim oluyor ki, belki senin neden hoşlanacağını düşünmeden aklıma ilk geleni yazmaya başlıyorum. Hava biraz daha güzelleşince davet edildiğim haremlerden birkaçını ziyaret edeceğim; ardından Ayasofya Camii’ni ve Padişah’ın yeni sarayını göreceğim; aslında İstanbul’un çeşitli sebeplerden dolayı henüz görmediğim “görüle-si yerlerini” de göreceğim; bu sebeplerden biri de, herkesin yürüdüğü yolları izlemekten ve “herkesin” mutlaka gitmem gerektiğini söylediği yerlere gitmekten doğal olarak hoşlanmamam.

a Kökeni 18. yüzyıl başına giden ve günümüze kadar popülerliğini koruyan, bir dans akşamının her zaman en sonunda dans edilen bir İngiliz-İskoç köylü dansı ve müziği -ed.n.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ MEKTUP

Doğu medeniyeti – Reformcu Padişah – Levanten nüfusu – Levantenlerin cehaleti ve hak iddiaları – Erken flörtler – Büyük aileler – Genç bir Levanten hanımı

ORTAKÖY, 20 OCAK 1855

Sevgili Anneciğim,

Her şey yolunda, İngiltere'den bir paket geldi ve evden mektuplar da geleceğine hiç şüphem yok. Barışın neredeyse kesinleştiği yolunda bir telgraf aldık ve doğruluğuna güveniyoruz. Burada ne acı hikâyeler duyuluyor! Evlerinde güven içinde yaşayan ve en aziz saydıkları kişileri şiddet dolu ve ıstırap verici bir ölümle kaybetmemiş olan insanlar ne kadar da şanslı! Savaş alanına bu kadar yakinken, savaşın şanlı yönünü pek göremiyoruz. Yalnızca sonucunun iyi olacağını umuyor, buna inanıyoruz, ama buradaki neredeyse çaresiz durumu ve yardım ettiğimiz halkların ne kadar yetersiz olduklarını görmek, üstelik bize pahalıya oturduklarını bilmek, çok cesaret kırıcı. Medeniyet yanlış bir şekilde başlamış, her şeyden önce akılsızlık ve ahlaksızlık dolu yanlarını göstermiş görünüyor. En kötü durumdakiler, en fazla Avrupalılaştırmış olanlar; bizden nefret eden önyargılı ve hoşgörüsüz Müslümanlar bile, hiçbir ilkesi olmayan ve bizi aldatan hainlerden daha iyiler. Kıyafetler konusunda da aynı şey geçerli. Reformcu Sultan Mahmud öncelikle sarığa karşı savaş açtı; oysa sarık yalnızca Türklerin yüz kesimine uymakla kalmıyor, aynı zamanda insanı, sarığın yerini alan festen çok daha iyi bir şekilde yakıcı güneş ışınlarından koruyor. Bunun ardından Padişah, Müslümanların gurur ve şanı olan sakallarının kesilmesini sağlamaya çalıştı, bu yalnızca insanların tepkisini çekmekle kalmadı, aynı zamanda küçük ve çökük çeneli erkeklerin kötü görünmelerine yol açtı. Gerçi hâlâ ortalıkta birkaç güzel sakal bulunmakta ve erkekler taşrada rahatsız edilmeden sakal bırakabiliyorlar. Buradaki her şey değiştikten ve zengin renklere sahip dalgalandıran cüppelerin yerini Avrupa'nın katı, çirkin elbiseleri aldıktan sonra,

Preziosa'nın Doğu hayatını gösteren sihirli resimleri şüphesiz çok daha değerli olacaktır.

Senin de bildiğin gibi, Türkler Osman'ın zamanından beri mühtemmel askerî süvariler olarak bilinir. Padişah kısa üzen-gileri de yasakladı ve eskiye oranla doğru dürüst ata dahi binemiyorlar. Burası kesinlikle her şeyi yanlış şekilde yapma (hiç olmazsa, yapılan az sayıda şey için geçerli bu), beceriksiz ya da kötü kalpli hükümdarlar üretme konusunda olağanüstü bir ülke. Bütün milletlerin evsiz barksızları da bu ülkede toplanmış durumda, hem de nasıl bir güruh! Anavatanları onlara sahip olmaktan nasıl da utanç duyardı! Gökyüzünde uçuşan sinekler gibi, hiçbir ahlaki ya da dîni varlığı, sosyal hayatı, yurt sevgisi olmadan yaşayan; okulu ya da herhangi bir eğitim olanağı olmayan insanlar; hiçbir yere ait görünmüyorlar ve kimse de onların sorumluluğunu üstlenmek istemiyor. Rum ve Levanten kadınları genellikle, aslında neredeyse zorunlu olarak cahil, fitneci ve yavan kişiler. Levantenler tam anlamıyla melez bir ırk, ancak her iki dominant ırktan da nefret etmelerine rağmen, her iki ırkın da kötü özelliklerinin hepsini almış, iyi özelliklerininse hiçbirini almamışlar. Peralı olmaya aday bir hanımefendi, akşamları aşırı şık giyinmiş bir Fransız kadını andırır ve sabahları gerçek bir Doğulu tembelliğiyle sedire yayılır –üzerindeyse gerçek bir Türk hanımefendisinin giyeceği zarif elbise ve işlemeli terlikler yerine, yalnızca rengi atmış bir sabahlık ve topukları yıpranmış ayakka-bılar olur. Bir Türk hanımının cahilliği de, kendi bahçe yaşantısının içinde pek de önem taşımaz, çünkü hemen hemen bir çocuğun cahilliğine benzer bu. Ama bir Levanten kadını eğer gezgin bir müzisyenden kötü bir şekilde vals çalmayı öğrenmişse yahut bir şeyler bildiğini göstermek ya da bir İngiliz orta hizmetçisiyle boy ölçüşmek için beş satır nota yazabiliyorsa, iğrenç bir kendini beğenmiş dönüşüverir.

Bizim İngiliz çocuklarımız önlüklerini çıkarmadan çok önce, onlar o aptal, saçma aşk ilişkilerine başlarlar. Henüz çiçek açmakta olan, zevksiz giyinmiş ve dünyadaki en komik tavırlarla flört ederken gördüğüm rezil, küçük bir kızı kollarından tutup bulunduğu yerden uzaklaştırmayı, önce gerçek bir İngiliz huş ağacı değneğiyle dövmeyi, sonra (onların olağan saati olan) gece yarısından önce yatağa girmesini sağlamayı, ertesi gün de gü-

zel, kahverengi Hollanda ayakkabıları ve sade, hasır bir şapka giydirerek, eğer mümkünse onu yeniden küçük bir kız yapmayı kim bilir kaç kere canım çekti! Ama hiçbir çocuk yurdu ve okul olmadığından, birkaç istisna dışında gül yanaklı çocuklar ve serpilmiş kızlar yok.

Levantenler, iki ırktan hangisi üstünde hak iddia etmeleri daha uygunsa, ya İngiliz ya da Fransız olarak görülmekten hoşlanıyorlar. Kendilerini, tıpkı Morleena Kenwigs^a gibi komşularından daha “akıllı” ve “kibar” göstermeye yönelik pespaye bir fikirle, her iki ırka da tapıyor, her ikisini de taklit ediyorlar. Buradaki her şeyden nefret ediyormuş numarası yapıyor, devamlı olarak İngiltere’ye gitmiş bir kuzen ya da arkadaşlarından bahsediyor ve bir sansasyon yaratacaklarından emin bir ifadeyle kendilerinin de gitmek için can atıklarını söylüyorlar. Ziyaretine gelip seni iltifatlara boğuyor, elbise ve bonenin patronlarını istiyor, kaç tane mendilin olduğunu, İngiltere’de nasıl yaşadığını ve isimlerini büyük ihtimalle 1821’lerden kalma eski bir albümde gördükleri Leydi falanca ya da Leydi filancayla tanışıklığın olup olmadığını bilmek istiyorlar. Çoğu korkunç bir tınlamayla burunlarından konuşuyor. Yorgunluktan bayılacak duruma gelene kadar sana sorular sormaya devam ediyor; sohbet edemiyor ya da düşünemiyor; ıvrı zıvırdan ya da bayat bir skandalden söz ediyorlar. En azımlileri birkaç şilin harcayarak kötü romanlardan satın alıyor ve kendilerini edebi birer kişilik sanıyorlar. Saçlarını yaptırıyor, bir sene önce Paris ya da Londra’da moda olmuş bir saç stiliyle mükemmel bir karikatür haline geliyor ve kendilerini moda-nın öncüsü sanıyorlar. Rum hizmetçileriyle dedikodu yapıp eğleniyor, ardından onlardan şikâyetçi oluyorlar. Bu insanların düzensizlik ve gösteriş, cahillik ve kendini beğenmişlikten oluşan korkunç bir dokuları var. Hiçbir şeyi iyi yapamıyorlar ve en kötüsü de bomboş olduklarını hissediyorsun. Hem Rumların, hem Türklerin gözündeki itibarları çok düşük. Bir gün Vassilis’e, “Ama Madam falanca şöyle söyledi,” dedim. Vassilis, “İngilizler doğru söyler,” (galiba bu bana yönelik bir Rum dalkavukluğu) “ama tüm Levantenler” (bunu söylerken bir iğrenme jesti yaptı) “yalancıdır” dedi. Onlar hakkında söylenen birçok şeyde olduğu kadar, korkarım bu söz-

a Charles Dickens’in *The Life and Adventures of Nicholas Nickleby* (1838-39) adlı romanının kahramanlarından biri —ed.n.

lerde de büyük bir gerçeklik payı var ve bu ülke insanlarına Avrupalılar hakkında kesinlikle iyi bir izlenim verecek durumda değiller.

Levantenler neredeyse her zaman çok erken yaşta evleniyor ve genellikle çok kalabalık bir aileleri oluyor. Hemen hemen kendi yaşında olan bir kızdan tut da, kucağındaki bebeğine kadar her yaştan çocuğu olan, çökmüş, pasaklı anneler gördüm. Bu tür anneler çoğu zaman on beş yaşlarında evlendirildiklerini söylüyorlar. Zavallılar, genellikle son derece çökmüş görünüyor, çocuk yaştan itibaren gece yarılarna kadar ayakta kalıyorlar. Yıllar geçtikçe birbirini izleyen yeni yeni bebekler, daha tembel, işe yaramaz Rum hizmetçiler, ev işleriyle ilgili daha çok karmaşa ve şikâyet oluşuyor. Okul ve öğretmenin olmadığı, kendi annelerinin de cahil olduğu bir ülkedeki en büyük çocukların kaderinin ne olacağını sen düşün –istisnai durumlar, nadir de olsa, yalnızca toplumun daha zengin kesimlerinde görülüyor. Bir Levanten tüccarının kızı, son derece melankolik bir cehaletle dolu olan konuşmalardan birinde bana şöyle dedi: “Annemin durup da bizimle ne yapması gerektiğini düşünecek hiç zamanı olmuyor, küçük çocuklar ve hizmetçiler çok rahatsızlık verici ve bebek de daima ağlıyor. Burada bir ya da iki okul vardı, ama hiçbirisi de uzun süre devam etmedi (burada esniyor), neden bilmiyorum, ama her biri kapandı (bir daha esniyor); belki de çok kazançlı bir iş değildi ya da başka bir aptalca sebebi vardı. Bir keresinde annem bizim için bir mürebbiye tuttu. Frank amcam onu İngiltere’den getirtmişti. Anneme oldukça pahalıya patladı ve bize de çok sinirli davranıyordu (gerçi biz de ona hayatı dar ediyorduk). Bu mürebbiyeler buraya geldiklerinde her zaman na hoş bir şeyler yapıyor, tam da onlara alışmaya başladığın anda ya koleraya yakalanıyor ya da evleniyorlar. Bizim yaratık da evlendi; sersem pislik; anlaşılan bize geldiğinde nişanlıymış, ama geçinecek paraları olmadığı için evlenemiyorlarmış ya da bunun gibi bir şey, annem söylediği için biliyorum.” İnan bana, sevimli Stella’nın muhabbeti, daha doğrusu bir sabah kahvaltıdan sonra kanepeye uzanmışken kelimeleri yaya yaya konuşması gerçekten böyleydi. Bana yönelttiği birkaç soru, Levanten ya da Peralı kızların nasıl birer arkadaş oldukları konusunda sana daha iyi bir fikir verecektir.

“Burası korkunç derecede sıkıcı” (hüzünlü bir şekilde esniyor). “Gerçekten de günü nasıl geçireceğimizi bilemiyorum.” (Burada, Boğaz’daki en

güzel köylerden birinde ziyareti bulunduğumuzu söylemem lazım; oturma odası penceresinden harika bir manzara görünüyordu; kitaplar, müzik, aynı zamanda ev sahibimizin gurur ve neşe kaynağı olan müthiş bir bahçe vardı, akşamleyin erkekler eve dönene kadar da hoşça vakit geçirmek dışında yapacak bir işimiz yoktu.) Bu yorucu, yavan kız olmadan orada tek başıma olmaktan ne kadar zevk alacağımı düşündüm; ama İngiltere'den yeni gelmiş olan kitaplarla dolu bir masaya umutsuzca baktıktan sonra, dedikodu adına her şeyden vazgeçmem gerektiğini anladım, çünkü ev sahibem son derece umutsuz bir şekilde elimi tutuyordu. "Keşke İzmir'de olsaydık: Orada pek çok subay var ve İzmir çok hoş bir yer; korkarım burada epey sıkılacaksınız. Bizim mösyö çok iyi, ama acayip biri, ne dans etmekle, ne başka hoş şeylerle ilgilenir; yalnızca kuru, sıkıcı kitaplarla ve içinde görülecek hiçbir şeyin olmadığına emin olduğum şu berbat sıkıcı bahçeyle ilgileniyor.

"Galiba okumayı çok seviyorsunuz?" Öyle olduğunu söyledim. "Ah, İngilizler bazı çok güzel şeyler yazmışlar; şimdiye kadar birçoklarını okudum. Şu aptal Türklere başka bakacak bir şeyin olmadığı berbat sıkıcı bir ülkede, kişinin entelektüel olması gerektiğini düşünüyorum. Galiba 'Aile Teşrifatçısı'nın^a tüm sayılarını ezbere biliyorum. Siz onu okumaz mısınız? Ah, beni şaşırtıyorsunuz! O kadar hoş ki! Ama 'Rosalie ya da Gizli Ek' ve 'Leydi Matilda Wilhelmina' ve 'Anastasia'nın Defterinden İç Çekiş ve Gözyaşları'nı okumuş olmanız gerek. Byron'ı herhalde okudunuz, değil mi? İzmir'de babamın evinin yakınında bir zamanlar onun yaşadığı küçük bir ev var. Ama ne demeye buraya geldiğini anlayamıyorum. Bir lord olduğuna göre İngiltere'de pek çok arkadaşı olmalı. Çok garip bir adamdı –nasıl diyorsunuz, eksantrik, değil mi? Yaşlı Türk bahçıvanı babama, lordun küçük meyve bahçesinde bir aşağı bir yukarı yürüdüğünü ve kendi kendine yüksek sesle konuşup kollarını sallaya sallaya onu nasıl korkuttuğunu sık sık anlatmış. Galiba şiirlerini bu şekilde yazıyordu.

"İzmir'de anlattıklarına göre, daha sonra ona miras bırakılmış olan bir mülke bakmak üzere Yunanistan'a gitmiş, ama alışılmadık bir yerde öl-

a The Family Herald: Yaklaşık 1844-1940 arasında çıkan, 1855'lerde 240.000 adet basılan haftalık İngiliz dergisi; aile dergileri pazarının daha çok alt kesimine hitap eden, tefrika roman, hikâye, şiir, bilimsel yazı, yemek tarifleri, fıkralar vb. içeren bir dergiydi –ed.n.

müş. İngiltere’de son derece rahat bir hayat sürebilecekken bunları neçinli olması çok komik doğrusu. İngiltere’de onun için çok büyük bir cenaze töreni düzenlendi, değil mi?” Pek de öyle olmadığını düşündüğümü ve hatırladığım kadarıyla kalbinin Newstead’e götürülüp gösterişsizce oraya gömüldüğünü söyledim.

“Ah, gerçekten mi, ne tuhaf! Londra’da onun için çok büyük bir cenaze töreni yapıldığını sanıyordum, çünkü uzun bir zaman önce ‘ölüm ilanı’ ve ‘üstünde savaşıırken giydiği pelerini’ hakkında bir şeyler okumuştum, dolayısıyla onun Byron olduğunu sandım, annem öyle söylemişti.”

Konuşmamızın edebi bölümü burada sona erdi ve seni temin ederim, neredeyse kelimesi kelimesine aktardım, tabii on dokuz yaşındaki bu güzel kızın tüm esnemeleri ve uzata uzata burnundan konuşmasını aktarmam olanaksız, yine de onun Levanten ortalamasının üzerinde olduğunu eklemeliyim. Bunlardan biri geçen akşam elçiliğin düzenlediği bir partide bir İngiliz’in Mart’ın ortasıyla^a ilgili bir şey söyleyip güldüğünü duymuş. Galiba fasulye ya da başka bir sebzeden bahsettiğini düşünüp hemen şöyle demiş: “Bezelyeler henüz olgunlaşmadı.” (Artık ne zaman bezelye yesek, ona “Mart’ın ortası” diyoruz.) Gerçekten de dünyanın bu tarafında yapılacak çok şey var.

a İngilizcede “Ides of March” olarak geçen yani Latince, yani İngilizce bu söz, kelimesi kelimesine “Mart’ın Ortası” anlamına gelir. Bu tarih, Julius Caesar İÖ 44’te 15 Mart’ta öldürüldüğü için, ama esas olarak William Shakespeare’in *Julius Caesar* adlı oyununda geçen “Beware the Ides of March” (Mart’ın ortasından sakın!) repliğiyle ünlenmiştir –ed.n.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ MEKTUP

Yeni yıl günü – Kostümler – Rum kadınları – Şenlikler – Bir Ermeni ailesini ziyaret – Vassilis – Bir başıbozukla söyleşi – Köylüler – Türk çocukları

ORTAKÖY, 24 OCAK 1856

Sevgili Bay Hornby,

Daha önceki mektuplarımdan birinde size yeni yıl gününü İstanbul'da nasıl geçirdiğimizden bahsetmiştim. Rumların yeni yılı bizim takvimimize göre yeni yılın 13. gününe rastlıyor. Yaşlı bekçi gün ağarırken tüm Rum evlerinin kapısına gelerek onları ayine davet etti. En fakir olanlar dışında herkes o gün yeni ve renkli bir şeyler giydi. Rum ve Arnavut delikanlılarının giydiği bazı işlemeli ceketler gerçekten güzeldi –kimisi altın sırmalı kordonlarla süslü ve ıskarlat rengindeydi, kimisi de yeşil ve altın yaldızlıydı. Arnavutlar ceketlerini tıpkı bizim hafif süvari askerlerimiz gibi, yenlerini omuzlarının üzerinden sarkıtacak şekilde giyiyorlar. Bunca çarpıcı renklerden sonra, İngiliz kıyafetleri bana kim bilir ne kadar tuhaf ve koyu görünecektir! Gözlerim her tür pitoresk şeklin ve çarpıcı renklerin cazibesine kapılmışken, dimiden yapılmış bir cekete ve korkunç görünümlü İngiliz şapkalarına ya da bir İngiliz köylüsünün yeleğine nasıl katlanacağım? Mesela güzel nakışlı, ıskarlat rengi ve altın yaldızlı ceketin altında, genellikle koyu yeşil renkte ve rengârenk bir kuşak yardımıyla bele tutturulan bir pantolon oluyor, bu kuşağın içine de ya işlemeli bir yatağan ya da gümüş kabartmalı bir tabanca –çoğu zaman ikisi birden– yerleştiriliyor. Yelek de zengin nakışlı ve çift sıra saf altın düğmeli oluyor. Tıpkı bir châtelaïne'i^a andıran üç ya da dört sıralık gümüş zincir, yakışıklı bir Rum köylüsünün bayramlık elbisesini tamamlıyor. Kış olduğu için giydiği ve Kızılderili mokasenlerini andıran parlak nakışlı tozluklarını da atlamamalıyım. Bıyığı kusursuz ve sivri, onun için hayatının gurur kaynağı. Fesinin altından birkaç koyu bukle görünüyor ve sigarasını tıpkı bir prens ha-

a (Fr.) Şato, konak sahibi –ed.n.

natılmış. Zengin bir adak yapabilenler, koyu renkteki yüzü hariç, bir azizin ikonasının tamamını gümüşle kaplatırlar. İnsanlar olağanüstü bir huşu ve yüceltmeyle, kimisi son derece eski olan bu ikonaların önünde eğilip dua ediyorlar.

Ermeni komşularım yeni yılın ilk sabahında erkenden dua etmeye gitmişlerdi. Fuad'la ben daha geç bir saatte küçük bahçemizde bir aşağı bir yukarı gezerken, bana İngiltere'yi hatırlatması için birkaç menekşe topladım. Harika bir sabahtı ve kuzeye doğru kanat çırpın birkaç kuğuyu izledik; karşı kıyının üzerindeyse uzun bir karabatak sürüsü kâh düz bir çizgi, kâh sıkışık bir kitle, kâh bir ok, kâh da upuzun bir yılan gibi kıvrıla kıvrıla tuhaf ve fantastik bir şekilde ilerliyordu. Zavallı dilsiz Simyon kış fırtınalarının geride bıraktığı tek tük çiçeği benim için toplamak üzere geldi; burada en uzun süre dayananlar gül ve mineçiçekleri. Annesi pencere kafesinin ardından bakarak bana gülümseyip her zamanki gibi tatlı bir şekilde selamladı; yüzü o kadar hoş ve huzur dolu ki. Bana işaretlerle bir şeyler sordu, ama ben ne demek istediğini anlayamayıp başımı umutsuzca sallayınca, Andon bir kâğıdın üzerine yazdığı İtalyanca notu getirdi. Bu küçük mektuplar o kadar çok hoşuma gidiyor ki onları dikkatle saklıyorum, işte o sabah bana verilen notun çevirisi:

Çok Sevgili ve Şerefli Pansiyoner,

Dul annem ve kız kardeşlerim bu yeni yıl sabahında sizi ve Generalinizi içtenlikle selamlıyor (Andon Edmund'a ısrarla *Signor Generale* diyor). Evinizden memnun olup olmadığınızı ve size hizmet etmek için yapabilecekleri herhangi bir şey olup olmadığını bilmek istiyorlar. Çok sevdiğiniz çocuğunuzun iyi olduğunu umuyor ve Tanrı'nın size bolluk bahşetmesini diliyorlar. Onlara hazırladığınız yemek için size teşekkür ediyorlar. Siz sevgili bayanın daima arkadaşı ve hizmetkârı olan,

ANDON ALMIRA

İşaretlerle teşekkür etmeye ve bir cevap yazacağımı belirtmeye çalıştım. Evlerine girmem için çok ısrar ettiler, onları kıramayıp içeri girince,

loş, eski hole, basılmaktan yıpranmış merdivenlerin her iki tarafındaki por takal ağaçlarına, kırık mermer çeşmeye, kafesli çatıya ve beyaz badanalı duvarlardaki garip, ama hoş boyalı kuş, çiçek ve narlara hayran kaldım.

Tüm ev yıkık dökük ve parçalara ayrılmış görünüyordu, her şeyin üzerinde yoksul düşmüş ve çökmüş bir ailenin havası vardı. Sedirler, hatata ayak koyulan tabureler koca ve baba için tutulan yasın ifadesi olarak siyahla örtülüydü; çok sayıdaki geniş odanın kapılarından sarkan ağır perdelerin hepsi aynı üzüntü verici renk tonundaydı; renkli olan tek şey yeni yıl şerefine çiçekler ve minik uzun mumlarla süslenmiş Meryem ve Çocuk İsa resmiydi. İlk süit dairenin baş odasında muazzam *brasero*'lar^a duruyordu, görünüşe bakılırsa bu odalar ailenin genellikle kullandığı odalar ve bahçemde yürürken kız kardeşleri burada nakış işlerken görüyorum; ama ateş yanmıyordu ve sevgili eski dostum ince ve solmuş yas elbisesi içinde solgun ve üşümüş görünüyordu. Kaleme alabildiğim en güzel sözleri yazmaya çalıştım ve divana oturup harika manzaranın tadını çıkardık. Parlak sabah güneşinde çok uzaklara kadar her şey nasıl da güzel gözüküyor! Burada insanlar sessizce oturmayı öğreniyorlar, ama gözler durmadan yoğun bir hazla çevreyi inceliyor.

Şekerleme servisi yapıldı; Dudu ve zavallı Osku bana hizmet etmek için birbirleriyle yarışıyorlardı. Onlara ilk ziyarette bulunmam gibi böyle resmi bir durumda, hiçbiri annelerinin ve benim önümde oturmadı. Andon yanımda ayakta duruyordu, onun elindeki kâğıt kalem ve el işaretleri sayesinde sohbetimiz canlı bir şekilde devam etti. Her iki taraf da istekli olunca, mutlu olmak için ne kadar da az şey gerekli! Simyon annesiyle benim önüme kakmalı bir masa getirdi ve bana bir şölen hazırladıklarının farkına vardım. Önce Dudu tatlı ikram etti, harika bir vişne reçeli ve nadir bir Çin porseleni içinde İran'dan gelen gül reçeli; ardından Osku ince, solgun elleriyle su dolu iki büyük bardak getirdi; ondan sonra çok lezzetli ve kokulu kahve dolu fincanlarla birlikte acıbademlerle karıştırılmış bir tabak İzmir inciri geldi. Tatil için evine dönmüş bir okul çocuğuymuşum gibi beni beslemekten müşfik bir gurur duyan yaşlı hanım, elleriyle en iri incirle-

a (İsp.) *Mangal* –ed.n.

rin içini açıp bademlerle doldurduktan sonra teker teker bana uzatmaya başladı. Bu topakların hızla ve gayretle hazırlandığını görünce kapıldığım dehşeti, galiba tahmin edebilirsiniz. Kaçınılmaz olarak hastalanacağımı düşündüm ve kendimi kaderime teslim ettim. İçinde bulunduğum durum gerçekten o kadar gülünçtü ki yüksek sesle gülmeye başladım, onlar da her şeyin çok hoşuma gittiğini sandılar. Zavallılar! Çok az ziyaretçileri oluyor ve yalnız hayatlarını neşelendirecek pek bir şey yok; ben de bir kerecik hazzımsızlık çekmenin fazla zararı olmayacağına karar verdim ve kendimi ziyafetin keyifli akışına bırakıverdim. O sevgili yaşlı kadın beni mutlu ettiği için nasıl da seviniyordu! Portakalları hızla soyup tabağımdaki pudraşekerin üzerine küçük parçalar halinde atıyor, ayva reçelinden büyük ve pembe renkli ayva dilimleri uzatıyor, kızlarından bahsedip şefkatle elimi okşuyordu. Bu süre boyunca Andon ve Simyon da sanki bir prensesi ağırlıyorlarmış gibi gururlu ve onaylayıcı bir şekilde bakıyorlardı –bunlar öylesine basit ve iyi insanlar ki! Nihayet ziyafetin sona erdiğini düşündüm, ama heyhat! Dudu çok güzel renkli, irice bir nar açıp içindeki pırıl pırıl tohumları çıkararak üzerine tozşeker serpip önüme koydu. Aklıma Binbir Gece Masalları'ndaki büyülü horoz hikâyesi geldi ve onun gelip benim için hepsini topladığını düşündüm! Bu duruma bir son vermek lazımdı; kibar, ama kararlı bir şekilde hem bu son ikramı, hem Dudu'nun kendi elleriyle sardığı sigarayı geri çevirmek zorunda kaldım. Ancak hanımların her biri birer sigara yakarak kendilerinden memnun bir halde içmeye başladılar, bu arada sakın sakın İngiltere'den ve havadan sudan sohbet ettik, daha sonra revelations ve veda sözleri eşliğinde oradan ayrıldım. Hepsi büyük bir seremoniyle, kapımızın küçük bahçe merdivenlerinin başına kadar geldi. Fuad'ın da yanımda olduğunu sana söylemeyi unutmamalıyım, hanımlar onu öpüp okşayıp neredeyse sahibesi kadar çok tatlı verdiler; o da tam bir Doğulu olarak dinmek bilmeyen bir memnuniyet duydu.

Vassilis küçük köpeğime çok iyi davranıyor ve zaman zaman onu alıp köyde gezmeye götürüyor; Fuad kalabalık ve dar sokakları benden daha çok seviyor. Vassilis gerçekten tuhaf biri; genellikle son derece mahzun ve nadiren neşeli olmaya çalışıyor. Galiba yeni ve yakışıklı seysisimiz Yorgos'la çok seyrek konuşuyor, ama Bay Barker'ın adamı olan Nikolas onun en bü-

yük dostu ve Vassilis'i uzun yıllardır tanıyor. Nikolas'ın anlattığına göre Vassilis bir zamanlar "çok iyi durumdaymış," ama Kahire'deyken bir Mısırlı varını yoğunu çalmış ve Vassilis o günden beri huysuz biri olmuş. Bu sebeple ne vakit her zamankinden daha mahzun görsek, "Mısır'daki soygunu" düşünüyor, diyoruz. İzmir'de bir karısıyla dört çocuğu var ve ücretini alır almaz onlara yolluyor. Ne zaman beni İngiltere'den gelmiş olan mektupları okurken görse "Signorina"nın^a iyi olup olmadığını soruyor. Ona teşekkür edip "Evet" diyorum. Ardından her zaman İtalyanca olarak şunları ekliyor, "Tanrıya şükürler olsun! Gençler daima büyüleyicidir." İlgisine duyduğum minnettarlığımı göstermek için günün birinde ona şöyle dedim "Ya senin çocukların nasıl Vassilis; yakın zamanda onlardan haber aldın mı?" Bu sözlerim onun suskunluğunu bozdu; her zamankinden daha nazik olma yolunda bir pazarlık yapmamıştı ve ters ters şöyle cevapladı "Fakir kimselerin çocukları her zaman iyidir, iştahları da çok açık olur." Padişahın Rumlar lehine bir ferman çıkardığını duymaktan hoşlanacağını düşünerek, bir gün sofraya örtüsünü serdiği bir anda ona bundan bahsettim; ama tek yaptığı kara bıyığının altından homurdanmak oldu: "Bahse girerim, bunun için patriğimiz paşalardan birine yüklüce bir para vermiştir; bunun bize bir faydası dokunmaz." Vassilis soydaşlarının yaşadığı baskı ve yoksulluğu çok derinden hissediyor, ama insanlardan nefret etmesinin ve devamlı melankolik olmasının başlıca sebebinin Mısır'daki soygun olduğunu düşünüyoruz. Yemek pişirmekten çok hoşlanıyor ve herkesin gözdesi olan bir yemeği masaya bırakırken yüzünde gaddar bir keyif ifadesi oluyor. Edmund geçtiğimiz hafta yalnızca sakat ödeneği aldığı anda biraz umutsuzluğa kapıldı. Huzursuzluğunu yemek yemeyerek gösteririm ve geçen gün masadaki hiçbir şeye dokunmayınca, Vassilis hiddetle söylendi, "Che ha Vossignoria, che non mangia?" (Sıkıntınız ne madam, niye yemek yemiyorsunuz?) Bu azarlamayı uysal bir şekilde karşılayıp egzersiz yapmaya ihtiyacım olduğunu ve İngiltere'den mektup almadığımı söyledim.

Geçen akşam arkadaşlarından birini, bin kadar adamla Türk askerlerine katılmak isteyen bir başıbozuğu eve getirmek üzere dışarı çıkmaya izni istedi. Başıbozuk geldi –sağlıklı, vahşi görünüşlü bir adamdı, kemeri ya-

a (lt.) Küçükhanım –ed.n.

tağın ve gümüş işlemeli silahlarla doluydu. Türkçe bilen Bay Wilkin buradaydı. Önceleri Başiboşuk tek kelime dahi etmiyordu. Bunun sebebinin sobanın yanında sessizce sigara içmekte olan Ermeni Andon olduğunu anladık. O gittikten sonra Başiboşuk, adamlarının yapabilecekleri ve cesaret edebilecekleri şeyler hakkında konuşmaya başladı. Bu Başiboşuk'la Kars'ın düşmesinden önce tanışmadığımız için üzüldük, çünkü bin kadar böyle askerimiz olsa birkaç deve yükü yiyecekle Kars'takilere ulaşabilirdik. Aslında Başiboşuk, artık İngiltere'de bulunan General Vivian'a mektup yazmıştı. Destek birliklerinde bir süre önce büyük bir asker açığı vardı. Bu konu Vassilis ve Yorgos'u son derece heyecanlandırıyordu ve dış odamızdaki konferans sürerken ikisi de merdivenlerden aynılmadılar. Despina'nın anlattığına göre, Başiboşuk ve adamları General tarafından kabul edilirlerse, Vassilis yeni bir cekete, Yorgos da yeni bir kılıca kavuşacakmış.

Köylüler zaman zaman bize sorular soruyor. Geçtiğimiz gün dış odada bekleyen bir Türk'e rastladım, bir şeyler istediği çok açıktı. İtalyanca konuşamıyordu ve Vassilis de dışarıdaydı, bu yüzden adam hayal kırıklığına uğrayarak gitti. Başka bir gün ona bahçede bir kez daha rastladım ve Vassilis adamın, "Signor Padrone"nin^a General Vivian'a destek kuvvetlerinde yüzbaşı olan kardeşi Ömer hakkında bir mektup yazmasını istediğini söyledi; kardeşi ailesini ona emanet ederek gitmişti, ama kardeşinin karısı hastaydı ve kocasının hasretini çekiyordu. Onun hastalığı yüzünden kendileri de giderek fakirleşiyorlarmış, Ömer onlara ayda yalnızca yüz kuruş (yaklaşık on beş şilin) bırakmış. Ömer'in izin alabilmesi için Edmund elinden geleni yapacak.

Dün beni görmek için ikisi erkek, biri kız üç Türk çocuğu getirildi, kız olan çok şirindi, o kadar soğuk bir gün olmasına rağmen, üzerinde yalnızca açık leylak rengi bir elbise ve sarı tül, ayrıca işlemeli terlikler vardı ve çorap giymemişti. Söyleyebildiğim birkaç Türkçe kelimeye güldü ve divana ciddiyetle oturduktan sonra ondan istediğim öpücüğü verdi. Ardından birkaç şekerleme yedik ve onu bahçede bekleyen amcasının yanına indirdim, ne kadar dil dökersek dökelim, amcasını bir bayanın odasına girmeye ikna edemedik.

a (İt.) "Beyefendi," burada Leydi Hornby'nin kocası Edmund Hornby kastediliyor –ed.n.

Eski kafalı Türkler söz konusu olduğunda, kadınların narinliği hak kındaki fikirlerini incitmemek için çok dikkatli olmalısınız. Eskiden elliü uzatıyordum, ama bunu besbelli son derece uygunsuz buluyorlar, bu sebeple ben de Avrupalılarla kaynaşmış birkaçı dışında artık yapmıyorum. Dr. Zohrab sık sık büyük bir adamın hasta karısı ya da kölesini tedavi için çağrıldığını ve kendisine divanın üzerindeki bir şal yığınının gösterildiğini ve ona göre ilaç verilmesini istediklerini anlatıyor: Çok olağanüstü durumlarda kadının yalnızca yüzünü görüp eline dokunmasına izin veriyorlarmış. Bu zavallı kadınlar neredeyse her zaman egzersiz yapma ve temiz hava alma ihtiyacı duyuyorlar: Bulundukları mevki yükseldikçe, evlere daha da sıkı kapatılıyorlar. Kol ve ayağı hacamat etme olaylarına Ermeniler arasında bile çok sık rastlanıyor. Geçen gün arkadaşım Dudu bunun yüzünden sekerek geldi: İtalyanca olarak ağabeyine iyi bir yürüyüşün ona daha yararlı olacağını söyledim.

Buradaki ve karşı tarafta, Kuleli civarındaki camilerin minareleri iki gece önce Muhammed'in doğum günü dolayısıyla ışıklandırılmıştı. O kadar yüksekte karanlıkta parlayan kandil çelenklerini izlemek çok keyifli.

Ama artık hoşça kalın demeliyim. Albay Ibor aşağıya indi ve akşam yemeği birazdan hazır olur. Kırım'a gitmekte olan Bay Mansfield'in bize ani bir ziyarette bulunduğunu söylemiştim; oradaki arkadaşları için Vassilis'in reçellerinden bir çömlek dolusu aldı. Gemisi o gün yola çıkacak olduğundan Kaptan Giffard gelemedi.

Bay Gisborne Kahire'den bana çok güzel beyaz bir pelerin (*burnous*) getirdi. Mısır'dan çok etkilenmiş, en azından ülkeden, oradaki antikalarından ve ikliminden; oradaki insanlar da en az buradakiler kadar baskı altında ve sefil olmakla birlikte çok daha canlılarmış.

Amiral Slade yarın bizi görmeye geliyor, bu sayede Türklerle ilgili birçok haber alabileceğim. Rüzgâr hâlâ kuzeyden kar ve don getiriyor. Hepinize sevgiler.

YİRMİ BEŞİNCİ MEKTUP

*Boğaz'da kış hayatı – Ermeni piskoposu – Yol parası – Konsol piyano
– Nevralji tedavisi – Karadeniz'deki batıklar – Zavallı Yahudiler*

ORTAKÖY, 29 OCAK 1856

Sevgili Anneciğim,

Kışın Boğaz'da nasıl bir hayat olduğunu bilmek istiyorsun. Benimki kesinlikle çok tuhaf ve uçlarda bir hayat, çünkü ya burada saatlerce tek başınayım ya da Sefire beni davet ettiğinde Pera'da kalabalığın arasındayım. Edmund evden genellikle sabah saat dokuz civarında çıkıyor. Fuad ve ben onu şirin, küçük ahıra kadar geçiriyoruz, orada epey eski görünen bir kuyu ve dalları yere sarkan bir söğüt ağacı var. Zengin işlemeli elbisesiyle, oturma odalarında rastlanan “Corsair” [Korsan] dergisindeki Conrad portrelerini andıran yeni, dikkat çekici ölçüde yakışıklı Rum seyisimiz ahırın çok bakımlı tutuyor: Yortu ve tatillerde kapının üst tarafında mutlaka yay şeklinde bir çiçek çelengi oluyor. Ahırda, yükseltilmiş birkaç döşeme tahtasının üzerinde bir Türk yorganıyla uyuyor. Bu eğreti yatağın kenarındaki küçük rafın üzerinde antik bir formu olan şirin bir vazo duruyor; onun hemen yakınındaysa küçük bir gitarı andıran bir çalgı asılı duruyor, Yorgos bazı akşamlar bu enstrümanı yakın birkaç arkadaşı için çalıyor. Yorgos dış görünüşüyle çok gurur duyuyor ve atlarını çok seviyor, atlarından çok sevdiği tek hayvan siyah Malta köpeği –cin gibi bir hayvan, kem gözden korunması için boynuna sağlam bir iple birkaç kırmızı boncuk bağlanmış.

Fuad ve ben onları uğurlayıp “Sultan”ın kemerli boynuna ve parlak cildine hayranlıkla bakıyoruz; donu, burada doru diye tabir ettiklerinden. Yorgos, karşı taraftaki kanatlı pencereden kendisine hayranlıkla bakan Rum kızlarına bir bakış attıktan sonra “Turkish Johhny”ye binmiş, ağır ağır ve kıvrıla kıvrıla tepeden aşağıya inmekte olan efendisinin ardından dörtnala yola koyuluyor. Ben el sallıyorum ve Vassilis de aksi bir sesle Fuad’ı çağırdıktan sonra bahçe kapısını kapatıyor ve artık akşam yediye kadar yalnızız.

İri bekçi köpeğimiz Trabzon'dan geldi; muhteşem bir hayvan ve ımini "Arslan" koyduk. Korkarım özgür dağ yaşantısını özlüyor ve düzenli bahçemizin dar patikalarında bir aşağı bir yukarı yürürken hem onun, hem benim kendimizi daha ziyade birer tutsak gibi hissettiğimizi düşünüyorum. Neşe ve hayat dolu bir köpek olan Fuad, Arslan'ın ağırbaşlı tavrı ve devasa cüssesiyle tam bir tezat oluşturuyor. Penceremden dışarı baktığımda Arslan ve Fuad'ın yan yana olması son derece komik bir görüntü oluşturuyor. Her ne kadar vakur olsa da, Arslan sabahları sedire yayılıp oturmaktan çok hoşlanıyor. Fuad çok yaramazlık yapmaya başladığında Arslan onu dev patileriyle tutuyor ve böyle zamanlarda Fuad küçük beyaz bir fareyi andırıyor. Kimi zaman ikisi bir arada son derece gülünç bir tarzda oynuyor, Arslan Fuad'ı bir kartopu gibi ağzına alıyor.

Hiçbir şey zaman zaman yaşadığım yalnızlık duygusundan daha kusursuz olamaz. Kimi zaman aylar boyunca yalnız kalıp rahatsız edilmekten her istediğimi yapabilmeyi arzuladığımı bilirsin. Artık bu dileğim kesinlikle gerçekleşti. Günüm o kadar uzun ki pencerelerimin altındaki sedirde oturup saatler boyu Boğaz'ın mavi sularına ve ardındaki tepelere bakarak hülyalara dalabilecek zamanı bulabiliyor ya da aşağıdaki vadide olan biteni görüyor ve gelen geçeni izleyebiliyorum.

Hemen karşımızdaki pencereleri kafesli evde yaşayan Ermeni piskoposu ve karısının birçok ziyaretçisi oluyor; eski kafalıya benziyorlar, hanım dışarı çıkarken daima yaşmağını sımsıkı örtüp feracelere sarınıyor. Onu iki kez bahçesinde, bir kez de bahçenin yanındaki harap bostanda gördüm, "kocakarı ilaçları" yapımında kullanılan bitkilerden topluyor ve o zaman şalvarlı ve ceketli bir Doğu kıyafeti giyiyor. Bu eski eve sık sık yaşmaklı hanımlar geliyor. Şimdiye kadar gördüğüm en tuhaf kapı tokmağını vurmalarından sonra yaşlı bir Ermeni hizmetçisi onları nazik bir şekilde içeri, yüksek duvarlı avluya alıyor ve çok geçmeden kadınlara ait bir kat olduğu anlaşılan ikinci katta, kafeslerin arasında bir ileri bir geri giden gölgelerini oturduğumuz sedirden görebiliyoruz. Cüppeli rahipler de sık sık ziyarete geliyor ve bunlar giriş katındaki odalara alınıyorlar. Piskoposun kendisi de sık sık burada gezgin bir hacıya bir sadaka vermek ya da Fuad'la benim çok iyi bir dostumuz olan ve şirin boyalı bir tezgâhta civardaki en lezzetli şeker-

lemeleri satan satıcıdan şekerleme almak üzere ortalıkta görünüyor. Bu evde çok güzel üç çocuk yaşıyor. İki küçük oğlan avluda oyun oynuyorlar ve bazen dadı bebeğe gülümseyip el sallaya bilmem için onu kafesin üzerinde tutuyor. Piskoposun bizimle tanışmak istediği ve evine davet etmek istediği söylendi. Oysa ben bize gelen askeri ziyaretçilerin onun kafasını karıştıracaklarını düşünebilirdim, çünkü Kırım'a giden ya da oradan dönen birçok kırmızı ceketli^a ziyaretimize geliyor ve pencerenin altındaki sedirde toplanan köpeklerin yanına oturup neşeli bir şekilde eski dostlar, eski zamanlar ve evden haberler hakkında konuşuyoruz; tüm bunlar Doğu adabına çok ters düşüyor olmalı.

Vassilis'in ünü kesinlikle dostlarımızın şefkatli ilgisinin artmasına neden oldu. Küçük akşam yemeği davetlerimiz enfes geçiyor. Anadolu'da ve Kırım'da ordugâhta açlık çekmiş bu insanlara mükemmel çorbalar, lezzetli tekir balığı, fıstıklı kuzu, kestaneli ördek yahnisi ve asma yaprakları arasında bıldırcınlar sunulduğunu bir düşün! Bu savaş ve kıtlık günlerinde misafir ağırlamanın da keyifli bir yanı var; akşam yemeği partisi vermekten daha fazla bir şey, duygu bakımından sevgili bir oğlu ya da aç bir kocayı doyurmak gibi.

Artık sana burada bir İngiliz kadınının hayatının nasıl geçtiğini anlatmaya geri dönebilirim. Bahçede dolaştıktan, sedirde tembellik etikten ve başıbozukları besleyip çiçekleri düzenledikten sonra, geçen gün Vassilis'in ayarladığı dört iri yarı hamal tarafından üst kattaki selamlığa taşınmış olan konsol piyanonun başına geçiyorum. Pera'daki Opera'ya mensup genç bir Alman bulacak kadar şanslıydık, bu zavallı çalgıyı yavaş yavaş neredeyse akortlu bir hale getirmeyi başardı. Dudu'nun, piyanonun neden bu kadar akortsuz olduğu hakkında yaptığı açıklama doğrusu çok eğlendiriciydi. Bir gün yanımda olan Mis Clara Barker aracılığıyla şöyle dedim, "Nasıl oldu da bu kadar yeni ve güzel bir enstrüman bu derece paslı ve sarsak bir hale geldi?" Dudu da her zamanki sessiz ve nazik tarzıyla, bir zamanlar deniz kenarında bir sayfiye evinde yaşarlarken yangın çıktığını ve piyanoyu pencereden atmak zorunda kaldıklarını söyledi. "Denize düştü," dedi Du-

a Düzenli İngiliz ordusunda Yedi Yıl Savaşları'ndan (1756) Hint İsyanı'na (1857-58) kadar kırmızı ceketli bir üniforma giyildi –ed.n.

du “ve o gün bugündür akortsuz.” Yeniden çalışır hale geldiği için çok mutlular ve mektuplarımı saymazsak, benim için de en büyük eğlence kaynağı bu piyano; başına oturup saatlerce çalıp söyleyebilirim, ta ki ayaklarının dibinde sabırlı bir şekilde yatan zavallı Fuad, daha fazla dayanamayıp arka ayaklarının üzerinde oturup kara gözlerini yüzüme dikene kadar. Ondan sonra egzersiz olsun diye, birkaç saat kan dolaşımımı hızlandırmak için çabuk çabuk yürüyorum; çünkü iç odadaki soba çok fazla ısıtmıyor ve yazar-ken ya da şarkı söylerken Edmund’un kaplan postunu giymek zorunda kalacağım kadar keskin bir soğuk var. Omzumda çaprazlama duran pençelerle tek başıma sessiz bir şekilde oturduğumu görsen herhalde çok gülerdin, öyle ki ışıltılı gözlü fareler dahi korkusuz bir şekilde saklandıkları yerden çıkıp Fuad’ın pencere kenarındaki ekmeğini yiyip sütünü içebiliyorlar!

Mutfak bahçede ve evden de bir hayli uzak. Karlı günlerde hol kapısı kapalı oluyor; Bayan Barker’ın nazik bir şekilde bana yardım etmesi için sabahları bir iki saatliğine ödünç verdiği küçük Rum hizmetçi gittikten sonra, “hendekli çiftlikteki Mariana”^a kadar yalnız bir şekilde bir aşağı bir yukarı yürüyüp duruyorum. Vassilis akşama doğru soba için bir sepet dolusu odunla geliyor ve onları sessizce yerine bırakıyor. Bu sessiz yaşantı ona çok uygun görünüyor. Geçen gün Ermeni hanımının tek başıma günlerimi nasıl geçirdiğimi sorduğunu söyledi; şöyle cevaplamış: “*Scrivo e legge, legge e scrivo*” (Yazıyor ve okuyor, okuyor ve yazıyor.) Bu da o tatlı, yaşlı hanımın benim hakkımda endişelenmesine neden olmuş; bu sabah Andon’la birlikte uzunca bir ziyarete geldi. Andon İtalyanca olarak kendime daha çok dikkat etmem gerektiği ve nevralljimi iyileştirmek için yakındaki caminin imamını görmemin iyi olacağı konusunda bir şeyler yazarken, iri, siyah gözleri de endişeli bir iyi niyetle ışıldıyordu. Elbette imamı bir “putperest” olarak görüyoruz, diye yazdı Andon, ama ellerini vücudun etkilenmiş olan yerinin üzerinde gezdirerek iyileştirme yeteneği olduğuna tamamen inanıyorlardı. Yaşlı hanım bu tedaviyi göstermek için son zamanlarda ağrı duyduğum şakakla-

a “Mariana of the Moated Grange” ilk kez William Shakespeare’in “Kısasa Kısas” adlı komedisinde ortaya çıkan bir figürdü, daha sonra Alfred Tennyson’ın “Mariana” adlı şiirine ilham kaynağı oldu. Shakespeare’de Mariana, kendisini terk eden sevgilisini hendekli çiftlikte bekler ve sonunda ona kavuşur –ed.n.

nım ve boğazıma parmaklarını bastırdı. Bu kesinlikle beni çok rahatlattı ve imamın gerçekleştirdiği inanılmaz tedavileri anlattıkça Türklerin iyi birer hipnozcu olduklarına kanaat getirdim. Ancak ne bu tedaviyi, ne bir Kuran ayetinin bir parça kâğıt üzerine yazılıp suda eritilmesiyle elde edilen her zamanki Müslüman ilacını deneyeceğime dair hiçbir söz vermedim. İyi niyetli komşumun şefkati bana çok iyi geldi ve ince tahtalar yerine taş duvarlar ve bir şöminenin daha da iyi geleceğine inanıyorum.

Hava çok sertti. Sabahları çoğu zaman, donanım ve yelkenleri sürüklenip gitmiş, yalnızca omurgası kalmış bir halde Karadeniz'den yedekte çekilerek getirilen tekneler görüyorum. Doğu'nun soğuğu keskin ve acı –sanki yaşlı kış seni başparmağıyla işaretparmağının arasına sıkıştırmış gibi. Bu sefil vadideki yoksullar kim bilir ne kadar sıkıntı çekiyordur! Sabahları sık sık yıkıntıların arasındaki çadırlar hâlâ çamur ve su birikintilerinin arasında ayakta mı, değil mi diye bakıyor ve bu çadırların birçok çocuk ve hatta bebeğin tek sığınağı olduğunu düşünerek ürperiyorum. Perişan durumdaki birkaç ahşap ev yalnızca Yahudiler tarafından kullanılıyor: Pence-reler hâlâ tamamlanmamış ve salyaları akan aç, vahşi köpekler istedikleri gibi içeri girip çıkıyor. Bu zavallı Yahudiler, bekledikleri Mesihleri için cuma günleri küçük kandiller yakıyorlar; bu kandillerin titrek ışıkları yalnızca bir Doğu köyünde görülebilecek bir perişanlık sahnesini aydınlatıyor.

Artık hoşça kal demeliyim. Alacakaranlık burada kısa sürüyor ve müezzin müminleri akşam namazına çağırıyor. Küçük sobam ısıllı ısıllı yanıyor, çaydanlığım her zamanki şen ışığını çalıyor, kuşlarım yavaş yavaş tüneklerine yerleşiyor ve Fuad efendisinin dönüşünü bekliyor. İşte görüyorsunuz, her şeye rağmen çok neşeli sayılırım.

YİRMİ ALTINCI MEKTUP

*Bir baloya gidiş – Talika – Pera’ya yolculuk – Anıtlar – Idare – Dol-
mabahçe – Kötü yollar – Pera’daki mezarlık – Serviler – Askerler – Işık-
landırılmalar – Büyükelçilikte balo – Padişah – Haremağası – Baloda
bir ayı – Despina’nın coşkusu*

ORTAKÖY, 8 OCAK 1856

Sevgili Anneciğim,

Senin de tahmin edebileceğin gibi, İstanbul’a yakın bir köyden bir ba-
loya gitmek, İngiltere’de bir baloya gitmekten çok daha farklı bir şey.
Edmund iki kayıkçımızı, saat dörtte beni Pera’ya götürmek üzere ha-
zır olacak şekilde ayarlamıştı, ama öğle vakti Karadeniz’den korkunç bir
poyraz esmeye başladı ve çok geçmeden Boğaz aniden hareketlendi.

Bu durumda bir kayığa binmek, sert denizlerden etkilenmemekle
gurur duyan benim için dahi söz konusu olamazdı tabii; böylece, Vassi-
lis’le kısa bir konuşmadan sonra, Vassilis bir at arabası ya da talika bulmak
üzere köye indi ve uzun süren bir pazarlık ve tartışmadan sonra, beni Pe-
ra’ya götürmek üzere muhtemelen yarın saat içinde hazır olacak kırık dö-
kük bir talika ayarlandığı söylendi (onu daha önce bir yıkıntının içinde çü-
rümeye bırakılmış durumda görmüştük.)

İspanyol elbisem birçok güçlükten sonra kusursuz bir şekilde ta-
mamlandı. Küçük Rum hizmetçimin çok genç olması ve bir yerde tek ba-
şına uzun bir süre bırakılamayacak kadar güzel olmasının yarattığı güçlük,
Bayan Barker’ın nazik bir şekilde hizmetçilerinden birini ödünç vermesiyle
çözüldü. Despina çok sevinmişti ve hemen üzerimizdeki koyu kırmızı
Türk evindeki Nikoletta ve diğer hizmetçiler de onu çok kıskandılar.

Despina yalnızca Rumca konuşuyor, ben yalnızca birkaç kelime
Rumca biliyorum; dolayısıyla, tahmin edebileceğin gibi, İtalyanca konuşan
Nikoletta’yı tercih ederdim. Ama her ne kadar bana çok yardımcı olmasa da,
Despina en azından bir hayli dekoratifti. Gerçekten çok güzel bir kadın; bu
vesileyle tüm şıklığını sergilemişti. Parlak yeşil ipekli bir elbise ve altın bile-

zikler, başında bir fes, kalın, mor pıtlıkülü fesin üzerine taranmış ve etrafına harika siyah saçlardan oluşan iki kalın örgü sarılmış, boynunda çok hoş bağlanmış işlemeli bir eşarp –aslında Azizler Günü için giyinmiş gibiydi.

Çılgın talika kapımızın önüne geldiğinde kendimi gülmekten alamadım! Belediye başkanının at arabasının çok pis, bayağı ve çok küçük olanına ya da Külkedisi'nin balkabağı arabasının kötü bir taklidine, birtakım karman çorman sırim ve iplerle, görüp görebileceğin en sefil iki beyaz atın bağlandığını düşün. Her iki zavallı hayvanın da boyunlarında, “kem göze” karşı takılan mavi ve kırmızı boncuklardan oluşan bir “müska” asılıydı; bu hayvanlar insanda gıptadan ziyade acıma duyguları uyandırıyordu. Güzeller güzeli Despina'yla birlikte kapıda dururken, Vassilis'e, “Biz mi atları taşıyacağız, yoksa onlar mı bizi taşıyacak?” dedim. Bu sözlerim tercüme edilince Rum sürücü katıla katıla güldü, ama atlarının bu yolculuğu rahatlıkla bitirebileceğini söyledi. Araç ayarlandıktan sonraki zorluk aracın içine nasıl girileceğiyle ilgiliydi. Basamak yok, kapı yok! Umutsuzluk içinde, Despina'yla benim (ikimizin de bunu periler gibi yapmamızın yolu yoktu) pencereden atlayarak içeri girmekten başka çaremiz olmadığını fark ettim, pencere bizim için açılmıştı bile. Özellikle Ermeni piskoposunun karşı kafesten ışıldayan gözlerle baktığını görünce, kalbimin daha endişeli bir şekilde çarpmaya başladığını belirtmeliyim. Yine de bir İngiliz kadını olarak yılgınlığa düşerek kendimi utandırmamak ve en son pantomim gösterisinde neşeli bir şekilde kendini tehlikeye atan palyaçonun ruh haliyle, jüponumu piskoposun bakışlarının izin verdiği ölçüde kaldırdıktan sonra kapımızın hemen önündeki oynak taştan güç alıp zıpladım. Bu atlayışla birlikte kendimi ellerim ve dizlerimin üzerinde talikanın içinde buldum, başımı hafifçe vurmamın dışında yaralanmamıştım. Despina daha da şanslıydı, çünkü kocası Nikolas onu uğurlamak üzere aşağı inmişti ve vedalaşırken bir yandan da kuvvetlice bir iki kez “ittirince,” o da çok geçmeden yanımdaki yerini aldı.

Vassilis kostüm bavulunu ve Edmund'un üç köşeli şapka çantasıyla kılıcını karşıımızdaki koltuğa koyduktan sonra, Rum sürücümüz lime lime olmuş dizginleri kavrayıp korku verici bir şekilde atlarına bağdırdı ve böylelikle yola koyulmuş olduk.

Birinci sarsıntıda başlarımızı birbirine çarptık; ikincisi bizi nere-
deyse ön camdan dışarı fırlatacaktı; üçüncüden sonra üç köşeli şapka çan-
tası kucağıma düştü; dördüncüdeyse kostüm bavulu ayaklarımızın üzerine
devrildi. Önce düşenleri toplayıp yeniden koltuğa yerleştirmeye çalıştık;
ama tepeden aşağı inerken fena halde sağa sola sallanıp bir yerlere çarpma-
ya başlayınca, çok geçmeden sıkıca tutunup başımızı alabildiğince koru-
maktan başka bir şey düşünmez olduk.

Yaşadığımız bu sallantı gerçekten çok korkutucuydu. Zaman za-
man arabanın devrilmesini hiçbir kuvvetin engelleyemeyeceğini düşünü-
yorsun. Kendi kendine şöyle soruyorsun: “Bu koskoca taşların üzerinden
geçmemiz mümkün mü ya da şu tehlikeli köşeyi alabilecek miyiz ya da o
çamur denizinin içinden nasıl geçeceğiz?” “Tamam, artık geçmiş olsa ge-
rek,” diye geçiriyorsun aklından, ama yaydan yoksun çılgın araba aniden
önce kocaman deliklere, ardından belki yarının düzineden fazla gevşek kal-
dırım taşına çarpıyor, tekrar bir başka deliğe ve çamur deryasına giriveri-
yor, uçuşumun kenarındaki bir sinek gibi tek bir tarafa yattırıyor; atlar hiç
durmadan bir sağa bir sola gittiğinden, ne onları, ne de genellikle ayağa
kalkmış bir vaziyette dizginleri tutan sürücüyü görebiliyorsun. Ancak için-
de bulunduğumuz talika bir zamanlar göz kamaştırıcıymış, tavanında çok
güzel bir Boğaz manzarası var ve kapı pencereleri fistolu sarı saten perde-
lerle örtülü; bu perdeler Türk güzellerini gözlerden gizlemek için öyle kur-
nazca, öyle kıskançça yerleştirilmişti ki, dışarıyı görebilmek için iyice eğil-
mek zorunda kalıyorduk. Padişah’ın sarayındaki nöbetçiler talikanın için-
de bir İngiliz kadını görünce, her zaman yaptıkları gibi bakakaldılar.

Çok güzel bir gündü ve tüm Beşiktaş sokağa dökülmüş gibiydi. Gali-
ba Padişah bazı hediyeler hazırlıyordu, çünkü birkaç siyahi kölenin tıpkı Bin-
bir Gece Masalları’ndaki gibi başlarının üzerinde işlemeli muslinlerle örtü-
lü tepsiler taşıyarak saraydan çıktıklarını gördüm. Çeşmenin yanında büyük
bir kalabalık toplanmıştı; gürültücü ve gülen Rumlar ve bu ülkede durma-
dan gördüğümüz çeşit çeşit insan arasında, üç Fransız askeri taşıyan ve Mas-
lak’taki Fransız ordugâhına gitmekte olan küçük yaylı arabaya ilgiyle bakma-
ya tenezzül eden Türkler de vardı. Medeniyet ve yayları görmek, en az bun-
ların arkasından bağırarak hayran kalabalık kadar beni de memnun etti ger-

çekten. Bu arada, geçen yılın [Ortaköy'de] atlı bir yük arabası vardı ve tüm köy bir anda karıştırdı. Neler olup bittiğini görmek üzere pencereye koşup da yusuvarlak tekerleriyle köy yolumuzun tekerlek izleri ve taşları üzerinde rahatlıkla ilerlemekte olan arabayı görünce ülkemle gurur duydum.

Tüm sallanmamıza rağmen, herhangi bir kaza geçirmeden Beşiktaş'a vardık. Burada çok güzel, küçük bir çömlerçi gördüm, bir gün bu dükkanı ziyaret edip kuruslarını alabildiğine harcamak istiyorum. Çanak-kale'de üretilen canavar ve griffin'lerden^a tutun da Rumların hâlâ içine yağ, şarap ve su koydukları klasik ve zarif şekilli olanlarına kadar, kilden yapıma günlük kullanım amaçlı bu kaplar gerçekten büyüleyici. Eve bunlardan bir sepet dolusu getirmek istiyorum: Pek azı üç ya da dört kuruştan daha pahalı. Kocaman yağ küplerinden çok etkilendim ve aklıma hemen Ali Baba ve Kırk Haramiler masalı geldi, çünkü içlerine bir adam rahatlıkla girebilir. Burada zamanın Binbir Gece Masalları'ndaki bütün hoş şeyleri tamamen silip süpürmediğini görmek çok memnun edici. Cin'in başının üzerinde Alaaddin'e getirdiği, kapaklı kaplar, tabaklar, fincanlar olan büyük gümüş tepsiler bile burada rahatlıkla bulunup satın alınabilir.

Barbaros'un mezarı bu köyde ve son derece iyi muhafaza edilmiş. Onun çok yakınında muazzam büyüklükte iki Roma lahdi bulunuyor. Türkler "kalıntı" ya da antikalara hiç değer vermediklerinden, ikisine de hiç bakılmamış. Bu ilginç mezarların iyi bir çizimini İngiltere'ye getirmeye gayret edeceğim, ama üzerindeki yazıların konunun uzmanlarının bile çözmekte zorlanacağı kadar silinmiş olmasından korkarım. Padişah'ın yeni sarayına yaklaşıırken mükemmel bir yolun üzerinde olduğumuzu hissetmek çok iyi geldi, yalar için kaldırımlar, ağaç dikilmiş bir bulvar ve gazın gelmesini bekleyen sokak lambaları var: Çok yaşa Abdülmecid! Kedi ya da maymun gibi bir şeylere asılmak yerine, sonunda sakince oturup çevreye akılcı yaratıklar gibi bakabilmek büyük bir rahattı! Rum, sürücüye ait sallantılı tahta parçasının üzerine oturup Vassilis de kendinden memnun bir şekilde onun yanına yerleştikten sonra, beyaz atlar neredeyse sabit bir hızla tınsa kalktı. Her çeşit konfordan şımarmış olan siz İngilizlerin, o kısacık yolun bizim için neler ifade etti-

a Kartal başlı, aslan gövdeli ejderha –ç.n.

ğini anlamamız çok zor. Despina keyifli keyifli gülüyor ve “Buono! Buono!” dı ye bağıyordu. İngiltere’de tüm yolların buna benzer olduğunu anlamamızı sağlamaya çalıştım: Bu konuda çok nazik olmasına rağmen, bunun “havvalı-sına sığmadığı” belliydi. “Dolmabahçe” diye anılan yeni saraya geldiğimizde, beyaz mermerden, güzel cümle kapısının yanında süslü koşum takımlarıyla yirmi otuz kadar at duruyor, bunların arasından Boğaz’ın suları ve ötesindeki tepeler pek hoş görünüyordu. Topal, sakat ya da kör yaşmaklı kadınlardan oluşan bir kalabalık dağılıyordu. Hem Padişah camiye gittiğinde, hem inşaatın gidişatını görmek üzere neredeyse her gün Dolmabahçe’ye geldiğinde, bu kadınlar peşini bırakmıyorlar. Padişah’ın arkasında atlı bir yaveri oluyor ve bu “görevli” küçük gümüş sikkelerle (özel günlerde altın) dolu bir torba ve dilekçelerin konabileceği bir evrak çantası taşıyor. Güvenlik sebebiyle bu dilekçeleri Padişah’a yalnızca kadınlar iletebiliyor. Yaklaşabildiklerinde, hemen Padişah’ın üzengilerinin dibinde bitiveriyorlar. Gümüş sikkeler saçıldığında, onları kapmak için nasıl bir kargaşa çıktığını herhalde tahmin edebilirsiniz. Padişah çok iyi kalpli biri ve daima öncelikle körlere yardım edilmesini istiyor. Elne bir dilekçe ulaştığında, bunu yanında çantayı taşıyan subaya uzatıyor; subayın görevi, dilekçeyi okumak ve eğer görülmeye değerse Padişah’a sunmak; görülmeye değer değilse medeni bir cevap yazmak. Ne yazık ki bu görev de, Türkiye’de teorik olarak çok iyi olan diğer her şey gibi suiistimal edilmiş durumda. Ancak bu tür suiistimaller çok sık ortaya çıkmıyor ya da eğer çıkarsa, cezalandırılmıyor, ama aşağıdaki örnek bahsedilmeye değer.

Bir Türk’e birkaç ay önce bir kadı ya da paşa tarafından büyük bir adaletsizlik ve baskı uygulandı, bunu kimin yaptığını tam olarak hatırlamıyorum, ama bunun pek de önemi yok, çünkü genellikle her ikisi de birbirinden beterdir. Kanun ve adaletten yana umudunu yitiren ve yıkımın eşğine kadar gelen zavallı Türk, çareyi doğrudan Padişah’a başvurmakta gö-rerek ona bir dilekçe vermiş: Hiçbir cevap gelmemiş. Bir süre sonra başka bir dilekçe vermiş, ama bu ve bir üçüncüsü de cevapsız kalmış. Bu Türk’ün dostları olmasaydı, tüm dilekçelerinin tıpkı ondan önceki başka dilekçeler gibi cevapsız kalacağına şüphe yoktu, böylelikle af çığılığı da bu dünyada asla duyulmazdı; ama şans eseri paşanın biriyle samimi olan bir arkadaşı varmış. Paşa, Padişah’a bu üç dilekçeden bahsetme fırsatı bulduğunda, Padi-

şah bu dilekçelerin hiçbirini görmediğini söylemiş; kuşkusuz suçlu taraf, bu dilekçelerin Padişah'ın eline ulaşmaması için görevli yavere rüşvet vermişti. Daha sonra yaverin bunu defalarca yaptığı ve kendisine "bahşiş" vermeyenlere Padişah'tan olumlu bir cevap ulaştırmadığı öğrenildi. Padişah, gerçekleri duyduğu ender anlarda davrandığı gibi, yapması gerekeni yaptı: Zavallı Türk'e adil davranılmasını sağladı ve subayını görevden uzaklaştırdı. Bunun kesinlikle doğru olduğuna emin olabilirsiniz.

Dolmabahçe'yi geçtikten sonra sarsıntı eskisinden de beterdi. Yol aniden dik bir yokuşa dönüyor ve bizim kaldırım taşı dediğimiz şeylerin bir tarlanın ortasına atılmasından ibaret. Bu tırmanın yarısındanayken Boğaz büyüğü bir manzara gibi ortaya çıkıyor: Padişah'ın beyaz mermer sarayı, ışıldayan Boğaz, Anadolu tepeleri, servi ağaçları ve değişik köylerin minareleri senin altında kalıyor ve eğer çok şanslıysan, talikan devrilmeden zirveye ulaştığında, Marmara Denizi, uzaktaki dağlar ve daha yakında Üsküdar'ın güzel tepeleri, maruz kaldığın tüm sarsıntıları unutturacak bir güzellik sergiliyor. Aşağıda sağda Padişah'ın yeni yaptırmakta olduğu, Dolmabahçe'den Pera'ya uzanan yolu görebiliyorsun. Şehrin bu yeni girişi herkes, özellikle de Avrupalılar için müthiş bir rahatlık sağlayacak. Bu yolun denetlenmesi ve yeni sarayının inşaatındaki ilerleme, Padişah'ın tek neşe kaynağı gibi görünüyor. Edmund onu sık sık günbatımına yakalanmamak için ardındaki zavallı, kılıksız, kötü ata binen mızraklı süvarileriyle birlikte Beşiktaş'a doğru hızla at sürerken görüyor.

Galiba daldan dala atlayan bir mektup yazaryım. Üzerinde birçok savaş gemisi, her zamanki vahşi görünüşlü Rum felukaları ve kar beyazı martılar olan denizi görecektir tepenin üzerindeyken, sana Padişah'ın Dolmabahçe'ye yaptırdığı yeni yoldan bahsetmek için duruverdim. Daha büyük ve daha gevşek taşların üzerinden geçince, arabamız birdenbire "Grand Champs des Morts"daki servi ağaçlarının koyu gölgesine ulaştı. Ne kadar da büyük bir yer ve bu kasvetli ağaçlar ne kadar da muhteşem! Weybridge Kilisesi'nin bahçesindeki büyük kavak ağaçlarını bilirsin: İşte onlara benzer ağaçlarla ve sayısız sarıklı mezar taşıyla kaplı dönüm dönüm arazinin yaratacağı etkiyi düşün. Bu koskoca çıplak ağaç gövdelerinin altındaki sarıklı mezar taşlarının bazısı öne doğru eğik, bazısı dimdik duruyor, bazılarıysa yere dev-

rilmiş durumda. Göz, bu sessiz ölümler ormanının içindeki birçok dolanıbaşı, engibeli patikayı izliyor ve bazen yavaş yavaş uzaklaşan bir sarık görünmek insanı şaşırtıyor, çünkü bu patikalar Pera'nın çeşitli yerlerine açılıyor, tıpkı bizim parklarımızda değişik yolların Londra'nın farklı yerlerine açılması gibi. Sana daha önceki bir mektubumda bahsettiğim gibi, bu servi ormanının Pera'ya bakan bölümüne daha fazla sayıda gelen oluyor ve orası bakımsız, pis ve gürültülü; ama bu taraf tıpkı bizim Doğu mezarlarının olması gerektiğini düşündüğümüz kadar sessiz. Yaşmaklı bir Türk kadınının sessizce ilerlediğini ya da tıpkı benim gördüğüm gibi yol kenarındaki bir taşın üzerinde taş falına baktığını görmek, bu sahnenin vakur güzelliğine ve etkileyiciliğine katkıda bulunuyor. Buradaki taşların birçoğu adamaklı antika görünüyor; bu kadar korunaklı ve daimi bir sığınağın altında olmalarına rağmen, alçak kabartmalı kitabeler ufalanıyor ve oyma çiçeklerle yapraklar neredeyse silinmiş. Ama zaman zaman yeni ve muhteşem görünen bir gruba rastladığında, loş ışık ve etraftaki derin sessizlik neredeyse ürkütücü. Birkaç tane parlak mavi renkte ve bol altın yaldızlı taş gördüm. Bir aileye ait olan taşlar son derece güzel görünüyordu, kocanın beyaz sarklı mezar taşı ortadaydı (dört köşe bir taştan oyulmuştu); kadının taşıysa daha kısaydı ve alt kısmı dik duran bir yaprağı andırıyordu, bunların iki yanında da ufak sarıklarla üç ya da dört tane mütevazı çocuk mezarı vardı. Ama sana Preziosa'nın bir çizimini getirmeliyim. Onunki son derece zarif, bunlara benzer bir grup mezarın tam ortasında, en koyu servi gölgelerinin arasında yanan ve söylentiye göre üç yüz yıldır sönmemiş bir kandil var. Gördüğün gibi, gezginlerin anlattığı, hiçbir kadının anıtı olmadığına dair şeyler doğru değil. Hem burada, hem Üsküdar'da erkeklerinki kadar kadın mezar taşı bulunuyor, bu durum ziyaret ettiğim diğer tüm Anadolu [yakası] köyleri için de geçerli. Kimi zaman bir aile grubunun arasında bu yaprak şeklindeki kadın mezar taşlarından iki ya da üç tane var, genellikle üzerlerinde oyma bir gül ya da nar yer alıyor, ama elbette üzerlerinde hiçbir zaman ne sarık, ne fes oluyor. Bu arada mor püsküllü modern kırmızı fes, eski zamanların güzel sarıklarının yanında çok çirkin görünüyor.

Bu yaşlı servilerle muazzam anıtsal taşların arasından çıkıp da Pera'nın kalabalığı, telaşesi, pisliliği ve kargaşasına karışmak, insana üç ya da dört yüz yıl ileriye gitmişsin duygusu veriyor. Antik Bizans ve dönümlerce

araziyi kaplayan bu sarıklı mezar taşlarının temsil ettiği Osmanlıların uzun iktidarı aklınıza gelmişken, talikanızın üç dört zıplamasıyla kendinizi mevcut savaş hikâyesinin içinde buluveriyorsunuz. Her köşede İngiliz, Fransız, Sardunya ya da Alman subay ve askerlerine rastlanıyor ve ara sıra han ya da kahvehanelerden yükselen dostluk şarkıları kulağa geliyor. Askerlerle denizcilerimizin gürültülü neşe ve coşkusunu gören Türklerin şaşkınlık dolu bakışlarını fark etmek çok eğlendirici. Jack,^a çevresindeki şaşkın komşularının, söylediklerinin tek kelimesini dahi anlamadığını unutarak avazı çıktığı kadar şarkı söylerken ya da konuşurken, onlar sakın bir şekilde tütün içmeye devam ediyorlar. Jack'in, yabancıların istedikleri takdirde söylediklerini anlayabilecek olduklarını düşünmekten kendini alamadığını görmek çok tuhaf. "Hadi ama huysuzluk etmeyin," (en ikna edici ses tonuyla); "neşelene-lim!" diyerek sevecen bir şekilde sırta vurmak, bu muhteşem Türklerele birinin neşelenip sohbet başlaması için gönlünü almanın gözde bir yolu.

Balonun yapılacağı öğleden sonra Pera'da epeyce alışılmamış bir hareketlilik vardı. İnsanlar daha fazla oyalanma eğilimi gösteriyorlardı ve her zamankinden daha meraklıydılar. Rumlar gruplar halinde sohbet ediyorlardı; üzerinde buket buket çiçek olan tepsiler hızla oradan oraya taşınıyordu; tek kişilik tahtırevanlara talep çok fazlaydı, bunun sebebinin geç kalan kadın şapkacıları ya da işini ağırdan alan terzileri ziyaret etmek olduğuna şüphe yoktu ve her zamankinden daha ciddi ve daha önemli görünen atlı paşalar, bütün Pera'nın kapıldığı "telaş" ve heyecandan olsa olsa azıcık etkilendiklerini ifşa ederek, alışılmış boru takımı ve kavaslarla birlikte kendilerine yol açıyorlardı. Saraya^b vardığımda, ataşelerden biri olan Bay Doria kendisine Leydi Stratford de Redcliffe tarafından emanet edilen ışıktandırılmaların teftişini tamamlamak üzereydi. Avludaki "Abdülmedid" ve "Victoria"^c kelimeleri, daha doğrusu isimleri, Padişah'ın gözüne çaracak şekilde sanki havada asılıymış gibi düzenlenmişti. Türkler bu tür ışıktandırılmalar konusunda oldukça ustalar, bayram ve Ramazan'larda iki minareyi mahyalarla birbirine bağlıyorlar. Sarayın tamamı pırıl pırıl ışıktandırılmıştı. Atlı ve yaya topçu bir-

a Herhangi bir İngiliz askerini temsilen kullanılan bir ad –ed.n.

b Galatasaray'daki İngiliz Sarayı ya da Büyükelçiliği –ed.n.

c İngiltere'ye 63 yıl hükmeden Kraliçe Victoria (1819-1901) –ed.n.

likleriyle iki Grenadier [el bombacı] ve Highlanders^a bölüğünün bulunduğu avlu bir ışık seline boğulmuştu. Tam giyinmeyi bitirmiştik ki Padişah'ın iletmiş olduğu sarayından ayrıldığını haber veren top atışları başladı. Despina Padişah'ı görme şansına sahip olduğu için bir hayli kendinden geçmişti ve hem Padişah'ı, hem ışıktandırmaların güzelliğini görebilmek için devamlı pencelelere tırmanmakla meşgul olacağından, pek de işime yaramayacaktı. Çok şükür sarayda bir İtalyan vardı ve saçlarımı çok güzel yaptı, ayrıca İspanya'da bulunmuş olduğundan, şalım ve damaskomdaki^b gülleri mükemmel bir şekilde ayarladı. Bu gerçekten çok heyecan verici bir andı; toplar uzakta gürlüyordu ve herkes heyecanlı bir bekleyiş içindeydi. Birkaç dakika içinde top atışı durdu ve bando "Tanrı Kraliçeyi Korusun"^c u^c çalmaya başlayınca Padişah'ın geldiğini anladım. Despina'ya gelince, ışıktandırmalar, top atışları, askerler ve müzikten o kadar etkilenmişti ki Padişah'ın içeri girerken onun yerine kapanmış vücudunun üzerinden geçmemesine çok şaşırdım.

Padişah iyi bir seçim yapıp kendi muhafızlarını Galatasaray'da bırakınca, saraya kadar ona meşale taşıyan bir İngiliz mızraklı süvari bölümü eşlik etmişti. Elbette Lord Stratford ve maiyeti onu arabasının kapısında karşıladılar ve Padişah arabadan inerken, galvanizli tellerle sağlanan bir iletişim aracı sayesinde filoya haber ulaştırıldı ve uzun uzun top atışları yapıldı. Leydi Stratford'la kızları onu merdivenin başında karşıladı. Ardından Padişah Hazretleri, sarsıntılı yolculuğunun yorgunluğunu atmak üzere, krallara yaraşır bir şekilde küçük oturma odalarından birine çekildi. Balo salonuna girdiğimiz andaki o muhteşem sahneyi asla unutmuyacağım. Bundan daha güzel bir şeyi tasavvur etmek bile güç olacaktır.

Leydi Stratford de Redcliffe, III. George'un saltanatının başlangıç dönemindekilere benzer bir kostümle salonun ortasında ayakta duruyordu; çevresinde de selamlaştığı çok göz alıcı bir kalabalık vardı. Elmas tacı, pudrası ve pembe gülleri ona çok yakışıyordu. Mis Canning tıpkı dişi bir Druid^d

a İskoçya'nın Highland bölgesinden devşirilen 71. Piyade Alayı 1758-1881 arasında İngiliz ordusuna hizmet etti, 1854'te Sivastopol Kuşatması'na ve 1855'te Kerç harekâtına katıldı —ed.n.

b Damasko (Şam kentinin adından): Keten ve ipek karışımı, genellikle çift yüzlü bir kumaş —ed.n.

c "God Save the King/Queen" ("Tanrı Kralı/Kraliçeyi Korusun"): İngiltere'nin millî marşı —ed.n.

* Çoktanrılı Kelt dininde druid kelimesi, antik Kelt topluluklarındaki ruhban sınıfını ifade eder —ed.n.

gibi uzun, beyaz bir cıltpe giymiş ve meşe yapraklarından bir taç takmıştı; Mis Catherine ise İskoç Kraliçesi Mary gibi giyinmişti. Birinci Ataşe Bay Odo Russell, atası Lord William Russell'ın mükemmel bir kopyasıydı. Kıyafeti siyah kadifedendi; elmaslarla tutturulmuş beyaz tüylü bir şapkası; oya işi bir yakası ve onun da altında muhteşem bir elmas kolyesi vardı. Bay Doria, desenli saten astarlı mor kadife ceketi, elmas ayakkabı tokaları ve enfiye kutusuyla, baştan ayağa Kraliçe Anne zamanının çok şık bir temsilcisiydi; Albay ve Bayan Mansfield de aynı döneme ait olan çok zevkli kıyafetler giymişlerdi. İnsanın onları cam fanusların altına koyup şöminenin her iki tarafına süs olarak yerleştiresi geliyordu. Kostümlerin yansını bile saymak bir günümü alırdı. Ama kraliçenin kıyafet balolarına katılmış olan herkes, daha öncekilerin bunun kadar muhteşem olmadığı konusunda hemfikirdi, çünkü Fransız, Sardunya ve İngiliz subaylarının yanı sıra her ülke mensubu kendi şahane ve değişik kıyafetle gelmişti ve gruplar anlatılamayacak kadar güzeldi. Rum Patriği, Amerikan Başpiskoposu, Yahudi Hahambaşı gösterişli cüppelerini giymişti. Gerçek İranlılar, Arnavutlar, Kürtler, Sırplar, Ermeniler, Rumlar, Türkler, Avusturyalılar, Sardunyalılar, İtalyanlar ve İspanyolların hepsi kendi ülkelerine özgü kıyafetler giymiş ve birçoğu da değerli taşlarla süslü silahlarını kuşanmışlardı. Bazı Yunan yatağan ve tabancaları harikuladeydi. Fakirler ve hacılar, gerçek zırh giymiş şövalyeler, dervişler, Maltalı hanımlar, Romalı imparatoriçeler, İngiliz kadın çobanlar, İranlı prensesler ve yaşmaksız Türk hanımları vardı. Elbette her kıyafet balosuna özgü bazı tuhaf kişiler de vardı. Beyaz ve kırmızı tüylerle süslü bir siyahi kralla, çatallı kuyruklarını zarafetle koltuk altlarında birleştirerek vals yapan, siyah kadifeler giymiş iki centilmen şeytan vardı. İtalyan caniler ve prensler, İspanyol beyler ve haydutlar da çok sayıdaydı. Aslında, bilinen dünyadaki tüm kostümlere rastlanabilirdi: Kraliçeler ve kadın çobanlar, imparatorlar ve kayıkçılar, Kırım kahramanları, büyükelçiler, ataşeler ve diplomatlar... Elmas parlıtları harikaydı, özellikle de zengin olduklarının eşlerinin ihtişamıyla gurur duyan Ermeni ve Rumların arasında.

Bütün bunları görüyor ve hayranlıkla izliyorduk ve tam Mösyö de Thouvenel'in^a elini sıkıp kalabalığın arasında tanıdığımız birkaç kişiyle ko-

a Dönemin Fransız sefiri -ed.n.

nuşuyorduk ki Padişah'ın geldiğine dair fısıltılar dolaşmaya başladı. Elbette herkes yol açtı ve Abdülmecid sessizce, Lord ve Leydi Stratford, onların kızları ve hemen arkalarında debdebeli bir paşalar topluluğuyla birlikte balo salonuna girdi. Önündeki gerçekten güzel manzara karşısında belirgin bir sevinç ve zevkle durakladı, sonra her iki tarafa da eğilerek selam verip gülümseyerek ilerledi. Birkaç basamak yükseltilmiş, kadife ve altın yaldızlı bir koltuk, onun oturması için balo salonunun bir kenarında ortaya yerleştirilmişti; ama koltuğa yönlendirildiğinde oturamayacak kadar keyifli görünüyordu ve ayakta durup küçük bir çocuğun maskesiz neşe ve sadeliğiyle çevresine bakmaya devam etti. Manşet ve yakası koyu kırmızı olan ve üzeri elmaslarla kaplı koyu mavi bir istanbulin' giymişti. Kılıcının kabzası da tamamen elmaslarla kaplıydı. Elbette başında yine hiç eksik olmayan fesi vardı. Son derece ilginç görünüşlü biri. Uyuşuk ve yorgun duruyor, ama konuşmaya başladığınızda güzel, koyu renk gözleri parlıyor ve görebileceğiniz en içten ve can alıcı şekilde gülümsüyor.

Doğrusu Padişah'tan çok etkilendim, çevresini saran paşaların çoğundan çok farklı, dokunaklı derecede iyi kalpli, sade ve hüznü! Paşalar çok kötü davrandılar, Padişah'ın sağ tarafına iki sıra halinde dizilmek için –birbirlerini tıpkı Kraliçe Londra'da akşam yemeği yerken polislerin yaptığı gibi– sağa sola itip kaktılar; sanki hanımların Padişah'ı bir an önce alıp götürceğini düşünüyor gibiydiler. Kazara koltuğuna çok yakın bir yerde durmuştuk ve fena halde sıkıştık. Dantelli şalım paşalardan birinin kılıcına takılınca, onu parça parça olmaktan hiçbir şeyin kurtaramayacağını düşündüm. Ama Lord Dunkellin nazik bir şekilde beni kurtardı ve güçlü kolları sayesinde yerimi koruyup Mis Mary Canning ve elçilerin eşlerinin Padişah'a tanıştırılmalarını görebildim. Kalabalığın izin verdiği ölçüde bir kadril^b oluşturulmuştu ve Padişah da önce bunu, daha sonra bir valsi büyük bir dikkatle izledi. Ardından Padişah Hazretleri odaların arasından geçti, bir dondurma aldıktan

a Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde (1839-1918) İstanbul'da moda olan ve daha çok, Avrupai giyinme zorunluluğu getirilen kamu görevlilerinin tercih ettikleri, önü kapalı, uzunca eteği yırtmaçlı, alaturka erkek ceketi –ed.n.

b Eski salon danslarından biri, genellikle dört ya da daha fazla çiftle beş ya da daha fazla figür yapılır –ed.n.

sonra ayrıldı, ama bilyık merdivenin her basamağında hazırola duran Highlanders [piyade], Lancers [mızraklı süvari], Light Dragoons [hafif süvari] ve Royals [ağır süvari] askerlerine hayranlığını dile getirdiğini unutmamalıyım: Süvarilerin çoğu Balaklava^a kopçası takıyordu. Gazetelerin de yazdığı gibi, Padişah bu şahane manzara karşısında çok etkilenmiş ve mutlu görünüyordu. “Times” gazetesi muhabiri olan yakışıklı Albay Ebor da oradaydı ve her şeyi gördü, ama muhteşem bir Yeniçeri Ağası kıyafeti giydiğinden Padişah’a görünmemek zorundaydı. Padişah balodan ayrıldıktan sonra danslar aynı neşeyle devam etti. Mehmed Ali, Ali Paşa, Sadrazam ve paşaların çoğu neredeyse son dansa kadar kaldılar –elbette seyirci olarak! Oturma odalarındaki gruplar çok çarpıcıydı ve gösterişli insanlar küme halinde galerileri geziyorlardı. Zaman zaman valsçiler balo salonundan çıkıp galeriler boyunca dans ederek ilerliyorlar, bu da orada kalabalık gruplar halinde duran Grenadiers ve Highlanders subaylarını çok memnun ediyordu.

Eflâklı Bay ve Bayan Kreçolesko ile birlikte odadan odaya gezerken Sadrazam’a rastladık. Bir süre Madam C. ile Fransızca konuştu ve genellikle karşılaştığımız Türklerden çok daha zeki ve canlı görünüyordu. Çok seyahat etmiş biri.

Paşaların çoğu balolarda muazzam yemek yer. Devamlı olarak yiyecek, içeceklerin bulunduğu odaya gidip bol miktarda şampanya içiyor ve ne çeşit bir içki olduğunu bilmiyormuş görünüp ona kurnazca “*eau gazeuse*”^b diyorlar. İngiliz gazeteleri Türklerin önyargılarından bahsediyor; genel olarak konuşmak gerekirse modern Türklerin –işlerine geldiği sürece– ne dini, ne politik önyargıları var. Onlar için “önyargı” kelimesi, halklarının sefalet içinde ve baskı altında olması sayesinde yaşadıkları parlak hayatı engelleyecek her şeyden nefret etmeleri anlamına geliyor. Şampanya ve konyak içiyor ve gizli kapaklı, ama son derece rahat bir şekilde Kuran’ın kurallarını hiçe sayıyorlar. Elbette bunlar gerçek bir Türk beyefendisi ve sofı bir Müslüman için geçerli değil, ama böyle insanlara artık çok sık rastlanmı-

a Balaklava Muharebesi (25 Ekim 1854), Kırım Savaşı’nın tayin edici çatışmalarından biriydi ve Rusların Sivastopol Kuşatması’nı yarma yönündeki ilk çabalarını temsil ediyordu; muharebe Rus ve Müttefikler arasında başa baş sonuçlandı–ed.n.

b (Fr.) Gazozlu su –ed.n.

yor ve isimleri de hiçbir zaman “reform” ya da Avrupalı davranış şekilleriyle bağlantı içinde geçmiyor. Türkler arasında zenginlerin kötü, fakirlerinin hemen hiç değişmez bir şekilde dürüst, ılımlı, sabırlı, çalışkan ve dindar olması da çok tuhaf. Buradaki fakir insanların yüz ifadeleri çok soylu; zengin olanları çoğu zaman yüzlerindeki şehvet ve acımasızlıktan tanıyabiliyor-sun. Burada hem zengin, hem erdemli bir kişi bulmak çok zor; koltuğunu kaybetmemeyi başarması ancak namussuzlukla mümkün oluyor ve bu yüzden de giderek daha da kötüye gidiyorlar.

Artık “Padişah’ın Balosu” denilen baloya geri dönebiliriz. Orada ufak çaplı bir sansasyon yaratan bir Türk hanımını anlatmayı unutmamalıyım. Onu ilk gördüğümde General Mansfield’in koluna yaslanmış bir halde oturma odasından çıkıyordu. Yaşmaklıydı, gri bir feracesi vardı ve gördüğü sahneden çok hazzetmişe benziyordu. Çoğu kimse bir paşa, hatta bizzat Padişah’ın, bir cariyesine ilk kez bir gâvur eğlencesini izleme izni verdiğini düşündü, çünkü hanımın tüm konuşmaları Türkçeydi. Ancak gece ilerledikçe bu Türk hanımı ürkekliğini üzerinden atmaya ve sonunda aşırı laubali bir şekilde davranmaya başladı, İngiliz subayların yanlarına kadar gidiyor ve rütbe yıldızlarıyla nişanlarını inceleyip çok cesur ve arsız bir şekilde yüzlerine bakıyordu. Daha sonra neşeli ve yaramaz bir ruh haline kapıldı ve yanından geçen her paşa için incitici ve alaycı birkaç söz sarf etmeye başladı: “Ah! Görüyorsunuz artık dışarı çıkabiliyoruz. Artık kafesimiz yok. Dünyayı kendi gözlerimizle görüp kendi kararlarımızı vereceğiz ve kimi istersek seveceğiz. Bu İngiliz subaylar ne kadar da yakışıklı! Onların bizden çok hoşlanacaklarına ve eve kapatmayacaklarına, ayrıca yüzümüze sizin yaptığınız gibi bu saçma kumaş parçalarını bağlamayacaklarına eminim.” Bu hanımın paşalar için söyledikleri çevrildiğinde, herkesin nasıl da kıkrdayıp güldüğünü tahmin edebilirsin. Yakışıklı amiral nasıl davranacağını bilemez hale gelinceye kadar Mehmed Ali’yi takip edip aklına getirebileceğin en kıncı ve espri-ri sözleri sarf etmeye devam etti; hatta bu sözlerden Padişah’ın Türk nazırları da paylarını aldı. Gerçekten bu kadının yürüyüşü, tüm davranış ve jestleri çok zekiceydi. Ancak sonunda Fuad Paşa bu açık tenli hanımın kim olduğunu keşfetti: Mükemmel bir Türkçesi olan ve böylelikle paşalara meydan okuyan kişi, ataşelerimizden Percy Smythe idi!

Haremağası çok korkunç bir yaratık. Zenci ve mide bulandırıcı olacak kadar da iğrenç biri; ama kendisi devletteki ikinci adam ve Padişah on-
suz bir yere gitmeye cesaret edemiyor. Kendisinden bir nebze daha az kor-
kunç görünen bir siyahiye dayanmıştı ve yürürlerken uzun kılıçları birbiri-
ne çarpıyordu. Bana anlatıldığına göre bu yaratık, haremde ona karşı gelebi-
lecek isyankâr kadınlara vurmak için elinde bir kırbaçla dolaşıyormuş. Padi-
şah'ın cesareti olsa hareminden vazgeçebileceğini söylüyorlar. Çocuklarının
annesi olan Kadınefendi, Padişah'a çok bağlı ve Padişah yakınındaki büyük
kafeste kapalı yedi yüz kadını çok az ziyaret ediyor. Toplam yedi karısı var;
geri kalanlar (esas olarak hediye gelen) cariyeler, bir de hizmetçiler.

Gecenin akışı içinde, "Soyer saat on ikide bir ayıyla gelecek," diye bir
söylenti dolaşmaya başladı. Nitekim saat on ikide balo salonunun üst tara-
fındaki kapılardan biri açıldı ve çok etkileyici bir Doğulu kostümü giymiş
olan Soyer, zincirinden çektiği devasa bir ayıyla içeri girdi. İki Rum hanımı
çığlık attı, ama esas olarak merak ağır basıyordu ve Mösyö Soyer'le dostu-
nun başlarına üşüşen kalabalıkta ezilerek can vermeleri bile mümkün görü-
nüyordu. Paşalardan birini iterek, Kızıl Haç şövalyelerinden birine çekici bir
bakış attıktan sonra Lord Cardinal'i hafifçe dirsekleyip güçlü bir Kırım kah-
ramanının yanına sıkışarak, ayı ve manevralarını çok iyi görebileceğim bir
yer buldum. Maskaralıkları son derece gülünç ve ırkına özgüydü, ama bur-
nunun parlak kırmızı tonu onu ele veriyordu. O İranlı prensesin divanın
üzerine çıkmasına ya da o Kafkas güzellerinin gümüşü yaşmaklarının altın-
da titremelerine hiç gerek yoktu, çünkü ayı saygıdeğer Mösyö Soyer'in say-
gıdeğer dostlarından başka biri değildi. Galiba bu postla ya da postun gerçek
sahibi olan beyefendinin yakalanmasıyla ilgili kayda değer bir hikâye vardı.
Mösyö Soyer bir şeyler söylemeye çalışıyordu, ama hanımların gülüşme, kı-
kırdama ve korkulu davranışları yüzünden tek bir kelime dahi duyulmadı ve
Mösyö Soyer o gece belagatinden ötürü ödül alamadı. O ve arkadaşına, balo
salonundan çıkarlarken Zenci Kral, Şeytan Hazretleri ve kırmızı-siyah kıya-
fetli "Cin Çömezi" eşlik etti, her biri öylesine şeytani danslar ve atlayışlar ya-
pıyordu ki, insan onların yerüstündeki bu dünyanın yaratıkları arasına pek
karışmadıklarını düşünmeden edemiyordu.

Saat dört buçukta balo salonundan ayrıldığımda, görüntü her za-

manki kadar göz alıcıydı. İnsan bakmaktan asla yorulmazdı, ama Binbir Gece Masalları'ndan çıkma bu sahnenin sona ereceğini biliyordum ve onu bütün ihtişamı içinde terk etmek istedim –aynı gösterişli gruplar hâlâ Doğu dillerinde sohbet ediyor ve Leydi Stratford'un oturma odalarında ince bir zevkle yerleştirdiği portakal ağaçlarının altındaki kanepelerde dinleniyorlardı. Edmund'la iki üç arkadaşı merdivenlerin dibine kadar bana eşlik etti. Despina birkaç basamak yukarıdaydı ve keyiften uçuyordu; Padişah'ın hem gelişini, hem gidişini seyretmiş, binlerce kez İngiliz askerlerinin “bono” olduğunu düşünmüş; daha önce dünyada var olduklarını tahmin bile edemeyeceği elbiseler ve elmaslar görmüş, böyle bir müziği ve bu kadar büyük bir evi rüyasında bile aklından geçirmemişti. Kâhya ona aşağıya inip bir şeyler yemesini söylemiş (hizmetçilerden biri Rum'du), ama ev o kadar büyükmüş ki tutunduğu tırabzanları bıraktığı ya da odama gidiş yolunu unuttuğu anda, bir daha beni bulamayacağı gibi bir düşünceye kapılmış. Böylece bütün akşam orada beklemiş, ama ne üşümüş, ne acıkmıştı. Gece yarısına doğru beyaz saçlı ve “kalbinin üzerinde bir yıldız” olan bir subayın merdivenlerden çıktığını söyledi. İngilizce konuşuyormuş ve tahmin ettiği kadarıyla ona kim olduğunu sormuş; o da “İngiliz Hornby” diye cevaplamış, bunun üzerine subay başını sallayıp uzaklaşmış. Balodan erken ayrılan Lord Stratford olmalıydı bu: Yoğun çalışma ve Kars'ın kaybı yüzünden uğradığı haksız saldırılar onu çok yıpratmıştı. Bunu odama gittiğimde kısmen Despina'dan, kısmen de Vassilis ertesi sabah bizi Ortaköy'e götürmek üzere beyaz atlar ve talikayla geldiğinde öğrendim. Despina çok keyifliydi. Padişah'la İngiliz subaylarını görmek onu soğuk merdivenlerde bile ısıtmışa benziyordu ve “Padişah'ın ilk balosu”ndan ölene kadar bahsedeceğine hiç şüphem yok.

Her şey son derece mükemmel bir düzen içindeydi; tek bir kaza ya da karmaşa olmamıştı. Gece yoğun kar yağdığından, ertesi sabah eve ulaşmakta zorlandık.

Saat on ikide yapılan top atışı, balonun verdiği benzersiz yorgunluğa rağmen, Padişah'ın her zamanki gibi camiye gittiğini duyuruyordu. Ortaköy'de olmadığımı üzüldüm: Acaba şafak vakti sarayda tüfek atılmış ve trampetler o uygunsuz saatte Divan toplantısına davet etmiş miydi?

YİRMİ YEDİNCİ MEKTUP

*Padişah'ın akşam yemeği – Türk misafirperverliği – Elçilik baloları –
Padişah – Suikastlar – Hava durumu*

İSTANBUL, 12 ŞUBAT 1856

Sevgili Bay Hornby,

Türklerin davranışlarını ve görüp yaşadıklarımızı anlattığım uzun mektuplarımdan tamamıyla vazgeçtiğimi düşünmemelisiniz. Sık aralıklı mektuplar almamanızın birkaç sebebi var. Öncelikle ciddi olarak nevrozdan yakınıyorum; ikincisi, genellikle sakın geçen akşamlarımız uzun zamandır misafirlerle dolu oluyor, üçüncüsü de uzun yazmaya meyilli değildim. Gerçi kalemim boş durmadı, ama zevkten çok görev diye yazdım. Öte yandan artık cevap yazmadığım bir arkadaşım kalmadığına, tüm balolar sona erdiğine ve yorucu nevrozjim de beni terk ettiğine göre, eskisi gibi uzun mektuplar almayı bekleyebilirsiniz. Bu mektupların sizi çok eğlendirdiğini duymak gururumu okşadı ve hoşuma gitti.

Genellikle elimize salı günleri ulaşan “Spectator” dergisini çok beğeniyoruz, yani salı akşamları bizi Ortaköy'deki küçük oturma odamızda sevgili İngiltere'mizden gelen haberleri okurken hayal edebilirsiniz; yalnız sizden üç saat önde gittiğimizi unutmayın; İngiltere'de saat altıyken, İstanbul'da neredeyse dokuz oluyor.

Türklerin alışkanlıkları çok ilkel ve bu konuda hassas davranıyorlar. Sarayın yakınlarındayız ve tıpkı Binbir Gece Masalları'nda anlatıldığı gibi, gün ağarırken trampetlerin çaldığını ve tüfek atışlarının yapıldığını duyabiliyoruz. Padişah akşam yemeğini günün ortasında yiyor. Saat iki civarında köyün aşağısında daima bir kalabalık oluyor, çünkü Padişah'ın aşçısı artan yemeklerden “bir lokma” tatmak isteyen herkese satıyor. Galiba hiçbir Türk (hamal ve benzerleri hariç) akşam çöktükten sonra çok acil olmadıkça dışarıya çıkmıyor. Fransız Büyükelçisi geçen akşam Sadrazam Ali Paşa'yla akşam yemeği yedi ve onun sarayında geceledi, çünkü Türklerin eski bir âdetine göre, kötü yol koşulları ya da başlarına gelebilecek diğer kötülüklerden

dolayı bir misafirin gece karanlığında evden ayrılmasına asla izin verilmez. Ancak Lord Stratford alışık olmadığı yerlerde kalmaktan hoşlanmadığı için daima elçiliğe dönüyor. Neredeyse bütün Türklerin saat dokuz olmadan yatıklarını ve gün ağarırken ibadet etmek için kalktıklarını duydum.

Bu mektubumdan önce elçiliğin düzenlediği ve Padişah'ın da katıldığı iki baloyla ilgili haberleri okuduğunuza eminim. İngiliz Sefiresi'nin düzenlediği *bal costumé*,^a hayal edebileceğiniz en muhteşem ve pitoresk balolardan biriydi; başlı başına bir mektubu hak ediyor, onun için size kapsamlı bir mektup göndereceğim. Lord Stratford nazik bir şekilde Edmund'tan, Padişah'ı girişte karşılayacak maiyetine katılmasını istedi. Çok ilginç bir manzardı: Avlu ve büyük merdivenlerde bizim Highlanders ve Lancers askerleri sıralanmıştı. Top atıldı ve bando "Tanrı Kraliçeyi Korusun"u çaldı. Sarayın avlusu pırıl pırıl aydınlatılmıştı. En parlak kandillerle oluşturulan "Abdülme-cid" ve "Victoria" yazıları, Türklerin yaptığı gibi karanlıkta asılı duruyor ve gecenin uçuk griliğinde güzel bir etki yaratıyordu. Padişah'ın iyi kalpli ve hoş bir yüz ifadesi var, daha ilk bakışta ondan hoşlanıyorsunuz –yumuşak ve melankolik, çevresindeki gaddar görünüşlü paşalarla büyük bir tezat içinde. Ancak üzülerek söylemeliyim ki derterli ve oyalanma ihtiyacı, onu bir Frenkde bile görülmeyen bir serbestlikle şampanya ve konyak içmeye itmiş. Eşine fazla rastlanmayan bu güzel görüntüden hoşlandığı çok açıktı ve önünde bir kadril oluşturulurken ilgili bir şekilde izledi. Oturduğu tahta yakın olduğumuzdan onu çok rahat görebildik. Ama uzun mektubumun içeriğini önceden ele vermemeliyim. Belki bilmek istersiniz, ben harika Şam gülleriyle tuturulmuş siyah bir şal giyen bir İspanyol hanım kılığındaydım.

Edmund İngiltere'ye götürmek üzere bir at satın aldı –bir Arap atı, doru bir donu var, benim açık isteğim üzerine adı "Sultan" oldu. Çok uysal ve oyunbaz, çok da iyi arkadaş olduk: Dün oyun olsun diye elimdeki mendili çekip havaya fırlattı. "Turkish Johnny"ye artık seyisimiz Yorgos biniyor. Buradaki yolların durumu hâlâ çok kötü.

Geçen hafta Pera'da bir düzine bıçaklama olayı yaşandı; kurbanların ikisi İngiliz'di. Tanıdığımız bir tüccar, Yunanlının biriyle bir anlaşmaz-

a (Fr.) *Kıyafet balosu* –ed.n.

lık yaşamış; o da ayrılırken, "Senin işini sokakta halledeceğim!" diye bağır-
mış. Scheschell vakit kaybetmeden bürosundan çıkmış, yanına birkaç
Fransız askeri alıp beyfendiyi Yunan Konsolosluğu'na götürmüş ve orada
itham ettikten sonra hapse atmış. Eğer herkes tehditler karşısında aynı hız
ve kararlılığı gösterse, böylesi korkakça saldırıların durdurulmasında şüp-
hesiz çok etkili olurdu.

Hava çok güzel: Rüzgâr güneyden esiyor ve Marmara Denizi'nden
gelen "beyaz atlar" Boğaz'da ilerliyor. Günün ortasında yükselen ani sıcak
dalgası dayanılmaz. Akşamlarıysa keskin bir soğuk oluyor ve bu iklimi bu
kadar zorlu kılan da hiç şüphesiz havadaki bu sık değişiklikler. Bu akşam
rüzgâr çıksa, birkaç saat içinde kar yağabilir ve uzun bir süre sıcaktan bu-
naldıktan sonra gelen bu soğuk insanı çarpabilir. Kendimi eve hapsedilmiş
hissediyorum ve köydeki çamurun ortadan kalkıp da Boğaz'a inebileceğim
günleri iple çekiyorum. Ama her düşüncemiz sıra hasretiyle kesiliyor ve içi-
mizden "Ah, yurdumuz!" diye geçiriyoruz. Biz zavallı ölümlüler elimizde-
kilerin değerini onları kaybetmeden anlayamıyoruz.

Edie hakkında bu kadar iyi haberler almak çok rahatlatıcı. Annemin
onun "söyledikleri ve yaptıkları"na dair anlattığı şeyler çok eğlenceli. Onun
zekâ ve neşesi Bayan Austin'i çok memnun ediyor, beni en çok mutlu eden
şeyse çok terbiyeli olduğunu söylemesi oldu. Bebeği için ona balolardaki
şekerlemelerden aldığım küçük, yapay çiçek buketlerini gönderiyorum ve
bunlar çok hoşuna gidiyor. Aynı hanıma, şal olarak kullansın diye payetler-
le bezeli bir Türk başörtüsü de gönderdim.

Artık hoşça kalın demeliyim, burada alacakaranlık çok çabuk karan-
lığa dönüşüyor ve şu anda güçlükle görüyorum. Edmund yakında evde olur
ve Vassilis de o güzel, küçük akşam yemeklerinden birini sunmaya hazır.

YİRMİ SEKİZİNCİ MEKTUP

Fransız Büyükelçisi'nin balosu – Akşam yemeği partisi – Padişah'ın zîyareti – Fransız ve İngiliz hanımlar – Balodaki paşalar – Yunğın Bir Rus esiri

13 ŞUBAT 1856

Sevgili Kız Kardeşim,

Son mektubum baştan sona İngiliz Sarayı'ndaki kıyafet balosuyla ilgiliydi. Şimdi de sana Mösyö de Thouvenel'in dün akşam Padişah için verdiği balodan bahsetmeliyim. Fransız Sarayı'nın bitişiğindeki Bellevue Otel'i'nde odalar tuttuk ve Ortaköy'den oraya vardığımızda tam akşam yemeği zamanıydı.

İngiliz, Fransız ve Sardunya subaylarından oluşan müthiş bir masaydı. Ziyaretine gitmiş olduğumuz Mösyö Cadrossi'nin odasından beni Kâni Paşa aldı. Mösyö Cadrossi'nin Edmund'un Fransız bir meslektaşı olduğunu hatırlayacaksınız. Kâni Paşa Komisyon'un Türk üyesi. İtalyanca biliyor ve çok güzel anlaştık. Masadayken biraz tedirgindi, ellerini yemeklere sokmaktan ya da Avrupalıları şoke edecek başka bir hareket yapmaktan ölesiye korkuyordu. Rüstem Bey de oradaydı. Dans etmeyi öğrenmişti ve baloyu on sekizlik bir kız gibi heyecan içinde bekliyordu. Sardunyalı dostumuz Komodor Vicomte di Negri karşımızda oturuyordu ve onunla karşılaştığımıza pek sevindim. Bu yabani yerlerden Pera'ya gitmek ve orada bütün savaşçı tanıdıklarınla karşılaşmak çok hoş. Aynı zamanda böyle bir toplulukta “kadın cinsi”nin tek örneği olmak çok tuhaf ve ibis’ muamelesi görmekten gurur duymamak için epey uğraşmak gerekiyor.

Bellevue Otel'i'nin yemek salonu Fransız Büyükelçiliği'ne bakıyor. Akşam yemeğindeyken, ışıktandırma için lambaları yakmak üzere çatıya ve ön cepheye tırmanan Rumları görebiliyordum. Çok geçmeden bir ışık cümbüşü başladı, şampanya ve sohbet, büyük grubumuzun baloya gitme

a Eski Mısırlıların kutsal saydıkları bir kuş, mısırturması –ed.n.

arzusunu köreltmedi ve çok geçmeden giyinmek üzere kalktı. Herkes tarafından bilinmiyordu, ama Padişah saat sekiz buçukta geleceğinden, Mösyö de Thouvenel birkaç özel kişiye o saatten geç kalmamaları için yalvarmıştı. Benim tahtırevan görünürde yoktu ve bir süre bekledikten sonra sabrımız taşınca, bir pelerin giyip kocamın galoşlarını ayağıma geçirdim ve cesaretle çamur deryasına daldık. Gerçi gideceğimiz yer birkaç yarıdan uzak değildi, ayrıca bütün o meşale ve fenerlerden dolayı gündüz gibi aydınlıktı; ama öyle bir araba, at, tahtırevan, kavas ve Rum kalabalığı vardı ki kendimize zorla yol açıyorduk. Elçiliğe giden yola Zuaflar ve piyadeler sıralanmıştı.

Değişik Fransız alaylarından gelen ve elçilik bahçesinde nöbet tutan askerler, ışıktandırmanın aydınlığında ve meşalelerin göz alıcı ışığında fevkalade pitoresk görünüyordular. Hol, merdivenler ve lobiler portakal ağaçları ve çiçeklerle süslüydü ve buralara en iyi alayların seçme askerleri yerleştirilmişti. Balo salonu korkunç kalabalıktı. Bu kez herkes Padişah'ın oraya geleceğini biliyordu; dolayısıyla kimseyi kandırmak mümkün değildi ve yüzlerce kişi çağrıldıkları saatten önce gelmişti. Ancak Padişah Hazretleri saat yedi buçukta sessiz bir şekilde geldiği için herkes huzursuzdu. Neyse ki Mösyö de Thouvenel onu karşılamak üzere oradaydı; öyle erken gittiği için memnun oldum, çünkü her şeyi bir kez daha kontrol etme fırsatını yakaladı. Kalabalık gerçekten de korkunçtu ve tıpkı Lord Stratford de Redcliffe'lerde olduğu gibi Padişah oturma odasından çıkıp yükseltilmiş koltuğunda yerini aldığı anda, kelimenin tam anlamıyla etrafı sarıldı ve sanki vahşi bir hayvanmış gibi bütün gözler üstüne dikildi. Bir kadril yapma çabası görüldü, ama küçük tahtın yanındaki kalabalık o denli fazlaydı ki dans etmek mümkün değildi. Peralılar çok kötü davrandılar –Büyükelçi herkesi memnun etmek kaygısıyla çok fazla Peralı çağırmıştı.

Sadrazam, Serasker ve tüm önemli paşalar oradaydılar, her zaman ki gibi çalım satarak yürüyen Haremağası da. Tabii harika bir askeri ve diplomatik toplantıydı. Prenses Stongia da oradaydı, pek çok kimse onun Avrupa'nın en güzel kadınlarından biri olduğunu söylüyor. Elmaslarla bezeli, kraliçelere layık tacı ve kar beyazı elbisesiyle çok güzel olduğunu düşündüm. Burada güzel "general kızlarının" gönlünü kazanmak için Fransız ve İngilizler arasında tatlı bir rekabet var, tüm general kızlarının kendilerine

özgü bir güzelliği ve her birinin bir yıldaki gün sayısı kadar talibi var. Her oyumu, samandan bir bone taksa dahi balo elbisesi giymiş kadar çekici olacağına inandığım İngiliz kızından yana kullanıyorum. Üniformaları yıldız ve nişanlarla bezeli yarım düzine subayın endişeli bekleyişini görmek çok eğlencidir; güzel kız elindeki isim listesine baktıktan sonra, “bu gece bu zevkten mahrum kalacağım,” diyor. “Hiç mi şans yok?” diye mırıldanıyor generallerden biri yıkılmış bir halde. Küçükhanım, genellikle “En küçük bir şans dahi yok,” diyerek neşeli bir kahkaha atıyor: Hiçbir şekilde kendini beğenmiş ya da şımarık değil, ancak çok yakında her ikisi de olabilir. Arından ataşelerden birinin, “Gidip şansımı denemeliyim,” dediğini duyuyorsun; hayal kırıklığına uğramış adaylardan biriye “En küçük bir şansın yok,” diyor mutsuz bir şekilde. Başları kalabalık her iki “general kızı” da çok güzeldi. Kostümlü olmamasına rağmen Fransız balosu göz alıcıydı. Süit odalar İngiliz Elçiliği’ndekiler kadar büyük değil, bunun sonucu daha kalabalıktı, ama yine de çok güzel bir görüntü vardı.

Paşaları, tıpkı okul çocukları gibi el ele tutuşmuş bir halde odadan odaya gezerken görmek son derece tuhaf: Onlar arasında büyük bir samimiyet göstergesi bu. Serasker ya da diğer bir deyişle Harbiye Nazırını görme fırsatını bulduğum için çok sevindim. Çok anlamlı bir yüzü var ve dürüst biri olduğu söyleniyor. (Not: Serasker fakir bir insan.) Nazırlık gruplarının farklı divanlarda sohbet etmelerini ve paşalardan bazılarının vals başladığındaki şaşkınlıklarını izlemek son derece ilginçti. Bu tür şeyleri çok fazla görmüş olmalarının şanssızlık olduğunu düşünmeden edemiyorum. Bu, medeni hayat denilen yaşantının tartışılabilir eğlencelerine çok ani bir geçiş. Özellikle gecenin ilerleyen saatlerinde vals yapan çiftleri hayranlıktan çok uzak bir yüz ifadesiyle izleyen yaşlı bir Türk görmek beni çok sarstı. Derken bir başka paşa geldi ve besbelli ona tüm bunlar hakkında ne düşündüğünü sordu, o da sanki “Bizim narin, yaşmaklı kadınlarımızın da bunlar gibi subayların kollarında dans etme ihtimali var mı?” dermişçesine omuz silkti.

Saat iki buçukta balodan ayrıldığımızda balo doruk noktasına ulaşmıştı. Muhteşem bir akşam yemeği vardı, ama kalabalıktan dolayı hiçbir şey alamadık. Tam uykuya dalmak üzereydim ve yıldızlı kırmızı ceketler,

Padişah'ın hoş ve Sadrazam'ın sert yüzü giderek gözlerimin önünden silinirken, yangın alarmı olarak top atışı yapıldı. İnsan çok geçmeden bu yedi topun atılmasına ve ardından gözcülerin acı feryatlarına fazlasıyla çabuk alışıyor. Buraya ilk geldiğimizde ve böyle bir top atışı duyulduğunda, yataktan fırlayıp sandalyelerden birinin üzerine çıkıp yangının nerede olduğunu görmeye çalışıyordum. Ama bir süre sonra top seslerini kayıtsız bir şekilde dinlemeye alışıyorsunuz.

Sevgili Edie'ye, Fransız balosundan sonraki günün sabahında Bellevue Otelinde kahvaltı ederken çok şirin, küçük bir kedinin kucağıma oturduğunu söyle. Subaylardan biri Pisi Hanım'ın bir Rus esiri olduğunu, ama bir Fransız askerinin onu Sivastopol'daki yıkıntıların arasında acıklı acıklı miyavlarırken bulup önce çadırına aldığını, ardından da İstanbul'a taşıdığını ve Bellevue Otelinin şişman, iyi huylu sahibesine hediye ettiğini anlattı. Kadının gözü gibi sevdiği kedi tüm eski acılarını unutmıştu.

Ama kontenjanımı aşmış durumdayım (bu mektup da bir öncekiyle aynı postada gidecek herhalde). Artık bunu aile içinde elden ele dolaştırırsınız. Balonun "ayrıntıları"nı öğrenmek istediğin için, bunu önce sana gönderiyorum sevgili Julia. Annem tek başına çok sıkılıyor olmalı, bu onu biraz olsun neşelendirebilir.

Hepinizi çok seviyorum. Yakında eve dönebilmemiz için dua edin.

YİRMİ DOKUZUNCU MEKTUP

Bir Müslüman Efsanesi

21 ŞUBAT 1856

Sevgili Bay Taylor,

Italyan şiirini sevdiğinizi bildiğimden, size 'Kız Kulesi Efsanesi' şiirini gönderiyorum. Babîâlî'nin hizmetindeki bir Sırp centilmeni tarafından yazılmış. Şiir hakkındaki düşüncelerinizi öğrenmek isterim. En azından bir yabancıнын eseri olduğundan ve burada farklı ırklardan insanların yazı yazmak için nasıl da başka başka diller kullandıklarını göstermesi açısından ilgi çekici. Padişah'ın tebaası olan Hıristiyanlar arasında, eğitim açısından olduğu kadar ahlak bakımından da Sırp'ların öne çıktığına hiç şüphe yok.

Kız Kulesi

Bir Müslüman Efsanesi

Romans

Geniş Bizans'ın güzel minareleri üstünde
Ay, dingin ışınlarını dinlendirir

Ve yükselir dalgadan hafif bir buhar.

Münzevi, dar adacığın eteklerinde

Boğaz'la çılgınlaşır kararsız hale,

Yumuşatarak, iyiliksever, yaz sığağını.

İnciyle örülü siyah saçları,

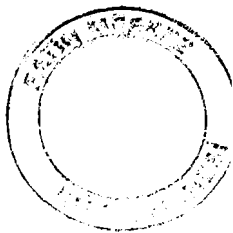
Yumuşak yastıklara yaslanmış kalçaları,

Selma tatlı bir uykuya dalmış.

Haydi, uysal ve rahat, uyu, masum,

Uykuda düşler görür el değmemiş zihninin,

Sevinç ve aşkın mutlu görüntüsü.

Çerkes kızları yanında beklerler, dikkatli,
Belki de Asya daha güzellerini görmedi,

Krallık sarayının coşkusu ve görkemi,
İşıltılı su mermerinden fışkırır
Minnettar fısıltıyla dingin bir dalga,

Kehribardan yükselir tatlı koku.
Ama dar, münzevi adacığın içinde,
Neden Sultan'ın sevgili kızı

Ormanlardaki zambak gibi saklı durur?
Zengin duvarlardan altın ısıltıları yansırken,
Yer, İran halılarına yatakken,

Selma'nın yüreği dinmek bilmiyor.
Körpe yüzünde daha ilk gülümseme,
Babasının sevinci, şakalaşırken,

Çoktan hesaplıyordu yazgı onun kısa günlerini.
Ömrünün sevinçli yolunun yarısında
Acımasız yılan yarasıyla ölecekti,

Duyuldu bilinmeyen sesin kehaneti
Ve dar, münzevi adanın içine
Saklar Sultan, sevgili kızını,

Vahşi kehanetten kurtarmaya çalışır onu.
Kutsal nazarlıklarla sarar göğsünü,
Gizemli işaretlerle kaplar kuleyi,

Adak olarak yükseltir görkemli bir mescidi,
Peygamber'in kutsal bedeninin olduğu yere,
Hacı olarak gider yanmış çöller boyunca,

Ama yüreğinde kalır vahşi kehanet.
Dünyanın önünde önceden ne yazıldıysa
Onu yerine getirir sert ve kati, hareketsiz,

Göğün ve yerin yüce Efendisi yazgı.
İncilerle örülmüş siyah saçları,
Yumuşak yastıklara yaslı kalçaları,
Selma tatlı bir uykuya daldı.

Kim daha meleksi bir yüz görür,
Daha hoş bir boyun, daha beyaz kollar,
Daha süzgün duruş, daha yumuşak ayak?
Ama şimdi sarsılıyor, iç çeker, uyanır,
Başını kaldırır yumuşak yastıklardan,
Kuşkulu, nerede olduğunu arıyor gözükür.
Güller açmış kırlar düşlüyordu,
Uyumla şakıyan ırmaklar düşlüyordu
Ve berrak pınarlar, bilinmeyen zevkler.
Ah! Güzel kokulu kırlar arasındaki düşlerine dön
Ve berrak pınarlar arasına, ahenkli ırmaklara,
Sadece düşlerinde tadına varmaya izin verilen.
Etrafını çeviren kızlara döndü,
Arp sesine benzeyen sesiyle,
Selma arandı meyve sepetini.
Ah! Güzel kokulu kırlar arasındaki düşlerine dön,
Berrak pınarlar arasına ve ahenkli ırmaklara,
Sadece düşlerinde tadına varmana izin verilen.
Yakın Asya'nın verimli ovalarından,
Deniz mavisinin aynalık ettiği,
Sakinimsiz, istediği meyveleri getirdiler.
Dünyanın önünde ne yazıldıysa,
Yerine getirir sert ve kesin, hareketsiz yazgı,
Ne de umut, ne felaket onu sakinleştirdi.
Çevik kızların getirdiği üstü açık sepete,
Taze meyvelerle dolu,
Selma istekli elini uzatır.
Ne haykırıştı o, bozdu gecenin sessizliğini!
Ne kadın sesleriydi onlar, ağlayan, geceyi bölen!
Ölüm iniltisi seslendi o gün ağarması.
Oh! Boş yere o küçük, münzevi adacıkta
Sakladın, Sultan, sevgili kızını,
Yılanın yaraladığı Selma son nefesini verdi.

Güzel minareler üstündeki geniş Bizans'ın
Ay, dinlendirir dingin ışınlarını,
Dalgalardan yükselir hafif bir buhar,
Ama yakındaki münzevi adacıktan,
Boğaz'a atlar bir gölge, ölümcül,
Ölen o insandan bir inilti duyulur.

PERA, LUGLIO, 1831.

OTUZUNCU MEKTUP

*Çobanlar – Sürüler – Rumların Büyük Perhizi – Kırım'dan haberler
Türk mezarlığı – Ortaköy – Bir Ermeni cenazesi – Bir çocuğun cenazesi*

ORTAKÖY, 18 MART

Sevgili Anneciğim,

Önüne kalın bir kar tabakası katmış keskin bir poyraz esiyor ve köş-kümüzün yakınından titreyerek geçen Türk ve Ermeniler dışında kimseyi görmek mümkün değil. Vadi ve Boğaz görünmüyor.

Çobanlar tepelerden koyunlarla kuzularını indiriyorlar. Keçi derisinden yapılmış kepenek ve başlıkları kardan bembeyaz ve kaskatı görünüyor. Zavallı koyunlar çok kötü durumda, ama keçiler daha dayanıklı ve zıplaya zıplaya ilerliyor. Koyun ve keçiler insana Kutsal Kitap'ta anlatılanları hatırlatıyor, keza çobanların onlara gösterdiği şefkatli ilgi de.

Burada otlak ve yiyecek çok az olduğundan, çobanlar sürülerini tepelerden vadilere indiriyor ve hava kötüleştğinde, kapalı bir yerleri olmadığından onları köye götürüyorlar. Edith'e "rehber koyun"un çok şirin bir yaratık olduğunu söyle; kuzuluktan itibaren çoban tarafından büyütüldüğünden, çobanı takip etmesi için eğitilmiş ve tıpkı onun çocuğuymuş gibi çobanın kulübesinde yatıyor. Diğer tüm koyunlar onu takip ediyor ve onlara gösterdiği anne şefkati gerçekten de görülmeye değer. Kulübemizin yanında tepelere doğru uzanan bir yol var ve gece gündüz onları köye gidip gelirken izleyebiliyorum. Harabelerin orada birçok vahşi köpeğin toplandığı bir açıklık var ve "rehber"in biraz önden ilerleyip endişeyle çevreye baktıktan sonra düşmanların saldırısından korunmak için geniş bir daire çizerek geri dönmesini seyretmek çok hoş.

Keçi postundan kepenegi içindeki çoban, genellikle doru bir midilliyle onları arkadan takip ediyor. Bu midilli, eyerinin üzerindeki büyük ceplerde yaralanan ya da zayıf düşen kuzuları taşıyor. Çobanın tepelerde iki büyük köpeği var, ama burada köpekler yalnızca vahşi köpeklerle kurtlara karşı bir koruma olarak kullanılıyor galiba; sürüleri köylere

sokup çıkaran, o güzel rehber koyun oluyor. Edie'ye, gözdem olan ve en sık izlediğim koyunun küçük bir kuzusu olduğunu söyle; rengi siyah, alnında beyaz bir leke var, kuyruğunun ucu da beyaz: Annesi ona çok düşkün. İyi kalpli çoban, annesi adına onu kepeneginin içinde taşıyor ve ane koyun zaman zaman sürüyü bırakıp küçük yavrusunun nasıl olduğunu görebilmek için efendisinin üstüne sığıyor. Bazen sürü yavaşça tepeli tırmanırken, çoban kara ekmekten oluşan akşam yemeğini yiyor ve o da çobanın elinden küçük bir lokma alıyor. Yavru keçiler çok neşeli, zıplayıp duruyor ve çeşitli numaralar yapıyorlar. Endişeli, anneleri andıran küçük "rehber" in işini zorlaştırıyorlar. Bazıları çok büyük, kıvrımlı boynuzları uzun, sert kıllı postları var. Ama rengi altın-bronz arası olan daha küçük bir cins var ve bunlar dikkat çekici ölçüde güzel; bana Yunan vazo ve kabartmalarında rastladığım keçileri hatırlatıyorlar. En sevdiğim çobanın siyahı bir yardımcısı var: Koyu mavi bir sarığı ve bir ip parçasıyla beline bağlanmış taş renginde bir cüppesi var: Tıpkı Kaptan Cook'un o zarif, Reynolds tarafından resmedilen Güney Denizi adalısına benziyor, hatta Cowper onunla ilgili birkaç güzel satır yazmıştı. İsmi ni hatırlamıyorum (galiba Ömer ya da ona benzer bir şeydi), ama neden bahsettiğimi anlamışsındır. Arkadaşlarımdan ne kadar pitoresk olduklarını kolayca tahmin edebilirsin.

Evvelki gün Ortodoksların Büyük Perhiz'inin ilk günüydü, onların yeni yılı bizimkinin 13. gününde. Yaşlı bekçi öğleüstü aşağı yukarı her Hristiyan evinin önünde ilahi okudu. Zengin, fakir, köydeki herkes kutsal ayine katıldığından –kayıkçılar, hamallar, sokaktaki şekerleme satıcıları vb.– küçük sokak çok kalabalıktı. Her sabah tan vakti Rum ve Ermeni kiliselerinin çağrılarını duyabiliyorsun. Efendileri olan Türkler çan kullanmalarına izin vermediklerinden, iki demiri birbirine vurarak çan sesine benzeyen, ama ilk duyuşta çok tuhaf gelen bir ses çıkarıyorlar.

Rumlar Büyük Perhiz'e çok bağlı. Tüm köy halkı her sabah gün doğarken kiliseye gidiyor ve perhizleri de aşırı derecede sıkı. Yalnızca hayatı sürdürmeye yetecek kadar sade suya çorbaya ve ara sıra kara ekmeğe izin olduğundan, çok yakında herkesin açlıktan ölecekmış gibi perişan görüneceğini söylüyorlar.

Burada asla uzun süre eksik olmayan güneş birdenbire ortaya çıktı. Karşıda kardan parıldayan Anadolu dağları çok güzel görünüyor. İlk ıahta onların beyaz bulutlar olduğunu düşünüyordum. Hoşça kall

18 MART

Sana mektubumu bu akşam yazıyorum, çünkü yarın Lizzie James'in arkadaşı Madam de Fitte de Soucy ile birlikte bir Türk haremine gideceğiz. Çok hoş olacağına eminim, sana daha sonra uzun uzun yazarım.

Barış ilan edildiğini yeni öğrendik. Kırım'da koca, oğul ve kardeşleri olanlar çok mutlu olacaktır. Geçen hafta Ordugâh'tan uzun bir mektup aldım. Askerlerimizin durumu mükemmelmış, ihtiyaçları olan her şey karşılanıyormuş ve hepsi şevk doluymuş; Fransızlar ciddi bir yiyecek ve kıyafet sıkıntısı çektiklerinden, biz de savaşın başlangıcında onlardan aldıklarını yüz kat fazlasıyla geri ödüyoruz.

Bütün kar eridi ve poyraz devam ettiği halde hava burada çok güzel. Günlerim büyük ölçüde sana daha önceki bir mektubumda anlattığım gibi geçti ve yalnız geçirdiğim saatlerdeki en büyük eğlencem, evde bekleyenlere anlatabileceğim yeni ve ilginç her şeyi not etmek. Padişah'ın en büyük oğlu bu sabah at üstünde pencerelerimizin önünden geçti; onu takip eden mızraklı süvariler, tepeyi döne döne çıkarlarken süslü koşum takımlarıyla çok güzel görünüyordardı. Galiba Maslak'taki Fransız ordugâhını ziyarete gidiyorlardı, sürekli oradan gelip Boğaz'a ya da civardaki köylere atla ya da yaya giden asker ve subaylar görüyorum. Beyaz öküzler tarafından çekilen kağnılar, zavallı hayvanları acımasızca döven yabancı görünüşlü Hırvatlar tarafından tepelere zorla sürülüyor. Zengin bir Ermeni tepenin üstünde bir ev inşa ettiriyor ve avlusunda kullanılacak olan kocaman kaldırım taşları bu ilkel, inleyen araçlara iplerle bağlanıyor. Bu zavallı öküzlerin boyunları bir tür boyunduruğa bağlı ve bazen boyunları fena halde yaralanıyor. Bu gaddarlık ve barbarlık gösterisine artık bakamadığımdan, ne zaman gıcırdayan tekerlekleri ve bu sabırlı hayvanları ilerlemeye zorlayan vahşi bağırtilarla darbeleri duysam başımı pencereden başka yere çeviriyorum.

Penceremden, çok fazla üzücü manzara görüldüğü kadar ilginç yeni şeyler de görünüyor. Üst tarafımızda, tepenin yarı yolunda, alçak bir taş

duvarla çevrili küçük bir Türk mezarlığı var. İçinde fazla mezar yok ve bunlar da oyma ya da yıldızlı değil, ama gölgelik bir yer ve üstü hep yumuşak ve yeşil –burada nadir rastlanan bir şey bu. Bu ıssız ve asude, “Yabancı ser-vilerin hassas bir hüznle sallandığı yerde”^a bile, başsız yeniçeri mezar taş-ları Sultan Mahmud’un intikam hikâyesini anlatıyor.

Buraya geldiğimizden beri bir Türk cenaze töreni olmadı. Ölülerini hiç vakit geçirmeden, üstü örtülü ve baş tarafında bir fes bulunan bir tabut-la gömüyorlar. Ceset mezara dik oturur vaziyette yerleştiriliyor. Mezar ta-mamen doldurulmuyor ve üstüne bir taş yatırılıyor. Bunun sebebi, Müslü-manların inancına göre iyi ve kötü cinler olan Münkir ve Nekir’in, mezarı ilk gece ziyaret edip hayatta yaptığı iyilik ve kötülükler hakkında merhumu sorgulaması. Bu vakur tören için yanar halde bir kandil bırakılıyor ve ka-ranlık servi ağaçları hüznle üzerlerinde sallanıyor. Pişmanlık duyulma-yan günahlar ve hayatın yerine getirilmemiş görevleri yüzünden feryat et-tiklerini hayal edebiliyor insan.

Rum ve Ermeni mezarları daha yukarıda, sevgiyle dikilmiş çınar ve daha başka birçok ağaçla dolu yemyeşil bir bayırın üzerinde. İnsanlar yaz akşamları burada oturup altlarında yatanları düşünüyorlar ve huzurlu ba-kışları uzaklara kadar uzanan o hoş manzaraya dalıyor. Burada, besbelli sü-rekli sulanan ve iyi bakılan bir ağacın gölgesindeki yükseltilmiş bir parça alanda, babalar, anneler ve küçük çocuklarını de kapsayan birçok aile mezarlığı var. Geçen sabah papatyalarla dolu küçücük iki toprak yığınının üzerindeki kırık bir dal dikkatle sarılıp çevresindeki toprak sulandı. Bu özen ve sevgi çok dokunaklı. Bir köylüyü, gün batarken burada kaybettiği sevdikleriyle keyifle bir şeyleri paylaşıyormuş gibi sessizce otururken gör-menin, çok hoş bir yanı var.

Ortaköy, her iki tarafında bir tepenin olduğu, yoğun yerleşilmiş ge-niş bir vadinin içinde. Bizim yaşadığımız, İstanbul’a en yakın olan tepenin karşısında (hakkında yazdığım, bazen sabahları oturduğum Rum mezarlı-ğı da burada) Yahudilerin çıplak ve kasvetli mezarlığı yer alıyor:

a George Gordon’ın (Lord Byron) *Oh! Snatched Away in Beauty’s Bloom* adlı şiirinden: “...Where the wild cypress waves in tender gloom...” –ed.n.

“Gezgin ayaklar ve yıpranmış göğüsler kabilesi.”^a

Bu sayısız mezar taşının ne belirgin bir şekli, ne bir kitabesi var, sağ da solda bazıları kırık sütunları andıran, kaba kesilmiş birtakım granit ve mermerler yerlere yatırılmış. Hiçbir yer bu çorak ve engebeli tepeden daha ıssız görünemez. Hor görülen, umutsuz bu ırkı ve onların harap olmuş kralıklarını andırıyor. Burada otururken sık sık şu İbrani ağıdını söylüyorum:

Saranp solarak yol almalıyız
Ölmek için uzak ülkelerde,
Babalarımızın küllerinin olduğu yerde
Kendi küllerimiz asla olmadan.
Tek bir taş kalmadı mabedimizden
Ve oturmakta maskaralık Kudüs tahtında.^b

Bütün bu farklı insanlar, pencereimin önünden geçirilerek bu son istirahatgâhlarına götürülüyor. Onları görmek başta beni üzüyordu, ama solgun, örtüsüz yüzleri artık eskiden olduğu gibi beni saatlerce etkilemiyor. Tek başına sessizce otururken, sanki binlerce dev yaban arısı ve binlerce sivrisinek tepede buluşuyormuş gibi uzaktan gelen derin bir ses duyuyorsun, buna tiz bir ses eşlik ediyor. Bu sesi ilk duyduğum gün ne olabileceğini tasavvur edemedim. “*Un morto viene,*” (Ölü bir adam geliyor) dedi Vassilis bahçeden. Tam o sırada cenaze alayı ilahi okuyarak Ermeni evinin yüksek duvarlarının köşesinden çıkaverdi. Önce üzerlerinde zengin işlemeli cüppe-

a Lord Byron'ın *Hebrew Melodies* (1815) başlığı altında topladığı, Isaac Nathan tarafından bestelenen şiir koleksiyonundaki *Oh! Weep for Those* adlı şiirinden: “..Tribes of the wandering foot and weary breast...” –ed.n.

b Lord Byron'ın *Hebrew Melodies* (1815) başlığı altında topladığı şiir koleksiyonundaki *The Wild Gazel* le şiirinden:

“But we must wander witheringly
In other lands to die,
And where our father’ ashes be,
Our own may never lie.
Our temple hath not left a stone,
And mockery sits on Salem’s throne.” –ed.n.

leri, ellerindeyse küçük mumlar olan altı ya da sekiz oğlan; ardından kadifeden ve altın işlemeli daha da gösterişli kıyafetleriyle ve ellerinde altın yaldızlı azametli haçlar ve sallanan buhurdanlarıyla papazlar belirdi; onların da arkasında açık bir tabutta sakin ve huzurlu, ama azıcık bitkin görünen ve bir galaya gidecekmiş gibi giydirilmiş genç bir adam vardı, renkli fesi solgun çehresiyle tam bir tezat teşkil ediyordu. Başının altında gösterişli, yumuşak bir yastık vardı, belki sedirine uzandığında da başını sık sık bu yastığa gömmüştü; ayaklarına kadar uzanan kürkle süslü bir cüppe giyiyordu; elleri doğal bir şekilde göğsünün üzerinde kavuşturulmuştu; yorgun hayat yolculuğunu bitirmiş olarak rahat bir yatakta dinleniyor gibiydi.

Tabuta şallar serilmiş ve her iki uçtaki ahşap kemerler yaprak ve çiçeklerle bezenmişti. Dostları ikişer ikişer yürümek yerine sevgi dolu bir çember oluşturmuş, tabutu sırayla yüklenip yavaş yavaş tepeye doğru çıkarıyorlardı; burası dikti ve Doğu âdetleri hızlı ilerlemelerine izin vermiyordu, bunun arkasında son törenler tamamlanmadan ruhun huzursuz ve kutsanmamış olacağına inanmaları yatıyor. İşte bu sebeple [ölünün] solgun ve düzgün yüzünü tam olarak görebiliyorum ve ilk başta bu alışılmamış görüntü karşısında şaşırıp çok geçirdim. Daha sonra, siyah tüyler, “dilsizler” ve gözyaşı olsa da olmasa da gözlerin üzerine bastırılan beyaz mendillerden ibaret olan bizim biçimsel cenaze etiketlerimize göre, bunun daha iyi ve daha az barbarca olduğunu düşündüm. Burada yakın akrabaların cenazeye katılmaları zorunlu değil; bu sayede katılanlar, hissetmeleri gerektiği farz edilen düzeyde bir acıdan etkilenmemiş oluyorlar. Kadınlar genellikle cenaze evden çıkmadan son kez vedalaşıyor ve Doğu’da âdet olduğu üzere saçlarını ve üstlerini başlarını yolarak yüksek sesle ağıt yakıyorlar.

Geçen gün bir Ermeni evinin önünden geçerken dışarıya bir tabut çıkarılıyordu; kadınlar pencere kafeslerini açmış, gözlerini cenaze alayına dikmişlerdi, ama acıların son derece sessiz bir şekilde yaşıyorlardı. Buraya ilk geldiğimizde bir sabah köydeki hamalbaş vefat etti ve birkaç saat sonra da gömüldü. Yaşlı bir Ermeniydi; bu sebeple tabutunu çiçekler yerine olgun meyvelerle süslediler; altın renkli portakallar, rengârenk narlar ve koyu yeşil yapraklarıyla soluk limonlar –onlar da tıpkı vefat eden hamal gibi, hasat zamanının olgunluğu içinde güzün toprağa düşmüyorlar mıydı?

Hamalbaş ı çok sevilen biri olduğundan, o sabah ağır yük taşınmadı ve yuşarken sık sık yakıcı güneş altında kan ter i içinde çıktığı o dik tepreyi, bu kez hamal dostlarının sırtında çıktı. şimdi bayramlık kıyafeti ve üstüne marul-mış yumuşak şallar içinde krallara yaraşır bir şekilde dinleniyordu. Bir da-ha asla ağır bir yük taşımayacak olan eller Ermeni Kilisesi'nin altın haçını kavramış bir şekilde göğsünün üzerinde kavuşturulmuştu. Dostları sevecenlikle çevresinde toplanıyor, onu mutluluk içinde istirahat edeceği yere taşımak için birbirleriyle yarışıyorlar. Yüzünde son derece tatlı bir sükûnet var, fakirlerin yüzünde rastladığım o çok güzel, soylu Doğulu skneti.

Bitti artık uzun günün işleri;
Ellerini göğsünde birleştir,
Kollarını kavuştur ve dinlenmene bak!^a

Ondan sonra gelen bir gelindi, başında bir elenk vardı ve gr, siyah saçlarının arasından tabutunun üstüne uzun, sırma teller sarkıyordu. Onu üzüntüyle pencereden seyrettim, çünkü çok gençti ve gülümseyen yüzünde hâlâ hayatın soluğu dolanıyor gibiydi ve sanki kapalı gözkapakları, elindeki çiçeklere bakmak için sabah güneşinde kıpırdıyordu. Bunun lm olduğuna inanmak çok gt.

Ama bir sabah –o günü asla unutmayacağım– uzaktan papazların tekdüze uğultusunu duyunca, elimdeki işi bırakıp dışarı baktım. Bu ilahilere bir an ağacının çınlaması eşlik ediyormuş gibi tuhaf bir ses duydum. Gerçekten de öyleydi, çünkü zambak beyazı yüzle tam bir tezat oluşturan yoğun kırmızı rengi kadifeden bir yastığın üzerinde on ya da on iki aylık bir bebek yatıyordu. Sanki vaftiz törenine gidecekmiş gibi bembeyaz kıyafetler giydirilmişti ve küçücük ellerinde ve tüm çevresinde taze çiçekler vardı. Başlığının gl şeklindeki dantel ssnn içinde altın bir ha vardı; bebeği taşıyan ve sanki minik şeyi uyutmaya çalışırcasına şefkatle sarılan Erme-

a Victoria ağı şiirinin başlıca temsilcisi sayılan İngiliz şairi Lord Alfred Tennyson'ın (1809-92) *A Dirge* adlı şiirinden:

"Now is done thy long day's work;
Fold thy palms across thy breast
Fold thine arms, turn to thy rest!" –ed.n.

ni'nin her adımımda, yanımda taşınan küçük çan ağacının çanları çınlıyordu. İleride yaşmaklı bir kadın onlara bakıyor ve yavaş yavaş tepeyi çıkan cenaze alayını takip ediyordu; onun bebeği son yolculuğuna uğurlayan matem içindeki dadısı olabileceğini düşündüm. Ah, o bebeğin yüzü, o küçük çanların çıkardığı dokunaklı ses, nasıl da kalbimi paramparça etti; birkaç ay önce acısını hissettiğim en son çocuk cenaze alayını düşündüm.

Bütün bir sabah boyunca beni Edie ve sizlerden ayıran binlerce mili, dağları ve denizleri düşünüp üzüntüye kapıldım. Tahmin edebileceğin gibi bu küçük çocuğu unutamadım. Gece boyunca küçük mezarındaki bebeği, yukarıda yanan kandili, o kasvetli yerde rüzgârla çınlayan çan ağacını, evde onsuz ilk gecesini geçiren annesinin matemini düşünüp durdum. Yeni yeni aydınlanmaya başlayan günü yeniden karatmak için ne kadar da az şey yeterli oluyor! Kendimi yeniden neşeli hissedebilene kadar uzun bir zaman geçti.

OTUZ BİRİNCİ MEKTUP

..... Paşa'nın haremine ziyaret – İngiltere'den haberler – İstanbullu hanımlar – Haremağası – Haremin içi – Hanımların kıyafetleri – Çerkez güzeli – Elbiseler – Haremdeki misafirperverlik

ORTAKÖY, 20 MART

Sevgili Leydi Easthope,^a

Pazar sabahı saat onda Madam la Vicomtesse de Fitte de Soucy, Bryan Brown ve ben, üç Rum kürekçimizin bizi götürebileceği en yüksek hızla Boğaz'da kayarak Paşa'nın haremine ziyaret etmek üzere ilerliyorduk. Tophane'de karaya çıktık, Vassilis'in bilgeliği ve aklı sayesinde Misseri'lere sapasağlam ulaştık. Burada, paşanın bize eşlik edecek olan arkadaşı Mösyö Robolli'yle tanıştık.

Yolun her iki tarafında gruplar halinde vakit öldürenler yüzünden Pera sokaklarından geçmek neredeyse imkânsızdır. Rum Katolik paskalyasının ilk günüydü ve görünüşe bakılırsa Rumların, İngiliz ve Fransızlara bakmak için sokakları tıkamaktan daha çok sevdikleri bir şey yok. Böyle bir kalabalıkta ve oynak, pis kaldırım taşlarının üzerinde ilerleyebilmek gerçekten zor bir iş.

Bu sabah, yortu kutlayan Rumların yanı sıra, yeşil sarıklı bir Türk'ün yedeğindeki bir deve katarı ve mavi boncuklarla süslenmiş, üzeri yün balyalarıyla yüklü küçük bir eşek vakur bir şekilde kalabalığın arasında ilerliyordu. Develere liderlik eden eşeklerin neden hep bu kadar küçük olduğunu size anlatmadım galiba. Çünkü bir suyun derin bir geçit yerini aşmak gerektiğinde, bu küçük hayvancığın bu “çöl gemileri”nden birinin sırtına binmesi gerekiyor, işte bundan dolayı ağırlığı önemli.

Misseri'nin yeri her zamanki gibi keşmekeş içindeydi. Kraliçe'nin kuryesi Yüzbaşı Haviland yeni gelmiş ve İngiltere'den haber alabilmek için

a Leydi Easthope, Abdolonyme Ubici'nin *Lettres sur la Turquie* adlı eserini İngilizceye çevirmiş ve kitap 1856'da Londra'da *Letters on Turkey* başlığıyla basılmıştır –ed.n.

herkes onun çevresinde toplanmıştı. Berbat bir yolculuk yapmış, gemisi iki gün boyunca Malta Limanı'na giremeyip sallanıp durmuştu.

Hemen hemen herkes "barış beklenti"leriyle ilgili haberleri mırıldanıyordu. İzne çıkan birçok subay İngiltere'den henüz yeni döndü ve buradaki bütün yurttaşlarımız o kadar iyi görünüyor ve artık dünyanın bu kısmında o kadar az yabancılik çekiyorlar ki, zaferden ülkemiz adına büyük bir pay almamızın engellenmesine içerliyorlar.

Lord Stratford başından itibaren Fransızların ittifakına güvenmedi ve artık tüm dünya onun haklı olduğunu, bütün zor işleri bizim yapıp tüm övgüleriye onların aldığını görüyor.

Kimse Rusya'nın iyi niyetine güvenmiyor, özellikle de Türkler. Nihayet bizim buradaki Levazım Dairesi mükemmel çalışmaya başladı: Üsküdar ve Kuleli'de, birkaç saat önce bildirildiği takdirde Kırım ya da bir başka yere gönderilmeye hazır muazzam stoklar mevcut. Amiral Slade deniz gücümüzün muhteşem olduğunu söylüyor. Yeni görevlere tayini çıkan subaylarımızın hayal kırıklığına uğramalarına şaşırıyorum.

Yeniden harem ziyaretimize dönecek olursak: Misseri'deki dostlarımıza hoşça kalın dedikten sonra her birimiz tek kişilik tahtirevanlarımıza bindik (arka taraflarında şiddetle el sıkışan komik görünüşlü iki İngiliz aslanının resmi vardı) ve kır bir ata binmiş olan Mösyö Robolli'nin refakatinde Pera'nın dik ara sokaklarını inip çıkmaya başladık. Tahtirevancı başımız olan tıknaz Ermeni, üç tahtirevanı daha da kalabalık sokaklara sokup Tekne Köprüsü'nün üzerinden aşırıldı ve çok geçmeden İstanbul'un, yaşmaklı kadınların sessizce süzöldükleri, sımsıkı kafesli pencerelerle yüksek duvarların insana çok büyük bir rahibe manastırı duygusu verdiği sakin bölgelelerinden geçtik. Bu siyah gözlü hanımların çoğunun arkasında, çiçek pazarlarından sümbül, fulya ve başka çiçeklerle dolu küçük sepetler taşıyan yaşmaklı siyahi köleler vardı. Nihayet, bitmez tükenmez dolambaç ve döne-meçten sonra, eski bir şatoyu da şerefledebilecek bir duvarla çevrili muazzam bir avlunun yarı açık cümle kapısına vardık. Üzerinde pirinçten harflerle içerideki devin meydan okumasının yazılı olduğu bir boynuz görmek beni şaşırtmazdı. Ancak Mösyö Robolli duraksamadan devam edince, üç tahtirevan da onu izledi. Kaldırımı tamir eden bazı Türkler durup me-

rak içinde bize baktılar: Herhalde paşanın üç İngiliz köle satın alınmış olduğunu düşündüler.

Hasırla kaplı ferah, yuvarlak bir hole alınır alınmaz paşanın kayınızı hizmetkârı, en başta kavas (bir çeşit uşak) ve çubukçular tarafından kuşatıldık. Bu beyefendiler bizi çok titizce inceleyip eğlenirlerken, geniş merdivenlerden (basamakları *Fontainebleau* gibi ikişer ikişer alarak) bir zencinin olabileceği en korkunç ve kızgın haliyle Haremağası indi. Kalabalığı sağa sola dağıttı, görünüşe göre bu bizim harem ziyaretçisi olduğumuz anlamına geliyordu. Mösyö Robolli, bizimle birlikte ilk süit odalara kadar geldikten sonra paşanın dairelerinden birine çekilerek, bizi bu “gece kuşu”nun eline bıraktı; bu arada ona, kendisinden biraz daha az korkunç olan iki kişi daha katılmıştı. Her biri altın renkli hasırlarla kaplı ve her iki ucunda da kırmızı rengi sedirlerin olduğu muazzam odalardan geçtik. Zaman zaman gördüğümüz tuhaf porselenlerle dolu camlı dolaplardan başka bir mobilya yoktu, doğrusu durup onları incelemeyi isterdim. Tavanların tümü barbarca, ama bir ölçüde zengince oyulup boyanmıştı. Sayıca çok fazla olan odaların kapısı yoktu, kapı yerine kalın, işlemeli kırmızı rengi kumaşlar ve duvar halıları vardı.

Sonunda orkestra şefimiz bizi, manzarasından dolayı Türk evlerinden her zaman ana kat olan üçüncü ve son katta durdurdu. Kırmızı rengi kapı halısını kaldırdıktan sonra korkunç bir sırtımayla içeri girmeye davet etti. İstanbul’a daha yeni gelmiş olan Madam de Souci ve Bayan Brown biraz endişeliydiler ve ilk önce benim girmemi rica ettiler. Türk kadınlarının ne kadar tatlı ve nazik olduklarını görmüştüm ve İngiliz kadınlarından oluşan bir topluluğun yanına gireceğimden çok daha emin ve keyifli olarak sihirli perdeyi kaldırdım. Önümde beliren manzarayı kolay kolay unutamayacağım. Çiçek ve narlardan oluşan devasa çelenklerin oyulu olduğu yüce, kubbe bems bir tavanı olan çok ferah bir odanın ortasındaydık. Diğer tarafta yerden tavana kadar uzanan bir pencerenin aydınlattığı muazzam bir merdiven ve trabzanların yarım ay şeklindeki çıkıntısında çok güzel bir mermer çeşme vardı. Odanın tamamı aynı altın renkli hasırlarla kaplıydı. Her iki uçtaki çok büyük pencerelerin altında üç basamak yükseltilmiş, yoğun kırmızı rengi sedirler vardı. İstanbul sokaklarına bakan pencerede yuvarlak gö-

zetleme delikleri olan kafesler bulunuyordu; ama diğesinde stor dahi yoktu ve güzel masmavi Boğaz, üzerinde birçok büyük gemi olan Marmara Denizi, hâlâ yer yer parıldayan karlarla kaplı uzaktaki dağlar –ve daha yakında koyu serviler, Ayasofya ve sayısız diğercaminin minareleri akıl almaz bir güzelli sergiliyordu. Burada, Paşa'nın birinci eşi, besbelli rüya gibi bir hülyaya dalmış olarak oturuyordu; bazısının sedirin altındaki basamaklarda, ayaklarının dibinde oturduğu, başkalarınınsa gülüşüp ortalıkta dolandıkları halayıklarla çevriliydi. Biz yaklaşınca ayağa kalkıp İngilizler gibi her birimizin elini sıktı. Halayıklar bize bakmak için etrafımıza toplandılar ve seni temin ederim, kıyafetlerinin çeşitliliği ve parlaklığı neredeyse göz kamaştırıcıydı.

Ama sana önce bu soylu hanımefendinin kıyafetini anlatmalıyım. Salması ya da geniş yenli iç elbisesi, şalvar vb. zarif bir menekşe rengindeydi ve zengin işlemeli bir kuşakla beline bağlanmıştı; gömleğiye gümüşü Bursa bürümcüğündendi. Bunun üzerinde samur kürk astarlı, kehribar rengi, muhteşem bir kaşmir ceket vardı. Başında bir fes taşıyordu, fese kalın bir saç örgüsü sarılmış ve yer yer gül şeklinde kocaman elmaslarla fese tutturulmuştu. Bu örgüden erguvani bir zambak çiçeği sarkıyor ve alnını gölgeliyordu. Küpeleri, küçük bir pırlanta setinin ortasına yerleştirilmiş tek parça pandantif zümrütlerden oluşuyordu. Eskiden eşsiz bir güzelliğe sahip olmalıydı ve hâlâ düzgün çehresi, koyu, ama pürüzsüz cildi ve bir Roma imparatoriçesine şeref verecek kaşlar ve üst dudağıyla çarpıcı derecede güzeldi. Gerçekten de bir Roma imparatoriçesine benzediğine kanaat getirdik hemen.

Ayağa kalkarak onu takip etmemizi işaret etti ve kıdemli köleler bu uçsuz bucaksız odayı çevreleyen kapı girişlerinden birinin perdesini kaldırdılar. Hanımın özel oturma odası olduğu belli olan çekici bir odaya girdik; çok büyük bir pencere, çepeçevre sedirler ve aynı büyüleyici manzara vardı. Burada zavallı üç İngiliz kadını olarak, konuşup hoşla gitmek için can atar bir halde yan yana oturduk, bizi hasta eden ve utandıran iğrenç “bono” ve “no bono” da dahil olmak üzere yalnızca bir düzine kelime biliyorduk. İtalyanca konuşmayı denedim; Madam Ayşe –ona böyle hitap edeceğim– görkemli başını salladı; Madam de Souci Fransızca birkaç teşekkür cümlesi mırıldandı, bunun üzerine Madam Ayşe vakur bir şekilde “Oui,” deyince

ce, zenci erkekler de dahil olmak üzere tüm köleler sahibelerinin baharını na neşe ve gururla güldüler. Paşa'nın Viyana'da görevli olması ve İran sızca konuşması, bu durumu açıklıyordu.⁸

İki kapının perdeleri durmadan açılıyor ve daha çok kadın duruma- dan bize bakmak için içeri geliyordu. Bazıları kıkırdayıp kaçıyor, bazılarıysa cesurca odanın ortasına kadar yürüyüp sahibeleriyle besbelli bizim hakkı- mızda konuşuyorlardı. Bazıları da odanın diğer ucuna bağdaş kurup doya doya bize bakarak birbirleriyle fısıldaşıyorlardı. Biz de bu arada onlar hak- kında konuşuyorduk. Ama az sonra muhteşem giyimli bir siyahi köle duvar halısını kaldırdı ve arkasında, daha sonra Paşa'nın ikinci eşi ve Padişah'ın bir armağanı olduğunu öğrendiğimiz çok güzel ve genç bir Çerkez hanımı belirdi. Çok uzun boyluydu, ama alımlı güzelliğini ya da hareketlerindeki nefis zarafeti anlatmak imkânsızdı. Her üçümüz de anında ondan çok etki- lendik ve İngilizce bilmiyor olmalarından dolayı artık hayıflanmıyorduk, çünkü zaman zaman "Ah, ne kadar da güzel bir yaratık!" "Hiç böyle birini gördün mü?" "Şu başının ve boynunun güzelliğine bakar mısın." "Ne kadar da güzel bir ağız! Bir de sesini dinle!" "Şu saç örgüsünün parlaklığına bakın! Açıldığında ayaklarına kadar uzanıyor olmalı!" diye hayret dolu cümleler söyleyebilmek çok keyifliydi. Hemen "Güzel Çerkez" diye adlandırdığımız bu harika yaratık, görkemli kumasıyla mükemmel anlaşıyor görünüyordu. Birbirlerini her zamanki gibi selamladıktan sonra onu karşılamak üzere ayağa kalktığımızı görünce, bize doğru çok zarif bir şekilde eğilerek, görü- nüşe bakılırsa hoş geldin anlamında bir şey söyledi. Sana şimdi elbisesini anlatmalıyım. Şalvarı ve ayaklarının etrafında kıvrım yapıp arkası sıra yerde sürünen elbisesi çok parlak bir mavi renkteydi, kenarları da beyaz işlemeler- le süslüydü. Kaşmir ceketi (katmerli çuhaçiçekleri gibi) uçuk leylak rengin- deydi ve altın sarısı kürkle kaplı bir astarı vardı. Başına leylak rengine de- rin bir tülbent dolamıştı, tülbendin saçaklarının arasında en ufak bir hare- kette titreyen altın saplar üzerinde, doğal büyüklükte elmas hercaimenekşe- ler parlıyordu. Küçük incilerle bezeli leylak rengindeki terliği giyim kuşamını tamamlıyordu. Hayır, tülbentten sarkarak arkasına inen örgülü pırıl pırıl siyah saçlarını ve bembeyaz parmaklarının birinde parıldayan muazzam

8 Türkler kadınlarının her- hangi türde bir portresini özel-likle yasakladıkları için, bu bas- kıda paşanın ve hanımların ger- çek adlarını belirtmedim.

büyüklik ve güzellikteki bir elması unutmamalıyım. Bunun Padişah'ın bir hediyesi ve aynı zamanda da Doğu'nun peri masallarında adı geçen ve "odayı ışığa boğan" taşlardan biri olduğunu düşündük.

İki eş kendi aralarında bir istişareye başladılar ve *çubuk* kelimesinin sıkça kullanılmasından, bize çubuk sunmalarının uygun olup olmadığını tartıştıklarını kolayca anladık. Hem Madam de Souci, hem Bayan Brown bunu denerken ölebileceklerini (her ikisi de çok narin) söylediler, ama ben eğitimimi Başibozuk'ların reisinden aldığım için, beş altı nefes çekmenin bana keyif vereceğini söyledim. Ancak bu teste tabi tutulmadık, anlaşılan aralarında böyle bir karar almışlardı. Birinci eş ellerini çırpıp çırpamaz, bazı zengin giyimli köleler tepsiler içinde kristal kâselerde reçel ve su getirdiler. İlk tepside bir cam kapta reçel var, kabın her iki tarafında güzel gümüş sepetler bulunuyor ve bu gümüş sepetlerden biri aynı metalden yapılmış kaşıklarla dolu. Bir kaşık tatlı aldıktan sonra, kullandığın kaşığı diğer taraf-taki boş sepetin içine koyuyorsun. Ardından bir başka köle güzel kesimli bir kristal kadehte su ikram ediyor. Bundan sonra kahve taşıyanlar geliyor. İçlerinden biri, üzerinden muhteşem işlemeli ve saçaklı bir sırma örtü sarkan yarım daire şeklinde bir tepsi taşıyor. Sonra diğer köleler kahveleri alıp her misafire ikram ediyor. Fincan zarfı tam anlamıyla bir yumurta kabına benziyor; bunun içinde kahvenin olduğu mükemmel bir porselen var. Zarfları çok beğendik; altın oymalı ve her biri büyük bir bezelye tanesi kadar olan elmaslarla kaplıydı.

Kahveyi büyük bir ciddiyet ve edeple içtikten sonra diğer hizmetçiler boş fincanları aldılar ve birinci eş bir kez daha sohbet etmeye çalıştı; ama bir hayli düzgün bir Türkçeyle ona teşekkür edip manzaranın ne kadar güzel olduğunu söyledikten sonra duraksadım, oysa İngiliz kadınları ve kuzeyli çocuklar olarak konuşmadığımız için hayıflandığımızı ifade eden jestlerimiz olağanüstü açıktı. "Madam Ayşe," –ona hâlâ bu şekilde hitap etmeliyim– Madam de Souci'nin İngiliz olup olmadığını öğrenmek istedi. O da gülüp başını evet dercesine salladı; ama ev sahibemiz, şüphesiz Vikont'un Fransız olduğuna dair konuşmaları duymuş olduğundan besbelli hâlâ tatmin olmamıştı. Ne yazık ki ona bunu nasıl anlatacağımızı kestiremiyorduk, ama sonunda iki parmağımı kaldırdım ve mümkün olduğunca

aşk dolu bir çift gibi göstermeye çalıştım. Parmaklarımdan bir tane mi Madam de Souci'yi temsil ediyordu ve ona dokunarak "İnglis," dediğinde hepsi başlarını sallayıp güldüler. Daha iri ve heybetli olan diğer parmağımı büyük bir ciddiyet ve saygıyla dokunarak aynı zamanda "Adam, fesi, Fransız," ya da "Onun adamı, onun fesi, Fransız," dedim. Türkçe "koca" kelimesini bilseydim çok daha kolay olurdu.

Bu şekilde işaretlerle anlaşma çok can sıkıcı ve eziyet vericiydi, İstanbullu güzel hanımlar da öyle düşünmüş olmalıydılar, çünkü bunun onlar için çok üzücü olduğuna dair işaretler yaptılar. Ondan sonra bir kez daha kendi aralarında mırıl mırıl konuştular; köleler gülüp el çırpıtlar ve içlerinden iki ya da üçü hızla odadan dışarıya çıktı. Neler olup bittiğini anlayamıyorduk ve zavallı Madam de Souci çok asabileşti. "Umarım kıyafetlerimizi çıkarmaya çalışmazlar," derken yüzü kızardı ve saçlarının her lülesi korkudan titriyordu: "Bunu yapabileceklerini anlatmışlardı." "Yaparlarsa yapsınlar," dedim gülerek; "oda çok sıcak ve bize bir zararı dokunmaz. Ancak elbiselerimizi aralarında paylaşmalarını engellemeli ve bu siyah adamları dışarı çıkardıklarından emin olmalıyız." Tam o anda, zavallı Madam de Souci'nin korkularını haklı çıkarıncasına, ev sahibemiz onun kıyafetine bakmak için izin istediğine dair bir işaret yaptı ve Bayan Brown'un elbisesinin "çok güzel" olduğunu söyledi; ardından güzel Çerkez Bayan Brown'un kıyafetini sessizce kaldırıp juponuna baktı. Zavallı Madam de Souci korkulan anın geldiğini düşünüyordu mutlaka. "Ama çok tatlı yaratıklar," dedim şaka yollu; "bu tıpkı periler tarafından soyulmak gibi olacak."

O anda ağır perde bir kez daha kaldırıldı ve az önce odayı terk eden köleler ellerinde üç muhteşem çubuk ve iki büyük şalla yeniden odaya girdiler. Acaba vücudumuza tam oturan Avrupalı kıyafetlerimiz çıkarıldıktan sonra, bu büyük şallara sarılacak olan hangimiz olacaktık? Ama köleler şalları sahibelerinin başları üzerine atınca ve onlar da yalnızca burunlarının ucu ve ıslıl ıslıl parlayan gözleri görünecek şekilde yüzlerini örtünce, hem şaşırdık, hem rahatladık.

Başıyla omuzlarını olağanüstü bir dikkat ve endişeyle örtmeye çalışan yaşlı bir kadın (yeşil şalvar ve ceketiyle Liston'un çirkin bir kopyasına benziyordu) dikkatimizi dağıttı. "İnsanoğlunu andıran bir şey bu tarafa

doğru geliyor,” dedik, “acaba Paşa olabilir mi? Şu üçüncü çubuk kesinlikle önemli biri için getirilmiş olmalı.” “Eşlerinin önünde bizi satın almayı tek-
lif etmeyeceğini sanıyorum.” “Acaba yakışıklı mı?” “Kocama eve dörtte dö-
neceğime dair söz verdim,” dedi Bayan Brown asabi bir şekilde.

Genç ve güzel halayıkların hepsi fareler gibi sessiz ve hızlı bir şekil-
de perdelerden birinin arkasına saklanıverdi. Geriye yalnızca yaşlı ve sıra-
dan olanlar kaldı. İçeri dev gibi iki siyahi girdi ve sanki gözcülük eder gibi,
sessiz ve dimdik bir şekilde gerideki çeşmenin yanında nöbet tutmaya baş-
ladılar. “Acaba hangi tehlikeli kişi geliyor?” dedi içimizden biri: “Bizi koru-
yacak kaşmirlerimiz olmadan, bu kadar fazla erkek güzelliğine nasıl daya-
nabileceğiz?” “Aman Tanrım! Paris^a mi, Adonis^b mi, yoksa Türklerin Bu-
tes^c’i mi bu?” dedi bir diğeri. Durumumuza rağmen gülmekten kendimizi
alamıyorduk, o sırada perde bir kez daha açıldı ve içeriye başka bir siyahi-
nin eşlik ettiği, uysal, beyaz favorili, yetmiş beş yaşındaki refakatçimiz
Mösyö Robolli girdi. Kaşmirlerin altında ona doğru uzatılan bayan ellerini
öptükten sonra, ona şöyle dedik, “Ey tehlikeli gâvur, bizim akıl sağlığımız
için lütfen çok fazla kalma ve sakın bu sarı ve yeşil yazmanın içindekine de
bakmaya çalışma!” Gel gelelim, bu yaşlı kadın kimsenin kendisine umut-
suzca bağlanmaması konusunda kararlıydı anlaşılan, çünkü kırmızı bur-
nunun ucundan başka bir şey görünmüyordu.

Artık canlı bir sohbet başladı. Bir tercümanın olması gerçekten çok
rahatlatıcıydı. Mösyö Robolli ona sunulan değerli taşlı çubuğu keyifle tüt-
türmeye başladı, bu arada hanımlar duman bulutlarını harika bir zarafetle
toplu halde dışarı üflüyorlardı. Kesinlikle çok etkileyici bir manzaraydı
–renkli ve birbirinden değişik kıyafetleriyle ayakta duran ya da oturan ha-
layıklar, muhterem Adonis’imizi kollayan ve devasa kulaklarıyla çevreyi
dinleyen siyahiler ve neredeyse hiç sabit durmayan perdenin arkasından
gülerek bakan sayısız göz. Mösyö Robolli varlığının haremde yarattığı he-

a Troya kralı Priamos’un mitolojideki oğlu, Sparta kraliçesi Eleni’yi (Helen) kaçıarak Troya Savaşı’na yol açan kişi –ed.n.

b Lübnan’dan Yunan mitolojisine ithal edilen, hayat-ölüm-yeniden doğuş tanrısı ve erkek güzel-
liğinin simgelerinden biri –ed.n.

c Yunan mitolojisinde Athena kültü içinde yer alan bir kahraman –ed.n.

yecanın tadını çıkarıyor görünüyordu. Değerli taşla süslü fincanından kalı vesini yudumluyor ve hanımlara birçok “lütufkâr cümle” söylüyor, onlar da bunları güler yüzle karşılıyor ve aynı anda dudaklarıyla alınlarına dokunarak, Mösyö Robolli’den, orada bulunmamızdan ne kadar memnun olduklarını bize söylemesini rica ediyorlardı. Tabii biz de onların bu iyi davranışlarının farkında olduğumuzu anlatmaya çalıştık. Ardından bonelerimizi çıkarıp kendimizi evimizde hissedebileceğimizi söylediler ve biz de öyle yaptık. Sonra İstanbul’u mu, yoksa Londra ve Paris’i mi daha çok sevdiğimizi sordular. En güzel İstanbul’un olduğunu, ama Paris ya da Londra’da daha özgür olduğumuzu ve oradaki sokaklarda daha rahat bir şekilde yürünebildiğini söyledim. Bunun üzerine orada bulunan köleler arasında hoşnut bir mırıltı dolaştı: “En güzelinin İstanbul olduğunu söylüyor!” Kaç çocuğumuz olduğunu sordular ve Edie’nin sarı saçlarıyla mavi gözlerinin çok güzel olması gerektiğini söyleyip onu neden bıraktığımı sordular. Mösyö Robolli’den, onlara değişken iklimden çekindiğimi, ayrıca Edie’nin annemle kaldığını söylemesini istedim. “İngiliz annelerinin anormal olduklarını düşünmelerini istemem.” Hepimiz aynı şeyi rica ettik.

Bunun üzerine “Madam Ayşe” kendi kızını bizimle tanıştıramadığı için ne kadar üzgün olduğunu söyledi. Anlatılanlara göre on altı yaşında harika bir kızmış; sağlığı gayet yerinde olmasına rağmen, zaman zaman çıldırma raddesine varan depresyon ve sinir krizleri geçiriyormuş. Bu krizlerin üç gün kadar sürdüğünü ve şu anda da böyle bir kriz geçirdiğini söyledi. Yalnız başına öylece yatıyormuş; annesi hiç görmediği yerlerden sanki oradaymış gibi bahsettiğini söyledi. Yaşlı bakıcısı yakınında görmeye tahammül edebildiği tek kişiymiş. Bu güzel, ama mutsuz kızın annesi ondan söz ederken çok etkilenmiş benziyordu. Mösyö Robolli’nin anlattığına göre, genç kız sağlıklıyken çekici, zarafet ve hayat dolu biriymiş. Mösyö Robolli bu kız hakkında konuşup bir yandan da yüz ifadesi acı dolu bir hal alan annenin acısını paylaşıırken, kadının ayaklarının dibinde oturan halayıklar göğüslerine vura vura sızlanmaya başladılar, hatta siyahi erkekler bile aynı duyguları paylaşıyorlardı: Seni temin ederim, sarı gözlerinde yaşlar gördüm.

Bu bahtsızlığıyla baş başa kalmak zorunda olan ve tedavi olması (en azından İstanbul’da) mümkün görünmeyen bu zavallı genç kızın güzelli-

gi, inceliği ve iyiliğiyle ilgili şeyler duyup da etkilenmemek mümkün değildi. Annesi acı dolu bir umutsuzluğun vücut bulmuş hali gibiydi, dudakları titriyor ve tek kelime dahi edemiyordu. Harmanisine sarınarak, Bayan Siddons'ın^a dahi kıskanabileceği, kraliçelere layık bir hüznle oturuyordu. Bu Doğulu kadınlar müthiş zarif oluyor. Şüphesiz onun duygularını paylaşp ona hayran olduk ve Mösyö Robolli'ye o genç ve tatlı kızının durumuna ne kadar üzüldüğümüzü söylemesi için yalvardık. Bize büyük bir ciddiyetle ve anlatılamayacak bir zarafetle teşekkür etti, bu öyle bir zarafetti ki, hemen kapıldığınız duygu, böyle bir şeyi daha önce asla görmediğinizdi. “Üzüntünüz çok büyük, ama dünyada sizden mutsuz olanlar da var. Evlatlarını kaybetmiş ya da hayırsız evlatları olan birçok insan,” dedim. Şöyle cevapladı: “Ben de sık sık bunu düşünüyör ve bu kadar çok acıya izin verdiğim için kendimi suçluyorum. Kızım sağlıklıyken iyi ve sevimli biri. Hâlâ benim yanımda ve Allah günün birinde ona sağlığını ve aklını tamamen geri verebilir.” Bunları söylerken çubuğundan derin derin nefesler çekti ve elini kalbinin üzerine koyarak, dertliyen tütünün en rahatlatıcı şey olduğunu söyledi. Ona, tam da zafer anında oğlunu kaybeden zavallı Sir Edmund Lyons'un ve bu savaşta daha da acıklısını yaşayan iki ya da üç kişinin hikâyesini anlattık. “İngiltere ne kadar da çok acı çekmiş!” dedi ve halayklardan birkaçı ağlamaya (ya da ağlarmış gibi yapmaya) başladı.

Ardından melankolik olmaya başlayan sohbetin konusunu değiştirdik ve Boğaz'daki yazlıklarından bahsedip oraya taşındıklarında onları ziyaret edeceğimizi umduklarını söylediler. “Çok güzel bir yer,” dediler; “portakal ağaçlarının arasında taştan taşla sıçrayan bir suyun aktığı asma bahçeler var ve gölgede kuşlar devamlı olarak şakıyor. Ayrıca güzel çeşmeler ve gül bahçeleri var; çok seveceğinizi düşünüyoruz.” Tam onları bu küçük cennetlerinde ziyaret etmekten ne kadar hoşlanacağımızı söylüyorduk ki gösterişli kıyafetli siyahi bir köle kadın içeri girdi. “Madam Ayşe”nin elbisesinin eteğini öpüp alnına götürdükten sonra dikilerek kollarını önünde kavuşturdu ve besbelli bir mesaj ilettil. “Madam Ayşe” Mösyö Robolli'ye durumu açıkladı. “Maalesef gitmem gerektiğini söylemeliyim,” dedi Mös-

a Sarah Siddons (1755-1831) 18. yüzyılda İngiltere'nin en tanınmış tiyatro oyuncusuydu –ed.n.

yö Robolli; “başka bir Türk hanımı ziyarete geliyor ve her ne kadar Maclum Avrupalı davranışlara alışkın kocasının rızasıyla beni hareme kabul etmede, başka bir paşa buna karşı çıkabilirmiş ve Madam arkadaşını tehlikeye atmak istemezmiş.” İşte böylece Mösyö Robolli, güzel bayanların kayınırıleri, “Madam Liston”ın yeşil ve sarı yazması dışarı çıktı ve genç halayıklar yeniden bir karaca sürüsü gibi içeri doluşuverdiler. Hayatımda hiç bu kadar çok kadını bir arada görmedim; sanki hiç bitmeyecek gibiydiler.

On iki yaşlarında olağanüstü güzellikte küçük bir kız vardı ve ondan biraz daha büyük bir başka kız da neredeyse onun kadar güzeldi. Ne gerçek hayatta, ne resimlerde o küçük kız kadar güzeline rastlamamıştım. Onun paşanın kızlarından biri olduğunu söylediler, çok güzel olan anne-siyse paşanın cariyelerinden biriymiş ve geçen yıl ölmüş. Eşler bu küçük huriyi kendi çocuklarıymış gibi seviyor görünüyor ve bizim de ona büyük hayranlık duymamızdan memnun oluyorlardı. Zavallı çocuk! Kim bilir nasıl bir kaderi olacak?

Onun küçük ellerini tutup uzun kirpikli (“kirpik”in ne demek olduğunu burada çok iyi anlıyorsun) koyu renk gözlerine bakarken, Mösyö Robolli’nin haremden uzaklaştırılmasına sebep olan hanım içeri girdi. Güzel olmamasına rağmen, şimdiye kadar karşılaştığım en çarpıcı kişilerden biri olduğunu düşünüyorum. Türk kadınlarındaki o neredeyse değişmez yumuşaklıktan eser yoktu; yetenekli, kararlı ve mizah sahibi olduğunu açıkça gösteren bir yüzü ve buna uygun düşen azimli ve otoriter davranışları vardı, yine de son derece kibardı ve Türk kadınlarında o kadar büyüleyici olan o enfes rahatlık ve zarafete sahipti. İnsanı delip geçen iri, parlıtlı siyah gözleri ve kalın kaşları vardı; saçlarının renk tonu öyle kuzguniydi ki aklıma II. Charles’ın genç ve daha yakışıklı olduğu dönemlere ait portreleri geldi. Sağlıksız görünen yanağındaki büyük, siyah bir ben onu daha da çarpıcı kılıyordu. Bunlara ilaveten boynuna, tıpkı Vandyke ekolündeki güzel erkeklerin tarzında, uçları sarkacak şekilde dantel bir mendil bağlamıştı. Parmaklarının arasında yanmakta olan bir Havana purosunu tutuyordu ve bir Rochester’ edasıyla duman tüttürürken, zengin dantellerine ve boğuk sesine hayran

a Albay Nathaniel Rochester (1752-1831) Amerikan İhtilali’nde savaştı, daha sona arazi spekülâtörü oldu ve New York eyaletinde Rochester kentini kurdu —ed.n.

kaldık. Elbise ve şalvarı kehribar rengi ipeklidendi, mavi yeleği yoğun sim nakışlıydı; ince belinin etrafına, içine som altın zincirle bir Türk saati yerleştirilmiş olan rengârenk, kaşmir bir kuşak dolamıştı. Bana söylendiğine göre, saçları eski Türk modasına uygun olarak, alnında merdiven basamakları varmış etkisi yaratacak şekilde kat kat kesilmişti; saçlarının uzunluğu ayrılma çizgisinde bir inç [2,54 cm.] kadar, bunun altında azıcık daha uzun, kulaklarında daha da uzundu; bu çok tuhaf bir etki yaratıyor ve daha ziyade erkeksi bir hava veriyor. Başına zarıfçe, yıldız şeklinde altı ya da yedi pırlantayla tutturulmuş olan açık mavi bir eşarp dolamıştı. Ortadaki iki pırlantanın arasında, alnında uzun, beyaz bir muslin vardı. Aşağı yukarı bir el eninde olan bu muslin, başının üzerinden arkaya atıldığında topuklarına kadar iniyordu. Parmağındaysa devasa bir yakut ısıldayıp parıltıyordu.

Oturmuş Paşa'nın eşleriyle tatlı tatlı sohbet ederken, bize göre o çarpıcı bir "Doğu tablosu" oluşturunuyordu. O ve birinci eş sedirin üzerinde kaykılmış vaziyette oturuyorlardı. Güzel Çerkez üşüyor gibiydi ve odanın ortasındaki kocaman *mangal*'ın başında yarı oturmuş, yarı diz çökmüştü. Rüyadaymış gibi çubuğunu tüttürdüğü sırada, hiçbir zaman bundan daha güzel ve zarıf bir şey görmediğimi düşündüm: Beyaz elindeki iri elmas yanıp sönüyor, arada bir başını kaldırıp diğer ikisinin sohbetine katılıyor ya da bizi ilk başta o kadar büyüleyen alçak, müzikal sesiyle gülüyordu.

Özellikle cariyeler ellerinde teflerle içeri girip odanın diğer ucunda bağdaş kurarak bizi bir "müzik" konseriyle eğlendirmeye başladıklarında, ziyaretimiz tam anlamıyla Binbir Gece Masalları'ndan fırlamış gibiydi. Daha korkunç bir gürültüyü hayal etmek pek mümkün değil: Gülmekle ağlamak arasında kararsız kalıyorsun. Halayıklardan biri tefe vurup kaba ve kulak tırmalayıcı sesiyle bu uyumsuzluğun başını çekiyor. Diğerleriyse, nakledilen hikâyenin gelişimine bağlı olarak, birbiri ardına bu ulumalara katılıyor ve giderek daha yüksek sesle bağırıyorlardı. Özellikle güzel Çerkez bu performanstan çok hoşlanmışa benziyordu ve çubuğunu yeniden yakmak için mangaldan kor parçaları almaya çalışırken, onlara durmadan unuttukları dizeleri hatırlatıyordu; bu da hiç hoşumuza gitmiyordu, çünkü kulaklarımız, dişlerimiz ve saçlarımız bu işkence verici "ikram" karşısında neye uğradığını şaşırıyordu.

Nihayet bu işkenceye son veren iki olay gerçekleşti: Önce Bayan Brown gürültüden ve kömürle çubukların birbirine karışan dumanlarından etkilenerek ölü gibi bembeyaz bir halde sedire yığılıp kaldı; ikinci, iki dadısıyla birlikte çok güzel bir bebek içeri girdi. Küçük pantolonu, kırk ceket ve çepeçevre elmaslarla bezeli minik fesıyla bize son derece tuhaf görünüyordu. Bu küçük beyefendi ziyaretçi hanımefendiye aitti ve kollarını çok şirin bir şekilde ona doğru uzatıyordu. Paşa'nın hanım ya da halayıklarından hiç çekinmiyordu, ama görünüşe bakılırsa bizi tam anlamıyla "gâvur" olarak görüyor ve yanımıza yaklaşmak istemiyordu. Onu taşıyan dadı çok güzel bir genç kadındı: Parlak yeşil renkte bir şalvar ve ceket giyiyordu, başında büyük bir elmasla tutturulmuş uçuk sarı bir eşarp vardı. Diğeriyse kenarları beyaz, ıskarlat rengi bir ipekli giymiş, başına kar beyazı bir tülbent bağlamış olan iri yarı bir siyahi kadındı. Bu iki "dadı" Hyde Park'ta kesinlikle bir sansasyon yaratabilirdi. Kendilerini bebeğe adanmış görünüyorlardı.

Tam o esnada kraliçe görünümlü ev sahibemizin yemek yiyeceğimize dair işaretler yapmasına çok memnun olduk, çünkü Boğaz'ın temiz havası bizi adamakıllı acıktırmıştı. Onun peşi sıra boyalı, kubbemsi tavanı olan ferah bir odaya girdik; güzel Çerkez sevgiyle elimden tutmuş bana, paşanın sevimli küçük kızıysa Madam de Souci ve Bayan Brown'a rehberlik ediyordu. Kapı perdelerini açmak üzere önden giden kıdemli halayıkları karmakarışık bir grup takip ediyordu. Bu sahnenin gerçek olduğuna inanmakta güçlük çekiyorduk: Bu harika grupla birlikte o ferah evin altın rengi hasırlarının üzerinde ilerlerken, "Binbir Gece Masalları gibi!" deyip duruyorduk.

Yemek odasının girişinde güzel kıyafetli iki Arap köle duruyordu. Kapıdan geçen her hanıma bu kölelerden biri çok güzel gümüş bir kâse tutuyor, diğeriyse yine aynı malzemeden yapılma zengin oymalı bir ibrikten ellerine gülsuyu döküyordu. İki küçük köle kızın uzattığı kenarları altın işlemeli mendillere, elimizde kalan gülsuyunu silkeledik. Yemek odası çok lüksü, İstanbul sokaklarına baktığından pencereleri kafesliydi, ama kırmızı rengi sedirleri ve duvarlarla tavandaki çiçek resimleriyle çok iç açıcıydı. Bu kafesi çekilir hale getirebilmek için her şey yapılmıştı. Anlatılanlara göre Paşa'nın haremî en "modern" olanlardan biri, bu da üstünde orta süsü

ve Fransız tarzında çiçekli vazolar ve meyve bulunan Avrupai bir yemek masası görmemizi açıklıyordu.

Servis tabakları az bulunur ve güzel porselenlerden oluşuyordu; gümüş bıçak ve çatal son derece güzeldi; peçeteler çok narindi; çiçekler Doğu tarzında portakal ve limonlarla karıştırılarak nefis bir düzenleme yapılmıştı; kölelerse en küçük işaretimizi bekler vaziyette, üç ya da dört kişilik sıralar halinde etrafta duruyorlar ve biz de kendimizi iyice rüyalar âleminde hissediyorduk.

Öncelikle her misafire pırl pırl bir sürahi ve su bardağı sundular. Sonra ince porselenden bir tabakta bir çeşit çavdar ekmeği olan sıcak *simet* (*semeet*) getirdiler; üzeri susam kaplıydı, bir kanarya ya da ispinoz olmadığım için bunu yemek istemedim. Daha sonra tavuklu tel şehriye çorbası servis edildi –haremden büyük bir yenilikti bu ve son derece lezzetliydi. Bunun ardından tavuklu, kavrulmuş pirinç pilavı getirildi. Birinci eşin sağ kolunda oturuyordum; köle tepsiyi uzatırken en güzel parçaları gösteriyor ve onları almam için yalvarıyordu. Güzel Çerkez karşımda oturuyordu. Modern çatal bıçak buluşundan hoşlanıp hoşlanmadıklarını merak ediyordum. İlk birkaç dakika –besbelli bizim gibi yapmak için– onları kullandılar, ama güzel Çerkez baş belası çatal ve kaşıkla almaya çalıştığı bir parça tavuğu bir türlü alamayınca, bu işe yaramaz yardımcılarını atıp tavuğu parmaklarıyla tutuverdi. Daha sonra bana bakıp güldü ve bir parça ekmeği parmaklarımla nasıl tutmam gerektiğini göstererek, hepsinin (hızla ve gözü dönmüş bir şekilde) yaptığı gibi à la Turque^a yememizi rica etti; biz de onları memnun etmek için birkaç tavuk kemiğini ellerimizle aldık.

Sana anlattığım gibi, hepimiz de güzel Çerkez'den çok etkilenmiştik –güzelliği, çekici, ama rahat tavırları, ince zarafeti; tütün içtiğini görüp yine de ona hayran olmuştuk; hatta “müzik konseri”ndeki barbarca gürültüyü sevdiği için bile onu hoş görmüştük, ama her yemekten sonra parmaklarını son boğumuna kadar yaladığını görmek çok fazlaydı! Tabaklar dolusu ballı gözleme ve Kupa Valesi^b için dahi çok lezzetli olan tartların ardından bağa

a (Fr.) *Türk usulü, alaturka* –ed.n.

b İlk kez 1782'de basılan, ama esas üne Lewis G. Carroll'ın “Alice Harikalar Diyarında” (1805) adlı kitabıyla ulaşan bir giire atıfta bulunuluyor –ed.n.

kaşığını yalayarak parlatması, Venüs'ün bile cezasız bırakamayacağı davı nışlardı: Biz de bu ziyafet bitmeden çok önce ondan soğuduk. Diğerleri o ka dar kötü değildi ("Madam Liston" hariç, ona hemen kendine ait bir yemek teknesi verilmeliydi!); ama ilk birkaç yemekten sonra kendimizi kötü hissetmeye başladık, hanımlardan bazılarının hayvansı tutkuları en sevdikleri tatlı ve peltelerin sunulmasıyla giderek artıyordu ve tüm bunları parmaklarıyla koparıp koparıp iri lokmalar halinde ağızlarına atıveriyorlardı. Masada bekleyen Soyтары, ana yemekleri esprilerle sunarak hanımları ve hizmet eden halayıkları güldürüyordu; halayıkların, sahibelerine çok itaatkâr davranmalarına rağmen, onlarla çok serbest bir ilişkileri vardı ve kendilerini yabancı saymıyorlardı. Soyтары deli dolu, geniş espri anlayışı ve komikliği yüzünden okunan olağanüstü görünüşlü bir kadındı. Güzel Çerkez'in, parmaklarıyla kaşığını yalamaya ara verdiği ve tabağımıza küçük lokmalar bırakmadığı zamanlarda kendini beğenmiş bir şekilde güldüğü ve kapıdaki Araplarla hadımların gülme nöbetlerini saklamak için perdenin arkasına geçmelerine sebep olan esprileri duyamamamızın pek de fena olmadığını düşündük.

Kesinlikle eşsiz bir yemektir. Tabii sayısız yemek çeşidi vardı; tavuk, pilav ve kebabı çok beğendik; geri kalanıysa çok tatlı ve yağlıydı. Ev sahibemiz yeniden ayağa kalktığında ve bizlere gülsuyu sunulduğunda rahatladık.

Ardından daha küçük olan odadaki lüks sedire geçtik. Halayıklar bir kez daha değerli taşlarla süslü fincanlarda kahve ikram ettiler; güzel Çerkez çubuğunu severek tüttürürken yine hülyalı ve çok güzel görünüyordu; yine mavi Boğaz'ın, uzaktaki dağların ve İstanbul'un koyu servilerinin eşsiz manzarasına hayran kaldık. Bir kez daha Mösyö Robolli'yi sorduk ve güzel hanımlar yeniden kaşmirlerine sarnırlarken, siyahiler sessiz bir şekilde kapıda çevreyi gözetliyorlardı. Teşekkürlerimizi sunup hoşça kalın derken, siyahiler perdeyi açtı. Mösyö Robolli nazik yaşmaklı hanımların ellerini öptü. Siyahiler bizi geniş merdivenden aşağıya doğru geçirirken çevremizde toplanıp durmadan *bahşiş* (*bakshish*) dediler.

Harem ziyaretimiz sona ermişti. Mösyö Robolli "kır at"ına atlayıp bizimle birlikte kafesli sokaklardan ve Tekne Köprüsü'nden geçerek Pera'ya kadar geldi. Sanki bir rüya görmüştük.

OTUZ İKİNCİ MEKTUP

*Frenkler – Baharın gelişi – Hanımların elbiseleri – Değişken iklim –
Ömer Paşa ve Kars'ın kurtuluşu – Paşaların düzenbazlıkları – Rum
paskalyası – İstanbul'da Festival günleri– Hükümdar için değişiklik –
Issız bir ev – Bir fırtına*

ORTAKÖY, 28 MART 1856

Sevgili Bay Hornby,

Mektubumu her zamanki gibi gönderiyor olsam da, korkarım yarın İstanbul'dan yola çıkamayacak. Deniz o kadar fırtınalıydı ki postaların gelişi gidişinde büyük karışıklık yaşandı. Salı günü gelmesi gereken vapur henüz gelmedi. Dün duyduğumuza göre pervanesi kırılmış ve Siros Limanı'na sığınmış, ama bunun doğru olup olmadığını bilmiyoruz. Buradaki Frenk nüfusunun en büyük eğlencesi, hemen her konu hakkında yalan yanlış bilgiler yaymak. Hiçbir konu onların elinden kurtulacak kadar ciddi değil. Kocasını, annesini, eş ya da çocuğunu bekleyen herkes, onların merhametli “espri anlayışları” için çok uygun bir konu olarak görülüyor. Türklerin Frenklerden korkuyor olmasına şaşırmamalı. Geçen gün Kâni Paşa'ya, Padişah'ın İngilizleri onların arasında sınıflandırmadığına emin olduğumu söyledim. Pera'da sık sık falanca geminin battığını ve içindeki herkesin kaybolduğunu söylüyorlar, bunu genellikle laf olsun diye ya da o gemiden dost ve yakınlarını bekleyen insanları korkutmak için yapıyorlar.

Size pazar günü yazdığım mektupta karın tamamen eridiğini yazmıştım. Rüzgâr pazartesi günü güneyden esmeye başladı ve tıpkı Mayıs ortasında İngiltere'de olduğu gibi çok güzel bir gün geçirdik. Paşa'nın haremine gittik ve hiçbir şey Boğaz'ın güneş ışığındaki manzarasının yerini tutamaz. Dün de çok güzel bir gündü, deniz mavi ve pırıl pırıldı, köylerse gün ışığında parlıyordu. Hava o kadar açıktı ki Anadolu yakasının öbür ucundaki eski bir kalenin yıkıntılarını açıkça seçebiliyordum. Fuad'la ben Ermeni kızlarıyla birlikte bahçede güneşlendik. Bana İngiltere'yi hatırlat-

sınlar diye bir demet menekşe ve çuhaçiçeği topladım; Fuad her zamanki gibi güneşlenen kedi ve kelekleri kovaladı. Talikalarının içinde Türk hanımları geçip duruyordu, galiba ziyarete gidiyorlardı. İçlerinden üçü, talikalarının sallantısından kurtulmak ve tepeye yürüyerek çıkmak için kapımızın önünde indiler. Elbiselerinin güzelliğini fark etmeden edemedim. Biri kenarları geniş, kiraz renkli kadifelerle süslü mavi bir ferace giymişti; bir başkasında beyaz janjanlı kehribar renginde bir ferace vardı; üçüncü-süyse kenarları siyah kadifeyle süslü, nefis bir menekşe renginde bir ferace giyiyordu. Bu en iyi feraceler en kaliteli poplinlerden yapılıyor ve galiba güneşli bir günde bunların renklerinin ne kadar güzel görünebileceğini tahmin edebilirsiniz. Daha sıradan feraceler bir tür merinos yününden yapılıyor. Dün hava çok güzel olduğundan, onları “korumak” için yanlarında bulunan silahlı siyahilerle birlikte önümüzdeki yoldan geçen birçok Türk hanımı gördüm.

Boğaz harika görünüyordu ve o kadar taze, hoş bir esinti vardı ki keşke Edith de burada olsa diye arzuladım; daha güzel ve sağlıklı bir şey düşünülemezdi. Tüm yelkenlerini fora etmiş güzel bir İngiliz savaş gemisi geldi. Ağır ağır Karadeniz’e, belki de Kırım’a doğru ilerliyordu. Çok güzel bir manzaraydı. İki direkli bir yelkenli de bizim küçük rıhtıma demirlemişti. Güvertesindeki çanın sesi çok hoş. Gecenin derin sessizliğinde bir İngiliz gemisinin her yarım saatte bir çalan çanını ve “Her şey yolunda!” diye seslenildiğini duymak, ayrıca çok yakınımızda olduklarını bilmek beni çok mutlu ediyor. Gemidekilerin, İngilizlerin *onlara* bu kadar yakın olduklarını akıllarından geçirdiklerini sanmam.

Türk mahallesindeyiz ve Boğaz’dan bakıldığında kafesli Türk evlerinden meydana gelen bir manastır gibi görünüyor. Dün yazdan kalma bir gün olduğundan, “lanetli ruhlar”dan oluşan bir grup bir aşağı bir yukarı uçup duruyordu ve Boğaz kayak doluydu. Rüzgâr geceleyin yön değiştirdi. Soğuğun da artması beni uykumdan uyandırdı ve kaplan postunu titreye titreye yatağımın üzerine serdim. Kış bu sabah yeniden geldi –esen sert poyraz ve kör eden bir sulusepken insanı da, hayvanı da ürkütüyor. Zavalı çoban titreyen kuzularını dağdan indirmek zorunda, oysa daha dün güneş altında hoplayıp zıplıyorlardı.

Buranın gerçekten de yorucu bir iklimi var. Edmund'un bu gece buraya dönmek zorunda kalınmasına doğrusu memnun oldum, çünkü Borç Komisyonu'yla ilgili bazı konuları görüşmek üzere Lord Stratford de Redcliffe'de akşam yemeği yiyecek ve gece orada, Tarabya'da kalacak. Lord Stratford Kars'taki olaylar yüzünden kendini son derece kötü hissediyor: Savaşla ilgili tüm felaketler Lord Raglan'ın omuzlarına yüklediği gibi, Kars'la ilgili tüm kusurlar da haksız bir şekilde onun omuzlarına yüklenmiş durumda. Zavallı Lord Raglan'ın kalbi kırıldı (burada herkes böyle söylüyor) ve o öldükten sonra gazeteler onu bir kahraman ilan edip "ordusuna olan bağlılığından" söz etti. Onun hatasız olduğunu sanmıyorum, ama askeri konulara dair her şeye öylesine bir karmaşa hâkim ki daha belirgin bir başarısızlığa uğramamamız şaşırtıcı.

Kars hakkında, aldığım belirli bir bilgiye dayanarak, Ömer Paşa'nın aylar önce Kırım'a yaptığı ziyaretin amacının, açıkça söylenmese bile, hem İngiliz, hem Fransız başkumandanlarından General Williams^a için yardım istemek olduğunu size söyleyebilirim. Görünüşe göre, Sivastopol ele geçirilmeden iki ya da üç ay önce hem Pélissier,^b hem General Simpson'ın^c bu kuşatmayla ilgili büyük endişeleri varmış. Hatta bir ara İngiliz ve Fransız ordularının denize dökülme ihtimalinin yüksek olduğunu düşünmeye başlamışlar. Daha sonra Rusların üstünlüğü yerine büyük zayıflığı ortaya çıkmış. Ama Ömer Paşa tam o esnada Kars'ın kurtarılabilmesi için hem İngiliz, hem Fransız generallerinden yardım istemiş. Onlara askerlerinin morallerinin çok düşük olduğunu, Ruslardan ölesiye korktuklarını ve yardım almadıkları takdirde düşmanla karşı karşıya gelemeyeceklerini söylemiş: "Bana yalnızca birkaç İngiliz, bir o kadar da Fransız alayı verirsiniz galip gelirim. Tekrar ediyorum, yardımsız ve hiç ateş altında kalmamış acemi erlerimle hiçbir şansım yok." Ancak Sivastopol öncesinde durum o kadar moral bozucu ve endişe vericiymiş ki her iki general de, olacak olayları kes-

a Tuğgeneral William Fenwick Williams (1800-83) Vasif Paşa'yla birlikte Kars Garnizonu komutanı olarak görev yaptı –ed.n.

b Mareşal Pélissier (1794-1864) Kırım Savaşı sırasında Fransızların Şark Ordusu Başkomutanı'ydı, savıştan sonra Malakof Dükü unvanıyla ödüllendirildi ve Senato Başkanı Yardımcısı oldu –ed.n.

c General Sir James Simpson 1 Temmuz 1855'te Kırım'daki İngiliz kuvvetlerinin başkomutanlığına getirildi, aynı yılın 11 Kasım'ında istifasını verdi –ed.n.

tiremediklerinden bir tek alaydan vazgeçmeyi dahi kabul etmemişler. Bu haberlerin doğruluğundan emin olabilirsiniz.

Fransızlar, İngilizler, Türkler, hepsi de çok hatalı davranmış görünüyorlar, ama Türklerin bunu kabul etmemekteki açık sahtekârlığı neredeyse inanılacak gibi değil. Geçen gün vapurla dönerken paşalardan birinin kayığına rastladık; “Ah şu Paşalar!” dedi yakınımızda duran Türk askerlerinden biri Bay’ye. “Neden, ne olmuş ki paşalara?” dedi Bay W. (kendisi mü-kemmel Türkçe konuşuyor). “Paşaların sana ne zararı dokundu?” “Siz de benim gibi Kars’ta olsaydınız bu soruyu sormazdınız,” dedi asker. “İngiliz General’ onların bizim paralarımızı çalmalarını engelledi, bu kez tayınlarımızı çalmaya başladılar; General olanları fark edip her tümenin yemek yediğini her gün kendi gözleriyle görmek istemese, açıktan ölebilirdik.” Bu zavallı asker teslimden önce hasta olduğu için evine gönderilmiş, ama sefalet ve açlığın çok korkunç olduğunu anlattı. Türk askerinin gık demeksizin katlanacağı şeyler adeta inanılmaz. Burada, İstanbul’da bile, bunca mutsuz, moralsiz yaratığın çadır bezinden kaputlar (kumaş olanları kendi ceplerinden ödemeleri gerekiyor) içinde titrediğini görmek insanın yüreğini sızlattıyor. Yanlarındaki kılıçlarıysa o kadar bayağı ve değersiz ki muhtemelen ilk darbeye eğilecek ya da kırılacağını onlar da biliyor. Zavallı bir Türk askeri, maaşının otuz kuruşunu (beş şilin kadar) alabilirse sevinçten çıldırıyor, oysa belki bir yıllık maaşını alamamış, ama bunun hesabını tutamayacak kadar cahil oluyor; tutabilse bile, zaten parasını alamayacak.

Kars meselelerine paşaların en kötülerini karışmış görünüyor. İçlerinden biri, bahtsız askerlerini soyaktan dolayı daha işin başında gözden düşerek İstanbul’a geri gönderilmiş. Buradaki konuşmaların ana konusu elbette “Savaş ya da Barış” oluyor. Bununla birlikte, son gelen telgraflara göre, genel olarak barış beklendiği görülebilir; ancak Boğaz ve Marmara Denizi’ne bakıldığında göze çarpan İngiliz ve Fransız savaş gemileri, hücumbotları ve fırkateynleri, anlaşmazlığı yeniden başlatmak için bekleyen devleri andırıyor.

Size daha önce anlattığım gibi, politika konusunda çok bilgili olan Bayan Misseri İngiltere’nin zaferi konusunda çok endişeli. Bir keresinde

a Kars’taki İngiliz komutanı General Williams kastediliyor –ed.n.

öfkeli bir şekilde şöyle bağırdı: "Tam bu kadar çok şey yapmaya hazır olduğumuz ve her şeyi bildiğimiz bir sırada, Fransızların devam etmek için hiçbir sebepleri olmadığından savaş alanını terk etmek zorunda kalmamız düşüncesi çok sinir bozucu! Ve bütün şerefın onlara ait olması, bizimse binlerce asker ve milyonlarca sterlin feda etmekten başka bir şey yapmadığımızı, üstüne üstlük aptal durumuna düştüğümüzü görmek!" Bayan Misseri'nin barış anlayışı böyle.

Pazartesi, Katolik Rumların paskalyasının ilk günüydü; bundan dolayı Bayan Misseri'ye sümbül, fulya ve diğer bahar çiçeklerinden oluşan güzel dallar getirdiler. Ben de İstanbul'daki şirin bir Türk dükkânından çok güzel bir demet çiçek aldım, meyve ve çiçek dolu sepetler, her zaman yapıldığı gibi mersin ve defne yapraklarıyla, bir de domateslerle süslenmişti. Sokaklar bayram kıyafetli Rumlarla doluydu. Genel Rum paskalyası daha bir süre başlamıyor. Şu anda Protestanlar için, paskalya öncesi kırk günlük dönemle birlikte çok katı bir perhiz de başlamış durumda. Günde iki kez kiliseye gidip geri dönenleri görüyorum, buna kayıkcı ve hamallar bile dahil. Yaşlı bekçi Rum evlerinin önünde o günkü dini ayın programını okuyor. Buradaki farklı dini günler son derece şaşırtıcı. Önce bizim Noelimiz geliyor ve tüm İngiliz gemileri bayraklarla donatılıyor; ardından Rum Noeli; sonra da Ermeni Noeli geliyor. Daha sonra üç farklı yeni yıl günü; Yahudilerin Fısıh Bayramı, ardından Muhammed'in doğum günü geliyor ve kandillerle donatılan tüm minareler ışıltılı oluyor. Cumaları Padişah'ın camiyeye gittiğini haber veren top atışlarını duyuyorsunuz: O gün Müslümanların pazar günü ve Türkler bütün dükkânları kapatıp küçük çocuklarını taşıyarak yürüyüşe çıkıyorlar. Akşamleyin buradaki Yahudilerin sefil kulübe-leri, gelmesini umdukları Mesihleri için dışarıya astıkları kandillerle donatılıyor. Ortaköy'de çok Yahudi olduğundan, vadi bu kandillerin ısıltısıyla sanki göz kırıyor, bu sayede karanlık cuma gecelerinde farklı dinden aileleri sayabilirsiniz. Cumartesi günleri Yahudilerin Şabat'ı ve balıkçımız da Yahudi olduğu için cumartesileri hiç balık alamadık.

Sonra bizim Pazar'ımız geliyor, ama burada hoş sesli kilise çanlarımız yok. Ortaköy'ün diğer tepesindeki bir evin küçük bir odasında "Kraliçe"nin rahibi tarafından bir ayın düzenleniyor, ama ben hiç gitmedim; in-

sanlar sobayla ısıtılan odada sıcaktan ve kalabalıktan neredeyse bayılacak hale gelenleri anlatıyorlar. Böyle bir ayine gitmek için böyle bir iklimde çamurlu, uzun bir yokuşu tırmanmak bana pek de sağlıklı gelmedi. Kiliçsizliğin güzel ilahilerinden birçoğunu hatırlıyor ve her pazar sabahı eski piyanonun başına geçip onları söylüyorum. Zavallı, hasta Ermeni kızı Osku, pencereyi açık olduğunda bahçede durup *Te Deum*'u^a söylememi dinliyor. Bunu söylediğim ilk sabah içeri girdi, ama bunun ülkemizde bir dua olduğunu işaret ettiğimde sessizce oturup tek kelime etmedi. İyi kalpli, sevecen insanlar, tıpkı küçük çocuklar gibi basit ve göründükleri gibiler. Yeniden farklı günlere dönecek olursak: Önce Pera ya da Frenk karnavalı, sonra Rum karnavalı, daha sonra Ermeni karnavalı oluyor; Rum Protestan Kilisesi'ninki bittiğinde Katolik Ermenilerinki başlıyor; Katolik Rumlarsa paskalyalarına, Protestan kardeşleri paskalya öncesindeki kırk günün yarısını tamamladıklarında başlıyorlar. Farklı aziz günleri, perhiz ve yortu günleriyle birlikte bütün bunlar, İstanbul'da para üstü saymak kadar karmaşık bir hal alıyor.

Bir İngiliz sovereign'inin^b üstüne birkaç peni değerinde bir sürü pis kâğıt para, sayısız Alman kreuzer'i,^c bir İngiliz şilini ve frank ve para'larla karışık kocaman bir Türk sikkesi alabilirsiniz. Türklerin altın sikkesi çok ince ve kötü, bu da ülkenin düşkün durumunu bir hayli iyi örnekliyor. İngiliz sovereign'i bunların arasında çok güzel görünüyor. Her zaman söylediğim gibi, İngiliz altınları maaş gününde Vassilis'i öylesine etkiliyor ki, bir an için altınların birbirine çarptıkça çıkardığı "çink" sesi "Mısır'daki hırslızlığı" epey unutmamasını sağlıyor. Ödemesi dün yapıldı, dolayısıyla bugün mutlu ve nazikti.

Artık iyi geceler demeliyim. Aşağıda uyumakta olan iki Rum'la birlikte bu ıssız evde yalnız olmak çok tuhaf. Küçük Fuad ayak ucumda uyuyor, hemen yanımdaki sandalyenin üzerinde duran tabancaysa ürkütücü görünüyor. Böyle bir üçlüyle karşı karşıya gelecek Rum'un gerçekten iri yarı olması gerekir. Zavallı dilsiz Andon beni görmeye geldi ve Edith için boncuklardan oluşan çok şirin bir bilezik getirdi.

a Hristiyanlığın ilk dönemine ait bir ilahi –ed.n.

b İlk kez 1489'da basılan ve 2006'da hâlâ üretilmekte olan bir altın sikke –ed.n.

c Bir zamanlar Güney Almanya, Avusturya ve İsviçre'de tedavülde olan bir gümüş sikke –ed.n.

Seyis Yorgos kötü davranışlarından dolayı bugün işinden çıkarıldı ve çok öfkелendi; bu sebeple ben de her zamankinden daha dikkatliyim. Rüzgâr korkutucu bir şekilde uğulduyor. Boğaz'ın bu tarafındaki evler daha ziyade yazlık ve her anı rüzgârda sarsılıyor. Tanrı bu gece Karadeniz'deki zavallı insanlara yardım etsin! Bu sabah buharlı bir gemi bahtsız bir teknenin omurga kısmını kıyıya çekiyordu –direkleri, ipleri, hepsi denizde sürüklenmişti. Fırtınalı bir geceden sonra bu tür şeylere sık sık rastlıyoruz.

İngiliz gemisinin çanı ne kadar da hoş bir ses veriyor! Zaman zaman güvertedekilerin kim olduğunu ve İngiltere'nin neresinden geldiklerini merak ediyorum.

Çok sayıda gemi güvenlik açısından burada sanıyorum. Vadinin derin karanlığının ötesinde göz kırpan ışıkları çok güzel görünüyor. Bir kez daha, iyi geceler! Fuad ayaklandı, artık yatmak istiyor! Zaten her şeyi istiyor! Herkese sevgiler! Sevgili Edith'in *à la Sultana*^a kıyafetleri olan bebeği yakında hazır olacak.

a (Fr.) Hanımsultan tarzında –ed.n.

OTUZ ÜÇÜNCÜ MEKTUP

Kış havası – Barış haberleri – Şenlikler – Kırım'dan bir ziyaretçi Kırım eğlenceleri – Evden mektuplar

ORTAKÖY, 30 MART

Sevgili Kız Kardeşim,

Bugün tahayyül edilebilecek en kötü günlerden –poyraz esiyor ve hızlı, yoğun bir sulusepken yağıyor. Edmund henüz yeterince güçlenmediği halde az önce bu havada yola koyuldu. Hâlâ çok sorumluluk isteyen karışık görevleri var ve bunlar onu fazlasıyla endişelendiriyor. Şu anda General Mansfield ve Türk Harbiye Nazırı'yla (Serasker) birlikte bir komisyonda yer alıyor. Yeniden evimize döndüğümüzde ne kadar müteşekkir olacağım!

Bu sabah rüzgâr ve yağmurun, sayısız pencerenin çıkardığı tıkırtının ve sıradan bir kış gününün bütün o kasvetli sesleri arasında, demirli gemilerden atılan topların kulakları sağır edici sesi de duyuldu. Önce havanın kötülüğüne aldırış etmeden Üsküdar'daki askerleri denetlemeye giden Padişah'ın selamlandığını düşündük; ancak çok geçmeden, Henry ve ben neler olup bittiğini anlamaya çalışırken, dilsiz Ermeni Andon içeri girip İtalyanca olarak şunları yazdı: “Rus İmparatoru Türk İmparatoru'yla barış imzaladı.” Derken köyün bekçileri geceleri yaptıkları gibi asalarını yere vurarak sokaklardan geçtiler ve “Barış” haberini maniyle duyurdular. İşte barış bana böyle ilan edildi. Komik ihtiyarların neler söylediklerini anlamadığıma üzüldüm. Manilerini, Rum kiliselerinin ışıklandırılma bedeli olarak her evden birkaç kuruş isteyerek bitirdiler. Kısa bir süre önce haberdar olmanın elverdiği ölçüde, bütün gemiler gece ışıklandırıldı ve Boğaz kıyısındaki sarayların cümle kapılarına kandiller asıldı. Akşam boyunca değişik zamanlarda toplu halde tüfekler ateşlendi ve sonra birkaç havai fişek atıldı. Anadolu yakasında Kuleli'nin kutlama ışıklarını açıkça görebiliyorduk. Dışarı çıkmayacak kadar keskin bir soğuk vardı. Karşı komşumuz, Ermeni piskoposu, içinde üç ya da dört mum olan güzel, büyük bir fener

astı. Bende Edie için satın aldığını şirin bir küçük fener vardı ve asmaya de-
gecek kadar gösterişli değildi. Vassilis'e mutfakta kâğıt bir fenerimiz olup
olmadığını sordum, ama o onların "zıprılık yapmak için fazla değerli" ol-
duklarını homurdandı, böylece bizim hane sevinç gösterilerindeki parlak-
lığıyla sivrilemedi. Pera'nın dün gece çok hoş ışıklandırıldığını duydum.
Elçiler dün Padişah'ı tebrik etmeye gittiler. Akşam saray bandosunun çal-
dığını duyduk. Herhalde Padişah Hazretleri'nin keyfi yerindedir.

1 NİSAN

Kahvaltı saatinde içeri dalan üstü başı çamur içindeki bir gezgin bi-
zi hayrete düşürdü. Gelen, Tarabyalı dostumuz, 46. Alay'dan'dı. Sana
ondan ve Sivastopol önündeki siperlerde efendisini bir şarapnelden kurtar-
maya çalışırken ölen köpeği "Bokser"den bahsettiğimi hatırlayacaksın. Dos-
tumuzla Tarabya'da çok hoş yürüyüşler yapardık ve üzülerken birbirimizden
ayrıldık. Şimdi o çılginca bir ruh hali içinde bir dev kadar kuvvetli olarak İn-
giltere'ye gidiyor. Görüştüğümüze o da bizim kadar sevinmişti ve bir New-
foundland köpeği yavrusu kadar haşın ve patırtıcıydı. Dediklerini gücbela
anlayabiliyorduk, çünkü Kırım argosu adeta başlı başına bir dil haline geldi.
"Bu kış çok iyi vakit geçirdik," dedi, "engelli koşular, tiyatrolar ve her tür eğ-
lence." Muhteşem sabah eğlenceleri, Rusları kuzeyden topa tutmakla sona
ermiyordu. İngiliz subayları, içlerinde bir şilin, sixpence ya da yarım
crown'la, mümkün ölçüde sert kartopları atıyorlardı. Karşılığında Ruslardan
küçük haçlar, eski Rus sikkeleri ve başka tuhaf şeyler içeren kilden toplar ya
da kartopları geliyordu. bana, az kalsın kafasını kıracak olan bir çamur
topunda bulunan ufak bir haç verdi. Dostumuz her çeşit saçma ve eğlendi-
rici şeyler anlatarak devam etti ve beni muazzam güldürdü. Çamurla kaplı
böyle vahşi görünümlü bir varlık daha önce hiç karşıma çıkmamıştı.

Üniformasının ceketini göstermeye cesaret edemiyor, söylediğine
göre, onu, hakiki Kırım pantolonuyla giyilmeyecek hale gelinceye kadar
"ihtiyatla" korumuştur. Botlarında haftalardır iri delikler vardı, ama o bir
sağlık, kuvvet ve mizah abidesi gibi duruyordu. İlk başta, ordumuz bu ka-
dar iyi durumdayken barış ilan edildiği için hayal kırıklığına uğradım, de-
di; ama artık, diye ekledi, "Annemi ve İngiltere'yi yeniden görme düşünce-

siyle şükran dolu ve sevinçliyim, galiba benim yanı sıra başka birçokları da.” Saat üçteki vapurla İngiltere’ye doğru yola çıkacağından onunla uğurlanmak için hiçbir şey hazırlayamadım.

Üsküdar’daki geçit töreni daha iyi havada yapılmak üzere ertelendi, doğrusu buna memnun oldum. Padişah’ın katılmaya söz verdiği bir de en gelli koşu yapılacak. O kadar soğuk bir rüzgâr esiyor ki yarın Adalar’a gitme şansımız olduğunu sanmıyorum. Henry dün yanına Vassilis’i de alarak kayıkla Pera’ya gitti ve bereket versin bulunan bagajıyla geri döndü. Mektuplar ve gazeteler tam bir ikramiyeydi. Edie’nin “resmine” gelince, gülmekten yerlere yattık. Daha önce onun kadar kötü bir dagerotip görmemiştim, galiba bu her şeyi anlatmak için yeterli. Ona babasının taştan çok etkilendiğini ve bir yuvaya geçirtip kösteğinde taşıyacağını söyle. Gönderdiği küçük sepette yüksüğümü muhafaza ediyorum, iki bebeği de burada tanıdığım şirin bir Türk çocuğuna vereceğim, eminim çok hoşuna gidecektir. Mersin yapraklarını kitaplarımın sayfaları arasında tutuyorum, sevgili küçük Edie’ye hepsi için teşekkür et; beni unutmadığına çok memnunum. Posta henüz gelmedi, yine iki gün gecikti; gemiyi geciktiren poyraz. Güneş ıslıl ıslıl, gündüzleri de çok güzel, ama rüzgâr hâlâ soğuk esiyor. Hoşça kal sevgili Julia!

OTUZ DÖRDÜNCÜ MEKTUP

Prens Adaları'na gezi – Boğaz manzarası – Prinkipo – Bir manastırı ziyaret – Eski şapel – Tuhaflıklar – Adanın güzelliği – Karanlıkta geri dönüş – Güvertede bir gece

ORTAKÖY, 7 NİSAN 1856

Sevgili Anneciğim,

Büyük bir ihtimalle son iki mektubumu aynı anda alacaksın, çünkü perşembe günü yola çıkan posta gemisi uzun rotayı izliyor, bugünküse (pazartesi) çok daha çabuk yol alan biri.

Kuzenim Henry geldiğinden beri senden haber alamadım. Onun çok iyi vakit geçirdiğini düşünüyorum, buradaki yeni ve güzel görüntüler onu büyülemiş olmalı. Perşembe günü Prens Adaları'na^a gittik, hava çok soğuk ve fırtınalı olduğu için gezinin ertelenmesini dilemedim desem yalan olur. Ancak tüm beklentilerin aksine çok harika bir sabahı ve öyle devam edeceğe benziyordu. Dolayısıyla saat onda iskeleye yürüdük ve İstanbul'dan bizi almaya gelen bayrak ve flandralarla bezeli "City of Paris" iskeledeydi. Keşke sende orada olsaydın, çok hoşuna giderdi.

Tophane'de liman çok kalabalık olduğundan kıyıya fazla yaklaşmayıp bekledik. Grubumuz kayıklarla geldi. Dürbünlerimizle kimlerin geldiğine bakmak çok eğlenceliydi. Sonunda herkes toplandı ve bandonun çaldığı neşeli müzikle yola koyulduk. Deniz parlak gün ışığında adeta kıvılcımlanıyordu. Henry İstanbul'dan ve aniden denizden yükseliyormuş gibi görünen minare ve servilerinden çok etkilenmişti.

Adalara doğru yol alırken şahane bir Haliç ve Üsküdar manzarası vardı. Dünyadaki en büyük gemi, bir Amerikan gemisi, Marmara Denizi'nde tüm yelkenlerini fora etmiş sessizce bekliyordu. Muhteşem bir görüntüydü. Manzaranın olağanüstülüğü bana bile fazla geliyordu. Her şey-

^a Batılıların kısaca Adalar diye bilinen ve irili ufaklı dokuz adadan oluşan İstanbul Adaları'na verdikleri ad -ed.n.

den önce, bunun gerçek olduğuna, rüya görmediğine inanamıyordum; ıktı cisi, sevdiğin herkes yanında olmadığından kendini biraz kötü hissediyorsun. Haliç'i arkamızda bırakıp dağları görmeye başladığımızda, kıyıyı koruyan sur ve burçlar, seni temin ederim bir hayli etkileyici görünüyordu. Bazı yerlerde uzak ve rüyamsı görünen dağların altında deniz kabarıyor ve gıllmüş gibi parlıyordu; dağlar kimi yerde bulutlardan yüksek olup kar ve buz göz kamaştırıyordu, kimi yerdeyse köknar ağaçları ve vahşi fundalıklarla örtülüydü. Ön plandaki en yüksek zirvelerden birinin yanı sıra yolunda bir manastırın kalıntıları görünüyordu. Büyük adada sağda solda kulübeler, bağlar ve zeytinlikler göze çarpıyor; ama birkaç ada sırf kaya kütlelerinden ibaret, deniz kuşları dışında kimse yaşamıyor, vahşi ve terk edilmiş görünüyor. Gemimiz büyük adanın kaba rıhtımına yanaştı; galiba bu adanın adı Prinkipo.^a

Bayrak ve flandralarımızı gören bir grup vahşi görünümlü Türk ve Rum koşarak aşağıya doğru indiler, onlarla birlikte uzun, yeşil kaputları ve kürk şapkalarıyla yüz kadar esir Rus da geldi. Çok iyi ve mutlu görünüyorlardı. Biz bu kalabalığın ortasında karaya çıktık ve kıyıdaki küçük ahşap evlerin pencereleri meraklı ve gülen yüzlerle doluydu. Çocuklardan bazıları tepeye giden yolun yarısına kadar bizi takip etti. Adanın vadisi iyi işlenmiş, başlıca asma, zeytin ve nar var. Çok yorucu olduğu halde çok da güzel bir yürüyüş yaptık. Bir süre iri köknar ağaçlarının kanat gerdiği kıvrımlı bir patikayı izledikten sonra ve kendimizi korkunç yorgun hissetmeye başlarken, cümle kapıları ardına kadar açık olan bir manastıra gelmemiz herkesi çok mutlu etti. Kapı eşliğinde dinlendik ve mavi sulardan ötesindeki dağlara kadar uzanan harika manzarayı seyrettik, serin deniz esintisi rayıhalı fundaların kokularıyla karışıyordu. Sonra çok harap bir durumdaki ve bize doğru kasıla kasıla ilerleyen iyi beslenmiş beyaz bir tavuk dışında bir hayli ıssız olan avluya girdik. Avlunun bütün çevresinde, içinde sıralar olan bir tür açık galeri ve bunun ötesinde keşişlerin hücrelerinin kapıları vardı, grubumuzun hoppa genç hanımları da oralarda destursuz dolaşıyorlardı. Derken melankolik görünümlü bir Rum keşiş çıkageldi; bu terk edilmiş, bakımsız eski duvarların içinde bu kadar kalabalık bir grup görmek onu şaşırtmışa benzi-

a Büyükada'nın, aynı anlamdaki Rumca adı -ed.n.

yordu. Bay Leigh Rumca biliyor; bu sayede dinlenmek için izin istedik, o da bunu memnuniyetle kabul etti. Keşiş bize orada bir tek keşişin daha kaldığını söyledi; ne yazık ki tarikatı eriyip yok olmuş. Yaşlı olduğunu söyledi ve yabancılar tarafından rahatsız edilmekten hoşlanmıyordu; şimdi bahçede çalışıyordu, ama eğer istersek şapeli görebilirdik. Hristiyanlığın ilk günlerinde kurulmuş olan ve garip aziz ikonaları, istavrozlar, bir zamanlar çok muhteşem olduğu belli olan, oysa artık çürümeye yüz tutmuş papaz kıyafetleriyle dolu bu eski şapeli görmek, Julia'yı kim bilir ne kadar mutlu ederdi.

Burada, Doğu'da, eşyalar genellikle yüzyıllar önce bırakıldıkları şekilde bulunabiliyor. Papazların okurken kullandıkları o tuhaf oyuklu bölmelerdeki eski ciltlere büyük bir huşuyla dokunduk. Koyu renkli ağır perdeleri aralayıp küçük bir kapıdan geçtikten sonra şapelin kutsal oyuntusuna girdim. Burada tavandan antika gümüş buhurdanlıklar, tuhaf bir şekilde oyulmuş haçlar ve gümüş elli ve haleli azizlerle din şehitlerinin ikonaları asılıydı. Gösterişli papaz giysileri pencerenin derin girintisinde duruyordu, ama güvelerin yemiş olduğu bu eski giysiler, Hristiyan kilisesinin ve tarikatının üzücü çöküş hikâyesini anlatıyordu. Ortalık, ilk bakışta çok şey görmeye elvermeyecek kadar loştu ve çok geçmeden yaşlı papaz gelip işaretle yasak bir yerde bulunduğumu söyledi, bunun farkında değildim, ama o antik şeylere hafifçe dokunmak beni büyülemişti. Galiba bir antika koleksiyoncusu çıldırabilirdi; okuyan bir azizin çekici bir ikonası ve olağanüstü antika bir haç, bunların hâlâ aklımdan çıkmadığını itiraf etmeliyim. Peder bana tuhaf, küçük bir haç verdi ve şapelin yalnızca kadınların girebildiği harap bölümünden, vaktiyle artık kırık bir şekilde yerde duran eski kandillerden birinin üzerinden sarkan küçük, porselen bir küreyi "para karşılığında" alabileceğimi söyledi. Çok tuhaf bir şey ve üzerinde Ortodoks haçı var. Onu Bayan Austin için saklıyorum.

Adalara bir aylığına gitmeyi düşünüyoruz. O zaman bu acayip şeylerden daha çok bulabileceğimi umuyorum. Üzerinde birçok ilginç süs olan bir kandil bir köşede çürümekteydi; daha küçük olan adak mahiyetindeki birkaçı, şapelin bahsettiğim harap bölümünde tozla kaplı bir halde asılı duruyordu. Bazıları kaymaktaşındandı, zincirleriye gümüştü; bazılarıysa tuhaf bir şekilde pirinç çalışılmıştı. Adalara Mayıs'ta gidersek, bakarsın

papaz tıpkı Afrikalı büyücüler gibi yeni bir haç için eski bir haç ve "yeni kandiller için de eski kandiller" verir! Terk edilmiş hücrelerden birkaçına girdim. Görünüşe göre her biraderin kendine ait bir odası vardı, bu odaların bir ucundaki zemin yükseltiyle sedir haline getirilmişti. Küçük pencere-lerden görülen manzara ne kadar da büyüleyiciydi; dağlar, köknar ağaçları, kocayemiş, külrengi kayalıklar, bağlar ve her iki tarafta ışıldayan deniz! Bazı kapıların dışında hâlâ keşişlerin olta kamışlarıyla su tasları duruyordu. Bir tanesinin yanında hâlâ bir yürüyüş asasıyla büyük bir lamba asılıydı. Küçük, oyma meşe dolapların kapakları açıktı ve içlerinde tıpkı uzun yıllar önce zavallı yaşlı bir adamın bırakmış olabileceği şekilde duran birkaç ilkel çanak çömlek vardı. Açık galeride oturduğum sıranın üzerine bazı aziz başları ve birkaç kırık harf kazınmıştı. Manzara insanın aklını başından alıyordu. Bu sonsuz yalnızlığın içinde her şey durmuş gibiydi! Medeni hayatın keşmekeşiyle, bitmek bilmeyen değişimiyle nasıl da bir tezat oluşturunuyordu! Mayısta oraya gittiğimizde sana bu harika adalar ve oradaki değişik manastırlar hakkında daha çok şey yazacağım.

Mösyö Musurus Rum patriğinden, tepenin daha yukarılarında ve daha iyi durumda olan bir manastırda kalabilmemiz için izin isteyecek. Orası bir zamanlar Doğu Roma imparatoriçesi İrini'nin^a (Eirene) hapsedildiği yermiş. Birçok zengin Rum, havasından dolayı yazları oraya gidiyor-muş; işte bunun için, bu modern zamanlarda Büyükada'ya sabah akşam bir vapur kalkıyor. Deniz banyosu için kumsalda bir çadır kuracağız ve sıcak havalar geldiğinde yaşayacağımız değişikliği iple çekiyoruz. Sen ve sevgili Edie burayı çok severdiniz! Burada sağlığından dolayı endişe etmemiz gerekmez; dünyanın en iyi iklimine sahip olduğunu söylüyorlar. En büyük adanın yaklaşık bin sakini var.

Eğer burada kalmak zorunda olursak, üç aylık kış boyunca Pera'daki odalarda, yazınsa Prens Adaları'nda bir çiftlikte kalmak ne kadar hoş olurdu! Bahçesiyle bağıyla adanın yarısını 500 sterline alıp şöminesi ve her tür konforu olan bir ev inşa edebiliriz. Eğer burayı görseydin "aklın başın-

a Atinalı İrini olarak da anılan Bizans imparatoriçesi İrini (752-803), 797-802 arasında "İmparator" unvanıyla Bizans'a hükmetti; saltanatı sırasında en önemli icraatı ikona kırıcılığı son vermesi oldu; 802'de önce Büyükada'ya, ardından Midilli'ye sürüldü, 803'te orada öldü –ed.n.

dan giderdi.” Denizden yükselen, fundalıklarla kaplı Ayios Yeorgios^a tepesini, çepeçevre karlı dağları ve uzaktaki Anadolu’yu, bağ ve zeytinlikleri ve ortadaki harap manastırları bir hayal et! Günbatımından hemen önce oradan ayrıldık; dağlar menekşe rengi, denizse kopkoyu maviydi. O an kendimi çok mutlu hissettim çünkü eğer bir gün burada yaşarsak, o zaman Edith için güzel ve sağlıklı bir yuva olabilir burası. Eve dönüş yolculuğumuz çok keyifli geçti, ama gruptaki subaylardan birkaçı kaptanı Marmara Denizi’ne girme konusunda ikna edince geç kaldık. İstanbul’a döndüğümüzde hava karardığı için bizi Ortaköy’e götüremediler.

Çok az kayık geliyordu ve bunların hepsi de tek kürekliydi. Ne yapacaktık? Hepimiz için yalnızca iki küçük kayık vardı. Sonunda, gecenin ayazından kaçınmak için, Bay Leigh’in, yatı “Vesta”da kalmam için yaptığı teklifi kabul ettim.

“Vesta” İstanbul açıklarındaydı. Tekneye “hanımların geleceğini” haber vermek için tekne sahibi önden gitti ve Madam de Souci’yle ben sessizce güvertede oturup Ayasofya, Sultanahmet ve diğer ışıklandırılmış camilerin su ve servi kümeleri üzerindeki harika etkisini seyrettik. Tam anlamıyla bir peri masalı gibiydi, tabii eğer periler böyle güzel ve eşsiz bir masalı hayal edebilirlerse! Başta bunun “Barış”ın şerefine olduğunu düşündüm, ama daha sonra Amiral Slade o günün Müslümanların büyük bir bayram günü olduğunu söyledi, Muhammed’in bir deve üzerinde cennete girişi kutlanıyormuş.

Sonunda büyük grubumuzdaki herkes karşılıklı “İyi geceler,” diyerek gemiyi terk edip aşağıda dalgalarla birlikte dans eden kayıklara bindik. Tahmin edebileceğin gibi bu son derece tehlikeli bir iş, özellikle hava karanlık ve çevrede dikkati dağıtabilecek bir sürü ışık varken.

Çok geçmeden gemi direklerinden oluşan bir ormanın dışında yatan “Vesta”ya ulaştık. Kürekçilerin onu nasıl bulabildiklerine şaşıtm, çünkü her yer zifiri karanlıktı, minarelerin ışıkları ve bazı Türk savaş gemilerinin ışıklandırılmış direkleri çok dikkat dağıtıcıydı. Ara sıra bir havai fişek vız diye geçip tepemizde patlıyordu. Kendimizi “Vesta”nın güzel, küçük kamarasının

a Bu ad Türkler arasında yanlışlıkla Aya (Azize) Yorgi (Yeorgios ya da Yeoryios adının modern Yunanca versiyonu olan Yorgos’un halk ağzıyla söylenişi) şeklinde kullanılıyor –ç.n.

da sağ salım bulmak doğrusu beni rahatlattı. Yaşlı kamarot koşuşturup duruyordu ve kendi tabiriyle gerçek bir İngiliz çayı hazırlamıştı; doğrusu çay çok iyi geldi. Küçük bir İngiliz ocağında parlak bir ateş yanıyordu, ben de tıpkı bir kedi gibi ocağın önüne kuruldum, elimden gelse mırılayabilirdim. “Vesta” gerçekten çok güzel, küçük bir gemi. Bir zamanlar Trinity House kuruluşuna ait bir yatmış, Kraliçe İskoçya’ya bu tekneyle gitmiş. Şimdiyse bizi onunla Selanik’e gitmemiz için davet eden Bay Leigh’e ait. Girit ve diğer güzel adalara da uğrayacağız. Doğrusu az bulunur bir gezi olacak.

Çay ve jambonun tadını çıkarıp bir süre nazik ev sahibimizle sohbet ettikten sonra Bayan Barker’la küçük, konforlu kamaramıza çekildik. Bay Leigh’in yaşlı kamarotla sabah kıyıya çıkılması ve kahvaltı için ne alınacağı hakkında konuştuğunu duymak hoşumuza gitti. Gece alabildiğince sakindi. Lombozumdan dışarı bakıp minareden minareye uzanan o rüyalara özgü ışıklandırmaların üzerimizdeki uçuk gri gökyüzünde asılı duran sayısız yıldızın ışıyla karışmasını seyretmek çok nefisti. Yalnızca ileri geri yürüyen nöbetçi ve değişik teknelerin çan sesleri, bize bir gemide olduğumuzu hatırlatıyordu. Uykuya dalmak üzereyken, Haliç’te denizin ortasında yabancı bir geminin içinde olacağımın aklının ucundan geçmeyeceğini düşündüm. Sabah saat sekizde yaşlı kamarot elinde sıcak suyla odama geldi, ama ben çoktan uyanmış ve giyinmişim. Lezzetli tekir balığı, kaymak (bir çeşit krema), İmitos Dağı’ndan^a gelme bal ve İstanbul’un sunabileceği tüm iyi şeylerle dolu bir kahvaltı ettik.

Saat onda kıyıya çıktık ve mezarlıkta yine uzun süre dolaştık. Buradan Roma sukemerinin muhteşem bir manzarası var. Ama artık çok yorgunum ve iyi geceler dilemek zorundayım.

a Atina bölgesinde, yabancı kekik balıyla ünlü bir sıradağ –ed.n.

OTUZ BEŞİNCİ MEKTUP

Boğaz kıyıları – Barbaros'un mezarı – Antikalar – Kıyafet – “Elma Goncası” – Talihsizliği anlayışla karşılama - Eğitim – Rum isimleri

ORTAKÖY, 12 NİSAN 1856

Sevgili Kız Kardeşim,

Uzun mektubun ve Edith'in gönderdiği menekşeler dünkü postayla geldi. Yalnızca bir kez içe çekilecek kadar hoş koku kalmıştı, bu bile çok iyi geldi. İngiltere şu anda kim bilir ne güzeldir! Sık sık çiçikleri, yemyeşil dar sokakları ve yağmur sonrasındaki çiçekli bahçeleri düşünüyorum, burada bu tür şeyler bilinmiyor. Ancak, her ne kadar biraz fazla sıcak olsa da, buranın havası da harika. Karşımızdaki Anadolu tepeleri baharın narin yeşil rengiyle bezeli; güneyden hafif bir esinti ve Marmara Denizi'nden seyretmeyi çok sevdiğim “beyaz atlar” geliyor. Dün Üsküdar'dan karşıya geçen bir kayıktaydım; Kırım'dan gelen askerlerle dolu, çoğu memleketine dönmekte olan birçok gemi uzaktaki dağların önünde çok güzel görünüyordu. Doğrusu harika bir manzaraydı. Dağların etekleri narin bir yeşile ve kahverenginin en zengin tonlarına bürünmüştü; daha üst kesimlerse beyaz bulutları andırıyordu, ama çok yakında en yüksek zirveler dışındakileri eriyip gidecek olan kar ve buzlarla kaplıydı. Daha şimdiden karların arasında iri papatya tomurcuklarını andıran devasa yeşil tepeler görünüyor. Dünyanın bu kısmında olup da bol zaman ve paraya sahip olmamak insanın iştahını kabartıyor. Görecek o kadar çok ilginç yer var ki her seferinde arzuyla dağlara bakıyor, sonra iç çekerek haritamı elimden bırakıyorum. Şimdilik İstanbul'da mümkün olduğu kadar çok yer görmeye çalışmakla, değişik köylere ve Boğaz'daki büyüleyici ücra yerlerle vadilere gezintiler yapmakla yetinmek zorundayım. Geçen gün, Müslüman Amiral Barbaros'un çok görmek istediğim mezarını bulabilmek için Beşiktaş'ın sokaklarında iki üç saat tökezleyip durdum. Yoldan uzak olmayan sarmaşıklarla kaplı mezarı bulmanın zor olmayacağını duymuştum; ama maalesef mezarı bulamadım ve sabah yürüyüşümü köydeki tuhaf, eski bir dük-

kândan şirin, sıradan birkaç parça çanak çömlek olarak tamamladım. İly le barbarca şeyler almama şaşırın Vassilis benim için pazarlık etti. Ancak Vassilis'in benim gezintilerimle çok ilgilendiğini ve bana yardım edebil mek için elinden gelen her şeyi yaptığını söylemeliyim; hatta eski sikkeler le haçlar topluyor ve antik kaldırım taşları bulmaya çalışıyor, söylediğine göre bunlardan mükemmel bir şekilde korunmuş bir tanesi Halki'deki' bir manastırdanmış. Hava tamamen ısındığında Adalar'da küçük bir ev tutma yı düşünüyoruz: işte o zaman keşfe çıkabileceğim, ama bunu her yapışım da yanımda senin olmadığını ve bir zamanlar birlikte gezdiğimiz eski yer leri düşünüp vicdan azabı duyuyorum.

Buradaki yaşantımın bir kadın için çok tuhaf olduğu kesin. Kamp ye rini andıran evimin beni ilgilendiren tek yanı temiz pak olması; bahçede kö peklerimi dolaştırıp kuşlarımı doyurduktan sonra evin yanıp yanmayacağı nı umursamayarak dolaşmaya çıkabilirim. Gardırobum mümkün en kötü durumda –dantellerimi gece yarısı fareler kemiriyor, yakalarım sa saygıde ğer Rum hanımefendi sayesinde eski püskü ve yırtık. Dolayısıyla oda kapı nı kapatmayı dahi önemsemiyorum; sahip olduğum değerli birkaç şeyi İn giltere'de bıraktım. Özellikle savaştan beri burada her tür giyim parçası önem kazandı; ben de paramı birkaç kuruşa alınabilen çanak çömlekler, es ki sikkeler, tütsüler, el işleri ve Kapalıçarşı'daki birçok şirin ıvr zıvrı almak için biriktiriyorum. Bu sebeple, vahşi kıyafetlerle geri dönersem beni yadır gamayın; senin için satın aldığım kehribar boncuklarını ve Tarabya'daki çok yaşlı bir Rum hanımın yaptığı ve mersin yaprakları ve altın sırmayla işlen miş eşarbi görmeden, kıyafetim hakkında kötü laf etmeyin. Bu arada ben de el işi öğrenmeye çalışıyorum. Şu anda yanımda çalışan bir Rum kadın var, o el işinden biraz anlıyor ve bana öğretmek için istekli görünüyor. Adı Me lia, Vassilis'in çevirisine göre halk dilinde “elma goncası” anlamına geliyo rum. Bu o kadar hoşuma gitti ki ona hep “Elma Goncası” diye sesleniyo rum. Değerli bir eleman, ama ekşi suratlı ve bütün hareketleri çok yavaş. Önceleri suratsızın biri olduğunu düşündüm, ama görünüşe bakılırsa ken disinden çok daha genç ve yakışıklı olan kocasına aşkı yüzünden bu hale gel-

miş. Kocası, kadının biriktirdiği üç beş kuruşu alıp bilinmeyen bir şekilde kayıplara karışmış ve bir süre sonra kendisi de sırra kadem basmış –bana söylendiğine göre, dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi burada da bu tür olaylara rastlanıyormuş. İşte bu sebeple “Elma Goncası” ve Vassilis insanlardan kaçır olmuşlar: Sadakatsiz koca ve Mısır’daki soygun bu ikisini sımsıkı birbirine bağlıyor ve çok iyi anlaşıyorlar. Hep neşeli ve güleç olan, en şık cinsinden bir ceket giyen ve kuşak bağlayan seyis Yanis, onlarla tam bir tezat oluşturuyor. Her üçü de kendi tarzlarında çok iyi, çok dikkatli ve sadıklar. Elma Goncası’nın “tek neşe”si, şımarık, ahlaksız ve çirkin, beş yaşında bir oğlan. Dertli kadına teselli olsun diye onun da yanında kalmasına izin verdik. Oğlan kelekleri öldürdü, çiçekleri ezdi, çeşmeyi tıkadı, kuşlarını serbest bıraktı, küçük Fuad’ı az kalsın boğacaktı ve o kadar çok kötülük işledi ki hayatımı zehir etti. Nihayet parmaklarını kaymağa daldırırken yakalanması kaderini belirledi. Artık gündüzleri köyün Rum öğretmeninin insafına kalmış durumda, öğretmen ayda otuz kuruş ya da dört şilin ve dört peni karşılığında onun ahlakını düzelterek ve ilk okuma kitabının sırlarını öğretecek. Elma Goncası bunun “seçkin” bir okul olduğunu söylediğine göre, bu o kadar da büyük bir meblağ sayılmaz. Elma Goncası, her derdine deva olarak himayesine başvurduğu koruyucu azizi Dimitrios sayesinde “piccolo”sunun geleceğinden çok umutlu, oğlan da şimdiden küçük gelişme belirtileri gösteriyor. Önceleri benden, yani “Kokona”dan ölesiye korkuyordu, ama artık iyi arkadaş olma yolundayız, özellikle de bir sabah onunla birlikte bahçedeki merdivenlere oturup perişan, yırtık pırtık Rumca ilk okuma kitabından birkaç kelime öğretmesini istediğimden beri. Korkmuş ve gözü yaşlı bir haldeydi, çünkü Johannichino^b zor koşullar altında hemen ağlıyor, ayrıca ne edebiyatı, ne de pis suratlı, kara sakallı Rum öğretmenini seviyor. Zaman zaman okul arkadaşlarını bahçe kapısına kadar getirerek kendini avutuyor. Birkaç bilye için tozlu duvarların önünde dalaşan ya da gelip geçen yabancılardan bağırarak para dilenen böylesi pis yumurcaklar için eski Yunan isimlerinin kullanılması insanı çok şaşırtıyor! Epaminondas, Aristidis, As-

a (lt.) Küçük, ufaklık –ed.n.

b Küçük Yanis anlamındaki Yanakis’in yerine kullanılan bir ad –ed.n.

pasia, “Sapfo! Dehşet verici olan şu ki “Aristidis” ya sineklere işkence edilip öldürüyor ya dar sokağın karşı tarafındaki kendinden küçük çocuklara na panla taş atıyor yahut koca bir kavuna el koymaya çalışıyordur. “Sapfo” lar, pasaklı annesinin çığlıklarına aldırış bile etmeden, perişan, yıkık dökük alışap kulübelerin önünde bir çukurun içinde, üstü başı batmış bir halde, hiç de şiirsel olmayan bir şeyle, “çamur turtası” yapmakla meşguldür. Belki de Sapfo’lar, günümüzün dejenere olmuş modern Yunanistan’ında Lesbos’ta^a dahi çamur turtaları yapmakla meşguldürler! Bunlar geçen gün bahçe kapısında oturup çocukların gürültülü oyunlarının arasında bu isimleri duydukça aklımdan geçen düşüncelerdi.

Artık saat geç oluyor. Vassilis, omzuna attığı torbayla okuldan dönen ve Shakespeare’in İnsanlığın İkinci Çağı’nın^b bir Rum edisyonunu andıran Johannichino’ya kapıyı açıyor. Genellikle kaba kapı mandalımıza, tıpkı Kırmızı Başlıklı Kız’ın büyükannesinin evinde olduğu gibi bir ip takılı oluyor ve Vassilis, paslı çingırağın çingırtısına cevap vermek için sığınağının kapısından daha uzağa gitmek zorunda kaldığından, homurdanıyor. Johannichino iyi huylu Vassilis tarafından gövdeye indirilmekten korkar gibi annesinin yanına sığıveriyor.

Artık neredeyse alacakaranlık oldu sayılır ve ben de sevgili kız kardeşim, seninle dedikodu yapmayı bitirip akşam yemeğine kadar eski konsol piyanoda “Adelaide”e çalışacağım. Az önce kömür sepetleri taşıyan bir deve takımı geçti: Köye inen dik yollarda ilerlerken boyunlarındaki çingırakların sesi uzaktan kulağa hoş geliyor. Burada o kadar uzun saatler yalnız kaldım ki Hristiyan ve Müslümanlara özgü seslerden günün tarihçesini yazabilirim. Size yazmayı iş edindiğim bu mektuplar da olmasa ne yapardım? Belki de buradaki yaşlı Rum kadın Fortunata gibi iç geçirerek ve uyuklayarak yol kenarında otururdum ya da bir dişi dervişe dönüşüp büyüculük ve kara büyülerle uğraşırdım.

a Antik Yunan şairi Sapfo’ya (Sappho) ve anavatanı Lesbos ya da Midilli Adası’na atıfta bulunuluyor –ed.n.

b Shakespeare’in “Nasıl Hoşunuza Giderse” (*As You Like It*) adlı oyunun 7. Sahne’sinde geçen bir cümleye atıfta bulunuluyor –ed.n.

OTUZ ALTINCI MEKTUP

Çay partisi – Bir Türk beyefendisinin ziyareti – Türkiye’de ahlak kuralları – Paşalar – Padişah – Müzik dersi modası – Haremdeki bir müzik hocasının sıkıntıları – Çiçekler – Yasemin sapsarı – Pipolar – Bir köy yangını

İSTANBUL, 15 NİSAN 1856

Sevgili Anneciğim,

Dün akşam eğlenceli bir çay partisi oldu. Ermeni Andon geldi ve İtalyanca, annesiyle en büyük ağabeyinin bizi ziyaret etmek istediğini yazdı; aynı zamanda bir dostlarını, bizi tanımaya can atan bir Türk beyefendisini bizimle tanıştırmak için izin istedi. Elbette onları gördüğümüze çok sevindik ve onları anlayabilmek için, Johannichino’yu hemen bir notla nazik dostum Bayan Clara Barker’a yolladık.

Yaşlı Ermeni hanımı, her zamanki vakur ve zarif haliyle bize Türk’ü tanıştırdı. Boğaz’da büyük, sarı bir evde yaşıyor, bu evin harem kısmında kendisinin bir, ağabeyininse iki eşi varmış. Tüm bunları sedirde otururken Dudu kulağıma fısıldadı, Avrupailik taslasa da kadınlardan utanıyordu ve çok geçmeden usulca soba tarafındaki erkeklerin yanına geçti.

Tam kahve getirmeleri için ellerimi çırpmağın üzerine, kendisinin İngiliz âdetlerini tanımak için sabırsızlandığını ve buraya gelmeden önce bir İngiliz hanımının çay hazırlayışını görmeyi umduğunu söylediler. Ben de onun bu isteğini yerine getirdim, ancak çayın lezzetinin onu pek de memnun ettiğini söyleyemeyeceğin. Bir bardak daha ikram edildiğinde büyük bir kararlılıkla reddetti. Çubuğu olmaksızın öylesine kötü görünüyordu ki, özel saydığım bir mekânda olmamıza rağmen ona bir tane ikram etmeye karar verdik. Küçük bir ısrardan sonra Dudu annesi ve kendisi için becerikli hareketlerle sigara sardı ve sigaralarını keyifle tüttürdüler. Derken sohbetimiz canlandı, çünkü sigara dumanlarının dostça kanat germesi sayesinde az sonra Efendi’nin utangaçlığı da geçiverdi.

İngiltere, ordumuz ve hükümetten bahsederken çok geçmeden konu Türkiye ve Türkiye'nin meseleleri konusuna geldi. Bize çok acı bir şekilde, tembellik ve kötü alışkanlıklar batağına saplanmış Türk nazırlarının kepahe ahlaksızlıklarından; mutsuz ve aşağılanan ülkelerinin içinde bulunduğu yoksulluk ve perişanlık karşısında neredeyse hepsinin en küçük bir duygudan bile mahrum olduklarından; nasıl yalnızca kendi çıkar ve itibarlarını düşündüklerinden bahsetti –aslında bunları daha önce birçok kez duymuştuk, ancak hiçbir zaman bir Türk'ün ağzından değil. Konuşmasında belirli bir belagat vardı ya da belki hızla yıkıma doğru sürüklenen bir hükümdarlıkla halkını öylesine şaşırtıcı ve trajik bir şekilde tasvir ediyordu ki –günümüzde barbarlık ve zulümle ilgili hikâyelerin hepsi de heyecan uyandırıyor– hepimiz Boğaz'daki saraylarda keyif çatan ve “şu anda dahi şarapla sarhoş olup (güneş battıktan hemen sonra sürekli sarhoş olan pek çoğunun ismini sayabilirim) kendilerini lüks evlerine kapatan” paşalar tarafından soyulan, vergi borcu altında ezilen ve mahvolan taşralı zeytin yetiştiricileri ve bahtsız çiftçilerle ilgili anlattıklarını pür dikkat dinliyorduk.

Konuşmasına “yalnızca sözde hükümdar olan, çok şey yapmak isteyen, ama nazırlarının önyargı, didişme ve yiyicilikleri sebebiyle çok az şey yapabilen Padişah'ı anlatarak devam etti. Padişah talihi yaver gidip de bunlarla başa çıkabildiğindeyse, yabancı güçlerden biri devreye girip küçük düşürücü bir şekilde işlere karışarak her şeyi bir kenara itiyor. Padişah'ın, eşlerinin çarşılarından aldığı kıyafet ve mücevherlere varana kadar çok borcu var – saray inşa ettirme merakı yüzündense bu borçları katlanıyor; henüz küçük bir çocukken, daha çok entrika çevirebilmek isteyen annesinin onu her tür aşırılığa itmesi, şeytani ve gayri tabii davranışları yüzünden sağlığı berbat durumda. Kimi zaman hükümdarın ürkütücü seviyedeki borçları ve içinde bulunduğu sıkıntılardan dolayı sarayda Maliye Nazırı'yla büyük tartışmalar çıkıyor; ardından zavallı, zayıf Padişah'ın öfke ve utancından bol şampanya ve konyak içtiği anlatılıyor.” Bu kadar iyi ve sevecen olan bir insana ilişkin üzücü bir hikâye! İnsan başka koşullar altında neler başarabileceğini ve Türkiye için yapabildiği bu kadarcık şeyi dahi gerçekleştirebilmek için nazırlarıyla ve –hepsinden kötüsü– kendisiyle kim bilir ne kadar savaşmak zorunda kaldığını düşünmeden edemiyor. Onu dinlediğim halde, misafirimizin konuşmasından

hiç hoşlanmadım, –doğru da olsa– bu şeyler hakkında böyle konuşabildiği için onun adına utanç duyduğum, yabancılara kendi hükümdarını, kendi dinini ve ülkesini ne hakla böyle afişe ediyordu? Korkarın pek iyi biri değil. İngilizce konuşamadığı için çok eseflendi. Ona “Tanrı Kraliçe’yi korusun,” demeyi öğrettik, bunu becermek onu çok tatmin etmiş benziyordu. Ayağa kalkıp beline bir İngiliz kılıcı taktıktan sonra bir İngiliz olup bu kılıcı Kraliçe’ye hizmet amacıyla kuşanmak için neler verebileceğinden bahsetti! Başındaki fesini çıkarıp yere attı ve yumruğunu fese doğru salladı. İçten olsa bile bu görüntü çok üzücüydü; gittiğine memnun oldum ve hanımlar sakın bir sohbet için bir süre daha kaldılar! Ancak alt tarafımızdaki kafesli evde yaşayan karısını çok yakında ziyaret edeceğime söz verdim. Şöyle dedi, “Hâlâ o paçavrayı, köleliğin sembolü olan o yaşmağı takıyor, onun kadınlarımızın yüzünden koparılıp atıldığı anı görmek için sabırsızlanıyorum.”

Hiç hoşlanmadığım ve takdir etmediğim modern Türk’ten bu kadar söz etmek yeter. Eski Doğulu davranışlarını kaybetmemiş nazik Türk beyefendilerinden çok farklı olan, keskin hatlı, samimiyetsiz bir yüzü ve huzursuz bir davranış tarzı vardı. O gittikten sonra Dudu’yla çok hoş bir sohbetimiz oldu –elbette konuşmalarımız her zamanki gibi kendisi için hiç ilgi çekici olmamasına rağmen daimi tercümanlığımı yapan arkadaşım tarafından çevriliyordu. Babalarının ölümünden sonra Almira’ların nasıl fakirleştiğinden bahsettiğimi hatırlayacaksınız. Dudu babasından ve onlara gösterdiği şefkatten büyük bir kederle bahsetti ve bize babasının vermiş olduğu güzel bir yüzüğü gösterdi, çünkü ülkede âdet olduğu üzere, kıyafetleri eski püskü olmasına ve bizim yaşama anlayışımıza göre varlıklarını havayla sürdürmelerine rağmen, hâlâ bazı güzel elmasları var. Yitirdikleri servetten sakın bir şekilde bahseden Dudu’yu ilgiyle dinliyorduk, o da yeni bir dertlerini anlatmaya başladı. Dikkat çekici ölçüde yakışıklı ve büyük bir müzik yeteneği olan erkek kardeşini, eğitim alması için varlıklı günlerinde Viyana’ya yollamışlar. Burada onun piyano çalışması çok beğeniliyor; ayrıca çok fakir olduğundan ve Padişah da Türk hanımlarının piyano çalması gibi bir moda yarattığından, Boğaz’da oturan paşalardan bazılarının eş ve kızlarına piyano dersi veriyor. Evli, eşine çok bağlı ve çok şirin iki de çocukları var, üstüne üstlük çok da ağırbaşlı ve utangaç bir genç adam. Dudu’nun kardeşi için neden

kaygılandığını merak ediyor olmalısın, sebebi şu: Sabahları ders vermek üzere erkenden yola çıkmış. Hizmetkârlar tarafından götürüldüğü odada genellikle iki ya da üç yaşmaklı hanım oluyormuş. Nadiren de olma kimisi zaman paşa da odada oluyormuş; ama iki ya da üç siyahi hizmetkâr mutlaka odada bulunurmuş. Dudu melankolik bir sesle, “Ders başlıyor,” diye devam etti “ve bu kadınlar genellikle bir hayli aptal oluyorlar. Onları koruyan adamlar çok geçmeden bakmaktan sıkılıp çubuklarını içmek üzere odadan çıkıyorlarmış. Onlar kapıdan çıkar çıkmaz hanımlardan biri yaşmağını indiriveriyormuş. Çok güzel, ama çok usanç verici biriymiş ve kardeşim ona bakmaya korkuyormuş. Paşa aniden geri dönse ya da kölelerden biri odaya girse ve gördüklerini paşaya anlatsa, ne yapardı? Bu yüzden başını çevirip derse devam etmeye çalışıyormuş. İnanabiliyor musun,” diye devam etti Dudu öfkeyle, “geçen gün kardeşimin çenesini tutup yüzüne bakması için zorlamış ve gülerek, ‘Neden bana bakmıyorsun, domuz?’ demiş. Kardeşimin elinden ne gelir ki? Bu olanların onun suçu olmadığına paşa asla inanmaz. Bazen içlerinden biri piyanonun altına girip parmağını kardeşimin ayakkabısının içine sokup ayağını gıcıklıyormuş. Dün cebine mavi kurdeleli muslinlere sarılı iki şeftali koymuşlar ve o da bunları bulunca alkışlayıp gülmüşler. Bu şeftalilerin ne anlama geldiğini biliyor musun? Öpücük anlamına geliyor,” dedi Dudu kızarak, “bu da kardeşimin sinirlerini çok bozmuş, çünkü dış odada adamlar varmış ve olan biten her şeyi duyabilecek durumdalarmış. Onlara ceza verdirmek kardeşimi üzer, yine de hayatını çekilmez kılıyorlar. Hele o güzel olanı, en cüretkar olanı da o. Söz konusu haremi ziyaret ettiğim oluyor ve bir sabah kardeşimle birlikte gittik. Onları çok iyi tanıdığımdan, kardeşimi de her zaman girdiğim bahçe kapısından soktum. Birisinin güldüğünü duyduk, yüksek sesli, neşeli bir kahkaha –Tanrım ne kadar da korktum!– işte o kız bir şeftali ağacının üzerinden bize bakıyordu. Kardeşim başını çevirip hızla yürümeye devam etti; o da kardeşime önce şeftaliler fırlattıktan sonra ağaçtan indi ve eğer ben durdurmamış olsaydım, onun peşinden koşmaya devam ederdi.” İşte bunları söyledikten sonra zavallı Dudu ağlamaya başladı. “Kardeşim ne yapabilir ki?”

Türk eğlenceleriyle ilgili bu hikayenin benim gibi seni de eğlendireceğini düşündüm, hâlâ bu iyi yürekli, tedirgin kız kardeşin duyularını paylaşıyorum.

Galiba bunlar Türk hanımlarının vahşi ve orijinal örneklerinden: Yüksek mevkiden olanlar genellikle son derece uysal ve nazik, ancak kendi alfabelerini dahi bilmediklerini düşünüyorum. Mektubun içine yerleştirdiğim bu küçük altın rengi çiçeği dün bana çok kibar ve sevimli bir Türk hanımı verdi; bir tür mimoza çiçeğinin tomurcuğuymuş ve kokusundan dolayı burada çok beğeniliyor, ama bana göre kokusu çok keskin. Pera ve İstanbul sokaklarında küçük demetler halinde, ince servi ya da çam dallarına sarılı bir şekilde satılıyor, çünkü mimozanın o kadar az yaprağı oluyor ki koparmak için fazla değerli. Burada, karşı tepede bazı çok enfes bahçeler var, özellikle de çilek bahçeleri. Bana söylendiğine göre, Mayısta çok sayıda insan geliyor ve çimenlerin üzerinde yastıklara oturup olgun meyvelerin tadını çıkarıyormuş. Burası aynı zamanda çubuklarda kullanılan ünlü yasemin saplarının yetiştirildiği yer. Bahçeler çok hoş görünüyor, yedi ile on ayak yüksekliğinde olan ağaçların tepesinde yaprak ve çiçekler var. Bu uçlardaki saplara çok büyük özen gösteriliyor, çevrelerine kumaş parçaları sarılı. Albert Amca'ya, onun için birkaç kuruşa çok güzel bir yasemin sapı alabileceğimi söyle. Kehribar bir ağızlığın fiyatı beşten başlayıp elli ya da altmış pound'a kadar çıkabilir, eğer elmaslarla süslüyse genellikle altmış oluyor. Reşid Paşa'nın her biri sekiz yüz pound olan iki çubuğu olduğunu söylüyorlar. Türkiye'deki en zengin, ilaveten en bilgili kişi olarak biliniyor ve Lord Stratford de Redcliffe'e olan saygı ve hayranlığından ötürü İngilizlerin çıkarlarına çok dostça yaklaşıyor. Sürekli olarak, yeniden iktidara gelirse müthiş şeyler başaracağını söylüyorlar.

Uzun mektubumu burada bitirmeliyim, yoksa posta gemisi onsuz gidecek. Geçtiğimiz pazartesi Üsküdar'daki büyük geçit törenini kaçırdım. Padişah oradaymış ve söylediklerine göre çok hoş bir manzara varmış; askeri birliklerimiz muhteşem görünüyormuş. Bu arada, geçen gün Bursa'daki İngiliz konsolosunun eşi Bayan Sanderson'ı ziyaret etmek üzere, Bayan Cumberbatch ile birlikte Üsküdar'dan sonraki köy olan Kadıköy'e gittim. Bir süre önce oraya biraderi Dr. Zohrab'la gitmiştim. O zaman denize yakın şirin bir evde yaşıyorlardı, bulması da çok kolaydı, çünkü kayığın kapının hemen yanındaki küçük bir platforma yanaşabiliyordu. Şimdiyse Marmara Denizi'nin kıyısında ve gerisinde sık bir şekilde inşa edilmiş, harika bir dağ ve

deniz manzarası olan evler tamamen yok olmuştı ve gözlerimizin önünde bir yıkıntı yığınının başka bir şey yoktu, doğrusu buna çok şaşırdım. Kısa bir süre önce bir gece vakti yangın ihbarı yapan top atışlarını duymuş ve daha sonra da Kadıköy'de yangın çıktığını öğrenmiştik, ama neredeyse tüm köyün yerle bir olmuş olmasını beklemiyorduk. İlk önce ne yapmamız gerektiği konusunda şaşkınlığa kapıldık; ama bir süre evlerin kül olmuş temelleri ve dar sokakların arasında dolaştıktan sonra bir grup Rum'a rastladık, Kavas'ın aradığımız aile hakkında sorduğu birkaç soruya cevap olarak bize yuvarındaki tepenin üzerinde hâlâ sağlam duran birkaç evi işaret ettiler. Yakıcı güneşin altında dik ve dar, taş ve harçla örtülü patikaları tırmanırken, bir yandan da zavallı kadınların ve burada yaşayan herkesin böyle büyük bir yangından ne kadar dehşetli bir korkuya kapılmış olacaklarını düşünüyorduk. Sağda solda belki de bir zamanlar evinin olduğu bir boşluğa sessizce gözlerini dikmiş ya da kül olmuş temellerin üzerine kurulmuş bir çadırın ağzında, yerle bir olmuş ceviz ağaçlarının yanında sigara içen Türklere rastlıyorduk –bu zavallı ağaçların gölgesinde kim bilir kaç fincan kahve içilmiş, kaç çubuk tütürülmüştü! Çok melankolik bir görüntüydü, çünkü bu insanların birçoğu bir daha evlerini yeniden inşa edemeyecekler ya da en azından aylarını, hatta belki yıllarını ince ve akan bir çadırdaki geçirmek zorundalar. Niha yet tepenin üzerinde yüksek bahçe duvarlarının arasında kalan dar bir sokağa ulaştık ve ara sıra kafesli pencere, çok güzel bahçelerle çevrili evlere rastlamaya başladık. Alçak sesli konuşmalar duyuyor ve kapalı pencerelerin arkasında oradan oraya dolaşan gölgeler görüyorduk, güneşli bir günde önlerimden geçtiğinizde bu zavallı tutsakları sık sık böyle görürsünüz. Çok geçmeden iyi kalpli arkadaşlarımızın yerini bulduk ve güzelce dinlendik. Hanımlar, Türklerin büyük orucu olan Ramazan'ın birkaç gün içinde başlayacağını söylediler. Şehir ve minareler her gece ışıklandırılacaktı; bunun çok güzel bir görüntü olduğunu söylüyorlar. Artık mektubumu bitirmem lazım, yoksa bu yorgunlukla ve Doğu'yla ilgili bu kadar çok şey anlattığım için "Binbir Gece Masalları"ndan korkutucu bir Cin'e davetiye çıkaracağım kesin, bu da sadakatle yanı başımda oturan zavallı küçük Fuad'ı çok korkutacaktır!

OTUZ YEDİNCİ MEKTUP

Kırım'a gezi – Vahşi köpekler – Pireler – Fare ve sıçan istilası – Bir örümcekle karşılaşma – Bahçe işleri

ORTAKÖY, 22 NİSAN 1856

Sevgili Anneciğim,

Bu mektup sana ulaşmadan önce Sivastopol'a gidip geri dönmüş olacağım. Bayan Brett, kuzenim Henry ve ben, iki hizmetçi ve Binbaşı Brett'in emir eriyle birlikte yarın sabah Tophane'den yola çıkacağız. Hava çok güzel ve oraya otuz saatte varmayı umuyoruz. Ne Binbaşı Brett, ne Edmund bize eşlik edebilecek; ama ordugâhın Sivastopol ya da daha doğrusu onun yıkıntıları önünden kaldırılmasını görme fırsatını kaçırmamızı istemiyorlar. Kırım'daki tüm tanıdıklarımızdan ısrarlı davetler var, yedek çadırları, üzerinde yatılacak temiz samanları, harap olmuş tuvaletleri, birinci sınıf at ve katırları olduğunu söylüyorlar. Hemen her gün Rus subaylarıyla eşleri ordugâha geliyormuş ve biz de bu keşif seferine çıkmayı dört gözle bekliyoruz. Balaklava'dan her gün yüzlerce asker yola çıkıyor. Büyük ordugâhı görebilmek için ucu ucuna orada olacağız.

İstanbul'a döndüğümde bir sonraki postayı kaçırmış olacağım, onun için bu olağandışı sessizliğim seni tedirgin etmesin. Rüzgâr Weybridge'deki köknar ağaçlarını her salladığında, Karadeniz'de bir fırtına çıktığını ya da orada dalgalar sahili dövdüğünde, benim burada kırık bir yelken direğine ya da kümese tutunduğumu düşünme. Döner dönmez yazacağım. Bu arada Ortaköy'den ayrıldığımız için üzüldüğümü söyleyemeyeceğim, çünkü sana daha önce yazdığım gibi, ılık bahar havası gelir gelmez sayıları korkutucu düzeye ulaşan pireler hayatımızı çekilmez kılıyor. Birçok geceyi gözüme uyku girmeden geçirdim. Birçok sabah güneşin doğuşunu saatlerce üzerinde oturdum sedirde ya da uykusuzluktan perişan bir halde gezinerek karşıladım.

Bazen bir kandil yakıp okumaya çalışıyorum, ama bir grup vahşi köpek pencereimin hemen karşısındaki yanmış evin yıkık bahçesini kendilerine yuva edindi. Başka köpekler onların alanına mı giriyor, nedir bilin-

mez, ama yaklaşık her on dakikada bir birkaç köpek keskin kenkırı hıvlayarak alarm veriyor ve hemen ardından tüm sürü, hayal edebileceğin en korkunç şekilde havlayıp hırlayarak aşağıya doğru koşuyor. Gece yarısına doğru fareler sürüne sürüne dışarı çıkıyor, ancak onlar eğlencelerini yatağının yanında sürdürse dahi beni çok rahatsız etmiyor. Sıçanlar çatı kirişlerinin arasında süvariler hücumu kalkmış gibi koşuşturuyor ve sık sık konsol piyanonun tuşları üzerinden hızla geçtiğini de duyabiliyorsun. Geçtiğimiz hafta iki tanesi piyanonun içinden dışarı atladı ve bu zavallı enstrümanın bazı notalarının her zamankinden daha akortsuz görüldüğünü fark edince meseleyi araştırdık ve Elma Goncası yüzüne doğru sıçrayan irice bir sıçandan güçlkle kaçmayı başarabildi. Söz konusu sıçan arkasında konforlu, içi kemik ve başka bir sürü yiyeceklerle dolu bir yuva bıraktı, hiç şüphesiz bu yuva bir aileyi çok mutlu edecekti. Sayıca çok olan sokak kedileri evlerin tepesinde oturuyor, bağırıp çağırarak birbirleriyle dalaşılıyor ve hiçbir de saygıdeğer Batılı kedigillerin aksine sıçan ya da fareleri avlamıyor; tek yaptıkları diğer tüm yaratıklarla birleşip geceyi dayanılmaz hale getirmek. Hepimizin sabahları yorgun, telaşlı ve moralsiz olması doğrusu epeyce trajikomik. Önceleri birlikte yüksek sesle ağlayıp sızlanıyorduk, ama bu konuda giderek daha az sulu gözlü hale geldik ve kahvaltı sofrasına son gelen uyuşuk şahsa yalnızca acıyan bir bakış atmakla ya da hastanın rahatsızlığına sebep olan belirli düşman türünün ne olduğunu sormakla yetiniyoruz.

“Pireler mi?” – “Yoo, daha da kötüsü.” – “Korkunç! Bir çay daha alırmısın? Ne yapsak acaba!” – “Köpekler mi?” (Gerçekten hasta olan kuzenim Henry’e.) “Hayır, fareler ve bir de yatağının üzerinde oturup bıyıklarını temizleyen bir sıçan.” – “Bahçede bir ruh gibi beyaz çarşafıyla dolaşan sen miydin?” “Bu sabah gündeğümünde kapıdaki merdivenlerde oturan sen miydin?” “Çok yakında sivrisinek mevsimi başlar,” (derin bir iç çekerek) “Fransa’nın savaşa devam etmesi ne kadar az söz konusuysa, bizim de sivrisineklerle başa çıkmamız o kadar az söz konusu.” Bununla birlikte en kötü düşmanımız olan pirelerden kurtulabilme umudumuz var, çünkü ben burada değilken Edmund da bir ziyaret için evi terk edecek ve Vassilis bütün yer hasırlarını çıkarıp her odayı iyice yıkatacağına söz verdi. Hasırlar çok eski ve artık yalnızca yüzlerini yıkamak yeterli olmuyor; en kalabalık

nüfusun döşemelerin altında olduğuna hiç şüphe yok. Seyyahların bu konuda birbiriyle çelişen anlatıları beni çok şaşırtıyor; birçoğu çektiği sıkıntıları anlatıyor, yine de hepsi Türk evlerinin tertemiz olduğu konusunda hemfikir. Buna getirilen açıklama, Türkiye’de gerçekten iyi evlerin hiçbir zaman dayalı döşeli olarak kiralanmaması ya da yabancılara açık olmaması. Hiç Türk oteli ya da seyyahlar için bir barınak yok, “Binbir Gece Masalları”ndaki kervansaraylarla köylü kulübeleri var.

Yalnızca Rumlar ve alt tabakadaki karışık ırklardan kiralık oda bulunabiliyor ve bu evler büyük Türk evleri gibi düzenli olarak temizlenip yıkanmadığı takdirde, pireler buradaki gibi kuru ve sıcak bir iklimde çok çabuk çoğalabiliyor. İçinde yaşadığımız köşk bir süre boş kalmış, hasırlar hiç silinmemiş, sedirlerse hiç dövülmemiş, bu yüzden çok sıkıntı çektik. Alt sınıflara ait Rumlarla Ermeniler pirelere aldırış etmiyor, çok sayıda hizmetkârı olmayanlarsa onlara alışıyorlar. Tüm bu sevimli yaratıkların yanı sıra zaman zaman da bir iki kırkayağın ziyaretiyle iyice neşeleniyoruz. Artık tüm hareketlerimin bir hayli ağırbaşlı ve sakın olduğunu düşünüyorum, ama bir akşam bu yaratıklardan birini muslin elbisemin kıvrımları arasında görünce, polka yapan genç kızlardan daha hızlı bir şekilde selamlıktan kaçiverdim. Çılgınlıklarımı duyan Elma Goncası kömür masasıyla imdadıma yetişti ve yarattığı becerikli bir şekilde yakalayarak beni rahatlattı. Bay Frank Buckland* burada olmalıydı –çalışmalarına rahatlıkla devam edebilir, değerli vaktini onları aramaya harcamadan ilginç canlı türlerini masasının üzerinde görebilirdi; aslında, mikroskobuna korkusuzca gireceklerini düşünüyorum.

Geçen akşam evde yalnızdım ve ertesi günün posta gemisine yetiştirmek üzere hızlı hızlı mektup yazıyordum. Rüzgârın uğuldadığı, beyaz bulutların hızla ayın önünden geçip gittiği, açık pencerelerin önündeki perdelerin sağa sola savrulurak hışırdadığı ve evin içinde tuhaf ayak sesleri duyulduğunu sandığım o korkutucu akşamlardan biriydi. Vakit epey geçti ve birkaç uzun mektup yazdığım için yorulmuştum. Vassilis önümdeki masanın

a İngiliz cerrah Frank Buckland (1826-80) hayvanlara duyduğu ilgiyi ikinci bir kariyere dönüştürdü: “Doğa Tarihinin Tuhaflıkları” (1857) adlı kitabı. Victoria döneminin en çok satan eserlerinden biri oldu –ed.n.

üzerine biraz sherry" ve suyla birlikte bir parça kek –en iyi tatlılarından biri– koymuştu. O sırada, çevreye dağılmış kâğıtların üzerinde bir ses, bir tırıpatırtı duyup başımı kaldırıncaya, keke doğru ilerleyen muazzam bir örümcek gördüm. Böyle kocaman bir örümcek hiç görme miştim; uzun, kıllı bacakları beyaz kâğıdın üzerine tırkütücü bir gölge düşürüyordu. Örümcekleri izlemeye ve genellikle onlarla iyi geçinmeye alışkın olduğum halde, elimi kaldırıncaya bana doğru bir hamle yapan bu sıska gece yarısı misafiri karşısında titremeden edemedim, görünüşe göre kek için savaşmaya hazırdı besbelli. Keke almasında hiçbir sakınca yoktu, ama elimin üzerinden geçme riski benim için kabul edilemez bir şeydi ve mümkünse onu yakalamaya karar verdim. Bir süre karşılıklı gözdağı vererek bakiştık; ardından şimşek hızıyla bardağıma üzerine kapatıverdim. Bardağın içinde hızla bir kere dolandı ve muhtemel bir kaçış yolu bulamayınca, Edmund gelene kadar hırçın bir tutsak gibi bekledi. Edmund gelince onu sapasağlam olarak pencereden dışarı çıkarmayı başardık. Bu örümcek, yetenekli ve azimli dostumuz Frank Buckland için kesinlikle harikulade bir örnek olurdu. Osku da onu çok etkilerdi, buradaki çakıl taşlı patikalar ve eski ahşap işlerinin arasında nerede alarep bulunacağını bilir ve kurtların kemirdiği evlerinin verandası altında güneşlenirken, onların küçük kısıkaçlarıyla sinek yakalamalarını korkusuzca izlerdi. Zaman zaman bahçede azman yeşil çekirgeler buluyorum, tepelerdeyse kanat ve bacak renkleri parlak maviden koyu kırmızıya kadar değişen çekirgeler var. Yazları bunlardan yüzlercesi ayaklarının önünde uçtuğunda yarattıkları etki çok tuhaf; sıçramak için kanatlarını açtıklarında parlak renkleri gün ışığında parlıyor ve yere indiklerinde tüm renkleri sırtlarındaki açık kahverengi ve kurak toprak arasında kayboluveriyor, ta ki bir sonraki sıçrayışlarında gül renkleri görünene kadar.

Artık bitirmeliyim: Bugün bahçeyle çok meşgul olduğumdan, yazmaya ayıracağım zaman iyice azaldı. Simyon limonluktan portakal ve limon ağaçları, akasya ve sardunyalar getiriyor, biz de burada çok gözde olan

a Güney İspanya'nın Jerez yöresinde üretilen "takviye edilmiş" (konyak ya da başka bir nötr alkolle karıştırılmış) şarabın adı. Bu şaraba İngilizlerin 1608'den beri verdiği "sherry" adı, Jerez sözcüğündeki "j" harfinin İngilizce'deki "sh" gibi telaffuz edilmesi sonucu "Jerez" in "Sherez" diye söylenmesinden kaynaklanmaktadır –ed.n.

bir şekilde bu tuhaf, küçük bahçenin kenarlarına bunlardan dikiyoruz. İlk-bahar çok çabuk geldi. Penceremin yanındaki incir ağacı yeşil yapraklar açıyor ve kafes işinin üzerindeki büyük çarkıfelek, kış fırtınalarından sonra yeniden canlanıyor; yapraklarını hiç dökmeyi ve açık kısımlardaki mineçiçekleri donlardan etkilenmedi, burada donlar keskin olmasına rağmen İngiltere'dekiler kadar uzun sürmüyor.

Bir kez daha hoşça kal demeliyim sevgili anneciğim! Balaklava'dan yazarım, ancak bir posta gemisinden haber çıkmazsa endişelenme, çünkü oraya vardığımızda mektubum hazır olmayabilir.

OTUZ SEKİZİNCİ MEKTUP

*Kırım'dan dönüş – Ramazan'ın başlaması – Protestan Kilisesi (Ordu-
nun dönüşü – Barış*

BALAKLAVA, 29 NİSAN 1856

Sevgili Anneciğim,

Buraya sağ salım vardığımızı bildirdiğim mektup umarım eline geçmiştir. Bir posta gemisi bugün İngiltere'ye doğru yola çıkıyor ve arzulanmış her şeyi görebilmemiz için üç hafta olarak öngörülen, nefis geçen Kırım gezimizi bir haftada tamamladığımızı ve bugün İstanbul'a döndüğümüzü bildirmek için bu birkaç satırı yazmak istedim. Perşembe bütün gün Sivastopol'da kaldık; dün Albay Hardinge incelik göstererek Baydar Vadi'si'nde bizim için bir parti düzenledi; ama bununla ilgili bilgileri daha fazla zamanım olduğunda yazacağım uzun bir mektuba saklayacağım. Redan'da günbatımını izlediğimize, Küçük Karasu^a kıyılarında ispinozların şarkılarını dinlediğimize ve taşlı sığıklarından senin için yabani çiçekler topladığıma hâlâ inanmıyorum; şu anda her şey o kadar barışçıl görünüyor ki! Dün General Windham buradaydı. Kırım kahramanlarını dilediğimizce görebildik ve uykularımızda da Mamelon ve Malakof^u^b sayıkladık.

ORTAKÖY, 7 MAYIS

İşte Kırım yolculuğumuzun yorgunluğu kadar bütün zevkini de tattıktan sonra yine küçük köşkümüzdeyim. Bütün odalar iyice temizlenmiş, tüm hasırlar tek tek kaldırılmış ve artık huzur içinde uyuyabiliriz. Küçük Fuad beni yeniden evde gördüğüne öyle sevindi ki! Boğaz'ı bahar kıyafeti içinde görebilmeni ne çok isterdim; gerçekten cennet gibi ve bülbüller gün boyu şakıyor. Kıyılardaki servi ağaçlarının yakınında koyu pembe çiçeklerle bezeli çalılar var; tezat inanılmaz güzel.

a Sivastopol koyuna dökülen ve Rusça adı Çernaya olan çay –ed.n.

b Malakof ve Mamelon, Sivastopol'u koruyan kilit durumundaki iki Rus tabyasının adlarıydı –ed.n

Ramazan dün başladı ve minareler akşamları ışıktan çelenklerle süsleniyor. Otuz yedinci gün büyük gün, Padişah geceleyin gösterişli ka-yıklarından biriyle camiye gidiyor.

Kırım'daki uzun yürüyüşlerden dolayı ayak ağrısı çeken Bay Mans-field de burada bizimle kalıyor, çardağın üzerinde tüm güzelliğiyle duran çarkifelek, kenarlara koyduğumuz portakal ağaçlarıyla sardunyalılar ve eski ahşap balkonu kaplayan açık pembe güllerle şu anda son derece güzel olan bahçemizi çok sevdi.

Karşı tepedeki küçük Protestan kilisesi geçen pazar günü açıldı. Çok sade ve hoş gotik bir yapı, tamamen ahşap. Sunağın etrafına yabancı çi-çeklerden bir çelenk örülmüştü ve "Queen" gemisinin rahibi çok etkileyici bir ayin yaptı. Boğaz'ın kıyılarındaki ilk Protestan ayini için çalan çanlar, kulağa ne kadar da hoş geliyordu!

Hava sıcak, ama zaman zaman bir sağanak yağıyor ve her şey iç açı-cı görünüyor. Karadeniz'den sürekli olarak asker dolu gemiler geliyor. Saba-hın erken saatlerinde borazan seslerinin ardından eve dönmekte olan İngi-liz askerlerinin candan bağırıtlarını duyuyoruz. Bazen buharlı gemi yavaşlı-yor, üç kez trampet çalınıyor, ardından üç kez tempolu hurra geliyor. Güver-tede arı sürüsü gibi kırmızı ceketli asker var. Onların eve dönmelerini izle-mek hoşuma gidiyor, Sivastopol ele geçirilmeden önce Kırım'a gidişlerini görmekten çok daha iyi. Ancak kimse bu "Fransız Barışı" denen durumu onaylamıyor; hem yurttaşlarımızın hepsinin gidip bizi bu yabancı topraklarda yalnız bırakmalarını filerinden hoşlanmıyorum. Evimi özledim, hiçbir zaman insanın kalbine hitap etmeyen bütün bu güzel panoramik manzaradan son-ra yemyeşil bir yol, bir İngiliz evi, bir parça eğreltiotu görmeyi özledim.

OTUZ DOKUZUNCU MEKTUP

Kırım yolculuğunun başlangıcı – Boğaz – Karadeniz’de dalgalar Yolculuğun zevkleri – Balaklava Limanı – Başarılan değişiklikler

İSTANBUL, MAYIS 1856

Sevgili Bayan Austin,

Dünyanın bu ucundan yolladığım mektupların size hoş vakit geçirtmesi, gururumu okşadı ve beni sevindirdi, şimdi de size Kırım’a yaptığımız yolculuğu kısaca aktarmak istiyorum. Sık sık ev dışında olduğumdan daha önce bunu yapmaya fırsatım olmadı. Ayrıca Ramazan ışıklandırmalarını ve üç günlük bayramı yaşadığımız bir anda, bunları size yazmamaya gönlüm el vermedi.

Tophane’deki gemi direği ormanından yola çıkıp Fransız ve İngiliz savaş gemileri, nakliye gemileri ve gambotlarının arasından süzülerek Boğaz’ın açıklıklarına doğru ilerlerken harika bir gün başlamıştı. İki büyük kıtanın daha şimdiden baharın narin yeşil tonlarını kuşanmış olan dağ ve vadileri arasındaki geniş, mavi akıntı, her zamankinden daha muhteşem bir güzellik içindeydi. Yıllardır burada yaşayanlar dahi, ellerinde dürbünleriyle güverteye çıkmış erguvan ağacının parlak, pembe çiçekleriyle tezat oluşturan koyu yeşil servilere, yamaçlarda parıldayan beyaz çilek goncalarına, portakal ağaçlarına ve birçok harem bahçesinin kafes döşeli duvarlarından sarkan rengârenk çiçeklere büyülenmişçesine bakıyorlardı. Süslü kayıkları, yelkenlerini forâ etmiş, flandraları rüzgârda keyifli keyifli dalgalanan Rum bar-kalarını geçerek köpüklü sularda ilerledik. Kuleli’nin üst taraflarında ordu-gâh kuran Alman Lejyonu’nun^a beyaz çadırları sabah güneşinde parlıyordu. Kandilli yamaçlarındaki ormanları, kocayemiş kaplı tepeleriyle Tarabya’yı, Beykoz Körfezi’ni ve orada demirlemiş olan sayısız savaş gemisini, Yuşa Tepesi’ni ve Yuşa Peygamber’e ait olduğuna inanılan mezarı, yaşlı sarmaşık-

a İngiliz Alman Lejyonu (British German Legion) 1856’da İngiliz kuvvetleri içinde yabancı bir lejyon olarak kuruldu. On bin askerden oluşan ve Kırım Savaşı’na katılması öngörülen lejyon, hiç cepheye gitmeden 1857’de dağıldı; ayrıca İsviçre ve İtalyan lejyonları da mevcuttu –ed.n.

larla kaplı eski Rumenlihanı'nı geçtik. Bir süre sonra Karadeniz'in vahşi ve çorak sahillerini koruyan keskin, engebeli kayalıklara geldik. İri dalgalar gözetleme kulesini dövüyordu, önümüzde uzanan denizse karanlık ve tehditkâr görünüyordu –Boğaz'ın parlak ve güneşli sularından sonra çok ani bir değişimdi! Savaşın başından beri kim bilir kaç kişi bu kasvetli sahillere bakmış, bir daha dönmek üzere yanlarından geçip gitmişti!!

Nihayet Karadeniz'e açılabilirdik. Fazla rüzgâr yoktu, ama yine de dalgalar küçük gemimizi rahatsız edici bir şekilde sağa sola sallıyordu. Boğaz'da gülümseyen neşeli yolcular teker teker ortadan kayboldular; artık güvertede kahkahalar duyulmuyordu, insanlar kitaplarla dürbünleri birbirlerine iade ettikten sonra örtülerine sarındılar, sessiz ve mesafeli bir tavır takındılar. Zavallı hizmetçilerimiz çok hastalanıp moralleri bozulduğundan ranzalarına çekilmek zorunda kaldılar. Bayan Brett ve ben sonuna, Bayan Brett'in yüzü o korkunç dalgalara bakmaktan sapsarı kesilene kadar cesurca dayandık. Başının altına güçlkle bir yastık yerleştirdikten sonra, iyi bir denizci olmakla övünen ben güvertede onun yanına bayılacak gibi düşüverdim; gemimiz antikçağlardaki kadar gaddar olan o amansız denizde her an daha çok yalpalıyordu!

"Zavallı hanımlar!" dedi iyi kalpli, yaşlı bir beyefendi. Hastalanmamıştı ve üzerimize sıcak bir pelerin daha örttü. Dev gibi bir adam, peltek peltek konuşan ince zevkli bir gezgin, "Tıpkı Ormandaki Bebekler" gibi!" dedi acıyan bir ses tonuyla; "bizim daha güçlü cinsiyet olduğumuz kesinlikle doğru!" Bunun İngiliz dostumuz "Punch" için nasıl bir birinci sınıf karikatür konusu oluşturacağını anlayabilecek kadar iyi durumdaydım.

"Hanımlar, akşam yemeği hazır!" diye bağırdı kamarot yamağı. Sabah çok şirin bir çocuk olduğunu düşünmüştük; şimdiyse bize iblisten beter görünüyordu ve aşağıda yemek yiyebilenlerden gelen sesler kötü ruhların iğrenç sohbetine benziyordu. Birisi Sir Walter Scott hakkında bir şeyler söyledi ve "Baltık kadar sarhoş" tabiri, bu çılgınca çalkantı için az bile kalırdı; ama hırçınlığımız üstündeydi ve gece yoğun bir pus, aşağıda tüm korkunçluğuyla bizi bekleyen kadınlar kamarasına gitmek zorunda

a Ormandaki Çocuklar adıyla da bilinen geleneksel bir çocuk masalı ve pantomim konusu (*Babes in the Wood*) –ed.n.

birakana kadar, pelerinlerimize sarınarak başımızı başka tarafa çevirdik. Çektiğimiz sıkıntıların üzerinde daha fazla durmayacağımı; bu korkunç denize salınan ve geçen kasımdaki fırtınada yitip giden zavallı ankerlerimizin çektiklerini düşündükçe, sıkıntılara katlanabiliyorduk. Biz her çeyit konfora sahiptik ve yalnızca iyi vakit geçirmeyi düşünüyorduk, onlara tı-kış tı-kış kalabalık, nispeten ihmal edilmiş bir durumda savaşın tüm sıkıntılarını çekmeye mahkûmlardı.

Sert geçen bir başka gün ve geceden sonra yeniden gün doğduğunda hava soğuktu. Hasta ve moralsiz olduğumuzdan, demir attığımızı duy-mak bizi sevindirdi ve lombozdan dışarıya bakmaya çabaladık. Arkamızda bıraktığımız güneşli tepelerden sonra böyle çorak, iç karartıcı topraklar görmek! Aklımdan geçen şu düşünceyi yahut daha doğrusu umudu çok iyi hatırlıyorum: “Yorucu hayat yolculuğu bittiğinde, umarım daha güzel bir kıyıya varırız!” Deniz karaya çıkmak için çok sertti, biz de giyindikten sonra haşın, barınılmaz kıyıya bakıp orada çekilen bütün o acılara ilişkin yaşlı düşüncelerle güverteyi arşınladık. Yakınımızda demirlemiş yalnızca üç ya da dört gemi vardı. O derin sessizlikte, üzerinden kar yüklü bulutların ih-tişamla geçtiği külrengi kayalıkların arasında uçuşan kuşların seslerini du-yuyorduk. Güverteye gelen kamarot, kaptanın gemisine limana giriş izni alabilmek için kıyıya gittiğini; ama bunun şu anda kalabalıktan dolayı çok zor olduğunu söyledi bize. Kamarot, pek çok nakliye gemimizin batmış ol-duğu büyük bir fırtınayı bizzat yaşamıştı ve üzerimize doğru sert bir rüz-gârın esmesi durumunda, gemimizin kayalıklara çarpmasına engel olma-nın adeta imkânsız olduğuna dair nazıkçe bilgi verdi (ama içinde bulundu-ğumuz depresif ruh halinde bu bilgiler bizi pek de neşelendirmede). Bu-nun yanı sıra kötü kaderli “Prince” [Prens] gemisinin battığı yerde demir-lediğimizi, kaptanın amiralden limana giriş izni almasının ihtimal dışı ol-duğunu ve son olarak, rüzgâr o an estiği şekilde esmeye devam ettiği tak-dirde, denizin burada bir fırtına esnasında nasıl bir hal aldığını görme şan-sımız olacağını söyledi. Ancak sabırla beklemekten başka yapılacak bir şey yoktu. Yol arkadaşlarımızdan biri bize General Marmora’nın üstümüzdeki kayalığın ta tepesindeki beyaz mezarını, eski Ceneviz burcunu ve Mis Nightingale’in ahşap hastane kulübelerini gösterdi.

Kaptan döndüğünde hepimiz endişe içinde onu bekliyorduk. Anlatıkları cesaretimizi kırmaya yeterdi: Bize Amiral'in emirlerinin kesin olduğunu ve zaten çok kalabalık olduğu için limana başka hiçbir ticaret gemisinin kabul edilmeyeceğini söyledi. Ancak Bayan Brett mektuplarımızı çoktan emir eriyle kıyıya göndermişti; bazıları cepheye postalanacaktı, ama şansımıza içlerinden bir tanesi Balaklava Kumandanı ve Binbaşı Brett'in eski bir dostu olan Albay Hardinge adınaydı. Albay bizzat gemiye gelip bizi kıyıya çıkarmayı teklif ettiğinde ne kadar da sevindik! Denizdeyken liman namına, sarp kayalıklarla çevrili belli bir mesafedeki bir gemi direği topluluğu haricinde hiçbir şey görünmüyor. Kürek çektikçe kayalarda küçük bir açıklık beliriyor ve bir burgu misali döne döne, her iki tarafı çetin, devasa yarlarla çevrili, en tepedeyse hâlâ heybetli eski Ceneviz burcunun olduğu kanala giriliyor. Kesinlikle harikulade bir manzaraydı –gemi üstüne gemi, kulübe ve askerlerle dolu tepeler, tepelerden inen atlı subaylar ve dik, dolambaçlı bir yoldan hızla inmekte olan arı kovanı gibi bir insan, katır ve at kalabalığı. Bir tarafta Sardunyalılar, diğer tarafta bahriyeliler vardı, kızıl ceketlilerse her yerdeydiler; en tepede de, en aşağıda da, büyük Rus Savaşı'nın durmadan değişen, kalabalık bir panoramik sahnesi uzanıyordu. Rıhtım boyunca yürüdük. Büyük bir ordunun eve dönüş hazırlıklarını görebilmek ne kadar güzeldi! Sayısız gemiden bazılarına akın akın askerler biniyorlardı; diğerlerineyse ordugâhtan besili katırlarla indirilen mermiler yükleniyordu –bunların yanı sıra her tür levazım malzemesi, Rus topu, bol miktarda demir ve asker kıyafeti vardı. Devasa balyalarla paketler taşıyan demiryolu vagonları hummalı bir faaliyet içindeydi. Hem denizci, hem karcı subaylar ya yürüyerek ya da at üstünde hazırlıkları denetliyor, talimatlar veriyor ve sağa sola emir yağıdıyorlardı. İstanbul'dan henüz ayrılmış olan bizler için, bu kafa ve kol enerjisi, bütün bu faaliyet çok çarpıcı geldi. Burada her tür endüstriyel yenilik ve buluş kullanılıyordu; oradaysa her şey çöküyor ve yozlaşıyordu, bütün bunlar da büyü altındaki, ölümcül bir uyuşukluğun eseri idi. Tek bir bakışta milletimizin büyüklüğünü görebilmek çok güzeldi, askerlerimiz bu uzak ve itici tepelerde ve ötesindeki uçsuz bucaksız ve kasvetli bozkırlarda bunu tuhaf bir şekilde gösteriyorlardı. Limanın berbat durumdaki çamurlu kıyısı dahi son derece geniş ve mükemmel

bir rıhtıma dönüştürülmüştü ve demiryolu buranın yakınına kadar geliyordu. Albay Hardinge ve diğerleri yorulmak bilmeden ve o kadar iyi çalışmışlar ki Rusların geri döndüklerinde burayı tanıyamayacakları kesin. Bu rıhtımın temeli, içleri taş ve kaya parçalarıyla doldurulmuş kapalı sepetlerin bataklığın geniş sınırına atılmasıyla oluşturulmuştu. Belki zaten bildikleriniz anlatıyorumdur.

Ordumuz karaya çıktığında burada yaşanan dehşet verici olaylar –çamur ve balçığa saplanan atlarla askerler– hakkında duyduğarımdan sonra, burası bu demiryolu ve güzel yollarla şu anda harika bir beceri ve sanayi imgesi gibi görünüyor. İngiltere’dekiler, subaylarımızla askerlerimizin neler başardıklarını, devasa güçlüklerin ne pahasına aşıldığını tahayyül edemezler. Yurttaşlarımızla dolu hareketli kıydan ayrılarak gemiye dönmek bizi üzdü. Türkler ve Doğulu insanlar arasında bu kadar uzun bir süre geçirdikten sonra İngiliz sesleri duymak çok hoştu.

Artık mektubuma son vermeliyim sevgili bayan Austin, yoksa ya postayı kaçıracığım ya da sizi yoracağım. Mektubum düşündüğümden o kadar uzun oldu ki geri kalanını Weybridge’e büyük bir zarf içinde yollamak zorundayım.

KIRKINCI MEKTUP

Balaklava'da karaya çıkış – Albay Hardinge – Rus valisinin evi – Bir savaş esiri – Balaklava'nın yüksek yerleri – Mis Nightingale'in hastanesi – "Sörlere" – Çiçekler – Valinin hediyesi

İSTANBUL, MAYIS 1856

Sevgili Bayan Austin,

Gemiye dönüşümüzde Balaklava Limanı'nın dışında epey sert bir gece geçirdik ve sabahleyin deniz o kadar yükselmışti ki karaya çıkmanın imkânsız olacağından korkmaya başladık. Açıklanamaz bir şekilde, cepheye gönderdiğimiz mektupların hiçbirine cevap gelmemişti ve görünüşe bakılırsa, güverteyi adımlarken memnuniyetsizliğimi dile getirdiğim Amiral sağ olsun, fırtınalı bir kıyıda esir düşmüştük ve Kırım'ın başka bir yerini göremeyecektik. "Sabırlı ol!" dedi sevimli, iyi huylu dostum, "bize doğru gelen bir sandal var," ve çok geçmeden büyük dalgaları aşarak yine Albay Hardinge ve güçlü kuvvetli kürekçileri çıkageldiler. Albay, denizde zorunlu olarak kalma riskine karşı bize genel karargâhta bir oda önerdiğinde, onun iyilik meleşimiz olduğunu düşündük. Davetlerin sık sık daha içtenlikle yapıldığını sanmam ve şimdiye kadar hiçbir davetin daha büyük bir istekle kabul edilmediğine de eminim. Hizmetçilerimizi eşyaları toplamaları ve emir eriyle birlikte geminin sandalıyla kıyıya gelmeleri için arkada bırakarak, aşağıda dalgaların üzerinde dans eden sandala indik.

Çok geçmeden kalabalık rıhtıma varmıştık. Balaklava'yla ilgili gravür ve resimlerde dikkati çeken o balkonlu, alçak çatılı, dört köşeli beyaz ev, şu anda genel karargâh olarak kullanılıyor, eskiden Rus valisinin eviymiş. İstanbul'daki Rum evleri tarzında inşa edilmiş, her iki tarafında başka odalara açılan bir büyük odası var. Bina, Kırım'da şiddetle hissedilen keskin ve insanın içine işleyen Doğu rüzgârı yüzünden çok soğuktu. Albay becerikli bir şekilde, daha önce bir sobanın bulunduğu duvardaki bir deliği şömineye dönüştürmüştü; albayın yakışıklı İngiliz teriyeri şöminenin önünde burnunu ısıtıyordu; gerçek bir çaydanlık neşeyle ısıkl çalışıyordu, sağda solda

birkaç kitap vardı. Şöminenin önüne sevinçle oturduk ve dünyanın en tuhlili kadınları olduğumuzu düşündük.

Çok değil birkaç ay önce ismi tüm dünyanın ilgisini çeken ve gör-meyi hiç beklemediğimiz bir yerde olmak, insana garip geliyordu –o zaman iki yabancı olan bizler şimdiyse kardeş gibiydik. Önce bir bardak çayla içimizi ısıttık; ardından İstanbul'a mektuplar yazarak sağ salim geldiğimizi bildirdik, daha sonra İngilizler burayı ele geçirdiklerinde bir hayli hırpalanmışa benzeyen bu tuhaf eski evi gözden geçirdik.

Dış odada kurt kemirmiş birkaç eski sandalyeyle masa vardı; Albay'ın üstlerindeki kadim kiri temizletip cilalatıldığı çirkin, kollu şamdanlar çıplak, badanalı duvarlara tutturulmuştu. Büyük çifte pencereler ahşap balkon açılıyordu. Pencerelerden birinin içinde Napoléon'un atlı bir heykeli vardı, her iki kolu ve yamuk duran şapkasının bir kısmı kırık: Savaşta epeyce etkilenmişti. Karşıdaki odalardan biri biraz daha güzel döşenmişti, duvarları Ortodoks Kilisesi'nin tarzında resimlerle^a kaplıydı. Bu odanın valinin eşine ait olduğuna şüphe yoktu. Albay Hardinge hiçbir şeye dokunulmaması konusunda sıkı emirler vermişti ve pencerede duran, besbelli ev sahibinin gözdesi olan büyük ve güzelce budanmış bir çiçeği bizzat kendisi suluyordu. Pencerenin bir başka girintisinde evden alelacele çıkıldığına dair dokunaklı bir kanıt yatıyordu; bu, canlı renkli kurdeleleri henüz üzerine dikilmemiş küçük bir oyuncak bebek başlığıydı, ayrıca minicik yüzük ve kolyeler içeren ve rengârenk boncuklardan oluşan küçük bir oyuncak duruyordu –büyük ihtimalle savaş gemilerimiz tam da ufukta görüldüğünde çocuksu bir neşeyle ipliğe geçiriliyordu. Albay Hardinge'in burada bir esiri vardı, Sivastopol alındığında yakalanıp ona verilen şirin bir güvercin. Askerlerden biri, Balaklava'daki Ortodoks kilisesine benzetmeye çalışarak onun için kaba ahşaptan, tuhaf, küçük bir güvercin evi inşa etmişti. Güvercin evi, valinin evinde bol sayıda bulunan sıçanların korkusundan, uzun bir bira fıçısının üzerine yerleştirilmişti. Esir, zaman zaman öterek bizi bu yüksek mekânından izliyor, kanatları yalnızca hafif kırpıldığı halde evini terk etmeye çalışmıyordu. Pencerelerin dışında, kaba, eski balkonu

a Muhtemelen ikonalar kastediliyor –ed.n.

rinde, Albay'ın kısıtlı boş vaktini geçirmekten çok hoşlandığı bahçesi vardı. Küçük kutulara ekili muhabbetçiçeğine çok bağlıydı ve zavallı çiçeklerin, bütün bu ihtimamına rağmen birkaç hafta içinde kurumaya terk edileceği dikkate alındığında, süsenlerini ve diğer kökleri imrenilecek bir felsefi özenle sulardı. Askerlerin *ménage*'^a çok ilgimizi çekiyordu, ancak bunu daha çok gördükçe, ev sahiplerimizin büyük zorluklar altında, tek bir dişi yarahtığın yardımı olmaksızın ortaya koydukları enfes, küçük akşam yemekleri ve yaktıkları sohbet davet eden şömineler bizi utandırdı.

Gelişimizin ilk günü Balaklava'nın yukarılarında, eski Ceneviz Kalesi'nin civarında dolana dolana yürüdük. Bir tarafta ıssız, muhteşem bir deniz ve kayalık manzarası vardı, ama yüksekteki keskin bir dönemeçten sonra aşağıdaki kalabalık rıhtım ve tüm askeri trafikle karşı karşıya geliyorsunuz. Ardından biraz daha alt taraftaki ahşap evlerin arasında yürüdük, bu derli toplu ve temiz evlerin arasında geniş, iyi temizlenmiş yollar vardı.

Anlaşılan evleri işgal edenlerin birçoğu, bazılarının üzerine boyayla titizce yazılmış isimlere büyük önem veriyorlardı –belki İngiltere'de eşleriyle çocuklarının yaşadığı evdekilerle aynıydı bu yazılar. “Albert Taraçası,” “Manzaralı Kulübe” gibi isimler bizi çok eğlendirdi, özellikle bu büyük tepelerin üzerinde oyuncak gibi duran, “Deniz Villa” ismiyle oturaklılık kazanan küçücük ahşap bir kulübe. Bu evlerin birçoğunun kenarında yaklaşık iki ayak genişliğinde çiçek tarhları vardı ve dikkatle sulanmış bu çiçeklerin arasında tek bir yabani ot yoktu. Biraz daha yükseğe çıkınca, Mis Nightingale'in aynı uzun tahtalardan inşa edilmiş ve aynı çiçek tarhlarıyla bezeli olan hastane kulübelerine vardık. Deniz önümüzde ıslıl ıslıl parlıyordu ve bu güzel manzaranın tadını çıkartıp çevreyi dikkatle incelerken, hemşirelerden biri, anaç görünümlü bir kadın küçük sundurmaya çıktı ve bizi içeri girip dinlenmemiz için davet etti, biz de yorucu yürüyüşümüzden sonra bunu seve seve kabul ettik. Daha genç, zeki ve zinde görünümlü başka bir sör, bize nazikçe ahşap bir tabure verdi. Yumuşak ağaçtan yapılma büyük masanın üzerinde, içinde yabani çiçekler olan basit bir saksı vardı, düzenlemesi o kadar güzeldi ki hemen gözüme çarptı. Bu sevecen sörler, Balaklava'nın tepeleriyle

a (Fr.) *Ev idaresi* –ed.n.

vadilerindeki çiçeklerin güzelliği ve çeşitliliğiyle ilgili çok coşkulu şeyler söylediler, sabahları erkenden nöbetleşe çıktıkları yürüyüşlerde her zaman taze bir demet topluyorlarmış. Basit şeyler ve güzel manzaralar hakkında konuşurken gözleri ilgiyle parlayan bu kadınlar çok hoştular. İlk gördüğümüz “Sör Margaret,” içinde üç güzel yavru kedi olan bir sepet gösterdi; onlara Alma, Balaklava ve İnkerman^a isimlerini vermişti. Bu küçük, yumuşak yaratıklar Sivastopol alındığında bulunup kurtarılmıştı; tombul ve oyunbazlardı ve de Sör Margaret onları ne kadar seviyorsa, onlar da onu o kadar seviyor görünüyordu. Mükemmel temizliği, harika manzarası ve sakinlerinin sağlıklı, hoşnut ve yararlı oluşlarıyla, o ahşap kulübe bana ne kadar çekici geliyordu! Az sayıdaki istekleri ne kadar saygıdeğerdi; basit elbiseleri, dünyanın hayır işleri kadar sert gerçekliklerine de ne kadar uygundu; tüm dostlarından uzaktaki o ıssız yerde, Tanrı’nın şefkat ve sevgisine sığınarak nasıl da korkusuzca yaşıyorlardı; yabancı bir ülkede yetişen birkaç bahar çiçeğine ne kadar hayranlık ve ilgiyle bakıyorlardı. Bu cesur, sessiz kadınlar pek çok acıya şahit olmuş, pek çok kişiye yardım etmişlerdi.

Bu, yaptığım en güzel ziyaretlerden biriydi. Mis Nightingale daha birkaç gün önce oradaymış, bu mekân ve tabure de ona aitmiş. Küçük koğuştta yatan nekahet döneminde iki hasta vardı yalnızca; ama “Sörler”in söylediğine göre Sardunyalı askerler arasında hâlâ çok sayıda ateşli hasta varmış, bunu da ordugâhımızdan sık sık buz istemelerinden anlıyorlarmış. Nihayet veda ettik ve esefle oradan ayrıldık. Tepelerde başka, daha az kulanılan bir patikadan eve dönerken, “Sörler”in bahsetmiş olduğu çiçeklerden birçoğunu gördük. Bir zamanlar çok iyi bakılan harap bağlarda köstek vurulmuş atları ve sarmaşıkların yerle bir olduğunu görmek çok üzücüydü. Tuhaf bir manzarayla karşı karşıyaydık. Her tarafta, tepelerde, ordugâha dönen birçok grup ve birçok atlı vardı. Akşam güneşi uzaktaki Sardunya mezarlığının beyaz haçları ve hâlâ yası tutulan generallerinin sarp kayalık taki mezarının üzerine düşüyordu; sağda solda borazanlar çalınıyor ve aşağıdaki vadide tek tük ışıklar yanmaya başlıyordu.

a Kırım yarımadasının batı kıyılarındaki Gözleve’ye çıkan Fransız, İngiliz ve Türk birlikleri (18 Eylül 1854), güney yönünde ilerleyerek Alma, Balaklava, İnkerman meydan savaşlarını yaptıktan sonra Sivastopol’u kuşatmışlardı –ed.n.

Kaldığımız yere varmak üzereyken bize seslenildiğini duyduk; arkamıza baktığımızda elinde bir çiçek buketiyle bir asker gördük. Bu çiçekler kulübede hayran kaldığım güzel bir mavi ve sarı süsen türünün örnekleriydi. İyi kalpli “Sörler” bize vermek üzere aceleyle birkaç kök sökmüş ve onları yetiştirmesi için bu yaşlı askeri arkamızdan yollamışlardı. Onları küçük bir kutuya diktik ve günün birinde, buradaki dostlarımızın ve bu güzel yürüyüşün bir anısı olarak İngiltere’de serpilirken görmeyi umut ediyoruz. Döndüğümüzde Albay’ın masası için taze çiçeklerden bir buket hazırladık ve akşam yemeğinden sonra hoş sohbetimizi sürdürürken, bir Kırım herbaryumunun ilk bölümünü oluşturmak üzere bulduğumuz farklı çiçek türlerini bir araya getirdik. Albay Hardinge’in arkadaşlarından Bay Walker, buradaki her savaş alanından ve her ilginç yerden bazı güzel çiçekler toplamıştı, nazikçe ve sabırla bize yardımcı oldu.

Ertesi sabaha dinç uyanmak için erkenden odamıza çekildik. Hizmetçiler evin öteki ucundaki büyük bir sedirin üzerinde rahatça yerleşmişlerdi, bize ait olan “şeyler” kaçak valinin hanımına ait büyük, iç karartıcı bir tuvalet masasının üzerine derli toplu konulmuştu. Bir komodinin üzerinde köhne bir dikiş kutusu duruyordu, öylece yarıda bırakılmış örgü işindeki tığlar paslanmaya başlıyordu. Onun yanında bir fanus içinde balmumuna batırılmış bir demet çiçek ve sağda solda çok okunduğu belli olan kitaplar vardı. Bir şifoniyerin üzerinde kırk bir oyuncak duruyordu: Bu oyuncağın küçük sahibinin sağ salım ve iyi olması için dua ettik. Elbisemi asmak için açtığım bir gardıropta gördüğüm valinin kıyafeti beni epey şaşırttı. Ceketin göğüs kısmında iki yırtık vardı; galiba zavallı adam kaçma telaşı içinde nişanlarını kesip almıştı. Buradaki resmi davetlerde ve evinde kim bilir onları kaç kere üzerinde taşımıştır! Gecenin derin sessizliğinde bu terk edilmiş eşyalara baktıkça tedirginliğimiz arttı, valiyle eşinin hayatta ve iyi olduklarını birbirimize hatırlatmak bizi rahatlatmıştı. Derken nöbetçinin sorusu ve hemen ardından gelen “Her şey yolunda!” cevabı güvenimizi tazeledi; İngiliz askerleri tarafından korunuyor olduğumuzu hissederek güzel bir uykuya daldık.

KIRK BİRİNCİ MEKTUP

*Balaklava – Ordugâh – Savaş alanı – Malakof ve Redun'a ziyarât
Bitki incelemesi – Baydar – Kırım'dan geri dönüş*

İSTANBUL, MAYIS 1856

Sevgili Bayan Austin,

Tahmin edebileceğiniz gibi, Balaklava'da sabahın çok erken bir saatinde herkes hareketlenmişti, askerlerin rap rap sesleri, atlarla kartırların takırtıları ve gemilere bindirme faaliyetinin diğer yüzlerce sesiyle birlikte yeni bir gün daha başlıyordu. Albay Hardinge, Sivastopol'a gidebilmemiz için büyük bir nezaketle gerekli düzenlemeleri yapmıştı, ama kendisi gitmek için vakit ayıramıyordu; tam o sırada Balaklava komutanı olmanın şakaya gelir yanı yoktu.

Bayan Brett çok iyi bir binici, bu sebeple Albay onu gözdelelerinden olan, ama ateşli bir ata bindirdi ve emir eri de ordugâhta bir yerden bir at daha buldu. Ben daha sıradan bir atla yetinirdim, ama şanssızlık bu ya, benim eyerim yanlışlıkla İstanbul'da unutulmuştu ve burada başka eyer de bulunamıyordu. Dolayısıyla Albay Macmurdo'nun ben ve grubun geri kalanı için dört kuvvetli at tarafından çekilen bir ambulans arabası vermesi çok iyi oldu.

Balaklava'nın dar sokağında canlı bir tempoyla ilerlemeye başladık, tabii ordumuza ait yüzlerce uzun, ahşap baraka ve ambarın arasında sağa sola serpiştirilmiş badanalı birkaç eski Rus evinin bulunduğu bir yere sokak denebilirse. Demiryolunu geçtikten az sonra ulaştığımız güzel yol doğrusu bizi çok şaşırttı –her şey mükemmel bir düzen içinde görünüyordu, muazzam levazım depoları, cepheden gelen ve İngiltere'ye götürülecek her çeşit stok yüklü katır ekipleri; kaba ahşap arabalarında sessizce ilerleyen kürk şapkalı Tatarlar ve İngiliz, Fransız ve Sardunya askerleriyle bahriyelilerinin arasına karışmış yarı Doğulu, yarı Avrupalı görünüşlü, tanımlanamaz bir kalabalık.

“Oteller” de çok tuhaftı. Hepsisi, tıpkı diğer binalar gibi çamdan inşa edilmişti, ama Crystal Palace^a tarzında rüzgârda sallanan rengârenk, küçük bayraklarla süslüydü ve yan taraflarında büyük harflerle “Avrupa Oteli” ve “Barış Oteli” gibi iddialı isimler yazılıydı. Geçerken bu otellerin odalarına bir göz atıldığında, duvarların düzenli bir şekilde “Illustrated London News”^b dergisinin sayfalarıyla kaplı olduğu görülebiliyordu, sağda solda renkli birkaç resim de asılıydı. Daha sonra ordumuzun, hakkında o kadar sık okuduğumuz uçsuz bucaksız bozkırlarla ovaların üzerine kurulmuş, kasabaları andıran farklı şekildeki ordugâhlarına geldik. Yol kenarında insanın gözüne her an yaratıcı bir şeyler çarpıyordu: İyi planlı ve korunaklı küçük bahçeler; iki yanına süs olsun diye köknar ağaçları dikili, çatıları çim kaplı, varilden yapılma nöbetçi noktaları; derli toplu küçük kümesler ve önlerinde güneşlenen gösterişli horozlarla tavuklar; sağda solda köstekli keçiler; tertemiz samanların üzerinde uyuklayan sadık insan dostu ve çimle kaplı sıcacık bir köpek kulübesi. Aslında bu harika ordugâhtaki irili ufaklı ilginç şeylerin yarısını görmek bile günlerimizi alırdı.

Fransız ordusunun uzaktaki beyaz çadırları, önlerinde görünen bir parça denizle birlikte, sabah güneşinin parlak huzmeleri altında güzel bir resim meydana getiriyordu. Daha dokunaklı bir görüntüyse 33. Alay’ın yol kenarındaki mezarlığıydı, orada yatanların anısına anıtlar dikiliyordu. Mezarlar çok sıkı ve birçok cesur askerin isminin üzerlerine hakkedildiği sıra sıra beyaz mermerler, açık, mavi gökyüzüne karşı hazin bir düzen içinde öne çıkıyordu. Askerler mezarların çevresine çim yerleştiriyor, mazıyla ardıc dikey ve her mezarın ayak ve başucuna mermi kovaneları koyuyorlardı. Küçük patikaların kenarları da yeşil çimlerle kaplıy-

a İngiltere’nin sınai, askeri ve iktisadi gücünü göstermek amacıyla 1851’de Londra’da düzenlenen Büyük Sergi için Hyde Park’ta metal ve çamdan inşa edilen ve 1936’da bir yangında yok olan bina –ed.n.

b Kırım Savaşı, kitlesel medyanın yerinde izlemeye davet edildiği ilk savaşı, bu nedenle de “Tarihî İlk Basılı Savaşı” diye anıldı. “savaş muhabirliği” ilk kez bu savaşta ortaya çıktı (telgraf da ilk defa bu savaşta kullanıldı). Illustrated London News dergisi Kırım Savaşı’nı beş ressamla yerinde izledi ve bunların eskizlerinden basılan siyah beyaz ağaçbaskılar ve dergi muhabirlerinin yazılarıyla birlikte o günün şartlarında “güncel” sayılabilecek bir savaş haberciliği yaptı, nitekim haftalık derginin baskı adedi de 130.000’lerden 200.000’e trımandı. Kırım’daki savaş alanları fotoğrafçı Roger Fenton tarafından da görüntülendi; Fenton savaş esnasında bir at arabasını “karanlık oda” olarak kullandı ve çektiği fotoğrafların bir bölümü dergide dagerotip yöntemiyle yeniden basıldı –ed.n.

dı ve bu mezarları olabilecek en iyi şekilde bırakmak ancak sevgiyle mu-
çekleştirilebilecek bir şeydi.

Bütün mezarlık çim ve taştan yapılma sağlam bir duvarla çevriliydi. Epey uzakta, büyük, eğimli bir toprak parçasının üzerinde Zuaf mezarlığı uzanıyor –yalnızca yere atılmış kaya parçaları ve taşlar, şurada burada ka-
ba, ahşap haçlar– bizimkilerin bakımlı mezarlarıyla kıyaslandığında çok
çıplak ve metruk duruyordu. Binlerce insanın bu iç karartıcı ovalarda arka-
da bırakıldığını görmek ne kadar üzücüydü!

Daha ileride, Sivastopol'a doğru ilerleyen yüzlerce zavallı askeri-
miz, "Ölüm Gölgesi Vadisi" denilen bir koyakta iki yandaki yalçın kayalık-
lar arasında tecrit edilmişti. Orada, yan yana dört atın çektiği bir droşkinin
üzerinde kalabalık bir Rus subay grubuyla karşılaştık. Bizi büyük bir neza-
ketle eğilerek selamladılar ve her iki grup da birbirini ilgiyle inceledi. Bir
süre koyağın dibinde durduk ve çevreye saçılmış sayısız kovandan birkaçı-
nı hatıra eşyası olarak topladık. Toprak dört bir yönde delik deşik olmuş,
dağdan gelen küçük akarsuyun kıyıları da yer yer çökmüştü ve berrak sula-
rı, çakıl taşlarından çok kovan parçalarının üzerinden geçiyordu. Çukurda
harap bir çiftlik evi ve bağ vardı; ufalanan temellerine bakmak için bir sü-
re durduk ve "bir zamanlar bahçenin olduğu" yere işaret eden zavallı bir
gül ağacının filizlerini ve kırık dalların arasından çıkmaya başlamış gonca-
lı birkaç elma dalını topladık.

Biraz ileride denizi gördük. Mavi suları güneş ışığında parıltıyor,
sanki içinden beklenmedik bir şekilde, geniş bir alana yayılmış beyaz taş
yıkıntılar yükseliyordu. İşte bir zamanların güzel, yine de korkulan Sivas-
topol'u burasıydı! Bu toptan yıkıma uzun bir süre şaşkınlıkla baktık. Te-
penin yukarısına doğru yürüyünce, çevrelerine sessizce bakan ve birbir-
lerine bayırın alt tarafındaki viran bahçeyi işaret eden "Merhamet Sörlë-
ri"yle karşılaştık. Gerçekten üzücü bir manzaraydı: Tepeleri aşağı sark-
mış, kırık dalları rüzgârda hazin hazin sallanan, geniş gövdeleri ortadan
parçalanmış soylu kavak ağaçları; üzerlerine çakıl ve toprak yığınları sav-
rulmuş, bir zamanlar belki kasaba halkının üzerinde gezindiği çakıl döse-

a Eski Ahit'in en iyi bilinen, sık sık cenaze törenlerinde okunan 23. Mezmur'unda yer alan, mecazi olarak Tanrı'nın müminleri koruduğu tehlikeleri temsil eden bir deyiş -ed.n.

li şirin patikalar; paramparça olmuş ve kuruyan fundahıklar; altüst olmuş, yanmış ve kararmış çimenlikler. Her yerde çok devasa çapta bir yıkım vardı! Bu savaşın binlerce insana verdiği keder, dehşet ve ıstırapın anısı, akımda asla unutamayacağım bir acı izi bıraktı. Daha sonra ulaştığımız kışla neredeyse yerle bir olmuştu; ama paramparça olmuş muhteşem rıhtımlar, sanki bir deprem ya da başka bir korkunç doğa felaketiyle birbirinin üstüne devrilmiş güzel, pembe granitler ve meşeden yapılma cümle kapıları –savaşın nasıl bir şey olduğunu hatırlasam bile, bunun insan işi olduğuna inanmak güçtü!

Ardından ambar yıkıntılarının yanından geçerek Malakof'a doğru ilerledik, fethedilmiş de olsa hâlâ öfkeli ve heybetli görünüyordu. Yakıcı bir güneşin altında attığımız her adımda ayaklarımız gevşek toprak ve kumlara bata çıka güçlkle ilerlemeye çalışıyorduk. Buradaki her şeye, o kadar yakın bir zamanda vuku bulan ölümcül ve dehşetli boğuşmanın izlerine adeta nefesimizi tutarak baktığımızı tahmin edebilirsiniz. Savaşın, o kadar sık anlatıldığını duymuş olduğumuz çığlıklarıyla gürültü patırtısını “duymamak” az kalsın şaşırtıcıydı. Parçalanmış ve boş fişek kutuları yerde üst üste yatıyordu –etraf bir fırtınadan sonraki dolu misali mermi kovanlarıyla kaplıydı– sağda solda kopmuş omuz kordonları ve kırılmış kınlar vardı. Muazzam girişlerle desteklenen yaklaşık sekiz dokuz ayaklık bir kum ve toprak yığınının altından sürüne sürüne geçerek, Rus topçularının kuşatma esnasında yaşadıkları sığınaklardan birine ulaştık. Zavallı askerlerden birinin kenevir ayakkabıları^a girişin yanında duruyordu; İngiltere'ye götürmek üzere yanıma ağır bir demir çekiçle küçük bir levye aldım.

Bunlar muhteşem savunma istihkâmlarıydı; temelleri, kadın ve çocukların bile gece gündüz yukarı taşıdıkları kum dolu yüzlerce sepetten oluşuyordu. Zirveye ve Malakof Kulesi'ne ulaştığımızda güneş batıyordu ve uzaktaki sıradağlar, harabeye dönmüş şehir ve batık gemiler ne kadar da harika bir manzara oluşturunuyordu –Mamelon, Redan ve Bahçe bataryası– batan güneşin mor ve menekşe renkli ışıkları, saldırı ve sa-

a Kenevir ayakkabılar 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başında, ıslak ve kaygan gemi güvertelerinde kaymamak için özellikle ABD bahriyelileri tarafından kullanıldı –ed.n.

vunmanın müthiş planlarını gözler önüne seriyordu! Sağımızda marmara vi deniz parıldıyor ve Kamiyeş'teki görkemli gemilerin direkleri uzakta yükseliyordu.

Çok zor da olsa artık gitme vaktimiz gelmişti; her şeyi sonsuza kadar zihinlerimize kazımak istermişçesine olduğumuz yere mihlanmıyık. Şimdi bile her şeyi görüyor ve kuledeki birkaç Fransız askerinden birinin kocaman bir mermi kovanı parçasının içinde kahvesini kavururken söylediği bir Norman şarkısını apaçık duyar gibiyim. Doğa, bu ıssız ve viran yerde bile baharın geldiğini hatırlamış gibiydi, çünkü uzakta bir yerde bir bül-bül şakıyor ve toprak tabyaları hattının ötesinde parlak çimen öbeklerinin eşliğinde birkaç yabani çiçek boy atıyordu. Solumuzda, bir sığircık yıkık bir duvar parçasının üzerine oturmuş ısıklık çalıyor ve kurbağalar, bir zamanlar muhtemelen –geride yalnızca yanık birkaç tuğlası kalmış– bir çiftlik evine ait, ot бүrümüş bir havuzda hoşnut bir halde vıralıyordu.

Redan'a vardığımızda, o korkunç boğuşmanın –dile gelmez güzellikteki– günbatımı görüntüsü hâlâ önümüzde uzanıyordu; ama burada güneşin dalgaların altında battığını, kırık toplardan, ayaklar altında çiğnenmiş toprağın üzerinde ve mermi kovanları arasında beliren küçük, mor süsenlere kadar her görüntüyü ve her objeyi aynı altın sarısı ışığın yalazıyla yıkadığını gördük. Ardından, kurşuni alacakaranlığın her şeyin üzerine hüzünle çöktüğünde oluşan derin sessizlikte, bizi kendimizden geçirmiş olan eksiksiz güzelliğin cesur askerlerimizin kazandığı zafere, çöken karanlığınsa onları kaybetmemizin acı ve üzüntüsüne benzediğini düşündük. Askerlerimizin ayak bastıkları korku verici patikada yukarı doğru ilerledik ve patlayan top mermilerinin açtığı kocaman deliklerin çevresinden, Mamelon'dayken fark ettiğimiz yabani süsenlerden topladık; çiçekler, parlak bir sarıyla karışan canlı menekşe renkleriyle taşların arasında mücevher gibi parlıyor ve o savaş belirtilerinin arasında tuhaf bir güzellik meydana getiriyordu. Bunları kitabımın arasında kuruttum ve o günbatımının bir anısı olarak benim için sahip olduğum her şeyden daha değerli. Zifiri karanlıkta uçsuz bucaksız ordugâhın içinden geçerken, her yerde, engin tepe, ova ve vadilerde ansızın büyük, parlak yıldızlar gibi göz kırpmaya başlayan sayısız ışık –ordugâh üstüne ordugâh– bi-

zim için başka bir unutulmaz manzaraydı. Ortalığa derin bir sessizlik hâkimdi, yalnızca arada bir uzun kaputuna sarılı olarak barınağına dönen bir askere rastlıyorduk. Acı bir soğuk vardı ve sonunda Balaklava'ya vardığımızda nöbetçinin sesini duyduğumuza memnun olduk ve başımıza bir kaza geldiğinden endişelenmeye başlamış olan nazik ev sahibimiz tarafından karşılandığımızda daha da sevindik.

Ama bu enfes yolculuğumuz hakkında daha fazla yazmasam iyi olur, zira sanki kalemim o mutlu günleri hikâye etmekten o kadar zevk alıyor ki, korkarım sizin okumak isteyeceğinizden çok daha fazlasını seve seve yazacaktır. Ancak sevgili Bayan Austin, çiçekleri çok sevdiğinizi bildiğimden, Leander Körfezi'nde bütün bir günü kayaların arasında güzel orkideler toplayarak geçirdiğimizi söylemeliyim ve yeşil vadilerde, viran meyve bahçelerinde ve dağ yamaçlarında sonsuz sayıda çeşit bulduk. Bardaklarımızı dağdan sıçraya sıçraya aşağıdaki engin denize doğru akan sudan doldurarak, güneşte oynayan rengârenk kertenkeleleri gözetleyerek, uzaktaki borazanları dinleyerek ve uzun süre hatırlanacak hoş şeylerden bahsederek, öğle yemeğimizi bir koyağın yamacında yedik. Bütün grubumuz ertesi gün atlarla İnkerman'a^a gitti, ama eyerim olmadığından ne yazık ki onlara eşlik edemedim. Bunun üzerine Balaklava havalisinde yürüyüş yaptım, takdire değer hastane düzenlemelerini ve ilgi çekici diğer şeyleri inceledim. Geriye döndüğümde Bay Mansfield ve Albay Campbell'i bulup onlarla Weybridge hakkında uzun uzun sohbet edince, ardından kocamın eski bir dostu olan Binbaşı Loundes ziyaretime gelince teselli bile oldum. Gemimiz limanın dışında olduğundan, başkaları gibi Binbaşı da bizi daha önce bulamamıştı.

Amiral Freemantle akşamleyin Albay Hardinge'le yemek yedi ve bize çektirdiklerinden dolayı her ikimizce de "gaddar bir hükümdar" olarak adlandırılması onu çok eğlendirdi. Bunun yanı sıra Sivastopol'dan topladığımız hatıra eşyalarıyla da ilgilendi.

a Kimi Türkçe kaynaklarda adının, Kırım Türkçesi'ndeki "in" (mağara) ve "kerman/kermen" (şehir, kale) kelimelerinden geldiği ileri sürülen, bugün Ukrayna'ya ait olan İnkerman, 5 Kasım 1854'te General Bosquet'nin komutasındaki Fransız ve İngiliz kuvvetleriyle General Menşikof'un emri altındaki Rus kuvvetleri arasında geçen bir muharebeye sahne oldu ve Rusların yaklaşık 5.000 ölü ve 7.000 yaralı verdiği ağır yenilgisiyle sonuçlandı –ed.n.

Baydar'da geçen bir başka güzel gün oradaki son günümüz oldu. Düzen, yaratıcılık ve müziğiyle ün salmış, köknar dikili küçük ağaçlık ve bulvarlarla donatılmış güzel Sardunya ordugâhının içinden geçip Kama-ra'nın yüksek mevkilerindeki Highlanders ordugâhına gittik, ardından ötede-kinin içinde yürüyerek koleksiyonumuz için yabancı çiçekler topladık. Burada "hünnap" diye bilinen bir diken tomurcuklanıyor, ispinozlar şakıyor ve tepelerde borazan sesleri duyuluyordu. Duyduğumuz tüm sesler o kadar tatlı ve neşeliydi ve biz de bu güzel manzaranın içinde yaptığımız yürüyüşten öyle keyif almıştık ki savaşın tüm hikâyesi, inanılmayan ve aydınlık bir sabahta bir kenara kaldırılan korkunç bir rüya gibi geliyordu.

Güzel Voronzof Yolu'nu görmenizi ne kadar çok isterdim! Askerlerin sürdüğü dört bakımlı katırımız, at üstündeki grubun ardında bu yolda ilerliyordu. Yukarısında çok dik, köknar kaplı tepeler, aşağısındaysa meşe ağaçlarıyla dolu vadiler, ormanlar, kayalık dereler ve yemyeşil çayırılar olan bir dağ yoluordu burası. Aluşta Vadisi'ne bahar henüz geliyordu; askerler sağda solda küçük gruplar halinde dolaşıyorlardı; birkaç Tatar köylüsü de iki tekerlekli ahşap arabalarının yanında ilerliyor, herkes yeşilliklerin keyfini çıkarıyordu. Baydar'da akşam yemeği için durduk; Albay Hardinge'in asker aşçısı ve Tatar hizmetkârları ulu bir meşe ağacının altında bir ziyafet hazırlayana kadar Sir Hugh Rose, Albay Macmurdo ve grubun geri kalanı Foros Geçidi'nden dörtlüye geldiler –söylediklerine göre dünyanın en muhteşem deniz ve dağ manzarasını görmüşler. Ancak ben coşkulu bir botanikçiyle vadinin güzel yamaçlarında yürüyüşümü yapmıştım ve pişmanlık duyacağım bir şey yoktu.

Daha o zaman, ileride Baydar'da o yaşlı ağacın altına toplanan neşeli grup hakkında konuşacağımızı söylüyorduk. Her şey sıradan hayatın yıpranmış eğlencelerinden o kadar farklıydı ki –gördüğümüz onca ilginç şey, neşeli sohbetler ve keyifli olmak için o kadar iyi seçilmiş bir grup! İnsanın hayatında bunun gibi birkaç gün yaşaması iyi değil mi?

Kırım'ın uçsuz bucaksız vadileri ve muazzam, korkutucu yarıları bile aydınlatan bir başka muhteşem günbatımında eve dönerken, grubumuzdaki atlıların, benim şingirtılar çıkarak ilerleyen katır ekibinin çok önünde dörtlüye ilerlediklerini görüyor gibiyim. Her iki grup da zaman

zaman güzel herhangi bir yerin tadını çıkarmak için duruyordu, sonra ordugâh üstünden yeniden Balaklava'ya doğru yola koyulduk. Son akşamımıza doğru ilerliyorduk! Ertesi sabah nazik ve misafirperver ev sahibimizle, hafızamızda harika günlerin geçtiği bir yer haline gelmiş olan o eski evle ve bize her tür iyilik ve ihtimamı göstermiş olan kişilerle vedalaştık. Bay Arthur Walker bana, her muharebe alanından ve Kırım'ın ilginç yörelerinden kurutulmuş çiçekler içeren küçük bir kitap verdi.^a Bunların arasında, tuhaf bir şekilde zavallı General Cathcart'ın^b mezarının üstünde kendi kendine bitmiş çok güzel, beyaz bir kâğıtçiçeği^c de vardı. Bayan Brett'de tamamen tomurcuklanmış çiçeklerle dolu ahşap bir kare kutu vardı. Kırım Bahçesi adını verdiğimiz bu kutuyu Pera'daki oturma odasını güzelleştirmek üzere yanında götürüyordu. İyi kalpli "Sörler"in süsen kökleri, Balaklava'nın tepelerinden kardelenler, Baydar'dan ve Leander Körfezi'nden birçok hoş şey vardı.

Gemimize ulaştığımızda, alt güvertede vahşi ve karışık bir grup olduğunu gördük. İnsan şeklinde böyle korkutucu yaratıklar olabileceğini asla aklımın ucundan geçirmemiştım. Bunlar ordugâhın ve muharebe alanlarının akbabalarıydı, artık savaş sona erdiğine göre ganimetleriyle birlikte İstanbul'a dönüyorlardı. Onları sık sık gözetler ve şimdiye kadar yaptıkları korkunç şeyleri düşünürdüm. Birçokları en gösterişli minder ve halıları güverteye sermiş, birbirlerine sokularak oturuyorlardı. Vakit geçirmek için arada bir kirli bohçalarından enfiye kutuları, tabancalar ve cıllanacak bir sürü şey çıkarıyorlardı. İçlerinden bir oğlanda en az üç saat ve zincirler vardı. Hemen hemen hepsinin parmaklarında iki ya da üç mühür ve başka yüzükler bulunuyordu; korkunç görünüşlü yaşlı bir kadının birçok nişana ve özellikle bize satmaya çalıştığı iki tane Rus St. George Nişanı'na sahipti. Erkeklerden birkaçının üstünde, bir zamanlar İn-

a Bu kitap, yazarın Kırım gezisi sırasında topladığı başka hatıra objeleriyle birlikte bugün Londra'daki Florence Nightingale Müzesi'nde sergileniyor -ed.n.

b Yetenekleri ve gözüpekliliğiyle ün salmış olan General Sir George Cathcart (1794-1854) bir İngiliz tümenine komuta ettiği Inkerman Savaşı'nda öldürüldü; mezarı Sivastopol'da Cathcart Tepesi Mezarlığı'ndadır -ed.n.

c Xeranthemum annuum -ed.n.

giliz subaylarına ait olduğu apaçık belli olan güzel, ama lekeli ve kirli çizmeler, mahmuzlar ve başka şeyler vardı. Bunlara bakmak insanın tüyle-rini ürperti-yordu. Yolculuğumuzun bir an önce bitmesini istiyorduk, ama denizden kaynaklanan aksiliklere mahkûm edilmiş görünüyorduk, çünkü bir gece ufak bir kaza sonucu makinelerimizden biri arızalandı, bunun sonucunda ateşsiz ve istimsiz kalarak sert dalgaların üstünde bir sağa bir sola savrulup saatlerce geciktik. Ardından kaptanımız Boğaz'ın girişini kaçırdı ve koca bir gün Anadolu'nun vahşi kıyıları boyunca yol aldık. Bu süre zarfında kıyıya sürüklenmiş dört küçük gemi enkazına rastladık, doğrusu hiç de hoş bir manzara değildi. Geminin süvarisi sert esen rüzgâr yüzünden rota tayininde zorlanıyordu, teknede su kalmamıştı, çünkü Balaklava'da, güverte-deki vahşi grubun dahi içemeyeceği kadar kötü ve hafif tuzlu bir su yüklemişlerdi. Hepimiz susuzluktan ölüyor, ara sıra dudaklarımızı biraz kırmızı şarapla ıslatıyorduk. Sonunda oraya vardığımızda, Boğaz'ın girişini yeniden gördüğüme bu kadar sevi-nebileceğim hiç aklıma gelmemişti.

Büyüleyici günbatımı,
Batı'nın kızılığında sanki havada asılı.^a

Top atışı yapıldıktan sonra geceyi geçirmek üzere Anadoluhisar-ı'nın o güzel ağaçlıklı yamaçlarının hemen altında demirledik.

Karadeniz'in korkutucu kıyılarıyla can sıkıcı dalgalarından sonra hiçbir şey daha güzel gelemezdi; hiçbir şey yarın saat için meydana gelen bu değişiklik kadar çarpıcı ve şaşırtıcı olamazdı: Hava yumuşamış, çevreyi binlerce çiçeğin kokusu, bülbülün dur durak bilmeyen ötüşü sarmış ve küçük dalgaların üzerini yakamozlar kaplamıştı. Bu manzara Doğu hayatının rahatlığını ve hülyalı halini anında ve bütünüyle çok güzel anlatıyordu.

a Alfred Tennyson'un "Lotus Yiyenler" ("The Lotos-Eaters") adlı şiirinden. Odissia (Odysseia) efsanesine göre İthaka kralı Odiseas (Odysseus), Troya Savaşı'ndan dönerken askerleriyle birlikte Lotus Yiyenler Ülkesi denilen bir yere uğramış ve burada, yiyenin her şeyi unutup müptela olduğu lotus adlı bir meyveden muzdarip bir halka rastlamıştır. Odiseas'ın birkaç adamı da bu meyveden yeme hatasına düşmüş ve diğerleri tarafından zor zapt edilerek yolculuğa devam edilmiştir –ed.n.

Kıyı boyunca uyuşukluğu bayılıyor havanın,
Vadinin üzerinde yusuvarlak yüzü görünüyor ayın.

Çimenlerin üzerine düşen gül yapraklarından
Daha yumuşak düşen tatlı bir müzik var burada
Ya da parıltılı bir geçitte gölgeli granit duvarların arasındaki
durgun suların üzerine düşen şebnem damlalarından;
Yorgun gözlerin üzerine kapanan gözkapaklarından daha narin
Kapanan bir müzik ruhun üzerine.
Tennyson^a

a Aynı şiiirden –ed.n.

KIRK İKİNCİ MEKTUP

Bir Türk haremینی ziyaret – Bahçe – Çocuklar – Bahçeden manzaralar

ORTAKÖY, 20 MAYIS 1856

Sevgili Anneciğim,

Dün sabah bahçede dolaşırken, Ermeni kızları yanıma gelip onlarla birlikte aşağıdaki sarı evde yaşayan Türk hanımları ziyaret etmemi istediler. Bundan memnun olacağımı söyledim ve böylece yola koyulduk. Bu vesileyle samur ceketini giymiş olan iyi kalpli yaşlı hanım, ülkesinin basit ve dostça âdetince elimden tutmuş yolu gösteriyordu. Günümüzün zengin ve moda düşkününü Ermenileri Fransız tarzında giyinmeye çalışıyorlar; geleneklere bağlı olanlarsa yaşmak ve feraceyi hâlâ koruyorlar. Benim arkadaşlarımsa orta bir yol izleyip dışarıdayken yalnızca saç örgülerinin çevresine bir yazma sarıyorlar –Fransız bonesini ya da Doğuluların yaşmağını tercih etmiyorlar. Dün harika bir hava vardı, hafif hafif esen dinçleştirici kuzey rüzgârı çok sayıda beyaz yelkenli gemiyi de önünde sürüklüyor; kayıklar gümüşü suların üzerinde hızla ilerliyor; deniz kuşları çevrede uçuşuyor; yeşilin birçok tonunu barındıran tepelerse her zaman-
kinden daha canlı görünüyordu. Kırım’dan ağır ağır gelmekte olan nakliye gemilerinin güverteleri, savaşın bittiğini müjdeleyen dayanıklı ve yüzleri kavrulmuş askerlerle doluydu. Bu güzel bahar sabahlarında duyulan neşeli bir borazan sesi ya da candan bir hurra, evlerine dönen bu cesur askerler adına sevinç duymanızı sağlıyor.

Çok geçmeden haremın bahçe kapısına ulaştık ve kendimizi şirin, ama formel bir bahçede bulduk. Belki bahçeye bu formel görüntüsünü veren, kenarlarında yüksek portakal ve limon ağaçları dikili ve sarmaşıklı kafeslerle çevrili patikaya bunaltıcı yaz sıcağında düşen gölgelerdi. Bahçenin tam ortasında güzel bir porsukağacı vardı ve hemen altında koyu renkli dallarının uzandığı yere küçük siyah beyaz çakıllardan oluşan bir mozaik döşenmişti. Kocaman bir ayçiçeğine benzeyen bu tasarım büyüleyiciydi. Çepeçevre minderler yerleştirilmiş ve dallardan küçük, şirin kandiller sar-

kıtlmıştı; galiba bunlar bir akşam yemeği ya da bir müzik konseri ve olağan iftar yemeği için hazırlanmıştı. Hanımların hiçbiri orada değildi; yakındaki bir ağacın altında bağdaş kurmuş iri kıyım bir siyahi kadın oturuyor, kollarındaysa sallayarak uyutmaya çalıştığı açık tenli, hasta görünen bir çocuk tutuyordu. Bu çocuğu vahşi denebilecek bir şekilde seviyora benziyor ve ona bakmamıza bile izin vermiyordu, yalnızca Bayan Barker'a onun hasta olduğunu ve yabancılardan korktuğunu söyledi. Sadık dadının "kem gözlerden" çekindiğine şüphe yoktu ve zavallı bebek o gece kazara kötüleşse bunu kesinlikle bizden bilirdi. Bize eve kadar eşlik etmeyi teklif etmek yerine kulak tırmalayıcı bir sesle birkaç köle çağırdı ve onlar da bizi lüks yolluklarla döşeli ahşap merdivenlerden çıkararak her zamanki gibi hasırla kaplı geniş, serin bir hole aldılar. Daha sonra birkaç odadan geçirilip tavanı boyalı, kafesli pencereleriye Boğaz'a bakan gölgeli bir odaya alındık. Bu odada sedirin haricinde eski porselenlerle dolu bir tür camlı dolap ve masa dışında hiçbir şey yoktu. Masanın üzerinde iki cicili bicili saat, birkaç vazo, ayrıca sanki teşhir ve satışa çıkarılmışçasına üst üste yığılmış süs eşyaları vardı –aslında bir mezatçının dükkânında göreceğiniz bir manzaraydı. Bunları ve odanın konfordan yoksun görünüşünü inceleyen kapı hızla açıldı ve açık renk muslin bir ceketle şalvar giymiş olan genç bir Türk hanımı Ermeni hanımlarına doğru koştu, onları bir hayli şen şakrak bir şekilde öptü, sonra şaşkın ve utangaç bir şekilde bize bakarak tıpkı bir okul çocuğu gibi kıkırdadı ve sedire oturdu. Onunla tanıştırdığımda bana doğru güldü ve anlamadığım bir şeyler söyledi. Sorduğumda, bonenin çok rahatsız bir şey olduğunu düşündüğünü söylediğini öğrendim. Milli kıyafetimize gelen bu saldırıya bakmayarak elimi dostça ona uzattım, o da bir kez daha kıkırdayıp elimi sıktıktan sonra şekerleme ve kahve istediğini bildirmek için ellerini çırpı. Daha sonra Ramazan'da olduğumuzdan neredeyse ikram yapmayı unutacağını açıkladı. Hiç güzel bir kadın değildi; gözleri fena sayılmazdı, ama şişman yüzlüydü ve her ne kadar uysal görünse de ilginç olmaktan uzaktı. Çevresinde birçok köle vardı, ama hiçbiri güzel değildi, yalnızca vefat etmiş olan eski eşlerden birinin çocuğu ve görünüşe bakılırsa haremın gözdesi olan sekiz yaşındaki bir kız melek kadar güzeldi.

Bahsettiğim hanım, geçen akşam bizimle çay içen *Effendi*'nin eşi. Görünüşe bakılırsa evde yengesinin sözü geçiyor; yengesi, kendini iyi hissetmediği ve yıkanmak üzere olduğu için kusuruna bakılmamasını dileyen bir haber gönderdi. Elbette rahatsız olmamasını rica ettik. Efendinin eşi bize haremın geri kalanını göstermeyi teklif etti; bizi bir kafesli odadan diğerine götürürken bir çocuk gibi neşeli görünüyordu ve sürekli gülüyordu. O sırada yaşlı bir hanım bize katıldı, o kadar tuhaf bir flanel ceket ve şalvar giyiyordu ki, onun gözlerden iyi saklanmamış iri vücuduna bakarken ciddi bir yüz takınmak zordu. Eski bir akraba olduğumu sanıyorum ve o anda ninele-rimizin gri ya da siyah ipekli ve kar beyazı başlıkları hakkında çok olumlu düşünmekten kendimi alamadım. Her hanımın kendi dairesi ve köleleri vardı. Yine Efendi'nin akrabalarından olduğu söylenen başka bir genç hanım bize kendi dairesini göstermeye can atıyordu ve hepsi birden –tıpkı başka çocukları eğlendirmeye çalışan çocuklar gibi– hoşumuza gideceğini düşündükleri her şeyi göstermek için azami derecede lütfkâr davranıyorlardı. Ay yüzlü (bu arada, bunun Türkiye'de çok önemli bir iltifat olduğunu belirtmeliyim) dostumuz coşkunca bir neşeyle bir müzik kutusu çıkarıp çalıştırdı. Bundan hoşlandığımızı gören yaşlı hanım derhal saatlerden birinin yanına dokunarak başka bir neşeli melodinin çalmasını sağladı; misafirperverlikte geri kalmak istemeyen üçüncü bir hanımsa kendisininkini almak üzere koşarak uzaklaştı ve aynı anda çalan çok farklı üç hava, senin de tahmin edebileceğin gibi tahammül edilemez korkunç bir ses oluşturdu. Ancak hanımlar nedense çok eğlendiğimizi düşünüyorlardı! Nihayet bu eziyetten, yaşlı ağabeyin birinci eşinin, istersek odasını görebileceğimizi haber vermesiyle kurtulabildik. Önce pek gitmek istemedik, ama neşeli ev sahibemiz, “Sizi görmek ona iyi gelecektir; bahçede gördüğünüz hasta çocuğu yüzünden çok sıkıntılı,” diyerek ısrar edince gitmeye karar verdik. Bu odalar hepsinden güzeldi ve bahçeye bakıyordu. Bunlarda diğerlerindeki çiçekli basma yerine açık mavi renkte ipekli perdeler asılıydı; çünkü burada yaşayan hanım Padişah'ın bir hediyesiydi ve görgü kurallarına göre bu daire diğerlerinin hepsinden daha güzel döşeli ve süslü olmalıydı. Yatak odası büyüleyici bir şekilde döşenmişti; odanın bir tarafını değerli İran halılarıyla kaplı, lüks minder ve işlemeli örtülerle dolu içerlek bir bölüm işgal ediyordu. Diğer ta-

raftaysa tül perdelerle çevrili, açık yeşil ve altın sarısı renkte bir karyola vardı. Tuvalet masası son derece güzeldi, bizim tarzımızda muslin ve dantellerle kaplıydı; üzerinde ayçiçeği şeklinde, sedef kakma bir İran aynası asılıydı. Tavana kuş, yaprak ve çiçekler resmedilmişti. Üç basamaktan sonra serin, gölgeli bahçeye ve sana daha önce bahsettiğim geniş bir alana yayılan ağaca ulaşılyordu. İçerlek bölümün karşısında kapılar vardı; bunlardan biri aynı mavi ipekli perdelerin ve şatafatlı minder ve yastuklarla döşeli sedirlerin olduğu bir oturma odasına, diğeryse güzel, beyaz mermerli bir hamama açılyordu. Hamam hâlâ buhar içindeydi ve parfüm kokuyordu. Zavallı kadın az önce hamamdan çıkmıştı. Ne kadar solgun ve hasta görünüyordu ve ne kadar da güzeldi –davranışları öyle nazik ve zarıftı ki! Beni adamakıllı büyülemişti. Bizimle bir süre konuştu, ama yalnızca ne kadar zamandır burada olduğuma ve ülkeyi nasıl bulduğuma dair birkaç soru sordu. O sırada siyahı dadı küçük çocukla içeri girdi. Kollarındaki çocuk hâlâ inliyordu ve zavalı annesi çocuğun üzerine eğildiğinde, hangisinin daha hızla eridiğini söylemek zordu. Yaşlı Ermeni dostum çocuğu şefkatle kucağına aldı ve rahatsızlığı hakkında Türkçe konuşmaya başladı, ben de diğer hanımlarla birlikte dairenin diğer ucuna yürüdüm, sonra konuşmalarının bittiğini görünce vedalaşmak üzere yanlarına gittim. Daha tatlı ya da daha kederli bir yüz gördüğümü hatırlamıyorum ve bir hayli sarsılmıştım. Neşeli arkadaşımız hastaya pek sempatiyle davranmadı ve bana mücevherleriyle elbiselerini göstermek için dairesine gitmemiz konusunda ısrar etti. Her renk ve tonda bir sürü muslin kıyafet ortaya çıkıverdi, çünkü tüm hanımlar kendi şık elbiselerini getirmek için odalarına koşmuşlardı. Kenarları altın nakışlı açık yeşil ve simle süslü menekşe rengi elbiseler, çiçekli elbiseler, işlemeli elbiseler, şallar, eşarplar ve ceketler çıkarıp duruyor, bu arada durmadan çene çalıyorlardı. Bu maskeli balo devam ettikçe, kıkırdayarak benim de bu elbiseleri denemem gerektiğini söylediler. Bana çok yakıştığını belirttikleri bu göz kamaştırıcı Doğu kıyafetlerinin içinde beni asla tanıyamazdın. Saçımın her iki yanına da, kakhakaçiçeği şeklinde, göbekleri turkuvazdan, çevresi pırlantalarından oluşan iki büyük broş takılmıştı.

Sana az önce bahsettiğim o güzel küçük çocuk, durup dururken hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı ve rahatsızlığının ne olduğunu merak et-

tim. Çocuğu yatıştırırmaya çalışan siyahi dadı, “Onun da elbise ve mücevherleri olmadığı için ağlıyor,” dedi. Gül renkli bir feraceyi büyük bir memnuniyetle deneyen yuvarlak yüzlü neşeli arkadaşım, “Aldırma,” dedi, “er geç evleneceksin, o zaman senin de pek çok olacak.”

Biz böyle çocuklar gibi oynarken, zavallı hasta hanım bebek ve dâsısıyla birlikte içeri girip odanın diğer ucundaki sedire oturarak halsiz bir şekilde bize bakmaya başladı. Arada bir ölmekte olduğu belli olan çocuğuna göz atan bu kadın kadar umutsuz ve perişan bakışlı hiç kimse görmemiştim. Erkek kardeşin eşine, bu zavallı kadının küçük çocuğu için endişe etmesinden dolayı ne kadar üzüldüğümü söyledim. Kadının cevabı bana şöyle aktarıldı: “Çocuğun o kadar da kötü bir durumda olduğunu sanmıyordun; yalnızca kulağının arkasında cami imamının deşeceği bir çibanı vardı. Aslında,” (bunu söylerken yine kıkırdadı), “annesi başka her şeyden çok kıskançlıktan acı çekiyor.” Bu fikir baldızının çok komiğine gitmişe benziyordu. “Kocasını yeni bir eş aldı ve bu sabah birlikte İstanbul’a gittiler.” Solgun anneye çocuğu işaret ederek, “Koca bu ikisini çok severdi,” dedi, “ama artık genç, güzel ve kıpır kıpır olan Ayşe’den hoşlanıyor. Ancak çok yakında bu duruma alışır; kocasına delicesine bağlıydı, ayrıca çok kıskanç bir mizacı var.” Bayan Barker’a, kimse anlamadan “Haydi gidelim,” diyebildiği me çok memnundum.

Haremin havası dahi beni boğuyordu ve üzerimdeki mücevherlerle elbiseleri tiksinti içinde çıkarmaktan kendimi alamadım. Bayan Longworth’ün bana bir süre önce söyledikleri çok doğru: “Eğer bir Türk kadının da en küçük bir incelik kırıntısı, kocası ya da çocuğu için en ufak bir sevgisi, gelecekle ilgili küçük de olsa bir düşüncesi varsa, o kadın mutlaka *mut-suz* olacaktır! Mutlu olabilmek için tek şansı, bir hayvan durumuna indirgenip yiyip, içip güneşlenmektir.”

Gitmek üzere ayağa kalkınca, hanımlar etrafımızı alıp bu kadar çabuk gitmememiz için ısrar etmeye başladılar. Zavallılar! Mutlak aylıklıkları içinde yaşadıkları küçük bir eğlenceden sonra nasıl da ağgözlü bir hale geliveriyorlar! Tahmin edebileceğinden çok daha kızgın ve sabırsızdım ve Bayan Barker’a durmadan, “Gitmek *zorunda* olduğumuzu söyle; hemen gidelim; eğer Efendi’yle karşılaşarsak ya terliğimi çıkarıp onun suratını bir

güzel benzetirim, ya çubuğunu kırarın ya da bir şekilde Türkiye’de yahut başka bir yerde ‘cezasını çekmesini’ sağlarsın,” diye söyleniyordum. Birçok nezaket laflarından sonra nihayet gitmemize izin verdiler.

Zavallı kederli hanımın yanına gidip iyi haberlerini almayı umduğumu söyledim. Çok yakında bir çocuğu daha olacaktı. Üzgün bir şekilde gülümseyip başını salladı. Ermeni hanımları elini öptüler, hatta izin verse etek ucunu öpeceklerdi. Biz odadan çıkarken o da yine çocuğuyla ilgileniyordu. Diğer hanımlar bizimle birlikte bahçede yürüyüp bir yandan da her birimiz için çiçek, portakal ve limon toplayıp kucaklarımızı doldurdular. Selamlığın bahçesine ait olan taşlığa geldiğimizde diğerleri geri döndüler; ama birinci eş bahçıvanın ya da başka erkeklerin orada olup olmadığını görmek için başını uzattıktan sonra elbisesinin yerde sürünen uzun uçlarını yukarı kaldırdı ve çalılışlı döşeli patikada peşimiz sıra son hızla seğirtti, yakındaki bir ağaçtan çektiği bir demet sarısalımanı bana doğru fırlattı. Daha sonra içten kahkahalar atarak geldiği hızla haremın bahçe kapısına doğru seğirtti. Kapıyı dikkatle kapayıp yeniden Ortaköy’ün dar sokaklarına girdik ve köyün içinden geçerek evimize yürüdük.

KIRK ÜÇÜNCÜ MEKTUP

Ramazan'da oruç – Türk milleti – Şehzade – Orucun sonu – Hazırlıklar – Camilerin ışıklandırılması – Karagöz – İtfaiyeciler

İSTANBUL, 29 MAYIS 1856

Sevgili Bay Hornby,

Bir Ramazan gecesini görmek için İstanbul'a gidecek kadar iyi olmadığımı çok üzüldüm. Zavallı Türkler bu oruç esnasında korkunç acı çekiyor olmalılar, gündoğumundan günbatımına kadar hiçbir şey yemiyorlar. Geçen gün Bayan Cumberbatch'le birlikte Üsküdar'dan gelirken kayıkçılarımız neredeyse bitkin durumdaydılar ve akıntıya karşı güçbela ilerliyorduk. Güneşe bakıp duruyorlardı ve iftar topu atılır atılmaz bir salatalık kapıp iştahla iki üç lokma kopardılar. Elbette zenginler orucu o kadar hissetmiyor; yalnızca geceyi gündüze çeviriyorlar –bütün gün uyuyor, akşam boyunca yiyip içiyorlar. Her cami günbatımından iki saat sonra ışıklandırılıyor ve her zengin Türk evinden müzik ve cümbüş seslerinden başka bir şey duyulmuyor. Saray bandosu akşam dokuz civarında çalmaya başlıyor. Çalışan sınıflar müthiş bitkin bir durumda, özellikle de kayıkçı ve hamallar. Zavallı adamlar! Yakıcı güneşin altında yanından geçtikleri çeşmeleri görmemek için başlarını çevirdiklerini görüyorsun, çünkü gündoğumundan günbatımına kadar iyi bir Müslüman'ın dudaklarının arasından tek bir damla su da hi geçmemeli ve iyi bir Müslüman, doğru olduğuna inandığı şeyi yaparken son derece iyi ve dürüst davranıyor. Minareler dün gece kandillerle güzel bir şekilde ışıklandırılmıştı. Yaşlı bir Türk bize her Ramazan ve bayram akşamında minarelerin ıslı ıslı olması gerektiğini, ama imamların yağı çaldığını söyledi! Hükümet her camiye dört yüz “okka” yağ veriyormuş, bir “okka” İngiliz ağırlık birimi olarak yaklaşık üç buçuk pound'a^a tekabül ediyor.

Albay Ebor Ramazan'ı çok canlı ve büyüleyici anlatan bir yazı yazdı, galiba bu yazı gazetelerde çıktı, ama görmemiş olma ihtimalinize karşı yine de gönderiyorum:

a 1 okka=1.283 gr, 1 pound=453,58 gramdır, dolayısıyla 3,5 pound=1.590 gram eder –ed.n.

Farklı milletler arasındaki ilişkilerin özümseme etkisi ortaya çıktıktan sonra, ayrı bir milli ve sosyal hayattan kalan izler de o kadar ilgi çekici hale geliyor. Bu özümseme eğilimi Avrupa'da öylesine yayılmış durumda ki geriye gerçekten çok az şey kalıyor; hatta şu ana kadar kalan birkaç iz de tren ve vapurlar tarafından yok ediliyor, dolayısıyla bir kimse çok geçmeden farklı ülkeler arasında belirgin farklar görmeden Avrupa'nın bir ucundan diğerine gidebilecek.

Bu kozmopolit eğilim Türkiye'de henüz tam anlamıyla başarılı olmamıştı. Hatta *alla Franca*^a olan her şey İstanbul'da çok rağbet görüyor. Pitoresk Doğu kostümleri giderek yerini çirkin, dik yakalı ceketlere ve geniş kayışlı pantolonlara bırakıyor, bunların da en güzel örnekleri Paris'te Temple [Sokağı'ndaki] mağazalarda dahi satılamayacak kadar kötü. Ahşap oyma tavanlar giderek yok olarak, yerini berbat çiçek ve ağaç desenli kartonpiyerlerin uygulandığı tavanlara bırakıyor; duvarların önünde çepeçevre yer alan rahat sedirler, yerini düz arkalıklı, rahatsız sandalyelere bırakıyor. Ama bu yenilikler İstanbul'un dışında adeta hiç bilinmiyor ve bu eğilime karşı başkentte dahi zaman zaman bir tepki oluşuyor ve Doğulu hayatı bir süreliğine yeniden canlanıyor. İşte oruç tutulan günleri ve ziyafet geceleriyle Ramazan da bu tür zamanlardan biri. Böyle günlerde herkes eski tarz hayatlarına dönüyor; bıçak-çatal, masa-sandalye, tabak-peçete kaldırılıyor ve herkes eski ataerkil şekilde tek tabaktan elleriyle yemek yiyor. Hatta bu dönemde rakı şişesinden vazgeçip katıksız suya dönüş yapanlar bile var. Camiler yeniden çekiciliklerini göstermeye başlıyor; Kuran hakkında on bir ay boyunca felsefi yorumlar yapan kişileri, Ramazan ayında camide secde halinde görebilirsiniz.

Bu sebeple bir Avrupalı açısından bu zaman dilimi çok ilgi çekici; Müslümanların hayat tarzını öğrenmek için cilt cilt kitap okumaktansa, sokaklarda şöyle bir dolaşmak yeterli. Türk ileri gelenlerinin, muazzam sarıklar ve zengin işlemeli kaftanlarla at sırtında dolaştıkları zamanlara göre dış görünüşleri değişmiş olsa da –görülebilecek tek vasıta süt beyazı öküzlerin çektiği rengârenk boyalı *araba*'yken, ortalık caka satan yeniçeri ve sipahiler-

a (lt.) *Alafranga* –ed.n.

den geçilmezken ve şu anda içinden geçtiğimiz yıkıntılar altın çağını yaşıyor-ken- bütün resme, zihinlerimizde Doğu fikriyle birleştirdiğimiz o tuhaf, gizemli rengi vermeye yetecek kadar şey hâlâ bulunabiliyor.

Bir Müslüman için gün, Ramazan ayında günbatımından iki üç saat önce başlıyor. Hamal ve kayıkçı gibi gerçekten didinen garibanlar için gün her zaman tan ağarırken başlıyor ve maruz kaldıkları mahrumiyetler bu insanların hayatlarını daha da zorlaştırıyor, ama çoğu kimse öğleden önce kalkmıyor ve çarşılarla Müslümanlar tarafından işletilen dükkânlar öğleden sonraya kadar açılmıyor; Babıâli'deki çalışma saatleri bile bundan önce başlamıyor.

Şehrin tüm ahalisi günbatımından iki saat önce yollara dökülüyor. Erzak alışverişi ve gezinti yapma zamanı bu. Bayezid Camii'nin bulunduğu yerden Sultan Mehmed Camii'ne^a kadar giden uzun ve çoğu yerde geniş sayılabilecek bir yol var. Burası bütün hayatın merkezi. Sağlı sollu her tür dükkânla dolu ve aslen bir pazar olan bu yol, özgün halini büyük ölçüde kaybetmiş durumda. Dükkânlar yerlerini neredeyse kesintisiz sıralanan kahvehanelere bırakmış ve pazar, bir gezinti yolu haline gelmiş. Özellikle adını oradaki güzel camiden alan Şehzade isimli sokak için geçerli bu. Sokağın ortasını, içinde koyu renk gözlü güzellerin olduğu iki, hatta bazen üç sıra at arabası işgal ederken, dükkânların önündeki revaklar "güzel şeyler"i hayranlıkla inceleyen rengârenk feraceli kadınlarla dolu. Burası İstanbul'un Rotten Row'u,^a hatta batan muhteşem bir güneşin ışıklандırdığı geniş balkonları, zarif minareleri, servi ağaçları ve evlerin arasında kalmış gölgeli mezarlıklarıyla, burası aynı derecede karakteristik, hatta daha pitoresk bir yer. Şehzade'deki bu hareketlilik hemen hemen günbatımına kadar sürüyor: Gölgeler uzarken at arabaları peş peşe ortadan kayboluyor, yaşmaklar ve onları takanlar gözden yitiveriyor ve yalnızca kahvelerin önündeki küçük oturaklara oturmuş, her dakika saatlerine bakan, güneşten nefret eden ve iftar topunun atılacağı an için bütün hazırlıklarını yapan, çubuklarını tüttürmeyi sabırsızlıkla bekleyen insanlar kalıyor. Kahve

a Fatih Camii –ed.n.

b Altın çağını yaşadığı 18. yüzyılda Londra'nın üst tabakaları arasında moda olan, Hyde Park yakınındaki geniş yol –ed.n.

yapmak için mangalın üzerinde su kaynıyor, kupalar limonata ya da başka herhangi bir şerbetle dolu, ama en büyük ihtimam tütün içme hazırlıklarına gösteriliyor. Bu bir sevgi işi ve kalan son yarım saatte, yaşanacak zevklerin hoş beklentisi içinde oyalanmaya yardımcı oluyor. Her [tütün] lifi parçalanıyor ve [çubuğa] dikkatle yerleştiriliyor; çelik, taş ve kav^a çıkarılıyor; en sabırsızlarsa kavı beş on kere yakıp söndürerek eğleniyorlar.

Nihayet güneşin son ışınları da yok oldu ve Seraskerlik'in^b avlusunda ki top bunu ilan ediyor; zayıf bir memnuniyet bağirtisi, duyulduğu anda bir duman bulutu ya da bir su kupası içinde kayboluyor. İlk şiddetli arzusunu bastırır bastırmaz herkes “iftar”a, yani günün ilk öğününü yemeğe gidiyor. Genellikle az yiyip içen Doğuluları oburca yerken görebileceğiniz tek an bu. Nöbetleşe olarak etlerden sonra tatlılar, tatlılardan sonra etler ilanihaye birbirini takip ediyor. Yaratıcılıkta Fransız mutfağından neredeyse üstün olan Türk mutfağının sayısız kaynakları kullanıma sokuluyor, öyle ki modern bir evde otuz ile kırk çeşit yemek olması çok da alışılmadık bir olay değil.

Tüm bu lezzetli şeyleri yiyecek, ellerinizi yıkayacak ve bir çubuk içecek vakti anca buluyorsunuz, derken müezzinin keskin sesi müminleri yatsı namazına çağırıyor. Bu zamana kadar camilerin şerefeleri zevkli bir şekilde kandillerle ışıklandırılmış; kubbenin altındaki sıra sıra pencereler içrideki binlerce kandille aydınlanmış oluyor. Tüm kahvehaneler, bakkal dükkânları ve aşevleri; dondurma, limonata ve şekerleme satan tüm o tezgâhlar ve binlerce kişinin ellerinde taşıdığı binlerce kâğıt fenerden yayılan sayısız ışık, bütün bu sahneye Roma Karnavalı'nın en son ve en heyecanlı anını bile gölgede bırakan fantastik bir parlıltı katıyor.

Gidip camilerin görülmesi gereken saat bu. Doğu mimarisinin bu şaheserlerinden bazılarının basit ihtişamı tasvir edilemez, yalnızca hissedilebilir. Müslümanların ibadetini karakterize eden, çevredeki bütün dünyevi objelerden vakurca soyutlanma olgusu, en şüpheli olanlarda bile huşu uyandıran şiddetli bir coşkuya dönüşüyor.

a Burada çelik, sert çelikten özel olarak yapılmış kav çakmağını; taş, kav çakmağına sürtme yoluyla kavı ateşlemekte kullanılan mermeri ifade ediyor olmalı; kav ise, bilindiği gibi, kavmantarlarından kurutularak elde edilen, çabuk tutuşan, süngerimsi bir maddedir –ed.n.

b Beyazıt Meydanı'nda, İstanbul Üniversitesi Merkez Binası'nın olduğu yerdedi –ed.n.

Namaz bittiğinde, dışarıda hareketlilik daha da artmış oluyor. Herkes herkesi ziyaret ediyor; kalabalık o kadar yoğun ki ana arterlerde güçlüklerle ilerlenebiliyor; kahve ve dükkânların önündeki oturulacak yerlerin hepsi dolu, her yerde şarkı ve müzik sesleri duyuluyor. Camilerin ışıkları artıyor. Bir minarenden diğerine uzanan ipin üzerine maharetle asılmış kandillerle oluşturulan, çiçek, hayvan, kuş, gemi ve diğer objeleri temsil eden şekiller yükseklerde salınıp duruyor. Hareketli kalabalığın uğultusuna karışan binlerce “Buyurun,” gelen geçeni dükkânlara davet ediyor. Tüm bu kalabalık, hareketlerini idare edecek biri olmaksızın düzenli ve sakın; itiş kakış yok, gürültü ya da ifrat yok. Belki de bütün her şeyin en etkileyici yanı bu ve önümüzdeki sahneye bir gizem havası verip insanın adeta “Binbir Gece Masalları”nın bin ikinci gecesine tanık oluyormuş hissine kapılmasına sebep oluyor.

Eğer ziyaret edeceğiniz tanıdıklarınız yoksa ve kalabalıktan yorulduysanız, Türk “Punch”ı olan Karagöz’ü izlemeye gidebilirsiniz. [Karagöz-cü] çoğunlukla kalabalık olmayan yerleri mesken tutuyor ve gösterisini hep şehrin çok sayıdaki bahçelerinden birinde gerçekleştiriyor. Küçük kapıdan girer girmez, tüm dünyada olduğu gibi patron tarafından karşılaşıyorsunuz, kendisi aynı zamanda biletcı olarak da görev yaptığından sizden birkaç kuruş istiyor. Bu şekilde giriş hakkı elde ettiyseniz, oturacak bir yer bulmanız gerekiyor; dış görünüşünüzden cömertliğiniz hakkında elde edilen izlenime göre size ahşap bir sedir, bir sandalye yahut bir oturak veriliyor ya da arkadaki kalabalığın içine sürgün ediliyorsunuz ve orada isterseniz yere çömelebilirsiniz. Karagöz gösterilerinin gerçekleştirildiği bahçelerin çoğu, üzerine sarmaşıkların dolandığı çardaklarla çevrili oluyor; sarmaşıkların sarkan dallarının arasından yıldızları görebiliyorsunuz. Şaklaban Karagöz’ün gösterildiği yer dışındaki tek aydınlatma bir ya da iki kandilden ibaret. Karagöz’ün oynatıldığı, ortadaki ince, saydam bir perde dışında kalan yerler siyah bir perdeyle kaplı durumda.

Gösteride ahşap kuklalar^a kullanılıyor, bunlardan bazılarının eklemleri, bütün organların serbestçe oynaması için epey akıllıca birleştirilmiş. İtalya’da olduğu gibi burada da basmakalıp kişiler mevcut –Karagöz,

a Herkesin bildiği gibi bu doğru değil: Karagöz’de tasvirler dana, deve, manda derisinden yapılıp Karagözün kukla oyunundan farkı iki boyutlu suretler ve bunların gölgeleriyle oynanmasıdır –ed.n.

arkadaşı ve zekâ yarıştırmaya bakımından rakibi Hacivat, Zenne, Yahudi, Budala [Beberuhi], Accın ve Bekçi. İşlenen konular çok değişik, ama tümünde Karagöz'ün diğerlerine oynadığı oyunlar temsil ediliyor ve sonunda hepsi ona karşı ayaklanıyor. Bu dili anlayan birisi için, gösterinin en ilgi çekici tarafı diyaloglar, özellikle laf yarıştırmada birbirlerini geçmeye çalışan Hacivat ve Karagöz'ünkiler. Bunlardan bazıları son derece nükteli ve bunun da ötesinde bu nüktelerin hepsi seyirciler tarafından takdir ediliyor.

Gösteri kadar ilginç olan bir diğer şeyse izleyicilerin yüzleri. Ön sırada tamamen çocuklar oluyor ve hayatımda hiç bu kadar çocuksu bir neşe ve şen şakrak kahkahaların bu kadar serbestçe atıldığını görmedim. Arkalarda oturan ciddi insanların da bir zamanlar ön sırada oturduklarına inanmak bir hayli zor. Ama bu ciddi insanlar dahi hoş bir *jeu de mots*'ya^a karşı değiller ve tüm gösteri bunlardan geçilmiyor. Genel olarak, ciddi Osmanlı'nın bu kadar büyük bir eğlenme potansiyeli ve maskaralıklar karşısında bu kadar duyarlı olduğuna inanmak pek kolay değil.

Gösteri bittiğinde kalabalık sokaklara dağılmaya başlıyor ve evlerine gidip günün ikinci öğünü haber verecek olan ve sabah topundan iki saat önce atılan topu beklemeye başlıyorlar. Her ne kadar ışıktandırmanın ve açık dükkânların azlığı büyük fark yaratsa da, o ana kadar karanlık ve terk edilmiş olan ara sokaklar artık kendi paylarına düşen canlılığı kazanıyor. Gerçekten, tezatlardan hoşlanan biri işlek caddelerde bir süre gezdikten sonra bu ara sokaklarda da dolaşmalı –aradaki fark hayatla ölüm kadar; tek başına bir yaya yahut önünde elinde feneriyle yürüyen hizmetkârıyla gizemli bir kadın ya da yoldan kalkmaktansa ezilmeyi tercih edecek uykucu bir köpek, sağda solda karşılaşacağı tek canlılar olur. Yine de, son defasında benim başıma geldiği gibi, o da bir anda sanki sihirli bir değnek değmişçesine tüm sokağın hareketlendiğini görebilir. Önce uzaktan boğuk ayak sesleri geliyor, sanki bir ordu koşuyor gibi... Ses giderek daha belirgin bir hal alıyor. Ayak sesleri bağırış çağrışlara karışıyor; nihayet bir fener beliriveriyor, arkasındaysa son derece ölçülü, ama sessiz adımlarla koşan ve önlerine çıkan her şeyin üstünden geçen elli ya da altmış adam var. Tam ortalarında,

a (Fr.) *Kelime oyunu* –ed.n.

fenerin soluk ışığında pirinç çerçevesi parlayan siyah bir nesneyi algılıyorsunuz. Bunlar, dar sokaklarda kullanılabilen tek şey olan taşınabilir tulumba-larıyla birlikte ilerleyen tulumbacılar. Bir anda tüm evlerde bir canlılık baş-lıyor, kapıların kilitleri, pencereler açılıyor ve herkes yangının nerede oldu-ğunu sual ediyor. Tulumbacılar geçip de yangının uzakta bir yerde olduğu anlaşıldığında, her şey yine sessizlik ve ıssızlığa gömülüveriyor.

Sabahleyin gün ağarmadan bir saat önce atılan top, yiyip içmeye bir son veriyor ve herkes evlerine giriyor. Ramazan'da İstanbul sabahın erken saatlerinde de gece olduğundan daha az ilginç değil –gün ışığında bir ölü-ler şehri. Bu arada kaybolduğunuz takdirde, yarım saat boyunca kimseye rastlamadan yürüebilirsiniz –başka zamanlarda İstanbul'un sabahları na-sıl olduğunu bilen herhangi biri için tuhaf bir görüntü bu, çünkü İstanbul nüfusu genellikle çok erken kalkıyor.”

KIRK DÖRDÜNCÜ MEKTUP

Kraliçe'nin doğum günü kutlaması – Fête-Dieu – Işıklandırmalar –
“Kadir Gecesi” – Padişah'ın Nusretiye Camii'ni ziyareti – Kandil gece-
si – Şehzade Murad

İSTANBUL, 30 MAYIS 1856

Sevgili Bay Hornby,

Son postada hiçbirinizden bir haber alamadığımız için, bu salı gelecek postayı dört gözle bekliyoruz. Düzensiz aralıklarla da olsa sizden “Times”ın iki ya da üç nüshası geldi, ama burada biri tarafından açılıp uzun bir süre alıkonmuşa benziyordu. Bu sebeple bir daha postane aracılığıyla göndermeyin, çünkü gazete ve dergiler şu an o kadar revaçta ki elimize ulaşmaları neredeyse imkânsız.

Burada hava son derece güzel; güneşte çok sıcak oluyor, ama her zaman rahatlatıcı bir esinti var, böylece iç mekânlar serin kalıyor. Kraliçe'nin doğum günü perşembe şahane bir şekilde kutlandı. Sayısız bayraklarla süslü gemileri görmek için bir kayık tuttum. Fransız ve İngiliz savaş gemileri harika görünüyordu ve toplar salvo atışları yaparken bir çatışma çıkmış sanabilirdiniz. Lord Stratford, Fransız Büyükelçisi, bütün *corps diplomatique*^a ve çok sayıda İngiliz subayının da katıldığı bir resepsiyon düzenledi. [İngiliz] Saray'ının avlusuna Guards^b ve Highlanders askerlerinden oluşan bir müfreze sıralanmıştı ve güzel bir Alman Jäger bandosu seçme havalar çalıyordu. Akşamki büyük yemekte kadeh kaldırılırken söylenen tek söz vardı: “Majesteleri'ne!” Tam kadeh kaldırılırken, ışıklandırılmış İngiliz Saray'ından atılan üç havai fişğe “Queen” gemisinden müthiş bir salvoyla karşılık verildi.

Akşamleyin yüzlerce gemi ışıklandırılmıştı. Saat dokuzda top seslerini buradan açıkça duyabiliyordum; söylendiğine göre, bahriyelilerin mu-

a (Fr.) *Kordiplomatik* –ed.n.

b Kırım Savaşı'na katılan bir piyade tugayı –ed.n.

azzam hurra sesleri gemiden gemiye aktarılarak ta Karadeniz'e kadar ulaşmış. Böyle içten sevgi gösterileri yapıldığına şahit olsa, Majesteleri'nin ne kadar memnun kalacağını düşündüm. Karşıda Kuleli'de ordugâh kurmuş Alman Lejyonu bandosunun milli marşımızı çaldığını duydum; ayrıca uzaktaki tepeleri dahi aydınlatan çok büyük bir şenlik ateşi yakılmıştı. Pencerelerimizden görünen manzara çok güzeldi, çünkü minarelerle sahil şeridindeki başlıca Türk sarayları da Ramazan için ışıklandırılmıştı. Edmund Büyükelçi'nin yemeğindeydi ve ben de sedirdeki köşemde oturup çevrede olan biteni izleyerek vakit geçiriyordum. Pera'da daha önce böyle şen ve şaşıla bir günün hiç yaşanmadığını söylüyorlar. Fransızlar *Fête-Dieu*'yü^a büyükelçilikteki St. Louis Kilisesi'nde kutladılar; saray avlusu Müttefiklerin bayraklarıyla zevkli bir şekilde donatılmıştı; Fransız askerleri kapıda ve kilise duvarlarının önünde nöbet tutuyorlardı. Günün ilerleyen saatlerinde herkes Seraskerlik'in bahçesinde gerçekleştirilen madalya törenindeydi ve Padişah'ın Rumeli seferi için madalya dağıtmasını görmeye çalışıyordu. Söylenenlere bakılırsa Silistre savunması için özel bir madalya verilecekmış –elbette bir tane de Kırım için.

Kıyı şeridindeki sayısız şölenden sonra cuma gecesi, Boğaz'da en önemli bir geceydi. Ramazan'ın yirmi yedinci günü ya da bütün gerçek müminler için Kadir Gecesi'ydi ve eski geleneğe göre Padişah yatsı namazı için saltanat kayığıyla Tophane Camii'ne^b gidermiş. Barış sebebiyle ışıklandırma ve havai fişekler her zamankinden daha gösterişliydi. Biz bir yatağın güvertesindeydik ve hayal edebileceğin en olağanüstü denizin üzerinde ısıls ısıls parlayarak yükselen “yedi” tepeyi mükemmel görebiliyorduk. Bir yanda ateşler sayesinde görülebilen hayalet görünüşlü bir gemi, öte yanda kuzguni bir akıntı; sonra ara sıra fırlattığı havai fişekler dalgaların üzerinde güzel bir şekilde yansıyan bir savaş gemisi vardı ve ışık saçıyordu. Deniz kıyısında Padişah'ın geçişini derin bir sükûnet içinde bekleyen, palamar bağlamış sayısız kayık vardı, bunların kimisi daha yoksul kesimlere mensup yaşmaklı Türk kadınlarıyla doluydu –hepsi de o anki tuhaf, rü-

a (Fr.) Paskalyadan altmış gün sonra (sekizinci pazar günü) kutlanan bir Katolik yortusu –ed.n.

b Tophane'deki Nusretiye Camii –ed.n.

yamsı ışıkta çok daha pitoresk görünen değişik gruplardı. Bu derin sessizlik uzun bir süre devam etti ve insanlar hoş bir hülyaya dalmış görünüyor, önce Haliç'teki ışıklı gemi direklerine, ardından gerisin geri ışıl ışıl limana ve karanlık servilerin arasında büyülü bir yapı gibi görünen Ayasofya'ya bakıyorlardı. Son olarak bakışları, Padişah'ın namaz kılacağı Tophane Camii'ne çevrilerek, iki ışıklı minarenin arasında, yerden çok yüksekte soluk, altın rengi bir ışık veren kandillerle yazılmış tuğrasına takılıyordu.

Bunun altında, Tophane'nin avlusunda, aralarına ustaca yerleştirilmiş kandiller sayesinde ışık piramitlerine dönüştürülmüş –hepsi de Kırım yadigrı olan– glle yığınları vardı. Karakol binası savaşı hatırlatan, camilerse mistik desenlerle süslüydü. Doğrusu güzel bir görüntüydü. Padişah saat dokuz civarında geldi. Sarayından çıktığı an bir ışaret verildi ve sıra sıra bekleyen tüm teknelerin yaktığı meşalelerin ışığında Padişah'ın beyaz gvercinli kayığıyla birlikte diğer saltanat kayıkları da kayarcasına yol almaya başladı. Her İngiliz ve Fransız savaş gemisi mavi ve kırmızı ışıklar yakmıştı; her resmi bina ışıl ışıldı ve bu nefis alaydaki herkes çok açık seçik görülebiliyordu. Bunların içinde en göze arpanları Padişah'ın muhteşem kayıkılandı. Padişah namaza geçtiğinde ve mistik, düşsel ışıklandırmalar dışında her şey yeniden sessizlik ve karanlığa gömüldüğünde, meşaleler ya aniden söndürüldü ya da bitiverdi. Sanki şehirle deniz bir tür büyünün etkisi altındaydı. Türkler kendilerini ibadete adanmışlardı, çünkü inanışlarına göre bu gece gelecek bir yılki kaderlerinin belirleneceği gece. Derken Kaptan Hamilton, bu derin sessizlikte beni ve başka bazı hanımları nazik bir şekilde kıyıya götürdü. Bir savaş gemisi filikasına bindik ve çok geçmeden sayısız kayığın arasında Tophane'nin merdivenlerine varmıştık bile. Avlu çok ilginç ışıklandırmalarla –ek ve meyveleri temsil eden renkli ışıklarla süslü büyük ağaçlar– doluydu ve tıpkı Alaaddin'in bahçesine benziyordu. Daha ötede, ağaçların arasında, talikaların içinde kölelerinin eşlik ettiği yaşmaklı Türk kadınları vardı ve hepsi de çevrelerindeki kalabalık kadar sessizdi; bu büyülü bahçeye girmek için aralarından geçtiğimiz sayısız askerden bile çıt ıkılmıyordu. Hepsi de göz kırpan milyonlarca kandilin altında derin, rüya benzeri bir Kadir Gecesi ibadetine dalmıştı. Gece yarısına doğru büyük kalabalık hareketlendi. Padişah sarayına dönmek üzere kayı-

ğına binerken “Melampus” ve diğer savaş gemileri ışı ışı oluverdi. İler kılı-
çük kayıkta, büyük Rum barkaları ve yabancı barkalarda sayısız meşale ya-
nıyordu. Işıkların arasında ayağa kalkmış olarak çok güzel görünen kayık-
çılar, meşalelerini Padişah’ın yolunu aydınlatacak şekilde tutuyorlardı. Ar-
kada mükemmel bir şekilde ışılandırılmış, yaşmaklı kadın ve bahriyeliler-
le dolu tekneler, parıldayan karanlık suyun üzerinde çok güzel bir etki ya-
ratıyordu. Padişah geçtikten sonra kalabalık yeniden oturdu ve bir şeyler
bekleyen kalabalığın uğultusu yükselirken Padişah’ın halkına her yıl ikra-
mı olan havai fişek gösterisi başladı.

İçinde bulunduğumuz yat fantezi dolu ve göz alıcı bir tarzda ışı-
landırılmıştı ve Padişah’ın en büyük oğlu Şehzade Murad yatı görebilmek
için öğretmeniyle birlikte gemiye çıktı. Uzun boylu, soluk benizli, aşağı yu-
karı on yedi yaşında bir genç. İfadesiz bir yüzü ve merakla bakan iri gözle-
ri var. Öğretmeni aracılığıyla onunla tanıştırılmamızı istedi ve bu gerçekte-
şirken çok utangaç ve rahatsız görünüyordu. Onun bu rahatsız haline acı-
yıp “Ekselansları’na bize onu görme şerefini başışladığı için ne kadar mut-
lu olduğumu söylemenizi rica ederim,” dedim. Ekselansları şöyle cevapla-
dı: “Asıl *onunla* tanıştığım için benim çok mutlu olduğumu söyleyin.” Da-
ha sonra o gece Boğaz’daki gösteriden ne kadar çok etkilendiğimi söyleme-
si için Efendi’ye ısrar ettim. Şehzade, “Ona bu gösteriyi beğendiğine çok
memnun olduğumu söyleyin,” diye karşılık verdi. Konuşmamız burada
noktalandı. Derin bir reverans yaparak güverteye çekildim ve daha sonra
Şehzade’nin güverte ışıklarının altında rahatlamış bir ifadeyle işlemeli ka-
nepe yastıklarına baktığını gördüm, besbelli Avrupalıların da, Avrupalı dav-
ranışların da çok ürkütücü olduğunu düşünüyor ve yaşmaksız bir kadınla
tanıştırılmayı atlattığı için kendisini kutluyordu. Sevgili Bay Hornby, Türk-
lerle ilgili tüm haberlerimi neredeyse tükettim sayılır; yalnızca Ömer Pa-
şa’nın İstanbul’da askeri polis amirliğine getirildiğini söylemeliyim. Çoğu
insan bunun Padişah için tehlikeli bir tayin olduğunu düşünüyor –hatta
ikinci bir Yeniçeri olayı olacağını söylüyorlar– çünkü komutası altındaki
vahşi tabiatlı askerlerin üzerinde çok sözü geçiyor. Başibozuklar ve Padi-
şah’ın Kazakları Türk hükümetine karşı adeta açık açık isyan halindeymiş.
İngiliz subayları tarafından düzenli olarak maaşları ödenen ve beslenen bu

askerler, eski zavallı durumlarına geri dönmek istemiyorlar; kimse onlarla nasıl başa çıkılabileceğini bilmiyor. Zavallı Padişah'a çok acıyorum. Cuma günü birkaç alaya Hatt-ı Şerif'i^a okuyacaktı, ama yapamadı, çünkü bunun güvenli olmayacağı söylenmiş. Ancak burası çok saçma söylentilerle ünlü bir yer, ben de Padişah'ın böyle bir bildiri okumasını bir Padişah'a yakışır bir şey olarak görmüyorum. Her yerde yaklaşan ayaklanmalarla ilgili hikâyeler var –Yunanlıların ayaklanması ve daha sonra, ordumuz buradan ayrılır ayrılmaz, tüm Hristiyanların Türkler tarafından katledilmesi– ve bu tür hikâyeler şu anda çok moda, ama bizi fazla rahatsız etmiyor.

a 28 Şubat 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı –ed.n.

KIRK BEŞİNCİ MEKTUP

Boğaz'da bir yelkenli gezintisi – “Belle Poule” – Çilek bahçeleri – Ramazan'ın son günü

ORTAKÖY, 3 HAZİRAN 1856

Sevgili Anneciğim,

Sana en son postayla mektup yollayamadığım için kusuruma bakma. Bayan Brett akşama kadar Tarabya'da onunla kalmam konusunda beni ikna etti ve Büyükelçi orada olmadığından posta torbası da yoktu. Tarabya'ya yaptığım ziyaretten son derece hoşnut kaldım; deniz dalgalıydı, serin esintiyse çok rahatlatıcıydı. Amiral'in davet ettiği tüm beyefendiler sabahleyin ona ait buharlı gemiyle Pera'ya geçtiler, otelin kapısına yakın duran gemi biraz tuhaf görünüyordu: Hanımlarsa olabildiğince eğlenmeye bakıyorlar. Dün Bayan Brett ve hoş bir grupla birlikte Boğaz'da bir yelkenli gezintisi yaptık. Karşı kıyıda inip Hünkâr Vadisi'nde uzun bir yürüyüş yaptıktan sonra daha ötede ki terk edilmiş köşke gittik; orada manzara çok güzel ve çevrede kaplumbağalar var.

“Belle Poule”^a başka birçok geminin arasında Beykoz Körfezi'nin açığında yatıyor. Hâlâ siyaha boyalı, Napoléon'un bedenini St. Helena'dan vatanına götürdüğü andan beri aynı renkte. Bu gezintiden sonra Fransız Elçiliği'nin bahçesinde yürüdük, salınıp duran büyük dalların arasından tepeler ve masmavi deniz görünüyordu. Usulca kıvrılan, fundalıklarla çevrili patikada yürürken Belgrad Ormanı'nı, eski çeşmeyi ve Leydi Mary Wortley Montague'nün çeşmenin yakınındaki evini ziyaret hakkında konuştuk. Ancak şu anda hava iç taraflarda bir keşif gezisi yapmak için fazlasıyla sıcak, dolayısıyla bir sabah erkenden Adalar'dan gelmeliyim. Şu anda, orada Gi-

a 1821'de sürgünde olduğu Saint Helena adasında ölen Napoléon'un tabutu. 1840'de *Belle Poule* adlı Fransız firkateyni tarafından Fransa'ya götürülmüş ve Napoléon Paris'te yeniden gömülmüştü –ed.n.

acomo^a adlı bir Rum'a ait bir yazlık eve taşınmak üzereyiz ve Giacomo'nun kavasⁱ taşınabilir eşyalarımızı almak üzere büyük bir ada kayığıyla geldi. Hamallar merdivenlerden azametle çıktılar; Elma Goncası, Vassilis ve se-yis çeneleri düşmüşçesine Rumca ve Türkçe konuşuyorlar, anlaşılan artık hoşça kal demeliyim.

5 Haziran

Keşke sen de burada olsaydın ve dışarıda yaptığımız hoş yürüyüşle-re katılıp köyümüzün artık iyice olgunlaşmış lezzetli çileklerinden tadabil-seydin. Rumlarla Türkler sürekli olarak gruplar halinde serin çilek bahçe-lerine geliyor, şal ve yastıklarını gölgeliğe yerleştirip meyveyle manzaranın tadını aynı anda çıkarıyorlar. Buradaki bitkiler çok az bakımla harika mey-ve veriyor. Burada *al fresco*^b yenilenlerin yanı sıra İstanbul'a da yüzlerce se-pet gönderiliyor. Sepetlerin şekli çok güzel, yuvarlak ve derin; sağlam bir kulpu var ve İngiltere'de "pottle"^c olarak adlandırdığımızın beş ya da altı ka-tını taşıyabiliyor. Koca bir kâsesini üç kuruş (altı pence) ödeyerek alabiliyo-rum ve buranın yerlilerinin daha da ucuz aldıklarına hiç şüphem yok. Se-petlerin, rengârenk kıyafetli bir Rum'un iki ucundan tutarak omuzlarında taşıdığı uzun bir sırığa bağlı halde İstanbul'a götürülmesini görmek çok güzel. Burada her şey bir resim.

Dün Ramazan'ın son günüydü ve Padişah yıllık yeminini tekrarla-mak üzere alay-ı hümayunla Sarayburnu'ndaki eski saraya gitti.^d Toplar atıldı, davullar çalındı ve sokaklarla pencereler alayı görmek isteyenlerle do-luydu. Dün gece minareler uçuk altın rengi kandillerle güzelce ışıklandırıl-mıştı ve hem bu yakada, hem karşı yakada minareler arasında gerili mah-

a Giacomo adı Katolik bir Levanten'e işaret ediyor olabilir (sonraki sayfalarda onun Maltalı olduğunu öğreniyoruz); acaba bu Giacomo, Büyükkada'da varlığı bilinen Hotel Giacomo'nun sahibi miydi? Giacomo'nun bir kavasⁱ olması bu tezi destekler görünüyor. (Ünlü Cook rehberinin 1897 baskısında Büyükkada'da otel olarak bir tek Hotel Giacomo'nun adı verilmiş!) Hotel Giacomo daha sonra Hotel Calypso'ya dönüştü ve 1970'lere kadar ayakta kalan bu otel, 1911'den bugüne kadar varlığını sürdüren Hotel Splendid'in karşısında, deniz tarafındaydı –ed.n.

b (lt.) Taze –ed.n.

c 1 pottle = 2 quart = 2.272.- Litre –ed.n.

d Muhtemelen Topkapı Sarayı Hırka-i Saadet Dairesi'nde Kutsal Emanetler'i ziyareti kastediliyor –ed.n.

yalara kelimeler diziliydi; dün “Maşallah” yazıyordu –bu Türkçede “Allah nazardan saklasın,” anlamına geliyor. Bunun yarattığı etki eşsiz bir güzellikte ve bu altın kelimeler sanki havada asılı gibi duruyor; aslında burası şu anda gerçek olmaktan çok bir rüyaya benziyor. Aynı zamanda bir Rum yortusu olduğundan bütün gece tepelerde dümbelek sesleri duyuldu. Sokaklar kalabalık ve denizin üzerinde de devamlı olarak oradan oraya giden neşeli gruplar var. İngilizler dış mekânlarda ne kadar az eğlence yapıyorlarsa, buradaki fakirler de o kadar fazla yapıyorlar.

KIRK ALTINCI MEKTUP⁹

Bir haremi ziyaret – Çocuklar – Ramazan – Akşam yemeği – Hasan Bey – Ali Bey'in haremi – Ramazan'da sahur

AĞUSTOS, 1863

Sevgili Leydi Hornby,

Geçen yıl Ramazan sırasında Hasan Bey'in haremine yaptığım ziyaretle ilgilendiğinizi dile getirdinizdi; ben de elimden geldiğince çok şeyi hatırlamaya çalışacağım. Aileyi yakından tanıyan ve mükemmel Türkçe konuşan genç bir Macar hanımla birlikte, orada bir akşam geçirmek ve gece yatısına kalmak üzere çok önceden davet edilmişim. Nihayet günü kararlaştırdık ve dostumuz Bayan C..... ve başka bir genç İngiliz hanımının ne kadar memnun olacaklarını bildiğimden bize katılmalarını rica ettim, çünkü oruç tuttukları esnada bir Türk evinden davet almak çok nadir bir olay. Çok güzel bir sonbahar havası vardı, bu sebeple Pera'dan yola çıktık, yürüyerek eski Karaköy köprüsünü geçtik ve çarşılara uzanan, biz Avrupalılar için korkunç yorucu olan o dik yolları döne döne çıktık ve Bayezid Camii'nin önündeki büyük meydana ulaştık. Ramazan döneminde alışlageldiği gibi meydan at arabalarıyla ya da yaya dolaşan bir sürü aylakla doluydu ve kendimize yol açmakta güçlük çekiyorduk; ama sadık Pedros'umuz^a bizi karmaşadan uzak tutmayı başardı ve bu geniş alanın uzak ucunda yine dolambaçlı dar sokaklardan oluşan bir labirente girdik. Kâh yolun tam ortasındaki büyük bir delikte birbirine sokularak yatan köpek yavrularının üstünden atlayarak, kâh ayak bileklerimize kadar siyah bir çamur havuzuna batarak, sonunda yüksek bir bahçe duvarında yer alan uzun, siyah bir cümle kapısının önüne geldik: Burası Hasan Bey'in ikametgâhıydı. Kapıyı çalınca, muhterem görünüşlü bir Müslüman kapıcı çıkageldi. Eski usul bağlanmış bir sarığı vardı ve eski kafalıya benziyordu, ama yine de "Gâvur" hanımları büyük bir nezaketle karşıladı, haremde sabırsızca beklendiğimi-

a Bedros (Ermeni adı) ya da Petros (Rum adı) olmalı –ed.n.

zi söyledi ve bizi başka bir kapıdan geçirdikten sonra, büyük merdivenin dibinde galoşlarımızı çıkarırken tasvip edercesine süzdü. Ortalık kupkuru olduğu halde, bu galoşları yanımızda getirmeye dikkat etmiştik, oysa onları kapıya birkaç yarda kala giydiğimizi itiraf etmeliyim; ama çok eski zamanlardan beri Doğu'da bir ziyaretçinin "ayakkabılarını çıkarması" bir saygı işareti olmuştur. Böylelikle, namazdaki secde hareketleri için zemini uygunsuz bir hale getirecek olan sokaktaki pislik ve kirden kaçınıldığına inanılıyor; birçok aile bu göreneğe son derece önem veriyor.

Merdivenin başında Hasan Bey'in küçük kızı (annesi ölmüştü) bizi karşılamak üzere bekliyordu. Dudaklarına ve alınına dokunarak o zarif Türk selamını verdikten ve görünüşe göre mahmur Doğulu kadınlar arasında "bon ton" olan yumuşak, hüznü bir sesle birkaç kelime mırıldandıktan sonra bizi büyük bir odadan geçirdi ve aileyi büyüten, aynı zamanda haremın başı ve evin idarecisi durumunda olan "Dadı"ya ulaştırdı. İri yapılı, güzelce, otuzunu geçkin bir kadın; çok sevecen ve misafirperver. Rahatımıza bakmamızı rica etti; biz de Macar dostumun rehberliğinde bonelerimizle diğer eşyalarımızı meraklı bakış ve dokunuşlardan mümkün olduğunca uzağa yerleştirdik ve geniş bir sedire oturarak işe koyulduk; yani kahvemizi yudumladık ve bu ülkede sohbeti oluşturan alışılmış soru cevap yağmuruyla başa çıkmaya çalıştık. Tabii her zaman olduğu gibi son derece şaşırmışlardı ve içimizden üç kişinin evli olmadığını duyunca "Maşallah!" diyip anne balarımız ve genel olarak akrabalarımızla ilgili birçok soru sordular.

Ev sahibinin en büyük kızı olan İffet Hanım zaman zaman sohbet katıldı ve benim çok ilgimi çeken başka bir genç hanımla ilgili bazı bilgiler verdi. Söz konusu hanımın, Padişah'ın mabeyincilerinden olan kocası gözden düşmüş ve ben de bunun sonucu ailenin izini kaybetmiştim. On altı yaşlarında olan İffet Hanım'ın kendisi çok sevimli; süzgün koyu renk gözleri; düzgün, biçimli bir burnu, dolgun gül pembe dudakları ve daha önce bahsettiğim gibi moda olan mahmur davranışları var. Hanım sultanlardan^b biriyle çok sıkı fıkı ve Beşiktaş yakınındaki sarayında

9 Yazar, kendisine bir arkadaş tarafından gönderilen bu mektubun ilgiyle okunacağını düşünüyor.

a (Fr.) "Moda" -ed.n.

b Padişah kızlarına verilen unvan -ed.n.

onunla birkaç gün geçirdikten sonra henüz geri dönmüş. Hasan Bey'in eşi ve bu çocukların annesi iki yıl önce vefat etmiş, kendisi saraylı bir hanım-mış, yani Büyük Saray^a hallındanmış. Hekim olan Hasan Bey'le evlendiril-miş ve saraydaki hanımlarla daima dost kalmış. Onun ölümünden sonra sa-raydakiler üç çocuğuna da büyük yalınlık göstermeye devam etmişler.

Diğer kız çocuğu, on yaşında, esmer, kıpır kıpır, zeki bir küçük ya-ratık olan Nedret Hanım. Genellikle bir oğlan gibi giydiriliyor ve ziyaret es-nasında gri bir takım elbiseyle küçük bir kırmızı fes giymişti: Haremlerde küçük kızlara erkek kıyafeti giydirilmesi çok yaygın bir âdet.

Evin en büyük oğlu, çok terbiyeli, kibar bir çocuk olan on dört ya-şındaki Cafer Bey biz oraya vardığımızda okuldaydı ve onu ancak akşam ye-meğinden önce görebildik. Bu arada, bu iftar vakti Ramazan'da ciddi bir konu; ne kadar yorgun ya da bitkin olursan ol, güneş ufukta batmadan yi-yeceğin gölgesini dahi görmeyi beklememelisin. "Kâfirce" âdetlerimizden dolayı bize kahve ikram etmişlerdi, ama bu bile yılın bu döneminde pek gö-rülmeyen bir kibarlık. Kendileri kahveye dokunmadılar; oruç kuralları o denli katı ki gündeğumundan günbatımına kadar bir yudum su ya da siga-radan bir nefes çekmekten dahi kaçınıyorlar. Elbette bu kurallar, hastalık ya da "ilginç" bir hanım söz konusu olduğunda esnetilebiliyor; ama insa-nın nefesine yenildiği günler için bir sonraki Ramazan'dan önce kaza oru-cu tutulmalıdır ve "kutsal ay"dan birkaç hafta önce bir haremi ziyaret eder-seniz, burada yaşayanlardan birkaçını zayıflamış, bitkin ve huysuz bir hal-de göreceğinizden emin olabilir, buradan oruçlarını bozdukları günleri ka-za ettikleri sonucunu çıkarabilirsiniz.

Bu büyük akşam yemeğini beklerken, ilgisiz bir şekilde odadan oda-ya geldik, sohbet giderek azaldığından yüksek bahçe duvarında uzayan göl-geleri adamakıllı ilgiyle izliyorduk; İstanbul ve Boğaz'daki tüm bataryalar-dan peş peşe topların "gümbürtü"leri geldiğinde ve bu anı sabırsızlıkla bek-leyen binlerce parmak ve kaşık çalışmaya başladığında, doğrusu biz de çok sevindik. Bizi sofranın çoktan kurulmuş olduğu bitişik odaya almakta hiç vakit kaybetmediklerine emin olabilirsiniz. Bazı köleler altın yaldızlı zarif

a Topkapı Sarayı kastediliyor —ed.n.

bir ibrikten ellerimize, aynı malzemeden yapılma zengin kabartmalı bir leğene su döküyor; başka biriyse altın sırma ya da renkli ipekle işlenmiş uzun bir peşkir tutuyordu. Ellerinizi kuruladığınız peşkiri, yemek esnasında kullanmak üzere yanınıza alıyordunuz. Alçak bir ayağın üzerine yerleştirilmiş büyük bir sininin çevresine (mümkün olan en uygun şekilde) oturduk; masa örtüsü işlevi gören, kenarları delikli, ince, beyaz bir patiskanın üzeri havyar, pastırma, Türk peyniri, yeşil ve siyah zeytin, turşu ve salata gibi baharatlı ve tuzlu iştah açıcılar içeren küçük tabaklarla kaplıydı. Herkesin önünde Ramazan pideleri, üzerine anason serpilmiş, simit adı verilen, halka şeklinde mayasız bir ekmek ve ortada da limonata dolu kristal ve süslü bardaklar vardı; bütün sofraya büyük bir zevkle yerleştirilip hazırlanmıştı. Bu, eğlencenin başlangıcıydı ve tabaklardan bazılarının içindekileri tattuktan ve biraz limonata içtikten sonra bardaklar toplandı ve akşam yemeği başladı; her seferinde masanın ortasına tek bir yemek konuyordu. Dadı'nın ev sahibesi olarak "Buyurun" (Bouyourûn)¹⁰ diyerek kaşığı ya da parmaklarını yemeğe daldırmasını bekledik ve ardından herkes, yalnızca sağ elini kullanıp solu genellikle işlemeli peçetenin altında tutarak elden geldiğince yemek yemeye çabaladı. İffet Hanım elbisesinin yenini kıvrınca, güzel, yuvarlak kolu ortaya çıktı ve çok marifetli, narin bir şekilde, iki parmağı ve başparmağıyla bir parça –kayış gibi– ekmeği kullanarak sosu dökmeden lokmaları ağzına götürebiliyordu. Küçük Nedret de neredeyse onun kadar becerikliydi ve özellikle "Ekmek kadayıfı"nın nefis olan üst tabakasının altındaki kaymak (bir çeşit yoğun krema) lülelerini çıkarmakta çok ustaydı; ama arkadaşlarım son derece zor bir durumdaydılar ve sonunda Dadı bize acıyıp kölelerden birinden Avrupalılara özgü gümüş çatallardan getirmesini istedi: İyi ailelerin çoğunda bu faydalı gereçlerden birkaç tane bulunuyor, ancak kendileri hep elleriyle yemeyi tercih ediyorlar.

Önce limon suyuyla tatlandırılmış mükemmel bir pirinç çorbası, ardından şamfıstığı, çamfıstığı ve pirinçle doldurulup tereyağında pişirilmiş tavuk sundular; bundan sonra birbiri ardı sıra çeşit çeşit etli sebze, "baklava," "kadayıf," "ekmek kadayıfı," "börek," "helva" ve başka birçok şeyden sonra da pilav geldi. Bildiğiniz

¹⁰ "Buyurun"u çevirmek adeta imkânsız; birçok anlama geliyor, belki en bildik olanı, "kendi evinizdeymiş gibi davranın." Her yemeği önce ev sahibesinin tatmasını öngören teşrifat kuralının, süphesiz zehirlenme korkusundan kaynaklanan daha derin bir anlamı var.

gibi pilav, pirinç taneleri suda haşlandıktan sonra tereyağıyla karıştırılıp zaman zaman da tarçın ya da safranla tatlandırılarak yapılıyor. Toplam yirmi beşe yakın yemek vardı, tabii on iki ya da on beş tabak turşu, reçel, meyve, salata ve kâse kâse yoğurdu saymıyorum ki bunların hepsinden de tatmamız bekleniyordu. Son derece kibar ve misafirperver olan Dadı, her çeşit yemekten bolca yiyemediğimizi, hatta bazılarının tadına dahi bakamadığımızı görünce epey sıkılmışa benziyordu.

Yemekten sonra, bu kez sabun kullanarak ellerimizi tekrar yıkadık ve büyük oturma odasına dönüp sedirdeki yerlerimizi aldık. Tattığımız onca ağır yemekten sonra çok makbule geçen koyu kahvelerimizi yudumlarırken ve yerde duran en az dört ayak yüksekliğindeki iki adet kabartmalı gümüş şamdanı incelerken, Hasan Bey saygılarını sunmak üzere odaya girdi. Ciddi, ılımlı bir hali vardı, çok nazik ve hürmetkârdı; biraz Fransızca biliyordu ve orada olmamızdan dolayı ne kadar mutlu olduğunu, iyi karşılandığımızı umduğunu ve onları yeniden ziyaret etmemizi söyledi. Tabii biz de İstanbul ve Boğaz'ın güzelliğiyle ilgili birçok şey söyledik ve bize gösterdikleri nezaket ve misafirperverlikten ötürü tüm içtenliğimizle teşekkür ettik. Az sonra komşu bir minareden gelen dokunaklı ezan sesi ibadet saatini haber veriyordu. Hasan Bey ayağa kalktı ve bizleri tekellüfle selamladıktan sonra camideki ibadetine gitmek üzere ayrıldı; çok geçmeden küçük çocuklar, güvenilir bir uşağın koruması altında sevinç içinde Karagöz gösterisine gittiler.

Korkunç uykumuz gelmişti ve Dadı, Ali Bey'in yan taraftaki hareminde beklendiğimizi söylediğinde çok rahatladık. Bir an önce yola çıkmamızı önerdi; ev sahiplerimiz yaşmak ve feraceleriyle örtünürlerken, biz de bonelerimizi giydik. Dadı ve İffet Hanım'ın yanı sıra kölelerden ikisi de bizimle geldi ve büyük bir kâğıt fener taşıyan bir adamın peşinden sendeleye tökezleye ilerlemeye başladık. Gideceğimiz yer yalnızca birkaç yarda ötede; sıcak bir atmosferi olan hareme hızla alındık ve büyüleyici, genç bir Çerkez olan harem sahibesi tarafından selamlandık, çok çekici ve canayakın biriydi. Ziyaretimizin onun gönlünü okşadığı açıktı ve bizi şeref köşesine oturtup derhal ellerini çırparak şekerleme ve kahve getirilmesini sağladı; ardından da sigara sunuldu.

Kocası Ali Bey orduda subay; evi çok zengin ya da lüks olmasa da son derece konforlu. İçinde bulunduğumuz odada bir sedir, rahat yastıklar, kalın bir halı ve kapıların önünde perdeler vardı. Aynı zamanda vasat bir konsol piyanonun olması, o kaçınılmaz sorunun da sorulmasına sebep oldu: “Çalabiliyor musunuz?” Biraz çalabildiğimizi söyledik. “Ama notalardan çalabiliyor musunuz?” diye sordular bu kez. “Maşallah! Çok zeki olmalısınız!” Birçok Türk kadını kulaktan öğrenmeyi çok seviyor ve kısa ezgileri kabul edilebilir bir düzeyde çalabiliyorlar, ama ciddi bir şekilde nota çalışanları, olağandışı bir heves ve sıkı çalışma örneği sergiliyor. Genel eğlenceye katılmaya çabaladık, ama nazik Çerkez ev sahibesiyle İffet Hanım’dan sırayla piyanonun başına geçmelerini rica ettiğimizde, oturma odalarında rastlayacağınız herhangi bir güzel kadar kendilerini naza çektiklerini anladık; nihayet ısrarlarımıza dayanamadılar ve birkaç Avrupa havasını gayet hoş bir şekilde “notadan” çaldılar. Macar dostum Amelia Hibelt öğretmenleriydi; bütün öğrencileri tarafından çok sayılıp seviliyor; öğrencileri, güvenilir ve kusursuz bir davranış tarzının değerini, o bir “gâvur” dahi olsa, bizim ettiğimiz kadar takdir ediyorlar.

Bunun ardından bir süre bayram için hazırlanmakta olan yeni elbiseleri ve Kutsal ayın sonunda her zaman Tophane’den yapılan havai fişek gösterisini izleme planları hakkında konuşurken, uykudan gözlerimizin kapanmaya başladığını fark ettik. Kurtuluş çaresi olarak bir kez daha konsol piyanonun başına oturdum ve eğitilmiş bir kulak için işkence olan, ama harem sakinlerini her seferinde coşkuya sevk eden çekilmez bir parça çalmaya başladım. Bu, gelinler yeni evlerine götürülürken çalınan bir Çerkez düğün müziği. Eskiden burada müzik dersi veren bir Fransız hanımından öğrenmiştim; bu müziği duyup notalarını bir kenara yazmış ve Fransa’ya giderken bana bırakmıştı. Sözlerini hiç bilmiyorum, ama melodisinin çok büyüleyici bir etkisi var. Bu parçayı ne zaman çalsam, Çerkezler –ve her evde çok sayıda Çerkez bulunuyor– zevkten kendilerinden geçmiş bir halde çevremde toplanıp sırtımı sıvazlıyor ve “müzikleri”ni bilen Madam’ı gelip dinlemeleri için birbirlerine sesleniyorlar. Çocukluklarında vahşi dağlardaki evlerini terk etmelerinden o ana kadar, bu müziği büyük ihtimalle hiç duymamışlardı ve melodik olmayan bu korkunç sesler dizisi, onlar için bi-

zim en tatlı armonilerimizden daha büyüleyici. O akşam Ali Bey'lerde tekrar tekrar çalmamı istediler; nihayet bileklerim bir hayli ağrıdığına ve ben şeref kürsüsünde yan gelip yatmaya hazırlanırken, “müzikleri”yle hoşça vakit geçirsin diye tencereleriyle çevrili kutsal alanından çıkartılan haremın siyahi aşçısı için bir kez daha çalmamı rica ettiler.

Saat on civarında bazı arkadaşları çıkageldiler; içlerinden biri Ramazan akşamları, düğün kutlamaları ve her çeşit yerel eğlence için aranan bir şarkıcıydı. Ona bir tef getirdiler. İyi huylu bir kadındı ve şarkı söylemeye başlaması için fazla ısrar gerekmedi. Bütün ses telleri şişene kadar korunç feryatlarla sesini zorladı. Harika bir enerjisi vardı –bana şarkının güftesini, şarkıyı söylerken besteliyor gibi geldi; bol miktarda ağıt ya da ona benzer bir şey vardı, çünkü aralıksız “Aman! Aman!” deniliyordu. Türk hanımları bundan son derece zevk alıyorlardı, hatta bazıları birazcık mahcup olmuşlardı ve bizim durumumuzda o anda cahilliğin mutluluk demek olduğu sonucuna vardık. Müzisyen, sesi kısılana ve az kalsın yüzü morarana kadar feryat etmeye devam etti ve ortalık bir süreliğine tekrar sessizliğe kavuştu. Saat on birde içeriye bir köle girdi, elindeki küçük tepside çok lezzetli bir şerbet ve limonatayla dolu, porselen ya da Bohemya camından, güzel kapaklı kupalar taşıyordu. Biraz içtikten ve Ali Bey'in karısına teşekkür ettikten sonra vedalaşıp Hasan Bey'in evine geri döndük. Büyük odada yataklarımızın hazırlanmış ve yere serilmiş olduğunu gördük. İki ya da üç pamuklu döşek, muslin bir örtüyle örtülüydü ve bir uca işlemeli muslin kılıflar içinde bazı düz yastıklar ve dış yüzü işlemeli ya da hatta altın ve gümüş sırmalı bir iki yorgan, özel bir şekilde katlanıp ayakucuna yerleştirilmişti. Yatmaya çekilmeden önce bir köle gelip odanın ortasına bir oturak, üzerine de meyveler, çeşit çeşit şekerlemeler, meyve şekerlemeleri ve başka lezziz yiyeceklerle dolu bir tepsi koydu. Hepimiz öyle yorgunduk ki derhal yatmayı tercih ederdik, ama misafirperverliği hiçe saymak olmazdı; birkaç nar tanesi ve hoş bir turunc reçelinden biraz aldım ve en nihayet uyumak için özgür kaldığımızda çok mutlu olduk. Ama bu uyku bile deliksiz değildi; iki üç saat ya geçmiş ya geçmemişti, rüyama dünya dışı, yankılanan bir ses karıştı; mezardan geliyormuşa benzeyen bu ses bağıra bağıra tuhaf laflar etti ve ben iyice uyanana kadar da bu gümbürtü giderek arttı. Odaya bir göz

gezdirmem ve bir anlık bir tefekkür her şeyi açıklamaya yetti; g(ı)nd(ı)ğ(ı) m(ı)ndan iki ya da üç saat önce sokaklarda çalınan davuldu bu ve Bekçi kalıp yeniden yemek yenilmesi gerektiğini hatırlatıyordu. Aheste aheste yerimizden doğruduk; ama her şeyi eksiksiz görme konusunda anlaşılmış ve gece yenilen sahura katılmayı kararlaştırmıştık. Bu yemek de mümkün ölçüde akşam yemeğinin bir tekrarı gibiydi, belki daha az çeşit vardı ve servis fazla teşrifatlı değildi, ama yaklaşan oruç saatleri için yapılan önemli bir hazırlık olduğu kesindi. Bu uykulu öğünü başımızdan savdıktan sonra yeniden uzandık ve kölelerin tekrarlanan ziyaretleri olmasa öğle vaktine kadar uyumaya devam edebildik; köleler hiç durmadan odamıza göz atıyor ve şu ya da bu bahaneyle içeri girip çıkıyorlardı ve döşeklerimizi sırtlanıp gitmeden rahat etmeyeceklerini anlamıştık. Nitekim yanılmamıştık: Kalkmamızın üstünden birkaç dakika geçmeden kuvvetli iki üç kız hızla içeri girdiler ve döşeklerimizi yuvarlayarak topladıktan sonra muzaffer bir edayla odadan taşıldılar.

Buradaki kadınların en düşüncelisi olan Dadı, bizim Ramazan kurallarına uyma zorunluluğumuz olmadığını düşünerek mükemmel bir kahvaltı hazırlatmıştı –tereyağında kızarmış yumurtalar, birkaç çeşit reçel, peynir, zeytin, “francala” ve kahve. Gece yarısı ziyafetimize rağmen, bu kahvaltı doğrusu çok iyi geldi, çünkü önümüzde uzun bir yürüyüş vardı. Merdivenin başına kadar bize eşlik eden Dadı’ya sevgi dolu bir şekilde veda ettik. İffet Hanım merdivenin yarısına kadar indi ve Türkçe iltifatlarla birlikte ziyareti tekrarlamamızı rica etti. Pedros bizi selamlığın kapısında bekliyordu ve Hasan Bey’in haremını ziyaretten çok memnun kalmış olarak oradan ayrıldık.

KIRK YEDİNCİ MEKTUP

Bir harem ziyareti – Dilbir Adah – Kızı Gülbize – Genç Çerkez

BEBEK, TEMMUZ 1860

Sevgili Anneciğim,

Şu anda Boğaz bunaltıcı derecede sıcak; tüm doğa uykuda gibi –kara- da da, denizde de çok az bir kıpırtı var. Yüksek teraslı bahçelerde birkaç Rum dolaşıyor; sağda solda bir kayık akıntıya karşı usul usul ilerliyor ya da akıntıyla birlikte kolayca kayıyor; kürekler suya değdikçe çok hoş bir ses duyuluyor. Demirlemiş gemilerin flandraları durgun havada nadiren dalgalanıyor ve huzursuz deniz kuşları bile günbatımına kadar sessizce bir yerlerde pinekliyor.

Dün öğleden sonra eşiyle kızını bir süredir tanıdığım Paşa'nın haremine kayıkla giderken kıyıya yaklaştım; artık beş yıldan beri burada olduğumdan, Türk hanımları arasında birçok tanışım var. Yanından geçtiğim sayısız yalının selamlığında tek bir kişi görülmüyor; kadınların dairelerinin sıkı sıkı örtülü kafesli ve perdeli pencerelerinden tek bir ses çıkmıyordu. Sağda solda açık bir kapıdan sıra sıra portakal ve limon ağaçları ve güzel çiçek tarhları olan serin bahçeler görünüyordu. Ara sıra taş basamakların yanında, eline doladığı bir iple sessizce balık avlayan, yumuşak, çiçekli elbisesi içinde sıcaktan etkilenmemiş ve rahat görünen, başı sarıklı, geleneksel görünüşlü bir Türk oturuyordu; sonra koyu yeşil suyun gelgit yaptıkça mırıltılar çıkardığı kayıklarla –gösterişli on küreklilerle, hafif, hava perisine benzer üç çift küreklilerle– dolu sessiz, gizemli kayıkhanelerin önünden süzülüyordun. Bazen keskin bir dönüş sonrası kendini önünde dev gibi bir siyahinin oturmuş tütün içtiği, kayığın geçip giderken sarı gözlerini yavaşça üzerine doğrulttuğu eski bir evin gri taş setinin yanı başında buluveriyordun. Küreklerin suya batıp çıktıkça çıkardığı ses, geniş duvarlarda ve bu duvarların ardındaki muazzam açık holün derinliklerinde yankılanıyordu.

Bu taş setlerin bütün yarıklarında sayısız yengeç yaşıyor, kimi zaman sığınaklarından çıkardığı uzun kıskaçları aşağıda kaynaşan suya ve

rengârenk yosunlara doğru sarkmış bir şekilde hiç kıpırdamadan duruyor, kimi zaman da siz yaklaşıırken anında geri kaçıyor.

Bir saray duvarının koyu gölgesinde, hafif yosun bağlamış harika bir kayık yüzüyor. Bu muazzam daireler kompleksinin paşaya ait olan ucunda duruyor. Kayığın minderleri paşa gelene kadar kar beyazı örtülerle kaplı oluyor. Paşa yola çıkmak için güneşin henüz yeterince alçalmadığını düşünüyor şüphesiz, ama iç açıcı bahçesinin demir raylı kapısı açık ve pencerelerin altındaki sedirlerden gelen zayıf bir mırıltı duyabiliyor ya da hafif bir duman bulutu görebiliyorsun.

Dostum Dilbir Adah'ın (daha doğrusu kocasının) Boğaz'ın en akıntılı yerlerinden birinin hemen ötesinde güzel bir yalısı var. Kayığın köpürüp kaynaşan dalgaların yanından hızla geçiyor ve kayıkçılardan biri ucunda sağlam bir demir kanca olan elindeki renkli sırığıyla taş sete tutunarak, kayığı daha sakın sulara çekmeyi beceriyor. Kayıktan atlıyor ve büyük, sağlam, tuhaf görünümlü kapıyı çalyorsun. Uzunca bir süre çıt çıkmıyor ve çok sayıdaki kafesli pencereden seni izleyen meraklı gözler olup olmadığını merak ediyorsun; ta yukarıda, taraçalı bahçede portakal ağaçlarıyla ılgınları ve duvardaki demir parmaklıkların arasından çıkan kırmızı rengi güzel karanfille ri görüyorsun. Burnuna fesleğenin tatlı kokusu geliyor ve kapı aniden sessiz bir şekilde açılıp seni yakından ve ihtiyatla süzen kapkara bir suratla karşılaşınca, bir Doğu rüyasından sarsılarak uyandırılıyorsun. Bu dikkatli inceleme genellikle sırttan bembeyaz dişlerin görünmesiyle sona eriyor ve sarf edilen birkaç sözcüğün içeriye davet edildiğın anlamına geldiğini varsayyorsun. Manastırı andıran, zemini büyük taş döşeli, revaklı, geniş bir avluya giriyorsun; girişin tam karşısında bahçenin ilk taraça duvarı ve bu duvarın üzerinde şirin bir çeşme var. Duvarın tepesinde portakal ve limon ağaçlarının, karanfil, gül ve tazeliği geçmiş iri zambak çiçeği kümelerinin bulunduğu saksılar var; daha yukarıdaki duvarlardan Amerikan sarmaşığı yığınları, çardaklar üzerinde asmalar ve yoğun renkli çançiçekleri sarkıyor.

Bu serin, gölgeli girişin az ilerisindeki merdivenlerin başında galoşlarını çıkarıyorsun. Bu arada etrafına birçok köle toplanmış bulunuyor ve evin nazik, sevimli hanımı seni ilk sahanlıkta karşılıyor, kulağa hoş gelen sözlerle selamlıyor, sonra yalnızca güzel hasırlar ve ara sıra camlı dolaplar-

la dölşeli muazzam sofalardan geçirerek bir iç odaya götürüyor. Dilbir Adah son derece şişman ve sedirinden neredeyse hiç kıvıldamıyor.

Pencerenin kafesinden Boğaz'ın engin maviliği ve canlı imgeler oluşturan tepelerin her noktası görünüyor. Dilbir Adah zeki ve sevecen; eskiden çok sevimli biri olmalıydı, çünkü yüz hatları tıpkı küçük kıızı Gülbize'ninkine benziyor –artık devasa büyüklüğü yüzünden pek hoş görünmese de, aynı iri, siyah gözler, aynı zarif baş ve boyun hareketleri hemen fark ediliyor.

Bizi her zamanki gibi son derece samimi karşıladı ve hemen yanı başına sedire oturttu, köleleri kahve ve şekerleme ikram ederlerken, Türkçeyi anadili kadar mükemmel konuşan Ortaköylü nazik tercümanım Bayan Binns'e nasıl olduğumuza, neden bunca süre uzak kaldığımıza dair sorular sordu. Ardından konsol piyanoda Gülbize'nin çalışını dinlememizi ve onu en son duyduğumuzdan beri bir ilerleme kaydedip kaydetmediği hakkında yorum yapmamızı istediler. Ona piyano çalmayı bir Ermeni hanımı öğretmiş ve adeta tek parmağıyla kulaktan çaldığı parçalar yeterince barbarcadı. Onun cesaretini kırmamak çok zordu, yine de o kadar ince, utangaç, küçük bir yaratıktı ki –duygularını incitmemeye özen göstereceğiniz kişilerden biriydi. Bununla birlikte onları Ermeni hanımını uyarmaları ve zamanı gelince kaliteli Avrupa müziklerini etüt edebilmesi için Gülbize'ye notayla çalmayı öğretmesi konusunda ikna edebildim. Bu insanlar Türkler arasında gerçekten çok medeni sayılır. Dilbir Adah bir önceki veziri azamın kızı. Okuma yazma bilmiyor, ama Gülbize'nin öğrenmesi konusunda çok istekli ve onun bayağı ilerleme kaydettiğini söylediler. İyi kalpli Bayan Binns ona alfabeyi ve İngilizce birkaç kelimeyi telaffuz etmeyi öğretmiş; zekâsına ve öğrenme hızına da hayran kalmış. Paşa ailesine çok düşkün ve haremine her iki gelişimde de bizi ziyaret etti ve kızının piyano çalışını dinledi. Tek eşi ve –hâlâ kadınların dairesinde kalan– on iki yaşlarında bir oğlu var; çocuk solgun ve halsiz biri, kimi zaman başını kölelerin omzuna dayayarak, kimi zamansa kendini şekerleme yemeye zorlayarak sürekli olarak sedirlere yayılıyor ya da uyuşuk uyuşuk bize gülümsüyor.

Bir oğlan için ne güzel bir eğitim! Türkiye'nin mahvolmuş bir hükümdarlık olmasına şaşmamak lazım! Dilbir'in morali bu sabah çok iyi, çu-

buğunu içerken alışılmadık ölçüde şen şakrak. Kocas, ailesinden birinin düğününde takması için ona güzel mücevherler hediye etmiş. Köleler onları bana göstermek için getiriyor ve herkesi memnun etmek için bu takılara bir süre hayranlıkla bakmak yetiyor. Pırlantalardan yapılma büyük kelekeler, başın çevresine takılacak safirler, parıltılı zümrütler, enfes yakut toka ve yüzükler. Bunları takacak olan kişide zarafetten eser kalmamış olması çok yazık! Dilbir o kadar şişman, o kadar soluk tenli ki, üstelik kaşlarını da alçak alnının tam ortasında birleşecek şekilde boyamış; yaşmak dahi onun hoş ya da pitoresk görünmesini sağlayamaz. Ama düğünde giyilecek zengin nakışlı elbiselere halinden memnun bir şekilde bakıyor ve bunlar gerçekten şahane! Gülbize narin mavi ve gümüşü elbisesiyle çok zarif ve sevimli olacak; ne var ki gençliği geçip de hastalıklı ve aşağılayıcı harem hayatına girdikten birkaç yıl sonra tıpkı annesine benzeyeceğini açıkça görebiliyorum, bu da onun güzelliğine duyduğu ilgiyi azaltıyor, zavallı çocuk! Bütün bu güzel şeyleri –entarıler, feraceler ve mücevherler– hayran hayran incelemeyi bitirdiğimiz esnada, çok gösterişli bir yaşlı Türk kadını, bu objelerle kaplı sedirde oturan ev sahibesini tekellüfle selamlayarak içeri girdi. Kadının ince yüz hatları vardı; geniş, solgun şakakların üzerinde birkaç tel gümüşü saçın görüldüğü fesin üzerine koyu yeşil bir yazma sarılmış ve yer yer elmaslarla tutturulmuştu. Uzun, hafif kambur vücudunu saran entarisi mor renkliydi ve belinde çok renkli bir İran kuşağıyla toplanmıştı. Kadının anlattıklarını onun ayaklarının dibinde yarı oturur, yarı diz çöker vaziyette dikkatle dinleyen ev sahibesi, ona son derece itibar eder görünüyordu.

Odanın diğer ucundan Bayan Binns'e neler olup bittiğini sordum. "Bu, ailenin baş dadısı," dedi, "Hanım'ın müthiş güzel olduğu için satın almakta sabırsızlandığı küçük bir Çerkez halayığı almak üzere bu sabah İstanbul'a gönderilmişti ve az önce dönmüş. Şimdi kızı getireceklermiş." Elbette çok meraklanıp şaşırmışım.

Çok güzel, on yaşlarında bir kız içeri girdikten sonra yerlere kadar eğildi, parmaklarıyla dudaklarına, göğsüne ve başına dokunarak selam verdi. Yaşlı hanımın elbisesinin eteğini öptükten sonra kollarını göğsünde kavuşturdu ve sessiz, gözleri yerde Dilbir Adah'ın önünde durdu. Kıyafetinin üzerinde koyu kırmızı rengi, kenarları yaldızlı işlemelerle bezeli bir tül var-

dı. Açık kumral saçlarının uzun örgüleri, inci ve sırma telli bir filenin arasından fırlayıp sırtına dökülmüştü. Ender bir güzellikteydi; derin derin bakan masmavi gözlerini Hanım'dan gelen bir soruyu cevaplamak üzere niha-yet yukarı kaldırdı. Uzun, siyah kirpikleri, güneşte olgunlaşmış şeftali ren-ginde bir teni, zarafetle gücü birleştirmiş bir vücudu vardı. Minik, işlemeli terliklerinden görünen bembeyaz ayakları o kadar küçük ve güzeldi ki! Üze-rindeki bunca bakışın altında kızardığı halde, çok kendine hâkim ve sakin tavırlar sergiliyordu. Sevgili küçük ölümlü, artık kurtarılacak mıydı? "Ha-nım ne diyor? Ne yapacaklar?" diye sordum (siyahi bir köle daireden apar to-par çıkmıştı). "Hanım yüz renginin mavi gözlü biri için çok koyu olduğunu düşünüyor, dadıysa güneşten yanmış ya da utançtan kızarmış olabileceğini söylüyor, bunun için yanaklarını soğuk gülsuyuyla silecekler." Köle küçük, ıslak bir havluyla geri geldi. Çirkin, kara elleriyle çocuğun altın rengi saçla-rını şakaklarından geriye attığında, teninin ne kadar beyaz ve pürüzsüz ol-duğu ortaya çıktı; ama yaşmak takacak kadar büyük olmadığından, yaşadığı dağ başlarında yüzü biraz yanmıştı. Böylelikle ev sahibesi, dadı ve köleler arasında bir sürü çene çalındıktan sonra bu noktada karar verildi. Gel gele-lim başka bir şey daha çıktı: Dilbir Adah kıza yaklaşmasını işaret etti; ardın-dan şişman ellerinden biriyle burnunu, diğeriyle de çenesini tuttuktan son-ra çocuğun ağzını iyice açmaya zorladı ve iri, siyah gözleriyle her bir beyaz dişi acele etmeden inceledi: "Mükemmel!" Nefes nefese kalan çocuk sedirin önünde yerini alırken, kölelerden de tatminkâr bir mırıltı yükseldi.

"Şimdi sorun ne?" diye sordum. "Hanım boynunun renginin çok koyu olmasından hoşnut değil." Bunun üzerine başka bir konsültasyon başlıyor; küçük yaratığa yine Hanım'a yaklaşması emrediliyor. Hanım, kuvvetli bir çekişle küçük, şirin ceketi yırtınca, çocuğun bembeyaz göğsü ortaya çıkıyor; hiçbir göğsünün utanç ve öfkeyle kabardığını görmüyor, yalnızca onun kar beyaz olduğunu görüyorlar –öyleyse piyasa fiyatlarına uygun demektir.

Çocuğun bastırılmış öfkesi yoğundu; işte o anda gerçek tabiatını sergiliyordu. İstanbul'daki büyük bir hareme satılmak üzere yetiştirilmiş olduğuna şüphe yoktu –tüm Çerkez ve Gürcü kızları böyle yetiştiriliyor; ama yine de doğal utanç, hakaret ve aşağılanmaya ilişkin içgüdüleri çok

kuvvetliydi. Yüzü kıpkırmızı oldu; gözlerinde kızgınlık gözyaşları bellirdi ve birbiri ardına yanaklarından yırtık ceketine doğru akmaya başladı. Hızlı hızlı nefes alıyordu, küçük ellerini yumruk yapmıştı, ama yine de dairenin diğer ucuna gitmesi için izin verilene kadar hiç kıpırdamadan durdu. Orada bazı küçük köleler çevresine toplanıp ona takılmaya başladılar.

“Hanım bu kızın huysuz olduğunu düşünüyor; ‘baksana, siyahi çocukların karşısında nasıl da panterleşiverdi,’ diyor.” (Onlara boyun eğmeyeceği açıktı.)

Hayatımda hiç bu kadar kızgınlık hissetmemiş, bu kadar şoke olmamıştım. Tıpkı o çocuk gibi öfke ve kederden ağlamamak için kendimi zor tutuyordum. Zavallı küçük kıza bakıp duruyor, elinden kaptığım gibi aşağıya, kayığıma –dışarıda, bizden yalnızca birkaç ayak ötede duruyordu– götürüp onu özgür kalmak istiyordum. Biraz daha sakinleşince fiyatının ne olacağını sordum. Birinci sınıf bir güzelliğe sahip olacağı belli olduğundan, fiyatının yaklaşık iki yüz elli İngiliz lirası olacağını söylediler. “Hanım onu kendisi için mi satın almak istiyor?” diye sordum. Hayır, tam öyle değildi; gerçek şuydu ki İstanbul’da birçok üst düzey hanım zaman zaman bu tür bir spekülasyon yapıyormuş. Büyük gelecek vaat eden bir Gürcü ya da Çerkez çocuğun getirildiğini duyduklarında, dadılarını ya da başka bir güvenilir hizmetkârlarını pazarlık etmek üzere gönderirlermiş. Çocuğu besleyip giydirmek fazla masraflı olmuyormuş ve çocuk büyüdüğünde güzel bir kız olup çıkarsa, güzelliğinin haremden hareme, hadımlar aracılığıyla paşalara, hatta kimi zaman padişaha kadar duyulması için söylenti çıkarırlmış. Sık sık büyük meblağlar teklif ediliyormuş; Dilbir Adah kendini beğenmiş bir tavırla “dolayısıyla biz de güzel bir cep harçlığı çıkarıyoruz,” dedi. Kendi genç kıızıyla oğlunun yanında bunları soğukkanlı bir şekilde dile getirebilen bir kadını varın siz düşünün!

Ondan nasıl da tiksiniyorum! Gitmeye can atıyordum, ama tam kalkmaya hazırlanırken, orada olduğumuzu duyup bizi ziyaret etmek isteyen paşa geldi. Bizi görmekten memnun olduğunu belirttiği birkaç teşrifat sözünden sonra eşi ona çocuktan bahsetti. Çocuk yanlarına çağrıldı; o zavallı küçük kız bir kez daha eğilerek selam verdikten sonra kollarını kavuşturarak paşanın önünde durdu. Bizim önümüzde olmasına aldırmadan ve tıpkı bir ceket dik-

tirmek için kumaş beğeniyormuşçasına çocuğun yanaklarıyla boğazını serinkanlılıkla yokladıktan sonra karısının yapmış olduğu gibi korkunç bir tavırla ağzını inceledi. Dadı, üst üste birçok “selam” ettikten sonra paşaya bir kâğıt uzattı, o da kâğıdı gözden geçirdi. Bunun, kızı satmak üzere buraya getirmiş olan amcası tarafından yazılan, küçük kızın soyu ve sağlığıyla ilgili bilgiler içeren bir tür garanti kâğıdı olduğunu söylediler. Kâğıtta ayrıca, hanımefendinin istediği takdirde denemek için kızı bir süre alıkoyabileceği belirtiliyordu.

Bu ziyaretin bittiğine ne kadar memnundum! Bizi dış selamlığa kadar geçiren Dilbir ve Gülbize’nin alışılmış dostça veda laflarına karşılık vermekte zorlanıyordum. Paşa, içeri girdiğimiz harem kapısında yanımızdan ayrılmak yerine bize bahçede yol gösterdi. Oğluyla birlikte iki ya da üç genç köle de bizi takip ediyordu ve yüzünde hâlâ gözyaşı izleri olsa da artık sakinleşmiş olan sevimli, küçük Çerkez kızı hepsinin yanından geçti ve küçük eliyle elimi tuttuğundaki bakışı yüreğime işledi.

Paşa bana güzel portakal ve limon ağaçlarını göstermek için sabırsızlanıyordu. Büyüleyici bir bahçeydi –değişik renklerde çakıl taşı ve deniz kabuklarıyla kaplı yürüyüş yoluna yukarıdan pek çok güzel çiçek sarkıyor ve kafes üzerindeki gül dalları akşam esintisinde hafif hafif sallanıyordu. Gün batıyordu ve “birdenbire arkadan gelen bir ışıkla tüm yapraklar yoğun bir altın yeşiline bürünmüştü.”

Köleler benim için çiçek topladı –parlak narlar, yasemin, mersin ve ılgın; paşa da nezaketle üzerinde hem meyve, hem çiçek olan portakal ve limon dalları sundu ve yetiştirdiği bir hurma ağacını göstermek için gölgeli bir çimenliğe soktu. Bütün o hoş akşam sesleri duyulmaya başlıyordu –yukarıdaki bağlarda kuşlar şakıyor, taraçalarda suyollarında akan suların şırıltısı duyuluyordu; ama ben az önce tanık olduğum manzarayı unutamıyor, kendimi toparlayamıyordum. Hâlâ yanımda olan güzel, küçük yaratıktan ayrılırken elimden üzülmekten başka bir şey gelmiyordu.

Boğaz’da yeniden özgür kalınca derin bir nefes aldım ve batan güneşle kızıllaşan dalgaların üzerinde kayarken, bir daha o harem kapısından içeri adım atmamaya karar verdim ve bir daha da oraya gitmedim; ama zavallı küçük Derran’a ne olduğunu sık sık merak ediyorum.

KIRK SEKİZİNCİ MEKTUP

Ramazan'ın sonu – Işıklandırmalar – Gece – Boğaz'daki saraylar – Bayram – Padişah'ın meşale alayı – Tophane Camii'ndeki tören

İSTANBUL, 7 HAZİRAN 1856

Sevgili Bayan Austin,

Salı günü, ayın 4'ü, Ramazan'ın son günüydü ve batan güneşin ışığı vadi ve dağların arkasında kaybolurken Rami Çiftliği'nden^a gelen top gümbürtüsü, bütün gerçek müminlerin yeniden gündüz yemek yiyebileceklerinin habercisiydi. Söylendiğine göre¹¹ Müslüman yeni yılının başlangıcı olan *Şevval* ayının yeni Ay'ını kaçırmamak için Uludağ'da bir imam bekler ve onun uzaktan verdiği işareti minareden minareye aktarılır, bu uzun ve yorucu oruç, sanki büyüyle olmuşçasına, top sesiyle bozulur. Bunun üzerine kahveci, şerbetçi ve nargileciler, tüm bu nimetlerin özlemiyle yapıp tutuşan İstanbul halkına –gün boyunca uyuklayan ya da tespihindeki boncukları sayan zenginlerle, açlık ve yorgunluktan yarı baygın durumdaki zavallı hamal ve kayıkçılara– hizmet etmeye başlarlar. İyi bir Osmanlı yemek yemeden önce aptes alır, namaz kılar, büyük bir ciddiyetle çubunu tüttürür ve kahvesini yudumlar: Bu seremonilerin ardından kendini bayram kutlamalarına verir.

Orucun sona erişini kutlamak için günbatımından iki saat sonra yeniden top atılır. Davullar çalar, tepe ve vadilerde zurna sesleri duyulur, ara sıra tüfek atılır ve ta yukarılara çıkan harika havai fişeklerin ışığı koyu suların ve daha da koyu olan servi ağaçlarının üzerinde patladığında güzel bir etki yaratır. Yaz gecesi çöktüğünde imamlar işlerini bitirmiştir ve:

Milyonlarca kandil açığa vuruyor,
Uçsuz bucaksız Doğu'daki Bayramı.

¹¹ Admiral Slade, "Record of Travels in Turkey..."

a Rami Kışlası ya da arşiv kayıtlarındaki adıyla Rami Çiftliği Kışlası III. Mustafa döneminde (1757-74) yaptırılmış, II. Mahmud döneminde, 1828-29'da Asâkir-i Mansure-i Muhammediye için yenilenmiş. Kırım Savaşı sırasında Abdülmecid'in karargâhı olarak kullanılmıştır –ed.n.

Herkesin söylediği gibi, bu ışıklandırmaların mucizevi güzelliği konusunda bir fikir vermek olanaksız. Penceremin önünde saatlerce ef-sunlanmış gibi oturduğum ve büyüünün etkisini tekrar tekrar hissettiğim oldu. Soluk altın rengindeki bu kandiller, yüksek, beyaz minarelerin her şerefesinin çevresinde bir arı sürüsü gibi sık kümelenmiş; iki minare ara-sında asılı olan rüyamsı mahyalarsa yaz gecesinin yumuşak griliğinde,

Gümüş bir şeride dolanmış ateşböcekleri gibi ışıldıyorlar.

Tennyson'ın bu dizelerini Ramazan'ın sevimli gecelerinde sık sık düşündüm.

Karşıda, Anadolu yakasındaki Beylerbeyi Camii buradan çok zarif bir obje gibi görünüyordu. Aşağısındaki karanlık suların çok ötesine kadar, ser-pintilerinin ortasında mor tonlarında dalgaların bulunduğu altın bir ışık şe-lalesi olarak yansıyor: Tıpkı Binbir Gece Masalları'ndaki Altın Su Çeşme-si'ni andırıyordu; aradaki tek fark benim sihirli şişenin peşinden sihirli dağa çıkmak yerine pencerenin yanındaki rahat sedirde oturuyor olmamdı. Bu Anadolu tepeleri Ramazan'ın son gecesinde büyüleyici görünüyordu: Göz alabildiğine uzanan ışıkların kimi hareketli, kimi durağan, kimi servi orman-larının, kimi de tek başına durduğunu bildiğim kafesli evlerin yanında parlı-yordu. Suyun kenarında soluk ve parlak altın rengi bir saçak ışıldıyordu; çün-kü Boğaz'daki bütün bu sessiz, rüya gibi sarayların cümle kapılarında ışıktan yıldız ve ağaçlar parlıyor ve sık sık da Padişah'ın kıyıda kandillerle yazılı ismi aynı parlaklıkla dalgaların üzerine yansıyor. İmam gece yarısından bir sa-at kadar önce ezan okudu ve derin, tok, uzatılmış notalar vadiyi doldurdu. Bu harika manzaradaki her ses de, gördüklerim kadar yabancı geliyordu bana.

Nihayet yarı şaşkın bir halde ve yarı rüyadaymış gibi başımı aya doğru kaldırdım, sırf görüntüsü bile insanı rahatlatıyordu, çünkü ay dün-yanın her yerinde aynıdır, güzel, huzur dolu ve dostçadır ve her zaman in-sana evinde olduğu duygusunu verir. Yakındaki her servi ağacında bülbül-ler şakıyordu. Byron'ın söylediğinde gerçek payı var ve burada, yazları,

Bülbül asla dilsiz kalmaz.^a

a "Abidos Gelini" (*The Bride of Abydos*) adlı şiirinden –ed.n.

Bülbülün tatlı nağmeleri ve ayın yumuşak, sakın güzelliği, Doğu'nun bu olağandışı ve şaşırtıcı bayram gecesinden sonra çok yatıştırıcı geldi. Türk davulları gece yarısından çok sonra hâlâ duyulabiliyordu, ama kandiller söndürülene kadar beklemedim.

İşte Müslümanların eski yılı yılı benim için böyle bitti. Ertesi sabah şafaktan önce atılan top, bayram ya da yeni yılın habercisiydi ve kısa süre sonra İstanbul'a giren çok sayıda askerin ayak seslerini duyduk. Silah ve kıyafetleri üstünde parlayan meşalelerinin ısıltısı, sabahın kurşunu ışığına karışarak çok garip bir görüntü oluşturmuştu. Askerler, Padişah'ın yeni yılın ilk sabahı tan vaktinde bir yandan Halife, bir yandan da dini lider ve devlet başkanı olarak her zaman gerçekleştirdiği tören için camiye giderken geçeceği caddelerde dizileceklerdi. Gitmediğim için çok üzüldüm, ama Ramazan'ın 27. gününde, Padişah meşaleler eşliğinde camiye giderken gördüğüm havai fişek gösterisi beni çok yormuştu ve üzerinden bu kadar az vakit geçmişken sabahın üçünde sisin içindeki kalabalığa karışmanın pek de akıl kâr olmadığını düşündüm. Padişah'ın hanımları meşaleler eşliğindeki talikalarla gitmişler; bana anlatıldığına göre asker, derviş, Ermeni, Türk, Arap ve siyahi kölelerden oluşan karmakarışık kalabalık, meşalelerin ışığında son derece pitoresk ve çarpıcı görünüyormuş. Paşaların hepsi merasim üniformalarıyla katılmışlar; elbette Padişah görkemli bir ata biniyormuş ve Padişah'ın şeriat kurallarına göre hüküm süreceğine yemin edeceği Tophane Camii'ne^a gitmişler. Olduğumuz yerden bu törenin ne zaman sona erdiğini anladık, çünkü küçük köşkümüz töreni izleyen top atışlarıyla gözle görülür şekilde titredi. Daha sonra Padişah açık havada, "Bâbüssaade" önünde, paşaların hürmetlerini sunup setresinin eteğini, daha doğrusu tahtının her iki yanına bağlanmış birkaç yarda uzunluğundaki nakışlı iki kumaş parçasını öptükleri bir kabul merasimi düzenlemiş. Bu görmeyi çok istediğim, göçebe zamanlarından kalma eski bir tören; ama buna benzer bir başka tören ay sonundaki "Kurban Bayramı"nda düzenle-

a Bu yemin töreni ve Tophane Camii, daha doğrusu Nusretiye Camii yanlış bir bilgi gibi görünüyor; padişahların bayram namazını Topkapı Sarayı Hırka-i Saadet Dairesi'nde kıldıkları ve daha sonra Arz Odası'nda bayramlaştıkları biliniyor –ed.n.

niyor ve size bununla ilgili bilgi verebilmeyi umuyorum. Söylendiğine göre Osmanlılar bu âdetleri Murad zamanından beri uyguluyorlarmış.

Artık hoşça kal demeliyim, çünkü Avrupa'nın Tatlı Suları'na^a gideceğiz. Bugün orası için büyük bir gün –Türklerin pazar günü, ayrıca bayramın son günü. Bütün müminlerin morali çok yüksek; her vadide davul ve zurna sesleri duyulabiliyor; Boğaz rengârenk kayıklarla kaplı; her Türk en güzel kıyafetlerini giyiyor, düşmanlarını affediyor, eş, çocuk ve kölelerine hediyeler veriyor, çünkü yeni yılın ilk üç günü bayram; oruç tuttuğu için tüm günahları affedilmiş durumda ve peygamberi, kendisi ve Boğaz'la arası çok iyi. Dolayısıyla Kâğıthane bugün gerçekten çok neşeli olacak, çünkü bugün aynı zamanda bir Rum yortusu.^b Hoşça kalın, sevgili Bayan Austin! Yarın yeniden yazıp Vadi'de neler gördüğümüzü anlatacağım.

a Batılıların Kâğıthane mesiresine verdikleri ad (*The Sweet Waters of Europe*) –ed.n.

b Aya Kalliope Yortusu 8 Haziranda kutlanır –ed.n.

KIRK DOKUZUNCU MEKTUP

Bir gezinti – Boğaz – Türk cephaneliği – İstanbul'un varoşları – Doğu'daki fakirlik – Köşkler – Leylekler – Türk ve Rum elbiseleri – Dereden manzaralar – Kâğıthane – Kıyıda manzaralar – Padişah'ın köşkü – Padişah ve kızı – Akşam olanlar – Kâğıthane'den dönüş

ORTAKÖY, 8 HAZİRAN 1856

Sevgili Bayan Austin,

Dün çok bunaltıcı bir gündü, bu sebeple muslin elbisemi giyip geniş hasır şapkamı taktım ve Ermeni kızı Dudu ve kuzenim Henry'yle, herkesin saatler önce gitmiş olduğu Kâğıthane'ye gidecek bir kayık tutmak üzere ağır ağır yürüyerek köyün içinden geçtik. Her zaman kalabalık olan dar sokaklarda nadiren bir insana rastladık. Herkes gölgede bayramı kutluyordu, sokak satıcıları da onları takip etmişti. Yol kenarında, oynak kaldırım taşlarının üzerinde yalnızca birkaç Rum dilenci ve sağda solda uyuklayan ya da gruplar halinde hırslanan sokak köpekleri vardı. Genellikle gürültücü, şen şakrak Rumlarla dolu olan küçük kahve bile bugün neredeyse terk edilmiş gibiydi, birçok parlak nargile temiz ve cilalanmış masanın üzerinde öylece duruyordu. En sevdiğimiz iki kayıkçımızı, caminin gölgesine demirlemiş olan teknelerinde derin uykuda bulduk. Vassilis çok geçmeden onları uyandırdı. Keten örtünün altından güzel minderlerini çıkarıp kayığı rahat bir hale getirdiler ve küreklerin deri sınımlarını yağlamalarından sonra yola koyulup Varna'dan taşıdıkları sığırları Boğaz'ın ortasında mavnalara boşaltan gemilerin arasından geçtik. Beyaz şemsiyelerimiz bizi güneşten etkili bir şekilde koruyordu ve her zamanki gibi hoş bir esinti vardı. Böyle hareketsiz oturmak çok zevkliydi, ama çok geçmeden iri iri damlalar kayıkçıların bronz yüzlerine sağanak halinde düşmeye başladı, onlar da bu damlaları, sudan çıkınca üzerindeki suyu silkeleyen bir Newfoundland köpeği gibi silkeliyorlardı; üzerlerinde onları güneşin yakıcı ışınlarından koruyacak yalnızca ince beyaz bir ceketle bir fes vardı. Topu topu birkaç kayığın yanından geçtik; hepsi ya Göksoy ya da Kâğıthane'ye gitmiş-

ti. İstanbul'daki İngiliz ve Fransız savaş gemilerinin bayrakları bu sakin, boğucu havada nadiren kıpırdıyordu. Gemilerin yan taraflarındaki zift dahi kabarmış görünüyordu ve genellikle çok hareketli, müzik ve hayat dolu Fransız fırkateynlerinin güverteleri bile bomboştu.

Boğaz mavinin en güzeline bürünmüştü ve gökyüzünün rengi ondan yalnızca bir ton açıktı, sağda solda güney rüzgârının Uludağ'dan taşıdığı birkaç beyaz bulut beneği vardı. Gerçekten çok güzeldi; Doğu'daki bu olağanüstü yaz manzarasının –İstanbul'u çevreleyen denizden yükseliyormuş gibi duran ağaç ve çiçeklenen fundalıkların– ortasında, karla kaplı, aşağılardaki yapıklara, çiçeklere ve yaza sanki tepeden bakarmış gibi görünen uzaktaki dağları görebilmek için, bakışlarınızı Kız Kulesi ve Prens Adaları'nın ötesine çevirmek yeterliydi. Bu yer güzel bir rüya gibiydi, ama çok geçmeden oradan uzaklaştık ve Tekne Köprüsü'nün altından geçip Çinlilerin tabaklarının üzerine çizdiği manzaralara çok benzeyen başka bir manzaraya ulaştık, öyle ki neredeyse "Sing-Sing" in güneş şemsiyesini göreceğimi sandım. Çok geçmeden bir Türk tersanesine^a vardık ve iri iskeleti henüz bitmiş çok büyük bir gemi gördük. Tersanenin önünde dört beş (üç güverteli) Türk savaş gemisi vardı, içlerinden birinde yüz otuz tane top saydık. Bayram onuruna gabya çubuğundan ta suyun üstüne kadar bayraklarla donatılan gemilerin muhteşem bir görünüşü vardı; pruvalarındaki altın yaldızlı kocaman aslanlar olmasa onların İngiliz gemisi olduğunu anlayamazdım, ancak belki bir bahriyeli anlayabilirdi. Padişah'ın kayınbiraderi Mehmed Ali ve Kaptan Paşa bu gemilerden birinin güvertesine çıkıyorlardı; onun sandalları da renkli bayrak ve tentelerle süslenmişti ve Türk fırkateynlerinin güvertelerinde bandolar da vardı. Suyun üzerinde sessizce dalgalanan ay yıldızlı sancağa bakarken tüylerim diken diken oldu, bu gemilerden bazısının, Türklerin bütün o talihsiz adaları acımasızca kılıçtan geçirdikleri Sakız katliamına katılmış olabileceğini düşünmekten kendimi alamıyordum: Bu olayı asla unutmayan ve affetmeyen Yunanlılar hâlâ bu barbarca saldırıyla ilgili korkunç şeyler anlatıyorlar.

Son köprüyü de geçtikten sonra varoşlarla karşı karşıya geldik, burası İstanbul'un en yoksul yeriydi, sağda solda harap bir dört köşe kule ya

a Tersane-i Âmire ya da bugünkü popüler adıyla Haliç Tersanesi kastediliyor –ed.n.

da yalnızca en fakirlerin yaşıyor olabileceği yıkık dökük ahşap evlerin arasından görünen eski Roma surunun sarmaşıklarla kaplı tuğlaları vardı ve bütün bu perişan meskenler ilk sert dalgada denize sürüklenecek gibi duruyordu. Destek ve çatı kirişlerinin birçoğu gerçekten dağılmış ya da parçalanmış, geriye mutlu “sakin”le Boğaz arasında yalnızca birkaç çürük tahta kalmış. Sırtlarına bir Rum mavnasından henüz indirilmiş taşlar yüklü birkaç sefil görünüşlü eşek sabırla kıyıda duruyor; mavnanın cıvadrası, dışa doğru açılan zayıf bir pencere kanadına çarpıp onu yerle bir edecek gibi bir ileri bir geri sallanıyordu. Keşke Preziosa fakir Türklerle onların yaşadıkları yerlerin birkaç çizimini yapmış olsa. Çok kötü durumda oldukları halde, onların fakirliğinin bizimki kadar korkutucu olmadığını söylemeliyim. Burada Pera dışında sokakta herhangi bir kötülüğe rastlayamazsınız, oradaki ler de genellikle Avrupalılar tarafından yapılıyor.

Burada fakirlik kelimenin tam anlamıyla saygıdeğer bir şey. Bir hamlın eşi Caesar’ın eşi gibi, biraz enginar ve kara ekmekle beslense de kimse onu ayıplamıyor; heybetli ve yaşmaklı, gürültücü değil ve çamaşırını hiçbir zaman dışarıya asmıyor. Ama eski bir sedirin üzerinde pahalı kürkleri temsilen bir tilki kürküyle ve her derdini unutmak için bir prenses edasıyla tüttürdüğü sevgili çubuğuyla muhteşem bir şekilde yarı aç yaşıyor. Fakirlik Doğu’da küçük düşürücü ya da bayağılaştırıcı bir şey değil; üzerindeki paçavraları o kadar asilce taşıyor ki şöyle dediği için kimse Kral Cophetua’ya^a şaşmıyor:

Bu dilenci kız karın olacak benim.

[Dilenci kız] tahta da, birkaç dakika önce peygamberinin adını anarak para ya da bir parça kara eknek istediğindeki doğal zarafetle çıkardı. Bu arada, eğer yolda daha fazla oyalanırsam Kâğıthane Deresi’ne asla varamayacağım.

Şimdi Boğaz’ın dar bir körfezi üzerinde kürek çekiyoruz, sağımızda Pera’nın, solumuzdaysa İstanbul’un semtleri var. İstanbul ne ka-

a Kadınlarla ilgi duymayan, ama günün birinde çıplak ayaklı bir dilenci kıza âşık olarak onunla evlenen efsanevi hükümdar; söz konusu efsaneye Shakespeare’in *Aşkın Çabası Boşuna* (*Love’s Labour’s Lost*), *Romeo ve Juliet*, IV. Henry adlı oyunlarında değinilir ve konu daha sonra başka birçok yazar tarafından da işlenir –ed.n.

dar da uçsuz bucaksız bir şehir! Açıkça belirtilmiş sokakları, sokak levhaları ya da yer ve yön gösteren işaretleri olmadığı halde, insanların bu yoğun yerleşimli şehrin ücra köşelerinde yollarını bulabilmeleri hayret verici. İstanbul'un varoşları çok sevimli görünüyor, sağda solda uzun zaman önceki yangınların yarattığı büyük boşluklarda çıkmış yemyeşil ağaçlar ya da en iyi cins sarmaşıklarla, özellikle Amerikan sarmaşığıyla kaplı koyu kırmızı ev kütleleri var. Büyük fes imalathanesini^a geçtik, burası Padişah'a ait ve resmi tekel olduğundan büyük bir gelir sağlıyor. Bunun yakınında Padişah Hazretleri'nin güzel bir köşkü ya da yazlık sarayı, bunun yanıdaysa bir cami ve gölgeli bir bahçe var. Padişah'ın Boğaz'daki aşağı yukarı yüzüncü sarayı olsa gerek bu. Harem kısmının pencereleri kafesli değildi, ama kıyıdan uzakta suyun içerisine inşa edilen yüksek, beyaz bir parmaklık, gelip geçen kayıklardaki mütecessis gözlemin yaşmağı feraceden ayırt edecek kadar yaklaşmalarını dahi engelliyor. Parmaklıkların yakınındaki sığ suda uzun bir sarı glayöl kümesi ve hemen yanında muhteşem bir çift leylek vardı, burada gördüğüm ilk leylekler de bunlardı. Birisi, sanki kar beyazı tüyleriyle suyun içindeki parlak kırmızı renkteki bacaklarını hayranlıkla inceliyormuş gibi hiç kıpırdamıyor, diğeriye az ötede çok ustaca balık avlıyor, sığ suda dolanıp arada bir yakaladığı avını afiyetle midesine indiriyordu. Kayıkçılarımız onlara çok saygılı davrandılar ve bana onların iyi kuşlar olduğunu söylediler: "Chok izi kush." Yol boyunca kayıkçılarımızdan Türkçe kelimeler öğrendik: Bize yanından geçtiğimiz değişik şeylerin Türkçe isimlerini öğrettiler, biz de karşılığında İngilizcelerini öğrettik. Her iki taraf da öğrendikleri kelime ya da cümleleri tekrarlayıp durdu. Hiç kimse bu güzel insanların yumuşak başlılığı ve iyi terbiyesiyle boy ölçüşemez.

Ancak çok geçmeden körfez çok daha daraldı –Thames'in Weybridge'deki genişliği kadardı– ve artık saraylar, minareler, Roma surları, yıkık dökük evlerle tersanelerden çok uzaktayız. Yedi tepeli şehri arkamızda bıraktık, yeşil yamaçlar ve yüksek tepelerle çevrili vadiye yukarı doğru kürek çekiyoruz. Kayıkçılarımız bize bu vadi ve tepelerin Padişah'a ait olduğunu

a Osmanlı ordusunun fes ve aba ihtiyacını karşılamak amacıyla 1839'da Defterdar'da kurulan Feshane –ed.n.

söylüyorlar, daha yukarılarda bir köşkü^a varmış; ama bunu biz de tahmin etmiştik, çünkü İstanbul'da ancak o topraklar Padişah'a ya da bir paşaya ait olduğunda görülebilecek kadar muhteşem –cennetlerini mükemmel kılabilmek için diktikleri– ağaçlar belirmeye başlamıştı. Ama artık glayöllerin kokusunu taşıyan esintiyle birlikte uzaktaki şenlik sesleri duyuluyor.

Kayığımızda sırtımızı yaslamış halde otururken, üzerimize sarkan ağaçlardan düşen nefis gölgeler ve küreklerimiz koyu yeşil suya değdikçe çıkan alçak, düzenli seslerle birlikte şurada burada sazlıklı sığıllara bağlanmış renkli kayıklar, bize “lotus yiyenler”i ve daha birçok Doğu hayalini hatırlatıyor, o anda tüm sevdiklerimizin yanımızda olmasını istiyoruz. Ama ilerledikçe çevredeki kayıklar sıklaşıyor ve kayıklardaki insanları hayranlıkla incelemeye ve delidolu genç Rumların kayıklarının keskin pruvalarını başımıza ya da yeni aldığımız hasır şapkalarımıza çarpmalarını engellemeye çalışmaya başlayınca rüyalarımızdan bir anda sıyrılıveriyoruz.

Derece bir dönemeci daha alınca önümüze hayal edebileceğimiz en güzel, en renkli, en değişik manzara çıkıyor! Çevresindeki yüksek ağaçlarla birlikte gölgesini hemen önündeki suya düşen şirin bir villa düşünün, üzerimizde masmavi bir gökyüzü ve her iki tarafta içlerinde yaşamaklı ve son derece güzel giyinmiş Türk hanımlarının ağır ağır çevrede yürüdükleri ya da gölgedeki minderlerine yaslandıkları gül ve portakal bahçeleri var! Bu kadınlardan birinin, hatta içlerinde en güzelinin Padişah'ın kızı olduğunu bildiğinizi ve onunla birlikte olan hanımların bu güzel vadide bayramın tadını çıkardıklarını hayal edin! Saray pencerelelerinin tam karşısında ağır ağır salınan, kürekleri içeri alınmış, pruva ve kış tarafı altın yıldız ve çiçeklerle bezeli, içinde rengârenk yortu kıyafetleri giymiş Rumların olduğu kocaman bir kayak hayal edin! Kadınlar başlarının çevresindeki nakışlı yazmalara gül ve zambaklar tutturmuş. Erkeklerin altın yıldızlı, kırmızı ve yeşil ceketleri göz kamaştırıyor. Kış tarafındaki üç oğlan bir tür gitar^b ve çömlek bir vazodan yaptıkları davulu^c

a Sa'dâbâd Sarayı –ed.n.

b Bu herhalde bir tür bağlamadır, çünkü mandolin olsa yazar bunu tanırdı, buzuki ise 19. yüzyılın sonunda ortaya çıktı –ed.n.

c Dümbelek –ed.n.

çalıyor. Hepsi de şen kahkahalar atıp birbirlerinin şarkılarına kaldıkları yerden devam ediyorlar.

Buna tezat oluşturacak şekilde, çirkin ve gaddar siyahiler tarafından korunan yaşmaklı ve sessiz kadınlarla dolu bir kayığın gizli bir iş yapar gibi gürültüsüzce geçtiğini hayal edin. Bu kayığın tam ortasında beş yaşlarında güzel bir Türk çocuğu ayakta duruyor. Bir paşa kızı olmalı, çünkü işlemeli kadifeden şapkasının ön kısmında, göbeğinde iri bir zümrüt olan, elmaslarla bezeli bir rozet var. Üzerinde feracelerin yapımında kullanılan o yumuşak, yeşil satenden yapılmış bir ceket ve şalvar var; bu küçük, güzel kız beline de tokası değerli taşlarla bezeli altın işlemeli bir kemer dolamış. Kız çok tuhaf bir gruba işaret ediyor. Yirmi kadar iri öküz suya girmiş; çirkin, siyah, düz kafaları ve çarpık boynuzları bu muhteşem manzaranın ortasında, parlayan dalgaların arasında çok tuhaf görünüyor. Hava çok bunalıcı olmalı, çünkü yanlarından geçen küreklerin hafif darbelerine rağmen yerlerinden kıpırdamıyorlar, tam aksine iri, siyah gözleri zevk ve neşeyle parlıyor. Kırmızı ve altın rengi tenteli arabalarıyla Kâğıthane Deresi'ne şüphesiz birçok itibarlı Türk güzeli getirdiler, şimdi de sıcak günün yorunluğunun ardından Asyalı tembelliğiyle dinleniyorlar.

Köşkün önündeki bu grubun Doğu hayatını nasıl da güzel temsil ettiğini düşünürken, hızla yaklaşan çok güzel bir Tunus kayığı, ona yol vermek için bizim kayığımızın yerinden fırlamasına sebep oldu. Saçaklı, beyaz ve ıskarlat rengi bir tentenin altında merasim üniformalı ve göğüslerinde askeri nişanları olan iki Tunus subayı oturuyordu. Asil, yağız bir görünüşleri vardı ve Selahaddin, Osman ya da eski zamanların ünlü Doğulu savaşçılarından mükemmel birer "portresi" olabilirlerdi. Beyaz ve yeşil şeritler halinde boyanmış kayıklarının uzun, beyaz cüppelerinin altından ıskarlat rengi içlikleri görünen on altı adam çekiyordu. Kış tarafta başıbozuklar gibi muhteşem silahları olan iki asker oturuyordu. Elbette hepsinin de iri, mor püsküllü ıskarlat kırmızısı fesleri vardı. Renkli sancakları rüzgârda vakur bir şekilde sallanıyor: Görünüşleri çok çarpıcı ve Halife Harun er-Reşid'i ziyarete gittiklerini hayal ediyorsun.

Ama dere artık o kadar kalabalıklaştı ki büyük güçle ilerleyebiliyoruz. O kadar fazla kayık var ki adamlarımız arada sırada yalnızca birkaç

kez kürek çekebiliyor. Pruvaları saçak ve boncuklarla süslü, antika görünümlü Rum kayıklarına yöneltilen çok sayıda Rumca ve Türkçe bağırış duyuyoruz, çünkü bu kayıklardaki âlemciler çılginca bir şekilde şarkı söylüyor, dümbelek çalıyor ve bağırıyor, kayıkları başıboş sürükleniyor ve diğer kayıkların önünden çekilmek için hiçbir çaba sarf etmiyorlar. Bu da sakın ve vakur tavırlarıyla sağa sola bakmadan yanlarından geçen haşmetli Türkleri iğrendiriyor.

Bu arada kıyılar son derece güzel görünüyor. İnsan bu manzara karşısında büyüleniyor, neşeleniyor ve kendini mutlu hissediyor, çünkü olması istenecek ya da hayal edilecek hiçbir şey yok: Bu dopdolu, eksiksiz ve uyumlu bir resim. Sağda solda ağaçların üzerinde bir tür gitar asılı duruyor. Çınar ağaçlarının en koyu gölgeli yerinden aydınlık ve parıltıyan suyun kenarına kadar, muhteşem ve birbirinden değişik kostümler giymiş birçok grup oturuyor. Kar beyazı bir yaşmak ve leylak renkli parlak bir ferace giymiş olan bir güzel, sevimli çocuğu ve kıyıya bağlı kayıktan işlemeli minderler taşıyan siyahi hizmetkârlarıyla birlikte gülüyor. Deredeki her dönemeç, sizi her iki yakada da en sonuncusu bir öncekinden daha çarpıcı gören farklı gruplarla karşı karşıya getiriyor.

Karaya çıkış yerinin yanındaki kıyılar beyaz yaşmaklı Türk kadınlarıyla dolu, feraceleri gül pembeyle bezeli maviden ve simli kiraz renginden zarif elma yeşiline ve en açık saman rengine kadar akla gelebilecek her parlak ve narin renk tonunu içeriyor. Kölelerin ya da fakir kadınların koyu kahverengi ve koyu yeşil feraceleri, insanın gözünün fazla parlaklıktan bıkmasını engelliyor. Her şey mükemmel ve kaba Rum şarkılarıyla tiz sesli gitarlara bile rıza gösteriyorsunuz.

Rumlar çoğunlukla derenin sol kıyısında duruyorlar –elbette erkek ve kadınlar beraber; ama mevki sahibi hiçbir Türk asla hanımıyla birlikte görünmez; kadınlar, çocukları ve köleleriyle grup halinde oturuyor ya da yürüyor, gülüp eğleniyor ve yemek yiyor, bir kuş ya da balık gibi yaz gününün tadını çıkarıyorlar. Yaşadıkları andan başka onları mutlu edecek şeyleri yok, zavallı kadınlar! Dolayısıyla güzellikleri kaybolana ve onları taşıyan öküzdenden daha az saygı görmeye başlayana kadar, mutlu olabildikleri her anın değerini bilmeleri gerekiyor.

Sonunda karaya çıkıyor, yaşlı bir söğüt ve kayığımızı bağladığımız birkaç kalasla yerimizi belirliyoruz. Kaba örgülü çoraplar ve kano şeklinde, kırmızı renkte bir çift eski yemeni giymiş olan kayıkçılarımızdan biri, kamp sandalyeleri ve beyaz şemsiyelerle bizi takip ediyor. Geniş bir ovanın tam ucundayız, düzlükte dörtnala giden İngiliz subayları, sağda solda mızraklı birkaç Türk süvarisi, ayrıca hem ıskarlat kırmızısı ve altın rengi yeni bir ceket kazanmanın şerefine, hem muhteşem bir ata binmiş bir Fransız subayı sessizce onları izlediği için yarışı kazanmaya kararlı, pervasızca öne atılan vahşi birkaç Rum var. Güneş ovayı kavuruyor ve arabalar da çok toz kaldırıyor; bu sebeple biz de suyun kenarındaki ağaçların gölgesine kendimizi atıp bir Türk'ün kalabalığa soğuk şerbet ve limonata dağıtmada gösterdiği yaratıcı beceriyi hayranlıkla seyrediyoruz. Ticarethanesi, çadır bezinden devasa bir şemsiyeden ibaret. Oraya saygıyla bakıyorsun, çünkü Jack'in devine^a bile ait olabilir. Yapraklı taze dallar, beyaz bir örtü üzerinde her birinin ağzı büyük bir limonla kapatılmış üç büyük sürahi dolusu şerbet olan küçük masaya hoş bir gölge yapıyor. Burada çok büyük bir kalabalık var ve bizim mavi beyaz sarı Türk önündeki kuruş yığınının memnun memnun bakıyor.

Yan komşusu bir Rum, becerikli bir şekilde kilden bir tür kaba tezgâh yapmış. Bunun üzerindeyse kömür yanıyor. Hemen yanındaki sepette küçük beyaz ve altın rengi fincanlar var. Çevresindeki gölgeliğe birkaç kaba saba oturak yerleştirilmiş. Bu bir *café*; Rum, Ermeni, İngiliz, Fransız, Çerkez, Arap, Siyahi, Hırvat ve İranlılar buradan geçerlerken mis kokulu bir kahve içmek ya da ağacın altındaki küçük oturaklarda bir süre dinlenmek için duruyorlar. Rengârenk kıyafetli Rum çilek satıcıları çok pitoresk görünüyor, şirin meyve sepetlerini omuzlarına astıkları uzun sopalarda taşıyor ve yol kenarındaki arabaların kapılarında duruyor, sonra gölgeli yamaçlardan gitar, küçük davul [dümbelek] sesleriyle kahkahaları gelen uzak-taki âlemci gruplara doğru ilerliyorlar.

Renk renk şekerlemeler,^b yoğurt (kar beyazı renkte bir tür ekşi süt) ve bir sepetin çevresine kahverengi bir çelenk gibi asılmış susamla bezeli

a Yazar geleneksel bir masala atfta bulunuyor -ed.n.

b Muhtemelen macun -ed.n.

bir çeşit ekmek olan simit satıcılarının yanından geçerek kalabalığın arasında ilerlemeye devam ediyoruz. Muhteşem görünümlü yaşlı bir Türk kebab (çubuklara takılıp pişirilen küçük et parçaları) satıyor, bu eti sıcak tutmak içinse bir kömür ateşinin etrafında dönen küçük, demirden bir maki ne kullanıyor. Kurda benzer büyük, vahşi bir köpek az ileride oturmuş havadaki bu lezzetli kokuyu burnuna çekiyor, ama bu zavallı gezginin alabileceği tek şey de bu koku olacak gibi görünüyor.

Bir süre kalabalığı seyrederek vakit geçirdik, ardından Padişah'ın köşküne^a bir göz atmak için yürümeye devam ettik. Köşkün tamire ihtiyacı var gibi görünüyordu, çünkü galiba oraya kırk yılda bir gidiyor, ama çevresindeki ağaçlar muhteşemdi ve gölgeliklerde şakıyan bülbüller duyduk. Bu bunaltıcı günde ihmalkârlık nefis bir lükstü ve uzaktaki çimenli yürüyüş yolları ve sazlıklı fiskiyelerin çekici bir görünüşü vardı. Köşkün cümle kapısında tüfeğini (her zaman yaptıkları gibi) bir yanında tutan ve sıkıldıkça da okullu bir kızın güneş şemsiyesini çevirdiği gibi çeviren depresif bir asker nöbet tutuyor, daha ziyade vakit öldürüyordu.

Giriş kapısı tıpkı Hampton Court [Sarayı'nda] olduğu gibi ağaçlarla çevrili bir yoldan sonra bir kanala açılıyordu, ama tabii ihmal edilmişti ve yalnızca dikkatli ellerde nasıl harika bir yere dönüşebileceği hakkında bir fikir veriyordu. Muazzam, sallanan dalların gölgesinde bu kanal boyunca yürüdük. Karşı tarafta köşke ait zengin çayır ve sağda solda Padişah'ın yaz aylarında otlamak üzere buraya salınmış gözde atları vardı. Çok hoş bir manzaraydı, çünkü bu güzel yaratıklardan en az iki yüz adet vardı ve atlara bakan Araplarla Türkler sanki birer mutluluk abidesi gibi duruyor, çadırlarının kapısında sessizce tütün içiyor, uzakta eşelenen güzel beyaz, doru ya da kestane renkli gözde atlara gözlerini dikip onların gücü ve özgürlüğü karşısında zevk duyuyorlardı.

Bu zengin otlaklar kanalın sol tarafında; sağ taraftaysa geniş bir yol var ve bu yolun üzerinde yaşmaklı kadınlarla dolu at arabaları, kırmızı ve altın rengi tenteli öküz arabaları ve yortu kıyafetlerini giymiş Rumlarla tıkkış

a Bu dönemdeki Sa'dâbâd Sarayı, II. Mahmud döneminde (1808-39) mimar Krikor Amira Balyan'ın yeniden inşa ettiği saraydı ve Theophile Gautier'nin seyahatnamesinden de 1850'lerde saray ve çevresinin kullanılamayacak derecede harap bir durumda olduğu anlaşılmaktadır -ed.n.

tıkış dolu, kaba ahşaptan at arabaları geçiyordu. Rotten Row yolundakiler burayı görseler kim bilir ne kadar şaşırırlardı! Iskarlat kırmızısı koşum takımlı kar beyazı bir katırın üzerinde heybetle geçen geleneksel bir Türk'ü görünce bunu düşündüm. Yeşil sarığına bakılacak olursa Peygamber'in soyundan olmalıydı: Cüppesi bembeyazdı, çıplak bacaklarıysa bronzlaşmıştı ve yemenileri de kırmızı renkteydi. Yol kenarındaki yaşlı çınar ağaçlarının altında ilerleyen bu adam çok kendine özgü bir kişiydi; ama farklı bir şekilde, göğsünde iki Kırın madalyası, elindeyse "birisine" vermek üzere taşıdığı küçük bir buket altın sarısı akasya olan yakışıklı İngiliz subayı Albay de öyleydi; uçuşan setreleri ve şahane silahlarıyla gösterişli iki Kafkasyalı da öyleydi ve aslına bakarsanız, çeşmenin yanında durup kimin su almaya ineceğini neşeyle tartışan aynı ata binmiş delidolu iki siyahi oğlan da dahil olmak üzere, Kâğıthane Vadisi'ndeki herkes öyleydi. Çeşmenin yanındaki kıyıda fakir, yaşlı bir derviş ve yaşmaklı üç ya da dört Türk kadını oturmuş gölgenin tadını çıkarıyorlardı, çünkü çeşmenin başındaki ağaç çok güzeldi. Ama eğer karşılaştığım grupların yarısını bu şekilde anlatmaya kalkarsam, yolculuğumun sonuna asla varamayacağım.

Biraz daha ileride Bushey Park'takilere^a benzeyen sık bir ağaç topluluğunun arasında dinlenmek üzere oturduk ve gerçekten krallara layık bir şekilde dinlendik. Önce lezzetli bir şerbet içtik; daha sonra üstüne şamfıstığı serpilmiş gevrek birkaç bademli kurabiye yedik ve hemen ardından ellerimizi çırpımızla birlikte "müziyenler" gelip önümüzde bağdaş kurarak bize "müzik ziyafeti" çektiler. Bunun dayanılmaz bir şey olduğunu itiraf etmeliyim, ama her şey Binbir Gece Masalları'ndaki gibi olsun istiyorduk. Ardından zarif, genç bir Rum'un sunduğu lezzetli kahvelerimizi içtik, ama oğlan fazla paragöz davranınca klasik yüz hatları da çirkinleşiverdi. Daha sonra Arapça olarak falımıza bakmak isteyen üç güzel, vahşi Arap^b kızının bizi tatlı dille kandırmalarına ve saçmalıklarına çok güldük ve onların şahane yüz hatlarını, kuzguni saçlarıyla gözlerini ve gösterişli paçavralarını resmedebilecek sanatçı ve dâhiler olmadığımız için çok pişmanlık

a Londra yakınında Hampton Court Sarayı'nın bitişiğinde yer alan, atkestanesi ağaçlarıyla süslü büyük park –ed.n.

b Yazar muhtemelen Çingeneleri Araplarla karıştırıyor –ed.n.

duyduk. Ardından çimenlerin üzerindeki minderlerde oturan komşuları-mıza hayranlıkla baktık –parlak kıyafetlerinden dolayı laleye benzeyen dört güzel Türk kadını ince yaşmaklarının arkasından bize utangaç bakışlar fırlatıyorlardı. Öküz arabaları yakındaydı, kasalıydı ve kasanın üzerine altın yaldızlı büyük kanatlar oyulmuştu. Yanak ve alınları kırmızıya boyalı, boyunlarındaysa “kem gözler”den korunmak amacıyla takılmış mavi boncuklu kolyeler olan beyaz öküzler, sohbet edip gülen ve en az diğerleri kadar neşeli olan kölelerin yanında memnun bir şekilde yatıyordu. Bu çok güzel bir gruptu. Dalların arasından süzülen altın sarısı gün ışığı, yaşmaklı yumuşak yüzleri, zengin nakışlı minderleri, antikaları andıran su ibriklerini, kaba, ama muhteşem arabayı, beyaz öküzleri ve güzel kıyafetli siyahi köleleri aydınlatıyordu.

Bırakıp gitmesi o kadar zor olan enfes imgelerden biriydi bu; ama Kadınefendi’nin at arabası Padişah’ın köşkünden çıkmış, küçük, beyaz köprüyü geçiyordu ve biz de ona yetişmek için hızlandık (tabii bu büyüğü topraklarda ne kadar hızlanılabilirse). Kadınefendi ya da şimdiki Padişah’ın birinci eşi, oğullarının annesi ve söylendiğine göre Padişah ona çok bağlı. Kadınefendi’nin yakınlarda Reşid Paşa’nın oğlu Ali Galip Paşa’yla evlenen kızı, Türkiye’deki en güzel kızlardan biri sayılıyor. Dört şahane siyah at tarafından çekilen araba pitoresk beyaz köprüden geçiyordu. Önünde renkli bir koşum takımlı beyaz bir at üstünde bir Türk subayı ilerliyordu, artçı olarak da yirmi kadar mızraklı süvari vardı. Araba şeftali rengindeydi ve her yanı barbarca gümüş süslerle kaplıydı; tekerleklerin parmakları yaldızlı ve dingiller gümüştü; dizginlerin ucunda şeftali rengi kurdeleler vardı; arabacı, şarlatanla Türk karışımı bir kişiydi.

Ama arabanın içindeki hanımlar beyaz yaşmaklarının ardında ne kadar da güzel, nazik ve narin görünüyorlardı! Kadınefendi arabada baş köşede, kızıysa karşısında oturuyordu. Kadınefendi minyon ve sevimli, ama melankolik ve ifade edilmesi güç asil bir havası var. Bunları henüz fark etmiştim ki bakışlarım Prensese^a kayıverdi. İyi ki İran prensi Ebülhasan^b değil-

a Fatma Sultan –ed.n.

b Binbir Gece Masalları’nın kahramanlarından –ed.n.

dim! Doğrusu bir Türk güzeli –gerçek bir güzel– için denizcilerin “insanın aklını başından alır” dediği kadar var. Prenses arabada hafifçe öne eğilmiş bir şekilde oturuyordu, ceylanlarınkini andıran gözleri, elinde tuttuğu, ortası bütünüyle zümrüt ve elmaslarla kaplı, kar beyazı tüyleri olan bir Türk yelpazesine odaklanmıştı. Tıpkı bir peri kadar narin görünüyordu, puslu, ince yaşmağının ardından görünen teninin enfes rengi bir deniz kabuğunun pembeleşmeye başladığı yerdeki rengine benziyordu. Uçuk deniz yeşili, zarif elbisesi ve başının çevresinde tıpkı büyülmüş bir tacın içindeki parlak su damlaları gibi titreyen elmas çelenk, bana bu gösterişli, ama fantastik saray arabasıyla bir günlüğüne kıyıdaki bir Nehir Kraliçesi’ni ziyarette gelen Undine’yi* hatırlattı hemen.

Bu saray arabasını on beş kadar yaldızlı ve çiçekli araba takip ediyordu. İlk dördündeki haremli hanımların hepsi benzer şekilde giyinmişti. Önce ince, beyaz yaşmaklarının altında parıltıyan yıldız şeklindeki elmaslarla uçuk mavi feraceleri; ardından kenarları altın sarısı, mor, pembe ve menekşe rengi işlemelerle süslü, yeşil ve beyaz janjanlı muhteşem bir kehribar rengi giysi parçası görünüyor; her baş ve her göğüste mücevherler parlıyor. Harem kadınlarının bayram günlerindeki ihtişamları görülmeye değer. At arabaları bir süre ovada durduğu için onları iyi görebildik, ama her ne kadar bunu söylemek beni üzüyor olsa da, İngiliz ve Fransız subaylarının kaba davranışları yüzünden ilerlemek zorunda kaldılar. Araba konvoyu ovanın çevresinde yavaş yavaş bir tur attıktan sonra vadiden geçerek Beşiktaş’a giden dolambaçlı yolda gözden kayboldu.

Artık gölgeler uzamaya başlamıştı ve kaygımızı aramayı kararlaştırdık. Vadi ve yollardaki bütün o yürüyüşlerden sonra yeniden minderlere gömülmek çok hoştu. Derenin manzarası anlatılamayacak kadar güzeldi, batan güneşin mor ışığı yola çıkan kayıkların, sağda solda ıskarlat kırmızısı feraceli birinin yol boyunca yavaş yavaş yürüdüğü ya da dinlendiği yerdeki ağaçlarla uzaktaki yamaçların ve hâlâ kıyılarda kalan gösterişli birkaç Rum grubunun üzerine düşüyordu. Türk kadınlarıyla hizmetkârlarının hemen hemen hepsi gitmişti, ama iş zevk ve sefaya geldi-

a “Dalgâ” anlamına gelen Latince *unda*’dan: Alman mitolojisinde dişi, bakire, ölümsüz bir su perisi; edebiyat ve müzik alanlarında sıkça işlenmiş bir kişilik –ed.n.

ğinde dünyadaki en doyumsuz insanlar, görünüşe bakılırsa Rumlar. Sanı ki o anda başlamışlar gibi şarkılar söylüyor, gülüp eğleniyor ve dans ediyorlardı. Çocuklarla birçok genç erkeğin başında, besbelli severek giydikleri, sazdan yapılma taçlar vardı. Kimileriye başlarına yabancı çiçeklerden çelenkler yapmıştı. Berrak sesli küçük davullar [dümbelek] her zamanki gibi şarkılara gayretle tempo tutuyordu ve yeterince berbat bir ses olsa da, sayısız kayık dereden aşağı ilerlerken çıkan kürek sesleri ve şırıltılarla hoş bir uyum içindeydi. Çok geçmeden derenin ıssız, dar bir koluna ulaştık ve kimi büyük ağaçların altında gitmek üzere toparlanan bambaşka bir grup vardı.

Bazı Fransız subayları bir grup Arap'la^a "samimi" olmuşlardı ve akşam esintisiyle çırpınan Fransız bayraklı bir istimbota binmeden önce gösterişli bir şekilde vedalaşıyorlardı. Gevşek yaşamaları esmer yüzlerinin etrafında dalgalanan bazı Arap kadınları, sandalın pruva kısmını gizleyen sık su bitkilerinin arasında çıplak ayaklarıyla zıplaya zıplaya yaklaşıyorlardı; üzerindeki tek bez parçası da rüzgârda çırpınan küçük bir çocuk, besbelli iyi vakit geçirdikleri grubu uğurlamak üzere onlarla birlikte seğirtiyordu. Bazı Fransız bahriyelileri, o gün çınar ağaçlarının altında yedikleri keyifli öğünün göstergesi olan sepet ve başka şeyleri taşıyorlardı.

Akşam güneşinin altın rengi ışığında yaptığımız dönüş yolculuğundan ve kayıklardan kaçınırken zaman zaman küreklerimizle değdiğimiz su bitkilerinin serinletici, hoş kokularından ne kadar zevk aldık! Gözlerim yeniden leylekleri aradı ve birini sığ suda bata çıka avlanırken gördüm.

Tersaneye geldiğimizde, geri dönmekte olan kayıklar gerçekten harika bir manzara oluşturuyordu: İngiltere'de "Derby"^b dönen at arabaları bunun yanında bir hiçti ve bu iki, adeta milli bayram gününü karıştırmadan edemedim. Burada en çılgın eğlenceler vardı, ama ne bir sarhoşluk, ne başkalarını rahatsız edici bayağı davranışlar görüyordunuz. Türkler geri dönerlerken de gittikleri andaki kadar sakin ve ölçülüydüler, Rumlar kendi aralarında çılgınlıklar yapsalar da kimseyi rahatsız etmiyor-

a Yazar muhtemelen yine Çingeneleri kastediyor –ed.n.

b 1780'de Derby kontu tarafından başlatıldığı için bu adı taşıyan, mayıs ayının son çarşamba günü Londra'da yapılan ve büyük rağbet gören, dünyanın en eski at yarışlarından biri –ed.n.

lardı. Kâğıthane Deresi'nden günbatımında dönüşümüzü, güzel İstanbul'un önümüzde parlayan minarelerini ve mor renkli suyun üzerindeki pitoresk grupları uzunca bir süre unutmayacağım. Burada güneş gerçekten anlatıldığı şekilde batıyor:

Kuzey ülkelerindeki belirsiz parlaklık değil,
Bulutsuz bir ışık topu hayat dolu.

Artık Sultanahmet ve Ayasofya'nın uzaktaki kubbeleri, ulu serviler, koyu-kırmızı ev kütleleri, [pruvalarında] altın yaldızlı muazzam aslanlar olan, bayraklarla süslü savaş gemileri, Roma surlarının küçük kuleleri ve birçok sarayın pencereleri, ince bir pusun içinde mor ve altın renkli bir ışığa boğulmuştu. Bu manzaraya inanabilmek için görmek gerekir, ama biz her akşam Anadolu tepelerinin üstünde buna tanık oluyoruz.

Birbirlerine bağlı iki eski kayak, bu göz kamaştırıcı ışığın altında muhteşem bir görüntü meydana getirmişti. Bu kayıkların içindeki bazı erkekler dikkat çekici ölçüde yakışıklıydılar ve içlerinden biri ayağa kalkmış, abartılı el kol hareketleriyle bir hikâye anlatıyor, herkes pür dikkat onu dinliyor, başında yabani çiçek ve sazlardan yapılma bir taç olan bir diğeriye, kayığın kış kısmında bacağının tekini yeşil dalgalara doğru sarkıtmış oturuyordu. Birbirine bağlı bir çift başka kayığın kış tarafında birisi, şartların el verdiğince hareketli bir şekilde dans ediyor ve yüksek sesle şarkı söylüyordu. Bu güzel Rum tipleri, batan güneşin ışığında altın işlemeli yortu kıyafetleri ve gösterişli kuşaklarıyla harikulade görünüyordular. Ama İstanbul'un ilk köprüsüne gelmeden hemen önce gerçekten keyiflendik, çünkü denize yakın bir nevi tersanedeki kereste yığınlarının üzerinde her renk tonunda parlak ve mat feraceleriyle yüzlerce Türk kadını toplanmıştı; tıpkı at yarışlarına ve kutlamalara gidemeyenlerin Londra yakınında yol kenarında birikip dönenleri izlemesi gibi, onlar da Kâğıthane Deresi'nden dönen zenginlerle eğlence düşkünlerini bekliyordular. Ama batan güneşin rengârenk kıyafetler ve ince, beyaz yaşmaklar, bir de annelerinin ayakları dibinde dalgalarla oynayan çocukların üzeri-ne düşen mor ve altın rengi ışığı, burada harika bir manzara oluşturuyor-

du. Bir ressam bunu görebilmek için neler vermezdi ve bu manzarayı resmedebilseydi, acaba dünya bu resim hakkında neler söylerdi!

Ama Tatlı Su Vadisi'ne yaptığımız yolculuğu anlatmaya bir son vermeliyim, yoksa sen de Boğaz'ın hızlı akıntısına karşı kürek çeken kayıkçılarımız kadar yorulacaksın.

Ortaköy'e varmadan epey önce tüm bu eğlenen grupları çok arkada bırakmıştık, akşam yemeğinde maceralarımızı anlatmadan önce bir süre serin, küçük çardağımızda dinlendik. Kesinlikle çok hoş bir gün geçirmiştik ve sessiz dostum Dudu bile böyle düşünüyordu. Akşamleyin pencerenin altındaki sedirde kahvelerimizi yudumladık, uzakta yakında şakıyan bülbüllere kulak verdik, portakal ağaçlarıyla çarkıfelekler arasında uçuşan ateşböceklerini ve bayramın son gecesinde ışıklandırılmış minareleri seyrettik. Hoşça kalın sevgili Bayan Austin.

Sevgilerimle,
E.B.H.^a

a E(melia) B(thynia) H(ornby); yazarın kızlık adı Emelia Bthynia Maceroni'ydi –ed.n.

ELLİNCİ MEKTUP

Fırtına – Askerlerin dönüşü – Komisyon

ORTAKÖY, 9 HAZİRAN 1856

Sevgili Anneciğim,

Sana bu satırları yazdığım anda dışarıda korkunç bir fırtına var. Saat yedi civarında kuzeyden muazzam, kapkara bulutlar gelmeye başladı. Boğaz epey karardı ve vadinin yarısını göremiyorduk. Derken iri yağmur damlaları tozlu incir yapraklarının üzerinde pıtırdadı; ardından yalnızca burada görüldüğüm inanılmaz derecede şiddetli sellerden biri oluştu ve yollar yıkıldı. Aşağı yukarı on beş dakika içinde azgın, bulanık sarı bir akıntı (neredeyse bir nehri andırıyordu) tepelerden aşağıya doğru evimizin yanındaki yoldan akmaya başladı ve yorgun sığırların yalnızca bir saat önce sıcak ve tozlu tepeyi nefes nefese çıktıkları yerde rüzgârla su çatşıyordu. Bu gürültülü akıntıyla birlikte önce ölü bir köpek, arkasından bir kedi ve son olarak bir öküzün iskeleti geçti; birkaç gün önce yolda açlık ve susuzluktan ölen bu öküzün, olduğu yerde derisi yüzülmüş ve cesedi burada alışlageldiği üzere vahşi köpeklerle yem olmuştu.

Daha sonra bahçeye bakan diğer pencerelerimize yöneldim. Zavalı güzel güller perişan olmuş ve birçok portakal çiçeği demeti yerlere dağılmıştı. Çardağın ve duvarın üzerindeki (birkaç saat önce harika tomurcuklar ve çiçeklerle kaplı olan) çarkifelek yerle bir olmuş, ama büyük sarısabır böyle devasa bir duştan sonra çok iyi ve diri durumda. Zavalı, küçük Ermeni Simyon yarın bahçesinde çok meşgul olacak!

Kim bilir Karadeniz’de nasıl bir gece yaşanıyor! Fırtınanın oradan geldiği çok açık. Şu anda etraf neredeyse karanlık, ama menekşe rengi şimşekler tüm vadiyi ve ötedeki tepeleri aydınlatıyor. Ardından Anadolu yakasının uzak bir yerinde, tepeden tepeye yankılanarak gök gürlüyor. Küçük, ahşap evimiz bu fırtınada bir hayli sarsılıp titriyor, ama şimşek burada İngiltere’de olduğu kadar tehlikeli değilmiş. Uzunca süren bir parlama daha! Sonra aşağıda vadideki evler, minareler, sağda solda gemiler olan kapkara Boğaz, karşı kıyıdaki köy ve camiler bir renkli ışık seliyle aydınlanıyor. Bu-

nun yarattığı etki çok güzel. Pencereimin yanındaki büyük incir ağacı sert rüzgârla hışırıyor. Muslin perdeler hayalet gibi ileri geri sallanıyor. Fareler acı acı bağılıyor ve çığına dönmüş bir şekilde ahşap çatıda koşturuyor. Zavallı kanaryalarımı uyanıp kafeslerinde korkuyla kanat çırpıp duruyor. Sokak köpekleri en kasvetli şekilde uluyor. Ne tam karşıdaki Türk ordugâhında, ne genellikle Alman Lejyonu'nun müziğinin akşamları kıyıyı canlandırdığı daha ötedeki Kuleli'de tek bir ışık yok. İncecik çadırlarının bu korkunç rüzgâr ve sağanağa nasıl dayanabildiğine şaşıyorum.

Boğaz'da gördüğüm ilk yaz fırtınası bu, ama geçen sonbaharda en az bunun kadar şiddetlileri olmuştu. Kapkara bulutlar şu anda İstanbul'a doğru ağır ağır ilerliyor ve fırtına tam tepemizden geçiyor. Menekşe rengi şimşek ve gök gürültüsü arasında birkaç saniye sayıyoruz, demek ki fırtına zebanisi İstanbul'un yüksek minarelerine yaklaşıyor. Hâlâ bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyor ve yol kenarındaki servi ağaçları, kuzeyden ıslık gibi bir ses çıkarak esen rüzgârla bir sağa bir sola sallanıyor. Hepimiz Karadeniz'deki gemilerimizin güvende olmasını umarak endişeyle birbirimize bakıyoruz.

II HAZİRAN, ÇARŞAMBA AKŞAMI

Bugün kısa aralıklar dışında bütün gün yağmur yağdı. Karadeniz'den asker dolu birçok büyük gemi geldi geçti. Zavallılar, ne kadar kötü bir gece geçirmiş olmalılar! Yalnızca tek bir gemide tente olduğunu gördüm, o da kış tarafındaydı. Güvertedeki herkes sırsıslam, üşümüş ve perişan görünüyordu; hepsi de geminin kenarlarına toplanmış, hiç şüphesiz başlarında bir dam olması için dua ediyorlar. Neyse ki savaşın tüm sıkıntılarını geride bırakarak evlerine dönüyorlar.

Dün posta gemisinin geldiğini, ama Fransa'daki demiryollarından birinin çalışmamasından ötürü kuryenin Marsilya'daki gemiye yetişemediğini öğrenince çok üzüldüm. Her gün Komisyon'un sona ermesiyle ilgili bir haber almayı umuyorum, ama Edmund'un Levazım Dairesi için sonuçlandırması gereken birkaç işi daha var, bu da son derece zorlu bir iş: Haf-talardır kendine hiç zaman ayıramadı ve çok geç saatlere kadar oturuyor. Artık iyi geceler dilemeliyim. Edie Belle'e" en derin sevgilerimi ilet!

a Edie ve "belle" (Fr. "güzel"), Edie-güzel ya da güzel Edie —ed.n.

ELLİ BİRİNCİ MEKTUP

Türk kadınlarının eğitimi – Çocukların büyüülmesi – Talimat ihtiyacı – Kitaplar – Evle ilgili düşünceler – İklim – Kırım relipleri

İSTANBUL, 26 HAZİRAN 1856

Sevgili Bayan Austin,

Burada Amiral Slade adında çok değerli ve hoş bir tanışımız var: Kendisi Türk ordusunda hizmet veren bir İngiliz, onların bahriyesi için çok işler yapmış ve İstanbul'da yıllarca yaşamış. Çeşitli vilayetleri de gezmiş ve hem Türkçe, hem Rumca'yı mükemmel konuşabiliyor, aynı zamanda Türkiye'yle ilgili çok hoş bir kitap yazmış. Türkler arasında "Müşavir Paşa" olarak tanınıyor.

Galiba İngilizler tarafından daha ziyade tuhaf bir kişi sayılıyor, çünkü Doğu hayatının rahatlık ve özgürlüğünü Londra ve Paris'in katı kuralcılığına tercih etmiş görünüyor. Türkiye'deki yönetim ve hükümetle ilgili tüm şikâyetlerine rağmen, Türkleri insan olarak çok seviyor ve galiba çok da iyi anlıyor. Geçen gün kadınlar hakkında uzun uzun sohbet etme imkânımız oldu ve her ne kadar genellikle güzel, yumuşak huylu ve akıllı olsalar da, cahilliklerinin –eğer bu denli acınacak durumda olmasa– son derece gülünç olacağı konusunda görüş birliğine vardık.

Bunun hemen ardından şu soru geliyor, "Ne yapılabilir?" ve sevgili Bayan Austin, bu konuda tavsiyenize ihtiyaç duyacağım nokta şudur: Amiral Slade bu kadınlar için İngiltere'den çok basit eğitici kitaplar getirebildiği takdirde, bunların Türkçeye çevrilmeleri ve okuyabilen kadınlara dağıtılmaları konusunda elinden geleni yapacağını söylüyor. Onların bu kitapları kabul etmeleri konusunda hiçbir sıkıntı yaşanmayacağına dair bana güvence veriyor ve başlangıç olarak önemli konunun sağlıklı çocukların yetiştirilmesi olduğunu söylüyor, çünkü her yıl binlerce çocuk annelerinin cehalet ve akılsızlığı yüzünden toprağa veriliyor. Kadınlara sindirim sistemi, kas ve sinir gibi, belki beş bin kişide bir kişinin biraz haberdar olduğu şeylerden bahsedilmesinden bütün ırk faydalanacaktır. Bir bebeğin çiğ kes-

taneleri emdiğini kendi gözlerimle gördüm ve ağzında tek bir dişi dahi olmayan bir çocuğun kocaman bir salatalığı kemirdiğini görmek burada epey rastlanılan bir şey. Geçen gün buradaki caminin yanından geçerken, imam bir manavın yanında duruyor ve kollarındaki çok perişan görünümlü, yaklaşıp on sekiz aylık bir çocuğa yeşil kayısı^a yedirmeye çalışıyordu!

Ama küçücük tabutlarında taşınan –diş çıkarırken huysuzluk ettiği için verilen afyondan^b ölen– birçok bebeğin yanı sıra, böyle şeyleri İstanbul sokaklarında tüm gün boyunca görebilirsiniz. Ancak, korkarım alt sınıflara mensup İngilizler bundan utanç duyacaklardır.

Burada aşırı miktarda şekerleme verildiğinden bebeklerin dişleri kararmış ve çürümüş; yedi ile on-on iki yaşlarındaki oğlan ve kızların arasında tek bir sağlam dişi dahi olmayanların bulunması hiç olağandışı bir durum değil; ağızlarında siyah ve kırık dişlerden başka bir şey yok, bu da içler acısı ve insanı hasta eden bir görüntü. Oğlanlar, on dört ya da on beş yaşlarına kadar haremde kadınlarla birlikte sedirlerin üzerinde tembellik ederek yetiştiriliyorlar; bundan dolayı annelere, mevcut zayıf ve uyuşuk İstanbulluların yerini alabilecek üstün ve sağlıklı oğulları nasıl yetiştireceklerini öğretmenin son derece önemli olduğu kolayca görülüyor.

Bu ülkedeki kadınların erkeklerden çok daha zeki, çok daha az önyargılı, ayrıca daha akıllıca ve iyi olan usulleri öğrenme ve benimseme konusunda çok daha istekli olduklarından eminim.

Buraya her zaman gelmekte olan Çerkez ve Gürcü kızları, bir İstanbul haremde doğup büyüyen zavallı cariyeden hem kafa, hem vücut bakımından çok farklı. Söz konusu kızların İngiliz ırkının gücü ve güzelliğine duydukları hayranlık sınır tanımıyor ve her anne böyle güzel insanları nasıl yetiştireceğinin öğretilmesinden şükran duyardı.

Sevgili Bayan Austin, bu küçük umut ışığından dolayı Türk kadınları için büyük bir heyecan duydum, kalben, herkes gibi, hayır işleriyle ilgili olduğunuzu biliyorum, ama bu konuda zekânızla da bize katılacağınızı umuyorum. Kitapların, kıskanç efendilerin önyargı ya da korkularını uyan-

a Yazarın sözünü ettiği meyve çağla olmalı –ed.n.

b Herhalde eczacılıkta yatıştırıcı olarak kullanılan afyon ruhu kastediliyor –ed.n.

dırmayacak şekilde büyük bir ihtiyatla seçilmesi son derece önemli. Talimat veren insanlar her şeyin sonu olur. İstenilen, kuvvetli bir sağduyu ve genel bilgilerin sağlanabilmesi. Galiba çok geçmeden şirin ahlaki ve eğitici hikâyelere geçmeliyiz.

Eğer bir Türk erkek çocuğu, annesini sedirde oturup yapılmasını istediği şeyler konusunda kölelerini tokatlarken ve onlarla tartışırken, aşağılayıcı derecede bir cehalet içinde görmek yerine okuyup öğretmekle meşgulken görseydi, annesi hakkında kim bilir ne kadar farklı bir fikre sahip olurdu!

Padişah'ın hanımları içindeki cariyelerden yakınlarda okuma öğretilmiş olan bazılarına, Binbir Gece Masalları'nın ve İran aşk şarkılarını içeren bir kitabın çevirileri verilmiş. Ortalıkta başka hiçbir kitap yok, ama Amiral Slade okuyabilen birkaç cariyenin bizim kitaplarımızı da okumaya can atacağından emin. Daha önce söylediğim gibi, kitapların burada Türkçe olarak basılmasıyla bizzat ilgilenecek; o sadece ileriye gören biri değil, yalnızca bu ülke halkını çok iyi anlayan ve tanıyan, onlara neyin uygun olduğunu bilen iyi kalpli ve zeki bir adam. İşte yapılacak gerçekten faydalı ve ilginç bir şey, böyle faydalı şeyler yapmak da hayatı kolay geçen birçok insan için sık sık çok büyük bir ihtiyaç.

Bayan Campbell bir keresinde bana çok faydalı bir kitap ödünç verdi, galiba adı "Annelere Öğütler"di. Yazarı bir doktordu, ama önemli öğütlerin alınabileceği ve basitleştirilebilecek birçok kitap olduğuna eminim. Aslında kitapların dili sanki yedi yaşındaki çocuklar için yazılmış gibi olmalı. Elbette bu amaçla hazırlanacak olan kitapların basılı olması şart değil, bu konuyla çok ilgilenen dostum Amiral Slade'in yardımıyla onları burada kolayca Türkçeye çevirebilirim.

Gençken bu kadar güzel, narin, iyi huylu ve zeki olan bu kadınların –ne kadar güzel olurlarsa olsunlar onlara birer hayvanmış gibi davranılıyor– körpelik ve canlılıkları geçtiğinde nasıl da hastalığa kayıtsız, obur, nefret dolu ve umutsuz olduklarını görsen, bu zavallı, aşağılanan kadınlara çok acırdın. Doğa onlara her şeyi verdiği halde, efendilerinin tahakkümü yüzünden bu hale geliyorlar.

Onlara tüm kalbimle yardım etmek isterim ve bana bunun nasıl yapılabileceği konusunda yardımcı olmanızı bekliyorum, sevgili Bayan Aus-

tin. İyi olduğunuzu ve bahçenizin, yemyeşil sokakların ve sağlığınıza tadını çıkardığınızı umuyorum. Buranın panoramik manzarasından sonra insan İngiltere'nin büyüleyici ayrıntılarını merak ediyor. Burada bir tepe uzaktan güzel görünüyor, ama oraya vardığınızda bir eğreltiotu ya da "bir diken," küçük ya da güzel ve huzur verici hiçbir şey olmadığını görüyorsunuz; ne bir kulübe, ne küçük bahçeler var. Ama bu dünyada insanın bir şeyin değerini tam anlaması için ondan uzakta olması gerekiyor. Weybridge'i her zaman sevdim, ama şu anda bana küçük bir cennetmiş gibi geliyor.

Borç Komisyonu toplantıları giderek sona yaklaşıyor ve görüşmelerin iyi gittiğini söylemekten mutluluk duyuyorum; dolayısıyla her şeyin iyi gideceğini ve eylül başında İngiltere'ye döneceğimizi umuyorum. Bu değişken iklim çok yorucu, sevgili Edith'imizin burada yaşamasını istemezdim. Sıcaklık şu anda günün ortasında korkunç. Ama o kadar tuhaf bir iklim ki, güneş battıktan hemen sonra bahçede bir saat otursanız muhtemelen üşümeye başladığınızı hissedersiniz.

İklimin getirdiği uyusukluk ve tembellik, Kırım'daki gezintilerim hakkında size ayrıntılı bir mektup yazmamı engelledi; ama, bunun dışında, her şey hafızamda taze duruyor, gördüklerimi not defterime yazdım ve eğer o mektubu hâlâ istiyorsanız yakında seve seve yazarım. Bir araya geldiğimizde, farklı muharebe alanlarından ve diğer ilginç yerlerden toplayarak kurduğum çiçekleri göstereceğim. Aynı zamanda Balaklava ve güzel Baydar Vadisi'nden kardelen ve süsen kökleri, Malakof ve Redan'dan mermi kovanları ve Malakof'ta kuşatma altındakilerin yatıp kalktıkları şu yeraltı siperlerinden birinde bulduğum, bir Rus topçusunun ayakkabısıyla bir çekici getirdim. Oradaki istihkâmlar gerçekten müthişti. Oradan güneşin batışını izledik –yerle bir olmuş şehir ve batmış gemiler o yöreye özgü mor ve altın rengine bürünmüştü. Sağımızda, Mamelon'un yakınlarında bir bülbül şakıyordu. Her şey çok huzurlu görünüyordu, o korkunç mücadele ve boğazlaşma hakkında duyduğumuz her şey bir rüya gibi geliyor. Daha sonra Redan'a gittik ve zavallı askerlerimizin üzerinde çarpışmak zorunda kaldıkları o dört yüz ayaklık yamacı tırmanırken çok duygulandık; aslına bakılırsa buna çarpışmak yerine ateş yağmuruna dalmak demek daha doğru olacaktır. Orada bulunan bir subay, askerlerimizden bazılarının ilerle-

meve karar vermeden önce kurşunlardan kaçmak için sağa sola manevra yapmaları gerektiğini söylemişti.

Ama artık daha fazlasını anlatmaya yeltenmemeliyim. Toprak neredyse tamamen mermi kovanlarıyla kaplıydı. Yırtık bir apolet, bir kılıcın kırık kınıyla o korkunç günü hatırlatacak bazı başka üzücü şeyler daha topladım. Orada yaşlı bir Rus askeri de vardı ve elimi sıkamak için ısrar ettikten sonra bana küçük bir haç verdi.

Hoşça kalın sevgili Bayan Austin! Leydi Duff Gordon'ı gördüğünüzde ona sevgilerimi iletebilir misiniz? Giyinme odasındaki şöminede yakması için ona sarısabır ağacı aldım; kendisini Binbir Gece Masalları'ndaymış gibi hissedecek. Leydi Easthope'un, Ubicini'nin Türkiye Mektupları çevirisinin reklamını gördüm, ama kitabı henüz alamadım. Onunla Fir Grove'da geçirdiğimiz günler ne kadar da hoştu! Ona sevgilerimi iletin. İnsan, özellikle de bu kadar uzaktayken, yapılan iyilikleri değerli mücevherler gibi hatırlıyor. Sizi ne kadar sık düşündüğümü bilerseniz, sevgili Bayan Austin! Kusuruma bakmayın, ama kimi zaman minnet ve sevgi duygularımı ifade etmeyi çok arzuluyorum ve eğer samimiyete biraz da ifade etme isteği eklenebilse dünyanın çok daha güzel bir yer olacağına eminim.

ELLİ İKİNCİ MEKTUP

Prens Adaları – “Edith Belina” – Sinyor Giacomo – Adadaki kilise

PRİNKİPO, 6 TEMMUZ 1856

Sevgili Bay Hornby,

Su anda Prens Adaları ya da “Kutsanmışların Adaları”^a olarak bilinen adaların en büyüğü olan Prinkipo’da bir köşkteyiz. Denizden yükselen ve çevresi kayalık ve tepelerle^b çevrili olan bu ada Surrey Tepeleri’ni andırıyor; köknar, incir ve zeytin ağaçlarının arasında sağda solda eğimli bir arazi parçasında bağlar, narların ıskarlat kırmızısı parlak çiçekleri, çevrelerinde keçi ve koyunların otlağı, gölgede yatan pitoresk Rum çobanları var. Kıyının ve karşıdaki dağların manzarası çok hoş, daha uzakta Turner’ın resimlerindeki Venedik gibi sanki masmavi denizden yükselen İstanbul görünüyor. Her şeyi aşan bir güzellik bu. Süpürgeotu, laden ve kocayemişlerin arasından dolana dolana deniz kıyısına kadar yaptığım akşam yürüyüşünden henüz döndüm. Neredeyse suyun kenarına kadar yemyeşil olan yarın üzerinden köknar ağaçları sarkıyor. Edith için birkaç güzel deniz kabuğu topladım.

Dün İstanbul’un üzerinde büyük bir sıcaklık bulutu vardı, orada termometre 39 dereceyi gösteriyormuş. Akşamleyin burada odamda 29 dereceydi. Bugün güzel bir esinti çıktı ve kıyıya vuran dalgaların sesi çok dinlendirici. Kendimi şimdiden bir hayli ferahlamış hissediyorum ve denizin üzerinde hızla ilerleyen “beyaz atlar”ı izledim. Çok sayıda ada kayığı denizde sıçraya sıçraya yol alıyor. Kendimize ait çok güzel bir kayığımız var artık; adı da “Edith Belina.” Keşke cesur bir şekilde dalgaların üzerinde ilerlerken onu görebilseydin, Union Jack^c esintiyile keyifli keyifli dalga-

a Yunan mitolojisinde ölmüş kahramanların barış ve huzur içinde yaşadıkları bu yerin İstanbul Adaları’yla bağlantısı bilinmiyor –ed.n.

b Yazar burada ve daha sonra Adalar’daki yükseltiler için “dağ” kelimesini kullanıyor, o dönemde Adalar’da yapılaşmanın çok az olmasından dolayı “tepe”ler göreceli olarak “dağ” gibi gözüküyordu herhalde (Büyükkada’nın en yüksek yeri olan Aya Yorgi [doğrusu Ayios Yeorgios] tepesi 203 metredir) –ed.n.

c Dar anlamda bir teknenin kış tarafındaki küçük İngiliz bayrağına, ama genel olarak İngiliz bayrağına verilen ad –ed.n.

lanıyordu. Tabii evimiz denize bakıyor ve arka taraftaki bir kapı tepenin eteklerindeki bir patikaya açılıyor. Sabahları çok erken kalkıyoruz, çünkü vapur yediden önce hareket ediyor ve gün içinde başka gemi yok. Kimi zaman Rum sütçü köyden gelmemiş oluyor ve gayretli Elma Goncası'nı upuzun saç örgüleri arkasında uçuşa uçuşa, elinde teneke bir çanakla keçilerin peşi sıra koşarken görmek çok eğlenceli. Usandırıcı keçiler eziyet vermek istercesine seke seke kaçarken, o çok komik görünen dargın bir yüz ifadesi takınıyor. Bunlar Sinyor Giacomo'nun keçileri, ama Sinyor Giacomo'ya –ya da herkesçe bilinen adıyla “Jackeymo”– ait olan her şey “kiracılar”ına da aittir.

Sinyor Giacomo Maltalı –herkese anlatmaktan çok hoşlandığı üzere İstanbul'a ilk geldiğinde çıplak ayaklı, küçük bir denizciymiş. Sabırlı adımlarla elde ettiği Galata'daki dükkânı onun için tam bir altın madeni olmuş, şimdiyse Ada'daki en güzel topraklara sahip ve çok sayıda beyaz taraçalı evi var. Kendisinininki üç taraçalı bir bahçenin üzerinde, denizde üç mil açıktayken dahi görünen beyaz vazo sıralarıyla bezeli büyük ve hoş bir ev.

Biz buraya hep “Giacomo'nun Keyifhanesi” diyoruz, çünkü bu nesheli Maltalı akşamları oturup bir paşanın bile hor göremeyeceği kehribar ağızlıklı çubuğunu içmekten büyük keyif alıyor. Giacomo beyazlar giyininip kuşanmış, başında geniş kenarlı hasır şapkasıyla bahçesindeyken, St. Helena'da ziraatla uğraşan ufak tefek, güleç bir Napoleon'u andırıyor –bu tür resimleri en azından çocuk kitaplarında gördüğümü hatırlıyorum. Sinyor Giacomo'nun aynı zamanda sayısız gürbüz, bronz tenli çocuğu da var ve genellikle kumda oynayan bu çocuklar, pazar ve yortu günlerinde en güzel kıyafetlerini giyiyorlar. Madam Giacomo iyi huylu, kendi halinde bir kadın. Hayattan büyük zevk alıyor ve zaman zaman elmas takmaktan da geri kalmıyor. Geçen gün büyük bir içtenlikle, müzikten çok hoşlandığı için Giacomo'ya kendisine bir laterna alması için yalvardığından bahsetti; laterna çalmanın, kendi yaşındaki bir kadının edinmeye çalışacağı her tür hünerden daha iyi olduğunu düşünüyordu; artık akşamları sık sık Madam Giacomo'nun küçük oturma odasından gelen güzel melodiler pencereme ulaşıyor ve o anda Bayan Giacomo'nun kendisini ya da arkadaşlarını eğlendirmek için laternasının kolunu çevirdiğini biliyorum. Sinyor Giacomo'nun

holünde heykeller ve güzel bitki ve fundalarla dolu büyük vazolar var. Ailenin tüm ütü işleri burada yapılıyor ve Sinyor Giacomo'nun hasır şapkalarından birinin, her ne kadar yapma da olsa bir çiçeğin üzerine asılmış ya da silahının (çünkü diğer şeylerin yanında Giacomo bıldırcın avından da hoşlanıyor) heykellerden birine dayanmış olduğunu görmek şaşırtıcı değil.

Sinyor Giacomo Ada'da çok sevilen ve saygı duyulan biri. Bir süredir burada kalan Fransız askerleri, her gün iki ayın düzenledikleri ahşap kiliselerini ona vermişler. Sinyor Giacomo denize bakan arazilerinden birini daha sağlam bir kilisenin yapılması için bağışlayacağını, tüm işçi masraflarını karşılayacağını ve binanın inşası bittiğinde de bakımı için bir "Padre" [Peder] tutacağını açıkladı. Ona nasıl bir kilise olacağını sorduğumda, "bir Hristiyan Kilisesi" diye cevapladı, ama orada bir Katolik ya da Protestan rahibin olması konusunda tamamen kayıtsız görünüyordu. Herhangi bir kimsenin bu konuda daha fazla bilgi sahibi olmak istemesi karşısında gösterdiği şaşkınlıktan hoşlandım, çünkü kilisesi "herkese açık bir Hristiyan kilisesi" olacaktı.

ELLİ ÜÇÜNCÜ MEKTUP

Padişah'ın şöleni – Türk sanatkârları – Fırtına – Uzun günler – Vassilis'in kötü davranışı – Evdeki değişiklikler

PRINKİPO, 23 TEMMUZ 1856

Sevgili Anneciğim,

Dün Padişah'ın düzenlediği akşam yemeği vardı. Son üç haftadır İstanbul'da bu konuşuluyordu. Söylendiğine göre Paris'ten ünlü aşçı ve garsonlar getirtilmiş ve Padişah her şeyin Avrupai ve mükemmel olmasını istiyormuş. Geçen hafta, Dolmabahçe Sarayı'nın salonuna yerleştirilecek olan aynı modeldeki sandalye sayısı hakkında endişelendiğini duydum. Sandalyeler davetlilere (yüz otuz kişi) yetmiyordu, on kadar eksik vardı ve İstanbul'da bunların aynısını yapabilecek kadar “yaratıcı” bir sanatkâr bulunamıyordu. Ancak her şeyin mükemmel olduğunu söyleyebilirim ve Edmund'un bir an önce geri dönüp hepsini anlatması için sabırsızlanıyorum.

Vapurun yaklaştığını görebiliyorum. Gökyüzü o kadar açık ve mavi, denizse o kadar durgun ki İstanbul'dan yola çıktığı anda bir an büyüklüğünde seçilebiliyor. Misafirlerin dün saraya nasıl ulaştıklarını merak ediyorum, çünkü bir süredir İstanbul'un üzerinde asılı duran büyük bir kara bulut dün saat yedi civarında şiddetli bir fırtınaya yol açtı. Minarelerin çevresinde zikzaklı şimşekler çakıyor ve zaman zaman müthiş bir ışık tüm şehri aydınlatıyordu. Ardından bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaya başladı. Güzel olduğu kadar da korkutucu bir manzaraydı. Daha sonra fırtına ağır ağır pencerelerimizin karşısındaki Üsküdar'ın tepelerine doğru ilerlemeye başladı; peş peşe çakan şimşekler ürkütücü kıyıları ve çıplak dağları aydınlatıyordu.

Yelkenleri yatık ada kayıkları hızla kıyıya ilerliyordu. Çok geçmeden burada da deniz kabardı ve köpüklü dalgaların üzerine şiddetli bir sağanak boşandı, ama gök gürlemiyordu ve buna seviniyordum, çünkü buradaki ahşap evler gök gürlediğinde rahatsız edici bir şekilde sallanıyordu.

Günlerden salıydı ve evden mektup alamayacağım için kederleniyordum. Burada yalnız başına geçirmek için uzun bir gün: Vapur saat yediden önce gelmiyor. Kumsalda yürüyüp Edie için deniz kabuğu topladım, birkaç çiçek kuruttum, biraz da çalıştım, ama gün yirmi dört saat ve ne kitabım, ne müziğim var.

Bunu duymak seni şaşırtacak, ama Vassilis gitti: Ne yazık ki Magyar'da [Macar] *raki* içmeye alıştı, ben yalnızken bunu yapması hiç hoş değildi. Bir akşam terbiyesizlik ettiği için korkunç üzgündü ve affedilme umuduyla bir hafta boyunca evin çevresinde dolaştı, ama Edmund onu görmek dahi istemiyordu. Padişah'ın büyük ziyafeti biter bitmez, zannedersem bugün, onun yerini Elma Goncası'nın sadakatsiz kocası alacak. O, yani Evgenios, saraydaki yemek hazırlıklarında çalışıyor. Melia yarın düzine kadar İtalyanca kelime dışında yalnızca Rumca konuşuyor, bu da benim açımdan çok hoş değil; ama kocası mükemmel İtalyanca, Fransızca, Almanca, Türkçe ve Rumca biliyor. Şu anki "uşağımız" delidolu, Adalı bir Rum. Dizine kadar inen mavi pantolonları, esmer, çıplak bacakları ve ısraklat kırmızısı bir ceketle fesi var.

Vapur geldi ve Edith Belina da onu karşılamaya gitti; ben de mektup ve haberleri almak için kıyıya yürüyeceğim.

Edmund gelmedi, çünkü bu akşam Büyükelçilik'te, dün akşam Padişah'a davet edilen herkes için düzenlenen bir akşam yemeği var. Padişah'ın düzenlediği ziyafet hakkında muhteşem olduğu dışında hiçbir şey duymadım.

Pera'da dün gece büyük bir yangın çıktı. Penceremden izledim: Muazzam bir görüntüydü, parlak alevler İstanbul'un kubbe ve minarelerini, Üsküdar kıyılarıyla oradaki servi ormanını aydınlatıyor ve karanlık, dalgalı denizi aşarak adama doğru geliyordu.

ELLİ DÖRDÜNCÜ MEKTUP

*Mecidi Nişanı – Padişah'ın akşam yemeği partisi – Saray – Fırtına –
“Komiser Joe” – Kırım'dan ziyaretçiler*

PRİNKİPO, 23 TEMMUZ 1856

Sevgili Bayan Hornby,

Edmund'un Mecidi Nişanı^a aldığını duymak sizi memnun edecektir: Çok güzel, gümüş bir yıldız,^b ortasında mineli ve yuvarlak bir tuğra, üst kısmındaysa mineli, küçük bir ay yıldız var. Kalın kurdelesini yeşil ve kırmızı renginde; Padişah'ın buluşu olan, olağanüstü güzel bir hatla yazılmış Nişan Berati, gümüş püsküllü, beyaz, saten bir çantaya yerleştirilmiş. Padişah'ın, Komisyon üyelerinin İngiltere'den alınan borçla ilgili olarak izledikleri yoldan memnun kaldığını duymak çok rahatlatıcı.

Geçen perşembe yeni Dolmabahçe Sarayı'nda Padişah'ın düzenlediği bir akşam yemeği vardı. Saat yedi dolayında İstanbul'un üzerinde korkunç bir fırtına patlak verdi. Pencerenin önünde tek başına oturmuş, denizin üzerindeki hiddetli bulutları ve zikzak çizen şimşekleri izlerken, zavalı davetlilerin yerle göğü yoğun, mor bir kütle haline getiren sağanaklardan nasıl kaçacaklarını düşünüyordum. Davetlilerin, Karadeniz'den gelen bu fırtına patlak verdiğinde sarayın muhteşem yemek salonunda oturuyor olduklarını bilseydim rahatlardım –baş misafir Sir E. Codrington^c hariç tüm davetlilerin. Ona gelince, fırtınayla bir süre boğuştuktan sonra karaya çık-

a Sultan Abdülmecid'in 1851'de çıkardığı, günümüzde yaygın olarak Mecidiye Nişanı diye bilinen beş rütbeli bir nişan –ed.n.

b Mecidi nişanlarının 6.000 adet basılan 5. rütbesine mahsus nişan, bir tek bu gümüş, diğerleri altındı –ed.n.

c Yazar burada adları karıştırılmış görünüyor: Sir E(dward) Codrington 1770-1851 arasında yaşadı ve Navarin Deniz Savaşı'nda amiral olarak İngiliz, Fransız ve Rus müttefik donanmasına komuta etti; iki oğlundan Sir William John Codrington (1804-84) Kırım Savaşı'na katılan komutanlardan biriydi, ikinci oğlu Sir John Henry Codrington (1808-77) İngiliz deniz kuvvetlerinde amirallik rütbesine kadar yükseldi; Sir William John, General Simpson'ın ölümü üzerine 1854 Ekimi'nden Kırım Savaşı'nın sonuna kadar İngiliz Şark Ordusu'nun başkomutanıydı, dolayısıyla yazının daha sonraki bir cümlesinden de anlaşıldığı gibi burada söz konusu olan Codrington oydu –ed.n.

manın imkânsız olduğunu anlayıp saraya yakın bir yerde demir atmak zorunda kalmıştı. Onu ve gösterişli kurmay heyetini, merasim üniformaları içinde güvertede durdukları sırada bir an için kıydan görmüşler. Bu çok sınırlı bozucu bir durum olmalı, çünkü Padişah yalnızca İngiliz başkumandanının da katılabilmesi için yemeği birkaç kez ertelemiş. Edmund, Lord Stratford ve kurmay subaylarıyla birlikte muhteşem bir kayıkla Dolmabahçe'nin mermer basamaklarına kadar ulaşabilen şanslı insanlar arasındaydı. Saraydan çok etkilenmiş, söylediklerine göre Binbir Gece Masalları'ndan çıkmışa benziyormuş. Kimileri –eleştirmenler– ayrıntılarda kusursuz olmadığını söylüyorlar, ama yine de insanın üzerinde bıraktığı etki harika ve davetlilerin, altın yıldızların ya da pencere çerçevelerinin mükemmelliğini ya da mermer kolon ve çeşmelerin cılasını inceleyecek ne zamanı, ne fırsatı oluyor. Söyleyeceğim şu ki sıradan ölümlüler evlerine büyülenmiş bir şekilde dönüyorlar –ne bir fazla, ne bir eksik– ve daha sonra Tenyson'un tarif ettiği Harun er-Reşid'in sarayı gibi bir sarayı ziyaret etmiş olmalarına inanamıyorlar; yalnızca “sakin ve gümüş gözkapaklı İran güzeli”^a ortalıkta görünmüyor. Ancak eleştirmenler, yani sarayın “tamamlanmış” olmadığını söyleyen mutsuz ölümlüler, kusurların peşine düşüp sarayın güzellik fikrini ve rüyamsı etkisini gözden geçiriyorlar. Hiçbir şey bu kar beyazı sarayın Boğaz'ın koyu mavi sularına yansıyan gölgesi kadar güzel olamaz.

Akşam yemeğine dönecek olursak: Grup, Dışişleri Nazırı Fuad Paşa ve Sadrazam Ali Paşa tarafından karşılanmış. Beyaz mermer bir holden geçip basit, ama şık, tavanı düz, beyaz mermer sütunlarla desteklenen bir daireye varmış. Padişah her zamanki gibi istanbulin, fes giymiş, yaka ve manşet takmış, ayrıca elmaslarla kaplı kılıcını kuşanmış olarak, genellikle yabancıların önünde davrandığı gibi çekingen ve rahatsız bir halde kanepeye oturuyordu. Ayağa kalkmış; Lord Stratford, İngiliz misafirlerini ve Fransız Mösyö De Thouvenel'i tanıtmış. Padişah önce birkaç nazik söz etmiş ve kendini biraz daha rahat hissedince gülümseyip başıyla selam vermeye başlamış. Dragoman Bay Stefano Pisani, resmi konuşmaları aynı resmiyetle çevirmeye özen gösteriyor, bu konuşmalarda birçok kez İngiltere, Fran-

a Alfred Tennyson'ın (1809-92) *Recollections of the Arabian Nights* adlı şiirinden –ed.n.

sa ve Türkiye'nin "müttefikliği"de geçiyormuş. Bu konuşmalar sona erdikten sonra grup, Padişah'ın tebessüm ve selamları eşliğinde Sadrazam ve Fuad Paşa'yla birlikte odadan çıkmış; İngiliz ve Fransız tarzı büyük ziyafetleri aratmayacak şekilde çiçekli vazolar, masa süsleri, altın ve gümüş tabaklarla muhteşem bir ziyafet masasının hazırlandığı büyük, beyaz mermer salona geçmiş. Salonun ortasındaki avize çok büyük ve güzelmış ve muazzam bir meblağa mal olmuş; Padişah onunla çok gurur duyuyor; dört yüz gaz memesi kullanılan bu avize Padişah ve Valide Sultan için bir İngiliz tarafından tasarlanmış. Yaklaşık iki yüz kadar mum masadaki olağanüstü Doğu çiçeklerini ve diğer süsleri aydınlatıyormuş.

Yüksek, parıldayan cam kubbeli salon, eski Hassa Alayı'nın pitoresk kıyafetlerini giymiş Türk askerleri tarafından korunuyormuş, bu kıyafetlere artık hiç rastlanmıyor. Duyduğuma göre hımbıl duruşları, mahzun halleri ve bir askere yakışmayan davranışları, kıyafetleriyle sorguclarının etkisini gölgelemiş.

Sunulan yemeklerin sayısı ve çeşitliliği savurgancaymış, ama yaptıkları işi besbelli iyi anlamayan Avrupalı garsonlar yüzünden yemekler soğuk ve servis kötüymüş. Yemek sıkıntı verecek derecede uzunmuş, çünkü paşaları memnun etmek için Fransız yemeklerinin arasına (pilav dahil) her türlü Türk yemeği de serpiştirilmiş ve paşalar çevredeki herkesin şaşkın ve hayret dolu bakışları altında her şeyden yemişler. Saray bandosu salonun bir ucundaymış, ama birkaç parça çaldıktan sonra müzisyenler o anda sarayın üzerinde şiddetini artıran fırtınadan korkarak kaçıp gitmişler. Bu cesur adamlar kaçış sırasında büyük bir kapıyı açık bırakmışlar ve bunun sonucunda oluşan cereyan yüzünden mumların yarısı sönmüş, dolayısıyla bu harikulade eğlencenin son kısmında ışıklandırma olması gerektiği kadar iyi değilmiş, nitekim nadir güzellikteki tatlı karanlıkta Türk ve Hristiyanlar tarafından adeta tahrip edilmiş.

Davetlilerin birçoğu, "bu kadar güzel inşa edilmiş olan" sarayın kubbesi üzerinde durmadan gök gürlediği ve şimşeklerin ışıklarının Hristiyan misafirlerin –bunlar Padişah'ın sarayındaki ilk Hristiyanlardı– gösterişli, şıkar şıkar kıyafetlerini aydınlattığı bu sahnenin ihtişam ve heybetini çok çarpıcı ve etkileyici bulmuşlar. Bazı Türk ileri gelenleri dehşete düş-

müş görünüyorlarmış, şüphesiz “gâvurlar”la yemek yemeklerinin cezası olarak Tanrı’nın gazabına uğradıklarını düşünüyorlardı.

Neredeyse size Padişah’ın herhangi bir kimseyle yemek yemesinin görgü kurallarına aykırı olduğunu söylemeyi unutacaktım, bu sebeple Padişah Hazretleri’nin kanepenin bir kenarında oturduğunu ve ziyafeti kadınlara ait bölümdeki kafeslerden izlemeye tenezzül ettiğini tahmin ediyorum. En küçük hazırlıkları bile birkaç haftadır büyük bir ilgiyle takip etmiş. Fransız, İngiliz, Sardunya, Prusya ve Avusturya üniformaları ve farklı farklı rütbe işaretleriyle nişanlar, tahmin edebileceğiniz gibi büyük bir gösteri oluşturmuş. Ömer Paşa Türk generallerinin arasındaymış. Akşam yemeği dokuz buçukta sona ermiş. Lord Stratford ertesi gün Pera’da büyük bir askeri yemek düzenledi. Lord Lyons, Sir Edward Codrington ve önde gelen Sardunya ve Fransız subayları oradaydı.

Edmund Adalar’a cumartesi akşamı döndü, yoğun bir çalışmanın, şaşaa ve yorgunluğun ardından sakın bir yürüyüşe çıkmak onu memnun etti. Pera’daki sıcak son zamanlarda dayanılmazdı ve oradaki sakinlerin neredeyse hepsi hasta, dolayısıyla burada temiz ve güzel havalı bir yerde yaşadığımız için kendimizi kutluyorum. “Komisyon Üyesi ve meslektaşları” zaman zaman tatil yapıyorlar, iki üç saat yazıp çizdikten sonra kayaların arasında balık tutmaya ya da Edith Belina’yla Anadolu kıyısına yelken açıp dağların eteklerindeki eski ve tek başına duran bir köyde uzun yürüyüşlere çıkıyoruz.

Yaklaşık on gün önce bir akşam vakti bizi kim buldu dersiniz, yaptıklarına hayran bir ordu tarafından “Levazımcı Joe” olarak adlandırılan ünlü Kerç kahramanı. Çok hastaydı; ona baktık ve şimdi son derece neşeli ve iyi bir durumda, tam da yabancı bir memlekette insanın yanında olmasını isteyeceği biri. Benim için gerçek bir askeri tarzda pazarlık ediyor, inatçı Rumları alt ediyor, ölüleri bile mezarından kaldıracak kadar gürültü yaparak sabahın beşinde herkesi sağlık uğruna uyandırıyor, denize gidip bir yunus gibi keyifli keyifli yüzüyor, Pera’da benim için evi çekip çeviriyor ve “Komisyon Başkanı” sıkıştığında el yazısıyla dünyanın raporunu kopyalıyor. Her akşam Magyar’da sohbet ve flört etmeye, kahve ve tütün içmeye gelen sıram sıram Rum ve Ermeni kadınlarına bakmak üzere köye iniyor. Geçen akşam güzellerden oluşan bir grup vardı ve hepsini birden iyi görebileceğimiz

“stratejik bir yer”e geçmemiz için bana çok dil döktü. Çok geçmeden derin derin iç çekip “sinek dahi öldüremeyeceğini,” böyle göz kamaştırıcı şeylere Kerç’te alışık olmadığından güzel şapkalı, koyu renk gözlü güzellerden çok etkilendiğini söyledi. Ancak bira ona tüm dertlerini unutturuyor ve şu anda bağda uyuyor, dudağının kenarında sallanan büyük bir puroyla, ceket ve subay kasketiyle, fazla gelişmiş bir meleği andırıyor. Aritmetik, levazım ve ticari bilgisi şu anda Edmund’un o kadar işine yarıyor ki levazımdan sorumlu General Smith, Komisyon çalışmalarını sürdürdüğü sürece onun tam maaşla yanımızda kalmasına izin verdi. Bu da beni çok memnun ediyor, çünkü hem ülkesine, hem kendisine faydalı oluyor, hem de nazik ve neşeli biri olduğundan yanımızda olması benim de hoşuma gidiyor. Ayrıca hem meslektaşları, hem de buradaki –gerçi bu genellikle pek övünülecek bir şey olmasa da– Levazım Dairesi idarecileri tarafından çok sevilip takdir ediliyor.

Eve dönmenin beni ne kadar memnun edeceğini anlatamam. Edmund geçen hafta neredeyse benim “Himalaya” [gemisiyle] dönmemi istedi,; ama onu burada tek başına bırakmanın doğru olup olmadığı konusunda karar veremedim. Konforlu bir ev hiçbir ülkede buradaki kadar gerekli değil diye düşünüyorum, ayrıca sürekli bakım, iyi ve taze yemekler, temiz çarşafklar ve temiz bir eve ihtiyaç var. Temizlik bakımından şu anda ihtiyacımız olan her şeye sahibiz sanıyorum (çünkü Hristos yerleri çok gayretli bir şekilde “kazıyor”), sağlıklı gıdalarımız var, çok güzel akşam yemekleri yiyebiliyor ve nefis çay içebiliyoruz. Yolu buraya düşen birçok gezgin subay saat yedi civarında kapımızı çalıyor ve genellikle elimizdeki sandalye ve tabak sayısından daha fazla ziyaretçimiz oluyor. Ortaköy’de arkamızdan ağıt yakıldığını duyuyorum ve birkaçı bizi burada bile buldu. Edmund eve nadiren yanında biri olmaksızın geliyor ve Kırım’dan gelenler hiç zahmet vermiyor, sert sedire serilen temiz çarşafklar ve bir yastık lüks sayılıyor, bu sebeple, Bay Smythe’in dediği gibi şüphesiz bir “kurum” olan Elma Goncası onları çok sıcak karşılıyor. Sık sık, özellikle cumartesi geceleri, böyle iki ya da üç kam-pımız oluyor, savaşla ilgili pek çok hikâye anlatılıyor ve İngiltere’ye döndüğümüzde neler yapacağımızı konuşuyoruz. Ama artık mektubuma bir son vermeliyim, herkese sevgilerimi iletin. Günden güne bu Müslüman topraklarından ayrılacağımız tarihi öğrenmeye yaklaşıyoruz.

ELLİ BEŞİNCİ MEKTUP

*Hristos Manastırı – Balık avı seferi – Deniz banyosu – Erken kalkma –
Halki Adası*

PRİNKİPO, 27 TEMMUZ, PAZAR

Sevgili Kız Kardeşim,

Bir hayli yorucu bir günün ardından sana birkaç satır yazmak üzere nihayet oturabildim. Deniz boyunca uzanan dağ yolunda uzun bir yürüyüş yaptık, sonra gri kayalarla köknar ağaçlarının arasındaki eski Hristos^a Manastırı üzerinden döndük. Keşiş oradaydı ve Rumca bilen Bursa Konsolosu Bay Sanderson, bu kır sakallı münzeviyle uzun bir süre sohbet etti –çok hoş, iyi bir yaşlı adam ve bir Rum papazı için olağandışı bir örnek. Bize orada kalan iki İngiliz subayıyla arkadaş olduğunu anlattı ve savaş bitince herkes yavaş yavaş ayrılmaya başladığından, alışılmış sıkıcı, olaysız yaşantısına geri dönmekten yakınıyor bir hali vardı. Bu asker dostlarının sohbetlerinin, hiç görmediği bir dünyaya dair anlattıklarının son derece ilginç ve eğitici olduğunu söyledi. Arkadaşlarından biri topçu albayı olan Dickson adında biriymiş, İngiltere'ye döndüğümüzde Albay Dickson'la karşılaşsak selamını ileteneğimize dair söz verdik. İmparator Theodosios tarafından antik bir sitin üzerinde inşa ettirildiği söylenen şapele girdik. Her zamanki gibi tuhaf ve loş bir yerdi. Birkaç Rum hanımı “şanlı” bir aziz ikonasının önüne mum yerleştiriyordu.

Daha sonra altı ya da sekiz yüz yıllık bir Kutsal Kitap'ın tezhipli parşömen yapraklarını çevirdik, şapelde daha eskileri de varmış ve bir gün onları da görebileceğimi umuyorum. Keşiş bize bir bardak lezzetli bir kaynak suyu ve kiraz reçeli verdi. O anda bahçede yapacak bir işi yok görünüyor: Baharda çok meşgul oluyormuş, ancak artık hava çok sıcak olduğundan biraz keyif çatabiliyordu; kapı eşiğine oturup önündeki harika manzarayı izleyerek tütün içiyor, küçük, harap avluda misafirlerini ağırıyor ve Rum-

a (Rum.) İsa (Peygamber) –ed.n.

ca bilen birileriyle karşılaştığında dünyada olup bitenlerle ilgili bilgi alıyor. Bayan Barker cuma günü ziyaretime gelecek ve o zaman bir tercümanım olacağından, “Hristos”u ve sakallı münzevi keşişi birkaç kez ziyaret edip bu antik şapel ve içindeki eski resimler, haçlar ve mezarlar hakkında bilgi almak istiyorum.

Adada bir başka manastır daha var: Ayios Yeorgios. Güçlü olduğu dönemde manastırı inşa ettirmiş, daha sonra Prinkipo’ya sürülmüş olan İmparatoriçe İrini orada yatıyor.

Geçen gün Edith Belina’yla balık tutmaya çıktık, Albay Hinde’de kendi kayığıyla bizim yakınımızdaydı. Yankos ve Pandelis esintiyle keyifli bir şekilde dalgalanan Union Jack’le çok gurur duyuyorlar. Bu adanın çevresinde neredeyse tam bir tur attıktan sonra, çok geçmeden üzerinde yalnızca tek bir ev olan başka bir adaya geldik. Zeytinlik ve bağa göz kulak olan fakir aile bu evde yaşıyor. Kulübelerinin yanında çok büyük, beyaz mermerden, üzerine iki Yunan haçı oyulmuş bir lahit var. Bizans İmparatorluğu döneminde buraya sürülen Bizans prenslerinden birine ait olduğu söyleniyor. Kara ekmeğini yiyen Türk, soğanlarını mezarın içine yerleştirmiş ve bizim bunu neden tuhaf bulduğumuza bir anlam verememiş görünüyordu.

Ardından balık tutmak üzere muhteşem bir kayalığa gittik. Kayıklarımız kıyıya yakın bir şekilde bağlandı, minderler çıkarıldı ve siz İngiltere’deki sevdiklerimize göstermek için fotoğrafını çekmiş olmayı istediğimiz tuhaf bir grup oluştu –uzun sakalı, bıynğı ve beyaz Arap kıyafetiyle Edmund, elinde silahıyla bir kayanın üzerine tünemiş, geleceğinden emin olduğu, ama bir türlü gelmeyen kuşları bekliyor; ben ayaklarımı dalgalara doğru sarkıtmış, rahat bir kaya çıkıntısının üzerinde arkaya yaslanmışım ve pitoresk kıyafeti içindeki Albay Hinde, bana berrak sudaki balık sürüleriyle çok renkli yosunları işaret ediyor. Biraz ileride beyaz yelkenleri sarılı kayıklarda, parlak kıyafetleri içindeki Rum denizcilerinin kimisi uyuyor, kimisiye bizi beklerken bir yandan da kayalara çıkıp iniyor. Uzakta, zirvesi karla kaplı Uludağ görünüyor, karşıda Anadolu kıyıları, sağda solda mavi denizden yükselen adalar var. Edith Belina’da minderlerin üzerinde uyuklayan “Levazımcı Joe” şöyle bağırıyor: “Burası cennet, yalnızca biraz daha sıcak!” Ancak cennet de olsa, nereye gidersek gidelim, kayıkta Bass marka

bira stoku olmadan yerinden kıpırdamıyor. Albay Hinde'in adamları istiridye çıkardılar ve Elma Goncası'nın sepetindekilerle birlikte kendimize mükemmel bir öğle yemeği ziyafeti çektik.

Kendimi yeniden iyi ve güçlü hissediyorum; deniz banyosu bana iyi geldi. Aşırı sıcakların son derece yorgun ve zayıf hissetmememe sebep olduğuna şüphe yok. Pera'da çok fazla hastalık var, oysa günün ortasında çok sıcak olsa da burada hava her zaman temiz ve güzel. Sinyor Giacomo benim için küçük körfezimizde, minik rıhtımımızı oluşturan birkaç tahtaya çivilenmiş bir deniz hamamı inşa ettirdi. Edith Belina burada demirli ve o kadar sessiz bir yer ki havanın sert olduğu bir günde ara sıra gelen balıkçı kayıkları dışında buraya nadiren bir kayak giriyor. Deniz hamamının çatısı güzel kozalaklı köknar dallarıyla kaplı ve bunlar altın sarısı kumlara ve deniz yosunlarının üzerine yansıdığında su çok hoş görünüyor. Her tarafta ayakta duracak ya da kıyafet değiştirilecek yerler var, kıyafetlerim için çiviler çaktırttım, kitaplarım içinse bir raf koydurttum. Robinson Crusoe'nun kine benzer hoş bir ev oldu! Keşke Edith de görebilseydi! Ona geçen gün çok güldüğümü söyle. Bu evi inşa eden Rum'a, sakın sabahlarda yüzebilmem için denize açılan bir kapı olmadığına üzüldüğümü söylemiştim. Galiba o da bunu Giacomo'ya söyledi, çünkü ertesi gün benim geçebileceğim büyüklükte bir köpek ya da köstebek deliğine benzer bir delik açılmıştı, şu an evimin ne kadar komik göründüğünü tahmin edemezsin! Daha önce dalarak altından geçiyordum. Beni kapımın önünde, yalnızca başım suyun dışında kalacak şekilde, güneşten korunmak için tokama taktığım, yüzümden aşağı sarkan büyük bir yosun parçasıyla otururken görsen çok eğlenirdin. Buradan geçen İngiliz denizcileri beni bir denizkızı türü sanıp yakalamaya çalışabilirler, onun için [panayırda] "altı pens" ödeyerek görebileceğin böyle yaratıklara ne olursun dikkatle bak!

Ada hayatı gerçekten çok güzel, özellikle fırtınalı bir hava dalgası geldiğinden beri. Hava çok sıcak oluyor, ama her sabah saat on bir dolayında kuvvetli bir poyraz esmeye başlıyor ve çok geçmeden deniz sertleşiyor ve çıkardığı ses İstanbul'un durgun, sessiz, boğucu havasından sonra çok rahatlatıcı geliyor. Burada çok erken kalktığımız için iklimden çok iyi faydalanabiliyoruz. Denize girdikten sonra genellikle sabahın beşinde giyinmiş

oluyorum, ama hava serin ve çok hoş olduğundan her durumda ayaktayım. Karşımızdaki Anadolu kıyısının üzerine çöken, yer yer gül rengiyle bezeli kar beyazı sisin ağır ağır dağların üzerinde ilerlemesini seyretmek çok güzel; ardından gözlerini denize doğru çevirdiğinde, ta uzaktaki kocaman, tüm yelkenlerini fora etmiş, sabah pusunda zar zor görünen gemilerin yavaş yavaş Marmara Denizi'ne doğru yol aldığını görürsün. Sonra güneş daha parlak bir şekilde ışımaya başladığında, giderek, yavaş yavaş mavi denizin yarattığı bir hayal gibi Üsküdar'ın kayalıkları, İstanbul'un minareleri, servi ve kubbeleri belirir. Solda, ön planda, çok güzel bir ada olan Halki^a var; üç tepeli bir ada, çok yumuşak hatlar oluşturuyor ve vadi o kadar alçalıyor ki öteki yanda denizi görebiliyorsun. En yüksek tepede denize doğru çıkıntı yapan çok güzel, eski bir manastır var; sabah ibadeti için çalan çan sesi denizi aşarak tatlı bir tınıyla pencereye kadar ulaşıyor. Aşağıdaki vadede servi ağaçlarından oluşan muhteşem bir bulvar var. Evler esas olarak çukurun içinde yer alıyor ve sayısız kayıkla büyük Rum yelkenlilerinin bağlı olduğu ve Adalıların kıyı kahvehanelerinde gün boyu kahve yudumlayıp tütün içtikleri deniz kenarına kadar sık bir şekilde kümeleniyor.

Tepenin yamacında sağa sola dağılmış zeytinliklerle bağlar var. Ama bu güzel adalar ve Rumların yaz eğlenceleri hakkında bir fikir edinebilmen için uzun mektuplarımdan birini yazmalıyım.

a Heybeliada'nın Rumca adı –ed.n.

ELLİ ALTINCI MEKTUP

Prinkipo'da bir kilisenin inşası – Halki Manastırı – Rum kiliseleri – Bir Rum düğünü – Piskoposlar – Patrik – Servi ağaçlı ışıklandırılmış yol– Eve dönüş

PRINKİPO, 10 AĞUSTOS 1856

Sevgili Anneciğim,

Pazar günü Sinyor Giacomo için gururlu ve mutlu bir gündü. Kendisi, sana daha önce anlattığım gibi, Fransız askerleri tarafından ona ayrılık hediyesi olarak bırakılan küçük ahşap kilisenin ilk taşını yerleştiren kişi. Çok sayıda arkadaş ve komşusunu çağırdı, çocukları en güzel kıyafetlerini giymişlerdi ve Madam Giacomo'nun laternası gün boyu neşeli parçalar çalıp durdu. Giacomo saat beşte seremonide bizim yardım etmemizi beklediklerini söylemeye geldi. Kilisenin inşa edileceği noktanın önündeki bahçenin taraçalı duvarları üzerinde İngiliz, Fransız, Sardunya ve Türk bayrakları dalgalanıyordu. Muhterem, yaşlı Katolik rahibi eşeğinden indirip bağın içinden geçirerek kilisenin sunağı için önerilen yeri gösteren, funda ve ladenlerin arasında dikili kaba, ahşap haçın yanına götürdüğü an, Giacomo için gurur verici bir andı. Aziz peder orada, Latince olarak Katolik kilisesinin ayinini gerçekleştirdi, yanında ona destek olan bir yardımcı ve fesleri ellerinde, saçları rüzgârda dalgalanan, şüphesiz kısa bir süre önce din değiştirmiş birkaç Hırvat da vardı.

Bay ve Bayan Cumberbatch, bir İngiliz subayı ve ziyaretçilerle Adalılar dahil yüzden fazla Rum vardı. Güzel ve etkileyici bir manzaraydı. Burada binlerce Müslüman'ın ve sayısız tarikattan insanın arasında Hristiyan olmak, İngiltere'de Hristiyan olmaktan çok farklı bir duygu. O an Anadolu dağlarıyla İstanbul'un minarelerinin görüldüğü bir yerde bir haçın dikildiğini görüp basit barış ve sevgi sözlerinin telaffuz edildiğini duyduğumda, İngiltere'de Katolik ve Protestan kiliseleri arasında anlaşmazlıklar olmasına inanmak çok zor geldi.

Haçın üzerinde ait olduğu alayın ismi yazılıydı: Birçok hasta ve yaralı askere huzur verdiğine şüphe yoktu. Arkasında kocayemişlerle kaplı tepeler olan saygıdeğer, yaşlı rahip haçın yanında dua okurken, vahşi görünüşlü Hırvatların ona barbarca bir hayranlıkla bakınasının ne kadar etkileyici bir imge oluşturduğunu düşündüm.

Sinyor Giacomo ayının sonunda İtalyanca olarak birkaç etkileyici ve güzel söz söyledi. Bu küçük söylev o kadar basitti ki her kelimesini hatırlayamadığıma üzülüyorum. Daha farklı bir konuşma beklediğimi itiraf etmiydim, bu ufak tefek adamın bu kadar gusto sahibi olacağına inanmamıştım ve bu fırsatı kendini yüceltmek için değerlendirme isteğinin karşı konulamayacak kadar güçlü olacağını düşünmüştüm. Ancak bundan iyisi olamazdı. Söylenmesi gereken her şey mükemmel bir şekilde söylendi. Sinyor Giacomo'yu teşvik eden güzel duygular için şükran duymalıyız!

Ardından herkes Sinyor Giacomo'nun taraçalı bahçesine, rüzgârda sallanan akasyalarının gölgesi altında dinlenmeye, kahve içip şekerleme yemeye davet edildi. Ancak biz bu misafirperverliği reddetmek zorundaydık, çünkü kaygımız Halki'deki manastırda gerçekleşecek bir Rum düğününe götürmek üzere bizi bekliyordu. Bizim grup kıyıya inmek için acele etti, çünkü (gelinin arkadaşı) Dr. Baretta geç kaldığımızdan korkuyordu. Madam Baretta, onun güzel kızı Dorina ve ben Edith Belina'daki yerlerimizi aldığımızda, güneş de Halki'nin arkasında Marmara Denizi'ne henüz batıyordu. Hoş bir esinti vardı, dolayısıyla kayıklar yelkenlerini açtılar ve parıldayan suları hızla yararak düğüne doğru yol aldık. Sevgili Edith Belina Union Jack'i cesurca taşıyor. Yanımızdan geçen tanımadığım bir yelkenli bayrağı saygıyla selamladı ve ilk kayıkçımız olan Yankos'a bu selama nasıl karşılık verileceğini öğretirken bayrağımla biraz gurur duydum.

Çok geçmeden Halki'ye varıp minik ahşap rıhtımına çıktık ve küçük kıyı kahvehanesinin sıralarında uyuklayıp bütün içenlerin, köyün sessiz, dar sokaklarının arasından geçerek manastıra giden, servi ağaçlarının karşılıklı sıralandığı muazzam yola ulaştık. Avluya açılan eski cümle kapısının önünde bir an mola verip bu harika manzaraya hayranlıkla bakmaktan edemedik. Ağustosböcekleri hâlâ sıcaklığın şarkısını söylüyordu ve sarp

kayalıkta yaptığımız hızlı yürüyüşten sonra uzaktaki karlı Uludağ gözümüze çok hoş görünmüştü. Manastırın duvarları içinde, bir ağacın gölge ettiği bir çeşme var ve burada birçok Rum köylüsü toplanmıştı. Kare şeklindeki avlunun iki tarafında keşişlerin odaları var, bir uçta kilise, diğer uçtaysa patriğe ait daireler var. Patriğin daireleri yaz aylarında sık sık zenginlerin düzenlediği düğün partileri için kullanılıyor.

Eski ve tuhaf oymalı tirabzanları olan, sarsak merdivenlerden iki kat çıktıktan sonra kendimizi selamlık olarak bilinen açık bir odada bulduk. Odada gelinle damadın arkadaşı olan birçok Rum beyefendisi vardı. Kahve ve şekerleme dağıtılıyordu. Bu odanın ilerisinde iki daire daha vardı; birinin kapısı açıktı ve içeride şık kıyafetli bir hanım kalabalığı görülüyordu. İçlerinden zarif bir Rum hanımı bizi karşılamak üzere yanımıza geldi ve Madam Baretta'nın kulağıma fısıldadığına göre bu gelinin annesiydi, doğrusu şaşırdım, çünkü çok genç görünüyordu. Madam Baretta Rum, ama İtalyancası çok iyi; bizi vakit kaybetmeden gelinin odasına götürdü; manastır sadeliğiyle döşenmiş, kayalığa bakan şirin, sessiz bir odaydı. Burada bir sedirin üzerinde, İngiliz modasına uygun sade mi sade, beyaz bir elbise giymiş olan bir genç hanım solgun ve düşünceli bir şekilde oturuyordu. Başının üzerindeki çelenge yere kadar uzanan ince, beyaz bir yaşmak takılıydı. Bizi karşılamak üzere nazıkçe ayağa kalktıktan sonra yenden uyuşuk bir şekilde minderlerin arasına oturdu. Sıcaktan ve hiç şüpheli yok ki günün hareketliliğinden yorulmuşa benziyordu.

Önce çok güzel olduğunu düşünmedim, çünkü yüz hatları çok düzgün değildi ve ten rengi koyuydu, ama uzun kirpiklerini kaldırıp konuştuğunda yüzü aydınlanıverdi ve onun çekici biri olduğunu düşündük. Başının şekli olağanüstüydü ve Bay Hall'un daha sonra dediği gibi, başı "çok rahatsız edici bir şekilde süslenmişti." Genç, yaşlı birçok kadın durmaksızın gelinin elini sıkmaya, onu öpüp tebrik etmeye geliyorlardı.

Odanın sıcaklığı dayanılmazdı ve Madam Baretta sonunda kiliseye gitme vaktinin geldiğini söylediğinde çok sevindim. Eski avluda ve geçmemiz gereken revakların altında hoş bir esinti vardı. Genellikle sessiz olan bu mekânlarda sıralanan Rum erkek, kadın ve çocuk kalabalığının arasından geçtik ve biraz zor da olsa nihayet kiliseye vardık. Tam ortada çok sa-

yıda mum yakılmış, yan koridorlar gölgede kalmıştı ve ortaya çıkan etki gerçekten güzeldi.

Bu kilise, çok eski olduğu halde, gündüz diğer tüm Rum kiliseleri gibi son derece bayağı; ama geceleyin oymaları güzel, pembe beyaz cam avizeleri daha az değersiz ve gümüş elli, haleli aziz ikonaları daha az barbarca görünüyor. Değişik yaşlardaki bazı gözde azizlerin önünde ölgün bir şekilde adak kandillerinin yandığı kuytuluklar, insanın üzerinde büyük bir etki bırakıyor. İlk başta yalnızca kandilin gümüş zincirlerini görmeye yetecek bir ışık var; alevi, bir ateşböceğinin ışığından birazcık daha güçlü ve sanki bir üflemeyle sönmürecekmış gibi görünüyor. Ardından bir azizin yüzünü ya da Meryem’le Çocuk İsa’yı belli belirsiz ayırt edebiliyorsun. Resme takılı duran solmuş çiçekli bir çelenge dokunmanla birlikte, çiçekler ayaklarının altında toza dönüşüyor. Bir çıkıntıda adamakıllı eski olduğu belli olan bir haç görüyorsun; bir diğerinde yüz yılların etkisiyle yaprakları parçalanmaya yüz tutmuş Rumca bir elyazması kitap bulunuyor. Başka bir tarafta garip bir şekilde işlenmiş kabartmalı bir gümüş kalp duruyor –uzun zaman önce sessizliğe gömülmüş olan bir insanın sevgi, minnet ya da pişmanlık adağı; daha başka bir yerde yüzyıllar önce krallarla imparatorların önündeki dini törenlerde göz kamaştırmış olabilecek, bir zamanlar muhteşem olan işlemeli antik bir çüpe yer yer parıldıyor.

Bu eski Rum kiliselerinin loş yan sahınlarıyla köşeleri, tarifi güç ve bana göre eşsiz hoş bir duygu yaratıyor. Çoktan geçmiş çağlara ait bu sessiz objelere dokunurken bir tür heyecan, gizemli bir sevinç hissediyorum. Eski şeylere hürmet göstermek ve korumak çok çekici bir şey, özellikle pek çok batıl inancın olduğu bir ortamda Rumların dinlerine gösterdikleri derin bağlılık takdire değer. Papazın ardından kalabalığın “Tanrım bizi affet!” diye ilahiye katıldıkları kısımda acıyla göğsünü döven, güneş yanığı yüzünden gözyaşlarının yağmur gibi aktığı çılgın bir kadın ya da delice bakışlı, yırtıcı görünümlü ve uzun saçlı, kuzu postuna sarınmış, çevresinde olup bitenden habersiz bir halde, pişman bir çocuğun sevgi ve şefkatiyle Meryem’in önünde diz çöken bir yaratık, bazı moda kiliselerimizdeki incelikli, kayıtsız ve iyi giyimli dindarlarımızı dehşete düşürdü.

Ama her zaman olduğu gibi konudan uzaklaştım ve gelinle düğünü tamamen unuttum. Daha önce söylediğim gibi kilisenin ortası muazzam sayıda mumla aydınlatılmıştı; kürsü ve her iki taraftaki eski, oyma banklar büyük ölçüde katedrallerimizdekine benzer şekilde yerleştirilmişti, iki yandaki kemerli yan sahnıları aziz, din şehidi ve havarilerin ikonaları süslüyordu. Güzel mozaik zeminin ortasına, işlemeli kadife bir örtüsü olan küçük bir masa yerleştirilmişti; masanın üzerinde çok eski olduğu belli olan iri gümüş kopçalı bir kitap vardı ve masanın çevresine gelinin üzerinde yürümesi için üç dört İran seccadesi serilmişti. Kilisenin içindeki mersin ağacı kokusu çok hoştu, kapıdan masaya kadar yere funda ve koca-yemiş dallarıyla karışmış olarak körpe mersin dalları serpilmişti. Büyük bir kalabalık vardı ve Dr. Baretta bizim için masanın yakınında ayakta duracak bir yer ayarlarken dahi zorlandı; banklar Rum hanımlarıyla, onların arkalarındaki yan sahnılarsa köylüler, manastır çalışanları, oğlanlar, bebekler, kayıkçılar ve her çeşit insanla doluydu. Ancak kürsünün yakınındaki bir koltukta Adalı bir Rum kızı tek başına oturuyor, bir hayli rahat ve mutlu görünüyordu. Ancak –talihine küssün– cüppeli bir Rum papazı yerini bana vermesini işaret etti. “Lütfen rahatsız olmayın!” der gibi bir el hareketi yaptım ve o da tereddüt etti, ama papazdan daha sert bir tepki gelince koşarak kalabalığın arasında kayboldu. Kız için üzüldüm, ama yine de yerini aldığımı sevindim, kendimi meslektaşısı sürülmüş ya da cezalandırılmış yeni bir rahip gibi hissettim. Artık manzaram çok güzeldi ve önümdeki merak uyandırıcı ve yeni sahneyi rahatça izleyebilirdim. Özellikle iki kişi ilgimi çekti: Bunlardan biri ak saçlarını başındaki kırmızı fesin etrafına dolamış, asasına dayanan yaşlı bir Rum hanımı, diğeriye eski kürsüye teşrifatsız yerleşmiş olan beş yaşlarında şirin bir çocuktü; şen şakrak bakışları kâh aziz ve şehitlerin ikonalarıyla parlak ışıklar, kâh cüppeli papazlarla meraklı seyirciler arasında gidip geliyordu.

Derken her Rum kilisesinde bütün ayinlerde kullanılan o tuhaf, tekdüze ilahiyi duyduk. Belli ki gelinle damat geliyordu. İngiltere’de kilise teşrifatçısının yaptığı işi yapan bir adam (burada esmer, zayıf, cüppeli, sakallı, kral gibi kasılan bir adamdı) sabırsız birkaç oğlanın sırtına vuruyor ya da onları susturmak için saç ve ceketlerini çekeştiriyor, özellikle de “ilahi

söyleyen oğlanlar”a çelenkli mumlarını düzgün tutmaları için sert bakışlar fırlatıyor, kucağındaki bebeğin Aziz Dimitrios’un küçük gümüş [kaplı] parmağını çimdiklemeye çalıştığı kadını itiyor, kürsünün basamaklarında birbirlerini bıçaklamaya niyetli, ateşli, eşkıya görünüşlü iki delikanlıyı ayırıyor, kilisenin en kararmış ve en ciddi Meryem ikonasının altında fazla gü-rültü çıkaran âşıkları susturuyor ve kalabalığın arasındaki iri ve tehditkâr bir köpeği kibarca dışarı çıkarmaya çalışıyordu. İngiliz kilise teşrifatçısı, buradaki meslektaşını görse kim bilir neler derdi!

İşte gelinin “nedimleri” geliyor, son derece saygın görünüşlü erkek-ler; çünkü bana söylendiğine göre gelinin ailesi zengin ve “hatırı sayılır” bağlantıları var. Bu gürbüz Rum delikanlıları, Roma’da lictor’ların^b taşıdığı fasces’i^a andıran, her biri beyaz saten kurdelelerle birbirine bağlanmış üç mumdan oluşan ve yaklaşık beş ayak yüksekliğinde yanan mumlar taşıyor-lardı; sağduyunun elverdiği ölçüde birleşik alevin yakınında, yine o narin, vaatkâr ve güzel beyaz satenle bağlı küçük portakal ağacı ve yasemin gon-caları yer alıyor, satenin uzun, parlak uçları en büyük mutluluğu ifade edi-yordu. İşte bu çelenkli, devasa mumları taşıyan Rumlar kenara çekiliyor ve ilahi söyleyerek, uzun sakallı, muhteşem cüppeli papazlar geliyor. Bu mu-azzam bir düğün, çünkü bizzat patrik ve en az sekiz piskopos katılıyor. Ge-linle damat onların ortasında el ele yürüyor. Piskoposlar masanın uzak ucunda sıralanıyor, genç çiftse onların önlerinde duruyor ve ardından her-kesin saygıyla eğilip cevap vererek katıldığı ağırbaşlı bir litanya^c başlıyor. Derken patrik geline doğru ilerliyor, öpmesi için elini uzatıyor ve nefis ko-kusu olan güzel bir gümüş buhurdanlığı, öne doğru eğilen gelinin başının üzerinde birkaç kez sallıyor; son derece sevimli görünen bir yaşlı beyefen-di, ama kısa boylu ve muazzam ak sakalı, üzerine büyük gelen göz kamaş-tırıcı cüppe ve atkısı içinde kaybolmuş gibi duruyor. Bizim tasavvurlarımı-za göre ne patrikte, ne dini törende vakur ya da etkileyici bir şey fark etme-

a (Lat.) Antik Roma’da görevli bir tür muhafızlara verilen ad –ed.n.

b (Lat.) Bir demet halinde bağlanan ve ortasında bir balta bulunan değneklere verilen ad –ed.n.

c Dua ya da yalvarma anlamına gelen Latince *litania*’dan: Genellikle bir alay eşliğinde, ellerde ikonalar taşınarak düzenlenen, standart litürjinin kullanılmadığı özel bir dua türü (bazı Rumca-Osmanlıca sözlüklerde karşılığı “litanya” ve “alay ile dua” şeklinde verilir); ne var ki litanyanın düğünlerde kullanılması âdet değildir –ed.n.

dim. Patrik elinden geldiğince acele ediyor, yanlış cevaplar veren –bu sık sık oluyordu ve yaşlı adamın kulakları çok keskindi– papazları azarlamak için zaman zaman duruyordu. Bu ilahi, hayal edilebilecek en korkunç geniz seslerinden biriyle söyleniyor. Duyularımın üzerindeki etkisini ifade edebilecek birçok kelime düşündüm; kulağa garip ve sert gelse de, *vahşi* kelimesi bu iş için en uygun olanı. Bu ilahiyi ilk kez bir Şükran Günü ayının- de duydum, hayatta daha çok ıstırap çektiğimi hatırlamıyorum.

Piskoposların çoğunun Frer Truck^a ve eşkiya karışımı bir görünüşü var; birbirlerine doğru bas bas bağırıp harmanilerini güçlü omuzlarının üzerinde sanki ağır bir zırh gibi taşırlarken, kocaman sakalları da gür sesleriyle titriyordu. Elinde üçlü mumlardan olan oğlanlardan biri yere donyağı damlatıp duruyordu, “*piskopos*”lardan biri ona sıkı bir tokat patlatıp kötü kötü baktıktan sonra litanyasına devam etti!

İlahi sona erdiğinde çok sevindim: Sıcaklık dayanılmazdı ve kendimizi bayılacak gibi hissediyorduk. Arkadaşları, piskoposlar ve kalabalık seyircilerin arasında sıkışıp kalmış zavallı gelin çok solgun görünüyordu; havada tek bir kımlıltı yoktu, ağır bir tütsü kokusu vardı ve üçlü mumlardan çiçeklere doğru damlayan donyağını ve papazların yüzünden yere damlayan benzer maddeyi görmek bizi hasta edecekti. Törenin bitmesini dört gözle bekliyordum! Ama artık en önemli ve en ilgi çekici kısmı başlıyordu. Gelinle damat patriğin okuduğu bir yemini kelimesi kelimesine tekrar ediyorlar ve sonra patrik onların ellerini birleştiriyor. Gelinle damat birbirlerine birer yüzük veriyorlar ve bu yüzükleri patriğin duaları eşliğinde birkaç kez değiş tokuş ettikten sonra parmaklarına takıyorlar. Ardından bir ilahi daha okunuyor ve papazlarla kalabalıktan ağırbaşlı bir “Amin” duyuluyor. Sonra patrik bir kez daha gelinin yüzüğünü parmağından alıp yüzükle gelinin alnına, başının üzerine, şakaklarına, başının iki yanına, kaşlarına, gözlerinin arasına, kısaca tüm frenolojik çıkıntılarına dokunuyor. Ardından bu yüzüğü bu kez damadın parmağına takıyor ve damadın yüzüğünü, tıpkı gelinkinle yaptığı gibi, ayrıca aynı dua ve öğütlerle yüzüyle başına dokundurup gelinin parmağına takıyor.

a Friar Truck ya da Frer/Birader Truck eski İngiliz folklorunda hayali bir karakter ve Robin Hood'un bir yoldaşdır –ed.n.

Çift artık evli ve damadın büyük bir memnuniyetle gelinin elini sık-
tığını görüyorum: Yakışıklı sayılabilecek hoş bir delikanlı. Derken damadın
“sağdıç”ı, üzerinden bol miktarda pırlıtlı sırma telin sarktığı, yapay porta-
kal çiçeği goncası ve yasemin çiçeklerinden oluşan iki çelenk getiriyor; çe-
lenkler birbirine epeyce geniş bir beyaz kurdeleyle bağlanmış ve “zincir”
için iki üç yardalık bir uzunluk bırakılmış. Patrik çelenklerden birini geli-
nin, diğerini damadın başına koyuyor, damat bununla dikkat çekecek dere-
cede rahatsız ve bir ölçüde gülünç görünüyor; altın iplikler yüzünü gıdıklı-
yor ve simsiyah bıyığının arasına karışıyor; bu çelenkler üç kez birisinin ba-
şından diğerinin başına aktarıldıktan sonra oldukları yerde bırakılıyor.

Daha sonra patrik gelinin elini alıp (gelin büyük bir bağlılıkla elini
öpmüyor) onu masanın çevresinde dolaştırıyor, damatsa sırma tellere boyun
eğmiş durumda ve çelenklerini düşürme korkusundan kuzu gibi yavaş ya-
vaş peşlerinden gidiyor. Masanın çevresinde üç kez hızla seğirtiyorlar, pis-
kopos ve papazlar da olabildiğince âlâ bir kargaşa içinde onları takip ediyor-
lar. Ardından perişan çift diz çöküyor ve dua kitabını öpüp patrik tarafın-
dan kutsanıyor. Ama sıcaklık artık o kadar dayanılmaz bir hal almış ve ka-
labalık o kadar artmıştı ki olup biteni görmem imkânsızdı. Yalnızca sona
erdiğini duyduğumda çok rahatladığımı hatırlıyorum.

Derken gelinin annesi kiliseye girdi, kadife örtülü masaya kadar yü-
rüdü, diz çöktü ve kitabı öptü. Ayağa kalkarak patriğin de elini öptü, sonra
besbelli çok duygulanarak kızına doğru döndü, kızı anında annesinin ayak-
larının dibinde diz çöktü, annesi onu kaldırıp önce evlilik çelengini, sonra
yüzünü defalarca öptü. Ardından damadının da çelengiyle yüzünü öptü; an-
laşılan damat kayınvalidesini çok seviyordu, onu birçok kez öptükten sonra
hızla kendi gözlerindeki yaşları sildi. Daha sonra genel bir öpüşme seremo-
nisi başladı. Önce gelinin çok güzel, sırma saçlı kız kardeşi, birkaç gözyaşı
dökerek geline uzun uzun sarıldı –sonra erkek kardeşleri, daha sonra arka-
daşları geldi. Önce [gelinle damadın] başlarındaki çelenkleri, ardından ya-
naklarını, son olarak da dudaklarını öptüler. Bu genç hanımların parmak
uçlarında yükselip bu çelenkli, yüzü kızarmış ve mutlu görünen damada üst
üste verdikleri öpücüklerin içtenliği beni çok eğlendirdi, o da tüm bu öpü-
cüklere mültefit bir şekilde ilgiyle karşılık veriyordu. Ama sıcaktan bunal-

muş ve susamış görünen patrikle piskoposlar çok geçmeden buna bir son verdiler ve tören alayı yeniden oluşuverdi. Meşale taşıyanlar en öndeydi, hemen arkalarında patrik ve cüppeli dört papaz vardı, kıyafetlerindeki altın işlemler loş ışıktaki parıldıyordu; onların arkasında el ele tutuşmuş, çelenkleri hâlâ başlarında olan, yorgun olmakla birlikte elbette müthiş mutlu görünen gelinle damat ilerliyordu; en arkadaysa geri kalan papazlarla piskoposlar, misafir kitlesi, Adalı Rumlar, keşişler ve kadınlar vardı.

Nihayet giriş kapısına ulaşır da avluya çıktığımızda yüzümüzü okşayan esintinin ne kadar iyi geldiğini anlatamam! Düşün alayı revakların altından geçip patriğin evine girerken, biz ışıkla gölge oyunları arasında durup onları izledik. Çeşmenin başındaki yaşlı ağacın altında ve çevresinde toplanan, Rum hizmetkârlarının taşıdığı meşaleler ve tören alayının çelenkli mumlarıyla aydınlanan kara yüzler ve pitoresk kostümler fevkalade görünüyordu.

Bir süredir İstanbul'da olan mükemmel bir Alman orkestrası hoş bir dans müziği çalmaya başladı, biz de birkaç dakika onları dinledikten sonra tören alayının peşi sıra manastıra girdik. Selamlık korkunç sıcak ve kalabalıktı. Arkasındaki baş oda, duvarların çevresindeki eski moda şamdanlara yerleştirilmiş olan mumlarla aydınlatılmıştı. Odanın ortasındaki bir masanın üzerinde Doğu çiçeklerinden oluşan muhteşem bir buket vardı. Gelinle damat başlarında çelenkleriyle odanın baş köşesindeki sedire oturlurlarken hâlâ öpücük ve tokalaşmaları teati ediyorlardı. Çelenkler az sonra patrik tarafından gelinin annesine verildi; bunlar büyük bir özenle saklanıp evli çiftten hangisi önce ölürse onunla birlikte gömülüyormuş.

Sana anlatacağım birkaç şey daha var. Geline mutluluklar diledim, o da bana çok tatlı ve nazik bir tavırla teşekkür etti. Gelinin kız kardeşiyle annesi tarafından, mavi, beyaz ve pembe tülbentlere sarılıp beyaz kurdelelerle bağlanmış küçük şekerleme paketleri dağıtıldı. Herkes bunlardan kucak dolusu aldı; ben de en güzellerini Edith için sakladım. Eski siyah cüppelerine bürünmüş ve sedire rahatça yayılmış patrik ve piskoposlar, onlarla konuşmak isteyen herkesle çok arkadaş canlısı bir şekilde sohbet ediyorlardı.

Oradakilerle birlikte birer kadeh pembe likör içtikten sonra izin istedik, çünkü tüm hanımlar odanın çevresine sıralanmış, dansın başlamasını

bekliyorlardı. Kalmamız için çok ısrar ettiler, ama güzel bir esinti başlamıştı ve yola çıkmak için daha fazla gecikmenin sağduyulu olmayacağını düşünüyordum, çünkü adamızla sana anlattığım bu törenin gerçekleştirildiği yer arasında Marmara Denizi'ne doğru şiddetli bir akıntı var. Kayığımıza kadar çok hoş bir yürüyüş yaptık. Hiçbir şey, keşişlerin gelip giden ziyaretçilere yol göstermek için taşıdıkları çam ağacından meşalelerle aydınlatılan o muhteşem, karşılıklı servilerin sıralandığı eski yol kadar güzel olamaz. Deniz çok azgındı, kocaman dalgalar kıyıya vurup duruyordu. Ay ışığı vardı ve çok geçmeden Edith Belina hırçın gümüşü dalgalarla sürüklenmeye başladı –karanlık Halki Adası, manastırın yükseklerdeki parlak ışıkları ve daha aşağılarda ki kulübelerin göz kırpan ışıklarıyla artık çok geride kalmıştı.

Gelin üç gün boyunca ziyaretçileri kabul edecek ve gelen herkese üç gün boyunca kahve, şekerleme ve likör ikram edilecek. Bu uzun sıkıntı dönemine sabırla katlandıktan sonra her şey olağan düzenine dönmeye başlayacak. Rum düşümleri, bir bütün olarak bakıldığında çok bezdirici ve zahmetli olsa gerek! Ama artık iyi geceler dilemeliyim. Bugün sıcak korkunçtu. Şu anda saat on: Ağustosböcekleri hâlâ ötüyor, ama her şey durgun ve sessiz. Herkese sevgilerimi ilet!

ELLİ YEDİNCİ MEKTUP

İzmit gezisi – Dağ manzarası – Adalar – Balıkçı köyleri – Deniz kıyısında gezinti – Bitki örtüsü – Ada manzarası – Böcek ve balıklar – Prinkipo'ya dönüş

PRINKİPO, 18 AĞUSTOS 1856

Sevgili Anneciğim,

Buradaki zengin ve konuksever Rum tüccarlarından Sinyor Vitalis, geçen salı bizi antik ismi Nikomidia olan İzmit'e giden dostlarına katılmamız için davet etti. Kayıkla çıktığımız gezintilerde sık sık daha uzağa, sağımızda kalan puslu dağlara doğru gitmeyi istemiştin ve Anadolu kıyıları boyunca ilerleyip Nikomidia Körfezi'ne kadar gitme fikri beni çok heyecanlandırdı. Adalı herkesin sabah saat sekizde Prinkipo rıhtımında buluşması kararlaştırıldı. Hava daha iyi olamazdı –tek bir bulut dahi yoktu ve gökyüzüyle deniz sanki birleşmiş gibiydi. İstanbul'un beyaz surlarıyla minareleri uzakta, dalgaların üzerinde parlıyordu, vahşi Anadolu kıyısında sağa sola serpiştirilmiş, birbirinden uzak, az sayıdaki balıkçı köyü ve ağır ağır ilerleyen beyaz yelkenli kayıklar açıkça görülüyordu.

Çok uzakta küçük bir leke olarak, denizin üzerinde süzülen beyaz bir kuşu andıran "Sylph"i gördük –hava burada o kadar temizdi. Biraz daha yaklaştığında, beyaz tentesi ve rengârenk bayraklarıyla çok hoş görünüyordu. Herkes tam zamanında geldiği için (bizi tek bekleten, tekneye kaynak suyu getiren küçük bir Adalı eşek oldu) çok geçmeden yola koyulduk ve az sonra mümkün ölçüde Anadolu kıyısına yakın bir şekilde ilerlemeye başladık. Bu adaların tam karşısındaki manzara, insana uçsuz bucaksız boşluk ve ıssızlık hakkında bir fikir veriyor –tepe üstüne tepe, dağ üstüne dağ, muazzam yamaçlar, geniş düzlükler, alçak bataklıklar, uzun kumsallar ve tek bir insan, bir ev ya da tüten bir duman görünmüyor. Bütün bu ıssızlığa bir süre alıştıktan sonra, kimi zaman uzaklarda bir tarla ya da zeytinlik ve ardından birkaç servinin perdelediği, çevresindeki kavruk tarlalar kadar bakımsız, antik görünümlü ahşap evler gördüğünde şaşırıyorsun.

Hemen hemen Ayios Yeorgios Manastırı'nın karşısına düşen bir yerde Anadolu kıyısı giderek daha da dağlık bir hal alıyor. Çoğu zaman kar beyazı dumanlara gül renginin karıştığı, öteki taraftaki vadilerden heybetle yükselen, dağın koyu yeşil sırtlarına güzel gölgeler düşüren iki muhteşem zirveyi ilgiyle izliyorum. Bu tepelerden daha alçak olanının zirvesine yakın bir yerlerde küçük bir servi ağacı kümesi var ve söylentiye göre burası Hannibal'ın^a gömülü bulunduğu yermiş. Hapisteki Bizans imparatoriçesi İrini, buradaki manastırının önünde dururken sık sık bunu düşünmüş olmalı. Dünyanın bu kısmı hayret verici tarihi ve efsanevi kaynaklarla dolu.

Serin bir sabah (eğer böyle bir şey olursa) bu servi ağaçlarına ulaşmaya çalışmak niyetindeyim; beş altı saatte oraya varılabileceğini söylüyorlar ve oradan en azından Uludağ'la bu harika adaların, Marmara Denizi'nin ve çok çok uzaktaki Haliç'in muhteşem bir manzarası görülebilir –bunun yanı sıra Hannibal'ın mezarının yanında oturuyor olma ihtimali de var tabii.

Çok tembelce yazıyorum, çünkü hava çok sıcak ve sana yanından geçtiğimiz adalarla kıyıların ve denizin güzelliği hakkında ancak küçük bir fikir verebileceğimden korkuyorum. Surrey tepelerinin en güzelinin gri bir kaya halinde denizin ortasından yükseldiğini; koyu renk kocayemişler, fundalıklar ve her çeşit yabani bitkiyle kaplı olarak beyaz kumlara, koyu mavi dalgalara kadar uzandığını düşün. Bir tarafta tepeleri parıldayan karlarla kaplı puslu dağlar, diğer taraftaysa vahşi, ama muhteşem görünen bir kıyı olduğunu; zaman zaman yanından yabani deniz kuşlarıyla daha da yabani görünen Rum felukalarının geçtiğini; uzaktaki yüce bir kayalığın çıplak silueti üzerinde eski bir manastır ya da yapı kalıntısının gözüne çarptığını düşündüğünde, eğer ağaçlar biraz daha büyük olsaydı buranın gerçekten tam bir cennet olabileceğini anlarsın.

Meskûn görünmeyen birkaç küçük adanın yanından geçtik. Fıstıkçamları, sarp kayalıkların üzerine sarkacak kadar yakınında büyüyordu. Kayalar harika bir güzellik ve renk çeşitliliği içindeydi ve onların üzerinde cömertçe yetişen kocayemişlerle fundaların parlak yeşilinin, farklı toprak ta-

a Kartacalı politikacı ve general (İÖ 247-182) Hannibal antikçağın en ünlü komutanlarından biriydi ve hayatına Kuzeybatı Anadolu'da (bugünkü Gebze'de) intihar ederek son vermişti –ed.n.

bakalarının koyu gri, kahverengi ve kırmızısıyla oluşturduğu tezat, hayal edilebilecek en güzel şey gibi geliyordu. Koyu renkli bir kartal zaman zaman kendi toprakları üstünde, kanat çırpmaya nadiren tenezzül ederek süzülüyor ya da iri, siyah beyaz korsanmartılar, dalgalara doğru uzanan muazzam kaya kütlelerinin çevresinde ve üstünde dönüp duruyordu. Çok hoş bir görüntüydü ve rüyayı andıran bu denizlerde dolanmaktan ne kadar keyif alacağını düşünmeden edemedim. Uludağ'ın ve her iki tarafındaki kıyıların kesintiye uğramadan görüldüğü sonuncu ada, içlerinde en güzeliydi. Adanın üzerinde, köknar ve kocayemiş ağaçlarının gölgesinde, çatısı süpürgeotlarıyla kaplı üç ya da dört küçük kulübe keşfettik ve zemini beyaz kumla kaplı küçük bir dere ağzında yelkenleri toplanmış birkaç balıkçı kayığı atıl yatıyordu. Kurban Bayramı olduğundan, küçük yelken direklerinin her birinin üzerinde ufak, kırmızı bir flandra dalgalanıyordu. Bu kadar uzak ve sessiz bir yerde bayramlarla ilgili bir şey görmek adeta şaşırtıcıydı.

Bu zümrüt adaları geçtikten az sonra Nikomidia Körfezi'ne vardık. Burası Boğaz'dan çok daha geniş: Dağlar en az üç kat daha yüksek ve kıyılarda, beyaz saraylarla tараalı güzel bahçelerin yerine fantastik kayalar, kayalıklar ve akla gelebilecek en vahşi mağaralar var. Bu ikisini neden karşılaştırdığımı bilmiyorum, yalnızca aklımdan her iki boğazın kendine özgü güzellikleriyle ilgili bir düşünce geçiverdi –yumuşak, akıcı, rüyamsı ve enfes Boğaz, bana göre çok daha güzel olan vahşi, heybetli, yırtıcı ve ıssız Nikomidia.

Antigoni Adası'nı^a geçtikten sonra eve vardığımı düşünürüm sık sık, bu bölge hem sevinecek, hem hayran olunacak bir yer. Burası Tabiat Ana'nın yeri ve onun tüm sesleri aynı derecede tatlı ve hoş. Boğaz'da durmadan müezzinin minareden yükselen sesini, Padişah'ın camiye gittiğini ya da Ramazan'ı, bayramı yahut başka bir Müslüman bayramını, Peygamber'in beyaz bir devenin üzerinde cennete gittiği günün ya da kahverengi bir devenin üzerinde müminlerin arasında dolaştığı günün geldiğini duyan top atışlarını duyuyorsun. Kadınların mutsuz, aşağılanmış durumlarını asla unutamıyorsun, devamlı olarak paşalara korkunç bir kötülük etmek istiyor ve gizliden gizliye halk için üzülyyorsun; devamlı olarak kirli cadde-

a Burgazadası'nın Rumca adı –ed.n.

leri, yıkık dökük camilerle çeşmeleri ve her şeyin yanlış gittiğini görmekten kahroluyorsun. Aslında insan helak oluncaya kadar İstanbul için kederlenebilir, yas tutup yakınabilir; ama kayaları ve kayalıkları, kayıkları, incir ve zeytin ağaçları, eski manastırları, narları, kartalları ve keşişleri bir yana bırakılırsa bu deniz Como Gölü, civardaki topraklarsa Surrey tepeleri olabilir; bu kıyılarda iki saatlik bir yolculuktan sonra bu kadar değişik manzara ve nesnelerle karşılaşmak gerçekten olağanüstü. Adaları ve köyleri birer birer geride bıraktıktan sonra, denizin kıyısında çınar ve çam ağaçları, muhteşem defneler, funda ve ardıçlarla kaplı kayalıklarla son bulan, sıram sıram ormanlarla taçlanan bu yüce dağlarla karşı karşıya kalmanın ne kadar güzel bir duygu olduğunu hayal edebilirsin. Bu heybetli manzara: Derin sessizlik ve insanlığa dair hiçbir işaretin olmaması; denizden aniden birer adaymış gibi yükselen kayalıklar; koyu renkli ormanların çok yukarısında, zirvelerinde karların parladığı dağlar; bu kızgın güneşin bile delip geçemediği beyaz miğferiyle tüm bu manzaraya tepeden bakan Uludağ; en yüksek noktaların üzerindeki, onları yumuşak, menekşe rengi, kara benzer bulut kütleleriyle birleştiren puslu, rüyamsı ışık –işte tüm bu manzaranın vahşi ve sessiz ihtişamı bizi öylesine etkiledi ki kendimizi Nuh Tufanı öncesindeymişiz gibi hissettik. Tıpkı o eski gravürlerde resmedildiği gibi, kocaman yunuslar şen şakrak etrafta yüzyüyor, bazen tamamen sudan dışarı fırlıyordu. Burası fosil bulmak için harika bir yer olmalı; hatta herhangi bir Leviathan'ın* kemiklerini bulabileceğimize de inanırın. Ancak etrafta kendi koleksiyonlarına *bizim* kemiklerimizi de eklemekten büyük keyif alacak çakal ve kurtlar, yaban domuzu ve aylar var; dolayısıyla iyi bir koruma olmadan maceraya atılmak pek de iyi olmayabilir. Sinyor Vitalis kışın iyi silahlanmış bir avcı grubuyla buraya gelmekten bahsediyor.

Nihayet muhteşem funda ve kocayemiş (hayal edebileceğin en güzel yeşil renkte olan) öbekleriyle taçlanan heybetli bir gri kayanın yanından dönünce hayat belirtileri gördük. Yüksek burunlarıyla kış tarafları kaba bir tarzda iri mavi boncuklarla bezeli eski tip on sekiz balıkçı kayığı, denizden yükselen kayaların oluşturduğu küçük bir körfeze demirlemişti. Bakire bir

a Tevrat'ta kötülüğü temsil eden bir deniz canavarı –ed.n.

cadı olan Midia (Medea) böyle bir kayığa binmiş olmalıydı. Hayal edebileceğin en pitoresk kayak filolarından biriydi, ama o anda bayram sebebiyle Türk bayrakları ve flamalarla donatılmıştı.

Kayalığın yarı yolunda, bir zeytinliğin içinden geçen dolambaçlı bir patikayla ulaşılan küçük bir balıkçı köyü yer alıyordu. Her iki tarafta bağlar; hemen arkada kocayemişle kaplı, dağlık bir bölge vardı; küçük bir servi kümesinin arkasında minik bir caminin minaresi görünüyordu, ama çevrede kimsecikler yoktu: bayram ve gün ortası olduğundan herkes dinleniyordu galiba. Artık yavaş ilerliyorduk, çünkü bize doğru güçlü bir rüzgâr esmeye başlamıştı ve çok geçmeden denizde fırtına çıktı. Dalgaların bazıları o kadar yükseliyordu ki kayığın pruvasında oturan iki üç kişinin ıslanmamak için epey eğilmeleri gerekiyordu. Üzerinde “beyaz atlar”ın çılgınca koştuğu koyu mavi dalgalar, ormanların, zeytinlik ve bağların her tondaki yeşiliyle tam bir tezat ve eşsiz bir güzellik oluşturunuyordu. Gözlerimiz yanımızdan geçen, kar beyazı yelkenlerini açmış, çok yükseklerde koyu meşe ve servilerin arasında belli belirsiz seçilen bir dağ köyüne doğru yön değiştiren Rum barkalarını keyifle izliyordu. Kayığımızın peşi sıra hızla ilerleyen iri yunuslar kimi zaman suyun yüzüne çıkıyor, ardından pırıltılı derinliklerde gözden kayboluyordu. Gerçekten son derece güzel bir yolculuktu.

Az sonra başka bir Rum balıkçı köyüne daha ulaştık, ama bu seferki hatırı sayılır bir büyüklükteydi. Yan tarafında, duvarları olağanüstü güzellikte parlak yeşil çalılarla kaplı büyük bir kalenin yıkıntıları vardı. Burada da tatil aylıklığı içinde yatan kayıklar duruyordu. Bağlar çok bakımlı görünüyor ve evlerin yakınındaki tarlalarda yüzlerce iri, altın sarısı kavun güneşleniyordu. Sağda solda kayaların arasında çobanların küçük kulübeleri ni algılıyorduk, ama çevrede ne bir koyun, ne bir keçi görülüyordu. Kıyıda hiçbir şey kıpırdamıyordu, denizdeyse yalnızca biz, huzursuz deniz kuşları ve birkaç feluka vardı. Aklıma şu güzel dizeler geldi:

Öğle sessizliği çökmüş tepenin üstüne,
Çekirge sessiz, otların içinde,
Taşın üzerindeki gölgesiyle kertenkele
Dinleniyor bir gölge gibi, uyuyor ağustosböceği.

Mor çiçekler soluyor, altın sarısı arı
Yatmış zambaktan beşiğine.”

Arkadaki kayalar olağanüstü güzel, pitoresk ve çeşitliydi. Sık sık “Bunlar harap bir kalenin sur ve mazgalları, muazzam kütleler halinde yıkılmış ve denizin kıyısında üst üste yığılmış,” diye düşünüyorduk, ama daha yakından baktığımızda, bunların insan elinden çıkmış olamayacağını, bu devasa burçların lordlarının –belki eski zamanların yırtıcı derebeyleri kadar iyi efendiler olan– kartal ya da korsanmartılardan başka bir şey olamayacağını anlıyorduk.

Esinti artık şiddetli bir rüzgâra dönüşmüştü; hanımların bazıları kendilerini kötü hissediyorlardı, diğerleriye korkmuşlardı ve Körfez’den gelen rüzgâr ve akıntıya karşı güçlkle ilerleyebiliyorduk. Sinyor Vitalis’in o gece İzmit’e (Nikomidia) zamanında ulaşamayacağımızı söylemesi beni çok üzdü; İzmit İstanbul’dan yetmiş mil uzaklıkta. Bithinia Kralı Nikomidis’in (Nicomedes) döneminde inşa edilen eski bir kaleyle surun kalıntılarını görmeyi çok istediğimden, önce büyük bir hayal kırıklığına uğradım. Ancak en ufak bir esintiyle hastalanan insanların neden deniz gezintisine çıktıklarına şaşmaktan başka yapabilecek bir şey yoktu. Sinyor Vitalis çok nazikti ve herkesi memnun etmeye çalışıyordu.

Çok geçmeden bir hayli yabani görünüşlü başka bir köy göründü. Ağaç görebilmek için heyecanla bakındık ve kıyının yakınındaki küçük bir vadede hatırı sayılır büyüklükte bazı ağaçlar gördük, İzmit’e varamayacağımıza göre orada konaklamanın çok hoş olacağına karar verdik ve böylece sakın körfeze çabucak demir attık. Burada tıpla piknik yaparmış gibi güle eğlene, sohbet edip cilveleşerek akşam yemeğine oturduk; en azından son derece baştan çıkarıcı bir öğün hazırlandı; ama neşeli “Levazımcı Joe” dışında hava herkes için yemek yenmeyecek kadar sıcaktı ve bir şey içmekten de çekiniyorduk. O dikkat çekici adamı ve Kırım kahramanını buzlu şampanyadan soğutmak için çok büyük bir olay olması gerektiğini düşünüyorum –birisinin ileri sürdüğü gibi en azından bir deprem olmalı ya da bir kuyruklu yıldız çarpmalı!

a Alfred Tennyson’ın *Oenone* adlı şiirinden –ed.n.

Yakışıklı, güçlü kuvvetli Rumların kürek çektiği bir dizi büyük ka-
yık “Sylph”e doğru geldi; eğlenmeye kararlı, macera ruhuyla dolu olduk-
ları belli olan bu gruplar kıyıda bir gezinti yapmaya yöneldiler. Denize
doğru bir miktar uzanan küçük, ahşap bir iskele vardı. Köyde Türkler de
yaşıyorsa benziyordu, çünkü uzak bir köşede bir minare seçilebiliyordu,
minarenin yakınında kederli başları rüzgârla eğilen olağan koyu renkli
serviler vardı. Kıyıya çıktığımızda insanlar ayrılıp farklı yönlere gittiler:
Bazıları oturmak üzere doğrudan ağaçlara doğru yürüdüler; bazıları içeri-
lere doğru uzanan muhteşem bir koyakta dolaşmayı önerdiler; birçokları-
sa ilkel ve pitoresk görünen köyü görmek istiyorlardı. İçlerinden biri bağ-
larda olgun üzümler olduğundan bahsetti ve yeşil incirler olabileceğini de
ekledi; bir diğeri kocayemiş ve mersin ağaçlarıyla kaplı, harika bir manza-
rası olan güzel, gri bir kayayı işaret ediyordu. “Manzaran senin olsun!” di-
ye homurdandı Levazımcı Joe: “Ben akli başında bir adamın yapacağı gi-
bi gidip şuradaki yaşlı Türk’le kahve içeceğim.” Bunu söyledikten sonra
deniz üzerinde inşa edilmiş olan, kapısı önünde birkaç köylünün sessizce
tütün içip bizi süzdüğü küçük, ahşap köşke girip gözden kayboldu. Onu
kimin takip ettiğini bilmiyorum, çünkü içimizden birkaçı kıyı boyunca yü-
rümeyi ve denizin adamakıllı içine doğru uzanan yemyeşil kayalığın ar-
dında ne olduğunu görmeyi kararlaştırdı. Ama hava o gün korkunç boğu-
cu olduğundan, yürümekten bahsetmek, yürümekten daha kolaydı. Yer o
kadar sıcaktı ki ayaklarımız bir hayli yanıyordu ve civardaki kayalardan
yansıyan güneş ortalığı fırın gibi ısıtıyordu. Rüzgâr esmese hareket etmek
mümkün olmazdı; buna rağmen çevrede bir tek canlı varlığa rastlamadık
—aşağıda kıyıya vuran dalgaların ve yukarıda zeytin ve köknar ağaçlarının
üzerinde durup dinlenmeden “cır cır” öten sayısız ağustosböceğinin se-
sinden başka bir ses duyulmuyordu. Kendimizi kayalıkta açılmış pitoresk,
kireçtaşından bir yolda tırmanırken bulduk. Altımızda deniz vardı, ardın-
dan kayalar, daha sonra da patikanın kenarını kaplayan yoğun zeytin ağaç-
ları geliyordu. Daha yukarımızda, diğer tarafta, yer yer incir ya da nar
ağaçları dikili bereketli bağlar vardı. Yolun bu tarafı da zeytin, yabani def-
ne ve bilmediğim birçok yabani çalıyla çevriliydi. Özellikle geçen yıl Kara-
deniz kıyısındaki kayalıkların üzerinde büyüdüğünü gördüğüm birine

rastladım. Dışbudağa benziyor, ama çok daha küçük ve daha narin görünümlü, hayal edilebilecek en güzel –tıpkı mercan gibi– meyvelere sahip, gövdesiye narin bir pembe ve kahverengi tonunda. Bundan ve başka birçok ağaçtan çok hoş bir parazit bitkisi sarkıyordu; üzerinde yaklaşık dört inç’lik aralıklarla küçücük, altın sarısı nefis çiçek demetleri olan uzun, uçuk yeşil renkli, narin ipliklerdi bunlar. Yanımda bir örnek götürmek için ne bir kitap, ne [arasına çiçekleri koyduğum] tahtalarım olmadığı için çok üzüldüm. Burada kayaların üzerinde bol miktarda yetişen parlak sarı meyveli bir ardıç türü de vardı, bana Türk hanımlarının el ve ayaklarına sürdükleri kınanın bundan elde edildiği söylendi.^a Baş kısımlarında yumuşak, beyaz yün gibi kır düşmüş olan yabani enginarlarla yabani kuşkonmazlar vardı ve gerçek, yabani bir gülhatmi gördüğüme ne kadar sevindim, yalnızca bir taneydi, ama çok gösterişliydi ve bizim İngiliz çalılıklarındaki kadar da büyük değildi. Daha sonra toplu halde, en azından bir örneğini almaya kararlı olduğum bir bitkiye rastladım. Yedi ya da sekiz ayak yüksekliğe ulaşabiliyor ve uzun, sivri uçlu, lavanta renkli, çok hoş, bence kolonya gibi kokan goncalarla kaplı; yaprağı tıpkı acıbaklanınkine benziyor. Bu çalıların çevresinde harika bir böcek hayatı göz önüne seriliyordu, irili ufaklı muhteşem kelebekler, kocaman, mor renkli yabanarıları ve sırtları güzel krem rengi ve pembe çizgili, yüzleri fare yüzünü andıran bol tüylü pervaneler vardı. Bir koleksiyoncu hangi böceği önce yakalama konusunda şaşkına dönerdi: Mor gözlü harika sarı kelebeği mi, yoksa kadifeyi andıran siyah beyaz olanını mı; kanatlarının üzerinde mücevherleri andıran benekler olan, gözleriyse tavus kuşumuzunkileri bile gölgede bırakacak kadar güzel olanı mı, yoksa minik beyaz kırmızı, parlak mavi ya da yemyeşil olanını mı? Bir koleksiyon yapmaya uzun süre direndim, çünkü bu zavallı mutlu şeylerin hayatına ani ve etkili bir şekilde son verecek gücüm yok. Ancak Doğu “Flora”sı koleksiyonuma eklemek üzere hoş kokulu bitkiden ve böcek cennetinden iki mükemmel örnek almayı başardım. Bu sıcakta çevrede koşuşturduğum için bana çok gülüyorlar, ama bu kadar güzel ve yeni şeyleri görüp de etkilenmemek mümkün değil.

a Yazara yanlış bilgi verilmiş: Kına, Hindistan, Pakistan, Kuzey Afrika gibi tropikal bölgelerde yetişen kına ağacının (Lawsonia inermis) kurutulmuş yapraklarından elde edilir –edn.

Burada kocaman, bol kahverengi çizgili ve halkalı iki salyangoz ka-
buğu buldum. Besbelli bazı keçiler kayalığa tırmanırken, bunları gevşek,
kırılmış kireçtaşı ve demir tabakasındaki yerinden çıkartıp düşürmüştü.
Bunların çok tuhaf ve nadir olduğunu düşündüğümünden Dr. Hassall'a gös-
tereceğim.¹²

Derken gerçekten muhteşem bir incir ağacının yanına vardık; yayı-
lan dalları ve büyük yaprakları küçük dağ yolunda hoş bir gölge yaratıyor-
du. Oradan yukarıdaki yamaçta bir bağ ve henüz olgunlaşmamış meyveler-
le dolu birçok nar ağacı vardı. Hep bir ağızdan "Burada dinleneceğiz!" diye
bağırdık. İşte bunaltıcı sıcağın buraya sığınıp ağustosböceklerini dinledik
ve bir kuşun sakın, uzun bir şarkı söylemesini diledik; yanı başımıza (hat-
ta incir ve asmaların arasına) düşmüş kocaman kaya yığınlarına, karşıdaki
ormanlarla kaplı dağların ve köknar ağaçlarıyla kaplı kıyının güzelliğine
şaşkınlıkla baktık. İlerledikçe kıyılar giderek daha güzelleştiği için, İzmit'e
ulaşamadığımızı da biraz üzülmüyorduk. Ama bu anlamsızdı ve grubun ge-
ri kalanı sıcağın dolayı çok yorgun ve bitkin düştüğünden, çıkıntı yapan
bir sonraki kayalığın arkasında ne olduğunu görmeye karar verdim. Böyle-
likle on dakika sonra döneceğime söz vererek yola koyuldum.

Tepenin üzerine vardığımda manzara gerçekten şahaneydi. Aşağıya,
yeniden vadiye doğru inmeye kim karşı koyabilirdi ki! Tümünden büyülenmiş
bir halde bazı zeytin ağaçlarının gölge ettiği bir kayanın üzerine oturdum.
Önümde neredeyse tamamen parlak bitki ve çalılarla kaplı bir kayalık uza-
nıyordu; ama en çok hoşuma giden ve beni en çok cezbeden şey, kayalığın
sarp yüzlerinden aşağı doğru akar gibi yayılmış gümüşü akasmaları. Bana
ne kadar da İngiliz ormanlarıyla yollarını hatırlattı! Bunlardan Türkiye'de
daha önce görmemiştim ve eski, aziz bir dostu rastladığımı sandım.

Burası dinlenmek için enfes bir yerdi. Aklıma şu dizeler geldi:

Duy şebnemli yankıların çağrısını
Mağaradan mağaraya ulaşıyor sık sarmaşıkların
arasından
Akarken seyretmek zümrüt yeşili suyu
Kengelden örülü ilahi bir çelengin ortasından!

12 Bay Buckland'ın söylediği-
ne göre, Romalılar bu salyan-
gozları çok takdir ederlermiş ve
bunlar günümüzde dahi, bulun-
dukları yerde eskiden bir Roma
yerleşiminin olduğuna dair ka-
nıt sayılıyor.

Yalnızca duymak ve görmek uzaklarda ısıldayan denizi
Tatlıydı, yalnızca duymak çamların altında uzanırken.

Tennyson, *Lotus Yiyenler*

Parlak kertenkelelerin kayalardaki yarıklara girip çıkışını seyrettim ve o hızlı, parlak bakışlarının kimi zaman üzerimde durduğunu hissettirdi. Karşımda karanlık bir mağara vardı; girişinin üzerinde sık bir kütle halinde ağır, sürünge bitkiler asılıydı ve dalgalanan sarmaşık yapıları mağaradan içeriye uzanıyordu. Usul usul kıpırdayan yeşil yaprakların gölgelerinin, gri ve kahverenginin çeşitli tonlarıyla bezeli kayaların üzerinde yarattığı etki son derece güzeldi. Mor güvercinler ötüyor ve durmadan mağaradan bir içeri, bir dışarı uçuyordu –derin sessizliği bir tek onlar bozuyordu. “Bu güzel yeri bir daha göremeyecek olsam da artık gitmeliyim,” diye düşündüm. Böylece koyu gölgelere bakarak ayağa kalktım, ama hâlâ dönüp gidemiyordum ve bir sonraki tepenin ardında ne olduğuna bakmaya karar verdim. Yüzümü olabildiğince rüzgâra doğru çevirdim, ah, bu muhteşem körfezin başka bir manzarasını görmek ne kadar güzeldi! Bunu asla unutmayacağım. Patika aşağıya doğru döne döne iniyordu ve kendimi kıyının birkaç ayak uzağında buldum: Karşı koymak imkânsızdı ve kızgın kayalarla taşların üzerinden çabucak atlayarak az sonra dalgaların yanına vardım –aynı güçlü, koyu mavi dalgalar– ve o an Uludağ’a biraz daha yakındım! Güneşin yakıcı ışınlarından korunmak için küçük, beyaz şemsiyemi kayaların arasındaki bir su birikintisine daldırdıktan sonra sıcağı, grubumdan uzaklığı, verdiğim sözü, her şeyi unutup taşın taşın atlamaya başladım. Hiç bu kadar güzel, bu kadar yüce bir duygu yaşamamıştım! Deniz, dağlar ve bağlarla, nar ağaçlarıyla, her tür parlak ve ısıltılı bitkilerle çevrili ıssız kıyı! Nihayet güzel, küçük bir körfeze varınca oturdum.

Bu manzaranın üzerimdeki etkisi öylesine muazzam, en küçük ayrıntısını dahi aklımda tutmak için harcadığım çaba o kadar fazlaydı ki şu an bile, kelimelerin bu güzelliği tarif etmekteki yetersizliğini bilmeme rağmen, hatırlamaktan büyük keyif alıyorum. Kendi kendime sürekli olarak, “Bu hayatta, bu güzelliği bir daha asla göremeyeceğim,” deyip duruyor ve

oradan bir türlü ayrılamıyordum. Birçok pürüzsüz taşın üzeri çok güzel yosunlar ve koralinle^a kaplıydı. Bunlardan bazılarını toplamak istedim, ama güneş onları çok kırılğan yapmıştı, ne yazık ki yalnızca birkaç kırık parça alabildim. İnsan buradaki büyük taşlardan bazılarının Tufan'dan beri yerinden kıpırdamadığını düşünebilir. Birçok fosil gördüm –hatta o kadar çok var ki onları taşımanın bir yolu olmadığı için insanın içi sızlıyor. Ancak şu an bu satırları yazdığım masanın üzerinde duran, iki küçük taşla birlikte taşımayı becerdiğim biri beyaz, diğeri kırmızı, tamamen fosil kaplı taş parçaları beni biraz olsun avutuyor. Bu olağanüstü kumsaldan bir hatıra almadan ayrılamazdım.

Orada ne kadar oturduğumu bilmiyorum ve şu anda bana Diocletianus'un imparatorluk kadirgalarının denizde süzıldığı günlerden beri değişmeden kalmış, eski dünyaya ait canlı ve hoş bir rüya gibi geliyor. Çok uzaktaki bir dağın üzerinde kar gördüğümü ve akşam güneşinin ışınları altında büyümlü bir çeşmeden kopup gelmiş gümüşü sulara benzettiğimi hatırlıyorum. Uzak vadilerdeki ışık ve gölgelere bakıyordum ve birdenbire, bir çam ormanının ulu ağaçlarının altında koyu renkli ahşap evler ve çalılıkların arasında dolana dolana giden küçük patikayı gördüm ve oradaki köylülerin münzevi yaşantılarıyla ilgili her şeyi öğrenmek istedim. Ayaklarımın altında hayatımda gördüğüm en berrak su birikintisi vardı. Edie bu sudaki rengârenk, küçük balığı ve gayretle akşam yemeği peşinde koşan yengeci (küçük kırmızı gövdesi sığındığı spiral şeklindeki uzun kabuktan dışarı sarkıyor) görse ne kadar mutlu olurdu! Dikkat çekici ölçüde güzel bir yengeç daha gördüm, somon rengiydi ve üzerinde kahverengi benekler vardı. Son derece akıllı görünen küçük bir yaratıktı ve becerikli hareketlerle karidesten daha büyük olmayan, minik, kum rengi bir balığı avlıyordu. Bir tane yakalamayı başarinca dengede durabilmek için arka tarafını kuma gömdü ve avını büyük bir ağız tadıyla yedi; ardından duyarlıklarını hızla temizleyip parlak ve kımıldayan kumların arasında yan yan ilerleyerek başka bir avın peşine düştü. Ayaklarımın dibinde, yosunların arasında güzel, mor çizgili bir deniz kabuğu parlıyordu. Böylesini ilk kez

a Koralin (Ing. coralline) genellikle kayaların üzerinde bulunan ve farklı renkleri olan (en çok görüleni pembe renklidir), sert, kalkerli bir denizyosunudur –ed.n.

görüyordum ve koleksiyonuma eklediğime çok sevindim. Tennyson'ın, benim bulduğumun bir eşi hakkındaki nefis dizelerini hatırladım, "onu kıyıda kıpırdatan küçük yaşama iradesinden yoksun:"

Elmas kapısında durdu mu evinin
Üzerinde gökkuşağı renkleriyle?
Açılıverdiğinde loş sualtı dünyasında
Uzattığı altın renkli bir ayak mıydı,
Yoksa bir perinin boynuzu mu?

Ama her güzel an sona ermek zorunda, ben de uzun bir bakış daha fırlattıktan sonra taşlarımı kucakladım ve suyosunlarına sardığım narin koralinlerimi dikkatle cebime yerleştirerek incir ağaçlı küçük vadiye yöneldim. Yürümeye başlayınca çok uzun ve yorucu bir yol olduğunu, hakkımda endişe etmeye başlayacaklarını ve yolda balıkçı kılığında Rum korsanlarının olabileceğinin söylendiğini düşünmeye başladım. Cuma'nın kumun üzerindeki ayak izleri dahi, Robinson Crusoe'yu, beni bir taşın üzerine yerleştirilmiş güzel bir salkım üzümün korkuttuğu kadar korkutmuş olamaz, çünkü vahşi bir Rum ya da Hırvat'ın yakınlarda bir yerde olduğunu biliyordum. Ancak bir sonraki tepede beni karşılamaya ve azarlamaya gelmiş olan Edmund'u gördüm ve apar topar köye indirilirken, evden uzaklaşıp kuşların yuvalarını talan etmeye çalışırken yakalanmış bir çocuk gibi topladıklarına sıkıca sarılıyordum.

Grubumuzdan ayrılan birkaç kişiyi küçük kahvehanede kahve ve limonata içerken bulduk. Hepsi de yaptıkları yürüyüşlerden memnun kalmıştı. Kimi bağlara, kimiye daha ötedeki vadiye, kışın dağdan inen bir nehre dönüşen derin koyağa gitmişti. Sıraların üzerinde sakince nargilelerini içen, geleneksel kıyafetli, muhteşem sarıklı birkaç Türk vardı. Bizim orada ne aradığımızı merak ediyor görünüyorlardı –nitekim elimdeki taşlarla fosilleri ve yorgun halimi görünce fazlasıyla şaşkırdılar. Kahve de, limonata da mis kokulu ve güzeldi, doğrusu böylesi yorucu bir yürüyüşten sonra iki kat daha keyif vermişti. Rüzgâr artık kesilmişti ve kıyıdaki dalgaların sakın seslerini ve sıralarda bağdaş kurmuş oturan heybetli komşularımızın

fısıltılı konuşmalarını dinleyerek küçük kahvehanede bir güzel dinlendik. Ardından bu pitoresk ve haşmetli köylülerle vedalaştık ve kayıklarımıza binerek yeniden “Sylph”e ulaştık.

Buharlı teknemizle hızlı ve hoş bir yolculuktan sonra Prinkipo'ya vardığımızda ay henüz doğuyordu ve Magyar'dan Rumların monoton akşam şarkıları ve gitarlarının tınlaması geliyordu. Anadolu kıyılarındaki uzun bir yaz gününe dair anlattıklarımın seni yormadığını umuyorum. Yalnızken en büyük zevkim, hoşuma giden her şeyi kâğıda dökmek.

ELLİ SEKİZİNCİ MEKTUP

Tarabya – Rum köyü – Roma bentleri – Geminin güvertesinde servis*

TARABYA, 25 AĞUSTOS 1856

Sevgili Kız Kardeşim,

Buraya perşembe günü geldik ve Karadeniz'den esen serin rüzgâr çok hoşumuza gitti. Ertesi sabah Bayan Brett, Albay Murray ve ben Belgrad Ormanı'na doğru yola çıktık. Büyükdere'ye kayıkla gittik, orada beyaz olmaları söz konusu olan, ama doğal parlaklıkları kurumuş çamur tabakalarıyla gizlenmiş, perişan iki at tarafından çekilen bir talikaya bindik. Sürücümüz Rum'du ve yanı başında oturan vahşi görünüşlü Tatar oğlanı, hayvanların "rahvan" olarak bilinen koşu adımlarıyla gitmeleri için onlara işkence etmekle meşguldü. Yanımızda hareketli bir doru Arap atının üzerinde dört nala ilerleyen Albay Murray'i nasıl da kıskandık; özellikle şiddetli bir sarsıntı sonrasında Bayan Brett'in başı pencerelerden birine çarpınca ve bir sonraki sarsıntıda benim de başımı çarpmamam için sürücüden yumuşak bir azar işittiğimde... Böyle sine sarsıntılı bir yolculuk sonrasında ulaştığımız ormandaki gezinti eminim çok hoşumuza gidecektir!

Köyün yakınlarında durduk, çünkü yaşlı ağaçların gölgesindeki iyi korunmuş eski bir çeşmeden büyülenmiştim. Orada iki Rum kadını, tıpkı Leydi Mary Wortley Montague'nün zamanında yapmış olmaları gereken şekilde, zarif tavırlarla ve başlarının üzerinde testilerle ayakta duruyorlardı. Bu çeşmeyi ve akşamları onun çevresinde toplanan köylüleri anlattığını hatırlamıyor musun? Ormanın çevresinde onun yaşamış olduğu ve hâlâ oturulacak durumda olan eski elçilik evini aradık, ama anlaşılabilir bir şekilde bulamadık. Daha sonra çok yakınından geçtiğimizi söylediler.³ Köylülerin ne ev, ne içinde yaşamış hanımla ilgili anlatacakları bir efsane vardı. Ancak başka bir gün tekrar gitmeliyiz, çünkü bu evi görmeyi çok istiyorum. Or-

* İstanbul bentleri Osmanlı dönemine ait yapılardır –ed.n.

man içinde, sonbaharın pek çok tonuna bürünmüş açıklıklarda yürüyüş yaparak çok hoş bir gün geçirdik. Yabani çiçeklerle cazip buketler yaptık, özellikle alt tarafı kapalı ve içinde tek bir tane iri, kırmızı meyvesi olan parlak, ısıkarlat kırmızısı, çan şeklinde bir çiçeğe rastladık.

13 Bu arada ne yazık ki bir yangında kül olmuş.

Büyük Roma *Bend*lerinin birinin yanında ulu bir atkestanesi ağacının altında öğle yemeği yerken, Leydi Mary'nin de sık sık bu taşların üzerine oturduğunu ve bizim gibi ağaçların gölgesinde çağlayan suların sesini dinlediğini düşündük. Oradan bir türlü ayrılmak istemediğimizden çok geç vakte kadar oyalandık ve ormanın içinden dörtünela geçmemiz için hırpani sürücülerimize resmen rüşvet verdik; ancak ormandaki karanlık, bozuk patikalarda nasıl olup da devrilmediğimize şaşıyorum.

Dün "Royal Albert"ın güvertesindeki ayine katıldık. Lord Lyons^a nezaket göstererek bizi alması için kendi teknesini gönderdi. Ayin başlama-dan önce Lord hazretleriyle keyifli bir sohbetimiz oldu. Lord ve Leydi Stratford gelince herkes üst güverteye çıktı. ["Royal Albert"] muhteşem bir gemi ve manzara son derecede heybetli ve etkileyiciydi; aşağı güvertede yaklaşık sekiz yüz adam sıralanmıştı, bir tarafta bahriyeliler, diğer taraftaysa silahendazlar^b vardı ve devasa bayraklar arkalarında bir perde oluşturuyordu. Ayin bahriyelilerden oluşan tecrübeli bir bando ve birkaç üflemeli çalgının eşlik ettiği, hep birlikte söylenen Sabah İlahisi'yle başladı. Kaptan Mends gemideki şarkı dersleriyle yakından ilgilenmişti. Yurdu-muzdan bu kadar uzakta, sessiz denizin üzerinde, bu korkunç savaşta yaşadıkları onca tehlikeyi atlatarak İngiltere'ye dönmekte olan askerlerin derin ve güçlü sesleri son derece etkileyiciydi. Birçokları hâlâ ciddi yaraların izlerini taşıyorlardı; hemen hepsinin iki ya da üç madalyası vardı. Hoşça kal!

a Edmund Lyons, 1. Lyons Baronu (1790-1858) İngiliz Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nde seçkin bir kariyer yaptı ve Kırım Savaşı'nda Karadeniz Filosu komutanlığına getirildi, ayrıca çeşitli ülkelerde büyükelçilik görevinde bulundu —ed.n.

b Gereğinde karaya çıkarılan, özellikle tüfeklerle donatılmış deniz eri, günümüzün deniz piyadelerine denk düşen bir terim —ed.n.

ELLİ DOKUZUNCU MEKTUP

İklim ve manzara – Rumların cenneti – Sandal gezileri – Ayios Yeor-gios Manastırı – Yaşlı bahçıvan – Bahçıvanın yazlık evi – Magyar – Amerikalı hanımlar ve Rum hanımları – Rumlardan güzelliğe övgü – Bir kayığın yıkılması – Geceyein balık avı

PRENS ADAIARI, 6 EYLÜL 1856

Sevgili Bay Hornby,

Kuşlar, cırcırböcekleri ve tatil yapan Rumlardan başka beni meşgul edecek bir şey olmasa bile, adalar yazın çok hoş. Kanatların olmadığından ve bir eşeğin üzerinde sigara içmeyi öğrenmediğimden, Edith Belina'yla gölgeli bir koydan diğerine aylak aylak dolanıyor veya manastırlara ya da karşı kıyıya gezintiler yapıyorum. Günler çok uzun, çünkü sabahın erken saatlerinde o kadar latif bir serinlik ve tazelik oluyor ve Rumlar o kadar gürültücü ve huzursuzlar ki, sabah beş ya da altıdan sonra uyunmak bir fındıkfaresi için dahi güç olurdu. Birkaç kez tan vakti uyandım. Uzaktaki muazzam pusun dağılması, karşıdaki dağların dış hatlarının giderek belirmesi ve doğan güneşin ilk pembe tonlarının denizle karanın koyu griliği üzerine yayılması çok güzel bir manzara oluşturuyor. Güneşin uzaktaki minareli şehirden yanı başımızdaki yemyeşil adaların üstüne kadar tüm ihtişamıyla ışımaya başlaması gerçekten güzel bir görüntü, daha doğrusu çok güzel bir görüntüler dizisi. Az sonra pencere camlarındaki parlamalardan, karşıda dağ yamaçlarına yerleşmiş küçücük köyleri ve kıyı boyunca kümelenen balıkçı köylerini seçebilirsin. Çok geçmeden beyaz yelkenli kayıklar masmavi denize açılır ve iş tutmaya başlar; balıkçıların tekdüze şarkıları taze sabah havasında hoş bir seda yaratır. Ardından pitoresk görünümlü sportif bir Rum, kolunda silahı ve yanında ona eşlik eden, hemen hemen onun kadar vahşi görünümlü iki üç melez köpekle kulübemizin yanından geçer. Daha sonra yavaş yavaş çobanlar gelir, onların keçi ve koyunlardan oluşan karışık sürüleri, yanından geçerken kocayemişlerle fundaları kemiren “rehber”lerinin boyunlarındaki çanların çingirtılı sesle-

riyle neşe içinde hoplayıp zıplar. Buradaki yabancı çalıların kokusu çok hoş ve taşlı, engebeli zeminde bile son derece bol yetişiyor. Çevrede çok güzel, birkaç değişik fundalığa rastladım. Bu adalarda büyük ağaçlar bulunmadığından, güneşin alçak olduğu, ışınlarının ancak eğimli bağlara ve kısa zeytin ağaçlarına değdiği sabah ve akşam saatlerinde fundalıklar çok güzel görünüyor; tabii bu anlarda yukarılardaki güzel, gri kayalar ve viran manastırlar, koyu mavi sulardan daha da uzaklaşmış gibi duruyorlar.

İstanbulu Rumlar Prinkipo'yu yeryüzündeki cennetleri olarak görüyorlar ve adaya ayak basar basmaz tekdüze eğlenceleri düzenli bir seyir izlemeye başlıyor; bu durum adada kaldıkları son güne kadar nadiren değişiyor. Eğer köye doğru giden bir kayığa binerseniz, sabah yedi civarında günün ilk vapuruyla Pera'ya doğru yola çıkmamış olan tüm ziyaretçileri kıyıdaki ahşap deniz hamamlarına giderken görebilirsiniz. Bu insanlardan bazıları sabahın erken saatlerinde eşek sırtında tepeye yaptığı yolculuktan dönmüştür –çoğu sedirinde kahve keyfi çatmaktan geliyordur. Bunaltıcı sıcağın hüküm sürdüğü saatler boyunca, saat dört ya da beş dolayına kadar herkes bir yere uzanır; Sinyor Giacomo'nun Hırvat bahçıvanları, hatta güneşte kavrulmuş çocukları dahi ortalıkta görülmez –denizde nadiren bir kayığa rastlanır; tek gördüğümüz, pencerelerimizin karşısındaki ulu köknar ağacının gölgesine uzanmış, çevresinde üç dört uyusuk keçinin dolaştığı kırmızı başlıklı çoban ve yükseklerde haşmetle süzülen bir ya da iki siyah kartal. Duyulan tek ses, burada özellikle köknar ağaçlarında barınan bir çekirge olan ağustosböceğinin,^a durmak bilmeyen cır cır ötmesi. Uzaktaki İstanbul'un üzerinde yoğun bir sıcaklık bulutu var. Galiba daha yakınında olsaydık da günün ortasında şehrin “uğultusunu” duyamazdık. Çevredeki tek faal şey benim kayığım.

Buradayken en sıcak gün bile vızgeliyor. Denize girdikten hemen sonra güneşe karşı en iyi korumam olan, içine asma yaprakları koyduğum hasır şapkam ve küçük, bembeyaz şemsiyemle hoş bir yürüyüşe çıkıyorum. Bay Smythe'nin söylediği gibi başlı başına bir kurum sayılabilecek olan Elma Goncası, Johannachi'nin küçük bir sepette taşıdığı ögle yemeği-

a Ağustosböceği ve çekirge farklı böcek türleridir, ancak yazar çekirgeyle akraba olan cırcırböceğini ağustosböceğiyle karıştırmış olabilir –ed.n.

mi hazırlıyor. Genellikle serin ılımlı yapraklarının arasında saklanan bir parça tavuk, ekmek ve güzel bir kavun ya da bir salkım üzümden oluşuyor. Neredeyse her zaman, günün ortasında dahi hoş bir esinti var; deniz pırl pırl parlıyor –kayalıklara çarpan dalgalar kulağı okşayan bir ses çıkarıyor, Edith Belina’ysa dalgalarla bir sağa bir sola sallanıp duruyor. Uzaktaki dağlar o kadar güzel görünüyor ki yüreğimde hiçbir sıkıntı olmadan, yanıma bir kitap alarak yumuşak bir mindere uzandığımda, kendimi çevremdeki suyla hava kadar özgür hissediyorum. Zaman zaman kayıkçılarımdan kayalıklara mümkün ölçüde yaklaşmalarını istiyorum. Çeşitli şekil ve renkte kayalar var ve suya yansıyan renk tonları çok güzel. Bazen çok derin girintilerden kürek sesimizden ürken kumrularla güvercinler çıkıyor ve serin suların çağıldadığı ilk yere konup cilveleşiyorlar. Bu güzel sarp kayalıkları yukarıda denizyosunlarından oluşan fistolar gölgeliyor; aşağıdaysa son derece canlı ve güzel bir yeşile bürünmüş denizşakayıklarıyla denizyosunları arasında barınan rengârenk balıklar, sen geçerken korkarak kaçıyor. Zaman zaman bol ve çeşitli kabukların olduğu, denizin karaya doğru girdiği bir kol ve şurada burada funda, laden ve kocayemişlerin kayaların tam kenarına kadar yettiği büyüleyici bir yer buluyorsun. Beni burada sağlam bir kayıkla rahat bıraksalar ve istediğimi yapma özgürlüğü tanıyarak arada bir Bay Frank Buckland’ın benimle birkaç gün geçirmesine izin verseler, buraya sürülen bir Bizans prensesi olmaya pek karşı çıkmazdım. Modern dünyada, bu özellikle zengin yerdeki kertenkele, fare, kaplumbağa, cırcır-böceği, denizyosunu, kelebek, karınca ve kurbağalarla ilgili hikâyeler duyulsa kim bilir nasıl şaşırtıcı olurdu!

Ama öğrenmek istediğin şeyi, “Kutsanmışların Adaları”nda uzun yaz günlerinin nasıl geçtiği anlatmak için acele etmeliyim. Kimi zaman adanın öbür ucundaki küçük bir koya işaret ettiğim güçlü kuvvetli kürekçilerim hızla oraya yöneliyorlar. Yukarımızdaki tepenin zirvesine inşa edilmiş olan Ayios Yeorgios Manastırı, oraya kinci bir peri tarafından bırakılmış, kış fırtınalarıyla sallanacak ve yaz sıcakıyla kavrulacak oyuncak bir evden büyük gözükmüyor. Bu küçük girintinin beyaz kumlarında birkaç adım atınca, alçak bir çit tümseğini aşıp kendini çok yaşlı incir ağaçlarının koyu gölgesinde buluyorsun. Burası manastırın bahçesi. Keşişin çömezi, eğer her sabah

kıvrık salata toplamak için bu tepeden incekse atletik biri olmalı. Bahçıvan dikkat çekici ölçüde hoş, pitoresk, yaşlı bir Rum; buraya her gelişimde tüyleri keçeleşmiş iki vahşi köpeğiyle birlikte beni karşılamaya gelip kürekçilerin kayıktan minderleri indirmelerine yardım ediyor ve dalları yayılan incir ağacının altındaki en serin gölgeyi özenle seçiyor. Küçük koya gelen ziyaretçilerin kullanması için yanında daima güzel bir hasır ve içinde kaynak suyu olan, antik formlu toprak testiler bulunduruyor. Bahçe çok verimli görünmüyor, başlıca ürün *tomata*,^a sağda solda verimli olmaktan ziyade güzel görünüşleriyle göz dolduran mısır, nar ağacı ya da bakımsız asma kütüklerine rastlanıyor. Bahçenin ihtişam ve zenginliği besbelli incir ağaçlarından kaynaklanıyor ve bunlar gerçekten güzel ağaçlar; yoğun ve koyu yeşil yaprakları, güneş ışınlarının ancak altında hoş gölgeler yaratacak kadar geçmesine izin veriyor. Johannachi neşeye öğle yemeğini hazırlıyor, Yankos ve Pandelis bahçıvanla birlikte en güzel incirlerin peşindeyken, ben de ada bitkileri koleksiyonuma ekleyecek örnekler bulmak için kumsaldaki çalılığa doğru yürüyorum. Yüzlerce kelebek, böcek ve tuhaf görünüşlü arı, leylak rengi goncaları olan kokulu, büyük bir bitkinin üzerinde dönüp duruyor. Bu bitki hakkında hiçbir bilgim yok, tek söyleyebileceğim yaprağının acıbaklaninkine benzediği. Bunun bir örneğini eski dostum ve botanik hocam Dr. Arthur Hassall'a göndermeliyim. Öğle yemeğinden sonra oturup biraz kitap okuyorum. O kadar keyif alıyor ve sizin de benimle birlikte bir sabah geçirebilmenizi o kadar sık arzu ediyorum ki! Çok erken kalktığım için saat on bir olduğunda kendimi yorgun hissetmeye başlıyorum ve genellikle incir ağaçlarının gölgesindeki minderlerin üzerinde derin bir uyku çekiyorum; bu esnada Edith Belina'daki kayıkçılar da uyukluyor ve küçük korumam Johannachi de ya kavun ve incirler hakkında sohbet ediyor ya da bahçede yaşlı adamın köpekleriyle oynuyor. Bu arada, bahçıvanın yazlarını geçirdiği yer ilk görüşte beni çok etkiledi. Altında oturduğum ağaçların karşısındaki yaşlı incir ağacının ortasında sağlam görünen sıraların üzerine iki ya da üç tahta yerleştirilmişti. Bunların üzerinde özenle katlanmış bir Türk yorganı vardı. Bu ilkel yatağın yukarısına, muhtemel bir sağanaktan korun-

a (Rum.) *Domates* –ed.n.

mak amacıyla kalın bir hasır asılıydı. Uzanma mesafesine iki ya da üç ahşap dirsek çakılmış. Birinin üzerinde su tası, diğerindeyse boynuzdan yapılma bir kaşık var. Zavallı yaşlı adamın yemenileri ağacın dibindeki bir hasır parçasının üzerine düzgünce yerleştirilmiş ve yakındaki kırık bir dala iki ya da üç eski kıyafet asılmış. Bu incir ağacı onun basit yaşantısı ve çok az olan istekleri hakkında her şeyi açıklıyor –bu güzel yerde sadık köpekleri ve keyifli bahçe işlerinin yanı sıra kitaplara ve kitapların bilgisine de sahip olsa yeterince hoş olurdu diye düşünüyorum. Eğer bir gün dünyadan elimi aygımı çekmeye karar verirsem Prens Adaları’nı seçerim. Hatta Doğu, “dünya”dan sıkılan ya da orada yaşamak için yeterli şeye sahip olmayan herkes için en mükemmel sığınak olmalı. Büyük şehirdeki önemsiz hayat mücadelesi yerine “basit ihtiyaçlar” hakkında bilgi sahibi olmak, “esrareniz” olarak bilinmek ve kırsal kesimde yaşayan insanlara saygı göstermek (ki büyüculük ve Uludağ’a doğru bakarak yıldızları okumanın karşılığında kavun, incir ve pirinç sağlayacak kişiler onlardır), bir bahçe ve mağara ya da buradaki gibi bir incir ağacı çok daha iyi! İstismar edilmiş, ıstırap çeken mürebbiyeler, ahbablar ve çeyizsiz kız çocuklarının yaşadığı zorlu dünyada tutunamayacak kadar kalbi kırılmış kadınlardan oluşan bir derviş tarikatı kuracağım galiba –söz konusu kadınlar tefekkür ve ayinleri bir kenara bırakıp zaman zaman onlara inanan zavallı, cahil, çaresiz çocuklara yardım etmek üzere dağları aşacak iyi yürekli, merhametli dervişler olarak yetiştirilecek. Bunların başı, bir *mariage de convenance*’ ya da onursuz bir bağımlılık yerine bu tür bir hayatı tercih eden duyarlı kızların arasından seçilmeli. Bu planım hakkında ne düşünüyorsunuz? Bunu önermeyi çok istediğim bir iki hanım tanıyorum. Louisa ya da Stella’nın şayaklar içinde incir ağacımda yaşadığını düşünsene! İngiltere’deki bitmek bilmeyen hareket ve meşguliyetten farklı olarak insanın burada hayal kuracak çok vakti oluyor. Birkaç yakın arkadaşın olsa bu sakın ve özgür dünya harika olurdu. Ama artık Adalar’da ki bir günümü anlatmaya devam etmeliyim.

Güneş biraz alçalmaya başladığında minder ve kitapları toplayıp kayıkçıları uyandırıyoruz. Edith Belina hazırlanırken Johannachi’yle ben sahil-

de yürüyüşe çıkıyoruz. Bazen Edith'in koleksiyonu için kabuk buluyoruz, bazen de malakit. Ah, keşke Danby kumlar, kayalar, güzel kayığımız ve içindeki Rumların üzerine düşen mor ve altın rengi parıltıları görebilseydik!

Bu nefis ışıktaki candan yaşlı adama ve yanı başında dostça kuyruk sallayan köpeklerine el sallayarak uzaklaşıyoruz. Neredeyse gözden kaybolduğumuz ana kadar sahilde bizi izlerken, ne kadar güzel bir imge oluşturduğunun farkında değil. Çok geçmeden adeta Robinson Cruose'nunki kadar ıssız olan kendi küçük koyumuza varıyoruz; tepenin üzerine vardığımızda Prinkipo'nun tüm güzelliğinin yeniden ortaya çıktığını görüyorum. Pera'dan gelen vapur görünüyor; Rum ve Ermeni kadınları, başlarının üzerinde tuttukları parlak güneş şemsiyeleriyle, kocalarıyla kendi biraderlerini karşılamak, sigara tüttürmek, limonata ya da şerbet içmek ve Rum oğlanları tarafından su bardaklarında tanesi yaklaşık yirmi kuruştan satılan kırılmış ve soyulmuş cevizlerden yemek üzere iskeledeki Magyar'a koşuyorlar.

Magyar bir tür açık hava kahvesi, sabahtan akşama kadar pek boş kalmıyor, ama özellikle akşamları sigara içilmesine eşlik eden bir tür barbarca müzik çaldığında erkek, kadın ve çocuklarla ağzına kadar doluyor. Burada hiçbir zaman çok sohbet edildiğini görmedim. Erkekler kendi aralarında *raki* içiyor –ellerindeki küçük Doğu ve Avrupa kıyafet stoklarından zevksizce giyinmiş bayanlarsa bir köşede oturup erkekleri, ama özellikle gelen geçen yabancıları izliyorlar. Birbirlerini iğnelemeye ya da dedikodu yapmaya yetecek kadar espri güçleri bile yok görünüyor. Bu manzarayı bir kez görmek eğlenceli, ama bu kadarı yeterli, çünkü acı verecek çok fazla şey var. On yedi yaşlarında, çok güzel olması gereken, mermer kadar solgun bir Rum kıza var. İngiliz balo kıyafetlerinden söz edildiğini ve belki İngiliz ten renginin hayranlık topladığını duymuş ve bir yıl önce çok güzel görüldüğü Rum elbisesini üzerinden atmış ve çok çirkin bir dekolte kıyafet giyip yanaklarını da kiremit tozu renginde boyamış. Sırada kendilerini moda yıldızı sanan ve en kötü Fransız stili elbiselerin çirkin taklitlerini giymiş Ermeni ve Rum kadınları var; bunların ardından eski moda şalvarlarını atan ve yarım ağızla bir değişiklik yapıp başlarındaki fes ya da yazmayı koruyarak fırfırlı elbiseler giyen ve ara sıra bir sigara tüttüren çok yaşlı kadınlar geliyor, onları dünyanın en gülünç tarzında giydirilmiş zavallı küçük çocuklar izliyor, kıyafetleri o ka-

dar cafacalı ki çocukları ve o şıklığın altındaki kiri nadiren görebiliyorsun; sonra ciddi ciddi yürüyen birkaç Türk, Rum dadılar, şerbet ve meyve satıcıları, gürültücü oğlanlar, köpekler, garsonlar ve kayıklar, hepsi de tütün ve *ra-ki* dolu bir ortamda toplanmış durumda. Prinkipo'da üç ya da dört tane Magyar var. En büyüğü iskelenin yakınında, yalnızca üzeri kapalı bir yol, ama en moda yer burası, çünkü hanımlar yanaşan vapurlardan inenler tarafından iyi görülebilirler diye en ön sıraları ya da küçük ahşap oturakları kapmak için birbirleriyle çekişiyorlar. Ama köyün tam merkezinde çok güzel bir Magyar var: Muazzam bir çınar ağacının geniş dalları altına kurulmuş; "dev gövde"nin çevresine ahşap bir sıra yapılmış ve civardaki gölgeye düzinelerce küçük oturak yerleştirilmiş. Alçak dallar geceleri kandillerle aydınlatılıyor, tütün ve kahve içen pitoresk gruplar yaygın ışık ve gölgede çok çarpıcı görünüyor. Her iki taraftaki gölgelik alanda ilginç, yıkık dökük ahşap ev sıraları var; ayrıca sağda solda gürültücü ayyaşlarla dolu, meşalelerin rahatsız ışığıyla aydınlatılan kahvehaneler var. Dışarıda, asma çardaklarının altında sessizce oturan Rum ve Ermeni kadınları görülüyor –belki karşıdaki "orkestra"dan gelen korkunç gıcırta ve iniltileri dinliyor; belki de eğleniyor, ama bunu hiç belli etmiyorlar. Burada bu mevsim iki ya da üç güzel var; ama Magyar'da onların şerefine düzinelerce *madau*^a yanmasına rağmen, ağaçlardaki kandillerin düzensiz aydınlatması altında Rumlar dışında bunu fark edebilen yok. Güzellik açısından pek de hoş olmayan mavi bir ışıkla yanan meşalelere "*madau*" deniyor.

Hayranlardan biri belirli bir hanımı memnun etmek istediğinde, kahveciye falanca sıranın karşısında şu kadar kuruşluk *madau* yakmasını fısıldıyor. Evlerin önünde bir aşağı bir yukarı volta atan karışık kalabalık, tütün içenler, sıram sıram hanımlar ve hepsinden önemlisi O güzel dilber anında dünya dışı bir renk tonuyla aydınlanıyor. Diğer bütün hanımların koyu gözleri kıskançlıkla bu güzele dönüyor; hayranıysa güzelin oturduğu sıraya doğru derin bir reverans yapıyor. Ortalık yeniden adeta karanlık, ama kemancılar gıy gıya devam ediyorlar. Ertesi sabah insanların şöyle dediklerini duyabilirsin: "Falanca dün akşam falanca için iki yüz *ma-*

a Bu kelimenin kökeni ve anlamı bulunamadı –ed.n.

dau yaktırdı.” Zaman zaman zengin ve coşkulu bir genç Rum’un çok güzel bir dilber için yirmi lira dahi harcadığını duydum; ama kadınlara karşı olağan ölçüde bir âşıkane davranış birkaç kuruşluk mavi ışıkla da ifade ediliyor. Geçen gün nazik Lord Lyons tüm deniz asteğmenlerini ikramda bulunmak için buraya getirdiğinde, genel olarak hanımların onuruna o kadar çok *madau* yaktırdı ki, bu büyük İngiliz amiralinin saygı gösterisi karşısında Adalar’daki başların yarısı bu yöne doğru dönmüştür. Lord Hazretleri saat on civarında çok güzel ışıklandırılmış bir buharlı gemiye binerek ayrıldı, biz de İstanbul’a doğru gözden kaybolana kadar onu izledik. Bahriyeliler bu yolculuktan çok keyif almışlardı ve gemileri denizde epey açıldığında bile hurra seslerini duyabiliyorduk. *Madau* kelimesi “ay ışığı” anlamına geliyor, ama Endymion Macar lafından bile öğrenirdi herhalde. Magyar hava sıcakken bütün gece açık tutuluyor. Hanımların kaç kadar kaldıklarını bilmiyorum, ama erkekler saatlerce kumar oynuyor, rakı ve tütün içiyorlar. Halki’den gelen vızılı müziğin uyumsuz notalarını gün doğarken sık sık duyabiliyorum hâlâ. Bu galiba bir tür modern Rum eğlenme şekli.

Yalnızca neler olup bittiğini görmek için bir akşam köye üç dört kez indik. Geldiğimiz ilk gece bir yortu vardı ve bu yortu kapsamında kötü deniz ruhlarını yatıştırmak için adak olarak sahilde bir kayık yakılıyordu.^a Yanan kayıktan çıkan alevler çok geniş bir alana yayılmıştı ve pitoresk kıyafetler içindeki balıkçı ve kayıkçılar son derece çarpıcı görünüyorlardı. Daha sonra ellerini birleştirip geniş bir halka oluşturarak kaba ve ölçülü sesli bir şarkı söyleyip dans etmeye başladılar. Hareketleri son derece beceriksizce ve komikti, bağırırlıysa uyumlu olmanın dışında her şeydi –ama bana bunun antik bir Rum dansı olduğu söylendi.^b Bütün bu sahne bir vazoun üzerinde herhalde çok hoş görünürdü.

Ama çok yorucu bir gün geçirdiğimden artık hoşça kal demeliyim. Karşı kıyıda bir köy olan Maltepe’den eve geldiğimde neredeyse gün ortasıydı ve o zamandan beri masamın başımdan kalkmadım. Vapur adanın

a Vaftizci Yahya’nın doğum günü adına her yıl 24 Haziran’da düzenlenen bir Rum Ortodoks yortusu –ed.n.

b Burada antik olan tek şey, bu yortunun pagan geleneklerinden besleniyor olmasıdır –ed.n.

çok yakınında ve Halki'de onu karşılamaya giden kırmızı bayraklı kayığı görüyorum, böylece Edmund köyden buraya gelirken çıkacağı dik yokuştan kurtulacak.

Kayıkçılarımız bizim teknenin birinci olmasını bir onur meselesi haline getiriyorlar ve Edith Belina'yı geçmeye kalkan kayıkların vay haline! Edith Belina boş yere bir sürü sıkıntı çekiyor! Bay W. Tyrone Power bir iki gün kalmak üzere bugün yine buraya geliyor – tabii eğer sivrisinekler izin verirse! Onun çok kafa dengi biri olduğunu düşünüyoruz. Kafkasya'dan yeni geldi ve oradaki çoban savaşçılara dair anlattıklarıyla beni büyüledi. Oradaki dağ köylüsü, kendi ailesini kendisi savunuyor –yalnızca barutunu değil, aynı zamanda silahını, atının nalını ve koşum takımını da kendisi yapıyor; kendi Rus düşmanını kendisi vuruyor; güzellik, dayanıklılık ve korkusuzluğuyla tanınıyor. Bu akşam adanın sessiz bir kesiminde deniz kenarında yürüyüş yaparken onlar ve ünlü reisleri Şamil hakkında daha çok şey soracağım. Çay içmek üzere eve dönmeden önce, devam ettiği sürece daima dağlarla dalgaların üzerindeki hoş renkleri izliyoruz. Hava kararır karar-maz, bir tür balığı çekmek üzere kullanılan ışıklı balıkçı kayıkları denize açılıyor. Gecenin yumuşak griliğinde bir inen bir çıkan bu kayıklar öyle güzel görünüyor ki. Yeniden hoşça kalın diyorum! Bugün sizinle uzun uzun dedikodu yapma imkânı buldum, sevgili Bay Hornby!

ALTMİŞİNCİ MEKTUP

Maltepe'ye gezinti – Rum kadınları ve Türk kahvehanesi – Mermer çeşme – Yaşlı ağaç – Cami – İmam – Köy okulu – Türk kadınları – Tuhaf bir lamba

ADALAR, 28 AĞUSTOS 1856

Sevgili Bay Hornby,

Çıktığım en son gezinti, Bay Gisborne'la Anadolu kıyısında bir balıkçı köyü olan Maltepe'ye yaptığım gezintiydi. İç kısımlarda dağların yamaçlarında daha büyük birkaç köy var, ama güçlü kuvvetli refakatçiler olmadan o kadar uzağa gitmek pek güvenli olmaz. Daha birkaç gün önce bazı haydutlar orada Halkili zavallı bir adamı öldürdüler. Üzerinde yüklü miktarda parası olduğunu sanmış ve vurduktan sonra kanlar içinde yerde can verirken özür dilemişler! Pişmanlıklarını dile getiren birçok nazik söz sarf ederek, bu zavallı adamın yanındaki arkadaşının gitmesine izin vermişler. Bunu duyduğumdan beri ne zaman Maltepe'ye gitsem, Evgenios'un da silahını alıp benimle gelmesini istiyorum. Güzel bir rüzgâr olduğunda karşı kıyıya geçmek çok hoş oluyor. Balıkçıların kıyıda oyun oynayan çocukları bizim gelişimizi görmek için Maltepe'nin ahşap iskelesine iniyorlar; bazıları çok şirin küçük yaratıklar, ama üzüntü verecek derecede bakımsız ve pis durumdalar. İçlerinde en küçük olanları, kahvehanenin ahşap duvarlarının dibinde kendilerine rahat yuvalar eşelemiş olan sokak köpeklerinin yanında, kumun üzerinde uyuyan bebekler. Sefil ve perişan görünümlü Rum kadınları, yıkık dökük evlerinin kırık pencere çerçevelerinden bize kaçamak bakışlar atıyorlar. Bazıları son derece güzel olabilirmiş, ama ağır iş, yetersiz beslenme ve bakımsızlık sonucunda, tabiatın onlara bahşetmiş olduğu güzel yüz hatlarından geriye kaba bir silüet kalmış. Böyle kadınlarda daha yirmisinde gençlikten eser kalmıyor. Buradaki bazı yaşlı kadınları görmeden cadılardan bahsetmeyin! On ya da on iki yaşındaki kız çocuklarının çoğu güzel –en azından yıkansıllar ve siyah, örgülü uzun saçları taransa *güzel olabilirler*. Kıyının da-

ha aşığısında çok sayıda Maltiteli kadın büyükçe kayıklardan balık dolu sepetler indiriyor; bazılarıysa bileklerine kadar gelen dalgalarda kaba kıyafetlerini yıkıyorlardı. Başlarının üzerinde renkli yazmalar olan bazı aylak kızlar kapılarında güneşleniyor, haydut görünüşlü Rumlar alışılmış asma çardakları altındaki sıralarda tütün içiyorlardı.

Daha ileride bir Türk kahvehanesi vardı ve üç ya da dört Türk sakini sakini nargilelerini içiyorlardı. Geleneksel giyimliydi, sakalları ve sarıklarıyla çok heybetli görünüyorlardı. Onlardan biraz öteye oturduk ve Evgenios içerideki tuhaf görünüşlü eski porselen ocaktan bize kahve getirdi. Eğilerek selam verdik, eğilerek selam verdiler; orada olmamızdan hoşlanmış görünüyorlardı, biz de onların orada olmasından hoşlanıyorduk; denizle kara manzarasının tadını çıkarıyorduk; onlar da öyle; bu kadar ağırbaşlı, düşünceli kimseler için konuşulan dilin hiç önemi yokmuş görünüyordu. Duyduklarımız yalnızca dalgaların kıyıya vurdukça çıkardığı ses, [Türklerin] ayaklarının dibindeki nargilelerinin fokurtusu ve kırlangıçların cıvıltısıydı; kuşlar adamların başlarının üzerindeki ahşap bir çıkıntıda ve yanlarındaki sıranın arkasında oturacak kadar uysaldı. Bu iyi ve basit insanlara karşı gösterdikleri güveni görmek çok dokunaklıydı. Kahvehanenin ilginç sahibine kahveler için borcumuzu ödedik, (Evgenios galiba gizli bir köşede çubuk içerek avunmuştu) ve ardından denizcileri gönülleriince keyif çatabilecekleri, aşağıda denizde salınan Edith Belina'nın diğer kayıklarla kıyaslandığında öne çıkan üstün özellikleri hakkında duman bulutları arasında sohbet edebilecekleri, denizin üzerindeki kaba ahşap kahvehane- de bırakarak köyün merkezini keşfe çıktık.

Köyün tam merkezinde, yaşlı, güzel bir ağacın gölgelediği, beyaz mermerden yapılma, çepeçevre kitabelerle kaplı büyük bir çeşme duruyor. Galiba bir zamanlar çok güzeldi, ama maalesef kendi kaderine terk edilmiş durumda; tepesinde yabancı otlar biterek bir zamanlar tezhipli olan yazıların üzerini kapamış ve suyun akışını da engellemiş; su, çeşmeyi inşa eden hacının susamış yolcuların kullanması için düşündüğü küçük yalalara akmak yerine dışarıya akıyor. Birkaç Rum kızı orada ibriklerini doldururlarken, güçlü kuvvetli bir köylü de onları seyreliyordu. Evgenios'a, böyle muhteşem bir çeşmenin tamir edilmemesinin çok yazık olduğunu ona

söylemesi için yalvardık –tamiri de o kadar kolay olurdu ki! Çeşmeden akan su artık ana patikaya taşmıştı ve özellikle çıplak ayaklı kızlar olmak üzere oraya su almaya gelen kadınlara çamurdan geçerken büyük zorluk veriyordu. Köylü, gururunu, insaniyetini ya da sağduyusunu harekete geçirmek için söyleyebildiğimiz her şeye omuz silkerek karşılık verdi; herhalde köydeki herkes aynı şekilde tepki gösterirdi.

Çeşmenin karşısında, buranın merkezini oluşturan meydanın diğer tarafında, gördüğüm en muhteşem, besbelli çok yaşlı olan bir ağaç vardı. Dalları muazzam büyüklükteydi. Gövdenin çevresinde alışlagelmiş kaba bank vardı ve biraz daha öteye yerleştirilmiş iki ya da üç sıra bank, tütün ve kahve içen köylülerin nesiller boyunca akşamlarını geçirdikleri bir yer olmuş. Buranın hemen yakınında kahve yapmak ve çubukları yakmak için kullanılan yükseltilmiş bir ocak var: Toprakla taştan yapılmış ve tuhaf desenli mavi çinilerle kaplanmış.

Burası çok tuhaf ve ilkel olan eski bir yer; fakir, yıkıntı bir durumda ve yaşlı ağaçlar, çeşme ve ocağın oluşturduğu resmi tamamlarcasına, biz orada otururken ak sakallı, gösterişli sarıklı yaşlı bir Türk'ün peşi sıra tuhaf boyunduruklu ve süslü iki kar beyazı öküzün çektiği kaba bir araba geçti. Herhangi bir büyük bir ressamın buraya gelmesini ve gelecek nesillerin gözlerinin Eski Dünya'ya ait bu köşelerle, buradaki renklerin uyum ve zenginliğiyle, Batı'nın ilerlemesi ve korkunç “medeni” kıyafetlerinin karşısında artakalan birkaç insanın vakur duruşuyla büyülenmesini ne kadar çok isterdim! Bu çılgın öküz arabası yemyeşil dalların altında gıcırdayarak ilerideki tarlalara doğru gözden yitip gitti ve böylelikle bin yıl öncesine ait bir resim de kaybolmuş oldu; buna çok üzüldüm ve sana yalnızca kalemimle böyle belli belirsiz bir fikir verebilirim. Bana gelince, eğer Doğu'yu bir daha göremezsem, bir Doğu resimleri sergisi için gözlerimi kapatmam yeterli olacaktır. Ama senin zevklerini iyi bilmeme rağmen, benimle aynı yerleri ziyaret eden ve aynı gezintileri yapan başkalarının hiçbir şey görmediklerini ve anlatacaklarıyla benim anlattıklarımın tek ortak yönünün köy ve insanların perişan durumu olduğunu düşününce, bu uzun mektupları yazarken bazen tereddüt ettiğimi sana söylemeliyim. Gel gelelim yalnızca kendi gözlerimle gördüklerimi ve bu ülkenin

bende bıraktığı izlenimi yazabilirim; hepiniz bundan keyif aldığınıza göre sorun yok demektir.

Nüfus başlıca Rumlardan meydana geldiğinden köyün camii çok küçük. Önünde bir tür sundurma vardı ve bir süre dinlenmek için oturduk. Caminin kapısı açıldı ve az sonra ayakkabılarımı çıkararak içeri girdim, caminin içindeki kandillerle umutsuzca uğraşan bir Türk beni görünce çok şaşırdı. Cami çok yıpranmış ve fakir görünüyordu. Minberin üzerinde her zaman rastlanan ahşap, minare şeklinde bir parça vardı. Tavandan çember şeklinde kandiller ve çok sayıda boyalı deve kuşu yumurtası sarkıyordu. Sundurmaya dönünce, imam bizzat dışarı geldi, selam verdi ve oturmamız için işaret ederek kendisi de oturdu, çubuğunu doldurmaya başladı ve anlaşıldığı kadarıyla bir sohbete hazırlanıyordu. Türkçe bilen Evgenios konuşmayı tercüme etti. Aramızda geçen konuşma “Hoş geldiniz,” “Nereden geliyorsunuz?” “Rusya’yla savaş gerçekten sona erdi mi?” laflarından ve İngiliz birliklerine dair her türlü sorudan ibaretti. Ona askeri olaylarla ilgili bildiğimiz her şeyi anlattıktan sonra yakındaki güzel mermer çeşmeyi kimin inşa ettirdiğini ve kimin çürümeye terk ettiğini sorduk. Yalnızca yüz yıl kadar önce Hacı falancanın inşa ettirdiğini söyledi. Bu hacı köyde büyük bir hayırsever olarak bilinirmiş; ama şu anda çok fakir olan köyde camiyle çeşmenin bakımını yaptırabilecek yalnızca birkaç Müslüman kalmış. Bir yabancıнын çeşmeyi bu kadar kötü bir durumda görmesinden dolayı kaygı duyması doğrusu beni memnun etti. Buradaki en üzücü şeylerden biri de, insanların ne geçmiş, ne de gelecekle ilgilenmeleri. “Ben Padişah’ın yerinde olsaydım yenilerini inşa ettireceğime eski cami ve çeşmeleri tamir ettirirdim,” dedim yeni dostumuza, o da çubuğunu okşarken başını sallayıp sakın bir Doğu tebessümüyle yetindi. Burada bir şeylerin harap olmasını engellemeyi arzulamak kadere karşı çıkmakmış gibi algılanıyor!

Sakin sakın konuşmaya devam ederken, çok uzak olmayan bir yerde çocuk seslerinin söylediği bir tür tekdüze şarkı duyunca bunun ne olduğunu sordum. İmam, mektepte ders gören küçük çocuklar olduğunu söyledi. Bir Türk mektebini görmeyi çok istediğimi söyledim. Onun yalnızca fakir bir mektep olduğunu, ama görmemde hiçbir sakınca olmadı-

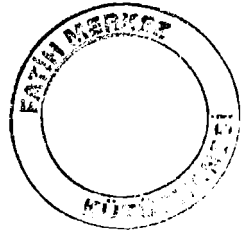
ğını söyledi. Bunun üzerine harap, küçük bir avludan geçip bir binanın içine girdik; ilk bina yıllar önce yanmış ve geriye yalnızca taş ve sıva kalmış. Kaba çam kerestesinden yapılmış garip bir merdivenden çıkıp bir tavandan arasına ulaştık, yerdeki tahtaların arasındaki açıklıktan alt kattaki yankıntı açıkça görülebiliyordu. Basamaklarsa o kadar sallanıyordu ki Bay Gisborne, ben, imam ve bizi izleyen müezzinle Evgenios da dahil olmak üzere herkesin düşeceğini sandım. Ancak sağ salım dershaneyle ulaştık ve gördüğümüz manzara çektiğimiz zahmete değdi. Çok düzenli bir yerdi, tek penceresinde cam yoktu ve çam tahtasından yapılmış duvarların bazı yerleri kaba mukavvayla bezenmiş ve bunların üzerlerine Kuran'dan metinler yazılmıştı. Odanın ortasında, yerden bir ayak yükseklikte iki tahta yerleştirilmişti ve bunlardan birinde bazı şirin küçük kızlar, diğerindeyse yedi ya da sekiz oğlan oturuyordu. Hepsi de beyaz kuzu postlarının üzerinde bağdaş kurmuştu, hepsinin önünde bir kitap vardı ve imam her birinin ezberleyene kadar Kuran'dan ayetler okuduklarını söyledi. Bu çocukların hiçbirini yedi ya da sekiz yaşından daha büyük değildi. Hiçbir şey küçük kızların davranışları kadar büyüleyici olamazdı. Ne çalıştıklarına dair sorduğum soru tercüme edilince, sıranın sonunda, tahtanın bana yakın ucunda oturan küçük kız yanına, kuzu postunun üzerine oturmam için işaret etti. Okuduğu ayeti işaret edip yavaşça nağmeyle tekrarladı. Hoşumuza gittiğini görünce, kapıda gülümseyen imam "Yeter!" diye bağırana kadar aynı ayeti hep bir ağızdan tekrar tekrar okudular. Kızlar tertemiz kitaplarını göstermek için yanıma üşüştiler ve çok geçmeden oğlanlar da bu küçük kalabalığa katıldı. İmam onları uzaklaştırmaya çalıştı, ama hem ben, hem Bay Gisborne çok eğleniyorduk ve çok geçmeden onlar da gülmeye başladılar –onlara beyaz bir deve kadar nadir gelen yabancılarla olmak hoşlarına gitmişti galiba. Yanımda oturan küçük kıza adını sordum; "Ayşe," dedi güzel yüzünü kaldırıp bana bakarak. Seni temin ederim ki bu çocuk çok güzeldi, iri, utanç bakışlı siyah gözleri ve sade zarafetiyle, Tennyson'ın "enfes gülümsemesi" olan "Eleanore"u gibi masal prenseslerinden daha büyüleyiciydi. Küçük postun üzerinde otururken çocuğun elini tuttum; zavalı küçük kızın bu sefil köydeki geleceğini düşünürken gözlerimi ondan alı-

yordum: Palemon dahi İaviniia'nın¹ geleceği için daha çok endişe etmiş olamaz. Onu burada bırakmak konusunda tereddüt ediyordum ve Evgenios'a "Benimle İngiltere'ye gelip gelmeyeceğini," sormasını istedim. Şu basit ve dokunaklı sözleri söylerken güzel Türkçesi kulağa ne kadar da hoş geliyordu: "Annemin tek çocuğuyum, yoksa gelirdim." Diğer küçük kızların arasında da upuzun siyah saç örgüleri yerlere kadar uzanan birkaçı çok güzeldi, ancak Ayşe'yle kıyaslanamazlardı. Oğlanlar güçlü kuvvetli duruyorlardı; hepsinin isimlerini sordum –birininki Hamid, diğerininki Muhammed'di. Kaba bir şekilde giyinmişlerdi, ama çok derli toplu ve temizlerdi; birkaçının başlarında parlak ıskarlat kırmızısı fesler vardı. Mektep imama büyük itibar kazandırmıştı ve çocuklar da onun yumuşak idaresi altında gayet mutlu ve iyi görünüyorlardı. İmam çok bilinen bir ayeti benim için tekrarlamalarını istedi, ne söylediklerini anlamadığım için üzüldüm. Ama sonunda Ayşe de dahil olmak üzere hepsine hoşça kalın demek zorunda kaldık ve Bay Gisborne'un imamdan izin alarak her birine dağıttığı bir avuç dolusu kuruş hepsini de çok sevindirdi.

Oradan ayrıldıktan sonra uzun süre kıyı boyunca yürüdük ve bizi beklemesi için Edith Belina'yı ilerideki büyük bir bahçeye doğru yolladık. Erkekler minderlerle öğle yemeğini getirdiler, Evgenios da bunları bir çınarın gölgesine serdi. Çok şirin bir yerdi, çünkü büyük bir sarmaşık ağacın çevresine dolanmıştı ve uzun filizleri denizin serin esintisiyle dalgalanıyordu. Hemen yakınımızda üzerinde Nil Nehri'nde kullanılanlara benzeyen bir su çarkı olan muazzam bir kuyu vardı. İki üç Türk kadını, köye ait görünen bahçeden domates topluyorlardı. Onlara biraz üzümle beyaz ekmek verdim ve benimle ahbaplık etmeye çok niyetli bir halleri vardı, ama yaşmaklı oldukları halde erkek cinsinden hiçbir şeyin yakınına gelmezlerdi; dolayısıyla Evgenios'dan tercüme hizmeti alamadığım için karşılıklı arkadaşlığımız gülücük, üzüntü işaretleri ve el sallamalarla sınırlı kaldı. Türkçeyi iyi konuşmayı çok isterdim! Muhteşem bir günbatımında evimize gitmek üzere denize açıldık; su masmaviydi, gökyüzü ve dağlardaysa mor ve gül renginin her tonu görülebilirdi.

a İngiliz şairi Thomson'ın 1730'larda kaleme aldığı "Güz" adlı eserinde geçen ve Eski Ahit'teki bir aşk hikâyesinden devralınan iki kahramanın adları –ed.n.

O nazik imamın bana Ramazan ya da diğer bayramlarda camilerde kullanılan tuhaf, küçük kandillerden verdiğini söylemeyi neredeyse unuttu-
caktım. Kaba porselenden yapılma ve ananas şeklinde; üzerinde de küçük
mumlar yerleştirmek için minik delikler var. Söylediğine göre zengin ca-
milerde bunlar altın ya da gümüşten yapılmış. Ona bu kandile çok iyi ba-
kacağımı söyledim, o da çok memnun oldu. Bir Gâvur'un gerçek bir Mü-
min karşısında, hem de Anadolu kıyısında kazandığı bu zafer hakkında ne
düşünüyorsun?

ALTMİŞ BİRİNCİ MEKTUP

Eski kilise ve manastırlar – Çok eski bir elyazması – Aziz Yeorgios'un mezarı – Aziz Yeorgios ve ejderhanın resmi – Eşekli alaylar– Bir Rum güzeli – Manastırın başkeşişi – Tuhaf resimler – Efsane – Çılgınlar – Ağaç kurbağaları

PRINKİPO, 2 EYLÜL 1856

Sevgili Kız Kardeşim,

Sana buradaki aylak yaşantımdan bir başka günü daha aktaracağım, çünkü eski kilise ve manastırlara dair her şeyle yakından ilgilendiğimi biliyorum; ne zaman onları ziyaret etsem keşke yanımda olsaydın diyorum. Elbette, Bay Pecksniff'in söyleyeceği gibi mimari açıdan önemli bir şey olmadığını sen de biliyorsun; ama inşa edildikleri yerler o kadar güzel, Hristiyanlığın ilk günlerinden kalma o kadar çok kutsal emanet barındırıyorlar ve kendileri de o kadar eski ki, zulüm görmüş en kadim Hristiyan kiliselerinin küllerinden doğmuş bu kiliseler, bütün o cici bicileri, taklit oymaları ve acemice yapılmış aziz ikonalarıyla insanı yüz yıllar öncesine öyle bir götürebiliyor ki, ister istemez onlara karşı derin ve özel bir merak duyuyorsun. Bunu en çok Hristos Manastırı'nda, oradaki keşiş dostum eski, kilitli bir sandıktan parşömenin üzerine el yazısıyla yazılmış, hatta söylentiye göre havarilerin yaşadığı dönemden kalmış Kutsal Kitap'ı gösterdiğinde hissettim. Biraderler bu elyazmasını korumakta güçlük çekmişler, ama çok fakir olmalarına rağmen şeytana uyup satmayı asla düşünmemişler. Ancak birkaç yıl önce bu elyazmasına bakan bir Rus gezginin fark ettirmeden birkaç yaprak koparmayı başarması sonucunda değeri azalmış durumda. Buradaki diğer manastırlarda eski çağlara ait bir elyazması yok. Keşişlerin söylediğine göre, Bizans Müslümanların eline geçtiğinde tüm elyazmaları yok edilmiş; ama üzerlerini süsleyen mücevherler yıllar önce çalınmış olduğu halde, Prinkipo'daki Ayios Nikolas* ve

* Yazar "St. Nicholas" diye yazıyor –ed.n.

Halki'deki Ayios Yeorgios^a manastırlarında çok eski ve tuhaf bazı gümüş ve ahşap oyma haçlar bulunuyor.

Ünlü imparatoriçe İrini tarafından kurulan Ayios Yeorgios Manastırı'na üç kez gittim. İlk seferinde bana onun mezarını gösterip göstermeyeceklerini sordum. Yanımdaki üç keşişten biri, çok eski görünen ve üzerinde gümüş kaplı bir Aziz Yeorgios ikonası bulunan beyaz mermerden bir lahdi işaret etti. Bu muazzam lahdin bir yarısı kilisenin duvarlarının dışındaydı, demek ki kilisenin kendisinden daha eskiydi; duvarın neden inşa edildiğiyle başlı başına bir muamma. Mezarın kaidesinin çevresinde ne anlama geldiğini çözemediğim ve kopyalama imkânım da olmayan zarar görmüş bir kitabe vardı. Evgenios bu yazıların eski "Türkçe" olduğunu ilan etti! Başkeşişle birbirimizi daha iyi tanımaya başladık ve söylediğine göre şu anki kilise orijinalin inşa edildiği yerin üzerine inşa edilmemiş. Bir gün beni alıp Uludağ'a bakan kayaların üzerinde iki dakika süren bir yürüyüşten sonra, muazzam kaya kütlelerinin arasında keşfedilmiş, neredeyse ağzına kadar ağır kırıklarla dolu küçük bir mağaraya götürdü. Bunların insan eliyle işlenip işlenmediğini anlamak güçtü. Daha düzgün görünen bir granit parçasının üzerinde yırtık pırtık bir yorgan vardı ve bu yorganın oraya yeni gelmiş ve birçokları gibi İrini'nin yaptırdığı gerçek Ayios Yeorgios Kilisesi'nin sunağının *burası* olduğuna inanan fakir bir hacıya ait olduğunu söyledi. Bundan dolayı kilisenin içinde gösterdikleri mezarın, İmparatoriçe'nin *kendi kilisesinin duvarları arasında* diye bilinen mezarı olup olmadığı gerçekten de şüpheli sanırım. [Mezarın kaidesindeki] kitabe bu sırrı açıklığa kavuşturabilir ve keşiş onu benim için kopyalayacağına söz verdi. Geçen gün bana cümle kapısının üzerindeki bir kutuda korunan Aziz Yeorgios ve Ejderha ikonasının tıpatıp bir kopyasını verdi. Çok tuhaf bir eser: Aziz Petros^b gökyüzünde bir tür kuleden şövalyeyle ejderha arasındaki mücadeleyi izliyor. Başını çok komik bir şekilde bir yana sarkıtmış, elindeyse kuleden aşağıya sarkan anahtarları tutuyor; savaş biter bitmez galip geleni kulenin içine almak için sabır-

* Yazar "St. George" diye yazıyor –ed.n.

* Yazar "St. Peter" diye yazıyor –ed.n.

sızlanıyor gibi bir hali var. Sana çizimi göndereceğim, onu iyi incelemeni rica ediyorum.

Dün bütün gün Bayan Barker'la birlikte manastırın oradaki tepelerde eşeğe bindik. Şirin Fransız ordugâhının içinden yürüyerek geçerken, askerlerin hasta subaylar için denize bakan köknar ağaçlarının arasındaki en güzel yerlerde inşa ettikleri ahşap evlere hayranlıkla baktık. Biraz uzakta, aşağıdaki vadide çevresine özenle duvar çekilmiş ve tıpkı Kırım'daki gibi sade ahşap haçların sıralandığı mezarlıkları var. Savaş başladığından beri Doğu'ya uzak yerlerden gelip can vermiş birçok insan var. Burada kalan tek Türk Fransız askerleri de çok yakında evlerine dönmek üzere yola çıkacaklar; bu sebeple sonsuza kadar arkalarında bırakacakları dostlarının mezarlarına çiçek dikeyor ve onları süslüyorlar. Deniz ve uzaktaki dağlarla adalar buradan son derece güzel görünüyor.

Bayan Barker'la Aziz Nikolas Manastırı'nın yakınındaki bazı yaşlı köknar ağaçlarının altında bir sıraya oturduk ve bir yandan dinlenirken, bir yandan yakınımızdaki bir çadırdaki iki yaralı –iyileşmekte olan demek daha doğru olacak– Fransız askerinin bir sığırçıga öğretmek için ışıqla çaldıkları neşeli melodiyi dinliyorduk. Askerlerin evcil hayvanlarına gösterdikleri ihtimamı görmek gerçekten bir hayli ilginç. Orada uzun bir süre oturduk, çünkü hemen önümüzdeki koyaktan dönerek inen birçok eşek gördük ve bizim dört ayaklıların bizi onların arasına sokmalarını istemiyorduk; kalabalık bir şekilde paldır küldür aşağı inmeye alışık olduklarından onlara katılacakları kesindi. Bu eşek katarlarını adanın hemen her yerinde dolana dolana ilerlerken izlemek gerçekten çok eğlenceli –yolculuğun zevk ya da kutsal amaçlı olmasına göre ya hızlı ya da yavaş ilerliyorlar. İşte bir katarın en önünde, üzerinde bir Rum ceketi ve başında hasır şapkasıyla sevimli, küçük bir kız: Bacakları iki yana açık bir şekilde, üzeri ıskarlat kırmızısı süslerle, ayrıca parlak tüylü ve alımlı olduğundan kem göze karşı mavi boncuklarla bezeli, iri, siyah bir eşeğe binmiş; fesli iki küçük kardeş, onu kayalıktaki dar bir dönemeçte geçmek için arkasından seğirtiyorlar. Anneleri, yine bacakları iki yana açık olarak ve durmaları için çocuklara seslenerek, sarsıla sarsıla arkalarından geliyor; rengârenk ve geniş fırırlı elbisesi, üzerinde oturduğu hayvanın her yerini o kadar kaplamış ki eşeğin yalnızca küçük toynakları görünüyor.

Sonra dadı olduğu belli olan şişman, neşeli bir Rum kıızı geliyor. Eşeği koyağın en dik yerinde hızla aşağı iniyor ve semeri olduğu gibi bir yana kaymış; ama bir eliyle yuları kavrayıp diğer elinde çok güzel bir değnek ve içi nar dolu bir yazma tutarken, bir kolunun altında da uysal, hareketsiz bir bebeği korkusuzca taşıyor. Bu genç hanım bacaklarını tasvir edebileceğimden daha çok sergilemiş ve tıpkı diğerleri gibi güvenli ve başına buyruk bir tarzda ilerliyor.

Daha da arkada, solgun yüzlü ve devamlı olarak uzun bacaklarının neredeyse değdiği yere doğru ciddi ciddi bakan *paterfamilias*^a geliyor. Nevalayı taşıdığı anlaşılan çocuk yaşta bir Rum uşağı artçıyı oluşturuyor. Bahse girerim günü Ayios Yeorgios'da geçirecekler ve onları günbatımında köye doğru ağır aksak ilerlerken yeniden göreceğiz.

Derken iriyarı, son derece dindar gözüken, kalın saç örgülerini başına dolamış, çok güzel yazmalı yaşlı bir kadın çıkageldi. Eşeğini, bacakları iki yana açık bir şekilde vakur bir tavırla sürüyordu, ama üzengileri o kadar kısaydı ki, dizleri tam bir rahatlık ve zarafet için fazla yukarıda kalıyor ve eşeği ilerlemek için inatla en dik yerleri seçtiğinde şaşkınlanıyordu. Gözde bir azizin ikonasını görmek üzere bir hac yolculuğuna çıktığı açıktı, çünkü yanında koşan çıplak bacaklı, kırmızı ceketli genç elinde kocaman bir mum taşıyordu.

Bu eşek katarlarında beni şaşırtan şeylerden biri de, eşekleri sürenlerin sağa sola bakmak yerine perişan hayvanlarının iki kulağının arasından dümdüz ileriye bakmaları ve koyaktan aşağı, tepeden yukarı, deniz kıyısında ya da fundalıklı yamaçlarda dur durak bilmeksizin ilerlemeleri.

Bazen bir kayanın arkasında toynak sesleri duyuyorsun ve köşeden eşeklerin üzerinde bacakları iki yana açık olarak, dilsizler gibi vakurca ilerleyen güzel giyimli yarım düzine Rum hanımı ve onlara eşlik eden ağırbaşlı birkaç beyefendi çıkıyor; hepsi de son derece sessiz ve çevrelerindeki deniz ve dağların üzerine çöken muhteşem günbatımı karşısında tamamen kayıtsızlar. Adada eşeğe binme meşgalesi sırasında meydana gelen tek değişiklik, iki grup hayvan karşılaştığında hayvanlar karman çorman

a (Lat.) Kelime anlamı "ailenin babası" olup eski Roma ailesinde konumu en yüksek olan erkeği belirtiyordu —ed.n.

birbirlerine girmeyi kafaya koyuyor ve en korkunç sesleri çıkararak kavga-ya tutuşuyor. Hanımların bazıları çığlık atıyor, erkeklerin bazıları aşağı iniyorlar; eşeklerin sahipleri bol küfür eşliğinde hayvanları vahşi bir şekilde pataklıyorlar; yerden büyük bir toz bulutu kalkıyor; ta ki aile alaylarından biri bir yöne, diğeri başka bir yöne ilerlemeye başlayana kadar. Geçen gün bu tür bir *contretemps*^a yaşayan kalabalık bir grupla karşılaştım, birbirlerinden daha yeni ayrılıyorlardı, ama yeniden düzen sağlamaları epey zaman aldı, çünkü keyif çatmaya çıkmış bir gruptu ve önlerinde çalsın diye tuttukları eşekli çalgıcı takımı kargaşada sağa sola dağılmıştı. Belki dağ havası ya da rakıdan etkilenmiş olan çalgıcılar, kabahatli eşeklerin anırmaları arasındaydı, birbirlerinden çok farklı uzaklıklarda çalmaya devam ediyorlardı. Bu çalgıcı takımının içinde isyanın başını çekiyormuş görünen en büyük eşeğin tiksinti dolu ifadesi beni özellikle şaşırttı. Bu eşeğin sürücüsü, talihsiz hayvanın kulaklarının dibinde korkunç uyumsuz bir şekilde trombon çalıyor, o da bu eziyetten duyduğu tiksintiyi kulaklarını boynuna yatırarak ve korkunç suratlar takınarak gösteriyordu.

Artık adada, her akşam Magyar'da şerefine düzinelerce *madau* yakılan bir Rum güzeli var. Zaman zaman onu eşekli grubuyla görüyorum. Son derece çarpıcı bir güzelliğe sahip olduğundan genellikle grubun başında yer alıyor ve Prinkipo'daki en büyük ve en maceraperest eşeğe bindiğinden, çoğu zaman annesinin çok ilerisinde oluyor. Annesi yeşil elbiseli, başında sarı yazması olan, hantal bir yaşlı hanım. Binddiği eşeğin kulakları ve kuyruğu dışında her yeri elbisesi altında kayboluyor. Bu güzelin hayranlarından bazıları onu elden geldiğince takip ediyorlar. Bazıları epey yakınında durmayı başarıyorlar, ama biz her seferinde daha sonra, adadaki en perişan eşeğe binmiş ve hem gelinin, hem rakiplerinin gözlerinden ırakta olmak istermiş çesine arkadan gelen solgun, meyus koca adayının yanından geçiyoruz.

Ama Ayios Yeorgios Manastır'ında geçirdiğimiz sabaha dönecek olursak: Nazik Bayan Barker'ın da tercümanlık yapmak üzere yanımızda bulunması, bu yolculuğu çok daha keyifli kıldı. Başkeşişi, manastırın avlusunun eski cümle kapısı önünde durmuş, çevrede yığılı kayaların üzerinden

a (Fr.) *Güçlük, zorluk* –edn.

atlayarak gelen keçi sürüsüne kuru yaprak atarken bulduk. Çok hoş, sert görünüşlü biri; aktif, enerjik hareketleri ve uzun sakalı, üzerindeki siyah cüppenin altından görünen eski, koyu mavi, saten iç gömleğiyle büyük bir tezat oluşturuyor. Yanındaki bir sıranın üzerinde birkaç alet edevat duruyordu: Özürlü dileyen bir tavırla kış fırtınalarına karşı yama yaptığını söyledi, çünkü burası yıllardır tamirat görmemiş ve keşişler çalışacak adam tutamayacak kadar fakirlermiş. Söylediğine göre bütün kışı geçirmek için neredeyse tek dayanakları keçileri ve tepenin eteklerindeki, muazzam bir domates yığınının kurutulduğu bahçeden gelecek ürünlermiş: Çok zor ve yalnız bir yaşantı olmalı. Benim için eski mezarın üzerindeki kitabenin bir kopyasını çıkarıp çıkarmadığını sordum. Bunun için henüz vakit bulamamış, ama yapacağına söz verdi. Kiliseye girdik ve bize çok eski, adamakallı tuhaf görünüşlü bir haç gösterdi. Uzunluğu yedi inç kadar ve hafif, narin bir telkâri işi olan çerçevesi nefis bir şekilde işlenmiş ve tasarlanmış. Ortadaki oyukta bir yanda Kurtarıcımız, Meryem ve Havariler'in, diğer yanda birkaç aziz ve din şehidinin sedir ağacından oyulma ayrıntılı figürleri bulunuyor. Çevresinde mücevher yerleştirmek için delikler var ve birkaç küçük mücevher hâlâ üzerinde duruyor. Bu haç belirli günlerde, eski mezarın üst tarafında bulunan, devamlı olarak bir kandilin yandığı Aziz Yeorgios'un sunağının üzerine konulurmuş. Aziz Yeorgios'un şerefine yapılmış ve kilisenin ücra bir köşesinde asılı bir ikona bizi özellikle eğlendirdi. Taçlı krallar, debdebeli elbiseli kraliçeler, çocuklar ve dilenciler, su dolu bir havuzun çevresinde kaskatı kesilmiş bir halde oturuyorlar, sözde bu su Aziz'in sevdiği kuyudan çıkıyormuş. Hanımlardan bazıları kesinlikle çıkarkeyif görünüyorlar, özellikle tacı başına çok büyük gelen ve kaygısızca bir tarafa yatırılmış olan, son derece neşeli ve cümbüşçü bir kralın yanında oturan hanım. Hepsisi de kana kana içtikleri suyun mucizevi iyileştirici etkisi karşısında komik bir şaşkınlık ifadesiyle ya ellerini ya da gözlerini kaldırıyorlar.

Keşiş, buradaki kutsal emanetler mahfazasının bulunduğu yerde gerçekleştirilen başarılı bir tedaviden sonra Aziz Yeorgios'a sunulan bu ikonanın bir hayli pahalı olduğunu ve çok makbul sayıldığını söylüyor. Bu arada bundan çok daha ünlü bir ikonayı geçen gün Halki'de gördüm; yaşadığımız hayatın baştan çıkarıcılığını, cennet ve cehennemi anlatıyor ve ki-

lisenin ön tarafında, keşişlerin tıltılın içmek ya da tefekküre dalmak için oturdukları sıranın önündeki üzeri kapalı avluda asılı duruyor. Tuvalin^a üzerindeki çok sayıda figür ve parlak renkler, vaazın alışık olmayan gözler tarafından okunmasını zorlaştırıyor; ama masmavi hayat nehrinin bir yandaki habis ruhlar ve şeytanlarla, diğer yandaki aziz ve meleklerin arasından bir yılan gibi kıvrıla kıvrıla aktığını biliyorum. Şeytanlar gezginleri onlardan tarafa gelmeleri için ikna etmeye çalışıyorlar; azizlerse işe fazla karışmıyor ve boyları kendileri kadar bile uzun olmayan bir portakal ve mersin ağaçları bahçesinde sıra halinde kaskatı oturuyorlar. Cennetleri fazlasıyla resmi ve davetkâr olmaktan son derece uzak görünüyor. Aşağıda bir tür mağara var ve her renkte seçkin şeytanlar mutsuz esirlerine mümkün en gülünç şekillerde işkence yapmakla meşguller. İçlerinden biri, yarım düzinesini muazzam bir ızgaranın çubukları üzerinde neşeyle pişiriyor; bir diğeryse bir kazan dolusunu ateşin üzerinde karıştırıyor. Zeki olan küçük bir grup acı çeken kurbanlarının boğazından aşağıya erimiş kükürt ve alev boşaltıyor, geri kalanlardan bazıları neşeli bir şekilde iri çatallarını sallıyor ya da en gülünç şekilde hoplayıp zıplıyorlar.

Artık Rum ikonalarından sıkılmaya başlamış olsan da, sana burada ki Aziz Yeorgios'dan da bahsetmeliyim. Azizin esmer yüzü dışında ikonanın tümü barbarca bir tarzda gümüş kaplı. İrini'nin kilisesine ait orijinal ikona olduğu söyleniyor; bir keşiş, söylentiye göre bu ikonanın Konstantinopolis ele geçirilip Hristiyan kiliseleri yerle bir edildiğinde o zamanki manastır kardeşliklerinden biri tarafından bir yere gömüldüğünü söyledi. Birçok kutsal hazine o günlerde bu şekilde korunabilmiş. Genç bir Prinkipolu çoban iki ya da üç yüz yıl sonra dağda uyuklarken, rüyasında Aziz Yeorgios ona görünmüş ve tam yattığı yeri kazmasını ve kutsal emanetler mahfazasındaki uzun süredir kayıp ikonayı orada bulacağını söylemiş. Elbette çoban söyleneni yapmış ve elbette orada şimdiki kiliseye verdiği ikonayı bulmuş; ikona o gün bugündür mucizevi şifa gücüyle, özellikle her tür deliliğin tedavisinde ün kazanmış. Çoban sürüsünü terk etmiş, keşiş olmuş ve en sonunda bu manastırın başkeşişi, aynı zamanda çok kutsal biri olarak ölmüş. Aziz

a Burada söz konusu olan besbelli bir ikonadır ve bilindiği üzere ikonalar ahşap üzerine resmedilir –ed.n.

Yeorgios Kuyusu kilisenin çok yakınında. Bunun üzerine küçük, taş bir oda inşa edilmiş ve hacıların kullanması için kayaya oturaklar oyulmuş. Keşişin bizim için kuyudan çekip metal bardaklarda sunduğu sudan içtik. Çok soğuktuk, ama dostumuz ciddiyetle bu suyun bize çok iyi geleceğini söyledi.

Bu odanın duvarındaki bir çiviye, üzerinde koyu siyahtan açık altın sarısına kadar her renkte saçın olduğu bir demet bağlıydı. Bunlar Aziz'in şifalı suyu tarafından iyileştirilen hacıların saçlarından kesilen adaklardı. Rüzgârda bir sağa bir sola sallanan bu saç yığını o kadar korkunç görünüyor ki *bizim* neşeli şövalyemiz Aziz Yeorgios'un ruhunu okşayacağını hiç sanmıyorum! Daha sonra eski manastıra ait olduğunu söyledikleri bir taşla bakmak için bir kez daha kiliseye gittim ve keşişe kutsal emanetler mahfazasının bulunduğu yerin önündeki zemine çakılı büyük demir halkaların ne işe yaradığını sordum. İlk başta cevap vermek istemedi, ama sonunda dağa tedavi için gönderilen *akıl hastalarını zincirlemek için* kullanıldıklarını söyledi! Bundan daha korkunç bir şey hayal edebilir misin? Bazen üç gün üç gece boyunca boyunlarına takılan demir bir tasmayla, debelenmek ya da bitkinlik yahut soğuktan –belki de hepsi birden– Aziz'in ikonasının önündeki taşlarda diz çökene kadar bu halkalara bağlı bir şekilde bırakılırlarmış; işte o zaman Aziz'in hastayı iyileştirdiğine inanılmış. Bundan daha barbara bir şey düşünebilir misin!

Öğle yemeğimizi yemek üzere avludaki yaşlı ceviz ağacının altına oturduk. Zavallı aç kedi ve köpekler hüzünlü hüzünlü bize bakıyorlardı ve onlara da güzel bir ziyafet çektik. Başkeşiş bizimle oturmadı; hiç de öyle görünmediği halde oruç tuttuğunu söyledi, ama manastırda yaşayan ve keçileri sağıp peynir yapan, eski Rum azizlerinin ikonaları kadar kara kuru olan yaşlı bir kadın başımızda bekledi, çatlak sesiyle İngiltere ve savaşa dair her tür soruyu sorduktan sonra dostça davranmaya başladı ve Evgenios'a öğünümüze eklemek için incir bulabileceği bir yeri gösterdi. Evgenios ağacın altında yakaladığı küçük bir kaplumbağayla geri geldi: Kaplumbağanın güzel bir kabuğu var ve besbelli çok yaşlı. Kim bilir belki de o küçük gözlelerini kaldırıp muhteşem deniz ve dağ manzarasının önündeki bu ıssız kayaların üzerinde duran ve “kaderin cilveleri” hakkında düşünen sürgündeki Kraliçe'yi dahi görmüştür. Ona “Irene” ismini verdim.

Biz kaplumbağaya bakarken, çevrede amaçsızca dolaşan genç bir Rum yanımıza geldi. Hasta ve solgun görünüyordu, ona bir armut ikram ettim. Armudu biraz tuhaf bir şekilde elimden kaptığını düşündüm ve ona daha dikkatle baktığımda boynunda demir bir tasma ve yanaklarından birinde derin bir yara olduğunu görünce kendimi çok kötü hissettim. O anda son derece sessiz ve zararsız görünüyordu, ama keşiş kızgın bir şekilde geldi ve sert bir dille Rumca konuştuğu genci avlunun ilerisine doğru iteledi, bir kulübenin kapısını açtı ve içeri kapadı. Kapıyı kilitlemediğini fark ettim ve ona kötü davranılıp davranılmadığını öğrenmek için bir punduna getirip avlu boyunca koştum, kapıyı açtım ve içeri girdim. Bu zavallı yaratık yanında lime lime olmuş bir yatak örtüsüyle, bir çöp yığınının üzerinde yatıyordu. Kapı kapandığında içerisi zifir karanlık olmalıydı, çünkü ne bir pencere, ne bir açıklık vardı ve yıkılmış bir bina ya da hücreden inşa edilmiş bir yere benziyordu. Söylendiğine göre sık sık bir hayli akli başında oluyormuş, hal böyleyken orada yaşadığı yalnız, umutsuz günleri bir düşün! Onunla konuşunca şaşırmış bir şekilde bana baktı, ama hiç kıpırdamadı. Galiba İtalyanca anlıyordu. Ona bir armut uzattım, ama “Lütfen bir tane daha ye,” diyene kadar elimden almadı, sonra incecik elini uzattı ve gülümsedi. Ben kapıda dururken içeri dolan gün ışığına özlemle bakıyordum ve “Addio!” deyip de kapıyı kapatırken hissettiğim acıyı hiç unutmaya çağırdım. O günden bu yana bu zavallı bahtsız insanlar hakkında birçok araştırma yaptım ve bu tedavi şeklinin belirli bir rahibin değil, yörede süregelen batıl inancın sonucu olduğunu öğrendim. Oğullarının kutsal emanetler mahfazasının bulunduğu yerde iyileşeceğine tüm kalpleriyle inanan aneler, az bir miktar para ödeyerek onları buraya gönderiyor ve hastaların kendileri de, krizin geri geldiğini hissettiklerinde buraya dönmek istiyorlarmış. Bununla birlikte Aziz Yeorgios Manastırı’nda şu anda yalnızca iki hasta olduğunu ve yaşlı kadının anlattığına göre bir zamanlar zengin hastalar ve hacılarıyla dolu odaların artık nadiren kullanıldığını sevinerek söyleyebilirim. Bu yaz burada, anlaşılan onun sevgisini kazanan “büyük İngiliz subayları” kalıyormuş. Günümüzü, bu odalardan birinde solgun renkli sedirin üzerinde sessizce kahve içerek bitirdik. Bayan Barker gibi ben de uyumaya çalıştım, ama bir mendille bileğime bağladığım kaplumbağam de-

vamlı kaçmaya çalıştığından bir türlü uyuyamadım. Bayan Barker da çevre-deki sayısız pire yüzünden gözünü yummamıştı. Biz de Marmara Deni-zi'nin muhteşem manzarasını ve batmakta olan akşam güneşinin ışığında parıldayan eski surları ve uzaktaki İstanbul minarelerini izledikten sonra ayrılmak üzere hazırlanmaya başladık.

Kusursuz bir sükûnet vardı, deniz sütlimandı ve kayıkların hepsi bulunduğumuz yükseklikten sivrisinek gibi duruyordu. Dağlar, tepeler ve bağlar öylesine güzel görünüyordu ki buradaki diğer her şeyin sefilce kötü-leştiğini bilmek bizi çok üzüyordu. Kaplumbağamı sağ salim eve getirme-yi başardım ve artık onunla Johannachi ilgilenecek –bu, tam da o zavallı küçüğün entelektüel kapasitesine uygun bir uğraş! Aynı zamanda Maltepe yakınındaki kıyıda bataklık bir alandan getirdiğim güzel, küçük ağaç kur-bağaları için sinek yakalamama da yardımcı oluyor. Bu kurbağalar artık ku-tularına koyduğumuz daldan zıplayıp avlarını parmaklarımdan kapacak ka-dar evcilleşti. Edmund bu şirin, küçük, yeşil şeylerle çok ilgileniyor ve ka-pılarının önüne asmak için en güzel dantel yaşmağımı kaçırmış. Ama on-ları eve getirebileceğimizi sanmıyorum; dolayısıyla buradan ayrılmadan önce onları serbest bırakmak niyetindeyim, bu çok da uzun sürmeyecek gi-bi görünüyor. Sana sevgili küçük köpeğim Fuad'ın kaybolduğunu söyle-miştim. Maalesef onun izini bir türlü bulamadık. Arslan'ı İngiltere'ye gön-derdik ve şu anda her nereye gitsem, hatta kaçma niyeti olmadan bağa ka-dar da beni takip eden bir sinekçil dışında evcil hayvanımız yok. Birkaç haf-ta önce onu bulduğumda kanatlarından biri yaralıydı. Hoşça kal! Percy'le birlikte, içinde çevreden topladığım küçük, tuhaf şeylerin olduğu bir kutu gönderdim. Bu kutunun içinde, Tarsus'tan yeni dönen Bay Hughes tara-fından hediye edilen üç antika vazo bulacaksın, ayrıca: Buradaki bir keşiş tarafından hediye edilen ve İmparatoriçe İrini ile elinde kitap tutan cüppe-li bir papazı resmeden bir ahşap oyma, Kudüs'ten gelen siyah taşlı bir tes-pih, İran'dan gelmiş gül kokusu, Sivastopol'daki tersaneden alınmış pem-be bir granitle bir parça meşe, Malakof ve Redan'da bulduğum bir Rus top-çu ayakkabısıyla başka birtakım şeyler, bir İngiliz askeri tarafından Sivas-topol taşı kullanılarak yapılmış bir pipo, bir kuru çiçek koleksiyonu, bir Arap gelin yüzüğü, üç ya da dört adet eski gümüş sikke, birkaç sarısaabır

ağacı (meşhur bir tütünü), küçük bir Şam hançeri, Ürdün Nehri'nden gelen su dolu bir teneke şişe, bir Eriha' gülü ve hepsinin ötesinde Getsemani Bahçesi'ndeki^b eski bir ağaçtan kesilmiş zeytin dalından yapılma bir haç. Meşe palamutları dikkatli bir şekilde bir çukura dikilmeli; onları Leydi Mary'nin evinin yakınındaki Belgrad Ormanı'ndan topladım. Umarım kurtum kazasız belasız eline ulaşır.

a (İng.) Jericho –ed.n.

b Kudüs'te İsa Peygamber'in gökyüzüne çıktığı Zeytin Dağı'nın eteklerindeki "Getsemani Bahçesi"nde bulunan sekiz büyük zeytin ağacının İsa'nın dualarına, gözyaşlarına ve ölümüne tanık olduğu, İncil'de yer almaktadır –ed.n.

ALTMİŞ İKİNCİ MEKTUP

Deli ve papazın eŖeęi – Ayios Yeorgios'a nasıl gidilir – Ayios Dimitrios'a yakarma – Papaz aranıyor – Delinin eve gönderilmesi

PRİNKİPO, 8 EYLÜL 1856

Sevgili Julia,

Dün gün ortasında tek başıma oturmuş yazı yazarken, tepedeki patikaya açılan selamlığın kapısının çalındığını duydum. Bir eŖeęi yularından tutan on yedi yaşlarında bir Rum delikanlısı kapıda duruyordu. Her ikisi de çok yorgun görünüyorlardı ve oğlanın su istediğini anladım; Evgenios'u çağırdım ve onların dinlenmelerine izin vermesini ve ne istediklerini öğrenmesini rica ettim. EŖek büyük nar ve ayva dalları yüklüydü; boynuna asılı bir renkli çıkın da bu meyvelerle doluydu. EŖeęin sahibi bana en güzel dallardan birini verip gölgedeki sıraya oturdu. Çok geçmeden Elma Goncası'ndan bir şaşkınlık çıղlığı duydum. "Ne oluyor?" diye sordum. "Ah, Sinyora! Bu adam deli ve Ayios Yeorgios'un yolunu soruyor." Zavallı adam, o zaman yeleğinin altındaki demir tasmayı gördük ve kesik, kanayan ayaklarıyla bitkin bakışlarını fark ettik. Daha yakından baktığımızdaysa, yol arkadaşının, papazın yakıcı güneşin altında sürüklenmekten yorgun düşmüş olan parlak tüylü eŖeęi olduğunu fark ettik. Zavallı oğlan durmadan Ayios Yeorgios'a nasıl gidileceğini soruyordu ve belli belirsiz de olsa yolunu kaybetmiş olduğı fikrine kapılmıştı. İyi kalpli Melia bu yabancı'nın en sevdiğı azize yakarmasından etkilendi ve Ayios Dimitrios'un resmini görmesinin onu rahatlatacağını ya da aklını başına getireceğini düşündüğünden, bir koşu odasına giderek Ayios Dimitrios'un eski, pis bir resmini getirdi. Ama oğlanın bana dönüp tekrar Ayios Yeorgios'u sormasından hiç memnun kalmadı. Oğlan sonunda eŖeęin yularını kaptığı gibi zavallı hayvanı çalı ve kayaların arasında çekiştirerek tepenin en dik kısmını tırmanmaya başladı. EŖek korkunç sıkıntı çekiyordu ve nihayet daha fazla ilerlemeyi kesinlikle reddetti. Evgenios'la Sinyor Giacomo'nun güçlü kuvvetli Hırvat bahçıvanını çağırdım ve onları aŖağı indirmelerini, sonra da Ev-

genios'a onu doğru patikadan manastıra götürmesi talimatını verdim. Sakin bir şekilde yola koyuldular ve Evgenios bir süre sonra geri gelip onları tepenin eteğine kadar götürdüğünü ve zavallı delikanlının eşeğin sırtında kendi başına yola devam ettiğini söyledi. Yolun tamamını gitmemesine çok şaşırmıştım ve nitekim o zavallı adam çok geçmeden geri geldi ve yine Ayios Yeorgios'un yolunu sormaya başladı, ama bu kez yorgunluktan neredeyse bayılmak üzereydi. Melia ve ben onu sıraya oturttuk, bu arada Evgenios da köyde hastasını aradığını duyduğu papazı bulmak üzere köye indi. Zavallı oğlan geçtiğimiz sabah eşekle kaçmış ve geceyi dağda geçirmiş; tüm bu zaman zarfında da yemek yememişti, tabii yol arkadaşının sırtına yüklediği ham nar ve ayvalardan yememişse. Manastırın başkeşişiyle birlikte sakin sakin manastıra geri döndü ve başkeşiş onun cezalandırılmayacağına dair bana söz verdi, bu sözü tutmuş olduğuna da eminim. Birkaç gün sonra Ayios Yeorgios'a çıkıp ona neler olduğunu soracağım. Odamda asılı duran nar dalı yüreğimi sızlatıyor.

ALTMİŞ ÜÇÜNCÜ MEKTUP

Bir Türk hanımının ziyareti – Hanımın müzik zevki – Hanımın Nubyalı kölesi – Bir İngiliz centilmeni – Gösterinin getirdiği haz

İSTANBUL, 20 EYLÜL 1856

Sevgili Anneciğim,

Bir süre önce Ermeni komşularımızla görmeye gittiğimiz Türk hanımı dün beni ziyaret etti. Melia sabah on civarında koşarak bir harem min bizi şerefleştirdiğini söylemeye geldi ve bu neşeli tanışımı bahçe merdivenlerinden çıkarken ince yaşmağının altından tanıdım. Yanında iki sevimli köle ve sana daha önce harem ziyaretimi anlatırken mücevherlerin arkasından ağladığından bahsettiğim küçük kıızı elinden tutan o korkunç siyahi kadın vardı. Hepsi ayakkabılarını merdivenin dibinde bırakıp galoşlarının altına giydikleri üzeri işlemeli, sivri burunlu terlikleriyle yukarı çıktılar. Bu hanımın Rumca konuştuğunu bildiğimden, Johannachi hemen bir notla nazik ve daimi dostum Bayan Barker'a yollandı, o da hiç bekletmeden geliverdi. Melia kahve ve şekerleme ikram etmek için acele ediyordu.

Bu kokonayı, yaşmağıyla elma yeşili feracesini çıkarması için odama aldım; tatile çıkmış memnun bir çocuk gibi sağa sola koşup çevredeki her şeye bakıyor, köleleri de o ne yaparsa tekrarlıyorlardı. Oturma odasına döndüğümüzde beni şaşırtmak istermişcesine piyanonun başına oturdu ve köleleri büyük bir gurur ve memnuniyetle çevresinde dikilirlerken yarım saat kadar son derece gülünç bir tarzda piyano çaldı. Daha sonra ayağa kalkıp çalmamı ya da şarkı söylememi rica etti. Hayatımda hangi parçayı seçmem gerektiği konusunda hiç bu kadar kararsız kalmamıştım, ama nihayet basit ve hoş olduğu için Blangini'nin "Cara Elisa"ında karar kıldım ve söylemeye başladım. Misafirim arkamdaki sedirde bağdaş kurmuş olduğundan en sev-

a İtalyan şarkıcı ve besteci Felice Blangini (1781-1841) otuz kadar opera ve çok sayıda şarkı besteledi –ed.n.

diğim canzonetta'nın' onun üzerindeki etkisini göremiyordum; ama ilk dinenin sonunda Nubyalı odanın öblir ucundan geldi, siyah dirseklerini piyanonun üzerine koyup korkunç yüzünü avuçları içine aldı ve bana öyle yoğun bir şaşkınlık ve tiksinti ifadesiyle baktı ki kendimi çok büyük bir güçlölkle kontrol edebildim. Sonunda iç karatıcı bir inilti çıkardı ve korkunç bir surat takandı, ben de artık kendimi tutamayıp gülmeye başladım. Türk hanımı da gülebildiğı için adamakıllı rahatlamışa benziyordu ve gözde kölesine İngilizlerin şarkı söyleme tarzını beğenip beğenmediğini sordu. "Korkunç!" dedi siyahi, çakalınkileri andıran beyaz dişlerini göstererek. "Pera'daki opera binasında da böyle şarkı söylüyorlar," dedi hanımı. Bunu nereden bildiğini sorduk. Kocasının bir akşam oraya gittiğini ve kendisine anlattığını söyledi. Caka satayım derken, en hassas yerimden kırılıverdim!

Türk hanımı daha sonra beylerin nerede olduğunu sordu. Kocamın İstanbul'a ve Bay Mansfield'in (bizimle kaldığını biliyordu) Pera'daki bir dostunu ziyarete gittiğini söyledim. Bunu duyduğuna çok üzüldüğünü ve yalnızca sokaklarda gördüğü İngiliz beylerini bir odada görmeyi çok istediğini söyledi. Tam o esnada bahçeye doğru baktı ve çardakta sessizce kitap okuyan kuzenimi gördü. Onun orada olduğunu bilmiyordum. "İşte, bir İngiliz beyefendisi," diye bağırdı inatçı misafirim; "onu görebilmem için yukarıya gelmesini rica edin." Alabildiğince kibar bir şekilde bunun mümkün olmadığını, kendisinin beni ziyaret etmesine izin vererek *Effendi*'nin bana güvenmiş olduğunu ve kendisi de odadayken yabancı bir erkeğı odaya almak gibi onun onaylamayacağı bir şey yapamayacağımı söyledim. Bayan Barker söylediklerimi çevirince şımarık bir çocuk gibi öfkелendi, sırtını bana döndü ve taburenin üzerinde somurturken, bir yandan da tek parmağıyla piyanonun tuşlarına basmaya devam etti. Derken çok kinci bir ifadeyle bir şeyler mırıldandı ve ne söylediğini sordum: "Ona beni kıskandığını söyle," diye cevapladı, "erkeklerden birini bile görmemin onu korkuttuğunu söyle." Erkeklerin hepsini kilit altında tuttuğumu düşündüğüne emindim. Mantıklı davranmasını sağlamaya çalıştım ve Bayan Barker'dan, onun dikkatini sahibe-

a (lt.) 1560'larda ortaya çıkan dindış bir vokal kompozisyon; başlangıçta hafif üsluplu bir madrigal tarzındaydı, ama 18. Yüzyılda özellikle İtalya'nın dışına yayıldıktan sonra ses ve refakatçi enstrüman için bestelenmiş, dindış üslupta hafif bir şarkı anlamına gelmeye başladı —ed.n.

sinin bu isteğini duyunca kötü kötü bakmaya başlayan siyahi kölesine çekmesini rica ettim. Hanımı yan odaya aldık ve kocasını kandırmanın doğru olduğunu farz etsek bile, nasıl olup da yanındaki kölelerinin sağduyu ve sadakatine güvenebileceğini sorduk –siyahi olanın ona nasıl baktığını görmüş olmalıydı! Söyleyebildiğimiz her şeye, umurunda olmadığı ve onu haince hayal kırıklığına uğrattığımız karşılığını verdi. Nihayet Nubyalı kölenin rıza göstermesi şartıyla bir uzlaşmaya varıldı, nitekim bir miktar tatlı dil ve şüphesiz bir bahşış vaadi çok geçmeden bunu sağladı.

Türk hanımıyla kölelerinin yaşmak ve feracelerini giyip küçük odada kapıyı aralık bırakarak oturmalarına ve kuzenimin üst kata çıkarılıp onların görebileceği kadar yakına getirilmesine karar verildi. Bunda hiçbir sakınca görmediğimden yaşmaklarını çıkarmamaları şartıyla kabul ettim. Ardından aşağıya indim ve bu tartışmanın merkezi olmasına rağmen olaydan bihaber olan kuzenime son derece incelikli ve ciddi davranması için yalvarıp yakarak, onu arkasında hizmetkârlarıyla birlikte Türk hanımının sanki operadaki en güzel locadaymış gibi oturduğu odanın kapısının önüne getirdim. Kuzenim çok eğleniyordu ve yüzünü utanıyormuş gibi bir mendille örterek hepsini kıkır kıkır güldürdü. Ancak buna uzun süre dayanamadılar ve mendili indirmemi istediler, ben de indirdim. Az bulunur bir yaratığı sergileyen bir şovmen gibi kuzenimin yanında öylece durdum; onu götürmek istediğimdeyse seyirciler son bir kez daha bakmak isteyen çocuklar gibi mırıldandılar. Ama nihayet kuzenimin gitmesine izin vermek zorunda kaldım, gülerek ve elini öperek onu bahçeye uğurladım.

Kuzenim gittikten sonra hepsi de yaşmaklarını atıp onun ne kadar yakışıklı olduğunu ve onu görmekten çok memnun kaldıklarını söylediler. Binlerce kez teşekkür ettiler ve başka bir gün Bay Mansfield’le kocamı da onlara göstereceğimi umduklarını söylediler –tabii ben de söz verdim. Ardından kokona yeniden piyanonun başına oturdu ve başım ağrıyana kadar tuşlara basmaya devam etti. Saat ondan dörde kadar kaldıklarını söylersem, ne denli yorulduğumu herhalde tahmin edebilirsin. Sonunda yaşmak ve feracelerini giyerek hızla çıktılar, ben de derin bir nefes aldım. Bu ziyaretten çok memnun kalmışa benziyorlardı ve yakında tekrar gelmeyi vaat ettiler.

ALTMİŞ DÖRDÜNCÜ MEKTUP

Kayıkçıların şarkıları – Rumların şarkı söylemesi – Örnekler

İSTANBUL, 12 EYLÜL 1856

Sevgili Julia,

Geçen yıl sana, mümkün olursa Boğaz kayıkçılarının şarkılarından göndermeye söz vermiştim. Mükemmel Rumca konuşan ve anlayan bir dostum aracılığıyla sonunda en popüler olanlarından –köylerde ve günbatımından sonra kahvehanelerin çardaklı kapıları önünde her zaman söylenenlerden– birkaçını edinmeyi başardım. İstanbul’daki kayıkçı sessiz ve vakur biri, muhteşem bir güçle ve düzenli bir şekilde kürek salıyor, arada bir yolun açık olup olmadığını görmek üzere öne attığı bir bakış dışında sağa sola bakmıyor.

İleri gelen bir Türk, kayığın düzgün ilerlemesi için gerekmediği sürece, kayıkçısının ona bir şey söylenmeden konuşması karşısında dehşete kapılırdı. Türk’ün heybetli sessizliği Venedikli kayıkçıların tarzında bir şarkıyla bozulsaydı, kim bilir ne yapardı! Gel gelelim Boğaziçi’nin yalnızca küreklerin suya batarken çıkardığı derin ve ölçülü sesle bozulan sessizliği o denli hoş ve rüya gibi ki bu büyüünün asla bozulmasını istemiyorsun. Bunun yanı sıra Rumların şarkı söyleme tarzları özellikle kaba, ahenksiz ve tekdüze: Yalnızca arada uzun mesafe olduğunda kulağa hoş geliyor. İnsan bu rahatsız edici sese daha fazla alıştığında, balıkçıların ağlarını çekerken söyledikleri şarkıyla yahut akıntıda hızla ilerleyen ya da bir saray duvarının gölgesine demirlemiş bir kayıkta söylenen bir aşk şarkısıyla uyandırılmak nahoş değil. Ama akşamları bu tekdüze sesin her vadiden yankılandığını duyuyorsun –Boğaz’ın suları üzerindeki kahvehanelerden, köylerde fakirlerin güzel havalarda adeta hayatlarını geçirdikleri çeşme başlarındaki ağaçların gölgesine kadar. Bu sese zaman zaman bir dümbelek ya da küçük bir gitar eşlik ediyor ve bu müzik bütün gece, çoğu zaman gündoğumundan sonrasına kadar devam ediyor. Melodi ya az, ya hiç yok –hatta *şarkı* kelimesi, her zaman minör makamla

söylenen ve sık sık hikâye ediciliğe yaklaşan tekdüze ve melankolik bir ilahi için zar zor kullanılabilir.

Bu karalamaları sana tuhaf örnekler olarak göndermediğimi unutma; bunlar buradaki sıradan, günlük Rum şarkılarının kaba tercümelerinden ibaret ve fazla bir değeri de yok. Bununla birlikte Rumca olarak söylendiğinde kulağa gerçekten çok hoş ve melodik geliyor ve pek azını anladığım halde akıcılıkları beni özellikle etkiledi. Elbette şarkılar bire bir tercüme edildiğinde tıpkı şarkıların sıcaklığı gibi bu akıcılıkları da kayboluyor.

İşte sevdiği kızın onu terk etmesi üzerine umutsuzluğa kapılan bir köylü âşğın sözleri. Onu anlayan bir dostuna ya da kalbi aynı şekilde kırılmış birine sesleniyor. Anlaşılan çok dilber ve kalp kıran bir kız.

Görmedin mi o güzeli sen?
Aman, aman! Gördüm onu daha dün,
Bindi küçük bir kayığa
Gitti uzaklara.

Rüzgâr esti, deniz azdı.
Yelkenler kabardı
Sanki kanat açtı
Küçük bir güvercin.

Durdu sahilde dostları
Yas ve neşeyle karışık
Mendil salladı o
Arkada kalanlara.

Acı dolu da olsa
Demek istedim elveda
Gel gör ki zalim dilber
Çok gördü bunu bana.

Ne kayığa ağlarım
Ne yelkenlere,
Dökülür gözyaşlarım
Uzaklara giden o güzele.

İşte Doğu hayatını gösteren güzel bir örnek:

İyi akşamlar dilerim hanımefendi sana,
Nedir bu yüksek tараçada
Sulayıp büyüttüğün
Dönüp bakmazsın bir kere bana!

Bundan sana ne genç adam,
Sulayıp büyüttüğüm neyse ne?
Güzel çiçekler ekiyorum
Sevdiğim o gence.

Bu çiçekleri ekmeyin ruhum,
Bu çiçekleri ekmeyin;
Fesleğen¹⁴ ekin de
Görüp yesin tohumlarını bülbüller
Ve şakınsın o güzel melodilerini.

İşte genç erkeğin Rum yaratıcılığını sergilediği, iki âşık arasında geçen bir tartışma.

Fitneci biri ya da bir yalancı
Benim hakkımda kötü konuşsa bile
Ettiğimiz o güzel yeminleri
Unutmamalısn hemen böyle.

Aşkım! Görüyorum acı çekiyorsun,
Acı çekiyorsun benim için;
Oysa işlediğim tek suç
Seni çok sevmekten başka ne?

Güzelim, bir tanem! Bunca yeminden
Bunca yeşeren umuttan sonra
Nasıl üzersin beni böyle hayatım?
Ah! Âşık olduğun bir başkasıydı mutlaka!

Bu kıskançlık oyunu ve “rollerin bir anda değişmesi” tam bir şehir değil mi? Bu şarkı beni aşırı derecede eğlendirdi; orijinalinden dinlendiğinde o kadar yumuşak, anlaşılır ve ikna edici ki! Bu şarkıdaki güzelin iri, siyah gözlerini kaldırıp “Söylediklerin gerçekten doğru muydu?” dediğini görür gibi oluyorsun.

Bu uzunluktaki şarkılar iki, hatta tek dizelik olanları kadar popüler değil. Gün ortasının boğucu sıcağında dinlenen aylak bir kayıkçı ya da bahçıvan, tekdüze bir şarkıya bunun gibi dizeleri tekrar tekrar söyleyerek refakat etmekten bayağı keyif alıyor:

Seni görünceye kadar tam üç ay geçti,
Ma-ri-a-me-ni! Ma-ri-a-me-ni!
Bana sanki üç yıl gibi geldi.
Üç keskin bıçak kalbime saplanıverdi,
Ma-ri-a-me-ni! Ma-ri-a-me-ni!

Gösterişli genç kayıkçıyı, kar gibi elbiseleri, kırmızı kuşağı ve şapkasıyla, neşeyle kürek çektiği sırada şu şarkıyı söylerken gözümde canlandırabiliyorum:

Gökyüzündeki yıldızlar kadar,
İstanbul'daki pencereler¹⁵ kadar,
Öptüm işte bunca güzeli
Hem kaşından, hem gözünden.

Ya da şunu:

Sana gözümün nuru,
Gül renkli bir elma yolluyorum;

14 Bülüllerin fesleğen tohumları yemesinin ne anlamı geldiğini öğrenemedim, herhalde Hakiki Haç fesleğen yapraklarına sarılı bulunmuş olduğundan Rumların fesleğeni kutsal saymalarıyla ilgili olsa gerek. [Hakiki Haç terimi, Hristiyan geleneğine göre İsa'nın çarımha gerildiği haçı belirtir –ed.n.]

15 Bay Smythe, İstanbul'un pencerelerinin günbatımında bu manzarayı ilk kez gören bir taşralıyı büyüleyeceğinden bahsediyor.

Gül renkli yerine de
Bir öpücük saklıyorum.

Hadi yeminlerimizi edelim
Altınış iki sütunun altında;
Eğer seni sevmez isem,
Ezilip kalayım hepsinin altında!

Aşağıdaki şarkı narin genç bir bayan için yazılmış ve orijinal Rum-
ca söylendiğinde son derece müzikal ve güzel:

Küçük beyaz gülüm!
Çiçekler kraliçem!
Aşk başından mı attın,
Benim de ondan nefret etmem için?

Yaşlı bir adam onu başından atabilir
Yüz yaz görmüş bir adam,
Ama ben onsuz yaşayabilir miyim,
Henüz on sekizindeyken?

Benim güzel sevgilim!
Beni öldürmeye çalışıyorsun,
Ama ölmeyeceğim, hayır ölmeyeceğim!
Aşkım öyle büyük ki
Benim olmalısın,
Benim olmalısın!

Bu tuhaf bir dize:

Güneş yüzü görmemiş solgun ellere,
Doktorlar birer birer dokunup
Şöyle diyor birbirine,
'Umut yok bu bedende.'

Şu şarkıdaki güzelce düzenlenmiş, meyve ve çiçeklerle dolu bahçenin akşam görüntüsünün tasviri, orijinal halinde son derece güzel:

Bir cumartesi gecesi
Yürüyüşe çıktım
Güzel bir bahçede
Herkesin kışkandığı.
Çiçekler açmıştı,
Rengârenk çiçekler,
Ve göze çarpıyordu her yerde
Parılayan meyveler.

Şu dizeler orada yürüten hanım için yazılmış:

Ah, parlak güneşim! Altın sarısı ışığım!
O çarpıcı ışınlarınla
Gözlerimi kamaştırdın!
Senin yanında gözlerim iyi görmüyor;
Bırak dudaklarım söylesin
Seni ne kadar çok sevdiğimi;
Böylelikle kalbimin yaprakları¹⁶
İyileşir belki.

Rum aşk şarkıları sana yetmiştir herhalde ve mektubuma son vermiyim. Edward Barker farklı türde şarkılar yollama sözü verdi, gerçek Grek savaş şarkıları, özgürlük ve Yunanlıların bahsetmekten hoşlandığı şeyler hakkında –bağımsızlık, Yunanistan sevgisi vb. Hoşça kal!

¹⁶ Rumlar kalbi beş yapraklı bir güle benzetiyorlar.

ALTMİŞ BEŞİNCİ MEKTUP

Kışın sertliği – Bir köşte hayat – Haliç'in tamamen donması – Kurtlar ve tilkiler – Onların tehlikeli saldırıları – Yara izi– Gıda ve yakacak şehri – Yüksek fiyatlar – İngiliz ve Rum hizmetkârları – Reşid Paşa'nın ölümü

ORTAKÖY, 5 ŞUBAT 1858

Sevgili Bayan Austin,

Nazik mektubunuz ve o şirin kitap için binlerce teşekkürler. Kitap Edith'in çok hoşuna gitti ve ona sık sık fundalık çiçeklerini ve bize sevgili Weybridge'i hatırlatan her şeyle ilgili, kolayca anlayabildiği şiirleri büyük bir zevkle okuyorum.

İngiltere'de havanın yumuşak ve hoş olduğunu duydum. Burada kuzeye bakan bir tepenin üzerine inşa edilmiş küçük, ahşap bir evde zorlu bir kışın tüm dehşetine katlanmak zorunda kaldık. Fırtınalar son altı haftadır adeta hiç dinmedi ve her yer Karadeniz'den şiddetle gelen karla örtüldü. Geceler boyu, odamın cephesindeki *dokuz* tane gıcırdayan pencerenin kaçınılmaz olarak patlayabileceği korkusuyla uyuyamadım. Kurduğum soba her taraftan giren keskin hava akımına karşı pek de etkili olamıyordu. Yaktığım bir mum ardı ardına sönmüyor, yerdeki İran halısı kelimenin tam anlamıyla dans edip kanat çırpıyordu. Sık sık odamın ortasındaki masanın üzerinde küçük bir yığın halinde kar toplanıyordu. Kuzeyden gelen şiddetli rüzgâra karşı korunmak için post ve halı parçaları çaktık.

Geçtiğimiz hafta odaların hepsinde donmuş su kütlelerine rastlanılabiliyordu. Haliç'in bir kısmının da donduğunu ve yüzlerce insanın yürüyerek üzerinden geçtiğini söylersem, bu sizi şaşırtmayacaktır. Dağlardan çok sayıda kurt ve tilki indi; aralarında yakınımızdaki bir köyde yaşayan zavallı bir kömür işçisinin de bulunduğu birçok kişi kurtların vahşice saldırılarında öldürüldü. Evimizin yakınındaki bağda ve karşıdaki ormanda karda ayak izlerine rastlanmış; bu sebeple havalar düzelse bile çocuklarla birlikte bahçeden öteye gitmeye çekineceğim.

Geçen hafta üç gün süren bir kar fırtınasının ardından köşkümlüğün ön tarafı bir kar yığınıyla olduğu gibi kapanmıştı. Oturma odamızdaki her pencere tamamen kararmıştı ve içeride yanan ateşle mumların, beyaz ince buz tabakaları ve buz kütleleri üzerinde yansırken yarattığı etki son derece ilginçti. Bir süre erzak sıkıntısı çekebileceğimizi düşündüğümünden, adamlarımız sokak kapısından çıkmak ve bütün bir koyun aramak için kar yığnında bir delik açmak zorunda kaldılar. Beyaz ekmek alabileceğimiz tek yer Avrupa yakasındaki Bebek adlı köy ve tüm iletişimimiz koptuğundan, herkesin yiyeceğini karneye bağlamak kaçınılmaz oldu. Annemle ben beyaz ekmek dilimlerinden yemeye o kadar çekiniyorduk ki, fırtına sona erdiğinde ve vapur erzak yüklü olarak Boğaz'ı geçip buraya ulaştığında hâlâ üç dilim ekmeğimiz vardı.

Kocam pazartesi sabahı Pera'daki bürosuna gitti ve bir sonraki cuma sabahına kadar da ne gelebildi, ne bize haber gönderebildi, ne de bizden haber alabildi, çünkü çevrede onca gemi demirli yatarken, böyle tehlikeli ve hızlı akıntının olduğu bir denizde insanı kör eden bir karın içine dalmaya cesaret edebilecek bir kayık ya da vapur yoktu. Bir ölümlünün başına bela olabilecek en işe yaramaz hizmetkârlarla hayatımın en endişe dolu ve yorucu günlerini geçirdim. Bay Wroth ile ben alet kutusunu alıp kapıları güçlendirdik, sallanan pencerelerin arasına ahşap takozlar yerleştirdik ve karları kendi başımıza küremeye başlayarak hizmetkârların utanıp karları temizlemelerini sağladık.

Pera'ya gidebilsek giderdik, ama bu elbette imkânsızdı ve fırtınaya göğüs germekten başka yapılacak bir şey yoktu.

Odun ve kömür fiyatları kış boyunca korkunç yüksekti. Bazı iktidar sahipleri, sonbaharda buraya ülkenin her yanından gelen tüm odun gemilerinin yüklerini çekisi şu kadardan satmaya zorlayarak, o fiyattan kendi depolarını doldurdular. Tabii zavallı tacirler bundan zararlı çıkıp bir daha odun getirmediler; böylelikle insanların iyiliği için çıkarılmış gibi gösterilen bu kanun, pek çok sıkıntıya sebep oldu.

Çocuklar için yemek odasında gün boyunca ateşin yanmasını sağlıyorum ve oturma odasındaki ateşi de saat dörtten sonra yaktırıyorum. Fırtına esnasında odunları son sepetimize kadar kullanmış ve

ambalaj sandıklarını yakmaya başlamıştık; son derece endişe verici bir durumdu bu! Evin biraz ilerisinde hamamda yatan kayıkçılarımız kar-
da mahsur kaldılar ve onları kurtarmak için karı küremek zorunda kal-
dık. Sonra bir komşuya kadar kendilerine yol açtılar ve az miktarda
odun ödünç aldılar. O gece burada ve başka köylerde bütün koyunların
ve yüzlerce öküzün donarak ölmesi, birçok fakir ailenin yıkımına se-
bep oldu.

Rüzgârın uğultusunun ve durmadan pencerelerimize çarpan şid-
detli karın ortasında, yakınımızdaki tepeden sık sık topla uyarı atışları ya-
pıldı, çünkü bir hafta içinde üç ya da dört kez yangın çıktı! Bu kış gerçek-
ten kasvetli geçti; her şey için kıtlık fiyatları uygulanıyor.

Sevgili Bayan Austin, size bütün bunları bizden haber almayı iste-
diğiniz için anlatıyorum. Şüphesiz Julia'nın size anlatmış olduğu, ev bula-
mamaktan kaynaklanan talihsizliklerimiz ve yanımızda getirdiğimiz "yük-
sek karakter sahibi" İngiliz hizmetkârlarının havaları ve çaresizlikleri ko-
nusunda çektiğim, duymuş olduğunuz ya da hayal edebileceğiniz her şeyin
ötesindeki işkenceden başka size verebileceğim bir haber yok. Bizimle da-
ha önceleri çok mutlu olan Rumların hepsi de umutsuzluk ve tiksinti için-
de ayrıldıklarından, yeni evimize taşındığımızda başkalarını bulmak zo-
rundayız. Sonunda İngiliz olanlarla başa çıktığımı ve artık huzura kavuşa-
cağımızı sanıyorum; üstelik Edmund'un seysisine kahvaltıda soğuk çulluk
ve yeşil çayına atması için sınırsız miktarda ekstra kalite kelle şekeri ver-
meksizin başladık bunu.

Çocuklar bir hayli iyi; annem onlar için çok neşeli ve sadık bir arka-
daş. Bu korkunç kışın tüm zorlukları onun çok hoşuna gitti. Onu hiçbir şe-
yin bu kadar mutlu edebileceğini sanmıyorum, çünkü bizim için ne kadar
gerekli olduğunu ve onsuz ne kadar sıkılacağımı anladı. Kocam işindeki
olumlu gelişmelerden dolayı son derece mutlu; akşam yemekleri dışında
onu pek göremiyorum. Tek tatili, bir Anadolu köyünde av partisine gitme-
si oldu –üç dört gün kaldığı o son derece ilkel yerden Noel yemeğimiz için
bol av eti ve bir parça de geyik getirdi.

Reşid Paşa'nın ölümü burada gerçek anlamda büyük üzüntü yarat-
tı. Dostları ölümünün bronşitle ilgili olduğundan şüphe ediyorlar, ama hiç-

bir soruşturma yapılmadı ve cenazesi, evinin hemen karşısında yaşayan biz bile ölüm haberini almadan önce kaldırılmıştı.

Ama artık mektubuma son vermeliyim sevgili Bayan Austin. Mektubum biraz aceleye geldi. Oturma odam yaş odunun çıkardığı isle dolu ve çocukların, babalarının karla kaplı kulübelerinden eve aldığı iki spanyelle gürültüyle oynadıkları odalarında yazmak zorundayım.

- Ab**
- ABD** 54, 270
- Abdülaziz (Sultan)** 62, 95
- Abdülmedid (Sultan)** 63-64, 94-95, 178, 182, 185, 191, 313, 344
- Abidos** 38-39; **Gelini** 314
- Acadia** 24
- Acem** 288
- Adah, Dilbir** 306-312
- Adalar** 233-234, 236, 241, 295, 339-341, 347, 363, 382, 387
- Addison, Joseph** 41
- Adonis** 216
- Afrim** 146
- Ahmed Paşa (Kaptanıderya, Rizeli Papuşçu)** 123
- Akdeniz** 19-22, 25
- Akhisar** 36
- Alaaddin** 178, 292
- Alaşehir** 36
- Ali Bey** 298, 302-304
- Ali Galip Paşa** 64, 327
- Ali Paşa (Sadrazam)** 186, 190, 345
- Alleon** 52
- Alma** 265
- Alman Lejyonu** 257, 291, 333
- Almanya** 23, 24, 28
- Almira, Andon** 116, 117, 131, 142, 164, 166, 168, 173, 229, 244, 246
- Alpler** 15, 17
- Altın Post** 35
- Aluşta** 72; **Vadisi** 273
- Alyon Sokağı** 52
- Amerikan** 307; **Başpiskoposu** 184; **İhtilali** 219; **sarmaşığı** 320
- Anadolu** 36, 48, 53, 66, 72, 80, 81, 93, 93, 101, 109, 121, 130, 133, 172, 180, 181, 203, 224, 231, 238, 275, 314, 330, 332, 347, 352, 353, 363, 375, 387, 393, 418
- Anadoluhisari** 53, 63, 80, 275

- Anadolukavağı** 53
- Anne (Kraliçe)** 184
- Antigoni Adası** 365
- Apollon** 32; **Tapınağı** 33
- Arap** 315, 324; **atı** 191, 221, 376
- Argonotlar** 34, 35
- Arhion** 138
- Aristidis** 242, 243
- Arnavutlar** 147, 162
- Arslan** 171, 403
- Artemis** 32
- Arz Odası** 315
- Aspasia** 243
- Asya** 39, 62, 146
- Athens Kültü** 216
- Atina** 22, 239
- Austin (Bayan)** 28, 192, 236, 257, 261, 267, 272, 313, 317, 331, 334, 334, 335, 337, 338, 416, 418, 419
- Avignon** 15, 17
- Avrupa** 33, 39, 62, 82, 88, 110, 113, 130, 133, 146, 154, 156, 194, 284, 303, 308, 316, 383; **Oteli** 268
- Avrupailik** 185, 244, 293, 342
- Avusturya** 67, 229, 347
- Aya Kalliopi Yortusu** 316
- Aya Yorgi bkz. Ayios Yeorgios**
- Ayasofya** 40, 40, 87, 155, 212, 238, 292, 330
- Ayios Dimitrios** 405
- Ayios Nikolas** 394
- Ayios Yeorgios** 238-239, 350, 394, 397, 405, 406; **Kilisesi** 395; **Kuyusu** 401; **Limanı** 34; **Manastırı** 364, 378, 380, 395, 398, 402
- Ayşe (Madam)** 212, 214, 217, 218
- Azapkapı** 41
- Aziz Nikolas Manastırı** 396
- Azizler Günü** 176

- Babııli** 93-94, 197, 285
- Balıklıava** 45, 48-49, 99-100, 186, 250, 254-255, 257, 262-265, 267, 272, 274-275, 337; **Komutanı** 260; **Limanı** 262; **Muharebesi** 186

Balkanlar 136
Baltazzi (Madam) 98
Baltazzi, Manolaki (Baltacı, Banker) 52
Baltık 258
Balyan, Krikor Amira 325
Bank-ı Dersaadet 52
Barbaros 240
Baretta (Doktor) 357
Baretta (Madam) 354, 355
Başı Oteli 268
Barker, Clara 103, 107, 111, 149, 172-173, 239, 244, 278, 281, 350, 396, 398, 402, 403, 407, 408
Barker, Edward 147, 415
Barker, William Burckhardt 99, 102, 103, 147-148, 166
Barry, Charles (Sir) 137
Batum 138
Baydar 72, 273, 274; **Vadisi** 337
Bayezit meydanı 286
Bayezid Camii 285, 298
Beatson (Bayan) 97
Beatson (General) 39, 97
Bebek 106, 111
Belgrad Ormanı 376, 404
Belgravia 138
Bell (Bay) 22-24, 32, 34, 34, 53, 72, 81, 85, 86, 92
Belle Poule 295, 295
Bellevue Oteli 193, 196
Bergama 36
Bernard (Menthonlu) 110
Beşiktaş 177, 178, 180, 183, 240, 299, 328
Beykoz Körfezi 48, 91, 257, 295
Beylerbeyi 93; **Cami** 314; **Sarayı** 62
Biddulph (Binbaşı) 53
Binns (Bayan) 308, 308, 309
Bizans 181, 237, 380; **dönemi** 138, 152; **İmparatorluğu** 350; **prensleri** 350
Blangini, Felice 407
Boccaccio 77
Boğaz, Boğaziçi 34, 40-41, 45-46, 48, 51-54, 66, 70, 72, 74, 80, 81, 84, 87-89, 91-93, 100,

101, 104, 109, 111, 115, 121, 127, 130, 132, 133, 149, 150, 159, 170, 177, 180, 192, 201, 209, 212, 218, 224, 225, 227, 230, 231, 234, 240, 244-246, 257, 258, 275, 278, 293, 295, 300, 302, 306-308, 312-314, 316-319, 319, 320, 332, 333, 365, 410

Bohemya 304
Bonaparte, Napoléon 24
Bono Coni 62, 81
Bosquet (General) 272
Bouillon, Godfrey de 54, 128
Bozdoğan kemeri 152
Brett (Bayan) 250, 258, 260, 267, 274, 295, 376
Brett (Binbaşı) 250, 260
Brown (Bayan) 209, 211, 214-216, 221, 221
Buckingham Sarayı 87
Buckland, Frank (İngiliz Cerrah) 52, 252, 253, 371, 380
Bulgar 53
Burgazadası 365
Bursa 112, 248
Burton, Richard Francis (Yüzbaşı, sonradan Sir) 39, 146
Bushey Park 326
Büyük Mezarlık 36
Büyük Saray 300
Büyükdade 235, 237, 296, 339
Büyükdere 51, 53-54, 56-57, 70, 74, 80, 92, 98; **Vadisi** 81, 83
Byron (Lord) 32, 127, 205

Cadrossi (Mösyö) 89, 90, 193
Cafer Bey 300
Campbell (Albay) 272
Campbell (Bayan) 336
Canning, Mary 183, 185
Canning, Stratford (Leydi) 98, 120, 132, 138, 141, 185, 189
Canning, Stratford (Lord) 94, 98, 113, 132, 140, 154, 183, 189, 191, 210, 290, 345, 345
Canrobert (General) 17

Ca

Cara Elisa 407
 Caravaggio 29
 Cardinal (Lord) 188
 Carrol, Lewis G. 222
 Cathcart Tepesi Mezarlığı 274
 Cathcart, George (General, Sir) 274
 Catherine (Mis) 183
 Ceneviz 259, 260; haçı 82; Kalesi 264
 Cezayir 21
 Champs Elysees 17
 Charles II 219
 Chobham 98
 Cin Çömezi 188
 Cisir-i Atik (Eski Köprü) 41
 Cisir-i Cedid (Yeni Köprü) 41
 Clara (Bayan) 148
 Codrington, Edward (Sir) 344, 347
 Codrington, John Henry (Sir) 344
 Codrington, William John (Sir) 344
 Como Gölü 366
 Conrad 170
 Cook (Kaptan) 202
 Cophetau (Kral) 319
 Coverly, Roger de (Sir) 155
 Créton 108
 Crooden 57, 58
 Crystal Palace 268
 Cumberbatch (Bay) 353
 Cumberbatch (Bayan) 248, 283, 353

Ça Çanakkale Boğazı 34, 38, 39, 70, 97, 99, 146
 Çerkez 209, 213, 220-223, 302, 303, 306, 309-312, 324, 335
 Çemaya 255
 Çırağan 105, 130; Sarayı 88
 Çin 68; porseleni 165; tavuğu 143
 Çingene 104

Da Damasko (Şam) 183
 Danby 383
 Dardanos 38

Delos Adası 32
 Denizli 36
 Derby 329
 Oerran 312
 Despina 107, 175, 175, 176, 179, 189
 Diamanti 102
 Dickens, Charles 142, 158
 Dickson (Albay) 349
 Dimitrios (Aziz) 242, 358
 Diocletianus 373
 Dolinabahçe 88, 175, 179, 180, 345; Sarayı 342, 344
 Doria (Bay) 182
 Dover 15, 16
 Druid 183
 Dudu (Ermeni Kızı) 117, 165, 166, 169, 172, 173, 244, 246, 247, 317, 331
 Duncan, Charles 152
 Dunkell (Lord) 185
 Düyun-ı Umumiye 89

Easthope (Leydi) 209, 338
 Ebor (Albay) 186, 283
 Ebülhasan (İran Prensi) 327
 Eddie (Edith, yazanın kızı) 15, 67, 86, 100, 131-132, 143, 192, 196, 201-202, 208, 217, 225, 229-230, 232, 233, 237-238, 240, 333, 337, 339, 343, 351, 361, 373, 383
 Edith Belina (kayık) 339, 343, 347, 350-351, 354, 362, 378, 380-382, 386, 388, 392
 Edward 89, 92
 Efes 36
 Eflâk 52
 Elba (gemi) 41, 70, 72, 72-74, 81, 83
 Eleanore 391
 Elia (Rum hizmetçi, Elma Goncası) 240-242, 251, 252, 296, 340, 343, 348, 351, 379, 405
 Eminönü 41
 Endymion 385
 Eothen 45
 Epaminondas 242

Ea

Ermeni 315, 324, 383, 384, 407; karnavalı 229; Kirlisi 207
 Ermeniler (Katolik)
 Eugénie (İmparatoriçe) 62
 Evangeline 24
 Evelyn (Bay, Rahip) 75, 77, 78, 119, 135
 Evelyn (Bayan) 135
 Evgenios 60, 387, 388, 390-392, 395, 401, 405, 406
 Exeter Hall 126

Fa

Fairy (gemi) 15
 fasces 358
 Fatih Camii 285
 Fatma Sultan 64, 327
 Fellowes (Binbaşı) 95
 Fenton, Roger 268
 Feshane 320
 Fête Dieu 290, 291
 Fındıklı 136
 Fısıh Bayramı 228
 Fibos 32
 Fir Grove 338
 Fitzroy, Frederick (Leydi) 138
 Florance Nightingale Müzesi 274
 Foros Geçidi 273
 Fortunat 243
 Fountainebleau (italik) 211
 Fransa 19, 21, 22, 28, 47, 90, 108, 133, 295, 333, 346; elçiliği 64
 Fransız 324; Barış 256; Büyükelçisi 193, 290; Elçiliği 295
 Freemantle (Amiral) 272
 Frenk 153; karnavalı 229
 Friar (Frer) Truck 359
 Fuad Paşa (Keçecizade) 89, 95, 99, 187, 345-346

Ga

Galata 41, 41, 52, 89, 113, 152, 340; Kulesi 84
 Galatasaray 52, 137, 183
 Gautier, Theophile 325
 Gelibolu 34, 37, 38

George III. 183
 Gelsemani Bahçesi 404
 Giacomo (Madam) 340
 Giacomo (Sinyor, Maltalı) 296, 339-341, 351, 353-354, 379, 405
 Gifford (Kapitan) 142, 169
 Girit 239
 Gisborne (Bay) 91, 169, 387, 391, 391, 392
 Glavany, David 89
 Godfrey (Boullionlu) 54
 Gordon, Duff (Leydi) 338
 Gordon, George 204
 Göksu 62-63, 66, 163, 317; Vadisi 67
 Grace (Bay) 103, 113
 Grenadier 183, 186
 Guards 290
 Gülbize 306, 308, 312
 Gümüşsuyu 136
 Güney Afrika 125
 Güney Almanya 229
 Güney Denizi 202
 Gürcü 310, 311, 335

Ha

Hacer 52
 Hacivat 288
 Haç 121
 Haçlı Seferleri 128, 154
 Hafif Süvari Alayı 138
 Habambaşı 184
 Hakiki Haç 413
 Haliç 39, 43, 234, 235, 239, 292, 364, 416
 Halife 315
 Halil Paşa (Damat) 123
 Halki (Heybeliada) 241, 349, 352, 354, 354, 362, 387, 395, 399; Manastırı 353
 Hall (Bay) 355
 Hamid 392
 Hamilton (Kapitan) 292
 Hamton Court [Sarayı] 325-326
 Hanım 310
 Hannibal 364

Harbiye Nazırı 195
Hardinge (Albay) 260-263, 266, 267, 272, 273
Harem 244, 320
haremağası 188, 209
Hariciye Nazırı 89
Harun er-Reşid (Halife) 322, 345
Hasan Bey 298, 298-300, 302, 304, 305
Hassa Alayı 346
Hassall, Arthur (Dr.) 381
Hassall, Dr. 371
Hatt-ı Şerif 294
Havariler 399
Haviland (Yüzbaşı) 209
Hayratiye Köprüsü 41
Hekuba 38
Helenizm 113
Hemşirelik Üzerine Notlar 18
Henry (yazarın kuzeni) 231, 234, 250, 317
Henry IV 319
Heybeliada 352
Hristiyan kiliseleri 341, 400;
Hristiyanlar 197, 236, 243, 294, 346, 353, 413
Hrvat 53, 324, 374, 379
Hibelt, Amelia 303
Highlanders 183, 186, 186, 191, 273, 290
Hinde (Albay) 350, 351
Hindistan 370
Hint İsyanı 172
Hollanda 158
Hornby, Edmund (yazarın eşi) 15, 23, 26, 43, 45,
47, 51, 57, 64, 68, 90, 93, 94, 99, 100, 102,
104, 110, 115, 118, 120-121, 124, 137, 139, 141,
142, 144, 162, 167, 168, 170, 173, 175, 176,
189, 190-193, 224, 226, 231, 250, 251, 253,
290-291, 293, 333, 339, 343-345, 347, 348,
350, 374, 378, 385, 387, 403, 418
Hornby, Thomas 43
Hotel Calypso 296
Hotel Giacomo 296
Hotel Splendid 296
Hottentolar 125

Hrisostomos, Ioannis (piskopos) 40
Hristos Manastırı 349, 394
Hughes (Bay) 403
Hünkâr Vadisi 70, 72, 93, 295
Hyde Park 78, 221, 268, 285

Iason 35
Ibor (Albay) 169
Ingram, Herbert 142
Inkerman 265, 272; Savaşı 274
Irene 401
Islahat Fermanı 95, 294

İbrahim Peygamber 52
İffet Hanım 299, 301-303, 305
İmitos Dağı 239
İngiliz 324; âdetleri 244; Alman Lejyonu (British
German Legion) 257; Askeri Haslanesi 18;
bahriyelileri 62; Büyükelçiliği 137; çayı 239;
Elçiliği 52, 195; hükümeti 137; Kraliyet De-
niz Kuvvetleri 377; 148; 193, 290; Şark Or-
dusu 344; ve Fransız Komisyon Üyeleri 90
İngiltere 15, 18-19, 22, 25, 33, 44, 49, 53, 63, 70-73,
76, 84, 90-91, 99-100, 104, 111, 115-117, 120,
133-134, 145, 147, 156, 159-161, 166-167, 175,
179, 183, 191, 209, 218, 224, 227, 232-233,
240-241, 245, 255, 261, 268, 296, 329, 334,
337, 344-345, 353, 392, 403, 416; Elçiliği 64

İpsilanti, Aleksandros 52
İpsilanti, Konstantinos 52
İran 165, 280; Büyükelçisi 154; kuşağı 309
İranlılar 324
İrini (Atinalı) 237
İrini (Bizans İmparatoriçesi) 237, 364, 395, 403
İrlanda 64, 125
İsa Peygamber 349
İskenderiye 109
İskoçya 239
İspanya 28, 253
İstanbul 16, 18, 22, 31, 33-34, 37, 39, 41-42, 46, 51,
62, 84, 86, 89-90, 97, 99, 108-109, 112-113,

İa

İb

118, 122-123, 132-133, 135-136, 145, 155, 175, 185, 190, 196, 204, 211, 217, 221, 223-224, 227, 229, 238, 244, 248, 250, 255, 257, 260, 262-263, 267, 274, 285, 289, 290, 293, 296, 300, 302, 310, 313, 318-319, 330, 333-335, 339-340, 342-343, 352, 361, 368, 407-408, 410, 413; **Adaları** 234, 339; **bentleri** 377; **Boğazı** 93, 97, 101

İstanbul Rumları 379

İsveç 46

İsviçre 229, 257

İtalya 28, 408

İzmir 34, 36, 130, 160

İzmit 363, 363, 368, 371

Ja **James, Lizzie** 203
Joe (Levazımcı) 344, 347, 350, 368, 369
Johannachi 379, 381-382, 403
Johnson, Samuel 54, 73
Josephine (Madam) 153
Julia 48, 62, 69, 80, 132, 142, 236, 405, 410, 418

Ka **Kabul Efendi** 89
Kadıköy 84, 84, 248, 249
Kadın efendi 327
Kadir Gecesi 290-292
kadrlı 185
Kafkas 188
Kafkasya 386
Kâğıthane 316, 316, 317, 317, 317; **Deresi** 319, 322, 330; **Vadisi** 326
Kahire 167, 169
Kalliopi 102-104, 106-108, 112, 114, 129, 130, 142-146
Kamiyeş 271
Kandil gecesi 290
Kandilli 89, 101, 103, 104, 152, 257
Kâni Paşa 193, 224
Kapalıçarşı 241
Karadeniz 39, 45, 53, 80-82, 89, 91, 99, 100, 115, 170, 174, 175, 225, 230, 250, 257, 258, 275, 291, 332-344, 369, 376, 416; **Filosu** 377

Karagöz 283, 287, 288, 302
Karaköy 41, 298
Karasu 255
Kars 138, 140-141, 152, 168, 189, 224, 226-227; **Kuşatması** 138
Katolik 341, 353; **Ermeniler** 229; **Rumlar** 228; **yortusu** 291, 296
Kavas 249
Kaz Dağı 38
Kazaklar 293
Kenwigs, Morleena 158
Keppel (Albay) 136
Kerç 55, 58, 347
Khoikhohi 125
Kına 370
Kırım 18, 19, 21, 23, 37, 38, 51, 52, 55, 70-75, 77, 78, 91, 92, 102, 110, 112, 115, 118, 119, 132, 133, 135-138, 169, 172, 184, 201, 203, 225, 231, 232, 240, 250, 255-257, 257, 262, 266, 273, 274, 277, 291, 292, 334, 337, 396; **Bahçesi** 274; **Savaşı** 18, 23, 43, 44, 62, 89, 90, 94, 95, 95, 118, 127, 138, 146, 154, 186, 226, 257, 268, 290, 313, 344, 377; **Türkçesi** 272; **Türkleri** 62
Kız Kulesi 133, 318; **Efsanesi** 197
Kızıl Haç 188
Kızılay 118
Kibele Tapınağı 36
Kidd, William (Korsan) 118
Kihisli Paşa (Harbiye Nazırı) 123
Kiklad Takımadaları 32, 34
Kinglake, Alexander William 42
Konstantinopolis 40
Konstantinos 40
korsan 170
Korsika 21, 24, 24
köle pazarı 34, 37
Körfez 368
Kreçolesko (Eflâklı Bay ve Bayan) 186
Kserkses (Kral) 38, 39
Kudüs 403; **Kralığı** 54

- Kuleli** 152, 210, 257, 291, 333
Kurban Bayramı 315, 365
Kutsal Emanetler 296
Küçüksu Çeşmesi 62
Küçüksu Kasrı 63
- La** **Lancers** 186, 191
Lardinge (Albay) 255
Lavinia 392
Leander Körfezi 272, 274
Leigh (Bay) 236, 238, 239, 239
Lemon, Mark 142
Lesbos (Midilli) 32, 243, 243
Levantenler 157-159, 296
Leviathan 366
Light Dragoons 186
Linde (Albay) 96
Liston (Madam) 215, 219, 223
Londra 15, 87, 118, 126, 137, 138, 148, 158, 161, 185, 209, 217, 268, 274, 285, 326, 334; **Kulesi** 96, 117
Longworth (Bayan) 281
Louisa 382
Loundes (Binbaşı) 272
Luice (Matnazel) 23, 26, 41
Lübnan 216
Lyons, Edmund (Sir) 75, 77, 218, 347, 377, 385
- Ma** **Macar** 385
Macmurdo (Albay) 267, 273
Magyar (Macar) 343, 347, 375, 383-384, 398
Mahmud II. 81, 95, 156, 204, 313, 325
Malakof 50, 255, 267, 270, 403; **Düktü** 226; **Kulesi** 270
Malta 27-29, 31, 97, 100, 101, 129, 131, 133, 170; **Limanı** 210; **Şövalyeleri** 29
Maltepe 385, 387, 387, 403
Mamelon 255, 270, 271, 337
Mansfield (Bayan) 138, 184
Mansfield, William Rose 138, 169, 187, 231, 256, 272, 408, 409
Manş Kanalı 15
Marmara Denizi 39, 40, 43, 84, 91, 132, 133, 192, 212, 227, 234, 238, 240, 248, 352, 354, 362, 364, 403
Marmora (General) 259
Marsilya 15, 17, 18, 333
Mary (Iskoç Kraliçesi) 183
Mary (Leydi) 377, 404
Maslak 203
Matapan 27, 33; **Burnu** 32
Maule (Albay) 74
Mecidiye Nişanı 344
Mehmed Ali (Kaptan Paşa) 95, 122, 186-187, 318
Mehmed Emin Ali Paşa 95
Mekke 146
Melampus 293
Melia 241, 405-407
Mençikov (General) 23
Mends (Kaptan) 377
Meryem 165, 356, 358, 399
Mesohorion (Ortaköy) 138
Meşinkof (General) 272
Meşrutiyet 185
Mısır 67, 91, 93, 167, 229
Midia (Medea) 367
Midilli 237, 243
Mihrişah Sultan 62
Mikoni 34
Miranda 77
Mirza 41
Misseri (Bayan) 46, 134, 136, 150, 227-228
Misseri 42, 45-47, 113, 152, 155, 209-210
Misseri Otel 42, 132, 134
Mithridatis 38
Montague, Mary Wortley (Leydi) 33, 295, 376
Moore, Willoughby (Albay) 120
Moore, Willoughby (Bayan) 22, 120
Mora Yarımadası 34
Murad (Sultan) 96
Murad (Şehzade) 290, 293, 316
Murray (Albay) 82, 376

Mustafa III. 313
Mustafa Reşid Paşa (Koca) 64, 95, 95
Musurus (Mösyö) 237
Müslümanlar 146, 154, 156, 197, 204, 243, 283-286, 298, 315, 348, 353, 365, 390, 394

Na **Napoléon** 263, 295, 340
Navarin Deniz Savaşı 344
Nedret Hanım 300-301
Negri, Vicomte di (Sardunya Komodoru) 89, 99, 100, 193
Nekir 204
Nestor 34
Nevralji 170
New York 219
Newall (Bay) 22, 23, 25, 41, 72, 73
Newcastle Dükü 113, 119
Newfoundland köpeği 317
Newstead 161
Nightingale, Florence 18, 40, 132, 139, 141, 259, 262, 264-265
Nikola (Çar) 38, 126
Nikolas 166-167, 176
Nikoletta 175
Nikomidia 363, 365, 368; **Körfezi** 363, 365
Nikomidis (Bitinya Kralı) 368
Nil 25, 392
Nişan Beratı 344
Noel 132-136, 140-141, 418; **Yortusu** 73
Norman şarkısı 271
Nubyalı köleler 36
Nusretiye Camii 290, 291, 315

Od **Odisseas (İthaka kralı)** 275
Opera 172
Ordugâh 203
Ortaköy 57, 97, 99, 99-101, 106, 108, 115, 127, 129, 132, 136, 138, 142, 145, 147, 156, 162, 163, 178, 189, 190, 193, 201, 204, 224, 228, 231, 234, 238, 240, 250, 277, 282, 317, 331, 332, 416; **Camii** 109

Ortodoks Kilisesi 45, 263, 263
Oruç 283
Osku 117, 118, 165, 229, 253
Osman (Sultan) 157, 322
Osmanlı 54, 64, 98, 113, 288, 313, 316; **Bankası** 90; **Devleti** 52, 89, 90, 94-95; **donanması** 127; **hükümeti** 90; **kuvvetleri** 94; **ordusu** 73, 154, 154, 320; **yönetimi** 113
Otetiani 145

Ömer 168
Ömer Paşa 94, 138, 154, 224, 226, 293, 347

Padişah 54, 62, 64, 66, 84, 87, 88, 93, 95, 99, 102, 105, 129-133, 151, 155-157, 175, 177, 179, 180, 182, 183, 185-190, 193, 194, 196, 197, 213, 214, 224, 228, 231, 232, 244-246, 248, 256, 279, 290-294, 299, 313-315, 317, 318, 320, 321, 325, 327, 336, 342-347, 365

Pakistan 370
Palemon 392
Pandelis 350, 381
Paris 15, 16, 158, 216-217, 284, 295, 334, 342; **Antlaşması** 95; **Konferansı** 95

Paskalya 291
Patela (Bay) 60, 100
Patela (Madam) 49
Patras 113
Patrik 353, 355
Pazar (gün) 228
Pecksniff (Bay) 394
Pedros (Ermeni) 298
Pélissier (Mareşal) 226
Pera 43, 45, 46, 84, 84, 90, 91, 97, 106, 108, 112, 113, 116, 118, 121, 129, 132-134, 136, 137, 144, 150, 152, 153, 163, 172, 175, 180-182, 191, 193, 209, 210, 224, 229, 232, 233, 237, 248, 274, 291, 295, 298, 319, 319, 343, 347, 347, 351, 379, 383, 408, 417

Pers ordusu 39
Petrarca, Francesco 17

Öm

Pa

Petre (Bay) 71
 Petros (Aziz) 395
 Petros (Rum) 298
 Phoebus 32, 32
 Pisani, Stefano (Dragoman) 345
 Pisi Hanım 196
 Pitt (Albay) 55, 97
 Pomeranya 56
 Poole, John 143
 Poulett (Leydi) 136, 136
 Power, W. Tyrone 386
 Prens Adalan 84, 133, 234, 234, 237, 318, 339, 378, 382
 Preziosi, Amedeo 136, 157, 181, 319
 Priamos (Troya Kralı) 216
 Prinkipo 234, 235, 339, 349, 350, 353, 363, 375, 379, 383, 384, 394, 398, 405
 Protestan Kilisesi 255, 256
 Prusya 347
 Pry, Paul 143

Ra Raglan (Birinci Baron) 138, 226
 Ramazan 182, 249, 255-257, 278, 284, 285, 289, 291, 295, 296, 298, 300, 301, 305, 313-315, 365, 393
 Rami Çiftliği 313; Kışlası 313
 Rasselas 73
 Redan 44, 48-50, 71, 267, 270, 271, 337, 403
 Redcliffe, Stratford de (Leydi) 120, 150, 182, 183
 Redcliffe, Stratford de (Lord) 98, 138, 127, 194, 226, 248
 Reginald 132
 Regland (Lord) 138
 Reşid Paşa 64, 327, 416, 418
 Revalaki, D. 89
 Reynolds 202
 Rhône Vadisi 15, 17, 21
 Rifle 44
 Robinson (Leydi) 64, 75, 100
 Robolli (Mösyö) 210, 211, 216-218, 219, 223
 Rochester, Nathaniel (Albay) 219

Roma 39, 40, 110, 178, 212, 239, 358, 371; bende-ri 376-377; İmparatorluğu 40; Karnavalı 286; Surları 319
 Romanya 136, 152, 152
 Rose, Hugh 273
 Rotten Row 285
 Royal Albert 377
 Rum(lar) 89, 324, 374-376, 383-385; düğünü 353; Noeli 132, 228; Ortodoks yortusu 316, 385; Patriği 184; Protestan Kilisesi 229
 Rumeli 154
 Rumelihisarı 62, 258, 291
 Rumlar (Katolik)
 Rus 46, 196, 386; İmparatoru 231; Savaşı 94, 260
 Russel, Odo (Birinci Ateşe) 184
 Russel, William (Lord) 184
 Rusya 154, 210, 390
 Rüstem Bey 154, 193

Sa'dâbâd Sarayı 321, 325
 Sadrazam 186, 186, 194, 196, 346
 Saint Helena 295
 Sakız 113, 113, 318
 Sakızlı Rumlar 113
 Sanderson (Bayan) 88, 248
 Sanderson (Bursa Konsolosu) 349
 Sandwidth, Dr. 140
 Sappho (Sappho) 32, 243, 243, 243
 Saraçhanebaşı 152
 Sarayburnu 46, 52, 296
 Sardunya 23, 36, 47, 89, 184, 193, 265, 273, 347, 353
 Sardunyalı(lar) 70-71, 92, 98, 152, 182
 Scott, Walter (Sir) 83, 258
 Sebek 306
 Sefire 120
 Selahaddin 322
 Selimiye Kışlası 18
 Seneca 145
 Serasker (Harbiye Nazırı) 94, 194, 195, 231
 Seraskerlik 286, 291
 Serdar-ı Ekrem 94

Sa

Sestos 38, 39
Shakespeare, William 161, 173, 243, 243, 319
Sırp 197
Sicilya 25
Siddons (Bayan) 218
Silistre 291
simit 111
Simois 18, 21, 24, 30
Simpson, James (General, Sir) 226, 344
Simyon (Küçük, Ermeni) 106, 109, 164-166, 332
Siros 34, 35, 37; **Limanı** 224
Sivastopol 23, 43, 45, 55, 70-72, 93, 100, 134, 135, 138, 196, 226, 232, 250, 255, 256, 263, 265, 267, 269, 272, 274, 403; **Kuşatması** 43, 138, 186
Slade, Adolphus (Sir) 127, 169, 238, 313, 334, 336
Smith (General) 348
Smythe, Percy 154, 188, 379, 413
Sohum 138
Somerses, FitzRoy (Feldmareşal) 138
Sourcy, la Vicomtesse de Fiette de (Madam) 211-212, 214-215, 221, 238
Soyer (Mösyö) 188
St. Angelo 27, 33; **Burnu** 33
St. Bernhard 110
St. Cloud 17
St. Gotthard Geçidi 110
St. Helena 295, 340
St. John Şövalyeleri 31
St. John Yortusu 27, 29
St. Louis Kilisesi 291
St. Vincent de Paul Enstitüsü 19
Stella 159, 382
Stephens (Trabzon Konsolosu) 61
Stewart, Houston (Sir) 138, 140, 141
Sulla 38
Sultan Mahmud Sukemeri 53
Sultanahmet 330
Suriye 40
Surrey Tepeleri 339, 364, 366
Sylph 369, 375

Şabat 228
Şam 191; **hançeri** 404
Şamil 386
Taksim 136
talika 66, 175
Tanzimat 95, 185
Tarabya 22, 43, 48, 51, 51, 54, 56, 60, 75-77, 81, 84, 97-99, 101, 112, 226, 241, 257, 295, 376
Tarsus 403
Tatar oğlanı 376
Taylor, Bayard 134, 197
Temple [Sokağı] 284
Tennyson, Alfred (Lord) 207, 275, 276, 314, 345, 368, 372, 374, 391
Tepebaşı 84
Thames 56, 320
Thomson 394
Thouvenel, de (Mösyö) 185, 193, 194, 345
Tophane 96, 133, 209, 234, 250, 257, 291, 292, 303; **Camii** 291, 292, 313, 315
Topkapı Sarayı 300; **Hırka-i Saadet Dairesi** 296, 315
Trabzon 61, 171
Trinity House 239
Troya Savaşı 34, 216, 275
Tunus kayığı 322
Türk 88, 315; **askerleri** 80, 82; **cephaneliği** 317; **Destek Birliği** 57, 83; **Harbiye Nazırı** 231; **İmparatoru** 231; **kahvehanesi** 388; **karakteri** 120; **mezarlığı** 80, 204; **milleti** 283; **misafir-perverliği** 190; **modası** 151, 220, **ordugahı** 333; **Rus Savaşı** 118
Türkiye 33, 68, 84, 94, 111, 124, 127, 136, 142, 146, 148, 154, 179, 244, 245, 252, 279, 282, 284, 308, 327, 334, 334, 346, 371
Ubicini 338
Ukrayna 272
Uludağ 40, 46, 84, 313, 318, 350, 355, 364-366, 372, 382, 395
Unkapanı 41

Ta

Ub

Ür Ürdün Nehri 404
Üsküdar 18, 22, 24, 40, 53, 55, 70, 84, 87, 91, 109-
110, 120, 129, 152, 180-181, 231, 233- 234,
240, 248, 283, 342-343, 352

Va Valetta 27-28, 30
Vandyke 219
Varna 22, 317
Vasıf Paşa 226
Vassilis 129, 144, 145, 147, 149, 150, 158, 162,
166-170, 172, 175, 176, 178, 189, 209, 229,
232, 233, 241-243, 251, 252, 296, 317, 342,
343
Vatikan elçisi 154
Venedik 63, 339
Venüs 223
Vesta 238, 239
Victoria (İngiltere kraliçesi) 16, 182, 191; çağ
207; dönemi 252; Haçı 44
Vitalis (Sinyor) 363, 366, 368
Vivian (General) 168
Viyana 213, 246
Voronzof yolu 273

Wa Wadsworth, Henry 24
Walker, Arthur 266, 274
Westminister 87
Weybridge 142, 250, 261, 272, 320, 337; Kilisesi
180
Wilhelmina, Matilda (Leydi) 160
Wilkin (Bay) 168
Williams, William Fenwick (Tuğgeneral) 138,
226-227
Windham (General) 255
Wolski (ya da Rüstem Bey) 154
Wood, Charles (Sir) 141
Wright (Yüzbaşı) 16
Wroth (Bay) 417

Ya Yahudi(ler) 170-174, 288
Yahya (Vaftizci) 385

Yanakıs 242
Yanis 242
Yankos 350, 354, 381
Yedi Kiliseler 36
Yedi Yıl Savaşları 172
Yeniçeri Ağası 186
Yeniköy 84, 92
Yorgios (Aziz) 395, 399, 400
Yevpatoriya 72
Yorgos (seyis) 166, 168, 170, 191, 230, 238
Yoros Kalesi (Ceneviz Hisarı) 53
Yunan Adaları 27, 32
Yunan Konsolosluğu 192
Yunan mitolojisi 216, 339
Yunanistan 39, 160, 243, 415
Yuşa Peygamber 257
Yuşa Tepesi 53, 82, 257

Ze Zenne 288
Zohrab, Dr. 87, 88, 98, 169, 248
Zuaf 54, 115, 118, 194; askerleri 23; mezarlığı 269

Lady Emelia Hornby 1855'te İstanbul'a gelerek annesine ve eşine yazdığı mektuplarla gezdiği yerleri, kentin sosyal yaşamını ve günlük hayatını anlattı. Örneğin 8 Eylül 1855'te kenti ilk gördüğü anı şöyle aktarır: "Roma'nın rakibi olan bu güzel şehir gülücüklerle gözyaşları, bulutlarla güneş ışıltıları arasında, kubbeleri ve minareleri, servi koruları ve beyaz saraylarıyla bizi karşıladı. Avrupa ve Asya kıyıları burada birleşerek, koyu mavi dalgaların ortasında kelimelerle tarif edilemeyecek kadar güzel ve göz alıcı bir şehrin yükseldiği büyük bir körfez oluşturuyor sanki. Uzun bir süre güvertede bütülenmiş gibi durup önce bakışlarımızı zirvesinde karların parladığı uzaktaki Uludağ'a; sonra Marmara Denizi'nin hayal meyal seçilen adalarına; üzerindeki sayısız kayıkla civil civil görünen ışıltılı Boğaz'a; sonra da Ayasofya'nın taçlandığı ve yüksek minarelerle kaplı "güzel İstanbul'a" çevirdik." Lady Hornby iki gün sonra Kırım Savaşı'ndan da haberler verir ve Sivastapol'un Osmanlı-Müttefik kuvvetlerince alındığı haberinin şehirde nasıl karşılandığını anlatır: "Gözün alabildiğince, Boğaziçi, Sarayburnu çevresi ve limandaki tüm gemiler ışıklandırılmıştı. Bazı Fransız savaş gemileri renkli ışıklarla donatılmıştı. Harika bir görüntüydü. Pera ve İstanbul ıslıl ıslıldı: Saray ve minareler ışıklandırılmış, ancak bu ışıklandırma bizim bildiğimiz tarzda yapılmamıştı, daha ziyade koyu gri ışıktı ve dalgaların üzerinde sağda solda parlayan solgun yıldız kümeleri gibiydi... Kâğıttan bir beyaz bir fener alıp fitili yaktık ve içinde her çeşit insanın bulunuşu

kalabalığa karıştı. Üzerinde bulunduğumuz sokaktaki hemen her evde, gece esintisinde dalgalanan bayraklar asılıydı ve tıpkı bizim pencere pervazlarına kutu içinde çiçekler koymamız gibi, burada da pencereler kandil doluydu." Lady Hornby'nin 65 mektubunda Kırım'dan gelen yaralıları, Büyükdere'deki ordugâhı, Rum balıkçıları, İstanbullu Müslüman kadınları, Göksu'daki haşlanmış mısır satıcılarını, araba ve talikaları, Kadıköy'ü, Beyoğlu'nu, Yeniköy'deki kolera salgınını, İstanbul Ermenilerini ve mutfaklarını, İstanbul Yahudilerini, Paskalya şenliklerini, adaları, 1856 Ramazanını ve Karagöz oyunlarını okuyacaksınız.

SAHAFTAN SEÇMELER Dizisi

KitapyAYINEVİ

ISBN 975-6051-59-7

35.-YTL